

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HEGEDŰS KÁLMÁN, HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT,
KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC, KORNIS GYULA,
LEPOLD ANTAL, PETROVICS ELEK, RAKOVSZKY IVÁN,
RAVASZ LÁSZLÓ, SZÁSZ ZSOMBOR

SZERKESZTI: SZEKFÜ GYULA

XVII. KÖTET

1933 JANUÁR—ÁPRILIS

BUDAPEST

A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

Kiadótulajdonos:

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

GRATZ GUSZTÁV
alelnök

BALOGH JÓZSEF
főtitkár

Minden jogot fenntartunk

BETHLEN ISTVÁN LÍRÁJA

MOST JELENT MEG Bethlen István gróf beszédei és írásai című nagyszabású munkának első két kötete. Két csoportban adja Bethlen válogatott beszédeit. Az egyik politikai pályája kezdetétől az összeomlásig terjedő időt foglalja magában s igen érdekesen mutatja, honnan indult el és hogyan érkezett meg az összeomlás utáni idők vezérpolitikusa. A másik csoport az összeomlás utáni idők beszédeit öleli fel, melyeknek nagyrészt mint miniszterelnök mondotta el. Mind a két csoport lehetően sok oldalról mutatja Bethlen István politikai egyéniségét. Meg kell állapítanunk, hogy a kiválogatás nagyon sikerült: változatos s gazdagságában is mértéktartó. Az egészhez maga a szerző irt részletes bevezetést.

E két kötet elsőrangú forrásgyűjtemény a háború utáni Magyarország történetírója számára. Ennek az időnek representatív man-je — ezt talán az ellenzék is elismeri — Bethlen István volt, aki politikai képességeinél és eredményeinél fogva egyaránt messzire kimagaslak kortársai közül. Ennek az államférfiúnak megnyilatkozásai vannak összegyűjtve, mégpedig úgy, hogy mindenikből egy bekövetkezett vagy küszöbön álló történelmi fordulatról nyerünk tájékozódást s az az ember kalauzol a történelmi események között, aki ez események egy részét maga csinálta, nagy részét befolyásolta. Ezenkívül a nemzetnek egy olyan korszakát világosítja meg, amely különös érdeklődésre tarthat számot mindenki előtt, aki a magyar lélek problémájával foglalkozik. Az összeomlás rettentő katasztrófájában a nemzet lénye pusztán, pőrén és véresen került ki minden „Überbau“ alól, mint ahogy nagy szerencsétlenségek idején szokott megtörténni. Ebben a nyers és ősi káoszban látható meg egy nemzet lelkének igazi mivolta, jó és rossz tulajdonságaival egyaránt. Maga az újrakezdés nagy politikai műve ismét sok tanulsággal szolgál mindenki számára, aki azt keresi, hogyan indul, szervezkedik és bomlik ki a magyar élet. Drámai s egyben nagyszerű látvány megfigyelni, hogy egy ember intelligenciája és akarata miképpen kezd és viszi végbe a semmiből való teremtés ihletett politikai alkotását. E könyv elsősorban azért értékes nekünk, mert megmutatja, hogyan fejlődött Bethlen István, ő és kora miképpen találták meg, miképpen alakították és miképpen élték fel egymást.

Engem most nem is ez a kérdés érdekel, mert tudom, hogy erről nálam illetékesebb emberek fognak beszélni. Engem most a bevezetés érdekel, mert ebben a rövid, de nagyjelentőségű dolgozatban valami szokatlan hang köti le figyelmünket: a Bethlen István lírája. Vallo-mások, feljajdulások, látomások forró világa ez, amely mindenkit

meglep, mindenkit megfog, sok magyarázatot kér és sok magyarázatot eltűr.

Bethlen Istvánt nem lehet lírai egyéniségnek mondani. Mély-érzésű, kissé melancholiára hajló ember, akinek szívében elrejtett elégiák zengenek, mint az elsüllyedt városok harangjai. Azonban egész egyéniségét valami fénylő szárazság jellemzi. Annak a korszaknak a gyermeke, amely a józan belátást, a szenvedélytelen álláspontot, a nagy felelősséget és a kötelességek feltétlen érvényét hirdette. A kanti etika, a felvilágosodottság államművészetének ihletője eredetetzeti azt a józan, racionális és iskolás stílust, amelynek Bethlen is követője. Semmiféle romantika, semmiféle antik retorika nem talál ehhez a stílushoz. Ferenc József korának szigorú, szürke, reális, érzelemmentes, gépiesen pontos életstílusát érezzük benne. A korszakadta eme stílushoz két egyéni vonás járul. Első egyéni vonás az ő intellektusának fejlettsége akarati életével szemben. Sokkal inkább a meggondolás, mint az impulzív cselekvés embere. Nála a tett bölcsője az okoskodás, enélkül nincsen akció. Nem érveket keres egy zúgó és szenvedélyes akarat igazolásához, mint pl. Mussolini, hanem pontosan végrehajtja, sokszor keserű engedelmisséggel azt, amit a belátás parancsol. Ezért önuralma sohasem hagyja cserbe és sokkal biztosabban érzi magát a diplomáciában, mint az adminisztrációban vagy a kézitásban. Vezérkari egyéniség inkább, mintsem csapattiszt. Második jellemvonása az ő zárkózottsága és az emberek között való bizonyos feszélyezettsége. Hallgatag politikus, személytelen vezér a tömeguralmi politika korszakában. Ebben van valami ellenmondás; bizonyára támadt belőle Bethlenre nézve küzdelem, kísértés is és kár. Nem szereti érzéseit kivetíteni, nem tud vagy legalább is nem szeret személyes expektorációkkal befolyásolni, tüzelni, átalakítani. Nincs meg az a retorikai és teatralis vetülete, mely a régiek közül Kossuthot, Mirabeaut, az újabbak közül Briand-t jellemezte. Nem szereti, ha személyével foglalkoznak, — őt sem érdeklik a személyek. Az emberek reá nézve sakkfigurák; mindenkinek megvan a maga politikai jelentősége és célszerűségi értéke, de azzal nem foglalkozik, hogy kinek milyen az érzelmi élete, személyében az ő személyéhez hogyan viszonyul. Emiatt nem fordított elég gondot arra, hogy mi az emberek véleménye őróla, holott a mai tömeguralmi és közvéleményes politikai rendszerben ez egyik legfontosabb kérdés. A „vox populi“, a „communis opinio“ nem foglalkoztatta eléggé, nem törekedett arra, hogy kortársai fantáziáját izgassa; az ítéletüket próbálta irányítani. Túlságos jelentőséget tulajdonított a logikának és keveset a tömegérzéseknek. Személytelen akart lenni mindig, míg egyszer ki nem derült, hogy a tömeg nem tudja őt ezen a téren követni, mert nagyon is személyesen gondolkozik róla, de a tömeg lelkében élő Bethlen István az igazi Bethlen Istvánnak torzképe.

Ezért tartom különösen megindítónak a Bethlen István líráját. Nagy ok kell ahhoz, hogy a szótlan ember beszédbe kezdjen s a hideg arc kigyúljon. Krózus néma fiát is megindító élmény kényszerítette reá, hogy megszólaljon. Az ilyen megszólalások, ha rövidek és szaggatottak is, ezerszer többet érnek, mint az első személyben szakadat-

lanul zengő monológok. Ezeket a nyilatkozatokat az jellemzi, hogy elárulják, mi van a lélek mélyén. A Bethlen István lírájában valami profétikus kénytelenség van s megrendítő erejével odasorolható Bethlen Gábor, Zrínyi Miklós, Széchenyi István legbensőbb megnyilatkozásai közé.

Ha már most azt kérdezzük, hogy mit mond nekünk ez a líra, így felelhetünk: megmutatja nekünk az igazi Bethlen Istvánt, de ezenfelül nemzeti létünk és történelmünk legmélyebb alaptörvényébe is belevilágít.

Bethlen azzal indokolja beszédei közzétételét, hogy e gyűjtemény egy logikus, egységes és öntudatos politikai rendszer alapvonalait tárja elének. Ha kérdezzük, hogy milyen ez a rendszer, így foglalhatjuk össze jellemvonásait. Először is egzisztenciális, azaz középpontjában a lét és nemlét kérdése áll. Más korszakokban vagy más népeknél elképzelek politikát, amelyet lehet konzervatívnak vagy radikálisnak nevezni; politikát, amely kultúrpolitika, vagy gazdaságpolitika, imperiális vagy koloniális, aszerint, micsoda eszme uralkodik benne. Mi az összeomlás után nem üzhettünk sem konzervatív, sem liberális, sem gazdasági, sem kulturális, sem kül-, sem belpolitikát, csak létpolitikát, mert minden napnak egy kérdése volt: elodázni a halált. Ezért, másodsor, a Bethlen politikája gyakorlatias. Bethlen nem teoretikus, nem is szereti az elméleti politikusokat. Gyökeres hibájukat abban látja, hogy náluk az elmélet a fő s ehhez szabják az életet. Bethlennél az élet a fő s ehhez szabja az elméletet. A kettő között az a módszerei különbség van, ami az orvosprofesszor kettős munkájában, aki délelőtt kísérletezik, azaz feltevéseket és elméleteket próbál ki, délután gyógyít, azaz őt és újat, elméletet és gyakorlatot a szuverén élet szolgálatába rendel. Bethlen István szerint a politika nem egyéb, mint azon közcselekvések összessége, amellyel a magyar nemzetet ma megmenteni és megépíteni lehet. Politikusaink közül senki sincs, aki olyan tisztán és víziószerűen látná a nemzeti élet halálos veszélyeztettségét, mint Ő s éppen azért nincs senki, aki a nemzet életérdekének mindenekfelett álló parancsát olyan abszolút politikai előzmény gyanánt tudná felállítani és mindent eszerint mérni. Ezt nevezem a Bethlen István politikájában gyakorlatiasságnak, mert gyakorlati az, ami az életre vonatkozik. Ebből következik, harmadszor, hogy Bethlen István politikája egységes, összefogó politika. Mikor magáért az életért folyik a küzdelem, nem lehet részletekre dolgozni és egyes életfunkciókat, érdekeltségeket, ágazatokat dédelgetni. Addig áll meg egy egzisztenciális politika, amíg a nemzet összes erőit le tudja kötni és egységbe tudja tartani. Lehet, hogy emiatt mulasztások történnek s itt-ott az elmaradottságot nem tünteti el, de ez csak azért van, mert minden erőt magának az életnek és az ellenállóképességnek a fokozására fordít és nem az egyes funkció javítására. Mikor valakinél arról van szó, hogy ma vagy holnap meghal, nem látunk hozzá operációkhoz, bármennyire ajánlja is a kést valamely mellékfunkció betegsége vagy gátlása. Természetes dolog, hogy ez politikai nyelven konzervatív politikát jelent, mert éppen azt nevezzük konzervativizmusnak, mikor valaki a létező állapotot fenn

akarja tartani azért, mert hite szerint az átalakulás nagyobb kárt okozna, mint a jelenlegi állapot egyik-másik kétségtelen hibája okoz. Különbözik a konzervativizmus csak mint szkéma következik az egzisztenciális politikából, de e szkéma megtöltése egyéni adottságtól és temperamentumtól függ. Bethlen egyéni adottsága és temperamentuma különben is konzervatív és ez is oka annak, hogy a gyökeres reformokkal szemben bizalmatlanabb, mint a magyar intelligencia nagy átlaga.

Ezt a politikát Bethlen István bevezető cikke a nemzet életszükségletéül mutatja fel. Politikai szemléletét egy nagy történelmi tapasztalás irányítja. Világosan látja, hogy a háború előtti 50 esztendő politikailag elfecséreltük azáltal, hogy a dinasztia és nemzet közötti alkotmányjogi súrlódásokban öröltük fel erőinket, ahelyett hogy a sokkal nagyobb veszedelmet: a nemzetiségi terjeszkedést állítottuk volna meg akkor, amikor még lehetett. Amíg mi a hadsereg és a kvóta kérdéseiben titáni harcokat vívtunk, zengő és üres werbőcianizmusunk az eget verdeste, azalatt a román, tót és rác anyák teleszülték az országot s ezáltal etnikailag elfoglalták, úgyhogy a trianoni béke véres és gonosz túlzással, de ezt pecsételte meg. Ha mi a ferencjózsefi kor ötven esztendejét preventív és okos nemzetiségi politikára fordíthattuk volna, mondja Bethlen István, a világháború reánk nézve nem hozhatta volna ezt az eredményt, mert nem lett volna magyar területen irredenta nemzetiség.

E történet szemléletet analógiául használja fel Bethlen István arra, hogy a jelenlegi politikai helyzet gyökérvizsgálását és egzisztenciális jelentőségét felmutassa. Szerinte Magyarország a jelenlegi határai között csak ideig-óráig állhat fenn. Ha élni akar, vissza kell szereznie régi határait. Nem presztízs-kérdés, nem érzelmi politika ez, ez az ezeréves magyarság létkérdése. Ezt a feladatot azonban addig kell megoldania, amíg az orosz politika újra expanzívva nem válik. Amelyik pillanatban az északi szláv kolosszus megindítja terjeszkedő poütikáját, az a harapófogó, amely Szabadka és Szob között Magyarországot derékban fogja át, egyszerre halálos szorítással roppint össze. Fel kell tehát használnunk ezt a kegyelemidőt a revízió nagy gondolatának megvalósítására.

Ez a politikai gyökérgondolat döntően befolyásolja a nemzet egész lelki és erkölcsi életét. Nemcsak gazdasági és fizikai, de összes morális erőinek hihetetlen felfokozására van szükség. Bethlen poütikája, ez az egészen gyakorlatias, száraz réalpolitika itt lesz széchenyies koncepcióvá, etikai nemzet-profétizmussá. Világosan látja, hogy az összeomlásnál nemcsak az elveszített háború, hanem saját bűnünk is segített megásni sírunkat. Világosan hirdeti a nemzet nagy hibáit: az önismeret kellő hiányát, a túlzott individualitást, a kohézióban való erőtlenséget, a hangulatok szerint való igazodást, a délibábok kergetését, jogászas vitatkozást, azt a werbőczies illúziót, hogy a jog hatalom nélkül elegendő a nyers és rosszlelkű nemzetek kényszerítésére. Ezért lesz olyan vitális érdek, hogy a nemzet megtartsa lelki egységét. Minden olyan kérdést, amely felesleges kontroverziát támasztana, ki kell küszöbölni, csak a szükséges és lényeges kérdéseket engedni politikai viták alá. Politikai vezéreikül erős embereket válasszon a nemzet,

ezeknek szabadkezet biztosítson, a jó és felelős akaratnak engedelmeskedjék. Legyen jóhiszemű, ne fusson jelszavak után, ne engedje mellékvágányra terelni a dolgokat, halálos veszélyek szélsőséges kísértései és fenyegetései között haladjon az egyedül lehetséges középúton.

Újra előttünk áll a mai emberöltő legnagyobb politikusának egész koncepciója, amint önnön korát legmélyebben magyarázza és saját korszakában önnön zárkózott lényét feltárja. Van valami keserű hang a beszédében; olyan embernek a szava ez, aki sokat csalódott s kortársai ítéletétől a jövődőhöz és a történelemhez fellebbez. Egyénileg arról vagyok meggyőződve, hogy a Bethlenről való helytelen közvéleményt meg lehet változtatni éppen olyan könnyen és hamar, amily könnyen és hamar eltorzították a nemzetnek 1926-ban róla alkotott képét. De érzem azt is, hogy ő itt önnön lénye korlátaiba ütközik, mert ezt az „átértékelést“ ő nem tudja szuggerálni. Világosan látom, hogy alapérzése összenőtt e nemzet parancsoló életszükségeivel s belőle a lét és nemlét határán népének életösztöne szól. Személyének sorsa szimbólumává lehet nemzete sorsának. Ha ő kihullana a magyar politikai élet centrumából, Magyarországgal az történnék, ami éjszaka egy pallón átmenő
zarándoksapattal, amikor
leütik azt az embert,
aki t a r t j a a lámpást.

RAVASZ LASZLÓ

NÉPESEDÉSÜNK FÉNY- ÉS ÁRNYOLDALAI

NEMRÉGIBEN láttak napvilágot az 1930. évi népszámlálás fontosabb eredményei. A napisajtó is foglalkozott velük, de nem sokkal nagyobb érdeklődéssel, mint amit egy szenzációs gyilkosságnak szokott szentelni. Pedig ezek a számok nem olyanok, amelyek mellett egyszerűen el lehet menni. Azok mögött mélységes tanulságok húzódnak meg, amelyek nem egy napra szóló efemer értékűek, hanem hosszabb időkre megmutatják a nemzet fejlődésének útját.

A népszámlálás a népességnek nemcsak mennyiségi, de minőségi változásait is megmutatja. Egyik népszámlálástól a másikig figyelemmel kísérhetjük a népesség fejlődését a népmozgalmi statisztika segítségével. A születések többlete a halálozások felett és annak megfelelő nagysága biztosítja annak, hogy a nemzet az egészséges fejlődés útján van. A tízévenként tartott népszámlálásokból látjuk aztán, hogy ebből az ú. n. természetes szaporodásból mennyi maradt meg az ország határai között, mennyi tehát a tényleges szaporodás. Foglalkoznunk kell tehát elsősorban azzal, hogy a trianoni békében meghagyott területen milyen a természetes szaporodás, mert hiszen ennek a nagysága döntő a népesség fejlődésében.

A két népszámlálás között lefolyt tíz éves időszakban a halálozások többlete a születések felett 772 ezret tett, ami 9.6%-nak felel meg. Normális szaporodásnak rendszeren az évi 1%-ot, vagy tízévenként 10%-ot szoktak tekinteni. Népességünk fejlődése tehát majdnem eléri ezt a normális arányt. Ha más európai államok hasonló viszonyaival vetjük egybe a mi népességünk fejlődését, némileg megnyugtató lehet, hogy a mi népünk természetes fejlődése meghaladja a legtöbb nyugat-európai állam szaporodási viszonyait, különösen a germán államokét, amelyek közül csak az egyetlen Németalföld az, amelynek egészségesebb népfejlődése van. A vegyes lakosságú Belgium és Svájc a gyengébb népesedésű országok közé számít. A román államok közül a régtől fogva terméketlen Franciaország természetesen most is messze elmarad mögöttünk, ellenben a déli román államok, Spanyolország, Portugália és Olaszország is kedvezőbb szaporodási viszonyokat mutatnak, mint a mi országunk; nem szólva Romániáról, amely már Európa keleti feléhez tartozván, a magasabb születési és szaporodási arány területébe esik. Általában Európa keleti felében a Balti-államok kivételével még mindig magas a születési és ezzel kapcsolatban a szaporodási arány. Azt lehet mondani, hogy Európában egy észak-keletről délnyugati irányba húzódó vonal választja el egymástól a

kevésbé szaporodó és a normálisan vagy erősen szaporodó országokat. Ezekben a keleti és részben déli országokban — különösen Oroszországban, ha hihetünk az ottani statisztikának — igen magasra rúg a természetes szaporodás aránya. Oroszországban pl. meghaladja az évi 2%-ot. Habár ezekben az államokban is észlelhető a születési arálynak és fokozatosan a természetes szaporodás arányának is lassú hanyatlása, a népnövekvés még mindig tekintélyes. Európában a helyzet ma az, hogy a germánfajú népek növekvése rendkívül visszaesett, a román népek a francia kivételével valóságos renaissance-ukat élik, a szlávok pedig majdnem megtartották régi nagy szaporaságukat, a nyugati csehek és szlovének kivételével. Általános az aggodalom, hogy a fehér faj eddigi egészséges fejlődése megakadt, most már erős dekadencia következik a háború előtti nagy szaporodással szemben. A statisztika ezzel szemben azt mutatja, hogy a fehér fajnak ez a dekadenciája majdnem kizárólag csak a germánfajú népeknél következett be. A románfajúak és a szlávfajúak egy-két kivételtől eltekintve ma is egészséges szaporodást mutatnak. Amerikában is hasonló a helyzet. Az Egyesült Államokban erősen visszaesett a természetes szaporodás, de már a franciákkal vegyes Kanadában jelentékeny születési többlet mutatkozik; s az egészen románfajú, de többé-kevésbé indiánokkal kevert Közép- és Dél-Amerikában majdnem mindenütt igen erős szaporodást látunk. Ugyancsak egészséges szaporodást mutat — már alacsony születési arány mellett — a Dél-Afrikai Unió lakossága, valamint Ausztrália és Új-Zéland népessége is. A fehér fajt tehát egyelőre nem kell félteni, bár kétségtelen, hogy a germánfajú népeknél, amelyek pedig a háború előtt a régtől fogva terméketlen Franciaország felett állottak szaporaság tekintetében, erős dekadencia következett be.

Első pillantásra paradoxonnak látszik, de a mostani nagy gazdasági válság és az óriási munkanélküliség is részben annak tulajdonítható, hogy az államok nagy részében a természetes szaporodás most jóval kisebb, mint a háború előtt volt. Általános ugyanis az a vélemény, hogy a munkanélküliséget a nagy szaporodás idézi elő; a túlságosan szaporodó emberiség nem tud megfelelő munkaalkalmat és élelmet találni. A helyzet ezzel szemben az, hogy a mezőgazdaságnak és az iparnak a termelése mindenütt egy bizonyos normális népességszaporodásra volt és van beállítva; már most, hogyha ez a szaporodás csökken vagy elmarad, a termelésben feleslegnek állnak elő, a termelvényeknek csökken a piaca és a fogyasztása, ennek folytán a termelést meg kell szorítani, gyárat leállítani és ez idézi elő és fokozza a munkanélküliséget. Hozzájárul még ehhez az, hogy amint azt Magyarországon már kimutattuk és valószínűleg más államokban is így van, a háború előtt születettek nagyszámú nemzedéke most kerül produktív korba s így a munkabíró korúak száma nagy mértékben megnövekedett annak dacára, hogy az összes népesség csak aránylag kismértékben szaporodott. A munkaerőnek nagy felduzzadása áll itt tehát szemben a fogyasztásnak a csökkenésével, illetőleg a fogyasztás normális növekedésének az elmaradásával. Ha a népszaporodás a háború előtti méretekben következett volna be, a munkanélküli-

ség és ezzel kapcsolatban a gazdasági válság se lenne olyan nagy mértékű, mint jelenleg. Figyelembe kell továbbá venni, hogy — amint Radnóti István a Magyar Szemle novemberi számában nagyon érdekesen fejtegette — a népesség szaporodásának csökkenésével a fogyasztási viszonyok minőségileg is megváltoztak és a lakosság a nagytömegű és olcsó élelmiszerekről a nagyobb igényeknek megfelelő más termelvények fogyasztására tér át fokozatosan. Ez okozza a főképp egyszerűbb termelvényeket exportáló agrárállamok válságát s a mezőgazdaság jelenlegi kilátástalan helyzetét. A népesség szaporodása, még pedig normális szaporodás kell tehát ahhoz, hogy a válság enyhüljön, mert több ember többet fogyaszt, a termelés ezáltal emelkedik és több embernek nyújt munkaalkalmat. Hogy egyebet ne említsek, ott, ahol a népesség stagnál, vagy alig szaporodik, nincs szükség új lakóházak építésére, már pedig maga az építkezés 30—40 iparágnak ad foglalkoztatást. A háborús évtized alatt Magyarországon mindössze 29 ezer új ház épült, ami a szükségletet távolról sem fedezte és ezáltal óriási lakáshiány állott be. A háború utáni évtized ezt a mulasztást igyekezett pótolni, sőt túltermelés következett be, mert 1920 és 1930 között közel 300 ezer új házat építettek, viszont a népesség nem szaporodott olyan arányban, amely ezt a nagymértékű háztermelést indokoltá tette volna. Most természetesen bekövetkezett az ellenhatás, az építkezés megszűnt és ezzel is emelkedett a munkanélküliség. A termelés normális viszonyok között mindig igazodni szokott a szükséglethez, mikor azonban a népesség szaporodásában visszaesés következik be, a termelés egyenletes menete megakad és válság áll be. Végeredményben tehát áll az a tétel, hogy a népesség egyenletes fejlődése és szaporodása szükséges ahhoz, hogy a gazdasági válság elkerülhető vagy legalább is enyhíthető legyen.

Áttérve most már Magyarország népességének természetes szaporodására, ebben a tekintetben a következőket észlelhetjük: az a jelenség, ami egész Európában látszik, hogy a természetes szaporodás nyugatról kelet felé menve fokozatosan növekszik, a mai Magyarország területén is, amely éppen átmenetet képez kelet és nyugat között, kimutatható. Ugyanezt lehet megfigyelni az országon belül a felettünk fekvő Csehszlovákiában és a keletre eső Romániában is. Legkisebb a természetes szaporodás a Dunántúl és legnagyobb a legkeletibb fekvésű Szabolcs és Szatmár megyékben. Szabolcs maga olyan magas szaporodási arányt produkált tíz év alatt (20.4%-ot), amely vetekedik az oroszországi aránnyal. Szatmár pedig nem sokkal maradt mögötte 18.6%-os szaporodási arányával. Általában a vármegyék népességének szaporodásával meg lehetünk elégedve. A 25 mostani vármegye között mindössze 5 akad olyan, amelyekben a természetes szaporodás aránya nem érte el a normális 10%-ot. Ezek Baranya, Tolna és Somogy, tehát a Dunántúlnak ú. n. egykés sarka, 6.4-től 6.8-ig terjedő szaporodással, azután Békés és Bács-Bodrog 8.9, illetőleg 9.4%-os népnövekvéssel. A vidéki népességgel tehát még eddig nincsen baj, legalább is az elmúlt évtized alatt elég jelentékeny volt természetes szaporodása, összefoglalva a vármegyéket, 11.4%-os természetes szaporodást jegyezhetünk fel e tíz év alatt. Egészen más

a helyzet azonban a törvényhatósági jogú városoknál. Ezek mindössze 2.1%-os természetes szaporodást tudtak felmutatni. Itt az arányszámot a legnagyobb tömegű Budapest dönti el, amelynél a helyzet már annyira megromlott, hogy tíz év alatt mindössze 531 főnyi természetes szaporodást tudott produkálni, ami már majdnem a nullával egyenlő. Az egyetlen törvényhatósági jogú város, amelynek még egészséges népfejlődése van: Kecskemét, ahol 11.1%-os volt a természetes szaporodás. A másik nagy mezőgazdasági jellegű város, Hódmezővásárhely, már régebben behódolt az egykének, úgyhogy most is csak 3.0%-os szaporodást tudott felmutatni. Nagyon sajnálatos második legnagyobb városunknak, Szegednek, nagy hanyatlása. Ez a nagy katolikus város, amely a múlt század második felében egész rajokat bocsátott ki a Délvidékre, különösen az alsó Tisza mentére, ma már rendkívül lehanyatlott fejlődésképeség tekintetében. Népeségének természetes szaporodása csupán 6.1% volt e tíz év alatt. Ebben a tekintetben még a nagy „kálvinista Róma“, Debrecen is túlszárnyalta a katolikus Szegedet. Debrecen ugyanis 7.0%-os természetes szaporodást ért el. Két Délvidéken fekvő városunk pedig, Pécs és Baja, a természetes népmozgalom mérlegét veszteséggel zárta le. Hogy most természetes szaporodásunk jóval gyengébb, mint a háború előtt ugyanezen a területen volt, azt tisztán csak nagyobb városainknak tulajdoníthatjuk, magukban a vármegyékben a természetes népnövekvés csak kevéssé romlott.

Az amerikai kivándorlás megszorítása folytán és annak ismerete mellett, hogy az elszakított területekről még 1920 után is elég nagy volt a menekülés a megmaradt területre, azt hittük volna, hogy az 1930-as népszámlálás eredménye alig fog elmaradni a természetes szaporodás útján kiszámított népesség mögött. E várakozás ellenére a népszámlálás mégis 74 ezer főnyi hiányt talált. Ennyivel volt kevesebb a tényleges szaporodás, mint amennyinek a természetes szaporodás alapján lennie kellett volna. A mérlegnek az eredménye tehát azt mutatja, hogy 74 ezer emberrel többen vándoroltak ki e tíz év alatt, mint ahányan beköltöztek. Ez a hiány természetesen nem oszlik meg egyenletesen a törvényhatóságok között, mert hiszen az egyes törvényhatóságoknál a mérleg eredményét a belső vándorlások is befolyásolják s minthogy a belső vándorlások főképp a városokba irányulnak, a városoknak bevándorlási többletük van, viszont a vármegyéknek az országos aránynál jóval nagyobb a kivándorlási többletük. Annak ellenére, hogy a vándormozgalom vidékről a városokba irányul, a törvényhatósági jogú városok tényleges szaporodása mégsem volt több a megyékénél, mert ez a vándorlási mozgalom éppen csak pótolta a természetes szaporodásnak azt a különbözetét, amellyel a városok elmaradtak a vármegyék mögött.

Úgy a vármegyékben, mint a törvényhatósági városokban egyaránt 8.7% volt a tényleges szaporodás. Ebben a tekintetben éppen az a két délvidéki város jár legelői, Pécs és Baja, amelyik természetes szaporodást nem tudott felmutatni; az előbbi 30, az utóbbi 23%-os tényleges szaporodást ért el. Ellenben a többi th. város között egy sem akad, amelyiknek 10%-on felül lett volna a tényleges szaporodása. Maga Budapest is csak 8.2% szaporodást tud felmutatni, tehát még az országos

átlagnak is alatta maradt. Budapest aránylag szerény fejlődését pótolta a szomszédos városok és községek nagyarányú fejlődése, amelyek természetesen csak Budapesthez való közelségüknek köszönhetik ezt. Minthogy ezek mind Pest megyéhez vannak számítva, Pest vármegye népessége 18.5%-kal növekedett, e növekvésnek oroszlánrésze azonban a Nagy-Budapesthez számított városokra és községekre esik. Egyébként a vármegyéknek elvándorlások folytán beállott vesztesége olyan nagy volt, hogy csupán Bács-Bodrog, Szabolcs és Szatmár megye tudta megtartani a 10%-on felüli tényleges szaporodási arányt. Némelyik vármegyében a vándorlási különbözet még a 9%-ot is meghaladta, így Fejér, Sopron és Vas vármegyében, ahonnan leginkább Budapestre és környékére húzódott a lakosság, azonkívül elég magas volt Abaúj-Toma és Zemplén vármegyében (8.0—7.8%), ahonnan a külföldre való kivándorlás még most is számottevő. A belső vándorlások nagyságát jellemzi az, hogy a vármegyéknek 177 ezer főnyi veszteségük volt elvándorlás folytán, a városok pedig 103 ezer főnyi vándorlási nyereséggel zárták le tízévi népesedési mérlegüket. Ha pedig Pest megyéből a Budapest-körméki városokat és községeket leszámítjuk, amelyek tulajdonképpen Budapestnek köszönhetik fejlődésüket, akkor az ellentét még kirívóbb (a vármegyéknél — 288 ezer, a városoknál + 214 ezer).

Mindenesetre meglepő, hogy az amerikai kivándorlás megszorítása dacára mégis 74 ezer főnyi hiány mutatkozik a természetes szaporodáshoz képest. Egyelőre még rejtély, hogy ez a 74 ezer ember külföldön hol helyezkedett el, mert hiszen ennek a tömegnek csak kis része kerülhetett Amerikába. Ha majd a nyugateurópai államok népszámlálásainak eredményei részleteiben is előttünk fognak állani, akkor fogjuk tudni csak megállapíthatni, hogy honfításaink hova vándoroltak ki főképpen. Valószínű, hogy Franciaország vette fel ezúttal a legtöbb magyar állampolgárt, mert oda a háború után olyan bevándorlás folyt, mint régebben Amerikába. Az utolsó tíz év alatt az idegenek száma Franciaországban kb. 1,300.000-rel növekedett.

A népességfejlődés nagyságát és irányát így jellemezve lássuk már most, hogy magában a népesség összetételében milyen változások voltak észlelhetők e tíz év alatt. Elsősorban a népesség nemek szerint való megoszlása érdekelhet bennünket.

Tudvalevő, hogy a háború férfilekosságunkat rendkívüli módon megfogyasztotta, úgyhogy az 1920. évi népszámlálás 238 ezerrel több nőt talált, mint férfit. Tíz évvel előbb, a háború előtti népszámláláskor a nők többlete ugyanezen a területen csak 27 ezer volt, tehát akkor ezer férfira 1007 nő esett. Ez az arányszám a háború következtében 1062-re ugrott fel. 1920 óta a természet regeneráló ereje igyekszik visszaállítani a két nem közötti egyensúlyt azzal, hogy a férfiak természetes szaporodása állandóan nagyobb, mint a nőké, emellett az a sajtóságos jelenség is mutatkozott a lefolyt évtizedben, hogy a nők nagyobb számmal vándoroltak ki, mint a férfiak, ennek következtében a nők többlete 188 ezerre enyhült, az arányszám pedig 1062-ről 1045-re. Ha tehát a természet rendje újra meg nem zavartatik, a két nem közötti egyensúly fokozatosan helyre fog állani, amit feltétlenül biztosít az is, hogy a 15 éven aluli lakosságban már 26 ezerrel több a fiú mint a lány.

A háború a népesség kor szerint való tagozódásában két óriási rést ütött. Az egyiket csak a férfiak oldalán azokban a korcsoportokban, amelyekből a háború szedte áldozatait, a másikat, még nagyobbabban a háborús évek szülőtteinek sorában, akiket kb. felényire fogyasztott meg. Ez az utóbbi fogyás természetesen mind a két nemre kiterjed. Ha a népesség kormegoszlását grafikonon ábrázoljuk, felfelé fokozatosan keskenyedő piramist kapunk, amelyen normális körülmények között nem lenne szabad betüremléseknek lenni. 1910-ig ez a piramis

meglehetősen szabályos is volt, 1920-ban azonban már mutatkozik az említett két irányú behorpadás, mégpedig a férfiak oldalán két esetben, a nőknél csak a legkisebb korcsoportokban. 1930-ban ez a két irányú horpadás természetesen tíz évvel feljebb kerül és el lehetünk készülve arra, hogy évtizedeken keresztül fog mutatkozni, amíg csak a háborús nemzedék el nem tűnik népességünkől. Most azonban az 1930-as népszámlálás egy talán még nagyobb, a nemzet jövőjére jobban kiható bajt leplezett le a népesség kormegoszlásában. A piramisnak az alja, amely a legfiatalabb koréveket jelzi, most már nem szélesedik fokozatosan, mint normális időkben, hanem vagy függőlegesen megy lefelé, vagy éppen keskenyedik. Ez azt jelenti, hogy a kiháló korévek helyére egy megfogyatkozott számú nemzedék lép, a népesség száma tehát megfogyatkozik, ha csak a halandósági viszonyok nem javulnak annyira, hogy a kisebb számú későbbi nemzedékből többen kerülnek fel magasabb életkorokba. A természetes szaporodásnak u. i. a lényege az, hogy eloszlik az egyes korcsoportok között, szaporodás tehát akkor is lehetséges, ha a születések száma fokozatosan fogy. A halandóság egy darabig lépést tud tartani a születési arány csökkenésével, egy bizonyos fokon azonban megakad, míg a születési arány tovább romlik, s ha már bekövetkezik az, hogy a korpiramis nem szélesedik lefelé, hanem keskenyedik, a természetes szaporodás helyett később feltétlenül fogyásnak kell bekövetkezni. Németországban és egyebütt is már vészjósló számításokat tesznek arra nézve, hogy ez a fogyás mikor és milyen mértékben fog bekövetkezni annak dacára, hogy ma még minden évben, ha nem is nagyarányú, de még mindig számottevő születési többlet van. Ez a szaporodás azonban csak az által áll elő, hogy a magasabb korcsoportokban a régebben még nagyobbodó születési szám folytán mindig telítettebb korévek következnek. Mihelyt azonban a háború után született nemzedék lesz már túlnyomó a népességben, a népesség fogyásának, ha addig a viszonyok meg nem változnak, szinte matematikai bizonyossággal be kell következnie. Magyarországra vonatkozólag még nem történtek ilyen vészes jóslások, de ha a születési arányunk csökkenése továbbra is így tart, ahogy a háború óta fokozatosan látjuk, sőt a népszámlálás óta eltelt két esztendőben is tapasztaljuk, — sajnos — nálunk is aktuálissá lesz ilyen számítás. Most még az a helyzet, hogy a háború előtti nemzedék tömegesen kerül munkabíró korba és ezek lépnek a háborútól megritkított munkabíró korosztályok helyébe. Ennek folytán a munkabíró korúaknak rendkívül nagy megszorodását észlelhetjük, ami a már fentebbieken kívül egyik magyarázata a nagy munkanélküliségnek. A 25—29 éves férfiak száma pl. 307%-kal, a 30—34 éves férfiaké pedig 35.7%-kal növekedett meg az utolsó tíz év alatt. Néhány év múlva azonban a világháború alatt megfogyatkozott szülöttek kerülnek munkabíró korba s akkor valószínűleg a munkakeresők száma is nagymértékben fog csökkenni s meg lehet jósolni, hogy a gazdasági válságot ez a beálló munkaerő-hiány fogja megszüntetni, amely nemcsak nálunk, hanem minden hadviselt államban fog mutatkozni.

A kormegoszlás még egy érdekes jelenségre mutat rá. A népesség előregedése világosan látszik a kormegoszlás változásában. Két ok

hat közre ebben a tekintetben, az egyik a gyermekeknek folyton csökkenő száma, a másik pedig a halandóság javulása. Az előbbi közvetve az öregeknek az arányát növeli folyton a népességben, az utóbbi pedig az öregek abszolút számának nagy megnövekedését idézi elő. Hetven éven felüli ember volt pl. 1920-ban 238 ezer ember, most pedig már 319 ezer, a szaporodás tehát majdnem 34%.

A kormegoszlásban megnyilatkozó túlnyomóan veszedelmes jelenségeknél némileg megnyugtatóbb az a kép, amit a családi állapot szerint való megoszlás nyújt. A házasság lévén a társadalomnak és az államnak is egyik alappillére, általában azt szokták kedvező jelenségnek tekinteni, ha a népességnek minél nagyobb hányada él házassági kötelékben. Ebben a tekintetben 1920 óta feltétlenül javult a helyzet, amit azonban részben annak is tulajdoníthatunk, hogy a háború alatt elmaradt házasságkötések egy része csak 1920 után pótoltatott.

A házásoknak az összes népességhez való aránya mind a két nemnél növekedett, ami nemcsak annak következtében állott elő, hogy a felnőtt korúak ma nagyobb arányban vannak a népességben, de magához a felnőtt korú népességhez viszonyítva is több ma a házasságban élő. Pl. a 30—40 év közötti férfiaknak ma nagyobb százaléka házas, mint tíz év előtt, a nőknél még jobb a helyzet, mert náluk a javulás a 20-tól 40 évig terjedő korcsoportra is vonatkozik. Nálunk egyébként nagyon kevés azoknak a száma, akik egész életük folyamán egyáltalán nem lépnek házasságra. A 60 éven felüli férfiaknak pl. csak 3.3%-a agglagény, az 50 éven felüli nőknek pedig csak 4.9%-a maradt pártában, a többi vagy jelenleg házas, vagy legalább volt házas (özvegy, elvált). A nőknél természetesen azokban a korcsoportokban mutatkozik most kivételesen nagyobb aránya a hajadonoknak, akiknek megfelelő korú férfiak közül sokan elpusztultak a háborúban. Ezek természetesen már nem számíthatnak férjhezmenetelre, viszont a fiatalságnak, amely most már mindkét nemből egyenlő számban kerül házassodó korbá, házassodási lehetősége javulni fog. Azt is kedvező jelenségnek minősíthetjük, hogy az özvegyek száma csak jelentéktelenül emelkedett; az özvegy férfiaké egészen kis arányban, 3.9%-kal s az özvegy nőké is csak 80/0-kal. 1920-ban ugyanis az özvegy férfiak száma azért volt magas, mert az 1918. évi nagy influenzajárvány alkalmával igen sok férjes nő halt el, viszont özvegy nő a háború miatt volt a normálison felüli számban. Ellenben kedvezőtlen jelenségnek kell tartanunk, hogy az elváltak száma, úgy a férfiaké, mint a nőké, kétszeresére növekedett, s a valóságban még több is van, amint azt egy más helyen kifejtettem.¹

Népszámlálásunk ezúttal is kiderítette a lakosságnak anyanyelv és vallás szerint való megoszlását. A mi népszámlálásaink a nemzetiség meghatározására mindig az anyanyelvet kérdezik, de azonkívül az egyéb beszélt nyelvek ismeretét is tudakolják, ami önmagában is érdekes megállapításokra adhat alkalmat, de egyúttal ellenőrzőül is szolgál a nemzetiségi adatokhoz. A mostani népszámlálás ismét megerősítette azt az évtizedek óta nyilvánvaló folyamatot, amely nemcsak a mai területen, hanem az egész régi Magyarország területén következetesen mutatkozott, hogy t. i. a többségben lévő magyarság fokozatosan tért nyert a többi nemzetiségek rovására. Ez a természetes folyamat, amelyet nem kellett különös intézkedésekkel támogatni, abban bírja magyarázatát, hogy Magyarország régi területén a nem magyar anyanyelvűek nem képeztek szorosan elhatárolt tömböket, vagy csak egy részük élt ilyen kizárólagosságban, nagy részük, sok esetben túlnyomó részük azonban a magyarsággal vagy más nemzetiségekkel volt elkeveredve.

¹ L. A Magyar Statisztikai Szemle 1932 október.

Ehhez járult azután a belső vándorlások iránya, amely a perifériákról a központi magyar nyelvterület és a városok felé irányult, azután a magyarság nagyobb természetes szaporodása, viszont kisebb kivándorlása, a városok túlnyomó magyar lakossága és sok egyéb tényező, amely mind a magyarság javára billentette a mérleget. Ezek az okozatok a mai területen részben még fokozottabb mértékben fennállanak, különösen ami a nem magyar anyanyelvűek szétszórt voltát illeti. Nem lehet tehát meglepő, hogy a népszámlálás ezúttal is a magyar anyanyelvűek erőteljes térfoglalásáról és az egyéb anyanyelvűek térvesztéséről, sőt fogyásáról ad számot. A magyarság ugyanis a tíz év alatt 89.5%-ról 92.1%-ra emelte arányát, a németek százaléka viszont leszállt 6.9-ről 5.5-re, a tótoké 1. 8-ról 1.2-re. A magyarság a mai területen 844 ezer főnyi szaporodással kereken 8 millió főt tesz, a németek száma 479 ezer, a tótoké 105 ezer, a többi nemzetiség száma már olyan kicsi, hogy a 30 ezret sem éri el. Abszolút számban a fogyás a németeknél 73 ezer, a tótoknál 37 ezer fő. Az utóbbi azonban aránylag kétszer olyan nagy, mert 26.1%, míg a németek létszámcsökkenése csak 13.2%. Érthetőbbé teszi ezt az aránylag nagy csökkenést az, hogy a németek fogyásából magára Budapestre és a fővároshoz számítható városokra és községekre, vagyis Nagy-Budapestre 26 ezer esik, A németek fogyását tehát Budapest és egyéb városok feltartóztathatatlan megmagyarosodása idézte elő. Más elbírálás alá esik az oláhoknak 31.5, a szerbeknek meg éppen 59.0%-os fogyása, kiknek jórésze az államfordulat után az új államok részére optált és ki is költözött.

Az eredmények közzététele után előrelátható volt, hogy ebből az alkalomból újabb támadások fogják érni a magyar statisztikát (amint az azóta be is következett), hogy t. i. részrehajlóan kedvez a magyarságnak; holott a statisztika csak beszámol arról, ami a valóságban végbemeleg, és ami miatt a magyar kormányzatnak sem lehet semmit a szemére vetni, mert ezt a természetes folyamatot a leghathatósabbban alkalmazott kisebbségi védelem sem tudja feltartóztatni. Kétségtelen, hogy mindenütt, ahol az államfenntartó nemzetiség között elszórva kisebbségek élnek, azok fokozatosan tért veszítenek a többséget alkotó nemzetiséggel szemben. Erre számos külföldi példát lehet felhozni. Hogy csak néhányat említsünk, nem régen jelent meg az 1930. évi nemzetiségi statisztika Morvaországról és Sziléziáról, amiből kiderült, hogy ott is az egész tíz évi szaporodás a többségben lévő csehekre esett s a 800 ezer főnyi németiség mindössze 2000 lélekkel szaporodott, holott kimutatott természetes szaporodása 41 ezer fő volt.¹ Poroszország mai területén pedig az 1925. évi népszámlálás már csak 649 ezer lengyelt talált, ideszámítva a lengyel és német kettős anyanyelvűeket is, míg 1910-ben 967 ezer volt a lengyelek és a kettős nyelvű lengyelek és németek száma. A lengyelekkel rokon mazur anyanyelvűeknél még nagyobb a változás, ezek száma 180 ezerről 65 ezerre csökkent 15 év alatt.² A németek tehát 15 év alatt 433 ezer lengyelt (és mazurt) tüntettek el a statisztikából. Igaz, hogy a lengyelek közül sokan a Lengyel-

¹ L. Statisticky Obzor, 1932 május, 192. lap.

² L. Zeitschrift des preussischen Statistischen Landesamtes, Jahrgang, 1. 2. Abteilung.

országhoz csatolt területre költöztek át, viszont onnan németek jöttek, de ez a magyarázat nem kielégítő. Az Ausztriához csatolt Nyugat-Magyarországon, az ú. n. Burgenlandban 1920-ban még 25 ezer magyart talált a magyar népszámlálás, 1923-ban, tehát 3 év múlva, az osztrák népszámlálás szerint már csak 14 ezer magyar lett volna ezen a területen. Tudomásunk szerint nincsen olyan, a nemzetiségeket szám szerint kimutató állam, ahol a kisebbségek növekednének a többség rovására. Ez csak kivételesen fordul elő, esetleg az állam egy-egy részében, de sehol sem az állam összességében. Ki vetette valaha Finnországnak szemére azt, hogy a svédeknek a száma az utolsó 40 év alatt 14.3%-ról 11.0%-ra csökkent, magában Helsinkiben 52.3%-ról 34.4%-ra? Vagy, hogy Belgiumban a fővárosnak, Brüsszelnek a lakossága flamand nyelvűről kicserélődött a kedvezményezett franciára és hogy a nagy és hatalmas Angolországban a velszi nyelven beszélők aránya magában Walesben az utolsó 30 év alatt 54.0%-ról 37.1 %-ra esett le, Skóciában pedig a gael nyelven beszélők aránya már csak 3.5%, holott 1881-ben még 6.2% volt? A francia népszámlálás 1921-ben Elzász-Lotharingiában egészen más adatokat hozott ki a németekről és a franciákról, mint a német népszámlálások, természetesen a franciák javára. Még a nemzetiségi liberalizmusáról közismert Svájcban is erős eltolódásokat lehet észlelni az egyes kantonokban a többségben lévő németek javára. Mindenütt lehetséges tehát, hogy a többségben lévő nemzetiség tért foglal a kisebbségben lévők hátrányára, csupán Magyarországnak kell felróni bűnül azt, ha itt a magyarság terjed, különösen a mai területen, amely még a magyar nyelvterületet sem foglalja egészen magában és ahol az idegen nyelvek csak a török kiűzése után bevándoroltaknak és rendszertelenül letelepedetteknek az utódai?

Az a vád is elhangzik, hogy a magyar statisztika egyszerűen a magyarul beszélőket minősíti magyar anyanyelvűeknek. Ennek ellene mond elsősorban az, hogy pontosan kimutatjuk, hogy a nem magyar anyanyelvű nemzetiségek közül hányan tudnak magyarul. Ezek természetesen nem a magyarok, hanem az illető nemzetiségek között vannak számbavéve. Ha már most ezeknek egy részét, vagy éppen nagyobb részét fokozatosan magyar anyanyelvűeknek mutatnók ki, akkor a magyarul tudó nemzetiségek számának és arányának nem növekednie, hanem csökkennie kellene. Már pedig a népszámlálás azt mutatja, hogy a nem magyar anyanyelvűeknek 1920-ban 69.0%-a tudott magyarul, 1930-ban már 74.2%-a. A magyarul nem tudók száma viszont nemcsak relatíve, de abszolúte is több, mint 80 ezerrel megfogyott. Ha most a nemzetiségre való tekintet nélkül csak a nyelvtudást nézzük, kiderül, hogy minden nemzetiségi nyelvnek ismerete is visszament 1920 óta, tehát nemcsak az illető nyelvet, mint anyanyelvet beszélők száma, hanem egyáltalán az illető nyelvet tudók száma is. Pl. németül tudott 1920-ban 1,399.000 ember, 1930-ban már csak 1,316.000. Tótul tudott 1920-ban 399.000 egyén, 1930-ban már csak 346 ezer. A németül tudók fogyása tehát 83 ezer, a tótul tudóké pedig 53 ezer. Mind a két szám nagyobb, mint a német és a tót anyanyelvűek fogyása, ami szintén igazolja azt, hogy a nemzetiségre (anyanyelvre) vonatkozó adataink

a valóságnak megfelelnek. A német és a tót nyelvnek e szerint határozott és tényleges térvésztesével állunk szemben.

Magyarország népességének vallásfelekezetiileg meglehetősen vegyes jellege folytán érdeklődésre tarthatnak számot azok az adatok is, amelyek az egyes vallásfelekezetek híveinek létszámváltozásait mutatják. Itt is jelentkezik az a folyamat, amit a nemzetiségi adatoknál is meg lehet figyelni: a nagyobb természetes szaporodással bíró vallásfelekezetek foglalnak tért, lehet mondani, teljesen abban a sorrendben, amint természetes szaporodásuk különbözik egymástól. Számszerűen a népszámlálás 5,634.000 római katolikust, 201 ezer görög katolikust, 1,813.000 reformátust, 534 ezer ágostai hitvallású evangélikust, 40 ezer görög keletit és 445 ezer izraelitát talált. A többi vallásfelekezetek hívei 10 ezren alul vannak. 1920 óta legnagyobb volt a szaporodás a görög katolikusoknál, 14.5%» azután következnek a római katolikusok 10'4%-os szaporodással; a két nagy protestáns felekezet, a református és az ágostai hitvallású evangélikus már az országos átlag alatt maradt, 8.5, illetőleg 7'4 népnövekvéssel, ellenben a görög keletiek és szám szerint még inkább az izraeliták megfogyatkoztak. A görög keletieknél el lehetünk készülve erős fogyásra, mert — amint említettem — az e felekezethez tartozó oláhok és szerbek közül sokan optáltak és kivándoroltak az utódállamokba. A zsidók közel 29 ezer főnyi fogyása azonban meglepetésszerűleg hat. Ez a fogyás majdnem kizárólag kivándorlással magyarázható, mert a zsidóságnak tíz év alatt mindössze 2300 fő volt a születési többlete, amit ellensúlyozott az áttérések folytán előállott 2500 főnyi veszteség. Kivándorlás nélkül tehát a létszámnak kb. változatlanul kellett volna maradnia. Egyébként a zsidóságnak ez a vándorlási hajlama nem új dolog a statisztikusok előtt, hiszen már a háború előtt nagyobb volt a zsidóság vándorlási vesztesége a keresztény felekezetekénél. A különbség csak az, hogy akkor még a kivándorlást ellensúlyozta az igen kedvező természetes szaporodás; újabban azonban a természetes szaporodás megszűnt, a kivándorlási hajlam pedig megmaradt; ez okozza a feltűnő veszteséget. Aránylag elég kedvezőnek mutatkozik az egykesnek és fogyónak kikiáltott reformátusság népességfejlődése, amely 8.5%-os szaporodást ért el és országos arányát is majdnem megtartotta. A reformátusok csak a Dunántúl délkeleti sarkában fekvő Baranya, Somogy és Tolna megyében fogytak és a szomszédos Fejérbén, tehát az egyke főfészkeiben, azonkívül Hódmezővásárhelyen, egybeült mindenütt szaporodást mutathatnak fel, helyenként elég tekintélyeset, pl. Szabolcsban, Szatmárban és Pest megyében. A római és görög katolikusok népnövekvési arányát azonban a legtöbb vidéken nem tudják elérni, legfeljebb ott, ahol egészen kis számmal szerepelnek és bevándorlás útján gyarapodnak.

Népszámlálásaink a népesség műveltségi fokát is számonkérjük és kimutatják. Régebben csak a műveltség legegyszerűbb fokmérőjét, az írni-olvasni tudást kérdeztük, újabban azonban már a magasabb iskolai képzettséget is kutatják népszámlálásaink. Maga az írni-olvasni tudás örvendetesen terjedt az utolsó tíz év alatt, a 6 éven felüli népességnek 90.4%-a tud most már írni-olvasni, míg tíz év előtt ez az arányszám csak 84.8% volt. Gróf Klebelsberg Kunó, akit sokszor ért az a vád, hogy az egyetemek kedvéért a népoktatást elhanyagolja, erős fegyvert kapott volna a kezébe ezzel a számmal, amellyel megcáfolhatta volna ezt a vádat, mert az analfabétizmus kiirtása egy évtizedben sem történt olyan sikerrel, mint éppen az ő érájában. A tömegesen felállított tanyai iskolák megtették hatásukat. Nemcsak viszonylagosan foglaltak tért az írni-olvasni tudók a népességben, hanem az analfabéták száma 358 ezerrel kevesebb is lett. Még nagyobb arányokban nőttek az iskolai végzettséget jelző számok. A négy elemi végzettség ugyan nem mutat nagyobb szaporodást, de ezzel szemben a 6 elemi végzettség

száma már hatalmas mértékben megnövekedett. Az elemi iskolai oktatás sokkal intenzívebb volt ebben az évtizedben s jobban megközelítettük azt az ideális állapotot, amit a törvény előír, hogy t. i. mindenkinek legalább 6 elemi iskolai végzettsége legyen.

Az elmúlt évtizedet a középiskolákra és a főiskolákra való tódulás jellemzi. Ennek a hatása is meglátszik a számokon. Tíz év előtt még csak 640 ezer ember volt Csonka-Magyarországon, aki négy középiskolát végzett, 1930-ban már 826 ezer. A szaporodás közel 30%. Még nagyobb növekvés van a teljes középiskolát végzetteknel, kiknek száma 210 ezerről 275 ezerre nőtt, vagyis 31%-kal. Némi tekintetben meglepő ezzel szemben, hogy azoknak a száma, akik főiskolát végeztek, 73 ezerről mindössze 85 ezerre szaporodott meg. Ez az eredmény, bár meghaladja a lakosság szaporodásának mértékét, nem felel meg sem annak a köztudatnak, amely állandóan a szellemi túltermelést hangoztatja, sem a főiskolai statisztikai adatoknak. Valószínű, hogy a számlálólapon a kérdés szabatosabb feltevése adja a magyarázatát ennek az aránylag kis szaporodásnak. 1920-ban u. i. a számlálólapon egyszerűen csak azt kérdezte, hogy végzett-e főiskolát?

1930-ban azonban külön be kellett jegyezni, hogy milyen főiskolát végzett, illetőleg milyen diplomája van. 1920-ban a kérdés általánosabb jellege sokakat arra indíthatott, hogy főiskolai végzettségüknek mondják magukat, míg most a válasz nagyobb felelősséggel járván, kevesebben merték megkockáztatni azt, hogy hiúságból, vagy dicsekvésből magasabb végzettségüknek mondják magukat. Máskép nem lehet megmagyarázni ezt a csekély szaporodást, mert hiszen csak diplomás férfi évenként átlag 3 ezer kerül ki az egyetemekről és a főiskolákról. Mindenesetre az 1930-as adat jobban felel meg a valóságnak.

összefoglalva szemlénket, népesedésünk kedvezőtlen tünetül jellemezhetjük elsősorban a természetes szaporodásnak fokozatos csökkenését, amely különösen a városokban már úgyszólván a meddőségig jutott. A falu még tartja magát, ott azonban a nagyobb gümőkórhalálozás és a még rosszabb csecsemőhalandóság jórészt lerontja az európai viszonyokhoz képest most még elég kedvező születési arányt. Habár a tíz év folyamán is bizonyos javulás mutatkozott, úgy a tbc. halálozás, mint a csecsemőhalálozás tekintetében, ez a javulás nem elég gyors és nem nyugszik eléggé biztos alapokon. A népszámlálás óta két év telt el s a természetes szaporodás mind a két esztendőben rosszabb volt, mint a múlt évtized átlagában; 1931-ben a születések újabb csökkenése folytán, 1932-ben pedig a halálozások, különösen a gyermekhalandóság újabb nagy felszökkenése következtében. Augusztustól kezdve pl. a csecsemőhalandóság szinte katasztrofális jelleget öltött, most még szinte megmagyarázhatatlan okból, úgy hogy 1932-ben még gyengébb lesz a természetes szaporodás, mint 1931-ben volt.

Nem mondható egészséges tünetnek a városokba tódulás állandó folyamata, különösen a népesedés jövőjét tekintve, mert újabban már az a látszat, hogy a városokba tóduló nép meddővé válik s a nemzet szaporodása szempontjából elvész. A munkabíró korúak számának óriási megnövekedése, amely más viszonyok között talán kedvező

jelenség lenne, most a gazdasági válság idején csak rosszabbítja a helyzetet. Még több év fog beletelni abba, míg az a nagy hullám elsimul s akkor a születések háborús megfogyatkozásának egyetlen előnye fog érvényre jutni, az t. i., hogy annakidején csökkenteni fogja a munkanélküliséget s ezzel enyhíteni a válságot.

Népesedésünk e kedvezőtlen tüneteit elősorolva nem haladhatunk el azonban szó nélkül azok mellett a jelenségek mellett, amelyek bizonyos tekintetben viszonyaink javulását mutatják. Így kedvező jelenség a házások számának nagy megnövekedése és az a megnyugtató megfigyelés, hogy az új generációban már nem lévén nagy különbség a férfi és női nem között, a jövőben a házásoknak még nagyobb arányára lehet számítani. A népesség kormegoszlásában az öregek arányának állandó emelkedése a közegészségügy javulását és az átlagos életkor növekvését jelzi. A nemzet egységesülése szempontjából fontos az, hogy a magyarság aránya mindig nagyobb lesz népességünkben, a kisebbségi kérdés tehát — legalább is a mai területen — mindig alárendeltebb jelentőségűvé válik. Igen kedvező tünet a magyar államnyelv terjedése is; ma már a lakosságnak csak 2%-a nem tud magyarul. A felekezeti viszonyok változásában a keresztény felekezetek számbeli túlsúlyának a növekvése szintén nem kedvezőtlen tünet. Végül a népszámlálás egyik legszebb eredményének kell tekintenünk azt, hogy a népesség általános műveltsége és iskolai végzettsége is igen szépen javult az utolsó tíz év alatt. Az a kulturális felsőbbség tehát, amelyet folytonosan hangoztatunk és hangoztatnunk is kell azokkal a népekkel szemben, amelyek pillanatnyilag félénk kerültek, ténylegesen megvan és erőteljesen fejlődik tovább, hogy előbb-utóbb kivívja nemzetünk számára azt a helyet, amely méltán megilleti.

KOVÁCS ALAJOS

MAGYARORSZÁG AGRÁRMUNKANÉLKÜLISÉGE

Az IPARI ÉS A MEZŐGAZDASÁGI termelés munkaszükségletének különbözősége az oka annak, hogy a munkáskérdés és így a munkanélküliség problémája is e két fő termelési ágban lényegesen eltér egymástól. A mai munkamegosztásos, a piaci elhelyezés lehetőségeitől függő ipari termelés természetével függ össze, hogy az ipari munkásság egyrésze ellátatlanná válik, mihelyt, vagy röviddel azután, hogy az ipari termékek piaci elhelyezésének lehetőségei csökkennek. Az ipari munkásság kisebb-nagyobb része elveszti ekkor munkáját s alkalmaztatáshoz ismét csak akkor jut, ha a közgazdaság újból a konjunktúraváltozások emelkedő szakaszát éri el. A mezőgazdasági munkanélküliség ezzel szemben — legalább is Európában — egészen más jellegű. A mezőgazdasági munkanélküliségnek ugyanis eltérő a jellege a mezőgazdasági termelés két típusának megfelelően: más az erősen mechanizált termelésre berendezkedett gyér lakosságú tengerentúli agrárvidékeken és más a sűrűn lakott európai országokban.

A mezőgazdasági termelés munkaszükséglete gépi és kézi, illetve állati munkaerővel fedezhető. Az Amerikai Egyesület Államok, Kanada, Argentína stb. gyér lakosságú szemtermelő vidékeinek munkaszükségletét legnagyobb részben géppel végzik; traktorral szántanak, traktor-aratógéppel, sőt combinekkel aratnak stb. Az agrárvidékeken a vetésterület és általában a megművelt föld nagyságát a termények áralakulása vagyis a termelés rentabilitása erősen befolyásolja. Innen van az, hogy a tengerentúli országokban a művelés alatt lévő terület a háború utáni konjunktúraváltozásokat nyomon követte. Kanada művelés alatt lévő területe pl. 1923-ban 32.2 millió hektár volt, 1924-ben 27.6 millió hektár, 1927-ben ismét csak 22.8 millió hektárnyi területet műveltek meg, ami a megművelt terület kiterjedésének 17—19%-os ingadozását jelenti. Az európai kontinens országokban viszont a művelés alatt álló területek kiterjeszkedése alig változik. Csökkenés egész kivételes, e területek kiterjedése többnyire évről-évre növekszik, mert a lakosság földéhsége, a tőke leleményessége mind több és több területet igyekszik elhódítani az addig terméketlen vagy gazdaságosan nem hasznosítható területekből. Magyarországon pl. 1923-ban 5.47 millió hektár volt művelés alatt, 1930-ban pedig 5.58 millió hektár — tehát körülbelül 2%-al több mint hét évvel korábban. További növekedésnek határt szab az a körülmény, hogy erdőirtás révén gazdaságilag művelhető terület alig nyerhető, minthogy az erdőterület az ország területének amúgy is csak 11.8%-a. Az ország terü-

létének 18%-át kitevő legelők feltörésének akadálya pedig egyrészt az állattenyésztés leelőigénye, másrészt az, hogy azok nagyjából gyenge minőségű talaj. Amíg tehát az európai országok mezőgazdaságilag művelt területe úgyszólván alig művelhető, addig a tengerentúli agrárországokban megvan annak a lehetősége, hogy a megművelt területet lényegesen kiterjesztik, de megvan annak a lehetősége is, hogy a mezőgazdaságban tevékenykedő munkásság egy része más irányban találjon foglalkoztatást, mielőtt a mezőgazdasági termelés rentabilitása megromlik. Az amerikai mezőgazdasági népesség magasabb műveltségi foka lehetővé teszi, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkásság különösebb megrázkódtatás nélkül be tudjon illeszkedni az ipari termelésbe s viszont a mezőgazdaság konjunktúrája idején vissza tudjon térni a mechanizált mezőgazdasághoz. A jelenlegi nagy válság idején a munkalehetőségek eme rugalmassága tudvalevőleg megszűnt, úgyhogy a mezőgazdasági munkanélküliség problémája kisebb súllyal bár mint Európában, de a tengerentúli országokban is jelentkezett. Európában a mezőgazdasági lakosság más munkaterületen aligha helyezkedhetik el és itt a földhöz való ragaszkodás és a hagyományok ápolása a földet és a földművelést nem csupán a jövedelmezőség szempontjából nézi, minek következtében e probléma az ipari munkanélküliségtől élesebben van elhatárolva. Európában tehát és így Magyarországon is a mezőgazdasági termelés a lakosság megélni-akarásának kényszere folytán úgyszólván független a termelés rentabilitásától. Az összes megművelt terület állandósága és az állatállománynak csak kisebb fluktuációja igazolja, hogy a mezőgazdasági termelés kényszergazdálkodás jellegével bír, amelyre az agrárcikkek áralakulásának csak csekély befolyása van. Magyarországon pl. a mezőgazdasági termények nagykereskedelmi árindexe az 1925—27. évek átlagával szemben átlagosan 1932 augusztusáig 43.4%-kal esett s a megművelt terület a lemorzsolódó árakra való tekintet nélkül, mint előbb láttuk, mégis alig változott, sőt növekedett. Miután pedig a munkaszükséglet elsősorban a megművelt terület kiterjedésétől függ, a munkalehetőség a mezőgazdasági termékek árváltozásaitól majdnem független, sőt utóbbiak a munkásrétegek számára a megélhetés alapját képező terménybér nagyságát is alig befolyásolták, bár az áresések a mezőgazdasági lakosság életnívóját erősen lerontották.

A mezőgazdasági termelés munkaszükségletének nagyságát a művelési ágak aránya szabja meg, vagyis az, hogy milyen mértékben foglalkoznak kalászosod, kapások termelésével és állattenyésztéssel. A mezőgazdasági termelés a természet vegetációjával függ össze s így munkaszükséglete is az évszakok függvénye, vagyis nem oszlik meg egyenletesen az év folyamán. Magyarországon a földműves népnek úgyszólván minden munkabíró tagja hosszabb-rövidebb ideig ugyan, de munkát talál. Köztudomású, hogy az aratás idején a legszegényebb faluban is alig lehet embert látni. A falu valamennyi munkabíró tagja dolgozik van s ha saját falujának határában nem reing elég búzatábla, csoportba verődve „mennek az Alföldre“ az olyan vidékekre, ahol a szorgos munka idején otthon felesleges munkájukat szívesen látják.

Az kétségtelen tehát, hogy az ország falusi lakossága, néhány helyi kivételtől eltekintve, minden évben bizonyos ideig munkában van. A munkája ellenértékéből kell egy esztendeig megélnie, keresete azonban az árcsökkenések következtében annyira csökkent, hogy a mezőgazdasági napszámosok sok esetben a legnagyobb nélkülözésekkel küzdenek.

A mezőgazdaság munkaszükséglete a gazdasági élet konjunktúra-változásaitól legfeljebb annyiban függ, hogy a szükséges munkákat nem végzik el tökéletesen. A munkának ilyfajta esetleges redukálására azonban csak az üzemszerűen kezelt nagybirtoknak van módja, mert a kisbirtokos, akármilyen is a termény ára, egyformán műveli meg földjét, mivel másutt úgy sem találna jövedelmezőbb munkára, s mert amúgy sem szokott részletekbemenő kalkulációkat végezni. A mezőgazdasági munkanélküliségben tehát a konjunkturális elem elhanyagolhatóan csekély,

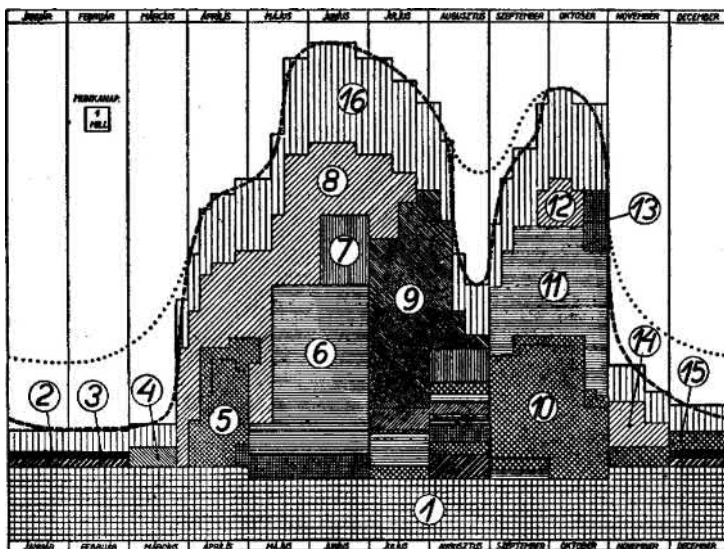
A mezőgazdasági munkanélküliség, mely alatt a mezőgazdasági népesség elégtelen foglalkoztatását értjük, a termelés jelen struktúrájától függ, vagyis a művelési ágaktól, a birtokmegoszlástól és a népsűrűségtől. A mezőgazdasági és az ipari munkanélküliség között a főkülönbség éppen az, hogy amíg az ipari munkanélküliségben a konjunkturális elem dominál, addig a mezőgazdasági munkásság elégtelen foglalkoztatottsága strukturális okokra vezethető vissza. Innen van az, hogy mindazok a számok, amelyek a mezőgazdasági munkanélküliséget igyekeznek meghatározni, teljesen ferde képet adnak, minthogy az év különböző hónapjaiban lényegesen eltérő számú munkás van munka nélkül s ugyanakkor a munkanélküliség sohasem folytonos, az évnek csak néhány hónapjára szorítkozik.

ANNAK oka, hogy a mezőgazdasági munkanélküliség problémája az utolsó esztendőkből számos országban, így elsősorban Magyarországon is előtérbe nyomult, egészen sajátos. Az egyes mezőgazdasági munkás foglalkoztatottságának mértéke nem változott lényegesebben, keresetének pénzértéke azonban a mezőgazdasági termékek katasztrofális árzuhanása következtében jelentősen csökkent. A vidéki lakosság vásárlóerejének ezzel kapcsolatos hanyatlása arra készteti a mezőgazdasági munkásságot, hogy azokban az évszakokban, amelyben nincs foglalkoztatva, ugyancsak munkaalkalmat keressen. Korábban, kedvezőbb gazdasági konjunktúra idején ez időszakokban ugyancsak munka nélkül volt, de akkor hiányzott az a serkentő erő, mely ma a munkanélküliség érzetét és a több munka végzése iránti vágyat kelti benne.

A mezőgazdasági lakosság munkanélküliségének, helyesebben foglalkoztatottsága mértékének megállapítására tehát az eddig szokásos eljárásoktól eltérő módszert kell alkalmazni. A termelés munkaszükségletének időbeni lefolyását kell vizsgálat tárgyává tenni s azt megállapítani, hogy a különböző, a mezőgazdasági termelésben érdekelt osztályok az év folyamán mily mértékben részesedhetnek az ország mezőgazdasági termelése által igényelt, meglehetősen mereven körülhatárolt munkaszükségletben.

A mezőgazdasági munkanélküliség statisztikai felvétel útján alig állapítható meg, minthogy itt folytonos munkanélküliség alig fordul elő, úgyhogy a mezőgazdaságban érdekelt lakosság foglalkoztatottságának mértékét kell megállapítani. Evégből elsősorban ismerni kell a mezőgazdasági termelés évi munkaszükségletét s annak az év folyamán való egyenlőtlen eloszlását. A mezőgazdasági termelés munkaszüksége kézi-, állati és gépi erőkkel fedezhető. Jelen fejtegetésünkben, amikor a mezőgazdasági lakosság munkaviszonyaival foglalkozunk, az állati és a gépi erőszükséglet nem érdekelhet, illetve csak anynyiban kell arra kitérnünk, amennyiben azok emberi felügyeletet kívánnak.

I. ábra.

A magyar mezőgazdasági termelés kézimunkaszüksége 1930-ban s ennek az évfolyamán való eloszlása

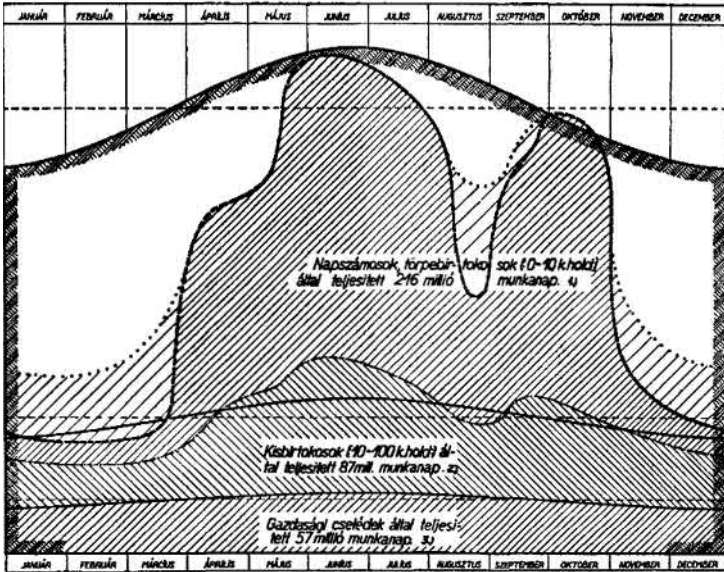
1. Az állattenyésztés, 2. erdőirtás és újítás, 3. trágyázás, 4. legelőápolás, 5. tavaszi szántás és vetés, 6. tengeri-, burgonya-, stb. ápolás, 7. kaszálás és szénagyűjtés, 8. szőlőművelés, 9. aratás, cséplés, betakarítás, 10. őszi szántás és vetés, 11. kapásnövény betakarítás, 12. szőlőszüret, 13. cukorrépa betakarítás, 14. szőlőtakarás és 15. dohánytermelés és betakarítás kézimunkaszüksége, 16. a munkahely változtatásával járó munkaidő-vesztés.

Meghatároztuk ezért először is azt a kézimunkaerőszükségletet, amit az ország mezőgazdaságilag művelt területe és az állattenyésztés évente igényel.¹ Az ország összes kézimunkanapszükségletének számítását később kifejtendő okokból megyénként végeztük el, a megyék munkaszükségletének összege az ország munkaszükségletét adja. E számítás eredményeképpen kapjuk, hogy a különböző művelési ágak szerint hasznosított 13.2 millió kat. hold területnek megműveléséhez és az állatállomány kezeléséhez évenként kereken 360 millió normál férfi munkanap szükséges. E munkaszükségletnek az év folya-

¹A részletes számításokra lásd szerzőnek Mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon c. munkáját. Magyar Gazdaságtudató Intézet kiadványa 1932.

mán való egyenlőtlen eloszlását, valamint a munkásság foglalkoztatottságának idényszerűen változó mértékét grafikus módon ábrázoltuk. A munkaszükségletet evégből az év folyamán való esedékesség szerint bontottuk szét. A szántás, vetés, ápolás stb. munkaszükségletét területekkel ábrázoltuk (I. ábra) s e területeket a diagramm időtengelyén annak megfelelően helyeztük el, amint az a valóságban jelentkezik, így pl. az aratás és cséplés munkaszükségletét június 29-től augusztus 20-ig terjedő időszakaszban helyeztük el és természetesen azt is mér-

II. ábra.

A mezőgazdasági termelés kézimunkaszükséglete és a mezőgazdasági népesség munkakapacitása

legeltük, hogy az aratás és cséplés munkája ezen időtartamon belül sem egyenletes. A termeléssel kapcsolatos összes munkát így ábrázolva nyertük a mezőgazdaság összes kézimunkaszükségletének idényszerű megoszlását. Az ábrán jelzett mezőgazdasági munkaszükséglet csupán azt a szükségletet jelzi, mely a szorosan vett termeléssel kapcsolatos. Figyelembe veendő azonban, hogy a téli időszakban és a nyárutói munkacsökkenés idején is a mezőgazdasági kereső lakosság nem csupán az ábrán is megfigyelhető csekély jövedelmező munkát végzi el, hanem olyan munkákkal is foglalkozik, amelyek ugyan a termelésnek nem közvetlen elemei, de mégis szükségesek és hasznosak (a lakóház és gazdasági épületek tatarozása stb.). Ha e, bár pontosan meg nem állapítható munkát felbecsüljük, a munkaszükséglet idényszerű megoszlása egyenletesebbé válik, amit az ábra pontozott vonala jelez.

A munkaszükséglet eloszlását ábrázoló rajzon feltüntettük a munkásság teljesítőképességét is. Ez eljárás módot ad a mezőgazdasági munkásság foglalkoztatottságának meghatározására. (II. ábra.) A mezőgazdasági munkásság teljesítőképessége alatt azt az ideális munka-

teljesítményt értjük, melyet a mezőgazdaságból érdekelt keresőképes lakosság végezne, ha az év folyamán az ünnepeket kivéve mindennap teljes munkanapot dolgozhatna. A munkásság ezen ideális munkaképességét úgy állapítottuk meg, hogy a férfi, női és gyermek munkaerőket közös nevezőre hoztuk. Ily módon a mezőgazdasági lakossághoz tartozó 1,348.375 kereső férfi, 580.242 kereső nő és 158.209 kereső gyermek évi összes teljesítőképesége 471 millió normál munkanappal egyenértékű. A munkaképesség ábrázolásánál figyelembe kellett venni, hogy mezőgazdasági munka csak nappal végezhető, minek következtében a munkásság munkateljesítményeit kifejtő felületet egy a nappalok változó hosszúságát követő sinoid görbével kellett határolnunk.

A mezőgazdasági népesség foglalkoztatottságának mérvére jellemző, hogy a mezőgazdasági termeléshez szükséges kb. 360 millió munkanap mekkora részét képezi a falusi lakosság teljesítőképeségét kifejező 471 millió munkanapnak.¹ Ez arány országos átlagban 76%-os.² A mezőgazdasági keresők hasznossá tehető munkaidejének — nem pedig a lakosság számának! — 24%-a tehát a jelenlegi népesedési, birtokmegosztási és gazdálkodási rendszer mellett kihasználatlan. Ezt szemlélteti a munkaszükségletet és a munkásság ideális munkateljesítményét ábrázoló II. ábra is, mely azt igazolja, hogy úgyszólván valamennyi keresőképes munkaerő az év folyamán hosszabb-rövidebb ideig ugyan, de foglalkoztatva van. Magyarországon országos átlagban tehát állandó mezőgazdasági munkanélküliség nincs, hanem mint ahogy azt az ábra szemlélteti, a téli hónapokban a lakosság foglalkoztatottsága elégtelen. Minthogy a termelési viszonyok évről-évre alig változnak s így a mezőgazdasági lakosság e strukturális okokból eredő elégtelen foglalkoztatottsága is évről-évre visszatér.

A kereső mezőgazdasági népesség az év folyamán országos átlagban munkával hasznosítható időnek csak 76,2%-ában van foglalkoztatva. E szám a Dunántúl dombos vidékén 79,5%, az Alföldön 75,5% és az Északi dombos vidéken 69,9%. A falusi lakosság foglalkoztatottságának a főbb országrészekben mutatkozó lényeges eltérési oka főleg a talaj- és klimatikus viszonyok meghatározta különböző termelési ágak eltérő arányában, a birtokmegosztásban s a népesség sűrűségében keresendő.

Az átlagok az összes mezőgazdasági kereső lakosságra vonatkoznak s nem veszik figyelembe azt, hogy a mezőgazdasági lakosság igen különböző természetű kategóriákba csoportosulva kapcsolódik be a termelés munkájába. Természetes, hogy a foglalkoztatás mértéke a 76%-os országos átlagtól lényegesen eltér, pl. a gazdasági cseléd és a vándor aratómunkás esetében, minthogy az előbbieket az év folyamán állandóan munkában vannak, az utóbbiak pedig a mezőgazdaságban alig jutnak többször munkához, mint pár hétig tartó aratás és cséplés alkalmával.

¹ Ezek az 1920. évi népszámlálás adatai. Az 1930. évi adatok még nem állnak rendelkezésre.

n = 100 = 76,2%.

A MEZŐGAZDASÁGI lakosság foglalkoztatottságáról csak akkor kapunk helyes képet, ha a keresőket olyan csoportokra bontjuk, amelyeknek munkalehetőségei lényegesen eltérők. Három ilyen főcsoportot lehet megkülönböztetni, a mezőgazdasági cselédség, a kisbirtokosok és a napszámosok csoportjait. (A közép- és nagybirtokosok osztálya a fizikai munka szempontjából nem jön számba.) A mezőgazdasági cselédség évi szegődményes s így az év folyamán folytonosan munkában van. Állandó foglalkoztatását biztosítja ugyanis a gazdaságok rentabilitási számítása, amely következtében az üzemek rendszeresen csak annyi cselédet alkalmaznak, amennyit az év folyamán állandóan foglalkoztatva jól ki tudnak használni. Foglalkoztatottság szempontjából a 10—100 kat. holdon gazdálkodó kisbirtokosság és kisbérelőosztály a következő. Ez az a birtoknagyság, amelyen a tulajdonos és családtagjai az év folyamán csaknem állandóan munkát találnak, sőt a nyári legszorgosabb időben idegen munkaerőt, napszámost is vesznek segítségül. A harmadik s a legnépesebb csoportot a mezőgazdasági munkásság alkotja, melybe a nincsteleneket és a 0—10 kat. hold tulajdonnal rendelkező törpebirtokosságot soroltuk. Ilyen nagyságrendű (átlagban 3.5 kat. hold) birtok még nem elegendő egy család foglalkoztatására, miért is a törpebirtokosok éppúgy napszámba járnak, mint a nincstelének. Ebbe a csoportba tartozók munkáját főként nagyobb birtokok veszik igénybe. Minthogy ezeknek állandó munkaszükségletét a cselédek látják el, a napszámosoknak idénymunka jut. A munkában való részvételük úgy a végzendő munka jellege, mint a nekik jutó munka mennyisége és az őket illető bér természetete szerint igen különböző. A törpebirtokos-napszámosok nem vehetnek egyöntetűen részt a nyári munkában.

A mezőgazdasági népesség átlagos 76%-os foglalkoztatottsága nagymértékben módosul a vázolt három munkakategórián belül s e téren, amíg a gazdasági cselédek és a kisbirtokosok foglalkoztatása kielégítő, a törpebirtokos-napszámosok foglalkoztatása az országos átlagtól lényegesen eltér és számszerűen 65.8%, vagyis munkakapacitásuknak országos átlagban több mint egyharmada kihasználatlan. Ez adatok azonban átlagok, melyek leplezik, hogy az ország különböző helyein nagy eltérések állnak fenn. A termelés megkívánta munkaszükségletet és a munkásság ideális évi munkateljesítményét megyéenként, a nagy határral bíró törvényhatósági joggal felruházott alföldi városokat kiemelve is megállapítottuk. A megyék, illetőleg az említett városok agrárlakosságának foglalkoztatottságát kifejező számok¹ mutatják, hogy a viszonyok Fejér megyében legkedvezőbbek, majd sorra következnek Szeged, Komárom és Esztergom, Szabolcs és Ung, Kecskemét stb. Legsúlyosabb a helyzet viszont Békésben és általában az Alföldön. Az egyes megyékre nyert foglalkoztatottsági hányad ter-

¹ A törpebirtokos-napszámososztály munkakapadtásának kihasználatlan hányada: Fejér és Bács-Bodrog vm. 0—5%, Szeged 5—10%, Komárom és Szabolcs vm. 10—15%, Kecskemét 15—20%, Győr és Baranya vm. 20—25%, Somogy, Tolna és Zemplén vm. 25—30%, Pest vm. 30—35%, Bihar és Szatmár vm. 35—40%, Csanád, Arad és Zala vm. 40—45%, Veszprém, Sopron, Csongrád, Jász-Nagykun Szolnok, Heves, Nógrád és Abauj-Toma vm. 45—50%, Hajdú és Vas vm. 50—55% Békés vm. 55—%.

mészetesen a megyéken belül is módosul, minthogy a termelési viszonyok — talajminőség és ezzel kapcsolatban a művelési ágak, népsűrűség, települési rendszer stb. — különösen a nagyobb kiterjedésű megyéken belül is lényeges eltéréseket mutatnak. így van az, hogy pl. Jász-Nagykún-Szolnok megye tiszántúli déli részében aratáskor munkáshiány van és Pest vármegye északi felének szegényebb vidékeiről toborozzák munkásaikat, az ú. n. „vándoraratókat“ és ugyanakkor Solnok megye északi felében túlnépesedéssel és meglehetősen rossz munkásfoglalkoztatással találkozunk. De azt is meg kell jegyeznünk, hogy ez a szezon-munkásvándorlás országos vonatkozásban a háború után nem számottevő és alig lehetne még néhány ilyen esetet felhozni.

A mezőgazdasági munkát végző, főként a törpebirtokos-napszámososztály munkaképességének rossz kihasználását előidéző okok rövid áttekintésére is rá kell térnünk. Az okok között egyrészt természeti adottságok, másrészt a birtokmegosztásnak, népsűrűségnek, települési rendszernek s a nép műveltségének állapota szerepelnek.

A művelési ágak aránya tudvalevőleg befolyásolja a munkaalkalmat s így a lakosság foglalkoztatottságára is kihat. A kapásnövények, különösen pedig a szőlő művelése sok kézimunkát igényel, míg a kalászosok aránylag kevés munkafelhasználással termelheti. Az állattenyésztés szintén jelentős munkaalkalmat jelent, melynek kiváló tulajdonsága még, hogy az év folyamán csaknem egyenletesen oszlik meg. A művelési ágak aránya és az állattenyésztés intenzivitása az ország egyes vidékein különböznek, ami az ott élő lakosság foglalkoztatottságára erősen kihat. Békés, Csanád, Hódmezővásárhely stb. kedvezőtlen munkásviszonyaira részben az ad magyarázatot, hogy az aránylag kevés munkát igénylő kalászosok az összes területnek aránylag nagy részét teszik, számszerűen 45.6, 41.6 és 48.1%-ot. Ezzel szemben Fejér, Komárom, Baranya, Bács-Bodrog, Kecskemét, Szeged és Szabolcs vármegyék, illetőleg városok mezőgazdasági népességének aránylag kedvező foglalkoztatottsága bizonyos mértékben azzal van összefüggésben, hogy a kalászosok területe e megyékben, illetőleg városok határában az összes területnek csak 31.8, 27,3 0.1, 31.5, 32.4, 32.7%-át teszik. A kalászosok elterjedésével rendszeren fordított arányban termelnek kapásnövényeket, mely körülmény a népesség foglalkoztatottságát az előbbi okfejtéssel azonos módon befolyásolja. Téves volna azonban úgy okoskodni, hogy a törpebirtokos-napszámososztály elégtelen foglalkoztatottságán egyszerűen azzal lehetne segíteni, hogy az Alföld előbb említett megyéiben, ahol a kalászosok termelése nyomul előtérbe, a kapásnövények termelésére és az állattenyésztés intenziválására térnek át. Ezt gátolja t. i. egyrészt a jelen birtokmegosztás, másrészt a talajminőség és a csapadékmennyiség, valamint annak eloszlása. Innen van az, hogy a kitűnő talajminőségű tiszaháti terület „semiarid“ karaktere folytán kapásnövények termelésére vagy beltérjes művelésre csak körülményesen volna használható. Ezzel szemben a Dunántúl, ahol a csapadék bősége — évi 6—700 mm — a tiszántúli 4—500 mm, sőt helyenként ennél is kisebb csapadékkal szemben — a takarmánytermelés kedvezőbb körülményei miatt az ország 178 millió darab szarvasmarhaállományából 0.90 millió dara-

bot tartanak, míg a jóval nagyobb területű Alföldre csak 0.36 millió darab jut. A mezőgazdasági népesség foglalkoztatottságának az ország egyes vidékein tapasztalt eltérései tehát nagy részben a termelési viszonyok különbözőségéből származnak.

A mezőgazdasági népesség foglalkoztatottságára nagy hatással van még az egyes vidékek különböző népsűrűsége és a települési viszonyok is. A sűrűn lakott Békés, Csanád, Hódmezővásárhely munkásviszonyai a legrosszabbak, ahol a km²-kénti lakosság száma 81.4, 83.0 és 92.1, ugyanakkor a mezőgazdasági munkásviszonyok szempontjából kedvező Fejér, Bács-Bodrog, Győr, Komárom megyék népsűrűsége csak 53.4, 58.7, 62.3, és 68.0 volt.

A népsűrűség mellett a mezőgazdasági munkanélküliség szempontjából nagy szerepe van még a település módjának is. A nagy határral bíró és nagy lélekszámú alföldi községek, illetőleg városok struktúrája — melynek eredete a török hódoltság viszonyaiban rejlik — a sok kézimunkát igénylő belterjes gazdálkodás lehetőségét is kizárja. Ezekben a helységekben a rendelkezésre álló munkaalkalom távolról sem elegendő a mezőgazdasági népesség foglalkoztatására. E falvakban fejlődött ki az agrárproletariátus. Nagy lélekszámú községek mellett azonban az Alföld városai lakosságának legnagyobb része szintén földműveléssel foglalkozik, sőt még a törvényhatósági városok közül is, pl. Hódmezővásárhely lakosságának 63%-a, Kecskemét 59%-a foglalkozik östermeléssel. Az alföldi városok pedig más szerepre volnának hivatva, mint hogy az agrárproletariátusnak problémájával vesződjének, melynek eredményes megoldása jelen állapotukban lehetetlen. A városoknak az volna ugyanis hivatásuk, hogy a proletársorban élő agrárlakosságukat új falvak létesítésével kirajoztassa és a város átvegye ez új egzisztenciák megnövekedett ipari és kereskedelmi igényeinek kielégítését.

A mezőgazdasági népesség foglalkoztatását befolyásolja még a birtokmegoszlás is. A művelés alatt álló 8.5 millió kat. hold kisbirtok és a 6.6 millió kat. hold nagybirtok nagyon különböző mennyiségű munkaalkalmat képvisel. Amíg a kisbirtokok évi munkaszükséglete 265 millió munkanap, addig a nagybirtokok kézimunkaszükséglete csak 94 millió munkanap. Ha a rendkívüli csekély kézimunkaszükségletet igénylő erdőterületeket, melyek tudvalevőleg Magyarországon túlnyomórészen a nagybirtokokhoz tartoznak, de más rendeltetésre a nemzetgazdasági érdekek szempontjából nem hasznosíthatók, az egyes megyék területi adataiból le is vonjuk és a kis- és a nagybirtok kézimunkaszükségletét úgy hasonlítjuk össze, akkor is azt találjuk, hogy egy kat. hold kisbirtok több munkaalkalmat nyújt, mint az ugyanakkora nagybirtok s ha a nagybirtok munkaszükségletét 100-zal vesszük egyenlőnek, a kisbirtoké 167. Ha még tovább megyünk és az erdőterületeken kívül a szintén csekély munkaszükségletű legelőterületeket — melyek legnagyobb része talajuk gyenge minősége miatt másra alig használható — mindkét birtokkategóriánál elhagyjuk, úgy a kisbirtok kézimunkaszükséglete még mindig nagyobb, mint a nagybirtoké és ha a nagybirtok munkaszükségletét ismét 100-zal vesszük egyenlőnek, a kisbirtok munkaszükséglete 125. A törpebirtokos- és napszámos-

osztály foglalkoztatottságát még az a körülmény is veszélyezteti, hogy a nagybirtok kézimunkaszükséglete mechanizálható. A mezőgazdasági termelés rentabilitásának csökkenése következtében a nagybirtokok tőlük telhetően igyekeznek munkaszükségeiket csökkenteni, ami azt eredményezi, hogy a kézimunkaszükséglet redukálása közvetlenül a törpebirtokos- és napszámososztály munkaalkalmát zsugorítja össze, úgyhogy ez osztály ellátatlansága veszedelmes méretűvé válhatik.

E rövid tanulmányban nem térhetek ki a mezőgazdasági népesség ellátottságának vizsgálatára. Foglalkoztatottságuk mértéke azonban nem szükségszerűen regisztrálja az egyes osztályok ellátottságát. A felsorolt három munkakategória évi jövedelme különböző mértékben reagál a konjunkturális változásokra s amíg pl. a mezőgazdasági cselédek évi járandósága — melynek legnagyobb része terménybér — a gazdasági krízistől csaknem független, addig a kiszármazó osztály jövedelme az agrártermények árzuhanásával párhuzamosan erősen csökkent.

Mint láttuk, a mezőgazdasági népesség majdnem kivétel nélkül talál legalább is időlegesen az év folyamán munkalehetőséget, amelynek során saját és családja évi élelmiszerszükségletének bizonyos hányadához hozzájut. Ez a mezőgazdasági népesség elégtelen foglalkoztatottságát kisebb feszítőerejű problémává teszi, mint amilyen az ipari munkanélküliség problémája, annál is inkább, mert a mezőgazdasági népesség elégtelen foglalkoztatottsága által előidézett feszültség, mely főként a téli és a koratavaszi hónapokban szokott erősödni, az új termés betakarítása idején minden évben enyhül. Egyes vidékeken azonban a probléma mégis nagyon súlyos. Nem lehet a mezőgazdasági munkanélküliség problémáját gyökeres rendezés nélkül elodázni, mert ezt a kérdést nem a munkanélküliség által előidézett politikai feszültség szempontjából kell nézni, hanem azt kell szem előtt tartani, hogy az ország legszélesebb néprétege, a mezőgazdasági napszámososztály, rendkívül alacsony életszínvonaláról van szó, ami az egész ország gazdasági és kulturális életének fejlődésére is visszahat.

MATOLCSY MÁTYÁS

A TÓT NACIONALIZMUS ELŐRETÖRÉSE

*Rázus működését csehek és tótok harca a Mattodban, tót népgyűlések,
a Malypetr-kormdny*

LÉLEKBEN és szívben ma is csehek és tótok között olyan nagy a különbség, — írja a tót nemzeti párt lapja¹ — „mint a stratoszféra és a tenger mélysége között“. Ez a nyilatkozat mindennél világosabban jelzi, hogy a tótság immár felébredt évtizedes illúzióiból, melyeket a cseh-tót egységet illetően az új államalakulásban táplált. Figyelemreméltó jelenség, hogy a tót nacionalizmus újjáébredését nem azok a politikai faktorok sietették, akik az autonomizmus érdekében csináltak évek óta hol élesebb, hol enyhébb, egyszer ellenzéki, más alkalommal opportunista pártpolitikát, hanem az a tót ifjúság, mely a cseh-tót és cseh iskolákban csehofil szellemű nevelésben részesült. Ezt az ifjúságot nem béklyózza le az államfordulat előtti időszakból származó elfogultság a cseh törekvések, a cseh mentalitás, a nagy cseh tervek megítélésénél. Nem volt ennek az ifjúságnak festettüvegű romantikus korszaka, mely a cseh-tót nemzetegységben a „tót nemzeti“ messiási jövőt tisztelte és vakon hitte, — ez az ifjúság a jelenné vált megálmodott jövőről ma úgy saját sorsán, mint szüleinek szegénységén és gondjain, a tót nemzedékek mellőzöttségén, hideg realizmussal meg tudja már állapítani, hogy mindaz, amit a most öregebbé vált előbbi nemzedék a cseh-tót nemzetegység nagy tót nemzeti és egzisztenciális eredményeiről és gyümölcseiről szónokolt, amire őket iskolákban és egyetemeken ebben a tekintetben tanították, szemfényvesztésnél nem egyéb, — mert az élet, a tót nemzet élete, mást mutat.

Letagadhatatlan jelek vannak azonban arra nézve, hogy a feltörekvő tót ifjúság ezeket a tót nemzet súlyos helyzetéért felelőssé teszi és a tót közéletből ki akarja szorítani. Az ifjúság megérezte, hogy a nemzeti lét és a korszellem más irányokat és más energiát követelnek, mint amilyent a cseh-tót nemzetegység tót exponensei a tótságra diktáltak. A nemzeti létkérdés, a nép egzisztenciális problémái, a terület teljes gazdasági lerombolása, a nemzeti kultúra lemorzsolódása — az általános nemzeti pusztulás nyomasztó hangulatát idézte elő a tót népterületen. Ebben a hangulatban gyökerezik a tót ifjúság meggyőződése, mely ebből a rettenetes zuhanásból az egészséges nacionalizmus segítségével nemzeti eszméltre térítést kísérel meg. Azok a tót politikusok, akik az elmúlt fél évben a cseh-tót nemzetegységességi rendszerrel erőteljesebben szembeszálltak, minden bizonnyal a néphangulatnak, a már érett ifjúság véleményének felismerésével sodortattak gyorsabb és elszántabb tempóra.

¹ „Národnie Noviny“ 1932 febr. 19.

Így mindenekelőtt Rázus Márton, a tót nemzeti párt vezetője, akinek ellenfelei szemére vetik azt, hogy jó költő és így szerintük nem is lehet jó politikus. Az idő fogja majd ezt eldönteni. A Rázus által követett offenzívebb tót nemzeti politika természetesen nem maradt hatás nélkül a másik tót ellenzéki pártra sem. A tót néppárt, melynek élén Hlinka áll és amely az utolsó években opportunisták taktikát követett és csupán az autonomizmus elvi kijelentéseire szorított, kénytelen a Rázus által diktált irányban és módon, tehát gyorsabb tempóban, ellenzékibb hangon dolgozni, nehogy lemaradjon. Rázus a cseh-tót nemzetegység, a mai csehesítés, a esdi hegemonia határozott ellensége, aki azonban a cseh-tót egységes államnak szorinte minden erővel megvédendő bázisán áll és egy tót és cseh egymással megférő és kiegyező „államalkotó“ nacionalizmust tart szükségesnek.¹ Állandóan támadja a cseheket, a cseh expanzív törekvéseket, felháborodik a cseh egoizmuson, kíméletlenségen, kétségbeesik a tótság pusztulásán, a pauperizáláson, a kivándorlás okozta veszteségeken, a tót vezető és középosztály erkölcstelenségén és korruptségán stb., — ám megjavíthatóknak tartja mindazokat, akik nemzetét ma megrabolják nyelvétől, kultúrájától és élethehetőségeitől. Megdöbbenő optimizmusában hiszi azt, hogy nemzetének ezen szipolyozói úgy a Morván innen, mint túl, számításaikat, terveiket el fogják dobni, mert ő a meggyőződés fegyverével képes lesz majd őket leszerelni, megszdíteni és ha egyszerre ledölnék majd a cseh expanziós törekvések rohamoszlopai, a mord cseh oroszlánból békés házörző komondor lesz. Majdnem apostoli naivitással hirdeti ennek az abszurd alakú és összetételű államalakulatnak létjogosultságát — ugyanakkor azonban kegyetlen haraggal boncolgatja és ostorozza a cseh állampolitikának az „államalkotó“ tótságon elkövetett bűneit.

Rázus jól tudja azt, hogy ha a csehek testvérnépükkel szemben a legkíméletlenebb elnyomási és nemzetpusztító politikát követik, úgy sokkal súlyosabb módszerekkel érvényesítik ugyanezt a politikát a köztársaság többi nemzetivel, a németséggel, magyarsággal és ruténséggd szemben. Egy állam, mely a centrifugális erőket a kisebbségben levő, de a hatalmat gyakorló nemzet túltengő expanziós tendenciája révén rohamosan kitenyészti, pláne, ha ez az állam egy fiatal és nem a nemzetek kívánságára, hanem erőszakos hatalmi szóra létrejött képződmény — nem nézhet biztonságosan a jövőbe. Ennek ellenére még a csehellenes érzületű politikusok is az államkeret iránti nagy loyaltást hirdetik és ennek az államkeretnek garandáját a cseh-tót paritásos kiegyezésben mondják — azonban egy szóval sem említik a cseh-tót közjogi rendezés problémájánál az államkeretben élő nemzetek sérdmtdt és exisztendális panaszait. Ez a hallgatás majdnem annyit jelent, mintha azonosítanák magukat a kormányrendszemek a magyar nemzetrészdleni politikájával, mintha ez egy olyan ajánlkozásnál nem volna egyéb, amdy a cseheknek érthetővé igyekszik tenni azt, hogy a tót nemzeti kifejlődés szabadsága esetén a többi nemzet exstirpádója sokkal energikusabban, sokkal gyorsabban fog történni, mert hiszen a

¹ „Národnie Noviny“ 1932 március 26.

cseh expanzió elhárításához szükséges tót nemzeti defenzív erő fel fog szabadulni. Ha Rázus azt hirdeti, hogy nem kell szépíteni a dolgokat és legfőbb ideje, hogy megmondj a azt: „Szlovenszko a mostani politika mellett és vele együtt az egész köztársaság is veszébe rohan!“ — akkor objektív megfontolással meg kellene állapítania azt is, hogy Szlovenszko és vele együtt az egész köztársaság, Közép-Európának ez a legsúlyosabban beteg része, nemcsak azért rohan a veszébe, mert Prága csak a tótsággal szemben követ hegemonisztikus és erőszakos elnemzetlenítési politikát, melynek a nyelvi asszimilálás csupán egyik gyengéd fajtája, hanem mert sokkal súlyosabb módszerekkel teszi ezt a magyar és német nemzetrészekkel és a ruténséggel is. A köztársaságnak belső összeomlását nem fogja megakaszthatni az, ha a tót vezető réteg a csehekkel ismét egy alkut csinálna, melyet ismét csak a nép sínylene meg. A csehek a tót nemzetet az állam elnyomottjai közé degradálták. A tót nemzet ezen elnyomottak sorában áll és ezen elnyomottak szolidaritásában keresheti csak a tót nacionalizmus minden homályt kizáró újjászületését.

A tót nacionalizmus feléledését minden bizonnyal az olaszországi, németországi és magyarországi példák befolyásolták, hiszen Rázus is gyakran hivatkozik rájuk, velük szembehelyezvén a tótságon belül az államfordulat óta tapasztalt eszmei tévelygést, a nemzeti bázisnak a politikában és közéletben látható letöredezését, a divatoskodó világpolgárság megalománi áj át.² Amikor április 17-én a „Zivena“ nevű tót nőegyesület Breznóbányán ünnepi közgyűlésén Vansó Teréz és Podjavoxinska Ludmilla írónőket ünnepelte, akiknek tót nemzeti kulturális téren nagy érdemeik vannak, szöveget intézett a tót nőkhöz, melyben a tót nemzeti szellem hanyatlásáról panaszkodnak és többek között a következőket mondják:

„Sajnálattal és őszinte aggodalommal tekintünk azokra a viszonyokra, amelyek között úgy a mi jövőnk, mint az utánunk következő nemzedék jövője születik. A tót szellem államfordulat előtti tisztasága és a tótság nemzeti büszkesége ahelyett hogy magasra buzogna a kedvezőbb viszonyok között, aggasztóan bomladozik a lanyhaság, Önzés, az egyesek anyagiassága, a nemzetközi mérgezés folytán akkor, amikor Nyugat-Európa valamennyi környező nemzete ragaszkodik nacionalizmusához. Nem kutatjuk ennek okait, noha jól ismerjük azokat. De hozzátok szólunk, államunk és tót nemzetünk vezető férfiai: forduljatok vissza! Bennünket az izzó nacionalizmus szabadított föl s csak ez a szellem biztosít szabadságot számunkra és az utódok számára. Rothadt, az apák tradícióitól elidegenedett nemzet olyan fa, amelynek elvágják a gyökereit. Az első erősebb vihar ledönti. Több erkölcsöt követelünk a közéletbe és tradicionális tót nemzeti szellemet iskoláinkba. Arra kérünk titeket, tót férfiak, lehetséges, hogy az utolsó órában, mi, a ti asszonyaitok, hogy a benneteket megosztó különböző irányok ellenére is, egyesüljetek a nemzetetek iránti hűségben és ezen az alapon építsétek ki a többit, amint azt a német, francia, angol és egyéb nemzetek férfiai teszik.“³ Kétség és aggodalom a jövőért! Attól félnek, hogy a nemzethű tót nő munkája kárbaveszett, mert

... mi hivatásunkban csendben dolgoztunk, védelmeztük tűzhelyeinket, családainkat, a nemzet és állam részére új nemzedékeket nevelünk és hinni akarjuk, hogy ez a munka nem fog kárbaveszni. Ki garantálja azonban nekünk ennek biztosságát? Azok, akik eddig közéletünk szelle-

¹ „Národnie Noviny“ 1932 márc. 26.

² „Národnie Noviny“ 1932 március 25.

³ „Národnie Noviny“ 1932 április 20.

mét és irányát határozták meg, — mint ezt a szomorú jelen bizonyítja — nem megfelelőek erre. Végére nekünk, tót nőknek is már meg kell szólalnunk és pedig bíráló hangon. Meg kell védenünk hagyományos tót nemzeti és családi szellemünket, ha meg akarjuk akadályozni azt a bomlást, amelyről nyíltan ankéteznek és amely bennünket tönkremar.“

Ez a manifesztáció az 1932. év első és határozott tót nacionalista eseménye volt, melyben a csehofil centralista tót frakciók Rázus kezét látták. A vezető tót réteg erkölcsi hanyatlása és ezen megdöbbenő példának a köznépre való kihatása állandó tárgya Rázus írásainak. Rámutat, hogy a lelkeknek a legkülönbélebb személyi előnyökkel való megvásárlása irtózatosan megbosszulja magát:

„Ma leszegényített nemzetünk van, — írja — amely helyenként éhez és ezt tetézi még, hogy nincsenek ideáljai és hogy demoralizált.

Figyeljétek meg az intelligencia java részét, hogy mi után futkos. — Menjétek a nép közé és észre fogjátok venni, hogy mennyire szállta meg a minden áron való haszonlesés. Figyeljétek meg a tót írók és diákok java részét, hogy mennyire kokettálnak a divatos destruktív irányokkal, a világot át akarják alakítani, de a saját tót nemzetükért nincsen bátorságuk magukat exponálni.“¹

Irtóztos erkölcsi züllés képét rajzolják azok a tót nemzethű publicisták, akik szeretnék nemzetüket a mai súlyos helyzetből kimenteni. Szerintük Szlovenszko már nem egyszer szomorú és nehéz időket élt át, azonban sohasem hagyták el vezető férfiai annyira, mint mostanában. A tót nemzet vezetői még sohasem húzódtak annyira félre, mint ahogyan ezt most teszik, még sohasem elégedtek meg ennyire üres szalmacsépléssel, mint ahogyan ez most történik,² pedig a köztársaság prognózisa igen sötét. Nincsen ok a reménykedésre és bizalomra, — a tót nemzet tétlenül és bódultan nézi az általános bomlást.

„Nálunk Csehszlovákiában — írja egy tót publicista — a lopás, sikkasztás, politikai stréberség, megvesztegetés, politikai lelkiismeretlenség és becstelenség olyan közönséges dolgok, akár a nap és az éj.

Ki okozta nálunk ezt a rettenetes erkölcsi hanyatlást, a lelkiismeret és a becsület ezen válságát?

Elsősorban a politikai pártoknak machinációi a szavazatokért folyó küzdelemben, azután maga az állam és igazgatási szervei, melyek helyenként rendkívül igazságtalanul bánnak a lakossággal. A politikai pártok behurcolták a lakosság közé a megvesztegetést, a stréberséget, a lelkek és a lelkiismeretek vásárlását és hogy ezt megtehessék, finánciális eszközökről kellett gondoskodniuk úgy, ahogyan lehetett és amikor ez legtöbbnyire csak úgy volt lehetséges, hogy az állampénztárt meglopják, hát meglopták az államot. Azonban az állam sem maradhatott pénz nélkül, aminek következményei lettek a horribilis adók stb. stb.“³

Ezek a riasztó írások nem maradhattak minden hatás nélkül, amint ezt a tótság legfelsőbb irodalmi és tudományos egyesületében, a „M a t i c á“-ban lejátszódott események és a miattuk még most is folyó éles harc mutatja. Cseh részről a kérdést úgy állítják be, mintha ez a tudományos és irodalmi egyesületnek a napi politika sorába való leráncigálása lenne és mintha ez a „szeparatista“ tót tendenciáknak az eddig zavartalan cseh-tót együttműködésen alapuló tudományos fórumokra való betolakodását jelentené, holott ez nem más, mint a tótságnek kétségbeesett védelmi és elhárító kísérlete nyelvének elcsehesítése ellen. Elfojtott haraggal és sokszor tehetetlen dühvel kénytelen a tót nemzet eltérni azt, hogy saját országában, saját területén tudományos intézményei, főiskolái és egyesületei cseh vezetés alatt mint hamisítják

¹ U. o. 1932 március 26.

³ U. o. 1932 április 23.

⁴ U. o. 1932 május 7.

meg történelmét, nyelvét, irodalmát, mint inficiálják idegenek által, idegen szellemben és idegen földön készített tankönyvekkel ifjú nemzedékeit és elképedve kénytelen tapasztalni azt, hogy az iskolából kikerülő fiatalság egy teljesen elrontott cseh-tót vegyüléknyelven beszél és hogy nem tud sem csehül, sem tótul. Ez mindenesetre annak a könnyelműségnek a következménye, mellyel a tótság az iskolai szervezést a cseheknek majdnem egészében átengedte és a cseh elemnek a tanerői állásokat minden meggondolás nélkül kiszolgáltatta. Annak ellenére, hogy ma már elegendő tót középiskolai tanári matéria áll rendelkezésre és hogy a csehek által emlegetett kiségitő és átmeneti időszak már elmúlt, a szlovenszkói középiskolai tanárság nemzetiségi megoszlása a következő: 671 cseh tanár, 284 tót, 90 magyar, 76 német és 8 rutén, százalékos arányszámban pedig 60% cseh, 25% tót, 8% magyar, 6% német. Ezek az adatok mutatják legprecízebben, hogy a tót nemzet jövőző vezető rétegének nevelése túlnyomórésztben idegenek kezében van. Hozzá kell fűznöm még azt is, hogy a tót tanárok nagy hányada a cseh-tót nemzetegység alapján állva, szintén nem kultiválja a tót nemzeti szellemet és a tót nyelv tisztaságát. És éppen úgy, miképpen iskolai téren a tótság meggondolatlan és minden politikai érzéket nélkülöző vezető rétege saját maga segített saját fészkebe elhelyezni és pedig az anyagi jólét nagy kényelmébe a cseh kakuktojásokat, ugyanúgy cselekedett más, így tudományos téren is. Ennek a botor eljárásnak a tót nemzeti életre kiható, súlyos következményei el nem maradhattak.

Amikor az államfordulat után a magyar kormány által régen felosztatott „Maticá“-t ismét megszervezték, ebben a munkában természetesen a csehek igyekeztek vezető szerepet játszani, hogy a vezető tót irodalmi egyesületben döntő pozíciókra tehessenek szert és nagyobb tudományos képzettségükkel az egyesület működését a cseh-tót nemzetegység irányába tereljék. Mindenekelőtt a nyelvtudományi osztályt vették birtokukba, mert ez a cseh-tót nemzetegység kiépítése céljából részükre igen fontos volt. Szlovenszkón 1902 óta a Czambel Samu dr. által készített tót helyesírási szabályok voltak mérvadók,¹ ezeket fogadták el kisebb eltérésekkel mindenütt. Czambel a tót irodalmi nyelv tradícióihoz híven a középtót nyelvet vette továbbra is alapul és a cseh befolyástól való további eltérést forszírozta. Az államfordulat előtt, 1915 és 1916-ban, Skultéty József dr. sajtó alá rendezte ezen helyesírási kézikönyvnek második, illetve harmadik kiadását és a tót nyelvnek a csehizmustól való megtisztítását, ha nem is jelentősen, de mégis továbbfolytatta. Az államfordulat után a csehizmus hullámai minden gát nélkül döntötték a tót nyelvterületet. Az eddig majdnem egységes tót helyesírásnak végső kikristályosodásban levő képződményét a cseh beözönlés teljesen szétverte. Minden szlovenszkói iskolában más nyelven, más helyesírással tanítottak. A cseh tanárok nem tudván tótul, a tót nyelvbe kényük kedvükre sok cseh beszédrészt és szóalakat hoztak be — a kevés tót tanár pedig a cseh-tót nemzetegység eszméjének bódulatában és stréberségükben, tudatosan szintén csehes nyelvű allü-

¹ „Rukovät spisovnej reci slovenskej.“

röket vett föl. Misem volt kívánatosabb Prága részére, mint ez a nyelvi zavar, mert reámutathattak, hogy tulajdonképpen nincsen is tót irodalmi nyelv és ha van ugyan tót irodalom, nyelvét még csak ezután kell megalkotni.

Mikor 1919-ben az újjáalakult „Matica“ első ülését tartotta, elhatározták, hogy egy tót helyesírási szótárt a szükséges helyesírási szabályokkal fognak kiadni. Az 1920-ban megalakult nyelvészeti osztály határozatot hozott, mely szerint felír a közoktatásügyi miniszterhez, bízva meg a prágai cseh tudományos akadémiát a tót helyesírási szabályok elkészítésével és a munka elvégzése után az akadémia tanácskozza meg az egész helyesírási kérdést a „Maticá“-val. A nyelvészeti osztály élén Zubaty dr. prágai cseh egyetemi tanár halála után Vazny Václav dr., pozsonyi cseh egyetemi tanár állt, tagjainak javarésze cseh és csehofil szellemű volt. A nyelvészeti bizottmány munkája iránt, mely igen lassan haladt előre, a tót nemzet körében általános bizalmatlanság mutatkozott, mert Chaloupecky, Frazák, Weingart cseh egyetemi tanárok működése, akik javarészt a cseh-tót problémával foglalkoztak úgy tudományosan, mint publidsztikailag, eléggé figyelmeztette a tót közvéleményt arra, hogy mit is várhat olyan helyesírási szabályoktól, melyek cseh műhelyből kerülnek ki. Itt-ott egyes helyesírási kérdések felett vitatkoztak ugyan, általánosságban azonban — bár bizalmatlanok voltak a tótok — hallgattak és csak akkor ocsúdtak fel, amikor a cseh-tót nemzetegységesítés legelvakultabb ágense, Stefáne Antal dr. 1931-ben örvendezve konstatálta, hogy az új helyesírási szabályok az első jelentős lépést teszik a cseh-tót nemzetegységesítés terén.¹ A „Matica“ nyelvészeti szakosztályának elnöke 1931 márciusában² az új helyesírási szabályokról közölte ugyan, hogy ezek a tót helyesírási tradíciókkal nem szakítanak és hogy, mint ezt sokan várták, nem lesznek forradalmi változások a helyesírás lényegében — a felébresztett bizalmatlanságot élesztette a beavatottak előtt ismert tény is, hogy a cseh Vazny és a tót Skultéty között a helyesírási szabályokra nézve ellentétek merültek fel. A nyelvészeti szakosztály 1923 óta dolgozott a helyesírási szabályokon és szótáron. Kétségtelen az, hogy a csehek az a szándék vezette, hogy a tót helyesírást a cseh helyesíráshoz közel hozzák. Az államfordulat utáni időben úgy Srobár, mint Stefáne, közoktatásügyi miniszterségük alatt kiadtak erre vonatkozó rendeleteket. A minisztérium ki is nevezett egy bizottmányt, mely e kérdést szabályozza, — a helyesírás reformjának kérdése azonban mégis a prágai akadémiával együttműködő Mátkához került vissza. A prágai államnyomdában kiadott munkáról még annak forgalombahozatala előtt igen mérsékelt hangú kritika jelent meg Bartek Henrik dr. tót tanár tollából, aki maga is a nyelvészeti szakosztálynak tagja volt² és aki kifogásolta azt, hogy az új helyesírás már eltér a középtót nyelvi bázistól, olyan neologizmusokat hozott be, melyek feleslegesek voltak, mert az élő nyelvre kellett volna támaszkodni, a kettős alakoknak olyan tömegét hozta be,

¹ Fr.V. Pelinka: Pravidlá slovenského pravopisu. — „Prúdy“ 1931,8—10 füzet.

² Vádav Vázny: O vydani prvých uradních „Pravidiel slovenského pravopisu.“ — „Slovenské Pohľady“ 1931 3. füzet.

³ Bartek H.: Pravidlá slovenského pravopisu. — „Slovenské Pohľady“ 1931,9. füzet.

amely a helyesírás egységét illuzoriussá teszi és a cseh befolyásnak kaput nyit. Tényleg ez a szabályzat eliminált tót szóalakokat és helyet engedett cseh szóalakoknak. A tót nyelvből exstirpálni igyekezett a magyar és tót történelmi közös múltra vonatkozó szókincset, de helyet adott a germanizált cseh kifejezéseknek stb. Bartek szerint a kiadott munka csak átmeneti jelentőségű lehet, nem volt elégségesen végzett előkészítő munka és az egészből hiányzik az egységes principium. Ez a kritika mintegy bevezetője volt a meginduló nyelvharcnak, mely kétségtelenül a cseh-tót politikai és gazdasági életben tapasztalható ellentétekből is kapott élesítő erőt. A május 12-iki közgyűlésen megjelent harcrakészen mindkét tábor. Buday József dr. tót néppárti szenátor, a legnagyobb tót könyvkiadóvállalat, a Szent Adalbert Egyesület nevében (90.761 tagja van) indítványozta a kiadott, de a közgyűlés elé nem terjesztett és annak jóváhagyását nem bíró helyesírási szabályoknak az élő tót nyelv alapján és Stúr, Húrban, Hodza szellemében való revízióját. Mintegy vezető eszméül használta a „Zivena“ 1880 szeptember 6-iki következő határozatát:

„Mi tótok ugyan a nagy szláv nemzet tagjai vagyunk, azonban mindamelllett mégsem vagyunk a cseh nemzetnek kiegészítő részei. A csehek írjanak csehül, a tótok tótul!“

A közgyűlés az új választmányból kihagyta a cseh és csehofil szellemű tagokat, mint Vaznyt, Ulehlát, Stefáneket, Hermanskyt, Ivánkát stb. és csak tót nemzeti érzésű tagokat választott helyükbe. Azonkívül határozatá emelte 130 tót író és költő azon javaslatát, melyet a katolikus Szent Adalbert Egyesület és az evangélikus Transodus Egyesület is aláírtak, hogy a Matica válasszon egy a közgyűlésnek felelős négytagú helyesírási bizottmányt, melynek feladatául teszi, hogy két esztendő alatt készítse el az új tót helyesírási szabályokat. Vazny cseh professzor: „Itt nincsen mit keresnünk!“ — kifakadással otthagyta a közgyűlést — mire számos oldalról — „Isten vele, a viszont nem látásra!“ kiáltásokkal búcsúztatták. A közgyűlés után több fronton is megindult a heves sajtópolémia. Csehek és csehofilek támadtak a nacionalista érzésű tótokra. Ivánka Milán dr., a turócszentmártoni járási hivatalnál felelősséget adott be a „Matica“ határozatai ellen, Hodza Milán a „Maticá“-val szemben egy cseh-tót Stefánik-akadémiát akart alapítani. Slávik és Dérer miniszterek retorzióval fenyegetőztek, a cseh és csehofil tagok pedig kiléptek a „Maticá“-ból. Az ellenzéki táborból pedig azt hangoztatták, hogy ha már van „Matica“, úgy az ne legyen cseh-tót, de tót. Ez azonban egy kissé késő állásfoglalás, mert például a nyelvészeti szakosztálynak 8 cseh és 10 tót tagja volt, a tótok között azonban cseh beállítású „cseh-tót“ volt 7. Azonkívül tekintetbe veendő, hogy a csehek és csehofilek között volt 6 egyetemi tanár és 8 középiskolai tanár, tehát nemcsak számban, hanem tekintély szempontjából is fölényben voltak. A cseheknek ezt az elhelyezkedését maguk a tótok segítették elő.

A retorziós lépések rögtön mutatkoztak, a „Matica“ tót titkárát, Kleékót, aki középiskolai tanár, áthelyezték Turócszentmártonból. Weingart Milos dr., prágai egyetemi tanár, egyik cikkében azt ajánlotta,

hogy vonják meg a „Maticá“-tól az állami szubvenciót. Megkezdődött a tót ifjúságnak mindkét oldalról való megkönyékezése, ám ez tétovázás nélkül a tót nacionalizmus oldalára állt és a különféle diákszervezetek ilyen szellemben is hoztak határozatokat. A vitának főrésze azonban Vazny és Skultéty között játszódott le. Vazny Skultétynek kétszínűséget és hálátlanságot vetett a szemére, mert Skultéty nemcsak hogy elfogadta a helyesírási szabályokat, hanem azoknak 1931-ben védelmére is kelt. Skultéty válaszából látjuk, hogy a tót irodalomtörténet nesztora, a szakosztályban nehéz helyzetben leledzett. Békés úton, meggyőzéssel, Prágába irányított panaszokkal akart egy kompromisszumot létrehozni és követelte ezután a szabályoknak a közgyűlés elé való terjesztését, amit Vazny teljesen negligált és úgy látszik, Skultéty ezen erőlködés után majdnem deferált. Naivitással vagy talán cinizmussal vallja be Skultéty, hogy Vaznyt az államfordulat után azért fogadták be a „Maticá“-ba, mert szükségük volt reá, nem lévén filológusuk; mint-hogy Vazny ma nem érez velük és van filológusuk, nincsen már szükségük reá.¹ Azt hiszem, hogy a cseheknél is érvényesül majd a bibliai mondás, hogy abban pusztul el a bűnös, amiben vétkezett. A szőzögő szőszegés következtében pusztul el.

A „Maticá“ körül zajló vitából, mely azután a politikai élet porondjára vonult, szükségesnek tartom a tót nacionalizmus érveit Rázus Márton interpretálásában bemutatni. Azt vetették szemére, hogy ezzel az akcióval szeparatista célokat követ, a cseh-tót köztársaság épületét aláaknázza, a magyarok malmára hajtja a vizet és hogy a „Maticá“-ban való politizálás bűnéért ő felelős és — Skultéty, aki egy szóval sem szállt a politizálókkal szembe. Rázus a cikkek egész sorával felelt.

Nemzeti életjogaik szimbólumát szerinte anyanyelvükben tisztelik és nyelvi egységbe, mely a pusztuló tótság sebeit hímes takaróként befedné, soha bele nem egyezhetnek. Éles disztinkcióval megállapította azt, hogy a nyelvi közeledést úgy megoldani, hogy a cseh nyelv féltékenyen megmarad alapelvei mellett, míg a tót nyelvet átfomálják — nem egyéb politikai lingvisztikánál, mert a cél kétségbevonhatatlanul politikai és nem nyelvtudományi — tehát ez a módszer vitte be a „Maticá“-ba a politikumot. Cseh részről természetesen azt jósolták a tótoknak, hogy ha ezen az úton maradnak, el fognak pusztulni.

A TÓT NACIONALIZMUS a Matica-ügy után, látván a Prágából és Pozsonyból dirigált koncentrikus cseh és csehofil támadásokat, intenzív szervezkedéshez fogott. A tót nemzeti párt és a tót néppárt között egy bizonyosfokú együttműködés fejlődött ki. Ennek egyik első kifejezése az 1932 június 5-iki besztercebányai népgyűlés volt, melynek rezolúciója az összes tót nemzeti és gazdasági sérelem jóvátételét követelte.

Június 25—26. napjain a tót ifjúság Trencsénteplicen Szlovenszko életkérdéseivel foglalkozó nagygyűlést tartott, mely majdnem egyhangúan a federalizmuson alapuló autonómia mellett és a prágai centralista rendszer ellen foglalt állást. A tanácskozás tárgyai a következő tételek voltak:

1. Az uralkodó társadalmi rend kérdésében való állásfoglalás.

¹ „Národnie Noviny« 1932 május 18.

2. Szlovenszko helyzete a köztársaságban gazdasági és politikai tekintetben.

3. Szlovenszko kulturális helyzete.

4. A tót közélet mai irányításának kérdése.

Az elhangzott referátumok és hozzászólások tömegéből idézzük a következő megállapításokat:

„Az autonómiának az alkotmányba való beillesztését akarjuk í Mi az autonómia? Az autonómia Szlovenszkonak a csehszlovák köztársaságba való beillesztése föderaliztikus alapon, oly módon, hogy a tót nemzet természetes fejlődése biztosítva legyen.“

„Itt közöttünk senki sem beszél a centralizmusról. Nem találtatok ember, aki védelmébe merné venni a centralizmust, hiszen senki sem akarta referátumul vállalni védelmezését. Mindannyian kivétel nélkül ellene vagyunk.“

„A szlovák nemzet létezik. Erről kár többet beszélni. A fejlődés az autonómia után kiált. A regionalizmus a legislatív hatalmat az egésznek hagyja meg. A föderalizmus a törvényhozói hatalom megosztását jelenti.“ „A centralizmus az állam egyes territóriumait más territóriumok kárára, nevezetesen a mi kárunkra protezsálta. El kell ítélnünk nem csupán a centralizmust, hanem azokat az embereket is, akik nálunk a centralizmust csinálták. Ha a tót centralisták Szlovenszko érdekeit védelmezték volna, nem jutottunk volna odáig. Nem lennénk annyira a centralizmus ellen és talán ez az autonomista mozgalom sem lenne lehetséges.“

„Öszintén a cseh-tót állam egysége mellett állunk, azonban éppen azért, mert ezt az egységet fontosnak tartjuk, a tót és a cseh nemzet egyenjogúságát követeljük és ezt csakis a politikai autonómia tudja részünkre biztosítani.“

„A cseh nemzet expanziója ellen védekeznünk kell. Stefának állandóan hangoztatja az államhatár hosszúságát, hát ezzel az érvel akarja ő a cseh-tót egység fikcióját megvédeni? Jól van, de ki fogja védeni ezeket a határokat, ha a népnek nem lesz kedvére való, hogy megvédje saját elnyomatását, szegénységét és jogtalanságát? Ki fogja a határokat megvédeni, ha a népnek nem adják meg, ami jár neki és ha a tótok itt elégedetlenek?“

„Mi az autonómia és nem a regionalizmus mellett vagyunk. A regionalisták érvelése, hogy az autonómia esetében önmagunkra lennénk hagyva, míg a regionalizmusban módunk van a csehektől visszavenni azt, amit tőlünk elvettek, ez nagyon illuziórus. Mi semmi egyebet nem akarunk, csak azt, hogy továbbra ne vegyék el azt, ami a miénk!“

„Ha a csehek meg akarják őrizni az államot, adják meg nekünk az autonómiát, mert különben az egész állam jövőjét kockára teszik. Mi nem akarunk forradalmat, tehát ne kergessenek bennünket ebbe bele!“¹

Az egész népgyűlés egyhangúlag elítélte a centralista rezsimet és kitűnt, hogy a tót ifjúság teljes egészében autonomista, a nézetek csupán fokozatokban térnek el egymástól, egyesek szükségesnek tartják a foederalizmust, mások viszont egyelőre megelégednek a törvényben biztosított teljes regionalizmussal. A trencsénteplici gyűlésen megjelentek a centrálista párt vezető emberei, Srobár, Hodza, Stefának, Ivánka, Stunda, Medveczky L. stb. Némelyikük megkísérelte a felszólalást, de a gúnyos közbekiáltások özönében a fenyegető hangulatban kénytelenek voltak elhallgatni. A hangulatra jellemző volt, hogy a gyűlés cseh felszólalásokat nem akart tűrni.

A gyűlés után mindenekelőtt Dérer támadt az ifjúságra. A „trencsénteplici fiatal szájhősöknek“ figyelmébe ajánlotta, hogy tanuljanak az öregektől, akik szintén voltak valamikor fiatalok, de sohasem tették meg azt, hogy ha az öregeket meghívták, nem engedték volna szóhoz őket és akik minden anyagi támogatás nélkül a magyar elnyomás idején

¹ „Slovák“ 1932 jún. 28—29.

nem beszéltek, de cselekedtek és dolgoztak. Derer kicsinyléssel nyilatkozott „a fiatal doktorok lármájáról“ — Hodza viszont felhasználta az alkalmat, hogy Prágát megjijessze.

Cseh és csehoofil tót politikai körökben a trencsénteplinci gyűlés kétségtelenül megdöbbenést keltett és Hodza már akkor kezdte az előrelátó tót nacionalizmus leszerelésére sakkba tett személyét a Hradzsinnak ismét felkínálni, ami hosszú huzavona után el is fogadtatott. Alig hiszem azonban, hogy a tót nacionalizmust az ismert ravasz módszerekkel és korrumpálással el fogja tudni hallgattatni, mert egyrészt a tót nacionalizmus, különösen, ami az ifjúságot illeti, már nem szorítkozik egy szűkebb körre, másrészt a köztársaság gazdasági és pénzügyi helyzete sem teszi lehetővé ma a korrupció mértéktelen további fecsérléseit. A tót ifjúság a trencsénteplinci gyűlés után Trencsénbányában, Iglón, Nagyatpolcsányban is rendezett kisebbséget, azonban hasonló szellemű gyűléseket.

1932 október 16-án a tót néppárt és a tót nemzeti párt Zólyomban népgyűlést tartottak, melyek rezolúciója egy manifesztumban foglaltatott össze. A manifesztum következő szakaszai érdemelnek figyelmet:

„Nemcsak felszabadított, de szabad nemzet is akarunk lenni, ősidők óta tót nemzet voltunk és a jövőben is az akarunk maradni. Kijelentjük, hogy „cseh-tót“ nemzetet nem ismerünk; „cseh-tót“ nemzet nincsen. A nézet, mintha a tótok csehek lennének és a csehek tótok, nem felel meg az igazságnak. A tótok sohasem voltak csehek és a csehek sem tótok. Bizonyítja ezt eltérő múltunk, nyelvünk és mentalitásunk“.

„Élni akarunk, mi tótok, egy saját, szabad életet. A tót nemzet a közös köztársaságban nem egyenjogú a cseh nemzettel, nincsenek saját politikai jogai, nincs uralmon, de uralom alatt áll“.

„Szlovenszko pusztul, nemzetünk kétségbeesett helyzetben van. Ha valamennyien, mi idehaza és ti külföldön, dolgozni fogunk, ha összefogott és szétválaszthatatlan kezekkel nekilátunk, lehetetlen, hogy a politikai szabadság pillanatai reánk ne virradjanak. Gondoljuk meg, egyesülve győzünk, szétforgácsolva elbukunk“.¹

A népgyűlés a katolikus és evangélikus nemzethű tótság testvéri összefogása volt. A katolikus Hlinka és az evangélikus Rázus összefogása szimbolizálta a szövetséget, mely hivatva lenne a tót nemzetet súlyos helyzetéből kimenteni. A csehek sokkal élesebb és radikálisabb eredményeket vártak ugyan a zólyomi gyűléssel kapcsolatban, a manifesztációk tartalma mégis mély megrökönyödést keltett, mert az elhangzott beszédek szintén a legpesszimisztikusabban nyilatkoztak Szlovenszko jövőjéről és így közvetve, a mostani centralizmus fenntartása esetében, a köztársaság jövőjéről. Mindez tulajdonképpen Rázus politikai véleményének a politikai vezércikkek keretéből a politikai tettek porondjára való elszánt felvonulása volt. Pusztulás és összeomlás vár Szlovenszkóra, ha nem védekezik, hirdeti a „breznói apostol“, ahogyan gúnyosan ellenségei nevezik:

„Szlovenszko védekezz! Ezt kiáltom Hozzád tiszta lelkiismeretből. Védekezz, amíg alkalmad van, mert eljőhet az idő és talán előbb, mint gondold és már késő lesz. A cseh-német politika véglegesen becsapott Téged, Néked nincsenek független tót agráriusaid, mint amilyen németekkel Spina miniszter bír, nincsenek független tót szociáldemokratáid,

¹ „Slovák“ 1932 október 18.

mint amilyenek felett Czech miniszter rendelkezik. Gondolkozzanak csak efelett legjobb koponyáid, akik tudják, hogy ez politikailag mit jelent és kétségbe kell esniük, ha van bennük egy szikrányi lelkiismeret — a jelen felett, különösen pedig a szociális szempontból amúgy is igen gyenge tót fajtának jövője felett! Talán annak a néhány száz tót családnak elért előnyei, amelyek az államfordulat óta koldussorsukból kivergődtek, letakarhatják-e a tót politikusok katasztrofális kudarcait!“¹

A zólyomi gyűlés ellen csehofil részről Hodza és Srobár nyilatkoztak a legélesebben. Hodza, hogy a következő kormányban való possibilitását lehetővé tegye, az agrár akadémikusok tót osztályának közgyűlésén beszédet mondott, melyben bizonyítani igyekezett, hogy létezik cseh-tót nemzet és ennek élő objektív előfeltétele: az etnográfia és a nyelv.

Srobár viszont azzal az elcsépelet érvel dolgozott nyilatkozatában, hogy a manifesztáció csak a magyar revizionista politika malmára hajtja a vizet és Budapesten ismét jogosulatlan reményeket fog feléleszteni. A cseh és cseh-tót támadásokkal szemben a Hlinka—Rázus front még szilárdan áll. Hlinka most ismét erősen az autonomista követelés mellé kötötte magát — úgy látszik, a Malypetr kormányból való kimaradása, vagy a Rázus-párttal való együtthaladása készletti erre.

A tót nacionalizmus ez előretörése hatással volt a már egy esztendő óta lappangó és végül októberben bekövetkezett kormányválságra is. Az Udrzal-kormányt az agrárpárt vezette. A pártban azonban egyenetlenség tört ki. Stanek és Hodza palotaforradalmat igyekezett Udrzal ellen szítani. Ezzel parallel viszont az egész kormánykoalícióban állandó súrlódások voltak. A szociáldemokraták és a cseh néppártiak az agrárpártot ki akarták szorítani a kormányból, ami azonban nem sikerült. Hosszas tárgyalások és alkudozás után az agrárpártban kompromisszum jött létre, az Udrzal garnitúra visszalépett és helyébe került Malypetr János dr., Hodza Milán dr. és Bradac Bohumir. A kormányválság megoldását siettették a súlyos gazdasági helyzet és a szlovenszkói kérdés. Hodza Milán dr., aki 1929 óta mint kegyvesztett politikus, mindent elkövetett, hogy ismét miniszter lehessen, — valószínűleg azt a feladatot vállalta, hogy Prágának ismét szállítani fogja a megszélidített tót néppártot — mint tette ezt 1926-ban és majd rendet teremt Rázusékkal is. A Malypetr-kormány programjába vette természetesen az államháztartás egyensúlyának helyreállítását, a személyi kiadások jelentős leszállítását és valószínűleg jövőre nemzetgyűlési választásokat fog kiírni, mert hiszen ismét belügyminiszter Cerny János dr., aki már hatodízben az és rendszeren ő szokta intézni a választásokat. A nemzeti demokratapárt mindenképpen azon fáradozott, hogy a Hlinka-párt helyet kapjon a kormányban; vájjon melyik félen múlt, hogy ez nem következett be — ezt egyelőre nem tudni.

A koalíció összetételében változás nem történt, összekovácsolja a különböző pártokat a korrupciós pártügyek nagy száma. Amikor a tervbe vett fizetésleszállítások ellen tiltakozó állami tisztviselők bizottsága október 27-én felkereste Masarykot, ez a következő lesújtó nyilatkozatot tette előttük:

¹ „Národnie Noviny“ 1932 augusztus 13.

„A múltban nagy hibákat követtünk el, amelyek megismétlésétől óvakodnunk kell. A jelenlegi rendszer megváltoztatása sürgős szükséglet képez és ugyancsak könyörtelenül küzdeni kell a korrupció ellen, akár hivatalnoki korrupcióról, akár politikai korrupcióról van szó. Ebből sokkal több van, mint gondoltuk. A korrupció mindkét fajtáját gyökerestől ki kell irtanunk, legyen ez elsősorban a közalkalmazottak feladata, akik ezen a téren értékes szolgálatokat tehetnek. De mit tehetek én? Az alkotmány rendelkezései alapján közvetlenül be nem avatkozhatom a dolgokba. Én mindent nem tudhatok, azonban az állami alkalmazottaknak mindent kell tudniok. Súlyos helyzetben vagyok, mert senkim sincsen, akit az államügyek vezetésével megbízhatnék és ezeket valakinek mégis csak át kell vennie. Hiány van olyan személyekben, akik céltudatosan végrehajtanák az állami programot. Elégedetlenség uralkodik a politikusokkal szemben és nagy megbízhatatlanság áll fenn.“

Jellemző fényt vet a helyzetre, hogy az államfő kénytelen ezt bevallani és panaszkodni afelett, hogy nincsen akiben megbízhatnék. De hát Masaryk maga hívta életre ennek a korrupciónak ártalmas szellemait — nehéz őket most visszaüzni. Hlinka András legutóbbi nemzeti gyűlési beszédében említette éppen azt, hogy Masaryk az államfordulat után, amikor visszaérkezett, az amerikai tótok gyűjtéséből súlyos milliókat osztott szét „szegény“ cseh-tót politikusok között, így például Srobár is egymillió koronát kapott és ezen fürdőreszvényeket vásárolt. Most folyik a Strbrny-féle második per, melynek folyamán a legsúlyosabb korrupciós esetek kerülnek szóba. Az agrárpártnak, a szociáldemokratáknak, a cseh szocialista pártnak, a nemzeti demokratáknak, a cseh néppártnak, az iparospártnak — mind vannak saját korrupciós afférjaik.

Tagadhatatlan az, hogy a szlovenszkói lakosság nagy része még személyes tapasztalatok alapján ebből a szempontból össze tudja hasonlítani a mai rendszert a magyar érával. A lakosság nem felejtí el, hogy a csehek legtöbbje

„bakancsban jött Szlovenszkóra és nadrágját a háborús időkben származó vikkalgamasnival kötözte össze. Itt megtollasodtak és minden jólét elérése után, amelyről Hercegovinában nem is álmodtak, nagybirtokosok, földesurak, vadászterületek tulajdonosai lehettek. A földbirtokok továbbra is urak kezében maradtak, csak hogy míg az urat azelőtt Rákóczinak, Zichynek, Forgáchnak, Eszterháznak, Pálffynak hívták, addig ma valamivel közönségesebb neve van. Ezért nem is volt ez tulajdonképpen földreform, itt csak a malomkövek cserélődtek fel. A gabonaszem állandóan a régi maradt, csak hogy valamivel silányabb.“¹

A tót nacionalizmus reprezentánsa, Rázus Márton, a népet fenyegető pusztulást ebben a csehek által okozott erkölcsi züllésben is látja és Szlovenszkó autonómiájáért már azért is küzd, hogy népének a cseh méreg általi folytonos inficiálását megakadályozza. Vájjon azonban ez egy cseh-tót államkeretben koncedált autonómia esetében lehetséges lesz-e, vájjon a cseh-tót nemzetegységesítés akciójával szemben elégséges védőgát-e egy autonómia — ez nagyon is kétséges.

STEIER LAJOS

¹ „Národnie Noviny“ 1932 július 29.

A MÁSODIK SZRSKICS-KORMÁNY

EZERKILENC SZÁZHARMINCKETTŐ november 5-én nevezték ki Szrskics második kormányát. Az új kormány összetétele a következő:

Miniszterelnök: Dr. Szrskics Milán
Külgügyminiszter: Dr. Jeftics Bogoljub
Belügyminiszter: Lázics Zsivojin
Hadügyminiszter: Sztojánovics Dragomir tábornok
Pénzügügyminiszter: Dr. Gyorgyevics Milorád
Közlekedésügyminiszter: Radivojevics Lázár
Kereskedelemügyi miniszter: Dr. Sumenkovics Ilija
Középitészeti miniszter: Dr. Szrkulj Sztjepán
Földmívelésügyi miniszter: Demetrovics Juraj
Erdészeti és bányászati miniszter: Matica Pavle
Igazságügyminiszter: Makszimovics Bozso
Közoktatásügyi miniszter: Dr. Sztankovics Radenko
Szociálpolitikai miniszter: Pucelj Iván
Testnevelési miniszter: Dr. Hanzsek Lavoszláv
Tárcanélküli miniszterek: Dr. Krámer Albert, Dr. Kójics Dragutin és Dr. Karamehmedovics Hamdija.

Az 1932 július 2-án megalakult első Szrskics-kormányban a jelen kormány tagjai közül nem szerepeltek Sztankovics, Matica és Hanzsek miniszterek. Három volt miniszter kimaradt, négy tárcát cserélt. Krámer tárcanélküli miniszter a miniszterelnök állandó helyettese. A miniszterek közül kettő szlovén (Pucelj és Krámer), öt horvát (Szrkulj, Demetrovics, Matica, Hanzsek, Karamehmedovics), a többi szerb. Vallás szerint a tíz szerb miniszter pravoszláv (görög-keleti), egy horvát miniszter muzulmán (Karamehmedovics), négy horvát és két szlovén miniszter katolikus.

Szrskics Milán bosnyák-szerb. A világháború előtt szerepet játszott Bosznia politikai életében. Tagja volt az első és utolsó bosnyák szabornak, szélső nagyszerb programmal. A világháború kitörésekor külföldre szökött és részt vett a délszláv-emigráció munkásságában. Jugoszlávia megalakulása után mint a szerb radikális párt tagja hamarosan nagy befolyásra tett szert. Sógorságban van a délszláv diplomácia egyik vezéralakjával, Szpalajkovics Ljubomir párizsi követtel. Mindketten Jeftánovics Gligorijének, a „császárhű“ bosnyák-szerbek vezérének egy-egy lányát vették el. Mikor a belgrádi udvari kamarilla harca megindult az öreg Pasics ellen, Szrskics a kamarilla egyik vezére lett. A kamarilla-kormányok (Uzúnovics, Vukicsevics) idején miniszter. A Rádics-gyilkosság után megalakult Korosec-kormányban nem vállalt tárcát, hanem e kormány reménytelen vergődése alatt előkészíti a diktatúrát. A diktatúra kikiáltásakor (1929 jan. 6.) megalakult Zsivkovics-kormánynak előbb igazságügyminisztere, azután mint tárcanélküli

miniszter Zsivkovics állandó helyettese. Általában őt tartották a diktatúra lelkének. Az 1931 szeptemberi alkotmányt, az országnak banátusokra való osztását neki tulajdonítják. Az 1932 jan. 5-én kinevezett utolsó Zsivkovics-kormánynak belügyminisztere. A belügyi tárcát megtartja Marinkovics kormányában is, hogy 1932 júl. 2-án ő álljon a diktatúra élére.

Mi volt az első Szrskics-kormány megalakulásának az oka? Mi vezetett lemondásához? Miért jött Szrskics második kormánya?

Zsivkovics diktatúrája semmi eredményt sem tudott elérni. Nemcsak a horvát kérdést nem oldotta meg, hanem kiélestitte a szlovén kérdést is és megteremtette a szerb kérdést. Az az oligarchia, melyet a diktatúra rászabadított az országra, a legegységesebb emberi és polgári jogok elkobzásával provokálta a szájaskodást és politikai vitatkozást szerető szerbeket is és különféle durvaságokkal vérig sértette a régi szerb közélet vezető egyéniségeit. Így alakult ki az a különös helyzet, hogy bár a diktatúra éppen úgy szerb hegemoniát akar, mint valamennyi szerb párt, ez utóbbiak a diktatúra megbuktatására hajlandók voltak a federalista, sőt szeparatista elemek segítségét is igénybe venni. Mikor az álnemzet összeült, kiderült, hogy a tábornok még e gyászos gyűlekezet előtt sem tudja megállni a helyét. A franciák régóta sürgetik a diktatúra likvidálását. Nekik megbízható balkáni kaszárnyára van szükségük. Amíg Jugoszlávia minden erejét leköti a szerb-horvát viszály, addig a délszláv hadsereg megbízhatósága igen problematikus dolog. Mihelyt világos volt, hogy a diktatúra képtelen az ország belső válságát megoldani, a francia politika ellene fordult. Jugoszlávia anyagilag francia függésben él, tartósan tehát nem dacolhat Párizssal, amit különben külpolitikai körülkerítettsége sem enged meg neki. Viszont nincs egészen kiszolgáltatva a franciáknak, mert, amíg a francia-olasz ellentét megoldva nincs, Párizsnak szüksége van rá.

Zsivkovics tehát elejtetett és 1932 április 4-én Marinkovics addigi külügyminiszter alakított kormányt. Marinkovics a francia politika régi exponense Belgrádban. Ha nem is nyíltan, de a kulisszák mögött annál erélyesebben a régi politikai pártok egy részének megnyerését s aztán a diktatúra megszüntetését vette programjába. Odáig ment, hogy nisi híres beszédében, — melyet a cenzúra egy napig nem engedett kinyomatni, — még a nemzeti egység fennmaradását is eldöntendőnek mondta. Marinkovics egyetlen sikere az volt, hogy lehetővé tette az álnemzetben az ellenzék megalakulását. Az érvényben lévő alkotmány szerint u. i. ha egy képviselő elhagyja azt a pártot, melyhez választási listájának vezetője tartozik, elveszti mandátumát. Miután az álnemzet választásakor Zsivkovics tábornoké volt az egyetlen lista, a képviselők, összesen 305, mind az ő listáján kerültek be. Így tarthatnak ugyan a parlamentben ellenzéki beszédeket, de a kormánypártból nem léphettek ki. Zsivkovicsot bukása után reaktiválták mint tábornokot. Erre letette mandátumát. Nem volt többé listavezető és ki lehetett lépni a kormánypártból. Ezzel a joggal egyelőre csak öt horvát képviselő élt, akik dr. Nikics Nikola volt miniszter elnöklete alatt Nemzeti Paraszt Klub címen új parlamenti pártot alakítottak. Marinkovics konciliánsabb magatartása a feloszlott szerb földművespártot arra

biztatta, hogy Szerbiában erőteljes köztársasági propagandát indítson. Lázics Voja, Tupanjin Milos volt képviselők és Jovánovics Dragoljub belgrádi egyetemi tanár voltak e nagysikerű akció vezetői. Amint Jovánovics szeptemberben és októberben lezajlott pőréből megállapítható, a belgrádi professzor már-már a szerbek Mecsekének érezte magát.

Marinkovics vállalkozásának eredendő bűne az volt, hogy nem tudott szakítani a diktatúra rendszerével és mégis a diktatúra vesztére tört. Ott ült a kormányban legveszedelmesebb ellensége, a belügyminiszter, Szrskics Milán. Szrskics régóta pártfogója volt a diktatúra különféle terror-egyleteinek. Június 7-én három, a titkosrendőrséggel összeköttetésben álló, kétes egzisztencia a horvát fővárosban merényletet követett el dr. Budák Mile horvát regényíró és jogpárti politikus ellen. Budák megsebesült, de életben maradt. Nikics egy interpellációban nyíltan Szrskicset tette felelőssé a merényletért, majd 210 horvát író,—köztük a zágrábi és a szarajevói érsek, a mosztári és a banjalukai püspök, — a belügyminisztert orgyilkosok cinkostársának nevezte. A helyzet Szrskicsre nézve igen veszedelmessé vált. Ha a Marinkovics-rendszer érvényben marad, bukása alig lett volna elkerülhető. Mozgósította tehát híveit, az ú. n. brisztoliakat — a Bristol-szállodában tartották megbeszéléseiket — és felhasználva a szerb földműves párt mozgalma miatt aggódó faktorok elkedvetlenedését, a premiert elgáncsolta. Marinkovics, aki már hosszú évek óta a legkülönbözőbb kormányok külügyminisztere volt, most a külügyi tárcát sem vállalta, amivel nyíltan szembehelyezkedett az új premier-vel.

Szrskics a parlamentet elnapolta, a szerb földművespárt vezéreit letartóztatta. A 210 horvát író ellen a főpapok miatt nem mert nyíltan fellépni, hanem ehelyett lecsapott a horvát főváros képviselőtestületére. Marinkovics Zágrábnak a diktatúra által kinevezett polgármesterét, Szrkuljt, középítészeti miniszterre nevezte ki. Azóta a várost Mahnik alpolgármester igazgatta, aki a zágrábi érsek jószágkormányzója. így a horvát főváros mintegy az érsek védelme alá került. A diktatúra által kinevezett városi képviselőtestület annyira az érsek után igazodott, hogy néhány írótagja aláírta a kétszáz tízek nyilatkozatát. Szrskics elmozdította Mahnikot és Krbek egyetemi tanárt tette meg polgármesterre. Az ötven városi képviselő közül huszonötöt elcsapott. Erre a többiek közül is többen letették mandátumukat, közöttük monsignore Kittig Szvetozár is, aki éveken át a diktatúra hűséges támasza volt Zágrábban. Kittig Krbekhez intézett levelében bejelentette a teljes szakítást a diktatúrával. Sibenik volt horvát diktatúra-miniszter ugyan ezen okból letette belgrádi mandátumát.

Ez a fellépés pánikszerű hangulatot keltett az országban. Az első hetek után azonban Szrskics csodálatosan megszeliődött. Mi volt ennek az oka? Bizonyára elsősorban a francia befolyás. Emellett azonban Szrskicsnek tapasztalnia kellett, hogy hívei sem helyeslik a húrnak végsőkéig való feszítését. A brisztoliak 171-en voltak, mégis, mikor Szrskics a kormánypárt klubjában mint premier először látogatást tett, alig száz képviselő fogadta. A középiskolai tanárok, majd a tanítók belgrádi évi közgyűlésén nagyon éles kormányellenes beszédek hangzottak el. Hasonló jelenségek mutatkoztak a szerb papság kongresszu-

san. Az alsó papság az egyház jelenlegi alkotmányát, melyet Szrskics készített, magára nézve sérelmesnek tartja, mert minden hatalmat a kormánytól függő főpapságnak biztosít. Kosztics Ljubomir esperes nemcsak az egyházi alkotmányt támadta meg, hanem a kongresszuson elnöklő dr. Gyorgyevics Ireneus püspököt a napisajtóban is keményen megleckéztette. A kongresszuson kiderült, hogy a likai szerb egyházközségek, melyeket a szent színódus a károlyvárosi püspökségtől elvett és a sebenicoi alá rendelt, egyszerűen megtagadták az engedelmisséget. Az új premier félhivatalosa, a belgrádi Vréme, a szeparatista elemek fékentartására valami Vasgárdának az alapítását propagálta, jóformán minden eredmény nélkül. Mindez arra vallott, hogy a szerb társadalom telítve van elégedetlenséggel. Marinkovics abba az optikai csalódásba esett, hogy csak a horvát elégedetlenséget látta meg. Szrskics felismerte, hogy a szerb elégedetlenség veszedelmesebb a horvátnál. A horvátok a legrosszabb esetben elszakadnak. Szerbia nem szakadhat el, hanem egészei másként oldhatja meg a rendszer kérdését. Szrskics tehát elsősorban a szerb kedélyeket akarta megnyugtani.

A premier augusztus 7-én nem ugyan a parlamentben, hanem a kormánypárti klubban programbeszédet tartott. A diktatúra állandó frázisai a nemzeti egység biztosításáról, a kilenc banátus érinthetlenségéről, a törzsi, vallási és tartományi alapokon való pártalakulások eltiltásáról másként hangzottak a Marinkovics-kísérlet után, mint azelőtt, különösen a tizenhárompróbás nagyszerb Szrskics szájából. Törvényjavaslatot ígért a községi önkormányzatról, ami egy lépés volna a szabadságjogok helyreállítása felé. Egy további lépés volna az, hogy hajlandónak nyilatkozott a báni hatáskört kiépíteni, beismerve, hogy a bánok jelenleg nem többek mint főszolgabírák! Igen érdekes ez a vallomás, hiszen éveken át nagy horvát „vívmányként“ ünnepelte a diktatúra a banátusokat. A szerbek láthatták a premier e mondatából, hogy a báni hatáskör kiterjesztése nem veszedelmezteti a szerb hegemoniát. Végül kijelentette a premier, hogy a költségvetés egyensúlyát és a dinár árfolyamát minden körülmények között biztosítja.

A programbeszéd jó hatást tett. Akadtak horvát és szlovén szolgálattelkek, akik nemzetükkel el akarták hitetni, hogy a báni hatáskör kibővítésének ígérete autonómiát jelent. Sega képviselő Zágrábban Szrskicset a horvátok barátjaként ünnepelte, aki íme megölte a centralizmus hidróját. Pucelj miniszter meg azt beszélte Laibachban, hogy a készülő törvény nagyobb autonómiát fog Szlovéniának adni, semmint azt a szlovén autonomisták követelték. Apróbb borraivalókat valóban kaptak is a horvátok. Több az előző kormány által megszüntetett középiskolát helyreállítottak. Még Kapronca is visszakapta gimnáziumát, melyet azért veszített el, mert a gyerekek letépték Sándor király képét és Jugoszlávia térképére rárajzolták a jövő horvát állam határait. Az annyira gyűlölt zágrábi rendőrfőnököt, Bedekovics Jovánt, Belgrádba helyezték át. Rádics halálának évfordulóján, az eddigi szokástól eltérőleg, nem szaggatták le az eltiltott horvát zászlókat.

A diktatúra évei alatt előbb a horvát, utóbb a szlovén nemzeti gondolat is, ismételten a katolicizmus palástjába burkolta magát. Bár, aki a katolicizmust bántja, az mindig népszerű lesz Belgrádban,

a kormány számolva a katolicizmus világhelyzetével, óvakodott nyíltan fellépni ellene. A pravoszláv-szabadkőműves boulevard-lapokra bízták a nyelvöltögetést. Fogcsikorgatva túrték az eucharisztikus kongresszusokat. Közöttük a legfényesebb a szarajevói volt. A Princípe-mléktábláról nevezetes Grdjics képviselő a parlamentben tiltakozott e kongresszus ellen, mert, amint megható gyöngédséggel kifejtette, az eucharisztikus kongresszus sértené a muzulmánok vallási érzületét. A muzulmán válasz erre az volt, hogy tömegesen résztvettek az ünnepélyeken. A katolicizmus nagy nyeresége volt dr. Sztárcevic Ivánnak — doktorátusát a pesti egyetemen szerezte — zenggi püspökké történt kinevezése. A püspök beiktatása hatalmas horvát manifesztáció volt. A kormányköröket kínosan érintette, hogy a zágrábi érsek papjait eltiltotta az államosított Szokol ünnepein való részvételtől, mert a délszláv Szokol azonosította magát a Szokol cseh alapítójának, Tyrsnek, istentagadó ideológiájával. A keresztmozgalom folytonos erősödése, legújabbán a katolikus sajtó rohamos fejlődése arra vallanak, hogy a horvát katolikus egyház teljes erővel támogatni kívánja hívei nagy nemzeti harcát. Ha a cenzúra elkobozta is Szrebnics vegliai püspök egy könyvét és több katolikus lapot, ez a katolicizmus ellenálló erejét csak fokozza. Az olyan provokáció, mint az, hogy Zágrábban pravoszláv érsekséget alapítottak, élén egy balkáni főpappal, csak még jobban összeforrasztja a nemzeti és a katolikus gondolatot.

Minden ideiglenes siker ellenére két hónappal megalakulása után a Szrskics-kormány a bukás küszöbére érkezett. Ennek két oka volt: az egyik a velebiti felkelés, a másik a dinár esése. A velebiti felkelésről sok mindent összeírtak már, de még nem lehet az eseményeket a maguk igazi jelentőségében áttekinteni. Tény az, hogy egy 20—25 fűre tehető felkelő csapat igen jól felfegyverezve megfészkelte magát a Velebiten, onnan csendőrkaszármáyák, vonatok, őrzáratok ellen részben sikerült támadásokat hajtott végre, hetekig tartotta magát, nagy mértékben felborítva a volt Lika-Krbava megye nagy részében a rendet, azután egyetlen halott visszahagyásával titokzatosan eltűnt. A felkelőknek kétségtelenül nagyobb számmal voltak támogatóik a lakosságban, állítólag községenként kiépített szervezetük volt. A szerb sajtó állítása szerint néhány, a jogpárt politikai életében szerepet játszott ember is be volt avatva a dologba. Ez igaz lesz, mert néhány ilyen politikus még a felkelők eltűnése előtt emigrált. A szerb lapok a régi horvát emigráció jogpárti szárnyát teszik a felkelésért felelőssé és az olaszokat vádolják az akció morális és materiális támogatásával. Bizonyos az, hogy a kormány nehezen, aránytalanul nagy erők — állítólag 3500 csendőr és katona — mozgósításával tudta a rendet helyreállítani. A felkelés a horvát nemzeti öntudatot nagy mértékben megerősítette. Még nagyobb hatása volt a dolognak a külföldön. Beigazolódott, hogy jóformán a horvát nemzet vezéreinek áll, mikor csinálnak forradalmat. Ez Jugoszláviának úgyszólván megtépázott tekintélyét tovább rombolta. Mindenki úgy kezdi az országot értékelni, ahogyan egy a forradalom küszöbén álló államot értékelni szokás.

A felkeléssel egy időben Pemár Iván volt parasztpárti képviselőt, aki a Rádics-gyilkosságkor megsebesült és Rácsics Punisa golyóját

ma is szívében hordozza, néhány társával együtt letartóztatták államellenes röpiratok terjesztése miatt. Híre terjedt Macsek és Trumbics letartóztatásának is, de ez nem bizonyult valóznak. A Manchester Guardian számára adott interjúk miatt kihallgatták őket. Ezek az interjúk ugyan a mai délszláv alkotmány szempontjából befejezett haza- és felségárulások, de Belgrád, úgy látszik, már nem merahorvát nemzet vezéréhez nyúlni.

A likai felkeléssel párhuzamosan következett be a dinár esése. A kormány júliusban azt jelentette, hogy Jugoszlávia külföldi tartozása 33, belföldi tartozása hat milliárd dinár és hogy a költségvetés V₆-a a kölcsönszolgáltatásra megy. Kevéssel ezután Seton-Watson mindenkit felszólított, ne adjon kölcsönt Jugoszláviának. A gazdasági válság miatt fenyegető fizetésképtelenséget augusztusban a francia jóindulat hártotta el, amennyiben 184 millió francia frank kamatra és annuitásra 1933 október 15-ig haladékot adott. A kormány parlamenti bemutatkozása után a pénzügyminiszter a folyó költségvetési évre (1932 ápr. i—1933 márc. 31.) 1150 millió dinár hiányt vallott be. Ezt ezüstpénz forgalomba hozatalával, adóemeléssel és költségvetési redukcióval remélte kiegyenlíteni. A bizalom a kormányban annyira megingott, hogy pénzügyi hírekről kerültek hírek forgalomba. A kormány a hírt megcáfolta, de a kormányssajtó arról cikkezett, hogy a parasztnál eldugott pénzre adót kell kivetni, ami igen alkalmas ötlet volt a cáfolat értékének megsemmisítésére. A dinár értéke rohamosan kezdett csökkenni és 40%-ot is elért a diszázió. Ebből 20%-ot a kormány is elismert, mikor október 15-én elrendelte a transzfer-moratóriumot és a külföldi valuták hivatalos árfolyamára 20%-os felárat fizetett. Sőt később az exportöröknek a beszolgáltatott idegen valutákra 35% felárat fizettek. Szrskics a dinár esését átmeneti jelenségnek minősítette és az ország fizetési mérlegének kedvezőtlen voltával magyarázta. Bizonyos az, hogy a dinár esése a legteljesebb ellentétben állott a premier bemutatkozásakor hangoztatott ígéretével, hogy a dinár árfolyamát minden körülmények között megvédi.

A velebiti felkelés és a dinár esése Szrskics rendszerét válságba sodorta. Anélkül, hogy a minisztérium formálisan lemondott volna, a velebiti felkelés megszűnte után a kulisszák mögött megindultak a tárgyalások. Október 20-án az alkotmány szerint a parlament őszi ülészsakra ült össze és elnökséget választott. A kormánypártnak 300 képviselőtagja volt, akik valamennyien Zsivkovics kegyelméből jutottak mandátumhoz. A képviselőház régi elnöke, Kumanúdi mégis csak 216 szavazatot kapott, az elnökök 206—165 szavazatot. A képviselőház további ülései a teljes dezolátság képét mutatták. Minden óvintézkedés ellenére elterjedt Davies J. Rhys angol képviselő interpellációjának híre és több példányban is becsempészték az országba ugyané képviselőnek az angol parlament Balkán-komitéja számára készült jelentését a jugoszláviai állapotokról. Davies Riley Ben volt képviselő társaságában a délszláv kormány tudtával beutazta az országot és jelentésükben az ország közállapotairól szerfelett kedvezőtlenül nyilatkoztak. A jelentés (*The Croats under Jugoslavian rule. 1932. okt.*) szinte fenntartás nélkül igazolja a horvát emigráció parasztpárti szárnyá-

nak állításait, melyeket ez a genfi Croatia című időszaki lapban tett közzé. Davies a megoldást széleskörű autonómiák azonnali életbe léptetésétől várja. Ugyanakkor híre járt, hogy a Párizsban tartózkodó Pribicevics Szvetozár meggyőzött egyes francia politikusokat arról, hogy Jugoszlávia csak federációkkal menthető meg. Váratlanul hazaérkezett Balugdzsics Zsivojin berlini délszláv követ, akit a király döntő elhatározások előtt mindig meghallgat. A követ állítólag mint homo regius megkezdte a tárgyalásokat a szerb radikális és a szerb demokrata párt vezetőivel. Ezek összekötetésbe léptek Koroseccel, aki, úgylátszik, az ő megbízásából Macsekhez utazott. Ezek a tárgyalások ma még nem tekinthetők át a maguk egész terjedelmében. A lapok egy szót sem írhattak róluk és azok, akiknek a tárgyalásokban komolyabb szerep jutott, hallgatnak.

Nyilvánosságra került Macsek, Trumbics, Budák, Wilder, Kecmánovics, Koszánovics és Boskovics aláírásával egy közös deklaráció a délszláv kérdés megoldásáról. Az aláírók a diktatúra előtt létezett valamennyi horvátországi horvát és szerb párt képviselői, ennél fogva a deklarációt joggal tekinthetjük egész Horvátország véleményének. Magyar fordításban ekképpen hangzik:¹

1. A demokrácia elvén állva, a nemzeti szuverenitást tekintjük minden állami szervezet gerincének és magát a nemzetet minden politikai autoritás és minden közhatalom egyedüli és kizárólagos forrásának.

2. Miután a parasztság mint kollektív fogalom nemzeti kultúránk, gazdasági életünk, társadalmi konstrukciónk és erkölcsi értékeink hordozója és ezenkívül a nemzet óriási többségét is képezi, ezért a parasztságnak kell egész élet-szervezetünk alapjává lennie.

3. Megállapítjuk azt a tényt, hogy a szerbiai hegemonia, amelyet kezdettől fogva Horvátországra és valamennyi a Drina, Száva és a Duna innenső részén levő területünkre rákényszerítettek, a maga tehetetlenségével és erőszakos és erkölestelen módszereinek segítségével kezében tartva az egész állami hatalmat, rombolóan hat, megsemmisíti összes haladó intézményeink és szerzeményeink erkölcsi értékét, a nemzet anyagi javait és lelki békéjét. Ez az állapot tetőpontját érte el az 1929 január hatodikai abszolutisztikus rezsimmel, amely megerősítve ezt a hegemoniát, összes végzetes következményeivel együtt megszüntette még a polgári és politikai szabadságot is.

4. Ilyen súlyos tapasztalatok után arra az elkerülhetetlen következtetésre jutunk, hogy visszatérve az 1918. évre mint kiinduló pontra, határozott és minél jobban szervezett harcot kell folytatni e hegemonia ellen azzal a céllal, hogy azt minden országrészünkből eltávolítsuk úgy, hogy ennek a hegemoniának minden hatalma és befolyása eltűnjék innen, összes exponenseivel együtt.

5. Csak ezen előfeltételek mellett lehet az állami közösség új berendezéséhez hozzálatni, amelynek elvi alapja — nem bocsátkozva most ezeknek az alapoknak részletes fejtegetésébe — az a gondolat lesz, hogy ez a közösség kizárja egy vagy több tagjának a hatalmát a többiek felett, hogy ez a közösség az érdekek asszociációja lesz tagjainak szabad akaratára alapítva úgy, hogy minden tag a saját országában, valamint az összes társultak a közösség általános érdekű ügyeinek együttes intézésében, amelyet egyezményben fognak megállapítani, biztosítani tudják mind a külön, mind a közös érdekeket is és garantálni tudják a szerb nemzet, horvát nemzet és szlovén nemzet haladását és erkölcsi és anyagi virágzását. A másnyelvű kisebbségek külön érdekeit teljes mértékben garantálni fogjuk.

¹ A fordítás az újvidéki Reggeli Újságból való, de erős átvitással. A fordító nem ismeri a horvát közjogi terminológiát s ezért súlyos tévedésekbe esett.

Nem hiszem, hogy a horvát iskolákban valaha is ezt az Öt pontot fogják a szabatos és világos fogalmazás mintájaként bemutatni. Sokan szólhattak bele a deklaráció szerkesztésébe, sokféle szempontot kellett a fogalmazásnál figyelembe venni, míg ez az írás létrejött. Azonban így is meg lehet érteni.

A legfontosabb momentumnak az 19x8-1 alapra való visszatérés látszik. Itt azonban mindjárt vitás az, hogy mit kell 1918-as alap alatt érteni: a horvát szábor október 29-i határozatát-e, vagy a délszláv egység december 1-i belgrádi kikiáltását? Feltétlenül a szábori határozatot. Miért? Mert Rádics a december 1-i aktuson nem vett részt, sőt azt eleve érvénytelennek nyilvánította, mert a parasztpárt és más nemzeti pártok ismételten hangsúlyozták, hogy Horvátországot csak a szábori határozat köti és mert a délszláv egységet az akkori szerb régens és jelenlegi délszláv király kiáltotta ki és az öt pont elseje a szuverénitást kizárólag a nemzetnek igényelve az aláírók egy a nemzet megkérdezése nélkül végrehajtott uralkodói aktust nem tarthatnak jogérvényesnek.

Mi van a szábori határozatban? Horvát-Szlavon-Dalmát-országokat a horvát országgyűlés szuverén államnak nyilvánítja, kijelenti hajlandóságát, hogy a népek önrendelkezési joga és a délszlávok nemzeti egysége alapján belép a megalakulandó délszláv államba, de kiköti, hogy az új államnak mind szervezetéről mind kormányformájáról a konstituanté fog dönteni még pedig minden majorizációt kizáró előre megállapított kvalifikált többséggel.¹ — Az hogy a kormányformáról való döntés is a konstituanté joga, megerősíti magyarázatunkat, hogy az öt pont a szábori határozatot ismeri el kiinduló pontnak. Világos, hogy az öt pont elseje a fennálló királyi hatalom jogszerűségét is kétségbe vonja.

Az ötödik pont derogálja a szábori határozatban kontemplált közös konstituantét és helyébe a szuverén szerb, a szuverén horvát és a szuverén szlovén nemzet megegyezését teszi. (Ez a királyi hatalom újabb negálása.) Egy trialisztikus szerb-horvát-szlovén állami közösség kereteit állapítja meg ez a pont. Kimondja, hogy az „érdekek asszociációja“ képezi az állami közösség alapját, amivel derogálja a szábori határozatnak a délszláv nemzeti egységet jogforrásként említő részét. Az öt pont sem állami, sem nemzeti egységet nem ismer, amivel félreérthetetlenül világcsalásnak minősíti a Jugoszlávia állami létének alapját képező ú. n. délszláv egységet. Miután a szuverénitást hordozói egyedül a délszláv nemzetek, ennél fogva, ha a szábori határozatban előírt és az öt pontban állami közösségnek minősített egyesülési kísérlet nem vezetne célra, azaz a három szuverén nem tudna megegyezni egymással, Horvátország teljes mértékben visszanyeri önrendelkezési jogát. Ez az öt pontban expressis verbis nincs kimondva, de megállapításaiból logikusan következik. Hiszen az 5. pont a megteremtendő állami közösségről, mint lehetőségről beszél és hangsúlyozza a tárgyaló felek szabad akaratát, mint jogforrást. Végeredmény: marad a szábori határozatból Horvátország szuverénitása és a szerb és a szlovén nemzettel való megegyezés megkísérlésének kötelezettsége.

¹ A szábori határozatnak csak az itt bennünket érdeklő részét idéztük. Teljes szövegét magyar fordításban l. Budapesti Szemle 200 k., 15—16. l.

Kevésbé fontos, de érdekes jelenségek még az alábbiak. A 2. pont a régi radicsiánus ideológia hangsúlyozása. Ez a pont azonban burkoltan azt is megállapítja, hogy a szerb nemzet nevében beszélni a szerb földműves-párt az illetékes. A 3. pont a szerbiai hegemonia jellemzésével a radikális és a demokrata pártokat teszi felelőssé az abszolutizmust megelőző idők visszaéléseiért, hiszen akkor ők voltak kormányon. A 4. pont minden további az 5. pontban részletezett állami közösség megalakulásának előfeltételül a közös harcot jelöli meg a szerbiai hegemonia exponenseivel szemben.

Ezzel a válasszal a lappangó válság sorsa eldőlt. Macsekék álláspontjának elfogadása a király részéről egyenlő volna a trónról való lemondással. A királyi hatalom megszűnnék és a három szuverén nélküle tárgyalna egymással. A mai viszonyok közt ez békés trónfosztás. Macsekék álláspontjának a történeti szerb pártok részéről való elfogadása viszont egyenlő volna Jugoszlávia békés szétválásával, hiszen, amint Horvátország nemcsak jogilag, hanem tényleg is szuverénné vált, csak fegyveres erőszakkal lehetne rákényszeríteni, hogy Szerbiával állami közösségbe lépjen. Egészen mellékes, hogy Balugdzsics és a válságban szintén szerepet játszott Marinkovics, vagy Korosec és a szerb politikusok min. tanácskoztak Macsek válasza után. A kérdés lényege már eldőlt.

A délszláv közvélemény csak félhónap múlva értesült Macsekék határozatairól. A kormányajtó különösen Pribicsevicset támadta meg, őt vádolva a határozatok értelmi szerzőségével. Fribicsevics Párizsban valóban a királyi ház eltávolítását követeli és egy francia vezetés alatt álló bolgár-szerb-horvát-szlovén köztársasági konföderációt hirdet. Állítólag a francia közvéleményben ez az eszme bizonyos visszhangra talált. Ha ebből a szemszögből nézzük az öt pontot, lehetetlen bizonyos összefüggéseket észre nem vennünk. A királyi házra nézve ez a pribicsevicsianus koncepció veszedelmessé válhatik. Hogy a diktatúrából a franciák ki vannak ábrándulva, ez már ténynek vehető. Ha Pribicsevics komoly garanciákat tud nyújtani, hogy tervei realizálhatók, akkor még Bulgária nélkül is¹ elfogadnák e megoldást a franciák. A baj azonban éppen az, hogy a horvát nemzet már semmiféle formában sem akar együtt maradni Szerbiával. A Pribicsevics-játszma mindazonáltal még befejezetlen. Hogy Macsek és a többi aláírók ellen szidalmazáson kívül a diktatúra semmit sem mert tenni, eléggé elárulja, mennyire megrokkant. Sem a pribicsevicsianus koncepciót, sem Macsekék válaszát nem lehet egyszerűen a politikai fantasztikumok közé elkönyvelni.

Minderről azonban néhány beavatotton kívül senki sem tudott, csak a lappangó válság híre terjedt el, habár a lapok egy szót sem írhattak róla. November 3-án aztán a Szrskics-kormány beadta lemondását. Világszerte az volt a benyomás, hogy valami alkotmányos kísérlet következik. Pedig Szrskics azért mondott le, mert ez a kísérlet már megbukott. Le kellett mondania, hogy egy új kinevezéssel dokumen-

¹ Musanov bolgár premier valószínűleg ezekre a hírekre célt, mikor Jugoszlávia és Bulgária egyesülését az integrális jugoszlavizmus alapján fantómnak és üres mesének mondta.

tálja a kulisszák mögött lefolyt válság befejezését. A válság gyors elintézése mutatja, hogy Szrskics lemondásakor már el volt döntve, hogy marad a diktatúra. A szenátus és a képviselőház, valamint a kormánypárt elnökeinek királyi audienciája után november 5-én megalakult Szrskics második kormánya.

A Szrskics-kormány reaktiválása kínos hatást tett. Marinkovics azonnal külföldre utazott és pár nap múlva Balugdzsics is visszatért székhelyére. A kormánypártból kezdtek egyes szerb képviselők kilépni. Pár nap múlva Délszláv Nemzeti Klub címen Trpkovics Sztavra képviselő elnöktele alatt új pártot alakítottak. A párt az 1929 január 6-i alapon áll, de bizalmatlan a kormány iránt. Követeli a titkos választójogot és a községi és banátusi választások sürgős megejtését. A klub tagjainak száma jelenleg 13, de a parlamenti bizottságok választásánál leadott szavazatok aránya mutatja, hogy további csatlakozások várhatók. A kormánypárti és az ellenzéki listákra leadott szavazatok arányai e választásoknál a következők voltak: 139:40; 143:42; 116:29; 117:30.

A Szrskics-kormány megalakulása után lapjaiban feltűnően hangsúlyozta a válság kitörésének, lefolyásának és megoldásának szigorúan parlamentáris jellegét. Ez annál érdekesebb, mert az érvényben lévő alkotmány szerint a kormány nem felelős a parlamentnek. Szrskics a kormánypártban tartott programbeszédében demokratikus reformokat ígért: választások kiírását a községekben és a banátusokban, új liberálisabb törvényeket a gyülekezési jogról, pártok és egyesületek alakításáról és új választójogot. Persze, az ismert kautélával: nem szabad törzsi, vallási és tartományi alapon semmiféle pártot alakítani, listát összeállítani, hanem csakis integrális jugoszlavizmus alapján. Ami eddig nem történt meg, a kormányprogramról egy hétig tartó vitát tartottak a kormánypártban, melyen a miniszterek is részt vettek. A cenzúra e vita közlését csak igen hiányosan engedte meg, bizonyára nem azért, mert az elhangzott beszédek a kormányt dicsérték volna.

A kormány befelé és kifelé azt a benyomást akarta kelteni, hogy a parlamentarizmus helyreállítása felé jelentős lépések történnek és a népakarat megnyilvánulását biztosítani kívánják. A két szlovén miniszter Marburgban a közigazgatás „dekoncentrációját“ helyezte kilátásba. Azzal a ténnyel, hogy a hajdan federalists Szrkulj mellé még egy hajdan federalists minisztert (Hanzsek) vettek a kormányba, a horvátok felé is hangsúlyozni kívánták az állítólagos autonomists tendenciát.

A kormány be is terjesztett néhány olyan törvényjavaslatot, mely a „demokrácia“ felé való haladást mutatja. Ezentúl előzetes engedély nélkül lehet zárt helyen gyűlést tartani, de a gyűlés az illetékes hatóságnak 24 órával előbb bejelentendő. A pártalakítást is megkönnyítik. Száz aláírással be kell terjeszteni a párt programját a belügyminiszternek és ez harminc napon belül megengedi, vagy nem engedi meg a szervezkedés megindítását. Ha megengedi, akkor az ország járásainak legalább a felében, de oly módon, hogy e járássok legalább a banátusok $\frac{2}{3}$ részében feküdjenek, legalább 30—30 párttag mutató ki, ami a belügyminiszter előtt igazolandó, hogy ez azután újabb har-

minc napon belül megengedje, vagy ne engedje meg a párt megalakulását. Képviselőválasztáskor az országos listát száz ajánló írja alá és megint 30—30 aláírás szükséges az ország járásainak legalább a felében, de oly módon, hogy e járások a banátusoknak legalább $\frac{2}{3}$ része között oszoljanak meg. Az az országos lista, mely relatíve a legtöbb szavazatot kapta, megkapja minden banátus mandátumainak $\frac{3}{5}$ részét. A szavazás nyílt.

Akármilyen különösen hangzik, ez az európai fogalmak szerint lehetetlenül retrográd választási és pártalakítási rend a mai állapotokhoz képest haladást jelent. Haladást jelent maga az a tény is, hogy a választójog reformja a parlament elé került, mert az a parlament, mely új választójogot hozott, halálra ítélte önmagát. Szrskics tehát választásra készül. Külföldön ezzel a parlamentáris élet megindulásának illúzióját akarja kelteni, belföldön a választások idejére a mandátum-hajhászás szellemével háttérbe szorítani minden más kérdést.

A javaslatok azt is elárulják, milyen parlamentet akar a premier összehozni. A banátusok kétharmadában a régi pártok közül csak a szerb radikális és a szerb demokrata párt tud ajánlókát találni. Szrskics kezdettől fogva Szerbiát akarta pacifikálni, a választási trükk ugyanezt a célt kívánja szolgálni. A két nagy szerb párt még az alkotmányos korszakban felvette nevébe a délszláv jelzõt, tehát a jugoszlavizmust formailag elfogadták. Szrskics nem azt akarja, hogy a szerb pártok többséget kapjanak. Az az intézkedés, hogy a relatíve legtöbb szavazatot kapott lista megkapja a mandátumok $\frac{3}{5}$ -ét, a többséget a kormánypártnak biztosítja. Szrskics a szerb pártokból csak számbavehető ellenzéket akar teremteni. Ezzel dokumentálni fogja a diktatúra győzelmét a történeti pártok felett és a parlamenti élettel a szerb pártokból kikényszeríteni az új helyzet elismerését. A radikálisok és a demokraták belépésével a parlamentbe végleges elválasztó vonalat akar vonni ezek és a parlamentbe be nem engedett pártok között.

A banátusok $\frac{2}{3}$ -ában az ország néprajzi összetételénél fogva sem a horvátok, sem a szlovének, sem a kisebbségek nem tudnak jelölni. Ha összefognának mind, akkor igen. De a választásban való részvételt számukra eleve lehetetlenné teszi, hogy elõbb el kell ismerniük az integrális jugoszlavizmust. Ha erre is rászánnák magukat, akkor a belügyminiszter nem engedi meg a pártalakítást. Elméletileg elképzelhető egy horvát-szlovén-radikális-demokrata lista is. Ez esetben a pártalakítást betiltanák, vagy belekötnének a párt listájába, hiszen az ajánlásoknál esetleg egyetlen járás egyetlen aláírásának érvénytelenítése kizárja a választásból az egész listát!

Elképzelhetetlen, hogy Macsekék ilyen körülmények közt részt vehessenek a választáson. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Horvátország ne legyen képviselve a parlamentben. Tegyük fel, hogy pl. a szávai banátusban egyetlen polgár sem szavazna. Ez esetben is az egyes listákra a többi banátusban leadott szavazatok aránya szerint osztoznának meg a horvát mandátumokon a választáson résztvevő pártok. Elképzelhető, hogy a radikálisok és a demokraták is kimondják a passzivitást. Mivel mégis szerb érdek, hogy a szerb ellenzék szóhoz jusson, Szrskics számít a fiatal akarnokok és öreg kalandorok akcióba

lépésére saját vezéreik ellen. És ha nem: ott van a jelen parlament két ellenzéki pártja és lehet még teremteni egy-két állellenzéki pártot is. A diktatúrahű „szocialisták“ Szarajevóban máris kijelentették, hogy pártot alakítanak.

Valahogyan így képzelem el Szrskics a közeljövő délszláv politikai életének alakulását. El kell ismernünk, van a dologban stílus és nem lehetetlen, hogy a premier egyelőre tartani tudja magát ezzel a taktikával. Az elmúlt 14 év annyi lehetetlennek tartott dolgot produkált Jugoszláviában, hogy ezzel is számolnunk kell mint lehetőséggel.

Ideig-óraig tartó sikerekkel azonban Jugoszlávia helyzete nem lesz jobbá. Fifikával a délszláv-kérdést megoldani nem lehet. És a kérdés megoldását sem lehet sokáig halogatni, hiszen minden ingadozik az országban. Színes szappanbuborékokat fúj szalmaszálán a gyerek. A szappanbuborékok a szellő szárnyán szállnak, táncolnak, tündöklenek a napsugárban, aztán szétpattannak. A történelem szekere szörnyű dübörgéssel vágat a maga útján, felborítva, letiporva, szétmállasztva mindent, ami neki ellenáll. Ki nézi, ki kérdi, hova lett a gyermek és színes szappanbuborékai?

BAJZA JÓZSEF

ADY, A SCHIZOID KÖLTŐ

A ZSENI biológiai eredetére vonatkozó kutatások bizonyítják, hogy a zseni beltenyésztés útján nem termelhető ki. Bizonyos kiváló sajátságok átöröklődhetnek apákról fiúkra hosszú nemzedékeken keresztül, de ha a családban fajkeveredés nem történik, zseni nem születik. A zseni nem a tiszta fajból, nem a kifinomult race-ból származik, keletkezésének biológiailag egyik legfontosabb feltétele a faji keveredés. Igen meggyőzően bizonyítják ezt Kretschmer kutatásai, ki a „Geniale Menschen“ (Berlin, 1929) című munkájában példákkal szemlélteti, hogy Németország északnyugati részén, hol a germán faj szinte keveredés nélküli tisztaságban él, kevesebb zseni született, mint a nagyon kevert fajú déli tartományokban.

A keveredést, mint a zseni keletkezésének egyik legfontosabb biológiai feltételét rendszerint felismerhetjük a zseni testi és lelki alkatában is. Kétségtelen, hogy az emberi lélek egy nagyon komplikált, számos és számos regiszterből felépített hatalmas klaviatúra. A különböző emberek lelke természetesen faja más módon egymástól nem különbözhetik. Mindnyájukban megvannak ugyanazok a lelki készülékek, ugyanazok a regiszterek. A lelki készülékek fejlettsége, hozzáférhetősége, ingerelhetősége a különböző embereknél minden valószínűség szerint alkatilag különböző. Ha a különböző alkatú embereknél más és más lelki készülékek fejlettebbek, más és más regiszterek vehetők könnyebben igénybe, természetes, hogy a különböző alkatú egyének kereszteződéséből származó utódokban megvan annak a lehetősége, hogy több lelki készüléket tudjanak megszólaltatni, mint az alkatilag tisztábbfajú emberek. Minél több regiszteren tud játszani egy költő, annál könnyebben nyerheti el a zseni hírnevét, annál színesebb, annál gazdagabb, eredetibb és változatosabb a költészete és annál nagyobb és maradandóbb hatást tesz kortársaira.

Az elmebeteg ember lelkiműködése sem különbözik az egészséges ember lelkiműködésétől faja más módon. Bizonyos, hogy az endogen személyi tulajdonságok legjobban az endogen elmebetegségekben tanulmányozhatók, mert az endogen elmekóros tünetek az ép élettani működéseknek torzított, túlzott, esetleg csökevényes megnyilvánulásai, de sohasem merőben új produktumok. Ezek a meg gondolások vezetnek, mikor az endogen elmebetegségben szenvedők költészetének tanulmányozása által kutattam azokat a lelki sajátságokat, amelyek a költői tehetség alapját teszik. A kutatások eredményei bizonyították, hogy a mániás-depressziós, a schizophreniás, a hysteriás, a paranoiás és az epilepsziás elmebetegség mögött meghúzódó személyiségek mindegyike rendelkezik olyan lelki sajátosságokkal, melyek a költői

erő, a költői megnyilvánulás szempontjából genetikai jelentőségűek. Megállapítható, hogy a más és másféle elmebetegségben szenvedők, illetve a különböző endogen személyiségek más és másféle költői tulajdonságok fölött rendelkeznek, és ezért költeményeik egymástól jellemző módon különböznek. Szinte azt mondhatnák, hogy a költői tehetség legkülönbözőbb összetevői egymástól elválasztva, a maguk önálló tisztaságában tanulmányozhatók a különböző endogen betegségekben, és pedig annál tisztább alakban, minél tisztább maga az elmebetegség, minél kevésbé ötvözött a személyiség, melyet az endogen elmebetegség megtámadott. Az elmebetegek költészetét tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy azok a lelki tulajdonságok, amelyek a költői alkotások keletkezésében genetikai szerepet játszanak, verselő elmebetegeinkben rendszerint nagyobb mértékben vannak kifejlődve, mint az átlag egészséges emberben. Ezek mind olyan tulajdonságok, amelyeket a normalitástól kóros irányban eltérő, pszichopathiás sajátosságoknak szoktunk nevezni. Ha azonban neves költőink költészetét vetjük analízis alá, látjuk, hogy ezek a sajátosságok náluk is felfedezhetők, de egészen más egyensúlyban, egészen más szerkezeti rendben. Igaza van Kretschmemek: „A zseniben olyan lelki elemek rendelkeznek fokozott dinamikával, melyek más összetételben tragikusak, szodonegatívak, vagy éppen gyűlöletesek lehetnek.“ Kretschmer e tétellel tulajdonképpen önmagának mond ellent. Szerinte ugyanis a zseninek nemcsak az átlagot felülmúló tehetség, de a pszichopathia is szükségszerű és elengedhetetlen alkotórésze. E tételtől pedig kiviláglik, hogy a zseni és az elmebetegség között nem kell föltétlenül rokonságnak lennie, a közöttük lévő hasonlóság más okokból is származhatik. Kétségtelen, hogy az igazi költő olyan lelki készülékek, olyan regiszterek fölött is könnyedén uralkodik, amelyek az átlag emberben csak lelki betegségekkel kapcsolatosan válnak hozzáférhetőkké. A zseni különös tehetsége éppen abban rejlik, hogy ezeket a regisztereket is úgy vagy szinte olyan könnyedén tudja megszólaltatni, mint a többi lelki készülékét.

Egy más alkalommal Ady költészetével foglalkozva már említettem, hogy Adyt az ő költészetéből ítélve rendkívül Összetett léleknek kell tartanom. Kétségtelen, hogy Ady elődei között, amint az Ady Lajos: „Ady Endre“ (Budapest, 1923) című munkájában is olvasható, különböző jellemű és különböző testi alkatú emberek voltak. Erre a körülményre most éppen úgy nem térhetek ki, mint az Ady testi alkatában föllelhető és egymástól különböző alkati típusok vonásainak ismertetésére. E szűk keretek között csak éppen felemlíthetem, hogy többé-kevésbé kifejezetten, de Ady verseiben fölfedezhetők mindazok a költői tulajdonságok, amelyek az endogen elmebetegségek alapját tevő személyiségekben külön-külön, elszigetelten jelentkeznek. Neves költőinkben is hol egyik, hol inkább a másik lelki—alkatfeleség költői tulajdonságai érvényesülnek, olyan költőnk, ki annyira ötvözött lett volna, mint Ady Endre, talán nincs és nem is volt. Vannak költőink, kiknek költészetében inkább a mániás depressziós sajátosságok, vannak akikben a paranoid, ismét másokban eliptoid vonások uralkodnak, de kiben annyira jelen volnának együttvéve mindezek a tulajdonságok, mint Ady Endrében, egy sincs.

Más alkalommal már vázlatosan ismertettem az Adyban rejlő heterogen lelki sajátosságokat, jelenleg a schizoid, vagy gorombábban a schizophreniás költői vonásokban gazdag Ady Endrét szeretném bemutatni, minthogy Ady Endre költészetének kétségtelenül ezek a legeredetibb és legjellemzőbb sajátosságai. Ady költői alkotásaihoz az erőt és az anyagot elsősorban azokból a lelki rétegekből merítette, amelyek a schizophreniás tüneteknek is szülőhelyei. Igen sokszor dolgozott olyan lelki készülékekkel, amelyeket csak a schizoid pszichopathák vagy a schizophreniás elmebetegek tudnak igénybe venni. Az a pszichopatha, aki ezekhez a lelki készülékekhez nyúl, rendszerint zárkózottá, különccé válik, de ha súlyos terheltséget hoz magával, schizophreniás elmebeteg lesz, a zseni azonban ugyanazon rétegből és ugyanazon eszközökkel el nem múló kincseket ajándékozhat a társadalomnak. Adyt kétségtelenül nem beteges hajlama, de különleges tehetsége tette képessé, hogy a schizophreniának is alapját tévő ősi, primitív lelki rétegből az ő gazdag, eredeti líráját termelje ki. Előtte is voltak költőink, kikben felfedezhetők itt-ott schizoid vonások, de a schizoid lelki réteg egyiküknél sem volt olyan gazdag, mint éppen Ady Endrénél. Ezért volt annyira új, annyira meglepő, és ezért váltott ki annyi ellenmondást Ady Endre költészete.

A schizophrenia egy endogen, minden külső ok nélkül keletkező alkati betegség, mely rendszerint a pubertás korában keletkezik. A betegségekre többnyire a zárkózott jellemű, Kretschmer terminológiája szerint schizoid emberek hajlamosak.¹

A schizophrenia legjellemzőbb lelki tünete, amelyből úgyszólván az összes többi lelki tünetek származnak és magyarázhatók, a személyiség hasadása. A betegek rendszerint úgy viselkednek, mintha valódi mivoltuktól merőben idegen személyiségek volnának, mintha nem egy, hanem egyszerre több lélek is lakozna bennök. „Mintha két agya, egy normális és egy pathológiás lenne, felváltva hol az egyikkel, hol a másikkal gondolkoznék“ (Moravcsik). Vagy még helyesebben, mintha egy fejlett kultúrember és egy primitív ősember gondolkodnának, cselekednének a legkülönbözőbb összevisszaságban. Ennek a sajátos személyiség-hasadásnak alapját a fejlődésileg, filogenetikailag fiatal lelki rétegnek megbetegedése teszi. Az alvásban ennek a lelki rétegnek bénulása következtében kerülhet előtérbe a mindnyájunkban jelenlevő ősi gyermek. A budapesti Schaffer klinikának szövettani vizsgálatokkal sikerült bizonyítania, hogy a schizophreniásoknál a fejlődésileg fiatalabb agykérgi területek betegednek meg, ezért a két réteg együttműködése zavart szenved, a természettudományos és az ősi animisztikus világnézet a legkuszábban keverődik egymással.

Ady Endre sajátos összetett lelkét Horváth János már 1910-ben felismerte, „Ady és a legújabb magyar lyra“ című munkájában le is írta. Ma sem tudnók jobban mondani: „Ady nyugati és keleti, párizsi és ázsiai, szajnai és tiszai, tiszai és gangeszi egyszemélyben. Van benne egy ősember meg egy legmodernebb párizsi“.

¹ A schizoid jellem tulajdonságairól az elmebetegségek okaival kapcsolatosan a Magyar Szemle hasábjain már megemlékeztem.

A PRIMITIV lélekben a képzet és az észreévés között még nincs meg az éles határvonal, a megkülönböztetés még nem sikerül. A képzeteknek, akár csak az érzéseknek, megvan még a tér és időbeli jegyük. Az elvont fogalmak még nem alakultak ki, illetve a kezdetleges, még ki nem kristályosodott fogalmakban az érzékleti és az érzelmi elemek dominálnak, azok még nagyon képszerűek. Ez a képes gondolkodás, melyet a schizophreniánál lépten-nyomon láthatunk, egyik legjellemzőbb sajátossága Ady költői nyelvének is. Minthogy a gondolkodást a primitív lélekben nem az értelem és a logika, hanem az érzelmek és az indulatok vezetik, a közös érzelemmel összefűzött képek egymással összeolvadnak, amiáltal sajátos szófüzések, sűrítések, eltolódások és szimbólumok keletkeznek. A schizophreniások beszéde, írása zsúfolva van ezekkel a lelki tartalmakkal. Adyról azt szokták mondani, hogy a legnagyobb szimbolista költőnk. A schizophreniások szimbolikája nehezen megfejthető és rendkívül bizarr. Ady szimbolikus nyelve, amint azt már egymás alkalommal említettem, miként az álom szimbolikája szinte külön szótárt igényel, bár sok versében már önmaga is megadja szimbólumának megfejtését, pl. „Hálálvirág: a csók.“ Olyankor mikor Apollóról, mámor-fejedelemről, temető-királyról, Istenhez hanyatló árnyékról beszél, őt magát kell alatta értenünk. A vár, a tárna a lelkét jelenti, a tűz — miként a primitív népeknél, vagy miként a népdalban — igen sokszor a szerelem szimbóluma, melynek elhamvadása esetén nagy tél zuhan reá. A schizophreniás beteg gyakran nevezi akarát szikrának, sorsát sötét felhőnek és szerelmét akár csak Ady, tűznek.

Ady kép és fogalom sűrítései példák: jaj-muzsika, hírabroncs, virág-vétség, vágy-kötélék, mámor-paraszak, eszme-barikád, csókkút, fény-ember, szirt-lélek, férfi-hajnal, csók-ötlet, titok-dárda, élvevirág. Azt hiszem említenem sem kell, hogy mennyire erős ezekben a szósűrítésekben, agglutinációkban a képes jelleg. Schizophreniás betegek agglutinádói általában kevésbé átlátszóak. Egyik betegünk arról panaszkodott, hogy ő „baluba“ kénytelen mosdani. Kérdésünkre a fürdőkádhoz vezetett bennünket és megmagyarázta, hogy az egy olyan Bad, amelyben csak a disznók mosdanak. Valószínű, hogy a vályú és a Bad képes fogalmait olvasztotta egyetlen szószimbólumba. Elvértve Adynál is előfordulnak bizarrabb agglutinációk is. Érdekes, hogy a schizophreniás betegek nagyon szeretnek új szavakat, sőt egészen új nyelvet is gyártani. Adynál is nagyon sok az újszó-képzés, melyek közül nem egy meglepően bizarr: izga, hömpöly, kiszimat, mátlanság, megkívánat, altatlan.

Igen érdekes, hogy a primitív lélekben az időérzés teljesen hiányzik. A múlt és jövő végtelen távolban vannak. A schizophreniás beteg arra kér minket, hogy 6666-ig tartsuk őrizetben, mert csak akkor fognak felhagyni a szellemek az ő üldözésével. Egy másik betegünk keservesen panaszkodott, hogy megállott az idő, nincs tegnap és nincs holnap és ő nem lesz már sohasem idősebb.

Az időérzés hasonló fogyatékoságát néha-néha Ady verseiben is feltalálhatjuk. Így az Ezvorász király sírírata című versének első szakaszában Ezvorász király „búsan halt meg, mert gyermek néki

nem adatott“, majd az utolsó versszakban miután hoztak széparcú ifjakat „Ezvorász király víg halott: Atyaként halt meg, bár gyermek néki nem adatott.“ Horváth János is rámutat tanulmányában, hogy a „Közel a temetőhöz“ című versben a jövő kerül a jelenbe, az „Egy ismerős kis fiú“-ban pedig a múlt.

A schizophreniás kóros tüneteknek és Ady költészetének alapját tévő archaikus, ősi lélek világszemléletében az „Én“ még nincsen erősen körülhatárolva, másfelől azonban még nem is egységes, nem alkot egy szilárd középponti erőt, hanem részkomponensekre hajlandó szétesni. Az egyes testrészek, szervek, lelki tartalmak, lelkierők önállóak, szinte mint külön személyiségek élnek. A schizophreniás beteg azt állítja, hogy egy idegen személy lakozik benne, hogy a karja másnak a testrésze, a falatot ő rágja meg, de a bensejében lakozó Erzsébet királyné nyeli le. Ady Endre külön beszédet folytat verseiben testrészeivel. A teste: vitéz kemény pajtása, vidám fiú volt. Vén szemei; öreg pajtásai.

„Én szívem, és jó vitézem,
Nem fogsz halni hős halált
És te, zsibbadó karom,
Te százszor halálra vált
És te híres, bús szemem
Kínlódhattok mindig, váltig.“

Sokszor panaszkodnak a schizophreniások, hogy gondolataik hangossá válnak, hogy idegen lelki erők költöztek beléjük, a nevetés, a harag alakjában. Ady Endrénél gondolat-manók járnak táncot, lelke hollóinak káromását hallja, benne vágy-keselyűk, mámor-hattyúk, kétség-héjak vannak. Külön személyiségként él a Góg benne, a GÖg, amelyet a Düh fogant.

Ezekkel egészen rokon jelenségek, mikor a schizophreniás megkétszerezi, megsokszorozítja saját személyét. Egyik betegem azt állítja, hogy már nyolc személyét a másvilágra küldték, de jelenleg is több személyét kínozzák. Egy másik betegem egyszerre egy időben az intézet udvarán sétált és az emeleten egy szekrénybe volt bezárva. Ady így mondja: „Megöltem magamat, mert furcsák voltunk ketten: Fogadj Jehova két együnetet külön és kedvesen.“ Nagyon sokszor beszél Ady Endre a versében sajátmagával, mint egy harmadik személlyel, pl. „Nem feleltem Magamnak“ című versében. Régi „én“-jei térnek vissza hozzá „A Zilahi ember nótája“ és az „Egy ismerős kis fiú“ című versekben. „A szűz Pilátusában mondja: „Kit látok, másnak válnak látok. — S énemben bámulom a régit.“ Személyiség-hasadásra való hajlamossága talán a legszebben a következő sorokban nyilvánul meg:

A Szajna partján él a Másik,
Az is én vagyok, én vagyok,
Két életet él két alakban
Egy halott.

Igen gyakori jelenség, hogy a schizophreniás beteg az „én“-t a külvilággal egyetlen összkomplexumba olvasztja össze. A világ egyszersmind „én“ és az „én“ egyszersmind a világ. Az „én“ szinte

határ nélkül megy át más személyek, tárgyak, sőt az egész világ fogalmába. Az „én“ határtalan kibővítése a schizofrenia igen gyakori jelensége. Hányszor látjuk Ady verseiben, hogy magát a magyarsággal, a Megváltóval, máskor az egész emberiséggel, ismét máskor magával a mindenséggel azonosítja. „Élet ez, summája ezrekének.“ „Az élet szíve dobban ott künn és a szívemben is.“ „Örökös forradalmaival kell magamban hurcolnom a Mindent.“ „Mert én mindenkiért szenvedek.“ „Mindenható az én sírásom. Ha én sírok, a nagy Élet sír. Az eleve elrendelés zúg, ha én fájdalmasat kiáltok.“ Végül talán a legszebb:

„Mikor a Minden villámlik
S csapdos az Isten keze,
Egy szem, egy szív, egy kar, egy vér,
Ha minden érdemese,
Ha mindennek a szeme,
Ha mindennek a keze,
Ha mindennek vérese,
Kárhozatot el nem hárít.“

Storch szerint a schizofreniás beteg azért, hogy saját személyét felmagasztalja, hogy „én“-jét minél jobban, módfelett kiterjeszthesse, szerelmi élményeit is a vallásos gondolkörbe emeli fel. Az azonosítás itt természetesen nem logikai, hanem érzelmi alapon történik. Általában a primitív ember fantáziájában, éppen úgy, mint a schizofreniásoknál, az érzelmileg hangsúlyozott elemek mértékükben rendszerint megnövekednek.

Ady mondja így egyik Mylittához szóló versében:

„És főlelem	Szerelmi csodák
Szívemet, ezt a sötét bolygót,	Legendái hullnak az Égről,
Mert ismét a Határtalanság	Hitek táltosai röpítnek
Világai fényeskednek nekem.	A Nap magas atyjánál is tovább.

Ebben a versben „a részeg, ifjú, hazárd Szerlem“ emberfölöttivé, istenivé, egyetemessé, mondhatjuk nyugodtan, kozmikussá magasztosult.

A primitív ember lelkében a gondolkodást a vágyak, indulatok, félelmek, ösztönök irányítják. Az ősi primitív psychében a képzetek csak erős indulatok befolyása alatt lépnek egymással kapcsolatba. A dörgés a halál előjele, mert a kettőt kísérő indulat ugyanaz, a félelem. Ady mondja: „Nagy messziről dörög, Én fekszem ott félig halottam“

A PRIMITIV archaikus léleknek kétségtelenül a mindent lélekkel betöltő, animisztikus gondolkodás a legérdekesebb tulajdonsága. Az árnyék, a tükörkép, a név már maga az ember. Az oroslán bőre, az oroslán erejét is jelenti. Aki a szarvas agancsának birtokába jut, a szarvas gyorságát is elnyeri. A primitív ember a külvilág tárgyait, a történéseket, eseményeket mind lélekkel ruhazza fel. Az egész természet, az egész külvilág megszemélyesített, varázserővel rendelkező, emberfeletti lény. Minden valami varázshatalom befolyása alatt áll. Ezt a sajátos mágikus gondolkodást schizofreniás betegeink téveszmeiben fedezhetjük föl lépten-nyomon. Ady Endre verseiben

csodálatos nagy szerepet játszanak. Ady maga mondja egyik versében: „Bolond bensőm egy ős gyermeket hordoz.“ Ez az ős gyermek sajátos babonás életet él. Képzületében az élettelen dolgok, az elvont fogalmak is élnek. Azt már említettem, hogy saját gondolatai is testes és lelkes életre kelnek. Vágyai kísértetként járnak az ódon várba, amelynek két ablakán, két nagy szemén a fehér asszony kinevet. Az ablak a völgyre rámered. Most szalad fészkebe az éjjel. Háta mögött jön tízöles jó Csöndherceg. Az ifjú Mosoly a szeretője. Az erdők rettegnek. A nappal beszédbe elegyedik. A hegyi patak dalol. A csók-mese kacag. „Nem könnyen törődök a házak, S ha csendes jó éjszaka van, Sírnak, fájnak, indulnak, másznak, Az eltávozottak után.“ A Békesség: kicsi gyermek. „Fussatok el eskük és imák...“ „Kopott kocsin siet el velem, Az eldobott szegény Szerelem.“ „Megálljatok, kínok, sebek, Ne siessetek“ — És így folytathatnék tovább. Csodálatosabb mithosz, babona-termelő lelket nem ismerünk. Nem üres szavak ezek Adynál, mindenkinek meg kell éreznie az ilyen versekből kiáradó sajátságos, füledt, feszült, várakozó, félelmes érzelmi állapotot:

Hallottátok már?	Valami dobban.
összel, amikor kavarog a köd,	Valaki minden jajt összelopott,
Az éjszakában valaki nyöszörög.	Valaki korhadt, vén deszkákon kopog.

Ady babonás lelkének egy másik gyönyörű példája a „Bolond halálos éj“ című verse. Idézem két utolsó versszakát:

A hold talán tüzet evett,	Megyek, megyek: ez a Halál·
Lángot evett, tüzet evett	Tudom, tudom: ez a Halál.
Ez a vén gethes paripa.	Felöltözök, ajtót nyitok
Égnek a nyarga fellegek:	S a küszöbön utamba áll.
Be tüzes lett ma a világ.	Oh, be bolond, halálos éj.

Talán a legtökéletesebb verse, melyből a mágikus gondolkodás gyönyörűen levezethető: Emlékezés

egy nyár-éjszakára.

A kimondott szó már egyenlő a tettel. Schizophreniás betegeink mindennap használnak varázsszavakat, ráolvasással igyekeznek társaikat gyógyítani. Ady óva inti szerelmesét, kivel vad szirttetőn összetapadva áll: „Ha megszólalsz: zuhanunk.“

Egy más alkalommal már említettem, hogy Ady elrendelten, az ő schizoid lényegénél fogva volt vallásos. És miként Makkai mondja: az Isten-hit élmény volt számára. Nem is lehetett ez másképpen Adynál, annál az Adynál, ki az élet minden rezdülésében isteneket, démonokat sejtett, ki a világnak minden vallását egyszerre egyformán hinni tudta volna. Ilyen vallásos hit a lélekvándorlásba vetett hite, melynek gyakran ad kifejezést. Pl.: Nem először sirok; Jártam már délen, Nyári délutáni hold Rómában.

A primitív ember lelkivilágában az ösztönöknek igen nagy szerepük van. Az akarás, a megkívánás hevesebb, de változóbb is és kevésbé állandó. A nemi ösztön, az éhség, a hatalomvágy és életféltség uralkodik minden lelki megnyilvánuláson. Ady költészetében a primitív sajátságok közül ezeket sem nehéz felismerni. Hiszen nem volt

költő, kinek olyan izzó, annyira testies szerelmi költészete lett volna, mint Ady Endrének. Ady Endrét a való élethez a szerelem, a harc, a pénz, a betegségtől és haláltól való félelem kötötték, mind meg azok a dolgok, amelyeket úgy ahogy még a schizophreniás beteg is megbecsül ebből az életből.

Régebben a schizophrenia egyik legjellemzőbb tüneteként az ambivalentiát tekintettük. Az érzelmi kétértékűség is a lélek archaikus rétegének megnyilvánulása. A primitív lelki rétegben nincs ellentét, a „nem“ szócska ismeretlen. Az affectusok is összetettebbek még, kevésbé differenciáltak. Egy- és ugyanazon lelki folyamathoz kellemes és kellemetlen érzelmek is csatlakozhatnak. A schizophreniás beteg egyszerre szeret és gyűlöl, egyik betegünk így kiáltott föl: „Jaj, de jó volna szegény édesanyám temetésén tort ülni.“ Ady keresi és kerüli a vihart, gyűlöli és megáldja az eszét, leköpi és szereti a nőket, nagy megvigasztaló szomorúságról beszél. „És szeretlek a rettegésnek Soha még nem volt gyönyörében.“ Gyűlöli és vágyja és hévvel kívánja a sorsát. „És egyre vágnék förtelmeset zuhanni S mégis élve Semmisülni, élni, vágnyi és kapni.“ De talán legszebb verse e tekintetben: „Beszélgetés a boszorkánnyal.“

Az ősember szemében a fantázia és a valóság nem különbözik, egymással nem ellentétes. Sőt nem egyszer a valóságot tartja kevésbé reálisnak és képzeletét értékeli többre. A képzelet világának értéke különösen a schizophreniásoknál nő igen nagyra. A schizophreniás az ő autisztikus világába vonulva a valóságtól teljesen elzárkózik és csak legdurvább ösztönös megnyilvánulásai útján tartja fenn az érintkezést vele. Képzeletének, hallucinációinak világát csak a legerősebb külvilági ingerekkel lehet itt-ott áttörni.

„Ki a költő? Az az ember, akinek a szavak fontosabbak, mint az élet“ mondja Kosztolányi Dezső. Talán egyetlen más költőre sem illik olyan teljességgel ez a megállapítás mint Ady Endrére. Ady életének egyetlen célja, életét teljesen kitöltő tartalma a költészete volt. És bár igaz, amint azt Földessy Gyula mondja, hogy a való világot határtalanul szerette, erre utal egészen más lelki sajátságából származó, életigenlő verseinek nagy száma, de mégis elégedetlen volt az élettel, neki több kellett, egy mindeneken felülálló, egy elérhetetlen, autisztikus, képzeletteremtette világ. Ady autisztikus vágyakozása beteljesületlen vágy maradt, erős életszeretete a képzelet világába való visszavonulását megakadályozta. Néha-néha azonban egy-egy vers-lélekzetenyre föltűnnek ennek a sajátságos világnak képei, amelyek éppen úgy teli vannak apokaliptikus, metafizikus, kozmikus történésekkel, mint a schizophreniás beteg autisztikus világa.

Az autizmus utáni vágyakozás tűnik ki abból is, hogy Ady előtt minden, amit elért, minden, ami beteljesedett, gyűlöletessé vált, értékét veszítette. A betelt vágyakozás már nem képzeletvilág, már valóság. „Hiszen az élet szent vidék“, de csak az autisztikus élet, mert „Amit akartam zord magasság, Amit elértem ostoba. Színekkel tarkáit semmisem“. Az Ady mohó élete, „lihegése a földi élet csodái után“ (Földessy Gyula) csak az elérhetetlen kergetése volt. „Sok életserleget kihabzolt, De tudod, hogy szomjan szenvedett“.

Régi bírálói gyakran vetették szemére hírhedt Párizs-imádatát. Ady nem Párizst szerette, Párizs csak „az álmodások szent városa“ volt. Párizs a Bakony, az „ember-sűrűs gigászi vadon“, ahol nyugodtan álmodhatta álmait, élhetett képzeletének, költői gondolatainak világában, mert a való élet csak akkor volt terhére, ha ő maga is óhajtotta. Írják, hogy néha napokig sem kelt ki az ágyából, pedig semmi baja sem volt.

Bármennyire is lobogó testi szerelem volt Ady szerelme, igazában a szerelemben is többre, szebbre vágyott, valami olyanra, amit a valóság nem adhat meg. Keresi az asszonyt, ki „enyémtelenül enyém lenne“. Kétségtelen azonban, hogy a való világhoz erős érzékisége is szorosan kötötte és az autizmusba való meneküléstől visszartartotta. Nagyon szépen írja le ezt a képzeletbeli élményét a „Vízió a lápon“ című költeményében, melyben a legcsodálatosabb apokaliptikus kozmikus világból a testi szerelem sodorja le a valóságos, érzéki életbe.

Mint mindenki, aki szebbre, aki jobbra törekedik, forradalmár volt Ady Endre. De az ő igazi forradalmiságát semmilyen párt, semmilyen izmus nem sajátíthatja ki magának. Az autizmus után vágyakozó Adynak a „Május: Az örök ember álom“. Politikai céljainak betelése éppen olyan elégedetlenséggel töltötte volna őt el, mint szerelmei.

Általában az autizmus, az elérhető utáni vágyakozás Ady költészetének egy eléggé nem méltatott, igen jellemző sajátossága. Legszebb ilyen versei: „Bolyongás Azúr-országban“, „Midász király sarja“ és a „Szent lehetetlenség zsoldára“.

„Az el sem dalolt csodaszép daloknak,
A sohsem csókoltt csókos asszonyoknak,
A csak álomban élő büszke tettek,
A szép holnapnak, meg nem érkezettnek
Vagyok királya, vagyok büszke hőse,
Aki utálja a mát, ezt a holtat,
Kinek az álma a szent, titkos Holnap.“⁶

(*Midász király sarja.*)

A schizoid lelki alkatú ember egyik igen jellemző tulajdonsága, hogy az élet dolgaival szemben egészen kiszámíthatatlanul egyszer érzéketlen, máskor túlérzékeny. A kellemetlenségekből származó indulatait nem intézi el közvetlenül mint a nyíltjellemű ember, hanem elfojtja, komplexusokat alkot belőlük. (Komplexusok alatt az olyan kellemetlen érzelmekkel kapcsolatos képzetcsoportokat értjük, amelyek a tudatból kiszorítva a tudatos lelki folyamatokra való hatásukat nem veszítették el.) Ezeknek a komplexusoknak egyrésze perseverál, a tudat közelében megtapad és nagyon hajlandós a tudatba mindig és mindig visszatérni. Ady költészetének gyökerei ilyen komplexusokban keresendők. Erre vallanak nagyszámú egy tőből fakadó versei. A schizopheniás költők költészetével Ady költészete e tekintetben teljesen megegyezik. Ez magyarázza Ady lírájának látszólagos témaszegénységét. A közvetlen típusú embert minden érdekli, ami a világon történik, a közvetlen lelki alkatú költő mindent megénekel, a schizoid csak azt, ami tövist hagyott benne, ami sebet ejtett rajta.

A komplexusok a schizoid-költészet egyik hajtóerejét tehetik, de nem egyszer gátlásokat, illetve zárlatokat okoznak, mikor is a schizophréniás beteg beszédében, cselekvésében elakadások, szakaszosságok észlelhetők. Adynak is van egynéhány bizarrul, hirtelenül, váratlanul végződő verse, melyek olvasása közben arra kell gondolnunk, hogy Ady a schizoid lelki alkat zárlatra való hajlamosságát használta ki.

A komplexusok perseveráló tendenciáját Áíly verseiben mint formai elemet is fellelhetjük bizonyos érzelmekkel kapcsolatos soroknak vagy képeknek ismétlésében. Általában ismeretes, hogy a komplexusok alapját elfojtások teszik. Az elfojtás a schizoid lelki alkat egyik jellemző tulajdonsága. Gyönyörűen vallja egyik versében Ady saját magáról: „Fájásokat fájón fájlalva lebírni“.

Elfojtások csak túlérzékeny, hyperaesthesiás schizoid egyéneknél támadnak. Már pedig Adyban „a sors, az élet, évek és napok szive gyökeréig fájnak“. „Minden, mi itt fájdtva rezdül, Rajtam fut át kasul-keresztül, Én vagyok fájdalom-kamat“.

Ady sajátos rövid mondatai is nagyon emlékeztetnek a schizophréniás költő hasonló rövidségére. Igen érdekes az Ady-versek zenéje. Ezekben a versekben nem a hangulat, hanem az érzelmek muzsikál, amelyik érzelmek még szorosán hozzá van kötve a tárgyhoz, tehát szinte beszél és a szóval együtt a vers megértését, értelmi hatását segíti elő. A hangulatban tükröződnek az élet dolgai, a hangulat ritmusa a jókedvet, a nyugalmat vagy a bánatot fejezi ki. Az érzelmek tükre átalakít, szépít vagy torzít, az érzelmek és indulatok ritmusa sajátos meglepődést, feszültséget, megdöbbenést és számos, szavakkal talán ki sem fejezhető érzelmi reakciót kelt bennünk.

E vázlatos párhuzamból meglepődve láthatjuk, hogy a schizophréniások lelke és Ady költészete között milyen nagy a hasonlatosság. Valóban, mint már kezdetben is említettem, Ady költészetének gyökerei a primitív ősi lelki rétegbe nyúlnak. A schizophréniás költők munkáiból pedig megállapíthatjuk, hogy azok a lelki erők, az elfojtás, a komplexusalkotás, a komplexusoknak állandó perseverációja, amelyek a schizophréniás költők költői alkotóerőit jelentik, Ady Endre költői erejének is alkotórészei.

De szemben a schizophréniás beteggel és a schizophréniás költővel Ady lelkének ezek a tulajdonságok csak egyetlen regiszterét jelentették, mégha a leghatalmasabbat is, csak egyet a sok közül. Ady ezt a regisztert olyan tudatosan, olyan tökéletesen szólaltatta meg, ahogyan azt csak a zseni, csak a tudatosan alkotó művész teheti.

NYIRŐ GYULA

HADTÖRTÉNETI EMLÉKEINK IDEGENBEN

A MÚLT ÉV novemberében adták hírül a napilapok, hogy az évek óta húzódó tárgyalások az osztrák császári ház gyűjteményeinek ügyében döntő fordulathoz érkeztek el. Ezek a tárgyalások már a világháború befejezte után indultak meg s horderejüknél fogva méltán izgatták a közvéleményt. Magyarország nem kevesebbet követelt, mint régi művészetének és kultúrájának egy sorozatnyi legjellegzetesebb, páratlan értékű darabját; oly objektumokat, amelyekhez hasonló a kereskedelmi forgalomban évtizedenként egy-egy bukkan fel. A tárgyalások, éppen az ügy fontosságára való tekintettel, lassan haladtak s az eredmény is lassan érett meg. Az új megállapodás szerint Magyarország az udvari gyűjteményben őrzött műkincseinek igen szép sorozatát kapja meg. Különösen két nagy csoport válik ki belőle, a kéziratok és a fegyverek csoportja. A 33 kézirat között oly páratlan jelentőségű akad, mint Anonymus krónikája, a Bécsi képes krónika, vagy a 16 Corvina, amely utóbbiakkal Magyarország a Mátyás király könyvtárának töredékeit őrző államok között legelső helyre került. Hasonlóan fontos a fegyvertörténeti rész, amely 99 darabjával szinte újjá varázsolja a Nemzeti Múzeum fegyvertárát.

Az anyag, amelyről szó van, rendkívüli jelentősége mellett sem reprezentálja külföldre került, az ország határain túlra hányódott emlékeink végtelen hosszú sorozatát. Elenyésző töredéke annak, ami kiszivárgott a háborús évek, a törökdúlás láthatatlan hajszálcsovein keresztül. Az alábbiakban rövid seregszemlét tartunk e műkincsek és kultúrtörténeti emlékek egy csoportja felett.

Vizsgálódásaink tárgyát leszűkítjük Ausztriára, amely a nyugat felé vezető országúton legközelebb lévén hozzánk, a századok során történetünk alakulásába is sokszor belejátszott. Ausztria egymagában több magyar műkincset őriz, mint az egész többi külföld együttvéve.

A kultúrtörténeti emlékek egyik legnevezetesebb csoportját a fegyverek teszik. Különös jelentősége van a változatos, rendeltetésileg és formailag egyaránt hatalmas skálájú hadieszközöknek az évszázados háborúkban élő magyarság múltjában. Azt lehet mondanunk, műveltségünk legbeszédesebb emlékei a fegyverek, hiszen a magyar, akinek a harc eszköz jóban-rosszban társa volt, sokat adott annak kidíszített, felcírázott voltára. A magyar ötvösség történetét például meg sem lehetne írni a díszfegyverek ismerete nélkül, de a hadieszközök története egyébként is mélyen belejátszik fémöntésünk és fafaragásunk, bőr- és textilművességünk históriájába.

A Magyar Nemzeti Múzeum fegyvergyűjteménye sajnos igen hézagos képet nyújt az évezredes harcok támadó- és védőeszközeiről.

Középkori páncélunk, vértetünk egy sincsen, pedig a történelem bizonyossága szerint ezekből elképesztően gazdag sorozatnak kellett használatban lennie. Hogy más adatot ne említsünk, midőn Mátyás király 1485 június 1-én Bécset elfoglalta, 8000 páncélos vitéz kíséretében vonult be a város falai közé. Abból a rendkívül színes, nemzetközien keveredett és lüktető ritmusú korból, amelynek az Anjouk és Zsigmond király uralkodása adta meg méltó keretét, a lovagvilág e késői ragyogásából, alig maradt emlékünkhöz. A mohácsi ütközetben II. Lajos 25.000 főnyi hadsereg élén veszett el, amely hadsereg egykori felszereléséből még mementóul sem maradt semmi az utókorra.

A nemzet első múzeumának sajátos alakulásából folyik, hogy a régebbi századok emlékei oly kevésbé vannak benne képviselve. A száz éve alakult, a nemzet áldozatkészségéből létrejött múzeumnak számbavehető elődje nem volt. Gyűjteményünk a XIX. század elején elő nélkül jött létre, nem úgy, mint a külföldi múzeumok egyik nagy csoportja, amely a barokkori fejedelmi művészeti és ritkaságkamaráknak köszönheti törzsanyagát. Részben ennek tulajdonítható, hogy a XVI. és XVII. század díszfegyverei külföldre szivárogtak, részben pedig annak, hogy a régi nagy magyar magángyűjtemények az ország zavaros helyzete miatt nem bizonyultak időállóknak. A végeláthatatlan háborúk elvitték a magyar vagyont java részét, a kifosztott várak és kastélyok kincsei külföldre vándoroltak. Sőt még a XIX. századi történetünkben sem ismeretlen kincseink elpredálása. A Nemzeti Múzeum fegyvertárát az osztrák seregek a szabadságharc alatt és után kétízben is kifosztották. Először Windischgrätz Pestre bevonuló csapatai ragadták magukkal valamennyi páncéljait és legszebb fegyvereit, másodsor, midőn a hiányt némiképp a nemesi felkelés fegyvertárának darabjaival pótolni sikerült, 1850-ben összes fegyverzetét és értékesebb holmiját elkobozták. Így, miközben a magyarság hadi emlékei itthon fogytak és pusztultak, addig a külföld gyűjteményei hihetetlen mennyiségben gyarapodtak és gazdagodtak.

Műkincseink külföldi útjának legfőbb állomása és rendszerint végleges letelepedési helye Bécs, illetve Ausztria területe. Nem hiába tisztelték meg Bécset már Tinódi idejében a feneketlen zsák jelzővel, uralkodói jól tudták, hogyan kell a város fényét a gyűjtemények gazdagításával emelniük. A császári ház mindenkor kitűnt műszeretével s amatőr-szenvedélyét az óriási hatalom, amely rendelkezésére állott, könnyen tette kielégíthetővé. Tiroli Ferdinand főherceg ambrasi, II. Rudolf prágai kincstára, ezek a gyönyörű művészeti és ritkaságkamrák, szisztematikusan gyűjtötték a magyar kincseket, köztük elsősorban hadi emlékeinket. Ezek a nagy gyűjtemények részben az osztrák császári ház gyűjteményébe olvadtak bele s így Ausztriába került hadtörténeti emlékeink java részét ma a bécsi Mária Terézia-tér hatalmas épülettömbje rejt magában. Az uralkodóház gyűjteménye azóta közgyűjteménnyé vált s vitrinjeiben viszontláthatók azok a kincsek, amelyeknek helye Magyarországon lenne. Nem érdektelen rövid szemlét tartanunk a bécsi múzeum magyar származású hadtörténeti emlékei fölött, ha fősorolásuk távolról sem tart igényt a teljességre.

A bécsi gyűjtemény egyik, nemzetünk szempontjából legfájdalmasabban érdekes darabja: Zrínyi Miklósnak, a szigetvári hősnek sisakja, szablya és olasz damasztból készült mellénye. Reá vonatkozó jogunkat nem sikerült érvényesítenünk. Az arannyal díszített sisakon kívül nevezetes a szablya, amelybe Zrínyi címere van belevésve. A felszerelés már Tiroli Ferdinánd 1586-ból kelt ambrasi leltárában szerepel. A tipikusan magyar alakú kard olyan, aminőket nálunk és Lengyelországban előszeretettel használtak. Ez a kard a legbecesebb hadi- emlékeink egyike, amit hitelessé tesz a bevésett címer is, de tévedésbe ejt a mellette álló 1567 évszám. Zrínyi Miklós 1566-ban esett el Szigetvárnál s így feltehető, hogy a címer és évszám egy évvel később került a kardra, amikor a család egy másik tagjáé lehetett. Zrínyi híres kortársának, Thury Györgynek kardja ajándékozás folytán került a Ferdinánd főherceg gyűjteményébe. E kardot, amely most hazakerül, eredetileg a császárhoz küldték, mert a Thury György halála után felvett leltárban így szerepel: „Egy ezüstös pallos kit chaszarnak köidének.“ E pallos végül mégis a főherceg birtokába jutott.

Thury György Ferdinánd és Miksa császárok alatt a törökök ellen harcolt s azoknak valóságos réme volt. 1544-ben a sági váról ment Balassi Menyhért védelmére, amikor Léván a török ostromolta. 1552-ben ő szabadította meg az olaszokat a palásti csatában a török kezeiből. Lévai kapitány volt 1558-ig, utána Palota kapitánya lett. A Miksa császár koronázásakor tartott lovagi versenyen Gyulaffy Lászlóval bajt vívott s mint első győzött, amiért a császár kitüntette. Palotát 1566-ban hősiiesen védelmezte a törökkel szemben. Résztvett Veszprém és Tata felmentésében is. A győri tábornál huszáraival Mohamed székesfehérvári béget verte meg és fogta el. Ezen hőstettéért Miksa császár az egész tábor előtt lovaggá ütötte és nagy aranyláncot akasztott a nyakába. A bécsi gyűjteményben levő pallosa régi arab munka, amelyet valószínűleg a törökök elleni harcaiban zsákmányolt. A törökök mindent elkövettek Thury György megejtésére, ami sikerült is, amikor 1571-ben mint kanizsai kapitányt a váról a törökök kicsalták s hősi küzdelem után megölték. Fejét levágták és Konstantinápolyba küldték a szultánhoz, testét Kanizsán temettette el Zrínyi György.

Mátyás király kardját Miksa császár szerezte meg s 1491. év januárius 16-án nagybátyjának, Zsigmond főhercegnek adományozta, aki azután az ambrasi gyűjteményben helyezte el. Elveszett markolata helyett a XVII. században új markolattal látták el. Eredetét — Boheim szerint — I. Miksa császárnak tiroli Zsigmond főherceghez intézett s Linzben 1491 januárius 16-án kelt irata bizonyítja, amelyben említi, hogy Mátyás király kardját küldi s hogy még egy ágyúját is el fogja küldeni. A kard tényleg Innsbruckból származik.

Tiroli Ferdinánd szerezte meg Báthori István gyönyörű páncélját is. Ügynököt küldött ki a páncél megszerzésére, amire a válasz 1581 június 28-án érkezett meg Vlnából, amelyben Zamojsky János, a király kancellárja, közli a főherceggel, hogy a király „a maga és atyja vértetét átengedi a főherceg fegyvertára számára, mert ezt nagyobb megtiszteltetésnek tekinti a maga részére, mint a főhercegi gyűjtemény részére.“ Báthori páncélja továbbra is Bécsben marad, ezzel szemben

hazakerül Mátyás király és Beatrix domborművű arcképe, amelyet Miksa császár szerzett meg kincstára számára Bellay Imrétől, a pataki, újhelyi és ládi páloszárdák generális vikáriusától. Jellemző a kitűnő gyűjtő-császár levelének e része: „ezért kegyesen intünk Téged, hogy ha nevezett képek hívek és régiek, azokat küld meg ide nekünk, teljesítvén ebben a mi kegyes ákaratunkat.“ Az ugyancsak hazakerülő Bebek György kardját Schwendi Lázár küldte fel Miksa császár részére, amikor Schwendi Szádváron Bebek nejét és lányait ostrom alá vette. Patócsi Zsófia, Bebek neje, hosszú ideig vitézül védte a várat, de végül azon feltétellel feladta, hogy a család és az órség szabad elmenetelt kap, kincseit is magával viheti, de a lovak és fegyverek lefoglaltatnak. Ekkor kerülhetett a kard Schwendi kezeihez, aki sietett azt császárnak ajándékba küldeni.

A magyar érdekű vértetek közül kiválik II. Apafy Mihály erdélyi fejedelem páncélinge, amely a bécsi arzenál fegyvergyűjteményéből került a művészettörténeti gyűjteménybe. Meg lehet említenünk ezenkívül egy későbbi hajdúvértetet, kerek pajzzsal, egy fiúnak való aranyozott fegyverzetet, a többi között egy magyar idomú sisakot, étetett és aranyozott szép díszítésekkel, vagy III. Miksa főherceg magyar huszársisakját. A fegyverek között nevezetes II. Rákóczi György 1643-ban készült és koratokkal ékesített díszbuzogánya, II. Apafy Mihály kardja, buzogánya és zászlaja, II. Rákóczi Ferenc kékselymű zászlaja, amelyen családi címere és kezdőbetűs emblémája látható, azonkívül egy gyönyörű sorozat magyar tárcsapajzs, közöttük az egyik Mátyás király címerével s egy másik fekete edzéssel készült jókvalitású ábrázolatokkal. Egyik legkorábbi emléke a gyűjteménynek az a remekbe készült, orrszarvú szarvból faragott markolatú, keleti ízlésű kard, amely Róbert Károly törvénytelen fiának, Kálmán püspöknek nevét viseli pengéjén. Se szeri, se száma a török és arab pengéjű magyar szablyáknak, tornasarkantyúknak és lószerszámoknak. Azonban Rákóczi zászlaján kívül csak apróbb, kevésbé jelentékeny emlékek indulnak útnak Budapest felé.

Mindezeket jelentőségben messze felülmúlja a német koronázási ereklyék közé tartozó ceremóniakard, az úgynevezett Attila — illetve Nagy Károly — kardja, amelyet a császári ház máig együttmaradt kincstára őriz továbbra is. A kardról régtől fogva ismeretes volt, hogy magyar eredetű, sőt legdíszesebb és legépebb, soha a föld alá nem került példánya a honfoglaláskori magyar művészetnek. Erre vallanak a markolatán és hüvelyveretein látható későszasszanida jellegű palmartás díszek, de erre vall keleties egyélű szablya-volta is. Tóth Zoltán kutatásai valószínűvé tették, hogy e kard azonos azzal a darabbal, amelyet 1063-ban Salamon király anyja, mint Attila kardját ajándékozott Nordheimi Ottónak. Bizonyára a magyar királyok kincstárának egyik legkorábbi darabjával állunk szemben, amelynek úgy történeti, mint kulturális és művészeti jelentősége páratlan a magyarságra nézve. Sajnos, a német császári kincsekbe való beleolvasztása s az óriási múlt, amely — több mint 800 éve való kikerülése miatt — körülveszi, megakadályozta annak lehetőségét, hogy Magyarország a tárgyalások folyamán csak gondoljon is visszaszerzésére.

Ausztriával többszázados közjogi kapcsolatunknál fogva a császári ház fegyveres kamráiba és hadszertáraiba mind több és több magyar fegyver került be, mert a Habsburg-család tagjaiban megvolt a gyűjtési hajlam és mint jó amatőrök, igyekeztek a nagy gyűjtési lehetőséget kihasználni. Magyarországnál pedig alig volt alkalmasabb terület erre egész Európában. A gyűjtés lehetőségére százféle módot talált a királyi család s gyűjteményük mindinkább gazdagodott magyar hadi múltunk emlékeivel és ereklyéivel. Fokozottan érezhetjük e hiányokat, ha látjuk a bécsi és gráci fegyvergyűjtemények nagyságát s látjuk magyar hadi múltunk számtalan ereklyéjét külföldi gyűjteményekben, ahonnan ma ezredeket lehetne páncélosán, teljes fegyverzettel ellátni.

A bécsi Városház-múzeum fegyveranyagában előkelő helyet foglalnak el a Mátyás király hadseregéből származó pajzsok, amelyeket Mátyás halála után az őrség hagyhatott vissza. A nagy gyalogsági állópajzsok száma meghaladja az ötven darabot. Felemlíthető még két, Miksa császár korából származó, hosszú páncélszúró-kard, továbbá hajdúszablyák, hajdúfokosok és az egyik teremben trófeaszerűen elhelyezett 28 darab huszárszablya. Itt található az a szép fokos, úgynevezett topor, amelynek csontberakásos nyele egyúttal puskacső is, így egyformán használták lövésre és közelharcban ütésre. A nagy sötétvörös török zászlót, amely Szülej mán Szeraszker pasáé volt, Lotharingiai Károly herceg zsákmányolta 1684 július 22-én a Hamzsabég melletti csatában. Diadaljelképpen vitték fel Bécsbe s a Szent István-dóm főoltára fölött volt sokáig kitűzve, onnan került a Városház-múzeum gyűjteményébe. Ugyanitt őriznek magyar páncélzatot, huszárvértetet, rohamsisakot, csákányt, alabárdot és a XVIII. század második feléből való több fringia-formájú magyar szablyát, amely utóbbiak a magyar polgárőrség tulajdonát tették. E polgárőrség a magyar származású bécsi iparosokból alakult s nemcsak fegyverzetük, hanem egyenruhájuk is magyaros volt. Ilyen polgárőr képe is látható a Városház-múzeum metszetgyűjteményében. E kép „Oberoffizier d. Hungarisch Garde Bürger Corps 1806“ felirattal polgárőrt ábrázol, ruházata magas barna prémkucsma, kócsagforgóval, amelyről oldalt vörös leffentyű lóg le; kék mentéje szürke prémmel van szegélyezve, mellén sűrű zsinórozással. Szűk magyaros nadrágja vörös posztóból készült, felül dús vitézkötéses zsinórzattal. Lábán fekete magyaros csizma feszül. A XVIII. századbéli bécsi polgárőrség kardjai között is sok magyar penge található, amiket szívesen egyesítettek előírással és egyenruhához tartozó markolattal és hüvellyel.

A gráci hadszertár alapját nem magángyűjtemény vetette meg. A gráci polgárok fegyvereiket már a XIII—XIV. század fordulóján külön építményekben, fegyverkamrákban őrizték, ahonnan háború esetén előszedték; így a kiállítandó polgárhad felszerelése gyorsan és minden akadály nélkül történhetett. Megtaláljuk ezt a rendszert Magyarország azon vármegyéiben is, ahol szervezett német polgárság lakott, szász, szepesi és nyugatmagyarországi városainkban. Tornyokban, toronymelléki épületekben őrizték a polgárság fegyvereit. A gráci fegyvertár minket magyarokat közelebről is érdekel; számunkra

nagy jelentősége lett akkor, amidőn az akkori felsőszlávón végvidék, Zágráb, Kőrös, Kapronca, Ivanics és az egész Dráva és Adria közötti országrész a gráci generalátus fennhatósága alá került. Innen szervezték a török elleni védelmet és a fegyverek Őrzésére is alkalmas védett helyet kellett építeni. Így építette föl II. Károly főherceg 1645-ben a mai hadszertár épületét. A török elleni kölcsönösen kifejtett védelem volt az oka annak, hogy ma oly nagy számban találunk a gráci hadszertárban magyar fegyverzetet, mert a közös harcok folyamán a németek is megismerték a magyar fegyverek alkalmazásának előnyeit, amelyeket fel is használtak a XVII. és XVIII. század harcaiban. A török lovassággal szemben csak a magyar huszárság harcmodora volt eredményes; így érthető, hogy fegyvertárunkban nélkülözhetetlen lett a magyar huszárság felfegyverzésére szolgáló úgynevezett rákfarkas páncél, páncélszűrő kard, rákfarkas sisak, szablya stb., amelyekből nagy mennyiséget őriz ma is a gráci fegyvertár. E gyűjtemény nemcsak azért páratlan, mert egyes korszakok fegyverzetei tömegesen vannak itt elraktározva, hanem azért is, mert magyar szempontból a világ leggazdagabb fegyvermúzeuma. A több mint 92.000 darabot számláló gyűjtemény emlékei között vannak példányok, különösen kardok, pisztolyok, puskák, alabárdok, lőportartók, amelyekből ugyanaz a típus olykor 2000 darabbal van képviselve. Az 1866. évi leltár 1018 egész és félpáncélt sorol fel és 1047 mellvértet, az 1625—1684. évi leltárban 415 darab huszárpáncél, 389 darab huszársisak szerepel, 349 magyar kard és szablya mellett. A Grácban levő páncélszűrő kardok is mind magyar eredetűek, közülük az 1806—1866. évi leltár 35 darabot említ meg, továbbá magyar fegyver a csákányfokos is, ami 70 példányban található. Két magyar huszárpajzsot is őriz a hadszertár, az effajta pajzsokat a magyar huszárság a XVII. század derekán használta.

Sajnos, a hadszertár magyar vonatkozású anyagára vonatkozóan magyar igények nem merülhetnek fel. A gyűjtemény nem állami vagyon, hanem a tartományi rendek magánvagyonra. Legfeljebb csereakcióról lehetne szó, amelynek folyamán magyarországi gyűjteményekben levő stájer eredetű tárgyakat ajánlhatnánk fel. Nem kétséges, hogy Grác nem érezné meg, ha a többszáz darab huszárvértetből ötöt-tízet átengedne. Az erre vonatkozó tárgyalások rövid időn belül megindulnak.

Végül néhány szóval meg kell emlékeznünk a bécsi Hadsereg-múzeumot illető kérdésekről. Ismeretes, hogy a magyar Hadtörténelmi Múzeum 1928-ban hazaszállította a közös gyűjtemény magyar érdekű anyagának egy részét. Mindamellet a bécsi gyűjtemény még ma is sok oly tárgyat őriz, amelyeknek itthon lenne a helye. Elsősorban a gróf Esterházy- és a herceg Batthyány-Strattman-családok ott őrzött letétjeire gondolunk, ebben az esetben azonban — letétről lévén szó — kiadatásuk csak a letéteményező családok beleegyezésével történhetik meg. Nem lehet kétséges, hogy e nagy magyar családok szívesen fogják gyűjteményeiket, a két állam teljes elszakadása után, végre a bécsi intézetből kivonni és a hazai gyűjteményekben letétbe helyezni.

KALMÁR JÁNOS

AZ ÚJ ERZSÉBET-SZOBOR

Újabb szobor-émlékműveink

Ez év egyik verőfényes, koraőszi napján végre-valahára megtörtént a várva-várt esemény, harmincnégyévi gyűjtés, pályázat, zsűrizés, hírlapi polémia és sürgetés eredménye: leleplezték Erzsébet királyné szobrát. Fényes ünnepség adta meg hozzá a keretet; szoborleleplezés még ritkán látott ily előkelő közönséget, pedig e műfaj ebben el van kényeztetve. Midőn a lepel lassan szétnyílt s fehér burkából kibontakozott a nagy királyné tiszteletére emelt, ércből és kőből fogant emlékmű, hosszú és megíratlan történet érkezett el utolsó mondatához. Az egybegyűlteken olyféle érzés vált úrrá, mintha régi és kifizethetetlennek hitt nagy adósságuk váratlanul, szinte csodás módon rendeződött volna. Az örömet, mely az arcokon megjelent, a felszabadultság érzése rajzolta. Végre ez is megtörténhetett! Harmincnégy évig kellett rá várni, de megérte.

Megérte-e? A sajtó nem így gondolkozott. A lapok világnézetükre és pártállásukra való tekintet nélkül, egyaránt lesújtóan vélekedtek az új alkotásról. Mindegyik mást kifogásolt rajta, de abban megegyezett, hogy elszántan és hangosan kifogásolt. Néhány érthető és meglehetősen izolált mentőakcióféletől eltekintve, mely ráadásul maga is hibákat talált, a napilapok zöme abban állapodott meg, hogy a szobor nem sikerült. A ragyogó fényű leleplezés mögé e sötét árnyék settenkedett. A koraőszi napsütés után hamarosan beborult.

Ha elgondoljuk, hogy az emlékmű létrejöttét évtizedes szelektálás és ellenőrzés kísérte végig hosszú útján, azt kell hinnünk, hogy az arra hivatottak mindent megtettek a nívó emelése érdekében. Belga és német szobrászok vettek részt a válogatásban, oly tekintélyek — Bruno Schmitz, Van der Stappen, Hermann Hahn — kiknek keze alól a kitűnő szobrászok egész sora került ki, ami mutatja, hogy értettek mesterségükhöz. Aki e jelentésekben végiglapozza a pályaműveknek többféle osztályba sorolt és többször megismételtetett vázlati beláthatatlan sorát, arra az elfogulatlan véleményre juthat, hogy Zala György és Hikisch Rezső megvalósult munkája egyúttal a legtöbbet érő, legkvalitásosabb munka volt pályázó társai között: relatíve a legméltóbb arra, hogy megvalósuljon. A sajtó mégis, mindezekre való tekintet nélkül, kegyetlenül végzett vele. Ugyanekkor meg kell állapítani, hogy a napilapok kritikáinak állásfoglalása mögött semmiféle politikum nem bujt meg, sőt nagy általánosságban kifejezte a közönség véleményét.

Ez a különös ellentét magyarázatra szorul, egyedül Erzsébet királyné emlékművéből meg nem érthető. Az új szobor csak alkalom volt arra, hogy kirobbanjon. Okait természetében, emlékmű-voltában

kell keresni. A nagyszabású példa azonban alkalmat nyújt arra, hogy rajta keresztül e kérdést tüzetesen megvizsgáljuk. Nem kétséges, hogy újabb ilyenmű alkotásaink között a legigényesebb és legnagyobb szabású. Műfajának iskolapéldájául szolgálhat, mert erényei és hibái a monumentális arányok miatt szinte torz módon hangosak és jellegzetesek.

Erzsébet királyné kegyeletes emlékének megörökítéséről az 1898. évi XXX. törvénycikk intézkedett. A mindössze négy paragrafusból álló törvény csak nagy általánosságban határozta el, „hogyan a megdicsőülthöz méltó emlék — az önként megindult országos adakozás útján begyűlő összegek felhasználásával — állíttassék fel az ország fővárosában s evégett a szükséges intézkedések országos bizottság közreműködése mellett haladéktalanul tétessenek meg“. A bizottság már ugyanabban az évben megalakult, pályázatot hirdetett, amely első, 1902-ben eldőlt pályázat a pályamunkák nagy száma ellenére is meddő maradt. Ettől kezdve a világháború befejeztéig egymást követték az általános és szűkebb körű pályázatok, a zsűritagok számtalanszor ültek össze s a jegyzőkönyvek mázsányira szaporodtak. Döntés csak a háború után történt, mikor is Zala György szobrász és Hikisch Rezső építész együttes pályatervét fogadták el kivitelre.

Ahogy a pályázatok váltakoztak, úgy változott a leendő emlékmű helyének kérdése is. Az első terv szerint a Szent György-térre kellett volna kerülnie, a királyi vár szomszédságába. Szerencse, hogy ez a terv nem valósult meg, mert áldozatul követelte volna a miniszterelnökségi palotát, Budapest egyik legharmonikusabb klasszicista épületét. Sok más tervelgetés után, melyekről nem érdemes megemlékezni, mert valóság nem lett belőlük, végül a Dunapart egyik váratlanul felszabadult pontján, a régi Piarista-ház lebontásával üressé vált térségen került kivitelre. Itt is áldozatul esett egy szép, sárga empire-ház — Kasselik Fidelio alkotása — az Erzsébet-emlékmű mentiségére legyen azonban mondva, a házat még néhány évvel előbb, tőle függetlenül bontották le.

Az emlékmű két részből áll, a szoborból s az azt burkoló építményből. Zala György hatalmas bronzfigurája a királynőt ülve ábrázolja. Sudár alakjáról szélesen öblösödve hullik le a drapéria. Stílusát tekintve a szobor az 1880—1900 között készült festői és naturalisztikus emléksobroknak ízlését lehelli. Konvencionális, unalmas, de tartózkodó alkotás. Egyetlen vágya a hasonlításon kívül, hogy bizonyos fejedelmi grandezza sikerüljön kifejeznie. Terhére kell írni a szobrásznak, hogy a bronzot különféle színűre patinázta, nemcsak azért, mert az arannyal futtatott figura kellemetlenül ragyog, hanem azért is, mert a többszínűség igen kellemetlen Klinger-reminiszenciákat idéz emlékezetbe. A félig szecesszionista — félig renaissance ízlésű trónus kiváltképen nem sikerült.

A szobor a köralakú építmény belsejében, a középponttól kissé hátrább tolva áll, körülbelül félméter magas márványtalapzaton. Eltekintve a megmunkálás stílárís kérdéseitől, méltán érthetetlennek tűnt sokak előtt, hogy a márványba kívánczó gyengéd női alak miért öltött testet bronzban. Időjárásra, kifagyásra hivatkozó mentegetés

nem jöhet számításba, hiszen a szobor védett helyen, épületben áll. Ami pedig elhelyezését illeti, ha már épületbe került, miért áll talapzaton? A félméteres talapzat megfosztja a művet intimitásától, anélkül hogy monumentálissá tenné. Egyiknek túl sok, másiknak túl kevés, mindenképpen szerencsétlen kompromisszum.

A legtöbb gáncs azonban nem a szobrot érte, hanem az építményt. Hikisch Rezső centrális elrendezésű, oszlopokkal körülvett, görögös-klasszicista hangulatú alkotása kiváltképpen népszerűtlen. Pedig arányai nem ellenszenvesek s faragott dekorációja egyenesen ízlésesnek mondható. A támadások azonban nem ebből indultak ki, hanem mindenféle asszociációs képzetek irányították. A pesti humor leginkább gyógyforrás-csarnokhoz hasonlított s ebben a kegyetlen párhuzamban van is valami igazság. Nézetünk szerint az építményről szólva két szempont jöhet tekintetbe: magáé az építményé s annak rendeltetéséé. E kettős szemszögből nézve, úgy hisszük tárgyilagosak maradtunk, ha azt állítjuk, hogy Hikisch Rezső historizáló ízlésű alkotása ízléses munka, de a maga helyén tökéletesen alkalmatlan és értelmetlen.

Mindezek ellenére nem vádoljuk az építész, kinek néhány valóban kitűnő ízlésű villaépítkezése mutatja, hogy vérbeli művész; nem vádoljuk, mert az emlékművek emelését természetük szerint oly szempontok is befolyásolják, melyek a művészettel éppen homlokegyenest ellenkeznek. Itt ez az ellentétes tendencia például abban nyilvánult meg, hogy túlon túl sok pénz gyűlt össze a szoborra s ezt a pénzt, ha török-szakad, el kellett költeni. Ezért rejtőzött el a királyné oszlopok erdejébe, ezért burkolja ez az antik templomhoz hasonló csarnok, mely a maga helyén époly értelmetlen, mint ha egy szép palotát újabb palotával burkolnának körül.

„Olyan egyszerűen mégsem lehet napirendre térni az emlékműszobrászat fölött, mert nem egyes jelenségekből áll, hanem valóságos egész világ, valóságos kozmosz: saját világnézettel, törvényekkel, esztétikával és logikával,“ mondja helyesen egy műtörténész. Bármilyen abszurdok is mértékei, meg kell próbálni alkalmazásukat, ha egy emlékműről van szó. A sokszor megismételt, sokakat foglalkoztató pályázat alkalmat nyújt arra, hogy néhány összehasonlítást tegyünk. A tárgy valamennyinél ugyanaz: Erzsébet királyné emlékének megörökítése.

Még a maradi ízlésű ember is elcsodálkozik, ha véletlenül kezébe kerül a pályázat ügyében kiküldött országos bizottság képes jelentése. Hogy múlik az idő! Alig néhány évtizeddel ezelőtt oly megoldási kísérletek, oly idegen hangulatok s ismeretlenül elmúlt formák küzdöttek a babérért, minőket ma már a legjobb akarattal sem tudunk magunkévá tenni. Ha véletlenül nem díszítené néhány ebben az időben készült alkotás tereinket, melyek a szemeket hozzákényszerítették a rosszhoz, azt kellene hinnünk, hogy nem is e világból valók. A pályaművek között találni Erzsébetet töviskoszorúval, vagy magasan állva, míg lábainál füzérek tartó népgyűlés, aktok és biblikus öltözetű alakok csodálatos zagyvaléka szorong a keskeny lépcsőn. Találni hatalmas fülkéket, a Vatikán híres nicchione-jának ösztövé utánezatait, tőle jobbra-balra, messzi a távolban lovas csoportokkal. Vagy óriási márvány Akropolisokat, melyek előtt lenn a mélyben, egy gödörben búsong

a lóra ültetett királyné. Egész épületrendszerek, pergolákkal körülképzett klasszikus álmok kísértenek a pályázat lapjain, némelyik már-már olimpiai stadionokra emlékeztet s valamennyi megegyezik abban, hogy a szoborral nem tud mit kezdeni. A királynő hol áll, hol ül, hol éppen a levegőből száll alá, de mindenképpen eltűnik a monstruózus építmények mellett.

A két végletes szemszög egyikéből, az emlékműszobrászat, nem pedig a művészet szemszögéből tekintve a megvalósult terv a sikerültebbek közé tartozik. Sokat vesztett abból a hivatkozott bombasztikus hangulatból, mely át- meg átjárja pályaműtársait, igaz, hogy azóta sok idő múlt el s az ízlés fordulása mérsékletre intette a kivitellel megbízott két művészt. Szólani kell a teljesség kedvéért még arról is, hogy elhelyezése is szerencsétlen, még hozzá több okból. Noha a háta mögött álló hatalmas új Piarista-ház sikerültebb középületeink közé tartozik, óriási arányaival elnyomja az emlékművet, mely amúgy is az Erzsébet-híd feltöltése miatt alacsony szintű térségre került. A tőle balra álló szörnyű bérház még erőteljesebben hangsúlyozza a tér nyomott voltát.

Más oka is van annak, hogy mai helyét nem lehet megfelelőnek tartani s ez az ok látszik legnyomósabbnak. A lebontott Piarista-ház telkén, közvetlenül az emlékmű felállítására előtt a főváros régészeti ásásokat kezdett meg, melyek váratlanul szép eredményre vezettek. Mélyen a föld alatt római falazatra bukkantak, melyről sikerült megállapítani, hogy Diocletianus császár idejéből való s Budapest legrégebb építészeti emléke. Néhány sietősen meghúzott kutatóárok ily rendkívüli lelettel gazdagította Budapest múltját, a térség rendszeres átkutatására azonban éppen az emlékmű felállítására miatt nem kerülhetett sor. A ritka kincset most beton-tető fedi, nagy küzdelmek után sikerült konzerválására biztositani, ez a siker azonban nem kárpótolhat azért, hogy a java terület átvizsgálásától a régészet beláthatatlan időkre elesett. Tudományos körök, élen a Nemzeti Múzeum főigazgatójával, többiben tiltakoztak az emlékmű odahelyezése, később a felállítás sürgőssége ellen, — nem is lehet megérteni, hogy harmincnégyévi halogatás után miért volt oly sürgős a leleplezés, mikor egy hónapnyi munkát igényeltek volna még az ásások — a tiltakozás azonban nem vezetett eredményre.

A SZOBOR TÖRTÉNETE lezárult felállításával. Lassan por futja be az említett adatokat és fájdalmakat. Semmit sem fogunk tudni róla, csak azt, hogy Erzsébet királyné tiszteletére emelték. Bele fog olvadni a többi emlékmű közé, melyek utcáinkon és tereinken álldogálnak. Az utókor tisztelni fogja azt a kegyeletet, mely életre hívta, de bizonyára csodálkozni fog azon, hogy e kegyelet az emlékműszobrászat szomorú műfaját választotta a kifejeződésre.

Szobrászat és emlékműszobrászat két külön világ, melynek sokkal kevesebb köze van egymáshoz, mint az első pillanatban látszik. Az előbbi azóta van, mióta a primitív ember első totemjét kifaragta, az utóbbi a XIX. század leleménye. Az előbbinek alkotója szobrász, az utóbbinak állami zsoldba kényszerült emlékműkészítő, az előbbi

művész teremtménye, az utóbbit laikus emberek zsűrinek nevezett gyülekezetének végrehajtó-szerve készíti. Az előbbinél jó szobor a cél, az utóbbinál egy nagyság emlékének megörökítése. Lehet-e ezek után csodálkozni azon, hogy az utóbbi műfaj, mely méretre nagyszabású alkotások egész légióját termette, úgyszólván még soha bele nem játszott a szobrászat történetébe? Néha a határok összemósódtak, — rendkívül ritka kivételek voltak ezek — de ilyenkor minden esetben az történt, hogy egy szobrász kalandozott át e szomorú területre s nem a fordítottja. Arra még példa nem volt, hogy emlékmű elhatározóan befolyásolta volna a szobrászat fejlődését.

Ellenvetésül a bambergi lovasra, a katedrálisok donátorszobraira, Colleoni vagy Gattamelata remek monumentumaira lehetne hivatkozni, melyek századokkal előbb készültek s tárgyuk szerint emlékmű-jellegek. Nagy tévedés azonban azt hinni, hogy ezeknek az alkotásoknak legcsekélyebb közülük lenne a mai emlékszobrokhoz. Ezek a művek első-sorban kvalitásos szobrok s csak másodsorban emlékművek. A történeti személy bennük műalkotássá lényegült át, értékükből semmit sem vesztenének el, ha aktuális vonatkozásuk feledésbe merülne, míg az emlékműszobrászatnak csak a kegyelet ad létjogosultságot s e jogosultság nem mérőeszköz az esztétikai értékek világában.

Kérdés, lehet-e a szomorú állapotokon segíteni. Úgy vagyunk vele, mint a gazdasági válsággal: egyetlen mentsége, hogy nemcsak Magyarországot sújtja. Ha valaki figyelemmel kíséri a külföld ilyenmű alkotásait, arra a megállapodásra kell jutnia, hogy nálunk e téren szinte nemes mérséklet uralkodik. A minap Ottavában állítottak fel egy hadiemléket, melyet mielőtt Kanadába került, megmutattak a londoni közönségnek is a Hyde-parkban. Az emlékmű közepén óriási diadalív emelkedik, melynek tetején a győzelem géniusza állnak. Az ív nyílásán bronzba öntött katonák mérhetetlen sokasága özönlik át, ki lovon, ki gyalogosan, a győzelem extázisának fényében fürödve. Nem hisszük, hogy bombasztikusabb szörnyűség valaha ily ritka harmóniában találkozott volna silány tehetséggel és hatalmas anyagi lehetőséggel. Ugyancsak mostanában készült el az olasz Monza városka hadiemlékével. A mű alkotója, Emilio Pancera — nőmén est omen — harcosokkal elegyített felhőgomolyagot mintázott, melynek tetején Paionios Nikéje trombitál. Vagy emlékezzünk meg a marne-i csata monstruózus emlékművéről, melyről igazán semmi sem hiányzik, a plasztikai kvalitást kivéve? A sokszáz közül még csak egyet: Neuville St. Vaast-ban a győztesek békeemléket állítottak. Egy dombból, mely egymásraddobált kőkockákból áll, fáklyát tartó, irdatlanul nagy kéz emelkedik ki a magasba. Nem tudni miért, de a csuklón szabályszerű karkötő-óra látható, mely gondoskodik arról, hogy az emlék ne monumentálissá, hanem groteszkké váljék.

Ilyféle példák feljogosítanak a főváros szépségével törődő pesti lakost, hogy ne égő arccal menjen el újabb emlékműveink mellett. Elvesztettük a háborút, szegények vagyunk, se kedvünk, se pénzünk hasonló nagyszabású ízléstelenségekre. Szobor-emlékműveink kisebbek és szerényebbek a külföldieknél, de abban megegyeznek azokkal, hogy hasonlóan nem műalkotások, hanem emlékművek.

A legutóbbi évekből Budapest e téren fáradhatatlanul tevékenykedett. Nincs úgyszólván valamirevaló terünk, hol ne tüneznének fel újabb és újabb emlékszobrok. Szent Imre, Szent Erzsébet, a gépkocsivezetők védő Madonnája, majd újabb politikusok közül Zichy Nándor, Darányi Ignác, Rákosi Jenő, Nagyatádi Szabó István szobra egymásután nőtt ki a földből, hogy csak a jelentékenyebbeket említsük. A przemysli hősök s az egyetem hősi halottal is megörökítőre találtak. Ez utóbbi kettőt azért érdemes megemlíteni, mert természete szerint allegorikus ábrázolás, rajtuk kívül az emlékműszobrászat szinte kínosan ragaszkodott az elhunyt ábrázolásához. Nagyatádi emléke magát Nagyatádit, Rákosi Jenőé Rákosi Jenőt ábrázolja, senkinek sem jutott eszébe az előbbiből a földművesember, az utóbbiban az újságírónak foglalkozását oly dekoratíven alkalmazható attribútumait ábrázolni. Az emlékmű-fantázia tulajdonképpen fából vaskarika, mert nem egyéb tökéletes fantáziatlanságnál s a legutóbbi időben a művészieskedés álszakállát elhajítva, a fotográfusokat megszégyenítő pedantériával másolja az elhunyt földi alakját.

Kétségtelen, hogy az egyes emlékek között kvalitáskülönbség érezhető, ez azonban nem egyedül a művészet sajátága. Mint ahogy van jobb kabát vagy rosszabb kabát, úgy az emlékmű is szövete, anyaga, vagy szabása, megmunkálása szerint lényegesen különbözhet társától. Semmi kedvünk sincs ezeket a különbségeket lemérni. Ha eddig valamilyen vigasztalt is a tudat, hogy ebben a szomorú műfajban bár sokat, de kisigényűt alkotó nemzet voltunk, a készülő óriási Tisza-szobor meggondolásra int. A láthatár borús fellegei nem akarnak eloszolni, sőt félt, hogy az emlékmű-állítást vágya növekedőben van. Eddig büszkék lehettünk, hogy Viktor Emánuel római vagy Húsz János prágai emlékművéhez fogható monstruózus ízléstelenség nem csúfította el a művészetlenségnek amúgy is száz sebétől vérző fővárosunkat. De mi lesz akkor, ha versenyre kelünk velük s Budapest istenáldotta fekvését megkorrigáljuk ezzel a félelmes emlékművészettel?

Néhány héttel ezelőtt egy ismert bécsi pap-művészettörténész tartott előadást Budapesten az egyházművészet új irányairól. Különös örömeinkre szolgált, hogy az egyház e kitűnő képviselője higgadtan és bátran állást foglalt a közelmúlt itt ólalkodó árnyaival szemben. Azt a meggyőződését fejezte ki, hogy a historizáló építészet, mely az előző két generáció szemefénye volt, ma már teljességgel jogosulatlan s művelése holnapra — szószerint idézem — jellembe vág. Mi lenne más a sorsa az emlékműszobrászatnak, mely testvére a régi stílusokat utánzó századvégi és sajnos ma is élő építészetnek? Ugyanaz a szellem hívta életre, a sokat markoló, de keveset fogó, öntelt, de múltba kacsintó tehetetlenség, sőt ugyanaz a pályázati és zsűrirendszer, mely folytonos belebeszéléseivel és helyreigazításaival a molnárról, fiáról és szamarukról szóló ezópusi mesét idézi emlékezetbe. Most, midőn e sorokat írjuk, adják hírül a napilapok, hogy közületünk egyik legnagyobb hősi emlékművének elkészítésére egy rajzolóművész kapott megbízást. Ez az egy tény magában többet beszél a laikus zsűrik létjogosultsága ellen, mint az a sok emlékszobor, mely eddig az ő jóakaratukból megvalósulhatott.

Gáncsoskodni könnyű. Itt lenne az ideje annak, hogy a szüntelenül tevékeny kegyelet jövődő útját megmutassuk. Erre két mód lenne: a kivitelezők helyes megválasztása s az emlékműállítás rendszerezése. A közvetlen, egy személytől eredő megbízások bizonyára nagymértékben megjavítanák a termést. Nyolc-tíz kitűnő szobrászunk van, — öregek és fiatalok egyaránt — akiknek mindegyike felér az emlékműkészítő jelesek összességével s akik mindezideig soha nem jutottak ki a terekre. A zsúri megkerülésére biztat az utóbbi évek budapesti emlékszobrainak legízlesebbike, a Magyar Fájdalom szobra, mely hazánk kitűnő angol barátjának senkitől sem „szakértett“ és „felülvizsgált“ alkotása. Nem jogos az a vád, hogy a szobor azért jó, mert francia művész — Émile Guillaume — alkotása. Oly szobrászunk nekünk is van, nem is egy, mint Guillaume, azzal a különbséggel, hogy ezek nemhogy idegenben, hanem még itthon sem tudtak a nyilvánosság elé kerülni.

Az előző generáció hitt saját emlékszobraiban s ez ad azoknak esztétikai sivárságuk ellenére némi létjogosultságot. A mai ember úgy van velük, mint a havonta változtatott utcanevekkal, szeretné rábírní az arra hivatottakat, hogy hagyják működni az idő rostáját. Ha kimondanák, hogy halála után ötven évig senki sem kaphat szobrot, a helyzet bizonyára megváltoznék. Fél évszázad alatt az érdemesek tettei kivirágoznának az esendő arcvonások mögül. Addigra az idő is megérlelné a szimbólumokat. így azonban mai állapotában a mai ember nem hihet az emlékszoborban, nem vállalhat érte felelősséget. Helyettük azzal a gyönyörűen fejlődő új magyar szobrászattal szolidáris, melyet még nem fürdetett meg az utcák és terek verőfénye, de nem is rontott el sznobizmus és ipariás lelemény.

GENTHON ISTVÁN

FIGYELŐ

A NEMZETI MUNKAPROGRAMM EGÉSZSÉGÜGYI RÉSZEI

1. A közegészségügy nemzetpolitikai vonatkozásai

Szükségprogramm az egészségvédelemben — A szociális és az egészségügyi igazgatás egysége — Az egészségügyi és szociális munka hatásosságának megállapítása — Az egészségvédelem racionalizálása országos és helyi munkaközösségek útján — Orvosi-szociális kérdések — A szociális parazitizmus megakadályozása.

AKORMÁNY munkaterve a népegészségügy nagy komplexumából — az Állam egészségügyi politikájának legsürgősebb és nemzetpolitikai szempontból legfontosabb egészségvédelmi feladataul — az anya- és csecsemővédelem fejlesztését, az orvosi kar szociális viszonyainak a rendezését és a falu nyomasztó egészségügyi viszonyainak a javítását jelölte meg.

Az összeroppant gazdasági helyzet szociálpolitikai és közegészségügyi kiadásaink szigorú redukciójára kötelez és nyilván az a szempont lebegett a kormányzat szeme előtt a sürgős egészségügyi teendők illetően való megállapításában, hogy a mai helyzetünkben az állam közvetlen részvétele az egészségügyi és szociális igazgatás terén nem lehet nagyobb, mint amennyire azt a társadalmi szükségletek és a nemzeti igények szükségessé teszik. Hosszabb időre le kell mondanunk tehát arról, hogy az embervédelem preventív egészségügyi intézményeit az elmúlt tíz esztendői tempójában fejlesszük tovább és a kényszerhelyzetben meg kell elégednünk azzal, hogy a más téren is érvényesült tervgazdaság szabályai alapján egészségügyi szükségprogramm keretében igyekezzünk közegészségügyi és szociálpolitikai intézményeink munkáját elmélyíteni és a széttagolt intézmények guerilla háborúja helyett — tervszerű együttműködést teremteni a szociális ártalmak elleni küzdelemben.

Egy ország orvosi és egészségügyi ellátásának mikéntje — az illető országra jellegzetes megbetegedési viszonyoktól eltekintve — elsősorban szociális-gazdasági viszonyaitól függ és így az egészségügyi igazgatásnak és a betegellátási rendszernek mikénti alakulása nem egyszerű karitatív vagy szociálpolitikai, hanem fontos gazdasági és pénzügyi kérdés is. Az egészségügyi és szociális igazgatásban ennél fogva csak olyan szociális egészségügyi normákat szabad felállítani, amelyek népünk kereseti viszonyaival és a közületek teherbíró képességével összhangban állnak. Különösen áll ez a falura vonatkozólag, amelynek kedvezőtlen egészségügyi helyzete egyenesen a nyomasztó szegénységnek és a sivár szociális viszonyoknak a függvénye.

Mint hogy továbbá a betegségek az embernek nemcsak biológiai, hanem szociális létét is fenyegetik, azaz a beteg ember nemcsak pathológiai, hanem szociális probléma is, az egészségügyi segítség nem választható el a szociális segítségtől és a komoly eredményekre törekvő egészségvédelem a szociálpolitikától. Mindkettő menthetetlenül csődbe kerül, ha nincs funkcionális összefüggésben az ország gazdasági helyzetével. Az egészségügyi igazgatást tehát nem volna okszerű elkülöníteni a közigazgatás szociális teendőitől, sőt ellenkezőleg: a közigazgatás középfokú és alsó tagozatában működő szakfunkcionáriusok tevékenységi körének szervezeti átalakítása révén az egészségügyi munkát szerves kapcsolatba kell hozni a szegénygondozással, a gyermekvédelemmel és a népjóléti igazgatás összes ágazataival és így teremteni meg a szociális és egészségügyi igazgatásnak az utolsó faluig terjedő egységét.

Hogy a szociálpolitika és a népegészségügy terén a takarékoszággal meddig mehetünk a szociális harmónia és a szegénybetegellátás károsodása nélkül, — ennek a megállapítása céljából előbb összes meglevő egészségügyi és szociális intézményeink munkájának a hatásfokát kellene pontosan ismerünk. Erre pedig megbízható szanitarius indexet kell teremteni, mert sem a betegrendelések és beteglátogatások száma, sem az újságok hangulatkeltő közlései nem tekinthetők valamely szociális egészségügyi intézmény munkájának objektív mérőeszközéül. Hasonlóképen a statisztikai és népesedési adatok sem nyújtanak elegendő felvilágosítást az össznépeség egészségügyi állapotáról; a halálozási arányszám pedig inkább a halált okozó betegségekről és a népesség pathológiás állapotáról ad felvilágosítást.

Az okszerű egészségvédelem legelső feladata tehát, hogy alkalmas mérőeszköz gyanánt minden közegészségügyi és karitatív intézmény működésének szociálhigiénikus hatását megállapítsa és ennek az alapján döntsön az illető intézmény további munkaköre vagy sorsa fölött. Nem építhetünk tehát nagy gyógyító objektumokat, amikor meglevő kórházaink és szanatóriumaink kapacitása megdöbbenően csekély mértékben van kihasználva. Még nagyobb mértékben kell a Vármegyék és Városok Mentő Egyesületét a betegszállításra és az ambuláns járványrendészetre átszervezni, mert ezzel kórházaink akciórádiusa hatalmas mértékben megnagyobbodnék és a kisebb, többnyire nehezen kihasználható kórházak és járványellenes intézmények stb. feleslegessé válnának.

A modern szociálpolitika nem vette eddig eléggé figyelembe a mai ember individuális mentalitását. Az egyéni és társadalmi felelősség, a helyes szociális közszellem pedig előfeltétele minden szociális egészségügyi munka eredményességének. Ezt kell tehát érvényesíteni embervédelmi és szociális intézményeinkben és reá kell nevelni az embereket, hogy helyes életmód a kollektív együttélésből fakadó kötelesség.

De nemcsak a szakszerűség és a munkahatás szempontjából kell minden egészségügyi intézményt felülvizsgálat alá vonni, hanem külön erre a célra alakítandó szakbizottság útján a közterhek csökkentése végett abból a szempontból is, hogy tevékenysége mennyiben volna nélkülözhető, illetőleg társadalmi úton pótolható — vagy más rokoncélú intézménnyel összefogva — javítható és fokozható.

A társadalomnak, különösen a falusi társadalomnak mindmáig kiaknázatlan humanitárius szelleme heverő tőke a karitatív és egészségvédelem szempontjából, amely céltudatos szervezettséggel könnyen volna mobilizálható és az állam által átengedett egészségvédelmi feladatok megoldásával megbízható. így pl. az orvosi társadalom a Magyar Vöröskereszt Egyesülettel és az iskolán kívüli népművelés intézményeivel összefogva az egész országra és a lakosság minden rétegére kiterjedően, eredményesebben végezhetné az egészségügyi felvilágosítás és népnevelés munkáját, vagy a falusi intelligencia otthoni betegápolásnak önkéntes alapon megszervezésére komoly kezdeményezés esetén könnyen megnyerhető volna stb. stb. Hogy az állami tevékenység helyett a társadalom szunnyadó erői tervszerűen beállíthatók a közegészségügy és a szociálpolitika szolgálatába, arra szép példa a Deutsche Liga der freien Wohlfahrtspflege, amelynek keretében az egész különbözőképpen tagozódott német társadalmi jótékonyosság hatalmas munkát végez.

A szervezkedési vágy ma különösen erős nálunk, miért ne lehetne ezt egy nagyvonalú szociálpolitikára vagy egészségügyi megmozdulásra felhasználni?

Azután a megmaradó egészségvédelmi, szociális és közjótékonyági munka egész területén céltudatos munkamegosztást és az összes zárt és nyílt embervédelmi szervezetek között kollektív együttműködést kell teremteni. Ez az együttműködés legegyszerűbben, funkcionális célszövetségek, az ú. n.

országos és helyi munkaközösségek útján oldható meg — az illető intézmények autonómiájának sérelme nélkül. Az egészségügyi tervgazdaság megteremtése céljából 1927-ben egy törvényjavaslatot publikáltam, mely a következő négy intézkedést javasolta; 1. a népbetegségek elleni küzdelem eredményessége, valamint az egészségügyi gondozás egyes ágainak egyöntetű kifejlesztése érdekében törvényhozási úton kötelezni kell a gyermekvédelem, a gümőkór, a nemi betegségek és az alkoholelleni küzdelem, az elmebetegvédelem és az egészségügyi nevelés terén működő összes intézményeket, hogy a Stefánia Szövetség példájára és mintájára országos főszervezeteket létesítsenek. 2. Ezeket a főszervezeteket a szakvezetés és igazgatás szempontjából felügyeleti hatáskörrel kell megbízni a hasonló téren működő összes intézmények, társadalmi egyesületek stb. fölött. 3. Az előbb megnevezett országos főszervezetek az illetékes szakminiszter fennhatósága alatt az Országos Munkásbiztosító Intézettel, a Magyar Vörös Kereszttel, valamint az illetékes minisztérium által meghatározandó más szervekkel és intézményekkel Országos Szociálegészségügyi Munkaközösséget kötelesek alakítani. Ez, az országos főszervezeteken keresztül, végezné a szakirányítást és biztosítaná a rendelkezésre álló eszközök takarékos és okszerű felhasználását a szociális egészségügyi munka egész területén, míg a végrehajtás az ú. n. helyi munkaközösségek útján történne. Úgy az országos, mint a helyi együttműködés többféle módon érhető el: a) A résztvevő intézmények, egyesületek stb. tovább folytatnák eddigi tevékenységüket, csupán egyöntetű és közös munkamódszerekben állapodnának meg. b) A másik lehetőség az volna, hogy a résztvevők mindegyikét egyes szociálegészségügyi munkák, vagy gondozási ágak végzésével bíznák meg. c) Lehet a munkaközösségek működését olyan módon is megoldani, hogy maga a munkaközösség, mint ilyen létesít intézményeket és végez el bizonyos akciókat. A publikált törvényjavaslat 4. pontja az volt, hogy a munkaközösség megszervezésével és ügymenetének biztosításával a m. kir. Népegészségügyi Múzeum bízassék meg és ennek céljából Társadalomegészségügyi Intézetté és Múzeummá szereztessek át. Ez utóbbi már 1928-ban meg is történt, a munkaközösségek megszervezése azonban máig sem indult meg, annak dacára, hogy a munkaközösséget az összes szakemberek és egészségvédelmi intézmények gyakorlati szempontból is sürgősen megvalósítandónak nyilvánították.

Azon lehet vitatkozni, hogy a gazdasági helyzet, vagy az orvostudomány és a higiéné erős fejlődése hozták-e magukkal a gyógyításnak nagy üzemekbe (kórházakba) való tömörülését és ezeknek vagy az államszocialisztikus törekvéseknek tulajdonítható-e a szabad orvosi rend fokozatos dproletárosodása, de az bizonyos, hogy az orvosi rendnek szinte általános feszültséggé fajult válsága egyaránt nagy kára a betegellátásnak, a szociálpolitikának és a kultúrának.

Az orvosok szociális helyzetének a javítását, az orvosi hivatás jövőjét, az orvosok megélhetésének és helyes geográfiai megoszlásuknak biztosítását abban látjuk, hogy a mostani beteggyógyítás helyett a betegségmegelőzés szolgálatába kell állítani az egész orvosi társadalmat, ami a gyógyító és gondozó egészségvédelem egyesítése és az orvosi társadalom közreműködésével való kiépítése által fokozatosan megvalósítható. Ezek végrehajtása céljából, de rendi érdekből is okvetlen szükség van erőteljes szociális érdekképvületre: orvosi kamarára, amely az orvosi kar egyetemes megnyilatkozásának ma egyetlen lehetősége.

Az egészségvédelem betegségmegelőző törekvései azonban mindaddig hatástalanok maradnak, amíg embervédelmi intézkedéseinkben a fogyatékos elemek túlzott védelmét nem korlátozzuk. Δ nagy tömegek szomorú életkörülményei és lakásnyomora mellett paradox jelenség a pompás kertekkel

körülvett szanatóriumok és börtönök lakóinak viszonylagosan luxuriózus élete, amely egyenesen csábítja a népesség munkakerülő és fogyatékos elemeit, hogy akár bűnözés útján is állami gondozásba kerüljenek! Véget kell vetni a hamis szentimentalizmus köpenye alatt felburjánzott szociális parasitizmusnak és gondoskodni kell arról, hogy szociálpolitikai és egészségügyi intézményeink működésében olyan eugenikai szempontok érvényesülhessenek, amelyek megakadályozzák, hogy az antiszociális és fogyatékos elemek hatósági gondozásban részesülhessenek akkor, amikor az egészséges és dolgozó emberek ezrei kerülnek önhibájukon kívül a testi és lelki züllés útjára.

Meg kell alkudnunk azzal a ténnyel, hogy az emberi társadalom egy csomó fogyatékos emberrel mindig meg lesz terhelve, de egy modem állam még sem nyugodhat bele abba, hogy gyógyítóintézetekkel rakja tele az ország minden községét, ahelyett, hogy megelőző egészségvédelem eszközeivel igyekeznék a nyomort és a betegséget, e két legnagyobb társadalombontó tényezőt, csökkenteni és elhárítani. Az asszociális és fogyatékos elemeknek a túlpártolásból való kiiktatásával a nemzeti társadalom összetételét olyan módon lehet átalakítani, hogy a következő nemzedékben számszerű túlsúlyba kerülnek majd az olyan egyének, akiktől már veleszületett tulajdonságaiknál fogva joggal várhatjuk, hogy működésükkel a nemzetnek hasznára fognak válni. Ennek előfeltétele, hogy a fajegészségtant kiemeljük abból a téves fogalomkörből, amelyet az nálunk, az utóbbi évek folyamán nyert és egy magasabb etikai és szociális ideológiai világszemléletnek tárgyává emeljük fel.

GORTVAY GYÖRGY

2. A magyar közegészségügy jövő útjai

Ha közegészségügyről beszélünk, ne a főváros vízvezetékére, csatornázására, villanyvilágítására, gyógy- és luxusfürdőire, kitűnő kórházaira és pompás klinikáira gondoljunk, hanem jusson eszünkbe a falu sártengere, a magyar falu elhagyatottsága. Igenis, a magyar falu még ma is teljesen elhanyagolt. Egészségügyi szempontból ugyanott van, ahol évtizedekkel ezelőtt. Vájjon bele kell-e és bele lehet-e nyugodnunk abba, hogy amikor az egészségügyi kultúra fejlesztésével a városokban le tudtuk szorítani a tüdővészet a réginek felére s amikor a hastífusz külföldön már csak a ritkaságok közé tartozik, akkor a faluban a kisablakú, vizesfalú, földespadlójú lakóház miatt a tüdővész, a piszkos, szennyezett ivóvíz s a védekezés hézagjai miatt a hastífusz tömegesen pusztít. A hastífusz évenként tömegesen szedi áldozatait, mert ebben a betegségben 10.000 embernél több betegszik meg és ezernél több megbetegedés végződik halállal. Miért tűrjük, hogy ennyi áldozatot követeljen olyan megbetegedés, amelyet a közegészségügyi kultúra fejlesztésével biztosan le lehet győzni? Nemzetünk gyökere és éltető nedve a falu, onnan táplálkozik és újhodik meg a város. Hogyan akar élni, fennmaradni a nemzet, ha a gyökere: a falusi lakosság beteg és pusztul?

A gyakorlati egészségügyi politika végrehajtására hivatott szervezetnek számtalan baja van. Hiányzik a szervezkedésből az észszerű munkamegosztás. A központ túlságosan részletekbe süpped és legyűrhetetlen munkatömeget gyűjtött össze. Az alsóbb fokú szervezetekben pedig ezzel lefékezte az ambíciót s megbénította annak minden tennivágyását. Ennek a bajnak egyszerű az orvoslása! Az okos decentralizáció az a vérátömlésztés, melytől a magyar egészségügyi közigazgatás mihamarább megújodik s ismét erőteljesebben új munkára serken. A jövő helyes célkitűzése az, hogy a központi legfőbb egészségügyi hatóságok csak a kormányzás, az irányítás szerve

maradjanak, ne foglalkozzanak a részletekkel s ne szervezzenek olyan — akár minta—akciókat, amelyek az alsóbb hatóságok körébe tartoznak. Az alsóbb hatóságok jobban ismerik a helyi körülményeket s a szükségleteket is jobban felismerik. Ha pedig észszerűen adunk foglalkozást nekik, akkor működésük nem fog egyszerűen a jelentések és kimutatások szerkesztésére szorítkozni.

Ez nagy hiba és ezért szorítsuk ki az egészségügyi igazgatásból a sok alakíságot: „aktázást“, mert ennek nyomán tüstént olyan munkálkodás támad, melyből sokkal több hasznot merít a magyar nép egészségügyének fejlődése. A hatáskörök észszerű megállapítása, egyszerű gyors ügyvitel a biztosítéka az államakarat szociális érzéssel telített végrehajtásának. Csakis ilyen gyakorlati átszervezés után lehet a magyar egészségügyi igazgatás az egészségvédelmi kultúra hivatott irányítója.

A legfőbb államérdek követeli, hogy a magyar csecsemőket megmentjük a pusztulástól s azokat egészséges, erős és becsületes polgárokká neveljük. A külföldi szakemberek elismerését méltán elnyert és anyavédelemmel okosan összekapcsolt magyar csecsemővédelem átruházott állami hatáskörben az Országos Stefánia Szövetségre van bízva. A magyar anya- és csecsemővédelem rendszere a magyar különös viszonyoknak és helyzeteknek megfelelően alakult ki. Munkája kézenfoghatóan eredményes volt, mert működésének első idején az összes halálozásoknak 33—35%-a volt a csecsemőhalandóság, ma már csak 24—25%-a. Ennek a magyar szervezetnek nagy érdeme, hogy 15 évi szívós mimikájával minden 100 megszületett csecsemő közül 6-al többet tudott az életnek megmenteni. Azelőtt minden 100 csecsemő közül 20—21 pusztult el egyéves kora előtt, napjainkban csak 15—ró.

De még mindig sok a tennivaló! Sajnos, még nagy területek vannak az országban, ahová nem ér el az Országos Stefánia Szövetség áldásthózo keze s ahol ezért 100 élveszületett csecsemő közül 40—45 hal meg, mielőtt az egyéves kort elérné. Ez ellen csakis az intenzív szakvédelmi rendszer kiterjesztésével, az anya- és csecsemővédelem további erőteljes fejlesztésével lehet küzdeni. Ha ezt a szakszerű anya- és csecsemővédelmi rendszert erőteljesen támogatjuk, úgy lényegében általános egészségügyi gondozást is szervezünk, mert anya, csecsemő és kised majd minden családban van. És ha a családban az anyát és csecsemőt védjük, akkor feltétlenül az egész családdal, a teljes környezettel kell foglalkoznunk s így fel kell vennünk a harcot az összes népbetegségek és az összes szociális ártalmak ellen. A legnagyobb veszedelem a tudatlanság, ez ellen is ezen az úton harcolunk a leg-sikeresebben. A családot az anyán, illetőleg a csecsemőn keresztül lehet legkönnyebben megközelíteni. És minden későbbi egészségvédelmi munkának (tbc. nemibetegségek stb.) itt van alkalma megelőzésre. A tudatlanság a legnagyobb egészségügyi veszedelem, s elsősorban a csecsemőt fenyegeti. Ezért ismerik el egyöntetűen, hogy a szociális embergondozásnak mintegy 70%-a az anya- és csecsemővédelemre esik. Ha az embergondozásnak ilyen túlnyomó tömege erre a munkára jut, akkor erőltetett minden vita, mely a szakvédelmi rendszeren alapuló, magyar anya- és csecsemővédelem szervezetének megváltoztatását kíváná. A magyar nép veleszületett józan-sága meg fogja érteni, hogy csak a szakvédő látogatása hoz igazi segítséget a családnak. Tudja a magyar nép, hogy csak a szaksegítség a hatékony, mert ha csizma kell neki, nem szabóhoz megy, ha pedig ködmön kell, akkor nem csizmadiához fordul.

A magyar jövődőt szolgáló egészségügyi politika első észszerű munkafeladata, hogy a szakszerű magyar anya- és csecsemővédelem szervezetének fejlődése útból mindenféle akadályt elhárítson. Ezzel szolgálja a köteles hűséggel a nép egészséges szaporodását gátló ártalmak elhárítását, a csecsemő-

halandóság, az egyke és a bűnös vetélések leküzdését. Arra kell törekedni, hogy az egységes központi irányítás és ellenőrzés mellett a bevált szakvédelmi rendszerben működő anya- és csecsemővédelmi szervezet az ország egész területén kiépüljön. Nem lehet kétséges az eddigi tapasztalások alapján, hogy ezzel a magyar csecsemőhalandóságot valóban európai nivóra, 10—11%-ra tudnánk leszorítani. Ezzel a hazánkban még ma is évente elpusztuló mintegy 35.000 csecsemőnek csaknem a felét lehetne megmenteni.

Még ennél is tovább kell mennünk! Az óvodák mai rendszere meghaladott álláspont. Azok ma csak pedagógiai érdekeket szolgálnak, holott ennek veszélyeztetése nélkül azok könnyen bölcsődékké és napközi otthonokká volnának átalakíthatók. Az óvodákból így úgyszólván költségek nélkül nagyfontosságú és a megelőzést szolgáló egészségvédelmi és szociálpolitikai intézményeket alakíthatnánk ki. Ezzel elérnénk, hogy az anya- és csecsemővédelmi szervezet védenecinek korhatárát a 3 éves kortól a 6 éves korig, az iskolaköteles korig kiterjeszteni. Ezzel megoldást nyerne az embergondozás munkájában a mai hézag, mert a szakvédelem a születés pillanatától az iskolás korig óvna a gyermekeket.

A 6 éves korban az iskolába kerül a gyermek, ahol megint számtalan egészségügyi ártalom fenyegeti. Az intézményesen megszervezett iskolaegészségügy sikeresen száll szembe ezekkel az ártalmakkal, terjeszti egyúttal az egészségvédelmi ismereteket. Idejében felfedi a tanulók betegségeit s ezzel ízig-vérig az okos megelőzést szolgálja. Az iskolaegészségügy legfontosabb szerve az iskolaorvos, kinek figyelme az iskola berendezésére, a tanulók egészségügyi állapotára terjeszkedik ki. Az iskolaorvosi intézmény létesítése a nagy magyar higiénikus: Fodor József nevéhez fűződik s ennek ellenére ez a kiváló szociálegészségügyi szervezet külföldön jóval fejlettebb, mint hazánkban. Kivétel csakis a székesfőváros, melynek mintaszerűen kiépített iskolaegészségügyi intézménye eddig is eredményes munkát végzett. Ennek az intézménynek áldásaiban azonban minden magyar iskolásgyermeket részesíteni kell. Ebből a célból az iskolaegészségügy egységes irányítására és ellenőrzésére fel kell állítani az országos iskola főorvosi intézményt és sürgősen hozzá kell fogni az országos iskolaorvosi szervezet kiépítéséhez.

Hazánkban a tuberkulózis veszedelme és pusztítása még ma nagyobb, mint a nyugati országokban. Angliában, Dániában, Németországban az összhalandóságnak csak 6—7%-a esik a tuberkulózisra, nálunk azonban az összhalandóságnak még ma is 13%-a jut a gümőkór rovására. Különösen a falu lakosságát tizedeli a gümőkór. Ez azt jelenti, hogy Budapesten minden 5 órában, vidéken azonban minden fél órában kell egy-egy tuberkulózisban elhalt felett a lélekharangot megkondítani.

Akár mennyire súlyosak a gazdasági közviszonyok, ilyen adatok ismeretében nem szabad a gümőkór elleni védekezést megbénítani. Még takarékoskodni is csak nagy elővigyázattal szabad, mert enélkül félő, hogy a gümőkór pusztítása még inkább nekilendül. Ebben a munkában is a szakszerűség a lényeg. A korai kórmeállítás és a korai gyógykezelés. További fontos feladat az, hogy a fertőző tüdőbetegek elhelyezését biztosítsuk. Ebből a célból szükség van kevés anyagi áldozattal épült és alacsony ápolási költséget igénylő kórházakra. Minél több súlyos tüdővésztes beteg éli le utolsó napjait a saját otthonában, annál több embert fertőz meg a környezetében. Különösen a gyermekeket fenyegeti nagy veszedelem, kikre a súlyos fertőzés legtöbbször halált jelent. Akik pedig gyermekkorukban átesnek súlyos fertőzésen, azok szállítják a felnőttkori eseteket.

A védekezés előfeltétele a megelőző intézmények hálózatának kiépítése. A megelőzés, a korai kórjelzés és a korai légmellkezelés révén érhetünk el értékes eredményeket. Ezeket a feladatokat csak a tüdőbeteggondozó inté-

zetek munkássága tudja teljesíteni. Ezek az intézetek állanak minden kultúr-államban a védekezés középpontjában. A tüdőbeteggondozó intézetek fejlesztésében feltétlenül arra az álláspontra kell helyezkednünk, hogy a nagyobb közigazgatási egységekben: városokban, szükségszerűen nagyközségekben, a járási központokban mindenképpen különleges szakgondozó intézetek létesüljenek. Az intézeteket Röntgennel, laboratóriummal kell felszerelni, mert az már alapelv, hogy a korai kórjelzésben a gümőkórt nem meghallani kell, hanem meglátni. Köpetvizsgálatok és ezek alapján a fertőzési források kiemelése nélkül nem lehet a küzdelem eredményes. Az eddigi tudományos megfigyelésekből kiderült, hogy a korai légmellkezeléssel a fertőzési források 60—65%-át kiszárítani s így a fertőzési alkalmak 35—40%-át tudjuk kikapcsolni. Természetes, hogy a tüdőbeteggondozó intézeteket az anya- és csecsemővédelmi intézményekkel a legszorosabb kapcsolatba kell állítani, hogy a gümőkór elleni küzdelem már úgyszólván a gyermek születése előtt megkezdődjék.

A csecsemők pusztulása és a gümőkór borzalmas aratása után közvetlenül a venerikus betegségek rágják legszívósabban a magyarság életfáját. A veneriás betegségek elleni küzdelem mind a mai napig a közegészségügyi intézőkörök mostoha gyermeke volt. Két oka van ennek! Az álszemérem ezeknek a betegségeknek természete miatt sokáig akadályozta széles vonalú és a nagy nyilvánosság bevonásával indított leküzdési akció megindulását. Ezt a felfogást le kell tömi, mert csakis a baj súlyosságának a köztudatba való beivódása támogathatja a kellő eréllyel megindítandó védekezést. A másik ok abban keresendő, hogy egészen a legutóbbi időkig nem állottak rendelkezésre olyan adatok, melyek a veneriás betegségek elterjedését bemutatták volna. Az 1928. évben végrehajtott név nélküli adatgyűjtés tanúsága szerint az országban 54.079 nemibeteg állott orvosi kezelés alatt. Ez azt jelenti, hogy minden 1000 magyar emberre 7 gyógykezelt nemibeteg esett. Jóval több, mint Svédországban, Norvégiában, Svájcban vagy Németországban. Ha megfontoljuk, hogy az adatgyűjtés a betegeknek csak kisebbik hányadát fogta össze, akkor teljesen kibontakozik előttünk a nemibetegségek elleni küzdelem nagyvonalú megszervezésének szükségessége. Az eddigi eredmények meglehetősen szegényesek. Régi egészségügyi törvényeink intézkedései ebben a vonatkozásban valóban hiányosak. S még csak lehetőségek sincsenek kihasználva. A korai gyógykezelés és a fertőző vérbajos egyének zárt kórházi gyógyítása a legsikeresebb eszközök a védekezésben, d^még ezek a lehetőségek sem aknázhatók ki ma kellőképpen ahhoz, hogy a védekezés komolyabb sikereket mutasson. Még azt se sikerült elérni, hogy a salvarsan, a vérbaj leghatásosabb gyógyszere az összes ambulatóriumok rendelkezésére álljon. Csoda-e, ha elegendő kórházi férőhely, gondozó-intézet és ingyen gyógyszer hiányában a veneriás betegségek kérelhetetlenül rombolják a magyar fajtát?

Olyan intézkedések is történtek az utóbbi időkben, melyek egyenesen akadályozzák az antiveneriás küzdelem folytatását. Az új kórházrendelet a betegek felvételét nehezíti meg, amikor közköltségre csakis a nyilvánvalóan ragályozó állapotú betegek kórházi kezelését engedélyezi, aminek következtében az időlegesen tünetmentes betegek gyógyíthatatlanul tönkremehetnek. Még furcsább, hogy az 1926-ban a prostitúció kérdését szabályozó s az érdekében kibocsátott rendelkezés végrehajtási utasítását 6 esztendő leforgása alatt nem volt képes a megszüntetett népjóléti minisztérium megcsinálni.

Az antiveneriás küzdelmet a megelőzés, a betegek felkutatása, valamint a beteggyógyítás és betegellenőrzés rendszerében, kellene kiépíteni. Ennek a küzdelemnek is alapja a szakmunka és kerete a gondozó-intézet kell, hogy legyen. Különösen a nagyobb városokban kellene a nemibeteg gondozói-

intézetek hálózatát kialakítani. Elsősorban persze Budapesten. Természetesen ezeket is szoros kapcsolatba kellene állítani az anya- és csecsemővédő szervezettel, az Országos Stefánia Szövetség intézményeivel, mert a harmonikus együttműködés biztosítaná a világrahozott vérbaj, a magtalanság és az akaratlan egyke által fenyegető népesedési ártalmak leküzdését.

Az okszerűen kifejlesztendő szakgondozási rendszer gerince: a munkaközösség. Ez a vezérgondolat egybefonódó és harmonikus munkára szorítja az összes társadalmi és hatósági intézményeket. A munkaközösség megteremtése érdekében már 1927-ben készült törvényjavaslat tervezet, ami mint annyi sok más helyes eszme nem került megvalósításra. Pedig feltétlenül szükség van erre a reformra, mert az ország egészségügyi gondozása annyira széttagolt és rendszertelen, hogy ezen minél hamarabb segíteni kell. Egyelőre csak egészségügyi akcióra gondolunk, de nyilvánvaló, hogy szükséges volna ennek a mozgalomnak az emberbaráti egyesületekre való kiterjesztése is.

A legutóbbi évtized egészségügyi politikája az 1921—1928. években kereken 30%-kal szaporította a férőhelyek számát. Nagyon rendjénvaló lenne ez, ha a kórházak anyagi ellátására elegendő fedezet állana rendelkezésre. Az időlegesen költségfedezet hiányában szüneteltetett ágyhasználat azonban lényeges tökevesztést jelent. Azt a költséget, amit ezekbe beépítettek, sokkal célszerűbben lehetett volna a megelőzés intézményes fejlesztése terén kamatoztatni.

A munkanélküliség terjedésével párhuzamosan duzzadnak a szegényellátás terén felmerülő szükségletek. Se a 6000/1931. M. E. sz., se a 400/1932., illetve a 1300/1923. N. M. számú rendeletek nem tudják teljesíteni az itt felmerülő közfeladatokat. Sőt olyan nehézségeket támasztanak, amikor rideg finansziális szempontokat állítanak előtérbe, hogy ez esetleges járványhullám idején a betegellátás teljes csődjéhez vezethet. A legsürgősebben szükséges éppen a falusi elszegényedett népesség megsegítése érdekében ezeknek a rendelkezéseknek észszerűsítése és mindenekelőtt az orvosokra hallatlanul terhes alakiság kigyomlálása.

Az ország egészségügyének korszerű kiformalása érdekében elsősorban az Országos Társadalombiztosító Intézet mélyreható átszervezésére volna szükség. Ebben is, mint minden közegészségügyi vonatkozású kérdésben csak az orvosok bevonásával és az orvosi érdekek messzemenő figyelembevételével lehet helyes megoldást találni. Ilyen nagy kérdéseket, melyek az orvostársadalmat olyan érzékenyen érintik, csakis az orvosok hivatalos érdekképviselői szerveinek, a Magyar Országos Orvos Szövetségnek bekapcsolásával lehet érdemleges tárgyalás alá venni. Lényegesen megváltozik a helyzet az orvostársadalom javára, ha — mint azt a nemzeti munkaterv egyik pontja kimondja — a törvényhozás megalkotja a magyar orvosi kamarát. A hatalommal rendelkező és törvényes alapon nyugvó érdekképviselői szerv bizonyára még nagyobb lendülettel fogja megindítani a küzdelmet az orvosnyomor leküzdésére. Ennek sikere pedig nemcsak az orvosok, hanem az orvosi tevékenységre rászoruló társadalomnak, a magyar nemzetnek is kiemelt érdeke.

Ezek röviden elsősorban azok az elgondolások, amelyek szerint a magyar közegészségügyet sürgősen és a nemzeti munkaterv szellemében át kell szervezni. A közhatósági szervezetnek és segédintézményeinek, valamint a szociálegészségügyi intézményeknek a magyar szükségletek és elgondolások szerint és a munkaközösség jegyében történendő átszervezése nem amerikai program, hanem a tényleges adottságokkal és a hazai viszonyokkal számoló munkaterv, melynek megvalósítását a nemzetőrzs életerejének megóvása, sőt fokozása érdekében a magyar jövőendő követeli.

KODÁLY ZOLTÁN ÜNNEPE

AZENEKÖLTŐ, kinek ötvenedik születésnapját december derekán ünnepelte zenészvilág és nagyközönség, nemcsak magyar, de általános európai szempontból is azok közé a kiválasztottak közé tartozik, akik pályájuk mai delelőjéről eddigi munkásságukra visszatekintve, már teljes, nagy, összefüggő birodalmat érezhetnek maguk mögött s nevezhetnek a maguk művének.

Mekkora különbség s mekkora változás! Kodály Zoltán útja — a gyszombati tanulóévektől az Eötvös-Collegiumon át a budapesti Zeneakadémiáig, azután Párizstól a csiki, bukovinai falvakig, tehát ugyanaz az út, melyet most művei szélesebb körben tesznek meg — súlyos volt, küzdelmes és nehéz: küzdelem egy ellenséges univerzum, egy ország fásultsága, egy világ közönye ellen, tusakodás a maga nagy problémáival s a külső élet minden akadályával. Hányszor hallottuk, hányszor kellett hallania e küzdelem közepette hogy amit akar s amit alkot, legfeljebb érdekes kuriózum, kaland, töredék, próbálkozás! Azután, mikor művének és programjának szinte félelmes egész volta szembeünt, ennek a vádnak is el kellett némulnia, mint a többinek mind. Ma már nyilvánvaló, hogy teljesen, fenntartás nélkül győzött; s most, hogy „ég az oltár“, most, hogy a nemzet immár felismerte benne egyik legnagyobb fiát, immár nyugodtan nézhetünk az oszladozó homály utolsó felhőszályaiban is és higgadtan tudjuk felmérni küzdelmei jelentőségét.

TÖREDEK, próbálkozás... Ez a költő kezdettől fogva ősi, természetes ösztönnel érezte, hogy az ő világa teljes és egész, teljesebb és egészebb, mint az őt környező „aktuális“ élet, a korszak magyar élete, — hogy neki őse, útmutatója és szövetségese mindaz, ami az emberi kultúrában nagy, teljes és töretlen. A távolból így hamarosan feléje nyúlt egy sor „szövetséges“, mester és barát keze; megtalálta álmait a biblia istentidéző, zordon látomásaiban s a hellén tengerek ragyogásában, a latin kultúrák szigorú nemességében s a régi német zene bachi — beethoveni ősrangjában. De mit kellett maga körül, saját otthonában látnia? A magyar élet s főként a magyar zene birodalma a töredékek, torzók, félbenmaradások világa volt — s ameddig a szem ellátott, csak kezdetek mutatkoztak, melyeknek sohasem támadt folytatása. Itt előről kellett mindent kezdeni. S Kodály útja szinte ösztönszerűleg arra vitt, ahol a töredékek között és alatt egy nagy, kimondatlan Egész aludta csipkerózsáalmát. Fel kellett fedeznie a régi magyar népzene s benne egy organikus nemzeti lét elfeledett, elejtett tradícióját, fel kellett fedeznie ebben a népzeneben s az elporlott magyar „úri“ zene zilált töredékeiben egy elmerült nagy kultúra világát, egy kultúráét, melyben a magyarság a fiatal népek hódító erejével, viruló ifjúságban állott az élet problémái elé; ahol nép és nemzet még egyetlen fogalom, oszthatatlan test, mely egyetlen lélekzettel szívja be és sugározza ki az életet, eszmél és alkot. A magyar népnek ez a nagy ifjúsága s vele az egyetlen, összefoglaló kultúra álma Kodály egész munkásságán végighúzódik s kimondatlanul ott áll mint program, mint vágy, mint alapézés minden műve mögött.

Mit is kellett itt tenni, hogy a semmiből, a romokból egy új, nagy, világevényű birodalom kerekedjék? Hosszú hallgatás után, ösztönösen bejárva a maga belső problémáinak teljes megérlelődését, nyúl a tollhoz, — de akkor azután minden, amit kimond, amit teremt: végleges, megmásíthatatlan, útjelző. Előbb a dalok: felfedezi a magyar szó zenéjét; hiszen ennek a nyelvnek énekelnie kell, szabadon, teljesebben és igazabban, mint ahogyan a históriás énekben, a németes műdalban, a romantikus operában

énekelt, dalolnia a maga szívverésének, lélekezésének belső, sajátos törvényei szerint! Megszólalnak régi magyar költők, „megkésett melódiák“ szárnyán vonulnak be a magyar zenébe Balassi, Berzsenyi, Csokonai, Kölcsey, azután Ady is; heroikus viaskodások, sötét töprengések, keserű mámorok, szerelmek, lángolások egyszerre újult, forró életre kelnek egy régi-új magyar ritmus tüzeiben, a nyelv varázslatos zenei kivirágzásában, egy Európa számára merőben újszerű méloszban. Az egyes ember sorsa immár itt áll előttünk; de hogy világa teljessé legyen, nemcsak benne kell megszólalnia az életnek, hanem mögötte, mellette, körülötte is. És most megszólal a h a n g - s z e r, az anyagból kitörő lélek szimbóluma s önálló létre eszmél egy gondonka magányos panaszában, két vonóhangszer páros énekében, egy triószerenád duhaj táncritmusában, két vonósnégyes szívárványosan izzó jelenéseiben. Megszólal a magyar táj, előbb a Nyári este (1906) végtelen vágyódásában és rajongó természethimnuszában, majd a Hegyi éjszakák és az Este tündérfátylai között, a Marosszéki táncok erdőzúgása mélyén. S mindennek betetőzéséül megszólal a n é p, — előbb a népdalfeldolgozások sorozatában, mint saját „naiv eposzának“ dalosa; majd a kórusokban, mint tömeg és sorsközösség; most a Psalmus Hungaricus-ban (1923), mint a magyar s vele minden emberi jajkiáltás, minden egetostromló szenvedés élőszobra, prófétai harcok tragikus és mégis halhatatlanul győzelmes hőse; azután Hány János-ban (1926), mint napsugaras álmok rezignált álmodója s végül a Székely fonó (1932) színpadán egy immár minden korlától megszabadult nagy emberi színjáték fókuszában, mint ennek a drámának meséje és mesélője, eszméje, háttere és megjelenítője egy személyben. Íme, az egész élet, az egész mindenség énekel a magányos ember körül, beteljesítve és igazolva magányossága sóvárgó álmait; ugyanegy dallam odakint és odabelül; a romokból, mintegy „májusi vessző“ érintésére, csodálatos, sokrétű világ támadt s kezdi élni a maga meseszerű életét.

S hogy ez az élet mégis mennyire valóság, mily teljes és mélygyökerű valóság, épp az mutatja, hogy minden részletet betölt, mindenütt otthon van és mindent otthonná varázsol. Minden részletre szüksége van: feladatot szab a kicsinyekre és erőtlenekekre is. így az új programnak már legelső tanítása vigasz a csüggedőknek: semmi sem késő, semmi sem hiába! Ami töredék, még egészségre lehet, az elhibázott kísérlet beállhat egy nagy összefüggés szerves részének; ami tetszhalott, még életre kel egy napon; ami tévedés esett, még helyrehozható s ami beteg, még meggyógyulhat. Szervezzük újra a nemzetet, egészséges, igazi életre, mutassunk neki példát a zenével, mutassuk meg, hogyan lehet a magyar zenéből az emberiség zenéje s a magyar gondolatból világeszme; ezek Kodály gondolatai, miket cikkekben és előadásokban is kifejez. A munkában mindenki résztvehet, mindenki és minden megtalálja a maga helyét, gyermek és felnőtt, jövő és múlt, testvér és idegen; igen, eszméljen, álljon talpra, jöjjön közénk mindenki, keresse meg mindenki a helyet, mely az egészben reá vár, fogózzék össze egyetlen nagy láncba és énekelje a többivel a közös, nagy Melódiát, az új magyar élet melódiáját, melyet nem szabad abbahagynunk és elfelejtenünk, — hiszen nemcsak a teljes magyar élet, hanem a teljes emberi élet örök mélosza is ott zeng benne időtlen zengéssel.

Így lett Kodály, a művész, a reformátor, a nevelő immár az egész nemzet nevelője. Mint minden nagy magyar költő, ő, a magányos úttörő is nemzete problémáiban oldotta meg saját élete problémáit, személyes céljai és feladatai itt bontakoztak ki és valósultak meg, nemzete életfeladataiban. S egyúttal mégis, ugyanakkor túlnőttek a nemzeti kereteken. Mikor a Psalmus Hungaricus vagy a gyermekkarok úgy csendülnek fel nyugati országok énekkarain, mint e távoli, boldogabb népek saját örömeinek-bújának éneke,

tehát nem kuriózum és nem „keleti furcsaság“ többé, hanem „mindenki ügye, mindenki hangja“: akkor fel kell ismernünk, hogy a Kodálylyal megjelent magyar zenei klasszicizmus, a magyar gondolatnak ez a népi szellemtől inspirált, egyetemessé táult zenei megnyilatkozása, mellyel a magyarság a maga meghamisíthatatlan s legmélyebb mivoltában először lép be a zenélő emberiség világgözösségébe, — ez a zene valóban megtette a lehetlent, valóban egyenrangúvá nőtt a nyugati zenekultúrákkal. A mai Magyarország vezető művészete egy évtized óta világraszóló jelenség, melyre a mai Európa is úgy hivatkozik immár, mint egyik reprezentáns szellemi eredményére.

EZÉRT az ötvenéves Kodály Zoltán, amikor most, ezen a mesgyn egy pillanatra megáll és visszatekint, valóban csorbitatlanul egész, mese-szerűen felépült birodalmat lát maga mögött elterülni; győzelme teljes, álmái, úgy érezzük, valóra váltak s a roppant terv, álmainak és alkotásainak teremtő-kohója, bizonytal épűgy növekszik majd jelentőségében és hatá-sában, mint maguk a művek, melyek hirdetik. Hogy a művész útja ezen a magaslaton túl hova vezet s merre mutat tovább, ki tudja? úgy tűnik, pihenő nélkül visz mind magasabb, mind merészebb és ragyogóbb csúcsok felé.

SZABOLCSI BENCE

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Schleicher kormánya — A genfi öthatalmi határozat az egyenjogúságról, a leszerelés és a területi kérdések összefüggése — Az amerikai adósság fizetése, Anglia álláspontja és következményei; a francia fizetésmegtagadás, Hooverék helyzete — Az új francia kormány

A NAGY földrengés és a pusztító lávaeső után a tisztító vihar jelei ismét szaporodnak. Ezekhez számíthatjuk a Schleicher-kormány megalakulását Németországban, a genfi öthatalmi konferencia deklarációját a fegyverkezési egyenjogúságról és végül azt, hogy Franciaország megtagadta (illetve elhalasztotta) az Amerikával szemben fennálló adósság december 15-i esedékességének megfizetését.

Schleicher tábornok, a birodalmi véderő minisztere, már évek óta a német politikai élet nagy ismeretlené és titokzatos mozzatója volt. A Papen-kormányban ő az erős ember, ő a kancellár spiritus rectora és amellet állandó kancellárjelölt. Minden jel arra vall, hogy felsőbbbségesen intelligens ember, akinek szellemi tulajdonságai mellett még az emberekkel való bánnitadás is osztályrészüi jutott. Ha eddig nem vállalta a birodalmi kormány elnökségét, úgy ennek saját kijelentése szerint két oka volt. Az egyik az, hogy kinevezésével egy bizonyos mértékig a Reichswehr maga kerül a politikai hatalom élére, tehát nehezebb fenntartani a birodalmi haderő politikamentességét; másik oka pedig, mert kineveztetése könnyen diktatúra jellegét adja a kormánynak, amit Schleicher el akart kerülni. Harmadik, a tábornok által be nem vallott, de valószínű okként még hozzáfűzhetjük, hogy Schleicher nyilván nem akarta magát átmeneti kormányzással elhasználni, hanem csak akkor óhajtott jönni, amikor hosszútávra szóló, stabil kormányzásra lehetett számítani. Azonban az események erősebbek voltak, mint Schleicher tervei és akarata: a Papen elkerülhetlenné vált lemondásával és visszavonulásával megnyitott krízisnek nem maradt más megoldása, mint Hindenburg birodalmi elnök így ezredbajtársának kinevezése.

Amidőn a november 6-i választás eredménye megmutatta, hogy a fekete-barna koalíció (centrum és nemzeti szocialisták) lehetetlenné lett és hogy Hitlernek ahhoz, hogy parlamenti többség alapján kormányozzon, szüksége van a Hugenberg-féle megszorított német nemzeti csoport támogatására, meg lehetett kockáztatni azt a kegyetlen és gúnyos játékot, hogy Hindenburg elnök ismét magához hívja Hitlert és megbízza őt egy parlamentáris többségi kormány megalakításával. Amilyen nehezen érthető már az is, hogy az agg tábornagy ebbe a karzat számára megjátszott komédiába belement, olyannyira érthetetlen, sőt felfoghatatlan, hogy Hitlerék beleestek a csapdába. Nyilvánvaló volt mindenki számára, hogy még ha a feketék és barnák között a rendkívül valószínűtlen koalíció alapfeltételeire nézve létesülhetne is megegyezés, a német nemzetiek tudni fognak közreműködésükhöz olyan feltételeket fűzni, amelyek Hitler számára lehetetlenné teszik a kormányzást. Ezenkívül már maga az elnök is olyan feltételeket szabott, — mint például a Papen-kormány összes gazdasági szükségrendeleteinek fenntartása, viszont Hitler részéről lemondás a szükségrendeletek kibocsátásának jogáról — amelyek a Nazi-vezér megcsúfolásával egyértelműek voltak. Az egész komplikált stratagéma eredménye: egy kötetnyi levél váltása Hindenburg és Hitler között, Hitler tekintélyének újabb lejáratása és a nemzeti szocialista párt sorainak bizonyos megbontása, amely egyelőre a kompromisszumra hajlandó Gregor Strasser alvezér kilépéséhez vezetett. Mikor aztán Hitler kudarca után visszaadta megbízatását — azt a propozícióját, hogy az elnök őt nevezze ki egy úgynevezett prezidiális kabinet élére, a tábornagy természetesen nem fogadta el — Hindenburg számára csak két lehetőség maradt nyitva: Papen újra való kineveztetése, vagy Schleicher megbízatása. Az agg marsall hozzáméltó niebelungi hűséggel — és talán osztályszolidaritásból is — ragaszkodott volna Papen újramegbízatásához, akit Schleicher „félelem és gáncs nélküli lovagnak“ nevezett. A volt birodalmi kancellár azonban túlságosan képviselte egyrészt a tisztán autoritarius és szinte isteni megbízáson alapuló uralmat, a kevesek uralmát, a közvélemény akaratának tökéletes semmibe vételét, semhogy egy ilyen keménynek ígérkező tél eleién újból őt lehetett volna a kormány élére állítani s ezzel, Hugenbergéken és az úgynevezett Herrenklubban összegyűlt, főként keletporoszországi német földbirtokos-arisztokrácián kívül, mindenki ellen kormányozni. A marsallnak tehát szívében őszinte fájdalommal meg kellett válnia Papentől. De a magaválasztotta jelentéktelen kancellárt sokkal melegben elismerő szavakkal búcsúztatta, mint hat hónappal előbb Brüninget, aki mint ember és államférfi ma is egyike a legkiválóbbaknak Németországban, ha nem a legkiválóbb. Érdekes tehát az, hogy a generális-államférfi sokkal nagyobb és szélesebb communis consensusra támaszkodhatik, mint elődjei. Schleichernek majdnem minden párthoz megvan az összeköttetése: a Nazik félig-meddig bíznak benne, de mindenesetre félnek tőle, sokan közülük pedig hallgatnak reá; a szakszervezetekkel igen benső viszonyt tart fenn és így ezen az úton eljuthat a szocialistákhoz éppen úgy, mint a centrumba. Saját kijelentése szerint ellensége minden doktrinarizmusnak: „még ha eretneknek neveznek is“ — mondotta — „bevallom, nem vagyok sem szocialista, sem kapitalista.“ Nyilvánvalóan elejtette a Papén által erőszakolt birodalmi egységesítési programot s ezzel is enyhítette a feszültséget. Saját aggodalmait azzal altatta el, hogy kijelentése szerint csak átmeneti időre vállalt kormányt (legalább is ő ezt mondja) és hogy ilyen szükség-időszakra éppen a Reichswehrrel való közeli összeköttetése politika-mentessé teszi kormányzását. Másrészt pedig, mert éppen az a feladata, hogy előkészítse a parlamenti kormányzást. Minthogy pedig tényleg jól fogadták kormányát — hiszen Németországban az emberek nem akarnak

komolyan parlamentáris kormányt, hanem csak azt, hogy valóban kormányozzák őket — és a szerencse is szolgálatába szegődött, valószínű, hogy átmenetileg bejelentett kormánya tényleg hosszútávú kormányzás lesz: az új Németország felépítése.

ALIG néhány nappal megalakulása után történelmi értékű karácsonyi ajándékot hozott a Schleicher-kormány Németországnak, sőt volt háborús szövetségeseinek is. A MacDonald által Genfben összehívott és immár közel három hónapi munkával előkészített öthatalmi megbeszélések, amelyeken való részvételt Németország a választások előtt elkerülte, december n-én Genfben teljes sikerre vezettek. Ezen a napon Anglia, Franciaország és Olaszország képviselői elismerték, hogy „a Leszerelési Konferencia egyik alapelve a jogegyenlőség (Gleichberechtigung), amelyet Németország és a többi a békeszerződés értelmében leszerelt hatalom számára biztosítani kell“, olyan rendszerben, amely minden nemzetnek biztonságot nyújt, továbbá, hogy ezt az elvet a Leszerelési Konferencia rendelkezéseit egybefoglaló szerződésbe fel kell venni. Ennek a kijeletésnek alapján Németország közölte, hogy hajlandó visszatérni a Konferenciára. Nagybritannia, Franciaország, Németország és Olaszország ezenkívül késznek nyilatkoztak arra, hogy részt vegyenek egy olyan, az összes európai államok által teendő újbóli ünnepélyes kijeletésben, mely szerint „semmi körülmények között sem fogják sem mostani, sem későbbi viszállyaikat erőszak alkalmazásával megoldani akarni.“ Végül az Egyesült-Államok kormányával együtt az öt nagyhatalom kijelentette, hogy minden erejükkel azon lesznek, hogy a Konferencián az összes többi képviselt hatalmakkal együtt olyan szerződést hozzanak létre, amely a fegyverkezések lényeges csökkentését és korlátozását eredményezze, a rendelkezések jövőbeni revidálását további leszerelés céljából nyitva tartván.

Meg vagyok győződve, hogy nem túlzók, ha ezt a megegyezést, melyet két nappal később a Konferencia főbizottságának plenáris ülése is magáévá tett, a háborút követő 13 év legfontosabb és legnagyobb jelentőségű eseményének tekintem. Ha a lausannei konferencia — bármi legyen is a szerződés sorsa — egyszersmindenkorra visszavonhatatlanul megszüntette a jóvátételt, akkor ez a deklaráció, bármi történik is később, elvben, jogilag és történelmi megfontolásokig megszünteti a teljes jogú és nem teljes jogú államok között létező különbséget, amelyet a békeszerződések ötödik fejezete kényszerített a legyőzöttekre: mostantól kezdve a Nemzetek Szövetsége minden tagállamára nézve érvényes az Egyezségokmány 8. cikke, amely kimondja, hogy minden tagállam leszállítja fegyverkezéseit arra a legkisebb mértékre, amely nemzeti biztonságával és nemzetközi kötelezettségeinek végrehajtásával összeegyeztethető. A békeszerződések ötödik fejezetének eltüntetése pedig egyértelmű azzal, hogy megszűnik a békeszerződés kegyetlen rendelkezéseinek indokolása a háborús bűnösségre és a háborús felelősségre való, történelmileg tarthatatlan és erkölcsileg menthetetlen hivatkozással. A deklaráció magában foglalja a franciáknak a biztonságra vonatkozó kívánságát és tételét, amennyiben az egyenjogúságot a nemzetek biztonságának rendszerébe beleilleszti, Németország kívánságát ellenben honorálja annyiban, amennyiben ennek a biztonságnak a követelését és megadását minden nemzet számára egyenlővé teszi. Ez annyit jelent, hogy az a biztonsági rendszer, amit kidolgoznak, ugyanolyan biztonságot kell hogy nyújtson a legyőzötteknek, mint a győzteseknek. Az út pedig ehhez a fokozatos leszerelésen keresztül vezet el: ez a passzus tehát épp annyira tesz eleget a németek azon kívánságának, hogy a leszerelés fokozatosan viendő keresztül, mint a franciáknak, — akikkel ebben a tekintetben az angolok is

szolidárisak voltak, — hogy a jogegyenlőség nem kereshető a felfegyverkezés útján, tehát a nivellálásnak lefelé és nem felfelé kell történnie.

Ha alaposan megvizsgáljuk és analizáljuk ezt a szöveget, Európa további fejlődésének útján nem kicsiny jelentősége van annak a kijelentésnek sem, hogy a nagyhatalmak és velük együtt a többi európai államok differenciáik kiegyenlítésére nem fognak erőszakot alkalmazni. Bár ez különböző formákban és mértékben benne van a locarnói egyezményben, a Kellogg-paktumban és a Népszövetség által kidolgozott úgynevezett Acte Général-ban, annyiban fontos lépés, mert nemcsak a „háborút, mint a nemzeti politika eszközét“ zárja ki, hanem egyáltalában „az erőszak alkalmazását“.

Korántsem akarom azt mondani, hogy a leszerelési Konferencia síma lezajlása biztosítva van. Kétségtelen azonban, hogy a nagyhatalmak el vannak határozva arra, hogy komoly munkát végezzenek, hogy a jogegyenlőség elvét szem elől ne tévezzék és hogy a fokozatos leszerelés első étagpját végrehajtsák. Kétségtelen, hogy az Egyesült-Államok a demokrata-éra és Rooseveltnél elnöklése alatt is teljes erővel és komolyan fognak a leszerelési munkában részt venni, — ellentétben az azok részéről terjesztett hírekkel, akiknek a leszerelési Konferencia csődje érdekükben áll. A Konferencia valószínűleg válságos helyzetbe fog kerülni egyrészt akkor, amikor ennek a leszerelésnek a mértékét kell majd meghatározni, szerződésileg gyakorlativá tenni; másodsor pedig akkor, amikor a biztonság kérdését fogják tárgyalni és annak alkalmazását eldönteni. Alig hiszem, hogy a biztonság problémájának feltevése ne hozza kénytelen-kelletlen a Konferencia asztalára a békeszerződések területi határozmányai újra megvizsgálásának tövises problémáját. Vannak Európában határvonalak, amelyeknek fenntartása egyes államokra nézve a biztonságot teljesen kizárja, illetve amelyeknek fenntartása — a biztonság eszméjének logikus keresztülvitele mellett — azt követelné, hogy azoknak az államoknak hadserege legyen erősebb, amelyek hátrányára és kárára ezeket a határvonalakat megvonták. Minthogy a Konferencia célja nem felfegyverzés, hanem leszerelés, nyilvánvaló, hogy a határvonalat kell megváltoztatni és az államok között ma fennálló formális békeállapotot így tényleges, a rendelkezésekben, a népek szellemében és megnyugvásában gyökerező valódi békévé átalakítani. Fog-e sikerülni ennek a konferenciának ezzel a problémával foglalkoznia és azt megoldania, az más kérdés, de hogy nem fogja elkerülhetni azt, hogy vele szembe nézzen, az számomra nem vitás.

MINT ahogyan kora tavasz idején a jégtorlaszok megindulnak, éppen úgy megindította a gazdasági világválság, melynek egyik oka éppen a háború és az azt követő békeszerződések, azt a jégkérget, amelyet a békekonferencia Európa mai természetellenes alakulatára ráfagyasztott. A problémák szimultán vetődnek fel és szimultán kell őket megoldani. A leszerelés problémája megoldási formulázásának megtalálását elhatározóan elősegítette az adósság rendezés kérdése, amely Franciaországra nyomasztóan hatott. Senki ideát Európában nem fogja elfogadni azt az amerikai tételt, hogy az adósságok és a leszerelés kérdése között junktim van, éppen úgy, mint ahogyan az amerikaiak sem fogadják el jogilag azt a tételt, hogy a háborús adósságok és a jóvátételek között kapcsolat áll fenn. Tényleg azonban a francia kormánynak ahhoz, hogy az Egyesült-Államokkal bekövetkezendő tárgyalásokban helyzete erősebb legyen, szüksége volt arra, hogy a leszerelés kérdésében való engedékeny állásfoglalására hivatkozassék és esetleg sejttesse, hogy talán a Hoover által júniusban javasolt mértékig hajlandó haderejét redukálni. Ezért kellett a rendelkezésre álló oly rendkívül rövid idő alatt — december 5-étől december 11-éig — szinte gyorstalpaló munkával tető alá hozni a leszerelési deklarációt, hogy Herriot december 12-én és 13-án a

Kamara nagy vitájában már legalább ettől a teheről megszabadultan jelenhessék meg a képviselők és a washingtoni kormány előtt.

Vihar tört ki Európa és Amerika. de elsősorban Franciaország és az Egyesült Államok között. Ez a vihar hivatva van arra, hogy megtisztítsa a világgazdaságot az eddig felismert legzavaróbb momentumtól: az államok között mindennemű ellenszolgáltatás nélkül történő nagyobbarányú fizetésektől. A Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között egyrészt. Franciaország és az Egyesült Államok között másrészt november 8-a óta folyó jegyzékharca a háborús adósságok kérdésében a december 13-i kamarai és alsóházi vitákkal s a párizsi és a londoni kormányok december 14-i jegyzékeivel véget ért. Az, hogy Anglia fizetni fog, egy percre sem volt kétséges. Afelől, hogy Franciaország meg fogja-e tagadni a fizetést, még lehetett vitatkozni, bár valószínű volt. November 8-i jegyzékével a londoni kormány általános nemzetgazdasági okokra hivatkozva, a 95.5 millió dolláros december 15-i esedékesség elhalasztását kérte, hogy közben a gazdaságilag igazságtalanná és lehetetlenné vált szerződést revideálhassák. Amikor ezt az Egyesült Államok kormánya arra való hivatkozással, hogy az indokok nem látszanak elegendőknek, visszautasította, a brit kormány pénzügyi, gazdasági és politikai érvek gazdag arzenáljával december i-én újabb jegyzékben kérte a halasztást. Hivatkozott arra, hogy saját adósainak máris többet engedett el, mint amennyivel tartozik az Egyesült Államoknak, hogy tehát, még ha adósaiktól, beleértve Németországot, továbbra is mindent megkapna, még mindig jelentékeny teher hárul a brit adófizetőre. (Eddig kb. 200 millió font sterlinggel fizetett Nagy-Britannia többet Amerikának, mint amennyit másoktól kapott.) Az angol-amerikai adósságtörlesztő egyezmény oly előnytelen Angliára nézve, hogy míg Nagybritannia része az Egyesült Államokban kontrahált adósságokban csak 40%, a teljesített fizetések 80%-a őt terhelte. A jegyzék továbbá rámutat arra, hogy az aranystandard elhagyása következtében mennyivel nagyobb megterhelést jelent az angol adófizető számára a törlesztési rész megfizetése, mint eddig (kb. 20 millió aranyfont helyett 30 millió papírfont). A nagykereskedelmi árak katasztrofális esése következtében pedig árukban közel kétszer annyit jelent a törlesztési összeg, mint a hitel igénybevételekor. Amikor a háborús adósságot fundáló szerződést kötötték — 1923-ban —, a fizetendő annuitás az Egyesült Államokba irányuló brit export felét tette ki; ma az export az annuitás negyedével egyenlő.

Ha tehát Angliának mégis teljesítenie kell az adósságfundáló szerződésből eredő kötelezettségeit, ennek kettős gazdasági következményei lesznek: a brit vásárlásokat az Egyesült Államokban a minimumra kell majd korlátozni, másrészt pedig más államok Angliába irányuló eladásait is csökkenteni kell, nehogy azok a fonton keresztül igyekezzenek Amerika felé irányuló kötelezettségeiknek eleget tenni. A brit kormány továbbá rámutat arra, hogy Amerika követelése az adós államokkal szemben nem részesülhetnek preferenciális kezelésben, ha tehát az Egyesült Államok követelik az adósságszolgálatot, Nagy-Britannia is kénytelen lesz ama 7 adós államaival szemben — Franciaország, Olaszország, Portugália, Jugoszlávia, Románia, Görögország és a Brit Domíniumok, továbbá Németország — követeléseivel fellépni és azokat behajtani, amelyek irányában a lausannei konferencia után ezeket felfüggesztette. Tehát a lausannei szerződést nem lesz lehetséges ratifikálni, az adósok Németországtól is követelni fogják a jóvátételt és így a bizalom újjáéledése, amely Lausanne-t követte, semmivé fog válni. Végül bejelentve, hogy a legkevésbé káros fizetési módnak az aranyban való fizetést találja, ismét felhívja az Egyesült Államokat, hogy ne kívánja mindazokat a következményeket, — világkereskedelem újabb csökkenése, árak esése stb. — amelyekkel már ennek az esedékességnek a megfizetése jár.

Az egyidejűleg küldött francia jegyzék természetesen kevésbé foglalkozott gazdasági és pénzügyi érvekkel. Hiszen Franciaország, amely közel annyi arannyal rendelkezik, mint az Egyesült Államok, transzfernehézségekre nem hivatkozhatott; arra sem, hogy az alig 19 millió dolláros fizetés a világkereskedelmi egyensúlyt megzavarná. Bár rámutatott deficités költségvetésére, — tényleg több mint 500 millió dollár (13 milliárd francia frank) költségvetési hiánya van — azt mégsem állíthatta, hogy képtelen megfizetni ezt az összeget. Érvelése inkább hasonlít ahhoz az argumentációhoz, amit mi a békeszerződés revíziója és saját adósságaink leszállítása mellett alkalmazunk: az adósság fizetésének követelése Franciaországtól igazságtalan és erkölcstelen, tehát az egyezmény revideálandó és, amíg ez meg nem történik, Franciaország fizetései felfüggesztéséhez az Egyesült Államoknak meg kell adni a hozzájárulást. Az érvelés fő alapja az, hogy Franciaország amerikai adósságának teljesítését mindig függővé tette a német reparációs fizetésektől. Ha ezt a washingtoni kormány és a Kongresszus eredetileg nem fogadta is el, azóta, hogy Hoover 1931 júliusában rákényszerítette Franciaországra a Németországnak adandó moratóriumot, jogilag is létrehozta ezt a junktimot és ma nem térhet vissza minden további meggondolás nélkül az eredeti kíméletlen adósságbehajtó álláspontra. Hoover azt mondta, — ez körülbelül a francia érvelés veleje — hogy Európa hozza rendbe a dolgait, aztán Amerikával majd lehet beszélni. Európa Lausanne-ban rendezte a dolgait, de Amerika nem tartja meg a szavát.

Nagy-Britannia úgy döntött, hogy fizet és a kormánynak ezt az elhatározását az Alsóház egyhangúan helyeselte, a világ tőzsdéi pedig a font többhetes esése után annak szinte rohamos emelkedésével feleltek. Anglia fizet, mert politikai és pénzügyi hitele mindenekelőtt való; mert, hitelező állam lévén maga is, eminens érdeke, hogy ne adjon példát a szerződéses kötelezettségek megtagadásával. (Ezt már Írországgal szemben fennálló vizzálya miatt sem teheti.) Fizetnie kell, mert ezzel önmagának tartozik és mert erre Amerika fog ráfizetni; de elvárja, hogy az Egyesült Államok leüljenek a zöldasztalhoz, hogy az adósságfundáló egyezményt átalakítsák: cél lévén a lehetetlenné vált adósságok teljes törlése. A fontjegyzés emelkedése azt mutatja, hogy a tőzsdék már eszkömpálják ennek bekövetkezését.

A brit államférfiak érvei, az Angliával való szolidáris eljárás nagy fontossága és az az aggodalom, hogy Franciaország izoláltan marad, ha megtagadja a fizetést, Herriot-t teljesen meggyőzték. Oroszlánként küzdött a francia Kamara nevezetes ülésén azért, hogy Franciaország is teljesítse a ráeső kötelezettséget. Államférfiúi nagysága eddig talán soha el nem ért magaslatra emelkedett, amikor a francia nemzet képviselőit figyelmeztette arra, mit jelenthet számukra, ha elhagyják azt az alapot, amelyen Franciaország megingathatatlanul állott tizenhárom esztendő óta: a szerződések és az adott aláírások tiszteletben tartásának alapját. Hogyan kívánhatja Franciaország másoktól ezt a hűséget, ha maga nem tiszteli saját aláírását, saját vállalt kötelezettségét? A Kamara nem volt képes Herriot-t, a nagy államférfit követni: egyrészt az elkeseredett francia választót látta, másrészt pedig Amerika elleni felháborodása vezette. Azzal, hogy a francia Kamara kétharmad többséggel — 402 szavazattal 178 ellen — kimondta, hogy a december 15-i esedékesség fizetését felfüggeszti mindaddig, míg újabb megegyezés nem létesül az Egyesült Államokkal, Franciaország jogilag megtagadta szerződéses kötelezettségének teljesítését.

Lehet, sőt valószínű, hogy Franciaországnak is sikerülni fog új megegyezést kényszeríteni ki Amerikától. A tehetetlen és őszinteségben szűkülködő Hoover elnök éppúgy, mint utóda, továbbá a ma még anakronisztikusan létező, de az Egyesült Államok népét nem képviselő Kongresszus és a már-

dúsban összeülő új demokrata többségű Kongresszus kénytelenek lesznek belátni, hogy nem folytathatnak finánciális és vámháborút egész Európával. Az öreg kontinens esetleg még hajlandó leszeregni, házát politikailag, pénzügyileg és gazdaságilag rendbe hozni, de ebben a munkában részt kellene vennie az Egyesült Államoknak is. Ha akarja, szépszerével — ha nem, ellenére is. Ez a jelentősége a lausannei szerződés végrehajtása és az európa-amerikai viszony szempontjából az angol és olasz fizetésnek, a francia és belga részről jövő megtagadásnak.

Hogy az amerikai álláspontot megértsük, tudnunk kell, hogy a Kongresszus két házának túlnyomó többsége gazdaságilag, pénzügyileg és politikailag tudatlan és műveletlen, legfeljebb átlagos ügyvédjogászai tudással rendelkező tagokból áll. (Hiszen másrészt látjuk, hogy a francia Kamara művelt, túlnyomórészt nagy tudású és intelligens tagjai is főként a választó felé néznek és a legegyszerűbb fiskális szempontok szerint döntenek. Népképviselések nem vonhatják ki magukat a választótömegek sokszor primitív befolyása alól.) A képviselők és szenátorok az Egyesült Államok fellépésének következményeit nem tudják mérlegelni. Éppúgy, mint a közvélemény, csak két dolgot látnak: azt, hogy Amerikának 1400 millió dollár deficitje van, adókat kell emelnie és fizetéseket leszállítania, hogy a munkanélküliek száma 12 usque 14 milliót tesz ki, akiknek eltartásáról senki sem tud gondoskodni; a másik oldalon pedig effektíve kölcsönadott és európai célokra elhasznált milliárdokat biztosító, gazdag államok által aláírt szerződéseik vannak, amelyeket ez államok némelyike könnyen betarthat, különösen ha hadi költségvetését korlátozná. Lehet, hogy Hoover maga hajlandó lett volna — ha újra választják és egy rokonszenves többségű Kongresszusra támaszkodhatott volna — lényeges engedményeket tenni. Bármennyire tagadják is hivatalosan, nem lehet kétséges, hogy ilyen irányú, úgynevezett offciózus biztatások történtek is részéről a lausannei konferencia idején. De Hoover akkor is tehetetlen volt, amikor többségre támaszkodott a Kongresszus két házában; mennyivel inkább az most, mikor a „béna kacsza“ periódusában van, ahogyan az amerikai kormányzást nevezik abban az amerikai alkotmány által teremtett és ma még anakronisztikusán fennálló korszakban, amikor a bukott elnök négy hónapon át még kormányozni kénytelen, bár már mögötte ellenpárti utóda és vele szemben ellenséges érületű parlament áll. Hoovertól tehát legfeljebb pielimináris tárgyalásokat lehet várni; azt, hogy a nagybankárok és a nagyipar segítségével csitítani igyekeznek a Kongresszust és előkészítik az adóssági szerződéseket revideáló megegyezéseket, amelyeket azután Rooseveltnak kell majd 1933 március 4-e és június 15-e között tető alá hozni. Mert hogy Amerika európai adóssaitól június 15-én többé egy fillért sem fog kapni, az egyike ama kevés tényeknek, amelyeket nyugodtan lehet előre jósolni. De talán nem . üres optimizmus az sem, ha azt reméljük, hogy a következő hat hónap újabb elhatározó lépéseket fog hozni a gazdasági, pénzügyi és politikai horizont kitisztulása felé.

AZ ÚJ FRANCIA KORMÁNY pártpolitikai szempontból majdnem teljesen azonos összetételű Herriot kormányával, csak éppen Herriot maga hiányzik, ami persze alapvető különbség. Herriot azonban oly mértékben odakötötte magát az adósságfizetés kérdésében elfoglalt álláspontjához, amelyet a Kamara leszavazott, hogy bár minden egyéb szempontból — kül- és belpolitikája alapján — számíthatott a Kamara többségére, semmiféle részt nem akart vállalni a kormányzásban. A kabinetet így hadügymisztère, Paul-Boncour alakította meg, aki Párizs egyik leghíresebb ügyvédje és különösen a leszereelési problémák és a Népszövetség alapos ismerője. Már körülbelül hat éve Franciaország egyik népszövetségi fődelegátusa és az

ügynevezett francia konstruktív leszerelési terv főszerzője. Az adósság-fizetés kérdésében nincs megkötve a keze. Az amerikai sajtó és közvélemény reakciója a francia fizetésmegtagadásra nem volt oly heves, mint ahogyan azt előre várták, így ezzel a kérdéssel egyelőre nem kell foglalkozni: megoldása úgyis csak akkor lehetséges, ha Rooseveltt már beült az elnöki székbe.

Külpolitikai orientáció szempontjából ennek a kormánynak a fellépését kevésbé Paul-Boncour személye, mint az a két tény fogja befolyásolni, hogy benne nagyobb súllyal vesz részt a radikális párt balszárnya, mint Herriot kormányában — vezére, Daladier, hadügyminiszter lett — és hogy a szocialisták támogatására inkább rá van utalva, mint elődje. Általános európai, de magyar szempontból is öröndetes jelenség, a „Jeune France“ — a fiatal Franciaország — egyik legtehetségesebb képviselőjének, Pierre Cotnak bevonulása a Quai d'Orsayra, Paul-Boncour államtitkára gyanánt. Ez a fiatal radikális képviselő már többször felszólalt a békeszerződések revíziójának szükségessége mellett, amelyet szerinte az államrezón épp annyira megkíván, mint Európa békéjének megalapozása. Amilyen rokonszenves lehet előttünk, hogy ez a reális politikai elgondolás a francia külpolitikai koncepcióban kezd helyet foglalni és hogy egy Magyarországon járt és helyzetünket érdeklődéssel figyelő államférfi befolyást gyakorolhat Franciaország külpolitikájára, annyira vigyáznunk kell, hogy ne fűzzünk túlvérmes reményeket ehhez a tényhez. Elsősorban tudnunk kell, hogy Franciaország politikája épp oly kevésbé változhatik meg szövetségeseivel szemben, mint a rokonszenv, mely kétségtelenül továbbra is hozzájuk fűzi. Franciaország politikáját — ez történelmi tény — a szinte doktrinér szövetségi hűség jellemzi, s ez olyan körülmény, amelyet nemcsak ismernünk, de tisztelnünk is kell. Ha valamit elérni remélhetünk azáltal, hogy a régi dogmatizmustól megszabadulni igyekvő fiatal Franciaország növekvő hatást gyakorol a Harmadik Köztársaság politikájára, úgy ez abban állhat, hogy ennek képviselői inkább hajlandók előítélet nélkül megismerni helyzetünket és felismerni gazdasági, politikai és kulturális jelentőségünket. Ha ennek kapcsán és a béke fenntartására irányuló törekvésünkkel találkozva, felkelthetjük rokonszenvüket s bizalmukat irántunk, akkor ez a politika, lassú methodikus fejlődéssel, idővel tényleg öröndetes eredményeket is hozhat.

OTTLIK GYÖRGY

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájtathatók könyvkereskedői forgalomba.

TÁRSADALMUNK A SZÍNPADON

*Veronika—Forgószél — Erdélyi kastély — Harmónia — Jó házból való úrileány —
Varázsige — Csók a tükör előtt — stb.*

MŰVÉSZ és közönség alapviszonyának legközvetlenebb kifejezője a dráma. A művészet minden ága jellemzi korát és közönségét, de ezeknek szelleme, ízlése, politikai és szociális ingere leghívebben mégis a drámában tükröződik. Éppen ezért, aki képes a színpadot a környező élet áramlataiba beleágyazni, annak a dráma esztétikai élvezeten túl történelmi dokumentumot is jelent.

Ha ennyire pontos vetülete a kornak a színpad, kézenfekvő a föltevés, hogy a dráma saját korára világít akkor is, midőn a múltból meríti tárgyát; a tárgy kiválasztása, felfogása és stílusa már önmagában hiteles korjelző. Sophokles, Shakespeare, Corneille, Schiller, Katona József és Victor Hugo történelmi tragédiái s a középkori misztériumdrámák épp úgy fölfedik születésük idejét és körülményeit, mint Moliere, Ibsen, Csiky Gergely, Gerhart Hauptmann vagy Gorkij kimondottan saját társadalmukat ábrázoló színművei. A drámaíró tehát történelmi keretben is korszerű problémákat beszél meg közönségével. Különbség legfeljebb az, hogy a szociális tendenciájú modern drámában e tevékenysége fokozott mértékben domborodik ki; továbbá, hogy a klasszikus dráma korszerűsége az „örök emberiben“ gyökerezik, a modern drámáé pedig a társadalom múlt konfliktusain alapszik.

Napjainkban a közönség különösen elvárja a drámaírótól, hogy darabja az aktuális élettel kontaktusban legyen. Színházaink pedig érthető buzgósággal szolgálják ki a nem éppen túlkényes igényeket.

A kritika nem állhat tétlenül e jelenséggel szemben. Vizsgálódását a művészet síkjáról a szociológia síkjára kiterjeszteni annál inkább köteles, minthogy az alkotást nemcsak mint művet, hanem mint emberi tettet és társadalmi produktumot is fölméni tartozik.

Nem éppen a divattal sodródunk tehát, midőn megkíséreljük keretbe fogni a színpadjainkon kibontakozó hazai társadalom rajzát. Nem is a priori elhatározással törekedtünk tárgyi összefoglalásra. Áthatva a színpad szeretetétől, lelkünkben régi színházi esték hangulatának foszlányaival szórakozni és gyönyörködni mentünk Thalia templomaiba. Szórakoztatás és gyönyörködtetés mellett azonban a színművek gyakran abban a meglepetésben részesítettek, hogy méregkeserű tanításokat és léha, cinikus tanácsokat vágtak a fejünkhöz. Ez ellen tiltakozni se lehet. A színpad csak az életet ábrázolja, az élet pedig ma oly csúf, oly komisz és oly igazságtalan, hogy nem csoda, ha „égi másában“, a művészetben is csak grimaszaival találkozunk. Legfeljebb nem tapsolunk neki.

Ám az aktuális keret és tartalom nemcsak a nézőtérre hat vissza, hanem a színpadra is. A szerzőtől a közönség egyfelől megköveteli,

hogy kezét a társadalom ütőerén tartsa, ellenkező esetben — példák figyelmeztetik — biztos bukás vár rá; másfelől azonban azt is elvárja, hogy ne nagyon tapogassa a beteg pulzusát, mert abba egyéni hiúság, osztályérzékenység és hatósági gyámkodás hajszalerecskéi fűmnek össze. Ily Scyllák és Charybdisok között a kortársíró függetlenségének, bátorságának és őszinteségének hajói csak több-kevesebb viszontagság után vergődhetnek partra s még jó, ha nem szenvednek teljes hajótörést... Az író kénytelen szatírája élet letompítani, szimbólumait pólyába göngyölni s a nyílt állásfoglalás elől óvatosan kitérni. A közelmúlt példáiból elég lesz rámutatnunk azokra a hírlapi nyilatkozatokra, melyek egy-egy színpadi karikatúra körül kavargtak, míg el nem hangzott a megnyugtató kijelentés, hogy a színpadi figura és felismerni vélt modellje „nem azonos“. Két éve csak, hogy legkitűnőbb gyermektragédiánk tanáralakjai miatt tudományos folyóiratainkban hónapokig dúlt a harc; most meg azt olvassuk, hogy a szezon egyik magyar újdonságának bécsi premierje után és berlini bemutatója előtt az osztrák és német dalárok testületileg tiltakoztak a presztízsüket ért sérelem miatt; pár éven belül orvosaink és fogorvosaink épp így szisszentek fel. Múltkor egy költőileg megfogalmazott drámát tanácsoltak el a színpadról, mert kifogásolni merészelt az izomerőnek a szellemi erők fölé tolakodását; a dráma jellemző korpék volt, de a letítő rendelet is az. Ugyanezen szerző újabb művét majdnem hasonló sors érte, mert azt találta hirdetni, hogy a világháborúból gyalázat, bűn és nyomorúság fakadt s az élet 1932-ben nem gyönyörűség. Elszakított területen lakó íróinkat viszont éppen riportdrámáik sarkpontján inti körültekintő óvatosságra az emberileg teljesen érthető eszélyesség. És így megy ez minden vonalon.

Mindennek ellenére színpadjainkon meglepően gazdag, változatos és hű társadalomkép bontakozik ki.

Egy tíz évet átfogó dramaturgiai esszé éppúgy feltárná e tíz év magyar társadalmának egyetemes és osztályproblémáit, múlt- és jövőszemléletét, mint egy ugyanezen évkörben mozgó szociológiai tanulmány. Weis István „A mai magyar társadalom“ c. kitűnő munkájához valószínű példatárat lehetne szerkeszteni a kilencszázhuszas évek drámatermésének szöveggöngyöveiből. Az ezekben lefektetett szociális tartalom megismétlődik újabb darabjainkban is, így tehát rövid áttekintésünkben bizvást szorítkozhatunk az idei évad újdonságaiból leszűrhető helyzetjelentésre.

A többi fölött méltóképpen domináló drámát — minthogy nincs — ne keressünk. Három színmű azonban mint a hazai koráramlatoknak (falumozgalom, harmincévesek, elszakított magyarság) s egyben három társadalmi rétegnek (nép, középosztály, arisztokrácia) komoly művészi becsvágyból fakadt drámai ábrázolása kiváltképpen alkalmasnak tetszik arra, hogy összefoglalásunk gerince legyen. E három színmű: Babay József „Veronika“, Boross Elemér „Forgószél“ és Hunyady Sándor „Erdélyi kastély“ c. darabja. A többi darab részben a középosztálybeli rajzot egészíti ki, részben a közeli és távoli múlt emlékeihez fordul feledésért vagy analógiáért, részben a mesék és exotikumok világába viszi a nézőt, hogy ott is hétköznapi élete szatírájával mulattassa.

A KILENCSZÁZHUSZAS években lendületre kapott falumozgalom irodalmi koeficiensét a népi erőkhöz visszatérő új irány fejezi ki. Színpadi útját főleg Móricz Zsigmond, Zilahy Lajos és Bibó Lajos neve jelzi s igazi talaját a Nemzeti Színház deszkái jelentik.

A magyar paraszt színpadra elevenítésével a Nemzeti Színház legszebb hagyományait ápolja s azt szolgálta Babay József „Veronika” c. dramatizált népmeséjének előadásával is. A népmesék általában igen alkalmasak szociális eszmék hordozására, de Babay „magyar legendája” nem tartozik ebbe a csoportba.

Veronikát két legény kéri meg egyszerre. A lány Derék Sándort szereti, de megsérteni a másikat, Büszke Jánost se szabad. Azért régi szokás szerint úgy határoznak, hogy a két legény álomport igyék; amelyik a mennybe álmódja magát, azé lesz a lány. Büszke János álmában, szülei kíséretében, a pokolban jár, de van esze be nem vallani. Az igazság azonban kiderül s a lány mennyországot látott kedveséé lesz.

Hogy e szociális tendenciától mentes, költői elgondolású darabban a mai falura oly sok jellemző adalék halmozódik fel, az nyilván mutatja: gondolkozásunk ma annyira szaturálva van az aktuális élet jelenségeivel, hogy azoktól szabadulni akarattal se tudnánk. Ezekből csak egy-két jellemző vonást emeljünk ki.

A falusi nép életének alapja a föld. Népünk nagy földszeretete e darabból is kitűnik.

Veronika szüleinek választását az is nehezíti, hogy mindkét legény „feje fölött nyócvan hód levegőjében énekölteti a pacsirtákat Isten, ha szántanak”. A pokolban Éva úgy kísérti meg Büszke Jánost, hogy ezerholdas gazdálánynak adja ki magát. A habozó fiút apja azzal biztatja, hogy „mi tagadás, ha annak idején az anyja előtt illen tehetős fehér nép ajálkozott vóna, hát bizony ő is azt vette volna el. Mert hiába, a föld föld!” — A falusi nép súlyos adóterheiről naponta hallunk. A darabban is szinte refrénszerűleg bukkannak fel az adó elleni panaszok, ha mindjárt humoros színezettel is. Mindkét kérő módos gazda, mégis Deréknek két tehenet kellett eladni az adó miatt, Büszkének pedig adóhátraléka van. „ögye fene, majd behajtik, ha nagyon kő nekik”, így vigasztalódik. Egy bakter azért került a pokolba, mert „összemenesztött két vonatot, osztán mind a kettőn végrehajtók ültek. Már pedig azokat nem löhet csakúgy bűnhődés nélkül elpusztítani, jóba vannak Luciferrel egytől-egyig!” A pokolban említi Éva anyánk, hogy valamikor övék volt az egész világ, mire az öreg Büszke első gondolata az, hogy „Tán kentöket is mögötte az adó?” — A technika vívmányai, úgy látszik, már a nép képzeletvilágába is bevonultak. A népi elgondolású mennyben és pokolban telefon van, autó és repülőgépj igaz viszont, hogy ezekkel szemben a nép még erősen bizalmatlan, akárcsak a városi civilizáció raffmementjával szemben; legalább is Büszkéné megkérdi Évától: „Ejnye, természetös pirosság ez a képén, lelköm?”

Azoknak, akik egy nagy parasztkultúra illúziójában ringatják magukat, nem ártana egyszer végigtekinteni a falusi kultúrának városi hatások alatt végbemenő változásain. Nem ártana kissé elgondolkozni azon az általános tüneten, hogy a falu népe ruházat, szokások, nyelv tekintetében mily könnyen vetkőzik ki eredeti jellegéből. Népnyelv, népi költészet, népi művészet igazi értékelésére és megbecsülésére csak a városi kultúra kihatásainak ismerete vezet. Különösen a nép nyelvét befolyásolja erősen a városi nyelv, mert idegenszerűségeivel előkelőbb szóhangulatot kelt s átvételre csábítja az alacsonyabb kultúrfokon álló tömeget. „Tunak is mán kentök szépen magyarul!”

inti le a pokolbeli bakter Bűszke Jánost, a falusi legényt. Mindamellet ki tagadná, hogy a falu még mindig igen sok nyelvi értékkel és színpadon is felhasználható költői szépséggel rendelkezik? Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint éppen a Nemzeti Színházban egy éven belül bemutatott „Gyöngyös bokréta“ és „Gyöngykaláris“ színes jelenetei, vagy akár a „Veronika“ zamatos magyar nyelve s a leánykérés ízes strófái... A kaszárnyaformájú pokol, a virágosrétfőformájú menny a darab legsikerültebb részei. Kár, hogy az élénk képek után a megoldás vontatott, bágyadt és hosszadalmas.

Boross Elemér „Forgószél“ c. tragikomédiája mai társadalmunk keresztmetszeti képe. Szerző a földmunkás cseléd-től a középosztály alakjainak gazdag skáláján fel egészen az arisztokrácia fellegváráig, helyesebben: le a fellegvár elesettjeiig minden osztályt és réteget belezsúfol megdöbbentő képsorozatába, mely a háború utáni évek nyomorúságát, bűneit, gazdasági és morális csődjét hirdeti.

E túlméretezett keretbe illeszti azt a családot, amelynek sorsa középosztályunk háború utáni tragikus pusztulását van hivatva példázni.

Az anya özvegy; férjét elvitte a háború s csak hősi haláláról szóló értesítést adott érte; vagyona elúszott, két gyermekével külvárosi kislakásban nyomorog. A fiú az iskolában eminens diák, a háborúban vitéz huszárfőhadnagy volt. Most a százezer állástalan és munkanélküli egyike. Kiszegítő pincérnek szegődik az érettségi találkozó színhelyéül kiválasztott vendéglőbe, hol osztálytársai is megjelennek. Csupa letört, kisiklott egzisztencia: az egyik éjjeli őr, a másik jegyszedő, a többi rendőr, rikkancs, parkettáncos és így tovább. Remarque hőseinek osztályosai, egy elveszett nemzedék; nálunk „harmincéveseknek“ nevezik őket. A szomorú tableaut akasztófahumor fűszerezi. Csak a premarurus diák nem tud beletörödni sorsába s miután elmondja vádbeszédét kora és társadalma ellen, társai előtt mellbelövi magát. De felgyógyul s mind mélyebbre csúszik egy újabb öngyilkosságig, mintegy igazolásul az alap gondolatnak, mely szerint ennek a nemzedéknek nem jutott más foglalkozás, mint a szenvedés. A forgószél minden porszemét fölkapart: a fiúnak nem volt más választása, mint a dicstelen halál, a lánynak sincs más, mint a dicstelen élet. . .

Katharsis nincs; a befejezés nem ad megoldást, szerző az élet szentségének tanítását képeitől függetlenül, tehát szinte üresen hangoztatja. Alakjai túlterhelt típusok, pillanatfelvételei zsúfoltak, a zsúfoltság pedig fegyelmetlenségre vall. Különösen a második felvonástól erősen érzik az írói ökonómia hiánya. Író, ki az élet mélységeibe világít, kevés eszközzel, egyszerű szavakkal fejezze ki magát; semmi pátoz, semmi retorika, semmi ú. n. „irodalom“. Szerzőnek e tekintetben gondosabb mértéket kellett volna tartani. Hatásában azért így is meg-rázó, elgondolásában költői és kidolgozásának részleteiben sok őszinte, finom szépséget hord. Nem dráma, de nem is igényel műfaji meghatározást. Nyersen jellemezve: lázítás a bűn, gazság, erőszak, háború ellen s propaganda a tisztesség, munka, a legfőbb földi jó — az emberi élet értéke mellett. Az író erkölcsi bátorsága, mellyel a hálátlan tárgyhoz nyúlt, s korunk lázgörbéjét megrajzolva a legkényesebb kérdésekre is rámutat, minden elismerést megérdemel. Érdeme ez az új Kamara Színháznak, a „fiatalok színházának“ is, mely a mű eszméjének megdöbbentő realitással kifejezést adott.

HUNYADY SÁNDOR „Erdélyi kastély“ c. darabja főúri miljöbe vezet. Az író első színműve, a „Júliusi éjszaka.“ hasonló környezetben pergett.

Arisztokráciánk rajzaiban irodalmunk nem igen bővelkedik. Literatúra és „haute volée“ oly távol esnek egymástól, hogyha hébe-hóba találkoznak, csak zavart éreznek egymás iránt. Nem jelenti ez azt, mintha egyetlen sikerült mágnás-rajzunk se akadna, karakterfigurákban meg éppen nincs hiány; tény azonban, hogy a főúri körök zárt világa — a közvetlen érintkezés hiánya következtében — mai napig irodalmunk berkein kívül áll. Gróf minden második regényben szerepel, de csak mint az előkelőség külső formáiba s különösegekbe bújtatott sablon. Erdélyben az osztálykülönbségek sohasem voltak oly élesek, Erdélyből kéne, hogy jöjjön valami frissítő áram. Hunyady Sándor kezdeménye még nem az. Az ő alakjai is inkább csak különösegek között mozognak, nincs saját levegőjük. Az „Erdélyi kastély“ szereplőinek — szerző intenciója szerint — főúraink két típusát kellene megvilágítani. A magyarországi grófnak egy kicsit a határon inneni arisztokrácia képviselőt szánta az író. De ez a gróf túlságosan a kontraszt szerepére van kárhóztatva; egyoldalú, egysíkú és tendenciózan üres. Csak klisészerű vonásai vannak, azok is negatívak: se politika, se társadalmi események, a nemzeti katasztrófa nagy kérdései nem érdeklik. Szerelmi kalandjai teljesen lekötik. Az erdélyi grófi környezetet is inkább csak különösegek hangsúlyozzák: kastély, angol nevelőnő, néhány (talán a rendező figyelmének köszönhető) külföldi lap, rövid francianyelvű dialógus, egy elmaradt rivierai utazás említése... A darab szereplői nem szükségképpen grófok; a női főalak, Erzsébet grófnő meg semmivel sem áll mögötte „Feketeszárú cseresznye“-beli pendantjának, Irina asszonynak: ugyanolyan skrupulus nélkül utasítja rendre, sőt hajigálja ki vendégeit, mint amaz. Az írónak azonban még mindig megmarad az a mentsége, hogy alakjai természetükből kifolyólag erdélyi magyarok; az „Erdélyi kastély“ grófi környezetében az erdélyi magyarság elitjének sorsát ábrázolja. Ez az elit a legnagyobb gondokkal küzd. „Nekünk már csak erkölcsünkben és kultúránkban van mód megmutatni arisztokráciánkat!“, mondja a kastély úrnője. Ez egykori vezetőréteg legfőbb gondja ma agrár-reformmal kisajátított birtokának legalább részbeni visszaszerzése. E cél érdekében minden szükségesnek mutatkozó eszközt igénybe vesz. Így is vajmi ritkán jár sikerrel. De ha kihúzzák is lába alól a talajt, jellegzetes erdélyi szívóssága akkor se hagyja cserben; ahogy az egyik székely író mondja: „valahogy csak megkapaszkodunk!“ A régi vágású öregek persze titkolják lecsúszásukat; külsőleg még urat játszanak. A fiatalok már bevallják, hogy semmijük sincs, számolnak azzal, hogy senki se támogatja őket, az államhatalom — mely szüleiket tenyerén hordozta — ellenük fordult; érzik, kizárólag Önmagukra vannak utalva. Ez már nem a régi, jómódban sűtkérező nemzedék. Ez az új erdélyi arc, az elszakított magyar fiatalság típusa, mely kikopva a hagyományokból új utakra tér. A fiatal gróf mint „rosior“-huszárönkéntes szolgálja katonáéveit, a grófkisasszony se a mesebeli elkényeztetett kontessz többé: kenyérkereső pályára készül,

a dolgozó nők társadalmába lép. Mindezt „a magyarországi gróf“ éppúgy nem érti, mint ahogy idegen neki Erdély éles, csipős levegője, az erdélyi magyar lélek idealista rajongása, nemzetiségi toleranciája és felekezeti türelmsége, mely utóbbit a dráma egyik szereplője e szavakkal fejez ki: „Nekem nincs vallásom, nekem hitem van.“

Hunyady Sándor e darabját nagyjából ugyanazokra a motívumokra építette, mint a „Feketeszarú cseresznyét“. Kár, hogy a váz csak emlékeztet a mintára s mint mű mögötte marad. Az íróban nem volt elég bátorság a kijelölt úton végigvinni meséjét. Minek a darab végére a happy end? A közönség részéről ugyanaz a csalódás, a félrevezettség, kijátszottság érzése, mint szerző előbbi darabjában. Hát a birtokkisajátítás, küzdelem a földért, egy ország elsüllyedésének szimbóluma mind csak azért történt, hogy férj és pillanatra megszédült asszony szerelmes ölelkezésben ismét találkozzék? A történelmi probléma a zárójelenetben kicsinyes hálószoza-idillé jelentéktelenedik.

A „FORGÓSZÉL“ a fiatalság egyre hangosabb „élni akarunk!“ kiáltásának adott drámai megfogalmazást. Az életkeretek reális meghatározásáig persze nem jutott el. Új programm egyelőre a valóságban sem létezik, azt tehát a színpadon is hiába keresnénk. A meglévő társadalmi rendszer paródiáját azonban nem nehéz kihámozni Molnár. Ferenc maró szatírával megírt és „családi idilinek“ nevezett „Harmónia“ c. tragikomédiájából.

Molnár a dal lélekemelő hatására alapítja groteszk komédiáját. A dal hagyományos varázsát az egész társadalomra alkalmazza s ekként leplezi le a társadalom Orfeuszait. Kiténik, hogy a dal csak ürügye a „karnagy“ vezérlő akaratának; mintegy szimbóluma egy individuális akaratnak a kar (alias társadalom) kollektív akarata fölött, mely — a közismert tömeglélektani törvény értelmében — mindig a tömeg nagyságával egyenes arányban veszít intenzitásából. Amint magasba lendül a karmester keze: egyéni érdek, indulat, érzés megszűnik, az egyesek külön akarata engedelmesen lapul meg a vezető kéz szuverén akarata előtt egy magasabb eszmeiség (tizenhat éven aluliaknak: „a harmónia“) érdekében; a pillanatnyilag dacosan ellenszegülő korcs Prometheus a beszakszervezett tömegbe sodorva végül is kénytelen egész individuális lelki felszerelését félretenni s alávetni magát a dicső kollektívum érdekének, mely pedig sokszor maga sem egyéb önző egyéni érdeknél. Molnár Ferenc színművének kerete oly rugalmas, hogy a darab „családi idill“-től a drill paródiájáig bárminek nevezhető. Tény, hogy maga a komédia merő fegyelmeztség. A fölényes rutinnal fölépített műben csak figyelmes szemlélet után tűnnek ki a repedések; ezek között legsúlyosabb a karénekek a felvonásvégeken való automatikus ismétlődése, mely a zárójelenetben már több mint unalmassá: semmitmondóvá válik.

Ami korszerű szociális tartalom a szezon többi magyar újdonságát még betölti, az jóformán mind a dolgozó nő alakja körül kristályosodik ki.

A modem nő társadalmi helyzete egyike korunk legrendezetlenebb ügyeinek. Napjaink női társadalmát méreteiben mind aránytalanabbá váló két táborra szakítja a „háztartásbeli“ és a „dolgozó“

nő típusa. A dolgozó nő problémája egyénre és társadalomra nézve egyre súlyosabb lesz. Bélista, férjes asszonyok elbocsátása vagy fizetésüknek megnyirbálása eléggé jelzi a krízist, de a csomót távolról sem oldja meg. A női nem a századforduló önállósulási szárnypróbálgatásától ma már eljutott szárnyainak teljes letöréséig. Az állásszerzés — az erős kínálat és gyöngye kereslet következtében — ide s tova nemcsak munkabér és munkaidő kérdése ... Az a változás, melyen a kis dactylo a „Mese az írógépről“ című limonádétól eljutott a „Forgószél“ és a „Jó házból való úrilány“ című idénydarabok állás-kereső és dolgozó úrilányaiig, mutatja a tegnap és a ma dolgozó asszonya közötti sötét szakadékot. A „Forgószél“ leányalakja éjt-napot összetéve görnyed varrógépe mellett s mégis tisztességes munkája keresetéből a legszükségesebbekre se telik; kénytelen az ingovány útjára lépni. „Fiam, te mulatsz?“ kérdi megütődve az új táncfigurákat gyakorló lánytól az anyja. „Nem, anyám, dolgozom!“ hangzik dacosan a végzetes ösvényre sodródó lélek felelete. Vaszary János „valószínűtlen történetnek“ nevezi „Jó házból való úrilány“ c. darabját s ezt egy nyilatkozatában azzal indokolja, hogy „szinte valószínűtlennek tűnik már, hogy a mai időkben akadjon Budapesten fiatal leány, aki munkával akarja megkeresni kenyerét és csak annak a férfinak akarja odaadni magát, akit szeret.“ Színművét szerző is korrajznak tartja, mely „nagyon komoly problémát visz színpadra“, szomorú igazságokat olyan csomagolásban, „hogy senki meg ne botránkozzék rajta“. (A lapokban azt olvastuk, hogy botránkozók így is akadtak.) A közönség inkább a darab alapötletét találta valószínűtlennek. De hát ez nem is nagyon fontos. Vaszary azok közé a színpadi szerzők közé tartozik, akiknek kizárólagos célja a nézőtér szórakoztatása. Ezt pedig a többé-kevésbé (de inkább kevésbé) összefüggő mulatságos képek sorozatával úgyis eléri. Ugyancsak egy dolgozó hangyáról szól Hatvány Lili „Varázsige“ c. dramatizált modern meséje is. A mesetündér-iparművésznő éppúgy nem tud megélni „tisztességes keresetéből“, mint előbbi társai, de erre neki nincs is szüksége, minthogy a harmadik felvonásban férjhezmegy. Nőirótól nőknek írt munka; vékony meseszála csak arra jó, hogy legyen mire fűzni sziporkázó ötleteit, melyeknek végső tanítása az, hogy a nőnek sohasem szabad kiejteni szerelmese előtt a feltétlen odaadás szavait. Az ötletek gyöngyfüzére opálos fényben csillog-ragyog, aztán lehull, szétperog a földön; nézzük s nem jut eszünkbe, hogy fölszedegessük, — hiszen úgysem igazgyöngyök! A dolgozó nő alakja mögött szinte máról-holnapra letúnt a színről s már-már anakronizmusként hat az ú. n. „társaságbeli dáma“ sziluettje, aki ma is régi kopott mesterségét, a házasságtördelést űzi valamilyen háromszögű történet keretében. Fodor László „Csók a tükör előtt“ c. ilyen zsánerű drámájában azzal a merész újítással élt, hogy a megcsalt férj bosszúját egy analóg bűnper kimenetelétől teszi függővé s csak felmentő ítélet esetén vesz sürgős elégtételt sárbataposott becsületéért. A vádlottat fölmentik s a spekulatív hajlamú Othello keserű kiábrándultsággal döbben rá, hogy rizikó nélkül pitykegombot se ér a bosszú! Közönségünk kiváló ízlését dicséri, hogy a darab oly hamar megbukott.

AHELYETT, hogy egy merev társadalomkép Prokrustes-ágyába erőszakolnánk színházi estéink többi tanulságát, érjük be annak megállapításával, hogy minden premierdarabunknak van valami aktuális vonatkozása. Ám forduljon az író témáért, mint Indig Ottó — a „Tűz a monostoron“ szerzője — a kuruckor világához, alakjaiban akkor is mai nyomorúságainkat szólaltatja meg. Múltba ívelő tekintete a jelenbe száll vissza. Ez egyetlen érdekessége is ennek az esetlen drámának, melyben még a kulisszák mögül is csak gőz sistereg. Tűz, az nincs. A közelmúlt emlékeit, a k. u. k. gamizonok világát idézi fel Lengyel Józsefnek Rákosi Viktor novellájából átdolgozott „Emny“ és Gerő Gyulának „Huszárok“ c. katonadarabja. Szomorú, de egyben örvendetes is, hogy a múltban játszódnak le ezek a történetek. A jelen már nem igen szolgáltat efféle mesetárgyat, — de ne is szolgáltatson. Mert — mi tagadás — a mai lelkeségtől már nagyon távol áll meghatódni egy versenyparipa árubocsátásának szenzációjától, mikor középosztályunk ma legnélkülözhetlenebb tárgyaitól kénytelen megválni — s nem léha könnyelműség miatt... A trónvesztett uralkodói családok sorsát, életkörülményeit a filmek s operettek témakeresői bőségesen kiaknázták. Örömmel kell megállapítani, hogy Vándor Kálmán, a „Dinasztia“ c. darab fiatal szerzője ennek ellenére is igen szerencsésen viszi színre sok leleménnyel, kedves érzelmességgel és csipős szellemességgel tűzdelt s a nézőtér érdeklődését mindvégig lebilincselő komédiáját. Modem — sőt, a jazz, az üveggyöngy és Josephine Baker fénykorához egészen stílusos — mesét választott Zágon István, a „D z s i m b i“ szerzője. Zágon a színműve hősnőjéül állított afrikai lányt nem teszi meg a paradicsomi állapotok szószólójául Európa bomlott civilizációjával szemben; de az ellentétekből így is annyi találó megjegyzést csíhol ki s szatírját oly könnyed humorba oldja, hogy különben is ötletes és igazán decens bohózata még derűsebbé válik. Szerencse, hogy a világon mindig akad egy-egy Okatootáia, ahová a költő cenzúrás és cenzúrátlan korban egyaránt kihelyezheti fikcióit. Meller Rózi színművében, a szezon nagysikerű „írja hadnagyában“ ez a fantasztikus birodalom a cári Oroszország, mely — a példa szerint — igen alkalmas arra, hogy általa az író a mindenkori adminisztráció visszaéléseit és ostoba bürokratizmusát kíméletlen karikatúrában méltóképpen leleplezze. Az „idegen ötlet“, vagyis egy orosz novella alapján készült s lazán egybefűzött mese végeredményben nem egyéb, mint hálás anyag a Belvárosi Színház igazgató-rendezőjének kezében, aki a felvonások keretétül oly szép képeskönyvet varázsol a deszkákra, hogy bábszerű alakjaiban és poétikus díszleteiben közönségünk hónapok óta nem győz eléggé gyönyörködni.

BISZTRAY GYULA

FORDULÓPONTON?

A VILÁGHÁBORÚ befejezése óta kialakult politikai helyzet komponenseiben az utolsó években több eltolódás állt be, úgy-hogy ez a helyzet ma igen lényegesen különbözik attól, amely a húszas évek derekáig, sőt még azontúl is fennállott. Ez az eltolódás már régebben kezdődött, de az 1931-ik esztendőben gyorsabb tempót vett és szembetűnőbbé vált. Ha régebben a bekövetkezett változásokat múltó tünetekként lehetett felfogni, ma mind. inkább világossá válik előttünk, hogy egy mélyebb okokból származó és általuk determinált állandó folyamatról van szó, amely talán még nem is zárult le egészen. Az új helyzetből igen különböző, sőt ellentétes következtetéseket lehet levonni. Lehetséges, hogy hatalmi érdekek fognak újból erősebben előtérbe nyomulni, és lehetséges az is, hogy a fejlődés a nemzetek közötti kibékülés irányában fog haladni. De a benyomás az, hogy mind közelebb jutunk ahhoz a pillanathoz, amikor ebben a tekintetben döntésnek kell bekövetkeznie. A világ válaszut elé érkezett. Minden államnak el kell határoznia, hogy milyen irányban akarja továbbfolytatni a maga útját. Ezek a döntések, amelyek alig lesznek sokáig halaszthatók, fordulópontot fognak alkotni a népek életében.

A LEGFONTOSABB VÁLTOZÁS, amely a világpolitikai helyzetben bekövetkezett, annak a mesterséges rendszernek összeomlása, amelyet a békekötések megteremtői megalkottak annak biztosítására, hogy Franciaország az európai kontinensen feltétlen hegemóniát gyakorolhasson. Ennek a célnak érdekében elsősorban Németországot kellett gyengíteni és függő állapotban tartani. A békeszerződések ezt azzal akarták elérni, hogy elrendelték Németország bizonyos területeinek — a Rajnavidéknek — 15 évig terjedő katonai megszállását és jóvátétel címén elviselhetetlen terheket raktak Németországra, fenntartván a győztes hatalmaknak azt a jogát, hogy amennyiben Németország jóvátételt kötelezettségeinek nem tud megfelelni, a katonai megszállás meghosszabbítható, sőt Németország más részeire is kiterjeszhető. Ugyancsak ezt a célt szolgálta Németország teljes katonai lefegyverzése is. Az így lefektetett, kizárólag katonai elgondolásokon alapuló rendszert, amely Franciaországban Clémenceau és Poincaré nevéhez fűződik, a francia kormány 1924-ig következetesen alkalmazta. 1925 óta azonban ennél a rendszernek pillérei közül egyik a másik után megdőlt. Az 1924-ben első ízben többségre jutott Herriot és annak külügyminisztere Briand tudatosan eltértek tőle. A locarnói szerző-

dés 1925-ben azokat a közvetlen hatalmi eszközöket, amelyeket Franciaország német szomszédjával szemben a békekötésekben biztosított magának, nemzetközi megállapodásokkal helyettesítette, amelyek a versailles-i szerződés által megállapított francia-német határt az európai hatalmak garanciája alá helyezték. Ezt követően tényleg megszüntették a Rajnavidék katonai megszállását is. Egyidejűleg a jóvátételt terheket elviselhetőbb mértékre kellett leszállítani és Franciaország ettől sem tagadhatta meg hozzájárulását, mert a Németországra rótt súlyos terhek az egész világ gazdasági életére romboló hatással voltak. A jóvátételt fizetéseknek első leszállítását követte egy második, majd 1931-ben a lausanne-i konferencián teljesen meg kellett szüntetni a jóvátételt terheknek Németországtól való behajtását. Végül nem lehetett megtagadni Németországtól az általa követelt katonai egyenjogúságot sem: az e részben karácsony előtt a hatalmak által hozott határozatok ebben a tekintetben is — habár nem tekinthetők végleges eredményeknek — eltérést jelentenek a Clémenceau-Poincaré-féle koncepciótól. Ezzel azonban az egész mesterseges rendszerből, amelyet a békeszerződések Németország erőrekapásának megakadályozása érdekében felállítottak, kő nem maradt kövön. Az egész rendszer összedőlt és még romjai is csak legfeljebb a leszerelés kérdésében nincsenek még eltakarítva. A békeszerződésekben alkalmazott francia politika hibásnak bizonyult. Elmulasztotta Németországnak egy nagylelkű békével való megnyerését és kibékítését, de másfelől nem tudta Németországot állandóan legyeníteni úgy, hogy hosszú időre megszűnjék veszélyes ellenfél lenni.

Franciaország helyzete Németországgal szemben azonban még egy másik okból is megromlott. Franciaország a világháborút nem a maga erejéből nyerte meg. Mesteri diplomáciával jóformán az egész világot maga mellé tudta sorakoztatni. Háborús szövetségesei közül azonban ma már egyiknek támogatására sem tudna számítani, ha hirtelen valamilyen új nemzetközi bonyodalom támadna. Oroszország mai állapotában nem jöhet számba Franciaországnak egy ilyen konfliktusban való szövetségeseként. A szovjetkormány valószínűleg örömmel nézné, ha háborús bonyodalmakra kerülne a sor franciák és németek között, de tisztában van vele, hogy ezt a háborút a kommunizmus legbiztosabban akkor nyeri meg, ha egy ilyen háborúba nem avatkozik bele. Ami Angliát illeti, ez állja ugyan a locarnói szerződést, amely szerint Franciaország segítségére kell sietnie, ha Németország a maga nyugati határait Franciaország vagy Belgium rovására kiterjeszteni akarná, de ez az eset teljesen valószínűtlen, az ellen pedig, hogy a locarni szerződés egyéb konfliktusok esetére is kiterjesztessék, nevezetesen a Németország keleti határai körüli ellentétekre, úgy az angol kormány, mint különösen az angol közvélemény mindig igen erélyesen foglalt állást, sőt ez az ellenállása az évek folyamán állandóan fokozódik. Anglia támogatására tehát Franciaország egy újabb konfliktus esetében szintén nem számíthatna. Ami Olaszországot illeti, az egy francia-német konfliktus esetében — ha abban állást foglal — ezt semmiképpen nem fogja Franciaország mellett megtenni. Ismételten beszéltek ugyan a francia-olasz

ellentét elsimítását célzó kísérletekről, de valószínűtlen, hogy ezek egyhamar sikerre vezethetnének. A főnehézség a tengeri haderők arányának kérdésében van. Ha ebben a kérdésben az olasz álláspont érvényesül, amely bizonyos egyenlőséget akar elérni az olasz és a francia tengeri haderők között, akkor ez az egyenlőség, tekintettel arra, hogy Franciaországnak két tengerpartját — a Földközi és az Atlanti — kell megvédenie, míg Olaszország egész tengeri haderejét a Közép-tengerben csoportosíthatja, Franciaország inferioritását jelentené. Ha pedig a francia álláspont menne keresztül, amely tekintetbe kívánja vétetni Franciaország imént említett földrajzi helyzetét, akkor ennek következményei Olaszország részére volnának elfogadhatatlannak, mert Franciaország atlantitengeri haderejének a Közép-tengerbe vetése révén itt bármikor igen nagy túlsúllyal léphetne fel az olasz flottával szemben. A kibékítési kísérletek Franciaország és Olaszország között kétségtelenül még folytatódni fognak, de nem valószínű, hogy hamarosan sikerre fognak vezetni és így ezidőszert Franciaország egy európai konfliktus esetében Olaszországra semmiképpen sem számíthatna. Ami végül a franciák háborúbeli utolsó nagy szövetségesét illeti, az Egyesült Államokat, amelyek a maguk hadbalépésével a világháborút voltaképpen eldöntötték, azok igen erősen kiábrándultak az európai ügyekbe való beavatkozástól. Hogy mily kevésbé veszi maga Franciaország is számításba az amerikai segítség lehetőségét, azt legjobban az a merev magatartás bizonyítja, amelyet a francia nép ma az amerikai háborús tartozások kérdésében elfoglal. Ha Franciaország Amerikában még egy esetleges szövetségest látna, álláspontja a háborús adósságok kérdésében előreláthatólag más lett volna. Az elveszített francia szövetségeseket semmiképpen sem pótolhatják Franciaország új barátai: Lengyelország és a kisantant. Magukban véve is aránytalanul gyengébbek, mint a régiek, ezenkívül pedig mindegyiknek megvan a maga külön Achilles-sarka. Ilyen körülmények között ma Franciaország Németországgal szemben egy konfliktus esetében teljesen a saját erejére volna utalva. Ebben az erőviszonyban azonban — normális körülmények között — Németország van az előnyösebb helyzetben, kivált ha — amire szintén számítani kell — Franciaország megerősítése afrikai csapatokkal a Földközi-tengeren keresztül Olaszország ellenséges magatartása miatt akadályokba ütköznék.

A viszonyoknak ez alakulása szintén hozzájárul az európai helyzetben bekövetkezett teljes átalakulás képéhez. Mert igaz ugyan, hogy a helyzetnek ez a változása csakis egy francia-német akút konfliktus esetében bírna döntő fontossággal. Amde egy nemzet helyzetét békében is az határozza meg, hogy kenyértörés esetében az általa mozgósítható erők milyen arányban állanak a vele szemben felsorakoztatható erőkkel szemben. Diplomáciai nyomást is csak akkor lehet gyakorolni, ha a másik fél érzi a nyomás mögött a valószínűségi erőt, amint ez a nyomással szemben való ellenállás folytatása esetében kialakulna. Megváltozott és megromlott helyzetének súlyát érzi ezidőszert a francia politika is. Tudja, hogy belőle le kell vonni a következtetéseket. Ami az 1931. év folyamán a jóvátételi kérdések

és a katonai egyenjogúsításra vonatkozó problémák terén történt, az talán már ezeknek a következtetéseknek levonását jelenti. A francia politika mindenesetre válaszüton van, ha a módosult európai helyzet-hez alkalmazkodni akar.

A francia politika helyezkedhetnék arra az álláspontra — és vannak egyesek, akik ennek az elgondolásnak szószólói — hogy hatalmi túlsúlyát az európai politikában vissza kell szereznie, mielőtt ez teljesen lehetetlenné nem fog válni. Valószínű, hogy *à la longue* a francia-német erőviszonyban a német fél az erősebbik. Ezidőszerint azonban kétségkívül még Franciaország erősebb. Tizenhárom év óta rendszeresen kiépítette a maga védelmi rendszerét, nagyrésztben a Németország által fizetett jóvátételt összegek segítségével. Mondják, hogy ma egész Franciaország egy nagy vár, amely összes határain háromszorosa, a föld alatt kiépült lövészárkokkal van körülvéve. A franciák hadseregük felszerelésére is óriási összegeket költöttek. Ezzel szemben Németország el volt tiltva attól, hogy védőszervezetét még csak megközelítően is hasonló módon kifejlessze. Ilyenformán Franciaország katonai túlsúlya Németország felett még alig kétséges. De ez a túlsúly a dolgok természetes rendje szerint állandóan csökkenni fog, amint Franciaország nem tud többé ily óriási összegeket költeni katonai felszerelésére, Németország pedig a békeszerződés katonai intézkedéseinek módosítása után pótolhatni fogja a mulasztottakat. Ebben a helyzetben bizonyos kísértés rejlik Franciaországra nézve. Kísértés arra, hogy erőszakkal visszavesse Németországot ebben a fejlődésben. Ez azonban nem az első eset, amikor az európai helyzet így alakult. 1873—1874-ben, amikor Franciaország igen gyorsan ocsúdott fel a három évvel előbb elszenvedett vereségből, Németországban szintén akadtak, akik egy preventív háborúval szertették volna Franciaország túlságosan gyors megerősödését megakadályozni, pedig akkor a németeknek nem volt okuk annak feltételezésére, hogy az erőviszonyok a jövőben az ő hátrányukra fognak eltolódni. Bismarck ellenállt e kísértésnek. Hinni lehet, hogy a franciák szintén nem fognak a helyzet változásából olyan következtetéseket levonni, amelyek Európa békéjét újból veszélyeztetnék. A francia nép hangulata, amely az 1931. évi választásokon baloldali többséget küldött a kamarába, nem oly irányban nyilatkozott meg, hogy ettől tartani kellene. Nem igen látszik valószínűnek, hogy a szociális tekintetben is többfelé aláaknázott francia társadalom egy ilyen preventív háborúval, ha tulajdonképpeni célja mégoly ügyesen volna is leplezve, megbarátkozni tudna. Itt tehát csakis pusztán lehetőségéről van szó, amelyet sohasem szabad szem előtt téveszteni, de amely emberi számítás szerint nem fog bekövetkezni. A lehetőség azonban megvan. Hisz nem lehet tudni azt sem, hogy a jövőben az erőre kapott Németország nem-e fog valamilyen akcióba belesodródni, amely konfliktusokra vezethet. Ha ez megtörténik, bizonyára nem a locanói szerződés védelme alá helyezett nyugati határon fog megtörténni. De ha pl. a lengyel korridor kérdése miatt Németország és Lengyelország között támadna valamilyen összeütközés, ez a francia-lengyel szerződéses viszonynál fogva, amely

Franciaországot a lengyeleknek aktív megsegítésére kötelezi, kihathatna a francia-német viszonyra is. Vannak tehát az európai politikának olyan útjai is, amelyek háborúra vezethetnek. Reméljük, hogy a politikai fejlődés nem ilyen irányba fog tendálni.

A másik lehetőség, amelyre az európai helyzetben kivált francia-német viszonylatban beállt változásoknál fogva gondolni lehet, megnyugtatóbb. Az a körülmény, hogy a franciáknak a békeszerződésekben megkísérelt hatalmi politikája összeomlott és hogy Németország mindinkább egyenlő erejű szomszédjává válik Franciaországnak, arra a belátásra is vezethet, hogy minden nyers hatalmi politika céltalan, mert az egyes népek erejében gyökerező hatalmi viszonyokat maradóan mégsem tudja befolyásolni. Ha ily belátás kerekedik felül, akkor talán új lehetőségek nyílnak meg egy Ószinte és állandó jellegű francia-német kibékülés részére. Sikerében hinni nem könnyű dolog. Évszázados ellentétek nem szoktak máról holnapra megoldódni. De az útra, mely a kibékülés felé vezet, reá lehet lépni. Talán most inkább, mind bármikor a múltban és bármikor a jövőben. A múlthoz képest a mai helyzetnek az az előnye, hogy Franciaország túlsúlya szűnőben van. A jövőhöz képest az az előnye, hogy Németország túlsúlya még nem alakult ki teljesen. Ha a két nemzet ezt az alkalmat elszalasztja az egymáshoz való közeledés létesítésére, akkor attól kell tartani, hogy a dolgok konfliktus irányában fognak továbbfejlődni, még akkor is, ha ez a konfliktus nem imminens és nem fog már a közeljövőben kitömi. A dolgok tehát fordulóra jutottak.

DE FORDULÓPONTON van a Népszövetség is, és vele együtt fordulóponton vannak azok az új diplomáciai módszerek is, amelyeket a Népszövetség meghonosítani igyekezett. Ezeknek a módszereknek lényegét abban lehet összefoglalni, hogy a döntő jelentőségű politikai kérdéseket a Népszövetség létesítése óta fokozott mértékben tárgyalták a nagy európai nyilvánosság előtt. Ez nem azt jelenti, hogy a kabinetek között zárt ajtók mögött folytatott tárgyalások megszűntek volna, aminthogy azt sem lehet állítani, hogy régebben, a világháborút megelőző időben, egyes kérdéseknek általános konferenciákon való tárgyalása ismeretlen lett volna. A változás a múlthoz képest inkább abban állt, hogy a Népszövetség megalkotása óta ezek az általános, az összes államok részvételével lefolytatott tanácskozások állandókká és rendszeresekké váltak, hogy ezeknek a tanácskozásoknak kerete és az eljárás módzatai a Népszövetség alapokmányában szabatosabban vannak megállapítva és hogy a Népszövetség titkársága mint állandó nemzetközi szerv függetlenül készíti elő ezeket a tanácskozásokat. Nem lehet tagadni, hogy ez az új rendszer — a Népszövetség működésében megnyilatkozott számos tökéletlenség dacára — üdvösnek mutatkozott. Eltekintve attól, hogy egyes esetekben a Népszövetség segítségével sikerült fenyegető nemzetközi konfliktusoknak élet venni, maga a nyilvánosság is, amely a nagy politikai kérdések tárgyalásánál megnyilvánult, fokozott mértékben tette lehetővé a nagy európai közvéleménynek e kérdések elintézésére gyakorolt nyomását. Talán az a nagy átalakulás, amely az utolsó tíz évben lejátszódott és amely a

békeszerződésekben megnyilvánult tisztán hatalmi szellemről a lausanne-i szerződésben érvényesülő békülékenyebb szellemhez vezetett, nem következett volna be, ha a politikai kérdések a kabinetek között folyó titkos tárgyalásoknak maradtak volna fenntartva. A Clémenceau-Poincaré-féle politika talán hosszabb ideig lett volna fenntartható a közvéleménynek ama nyomása nélkül, amelyet csak a nagy politikai kérdések tárgyalásának nyilvánossága tett lehetővé.

De az utolsó időben a politikai kérdések tárgyalásának ez az új rendszere is sok elégedetlenségre ad alkalmat. A nemzetközi konferenciák, akár mint Népszövetségi tárgyalások, akár mint különálló akciók, az esetek igen nagy számában meddőnek és eredményteleneknek bizonyultak. Kivált a gazdasági téren hozott határozatok többnyire csak a papíron érvényesültek. Nagy apparátussal hosszú ideig folytatott konferenciák eredményét végül mégis csak a közvetlenül érdekelt hatalmak bizalmas tárgyalásai révén lehet megoldásra vinni. A Népszövetség munkájának elejétől kezdve az volt az egyik árnyoldala, hogy a Szövetségen belül egyes nagyhatalmak akarata döntő súllyal érvényesült. Ha Franciaország és Anglia valamiben meg egyezett, ez ellen alig lehetett másoknak eredménnyel fellépni. Ez az állapot még ma sem szűnt meg, de némileg enyhült. Franciaország befolyása ma nem olyan feltétlen, mint néhány évvel ezelőtt. Ha a Népszövetségen belül gyakorolt befolyása nem csökkent is talán olyan mértékben, mint milyenben a francia-német erőviszony a franciák hátrányára eltolódott, ma mégis Németország a Népszövetségen belül is olyan tényező, amellyel a francia politikának állandóan számolnia kell. Nem kétes, hogy ez a fejlődés, amely kétségkívül folytatódni fog, a Népszövetség eszmei elgondolása szempontjából hasznos és áldásos. De pillanatnyilag a megváltozott helyzet igen gyakran csak abban jelentkezik, hogy Franciaország ugyan már nem képes a maga akaratát a többi hatalomra ráerőszakolni, de meg tudja akadályozni más hatalmak akaratának érvényesülését, úgyhogy végül határozat egyáltalában nem tud létesülni. Igen szembetűnő, de nem egyetlen példa erre az ú. n. Tardieu-terv sorsa. A francia politika már nem volt erős ahhoz, hogy a maga elgondolását ezen a téren keresztülvigye, csak azt tudta megakadályozni, hogy más hatalmak ellentétes politikai érdekei érvényesüljenek. Végül azután egyáltalában nem lehetett megállapodni semmiben. Ezeknek a tapasztalatoknak hatása alatt még olyan körökben is, amelyek a Népszövetség eszméjével rokonszenveznek, némi kiábrándulás mutatkozik. Megcsappant a Népszövetség iránti érdeklődés is. Ezért — és részben az általánossá vált gazdasági és pénzügyi nehézségek következtében — igen sokan túlköltségesnek tartják a genfi szervezetet, minek folytán a Népszövetségnél bizonyos pénzügyi nehézségek lehetőségével is számolni kell. Ez az általános kiábrándulás veszélyessé válhatik a Népszövetség részére, ha nem sikerül a Népszövetség munkáját eredményesebbé tenni, ami talán csak új módszerek alkalmazása mellett fog lehetővé válni.

Ehhez járul, hogy a Népszövetség éppen most igen nagy erőpróbának van kitéve. A Népszövetségi Paktum értelmében a Nép-

szövetségnek kell örködnie afelett, hogy tagjainak területi integritása erőszakos úton ne csorbítottassék, hogy minden konfliktus, amely két hatalom között felmerül, választott bíróságok vagy a Népszövetség döntése alá bocsáttassák, sőt arra kötelezi tagjait, hogy azok minden olyan akciót, amely erőszakos módszerek alkalmazásával valamely más állam ellen irányul, saját maguk ellen intézett akciónak tekintsenek és gazdasági és pénzügyi kényszerrendszabályokat, sőt esetleg hatalmi eszközöket is alkalmazzanak a békebontó állam ellen. Az utolsó időben azonban — 1931 szeptember óta — a Távól-Keleten — Japán és Kína között — olyan események játszódnak le, amelyekben kétség-telenül feltalálhatók mindazok az elemek, amelyeket a Népszövetségi Paktum megengedhetetleneknek és megakadályozandóknak mond. Mindazonáltal a Népszövetség nem tudta eddig a Paktum intézkedéseit az egymással szemben álló felekkel elfogadtatni és mindinkább az a benyomás keletkezik, hogy a Népszövetség tehetetlenné válik abban a pillanatban, amikor valamely állam nem csinál titkot belőle, hogy eszeágában sincs a maga politikai akciójára a Népszövetségnek csak a legcsekélyebb befolyást is engedni. Ha a Népszövetségnek tehetetlensége egyetlen ilyen esetben nyilvánvalóvá válik, ez az egész intézmény tekintélyét végleg tönkre tehetné. Ki bízhatnék abban, hogy a Népszövetség kellő eréllyel fog fellépni valamely európai békebontó hatalom ellen, ha képtelen arra, hogy egy a Távól-Keleten lefolyó, a Népszövetség hangadó tagjait mégis kevésbé érdeklő kérdésben teljesítse azt a hivatást, amelyet a Népszövetség alapokmánya reáruház! A Népszövetség jövőjét igen lényegesen fogja befolyásolni az a mód, ahogyan az adott esetben érvényesíteni tudja az alapokmányában kifejezésre jutó intenciókat. Ha ennek megtalálja a módját, tekintélye erősödni fog. Ha tehetetlennek bizonyul, elkerülhetetlen presztízisének általános jelentékeny csökkenése és ebben az esetben rombadőlné minden remény, amelyet az emberiség a Népszövetség létesítéséhez fűzött. A Népszövetség is válaszút előtt áll.

Ezek azok a kérdések, amelyek az utolsó időben kibontakoztak és az új év kezdetén nagy kérdőjelekként állnak előttünk. E problémák megoldódhatnak úgy, hogy a nemzetek közelebb jutnak egymáshoz és úgy is, hogy újabb ellentétek keletkeznek és élesednek ki közöttük. Ma az egyik út éppen olyan lehetségesnek látszik, mint a másik. Talán nem fog hosszú idő eltelni, amíg nyilvánvalóvá válik, milyen irányt fog venni a további fejlődés.

GRATZ GUSZTÁV

BETHLEN ISTVÁN GRÓF ÉS A REVÍZIÓ

A MAGYAR NEMZET és Nagy-Magyarország trianoni sorsát mutatja be összesűrített interpretációban Bethlen István gróf beszédeinek nemrég megjelent két kötete. A nemzeti sors pregnánsan fejeződik ki Bethlen egyéniségében és pályájában. Csak elhivatott és nemzetükért elszántan cselekvő férfiak tulajdonsága ez, mert nem minden államférfiú, politikus, szónok, pártvezető stb. jelent egy nemzeti korszakot. Majdnem tiszavirágként hull legtöbbször a feledés áldozatául. A korszakos vezetői elhivatottság főkritériuma a szellemi energiának emanációja és a történelem számos korszaka mutatja, hogy az elhivatottak szellemi energiája az illető korszakra nézve döntő, időt és távolságot betöltő tényező.

Bethlen beszédeinek ismertetésénél néhány helyen applikálták a „tragikum“, „tragikus sors“ kifejezéseket. Ez valószínűleg Csonka Magyarország mai fráziskészletének kényelmes felhasználásában leli okát, mert aki Bethlen eddigi pályáját, a nemzet érdekében kifejtett tevékenységét figyelemmel kísérte és a két kötetet áttanulmányozta, arra a konklúzióra juthat, hogy Bethlen életútja csakis az államfordulat előtt mutatott tragikus kifejlésre hajló vonásokat, mint mindazok a kevesek, akik esztendőkön keresztül nemcsak ösztönösen, hanem tények ismeretei alapján is érezték, tudták, hogy a nemzetiségi kérdés helytelen kezelése, az állam- és nemzetfenntartó politikában mutatkozott indolencia, a külügyi problémák fel nem ismerése következtében Magyarország sorsdöntő eseményeknek és ezekkel összefüggő változásoknak néz elébe. Hasztalan volt Bethlen fáradozása és agitatója azon elvért, hogy minden nemzetiségi politikától függetlenül tulajdonképpen a nemzetfenntartás első és pozitív alapfeltétele a magyar fajnak reális politikával való erősítése. Ezt kell csinálni és nem negatívumokban keresendő az állam- és nemzetfenntartás lehetősége. Magyarországnak az államfordulat előtti politikai élete más problémákat tartott fontosabbnak és mindazokat, akik a nemzetiségi kérdéseknek pozitív megoldását sürgették, — meg nem hallgatták. Ebben rejlik a tragikum felé való elhajlás, — csupán elhajlás, mert ugyanabban a percben, amikor lesújtott reánk az ország szétmárcangoltságának rettenetes valósága, felébredt bennünk a céltudatos elhatározás, a nemzeti életakaratot jelentő közös szándék, hogy a nemzeti és állami amputációt megakadályozzuk és ha nem sikerül megakadályozni, akkor minden lehető erővel az ország restituálását kell kiküzdeni. A magyar nemzet élni akar és életjogai érvényesülését követdi, — ez ugyan nehéz helyzetet jelent, de nem tragikumot, ez ugyan nagy és majdnem kétséges feladatok megoldását involválja,

de nem azonos tragikus elmúlással. Bethlen Istvánnak az állam» fordulat óta kifejtett tevékenysége egy imponáló erőkoncentrációnak céltudatosságát, meggondoltságát, okos óvatosságát dokumentálja a nemzet területi és lelki újjászületése érdekében. Éppen ez az erő» koncentráció vigyáz arra, nehogy a trianoni sorsból nemzeti tragikum váljék. Bethlen egyénisége tehát nem tragikus lemondást, egy politikai apostol elbukását, rezignált reményvesztettségét jelenti, hanem éppen ellenkezőleg, harcot a nemzeti jövőért, nagy nemzeti célokért, — állhatatos munkát, szívós kitartást, reménydús aktivitást, de nem túlzást és elbizakodottságot.

A magárahagyottság és a háború utáni szegénység átka nehezedett rajtunk és ebben a nyomorúságos helyzetben megszükkült portánkat felverte a viszálykodás, a belső zavarok, különböző iránybeli türelmetlenségek és excessusok, berontott fegyveres ellenségnek lármája. Mi megértést kértünk a külföldtől és ez ahelyett, hogy közeledett volna hozzánk, — bizalmatlankodva visszahúzódott, mert teljesen ellenségeink propagandájának hatása alatt állott és mert a háborús mentalitás valóságos orgiáit ülte még akkor. Ehhez hozzájárult az izoláltság következtében mutatkozott külpolitikai dezorientáció és kapcsolódás, melynek egyik tünete a királykérdés meglepetésszerű megoldási kísérlete volt. Hyen körülmények között került Bethlen István 1921 áprilisában a magyar kormány élére.

Jól ismerte leromlásunk okait és ezért elsőrendű feladatának tartotta, hogy ezeket az okokat képező nemzeti hibákat lefaragja, vagy legalább is tompítsa, hogy azután könnyebben állíthassa nagy tervének szolgálatába a nemzet egyetemét. Ez a nagy terv nem egyéb, mint a trianoni szerződés revíziójának átgondolt cselekedetek összefüggő láncolatával való megközelítése. Ehhez a nagy munkához a nemzet összességének kitartása, fegyelme, szorgalma, egysége szükséges. Nemzeti hiúság, könnyelműség, fegyelmezetlenség, restség, jelszavak szemete stb. mind olyan sajátságok, melyek a revíziós munkát nemcsak illuzóriussá tehetik, de egyenest szabotálhatják. A revíziós dőkészítést szolgáló kormányzat alapfeltétele volt tehát a komoly munkához szükséges rend helyreállítása, a konszolidáció. Körülöttünk leselkedtek állig fegyverben, ugrásra mindig készen, a kisantant államai, hogy megerősödésünket megghiúsítsák és a revíziós törekvést visszavessék. Bethlen tervének alap gondolata az, hogy mindazt, ami a magyar politikát komplikálhatja a revízió szempontjából, kiküszöböli és erre a célra beállított belpolitikával csinál tulajdonképpen célszerű és helyes külpolitikát. Tehát az egész magyar probléma-komplexumot leegyszerűsítette okos körültekintéssel a revízió megközelítésének és előkészítésének kérdésévé. Minden lépése és minden cselekedete ezt szolgálta és annak ellenére, hogy különösen 1927-ig a revízióról aránylag nem sokat nyilatkozott és ritkán beszélt, róla soha meg nem feledkezett, dőkészítésén, nemzetközi megérthetőségén mindig fáradozott, gondosan került olyan lépéseket, félmegoldásokat, melyek a nemzetet a revíziós cél elérésétől elrekeszhetnék. Ugyanez a gondos óvatosság jellemezte magatartását a kisantanttal szemben, melynek provokációit ügyességgel kerülte ki és Magyarország békés szándékait dokumentálván

a kisantant offenzív tendenciáját szembeállította revíziós törekvéseink igazságos és békés szellemével. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy nemzetközi vonatkozásban irántunk a bizalom helyreállítsák és hogy állami szuverenitásunkat visszaszerezve, nemzetközi viszonylatban a teljes egyenjogúsági helyzetet elérhessük abból a célból, hogy a kisantant gyűrűjéből kimenekedhessünk, előnyös külföldi kapcsolatokat és barátokat szerezhessünk, akiknek segítségével helyzetünket európai, sőt világkérdés alakjában demonstrálhassuk. Tárgyilagossággal megállapítható az, hogy Bethlen jól átgondolt tervét nemcsak hogy meg tudta valósítani, hanem, hogy e terv célkitűzésein túl is előretört a revízió irányában.

A kisantant politikusai azt hirdették róla, hogy nem szolgálja a konszolidációs törekvéseket, hanem csupán a magyar revizionizmust. Ezzel ellentétben a Bethlen-féle politika világos vonalvezetéséből megállapítható, hogy ő azt a konszolidációt mozdította elő, sőt meg is teremtette, mely a revízióhoz vezet. A nemzeti lét feltételét látja a revízió elérésében és ezért semmit sem szabad elmulasztani, ami ezt megkönnyítheti, de viszont nem is lehet belőle bármennyit is feláldozni más kérdések kedvéért. Elhirtelenkedve, meggondolatlanul cselekedni ezen a téren annyit jelent, mint a nemzeti jövőt kockára tenni és ezért lépéseit korántsem ingadozva, hanem elgondolása alapján óvatosan, de szilárdan tette meg.

Alapfelfogása az, hogy csakis alkalmas belpolitikával lehet a nemzeti célokat előmozdító külpolitikát folytatni, tehát a revíziós cél elérése szempontjából felette szükséges volt Magyarország forradalom és ellenforradalom utáni belső életét átformálni. A nemzet törekvéseinek odakint csakis azzal lehetett hitelt és súlyt szerezni, ha mögöttük egy komoly összefogás és szolidaritás falanxja áll. Bethlen mindenekelőtt ezt kívánta megalkotni. Gyakran hirdette, hogy a nemzet a kommün utáni süllyedéséből csak úgy gyógyulhat ki, ha véget vet minden visszavonásnak, ha egy politika-, társadalom- és felekezeti közti egységet teremt, ha egy szolid polgári renddel és munkával hozzáfog a nemzeti újjáépítéshez és az ellenséges érületű szomszédokkal szemben a nagy versenyben időt nyer. Hogy a külföld bizalmát megszerezze a nemzet részére, a béke végrehajtását komoly kötelességének hirdette és tartotta, viszont energikusan őrködött a felett, hogy a nemzet jogai, melyek a szerződésekben mostoha adagolásban foglaltatnak, elismeressenek és kielégítést nyerjenek.

Fontosnak tartotta, éppen az elveszített magyar nemzetrészek szempontjából, a belső nemzetiségi kérdés tisztázását. A *sum cuique* álláspontján a kérdés súlypontját kulturális téren látta. Szükségnek tartotta, hogy a nemzetiségek oktatásukat anyanyelvükön megkapják, hogy az adminisztrációban nyelvük megfelelő érvényesülést nyerjen és hogy saját fajuk az adminisztrációban kellően képviselve legyen. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban ismételtén rámutatott arra, hogy éppen az elszakított nemzetrészek érdekében a szomszédokkal élhető viszonyt kell teremteni és meggondolatlan kijelentésekkel, cselekvésekkel a szomszédos területeken levő magyar nemzetrészek amúgy is súlyos helyzetét nem szabad nehezebbé tenni.

A pénzügyi és gazdasági helyzet szanálása, a kereskedelmi politika rendezése nagy munkát igényeltek, melynek eredménye abban is nyilvánult, hogy a pénzügyi blokádnak megszűnt, a külföldi tőke újra érdeklődést mutatott Magyarország irányában és ámbár az ország egy ideig pénzügyi ellenőrzés alatt állt, mégis visszaszerezte igazi szuverenitását, rendezett állami és társadalmi életet kezdett élni. Bethlen elgondolása, hogy a magyar ügy, elszakított nemzetrészeink és a revízió ügye csakis akkor lesz európai üggyé, ha mindegyikünk latba veti képességeit, ha fegyelmezetten ezt a célt szolgáljuk, ha propagandánk komoly és igaz, ha bent az országban felelőtlenül semmivel sem keresszük a revízió megközelítését szolgáló külpolitikát, — mindegyre érvényesült és ezzel a revíziós külpolitika belső előfeltételei megvalósultak. Ily előfeltételek nélkül ezen a nehéz úton alig tudtunk volna előbbre jutni.

A belső előfeltételek megteremtésével párhuzamosan állandóan dolgozott a nemzetközi előfeltételek kiépítésén. Le kellett bontani az izoláltság falait és egészen eltérő utakon kellett haladnia, mint amikor egy nagyhatalom részesei voltunk. A külpolitika közvetlen céljai kezdetben a szuverenitás visszaszerzése, az egyenjogúság biztosítása és a beavatkozás politikájának lerázása, a reparációs kérdés elodázása, szankciók elkerülése, az elszakított nemzetrészek védelme. E célokat olyan időben kellett megközelíteni, amikor itt Európában győzők és legyőzöttek között, kiváltságos és jogfosztott nemzetek között a helyzeti különbség rendkívül nagy volt. Bethlen meg volt győződve és e meggyőződését már 1922-ben hirdette, hogy a magyar ügy részére alkalmas nemzetközi atmoszféra ki fog alakulni és Magyarország nem maradhat ki a középeurópai kérdés rendezéséből, mert Európa ezen pontján a nyugalmi helyzet a magyar nemzet nélkül el nem képzelhető, hiszen Magyarország gravitációs központja egy sokkal nagyobb területnek és ennek a gravitációs erőnek érvényesülését nem lehet megakadályozni. önérettel fejtegette, hogy nem csatlakozhatnak egy dunai konföderációhoz, — egy közös koldustarisznyához, mint azt később nevezte, — mert „mi Magyarországot akarunk, egységes Nagy-Magyarországot“ — és pedig ezt mindenekfelett. Egyúttal folyton hangoztatta Európa felé, hogy a magasabb kultúrájú magyar nemzet részei alacsonyabb kultúrájú népek uralma alá kerültek és hogy a Balkán előrenyomult Szegedig és Nagyváradig és nem lehet béke Középeurópában, — „amíg a Kárpátok aljáról a magyarság könnye duzzasztja meg a magyar folyókat.“ Kormányelnöksége első évében zajlottak le Nyugat-Magyarország megszállásának eseményei. Az 1921 október 12-i velencei konferencián Bethlennek sikerült Olaszország támogatásával Sopron és környéke részére a népszavazás elrendelését biztosítani. A 250 km. területen megejtett népszavazás (1921 december 14. és 16.) a magyar ügy győzelmét hozta. Ez volt az egyetlen népszavazás, amelyet a trianoni szerződés rendelkezéseivel szemben Magyarország kiküzdeni képes volt és mint Bethlen egyik beszédében hangoztatta, ez a népszavazás bebizonyította, hogy nem igaz az a fölfogás, amelyből a trianoni szerződés kiindult.

A kisantant magatartásával szemben kitartó munkával egy modus

vivendi létrejöttén fáradozott. Ez rendkívüli türelmet és önmegtagadást igényelt, mert hiszen ez a Dunamedencében mutatkozó centripetális erők ellensúlyozására alakult kölcsönös biztosító csoport minden tekintetben kérelhetetlenséget mutatott a magyar nemzettel szemben és minden alkalmat megragadott, hogy ellenünk Európa közvéleményét és a nyugati hatalmakat befolyásolja. Rendszerint az irredentizmus és a fegyverkezés vádját szegezték a magyar kormány ellen. Ez a vádaskodás azonban nem tudott változtatni Bethlen politikájának alapvonalain és vezérlő eszméjén. Válasza mindig az volt, hogy szűnjék meg a békeszerződések által létesített gyűlölködési szellem, mely Magyarország ellen irányul, akkor enyhülni fog a szomszédok közötti viszonylat is, a magyar ügy győzelmét azonban semmiképpen sem lehet megakadályozni, — csak mesterkedésekkel kitolni, elhalasztani.

1923 májusában megjelent Bethlen a jóvátételi bizottság előtt Párizsban. A súlyos pénzügyi, hitel és gazdasági krízisből az országot ki kellett menteni. Kétesztendei kormányzat után egy kedvezőbb nemzetközi atmoszféra alakult ki Magyarország irányában és párizsi útjáról szóló beszámolójában Bethlen közölte már azt, hogy „nem állunk többé egyedül a világban; vannak, akik a magyar ügyet vállalkra emelve (Hadaira fogják juttatni.“ A reparációs kérdésnek elintézése junktimba került a 250 millió aranykoronás kölcsönrel és d kellett fogadni a pénzügyi ellenőrzés feltételét. A kisantant államai ekkor a legtürelmetlenebb magatartást tanúsították és mindenképpen egy közép-európai Ruhr-politika felé akarták a szituációt hajtani. Ilyen körülmények között vitte keresztül Bethlen higgadtan a gazdasági rend végleges helyreállítása érdekében az 1923—24-i nagy szanálási akdót. Ez igen fontos előkészítő étap-ja az 1927-ben kezdődő külpolitikai szabad mozgásnak, mely Magyarországot a kisantant szorító gyűrűjéből kivette és a revíziós törekvésnek reális bázist teremtett.

1924 szeptemberében jelent meg először Bethlen a Népszövetség közgyűlésén, Genfben, ahol beszédében nemzete részére az igazság és méltányosság szellemének érvényrejuttatását kérte, öntudatos és precíz beszéde nem hagyott kétséget a felől, hogy mit értett az alatt, amikor arra szólította fel a nemzetek szövetségét, hogy vessen véget a politikának, „amely a szenvedésekből fakadó elkeseredés parancsszó által való elhallgattatásában és elfojtásában keresi a megoldást,“ és „húzza ki a népek testéből a töviseket, amelyeket a háború és a háborús szellem döftek belé.“ A szanálási akció két külpolitikai előnyt hozott magával, barátok szerzésének lehetőségét nyitotta meg, de egyúttal a szomszéd államokkal a függő kérdéseknek elintézését tette lehetővé. A viszony normalizálódott formailag. A kisebbségi sérelmek halmozódása miatt azonban a feszültség állandósult.

1926-ban a külpolitikai végcélokat abban látta, hogy Közép-Európa fölött rólunk-nélkülünk ne döntsenek, nemzeti egyenjogúságunkat mindenki elismerje és az idegen uralom alatt levő 3½ millió magyar önrendelkezési joga elismertessék, vagyis a békeszerződés revíziója keresztülvitessék. Szerinte ezen külpolitikai gondolását „defenzív ideálok“ vezetik, melyek számolnak a reális élet lehetőségévd. Ez a defenzív tendencia különösen abban nyilvánult, hogy

barátokat igyekezett szerezni a nélkül, hogy ezzel ellenségeinek számát szaporította volna és a magyar presztízst a belső konszolidáció erősítésével emelte.

1927 áprilisában jelentős külpolitikai lépés történt. Bethlen Rómában aláírta a magyar-olasz barátsági szerződést, miután 1926—27-ben megszűnt a pénzügyi és katonai ellenőrzés. Ez«1 akcióval egyidőben indult meg Rothermere lord részéről a magyar revízió ügyében folytatott nagy Campagne, mely Közép-Európa politikai közvéleményét érthető izgalomba hozta. Bethlen Rothermere lord akciójával kapcsolatban kijelentette, hogy ennék a revíziós törekvésnek erkölcsi jogalapját az 1919-i Hodza-Vix-féle vonalra vonatkozó tárgyalások, valamint az 1920-i Paléologue-féle francia ajánlat szolgáltatják, tehát ha Rothermere lord határrevíziót követel, úgy ennék vannak történeti előzményei. Trianon szerződésének szerzői maguk kijelentették már azt, hogy a szerződés nem lehet noli me tangere. Szemelőtt tartandó azonban mindenesetre az, hogy a határkérdések nemcsak az igazság és jog kérdései, hanem hatalmi kérdések is. A világnak nemcsak hogy meg kell győződnie arról, hogy velünk igazságtalanság történt, hanem jelentős erőknél is kell érvényesülniük és harcolniok érettünk. Ezért a revíziós kérdésben különösen a magyar kormánynek körültekintőnek, óvatosnak kell lennie. Mikor tehát a Rothermere-akció alkalmával felszólították Bethlent, hogy vesse fel 1927 végén a Népszövetségben a magyar békeszerződés revíziójának kérdését, — kijelentette, hogy az időpont még nem érkezett el és nem vállalja a felelősséget arra nézve, hogy egy elszórt lépéssel esetleg lehetetlenné tenné az egész kérdést és alkalmas időben való felvetésének útját elzárná.

Az olasz-magyar barátság egyik nagy eredménye abban nyilvánult, hogy Mussolini minden lehető alkalommal szóvátette a magyar revízió szükségét. Európa nyugati kabinetjeiben azonban még mindig nagy orthodoxia uralkodott a békeszerződések tekintetében, ezért Bethlen joggal hirdette, hogy az alkalmas időpont még messze van, azonban a magyar ügy iránya felfelé ível és sikere érdekében harcolni kell. Szívós energiával folytatta külpolitikai aktivitását, mely az 1929—31. években a magyar ügynek új barátokat szerzett.

1929 májusában Zalesky lengyel külügyminiszter döntőbíróági szerződést kötött Magyarországgal. Ugyanaz év júniusában Bethlen Madridba utazott, majd Párizsban tárgyalt Poincaréval és Berthelotval. Madridi utazása egy döntőbíróági szerződés megkötését eredményezte. A francia államférfiakkal való közvetlen érintkezéssel igyekezett a kisantant által befolyásolt francia közvéleményt enyhíteni, hogy jobb megértés foglaljon teret Magyarországgal szemben és egyúttal Franciaország gazdasági érdeklődését is felkeltse Magyarország irányában. A francia sajtó vezető lapjai igen barátságos hangon foglalkoztak Bethlen személyével és természetesnek tartották, hogy nem mond le arról, hogy a trianoni szerződés ellen tiltakozzék és követelje e szerződés területi rendelkezéseinek revízióját, azonban „sokkal felvilágosultabb ember, semhogy túlzott ábrándokba ringassa magát azoknak a lehetőségeknek tekintetében, amelyek a közvetlen jövőben kínálkoznak.“

1930 áprilisában Bethlen ismét Rómában volt, ahol beható tárgyalásokat folytatott Mussolinival, akinek megköszönte a magyar ügy érdekében való fellépését. Az olasz sajtó lelkesen ünnepelte Bethlenben azt a magyar államférfiút, „akinek sikerült harcos lélekkel és nyugodt szóval visszakövetelnie és megvilágítania Európa színe előtt nemzete rangját és feladatait.“ Ugyanezen év júniusában Londonba utazott, ahol tárgyalt Hendersonnal, MacDonalddal, Snowdennel, Lloyd George-zsal és behatóan informálta a világsajtó képviselőit Közép-Európa helyzetéről, konszolidációjának akadályáról, előfeltételeiről, a magyar külpolitika céljairól. Az angol sajtó egyértelműen írta Bethlenről, hogy szilárd akaratú vezetője Magyarországnak, aki azonban nem bocsátkozik meggondolatlan kalandokba. Reámutattak arra, hogy ő szerezte meg Magyarország számára a népszövetségi tagságot, ő szerezte vissza a velencei konferencián az Ausztriának juttatott Sopront és ő vetett véget Magyarország külpolitikai izoláltságának. 1930 októberében Törökország fővárosába, Ankarába utazott. Útközben Szófiában tárgyalt. Ankarában a vezető török államférfiakkal a két nemzetet közösen érdeklő kérdéseket beszélte meg. Ugyanakkor tartózkodott ott a görög miniszterelnök is. Ennek az útnak az eredménye a Török- és Görögországgal kötött barátsági szerződések, valamint a Bulgáriához fűződő barátság kimélyítése. Novemberben ellátogatott Berlinbe Curtius dr. német külügyminiszter meghívására. Az utazás célja a két állam külpolitikai irányának harmóniába terelése volt. 1931 januárjában Bethlen aláírta Bécsben a magyar-osztrák barátsági szerződést. A sajtó részére szóló nyilatkozataiban hangoztatta, hogy a legyőzöttek küzdelme egy jobb sors után nemcsak jogosult és igazságos, de az egész világra nézve hasznos is. Ami a revíziót illeti, kifejtette azt, hogy ha az új területi rendezés nem hozta meg a népeknek a jólétet és boldogságot, akkor a népeknek nem szabad szerencsétlenekké lenni csupán azért, hogy a szerződések fennmaradnak. Az új rendszert tehát revízió alá kell venni. Minél nagyobb a válság és minél nagyobb a politikai kényelmetlenség, annál erősebben fejlődik a revízió gondolata és pedig önmagától, minden erőszakos beavatkozás nélkül.

Ezen aktív külpolitikai tevékenység természetesen nem maradt a kisantant részéről ellennyomás nélkül. Míg Masaryk csehtót köztársasági elnök ismételten kijelentette, hogy a békeszerződések bizonyos tisztázást követelnek és ennek lojálisán és nyíltan kell megtörténnie, Benes azt hangoztatta folyton, hogy a kisantant a legcsekélyebb revíziót sem fogja tűrni és aki a revízióban hisz, — csalódní fog, mert á revízió az európai konszolidáció ellen tör stb. Benes ismételten hirdette, hogy a kisantant ráér vámi addig, míg Magyarország majd kénytelen lesz önként hozzájuk jönni, — természetesen mindent megkísérelt, hogy Bethlen külpolitikai tevékenységét megnehezítse. A közép-európai Locarno-paktum lanszírozásával kudarcot vallott, kísérletei, hogy a kisantantnak gazdasági tartalmat adjon, — szintén nem sikerültek. A veldesi, joachimsthalí, bukaresti, belgrádi, csorbái kisantant-konferenciák a magyar revizionizmus ellen irányuló kommunikéket bocsátottak ki és gondosan elfedték a gazdasági tervek kudarcait. A már nagyon erősen érezhető gazdasági válságban Bethlennek sokszor

meg kellett magyaráznia azt, hogy milyen akadályok tornyosulnak a szomszédokkal való jó viszony létesítése elé. A magyar ügy problémáját, felfogása szerint, nem lehet Elzász-Lotharingia esetével összehasonlítani, mert mi nem veszítettünk el egy tartományt, bennünket felدارoltak. A magyar nemzet nem mondhat le egyharmadáról örökre, — ezért nem írhat alá magyar államférfiú egy középeurópai Locamót. Bethlen a középeurópai Locarno tervével szemben azt ajánlotta, hogy a végleges békének konstituálása előtt a mai rendszert teljesen likvidálni kell.

Már a békeszerződések is szükségesnek mondták ki a szomszédokkal való gazdasági megegyezést, azonban éppen a kisebbségi kérdések adatszerű ismertetései alkalmával mutatott rá Bethlen arra, hogy miért nehéz Magyarországon olyan politikát követni, amely szomszédainknak békejobbot nyújt. A gazdasági megegyezést, komoly politikai megállapodások nélkül, nem lehet véglegesen keresztülvinni és már 1929 októberében, Rassay Károly ilyen tárgyú beszédére reflektálva, kifejtette, hogy az ország külpolitikáját nem lehet csakis, vagy főleg, egy esetleg bekövetkezendő gazdasági krízis szempontjából irányítani, mert a külpolitika legfőbb irányító eszméje és alap gondolata csakis a nagy nemzeti szempontok eredője lehet és e mellett a gazdasági koeficiens csak másodsorban jöhet tekintetbe. Ezért soha nem hajlandó olyan külpolitikát folytatni, mely a nemzeti szempontokat feláldozza.

Éppen olyan önértetes álláspontot foglalt el a páneurópai és a leszerelési kérdésben. Nem tagadta soha az európai gondolat fontosságát és szükségét, sőt gyakran ismételte, hogy új Európára igenis szükség van, — ám ebben is a revízió megvalósításától tette függővé a problémát, mert nem kívánható a magyar nemzettől, hogy Páneurópa érdekében a trianoni szerződést petrifikálja és hogy lemondjon olyan célokról és ideálokról, amelyek a Duna völgyében betöltött évezredek szerepének megfelelnek. A kisantant részéről folyton hangoztatják, hogy Magyarország agresszív politikát folytat és fegyverkezik. Bethlen a Kellogg-paktum aláírásával, annak ellenére, hogy a szerződés nagy hibáit ismerte, Magyarország békés szellemének adta bizonyosságát és éppen a Kellogg-paktum kapcsán mutatott rá, hogy a kisantant békehajlandóságának előfeltétele nem egyedül a paktum elfogadása lehet, hanem inkább az, hogy a Magyarország dien irányuló kölcsönös szerződéseit szüntesse be és írja alá a hágai döntőbírói szerződést. Ez tulajdonképpen a kisantant államaival való viszonylatnak lényeges része.

Ilyen intenzív és a revízió gondolatától vezetett külpolitikai tevékenység ellenére voltak az országban olyanok, akik a revíziós törekvésnek a kormány által követett tempójával nem voltak megelégedve. Bethlen 1929 elején és ebben az évben néhányszor kénytelen volt kategorice kijelenteni, hogy túlbuzgó patrióták kedvéért nem hajlandó a nemzetet egy világraszóló blamázs elé vinni. A revízió kérdését alaposan elő kell készíteni, mint ahogy Mazzini és Garibaldi propagandájukkal előkészítették Olaszország egységét, de a megvalósítást keresztülvitte Cavour diplomáciai zsenije. Ez a paralleliz-

mus szükséges magyar vonatkozásban, — az idő érik, Trianon csődjét nem lehet elleplezni. A magyar ügy győzni fog, ha magunk nem rontjuk el, ezért tartsuk távol revíziós munkánktól a belpolitikai ellentéteket és ne akarjunk belpolitikát külpolitikai szempontokból csinálni. Ugyanezt mondta 1929 februárjában Pakots József interpellációjára és szeptember végén a sajtó képviselői előtt leadott információjában még egyszer ismételte, hogy nem elvi differenciákról van szó, — csak az időpont és a tempó kérdésében vannak nézeteltérések.

Az ország ugyanebben az esztendőben Bethlennek a hősök emlékkövénél tartott ünnepi beszédével kapcsolatban meggyőződhetett arról, hogy a revízió felvetésének időpontjára vonatkozó felfogása mennyire indokolt és lelkiismeretes. A kisantant jegyzéket intézett a magyar kormányhoz és Bethlen beszédét barátságatlan cselekedetnek deklarálta. A magyar kormány erre kijelentette, hogy sohasem titkolta véleményét a trianoni szerződés igazságtalan rendelkezéseire vonatkozólag és hogy ezeket békés úton revideálni szükséges. A román kormány replikája szerint egy a magyar kormány által kitett revíziós mozgalomról lett volna szó. Bethlen június 27-én mondott beszédében visszautasítván ezt a választ, az egész nemzet helyeslésétől kísérve hirdette, hogy a revíziós mozgalmat nem a magyar kormány keltette, nem is volt szükség rá, mert a revíziós mozgalom a magyar nép szívéből virágzott ki és éppen a kormány az, mely a nemzetet meggondolatlan lépésektől visszatartja.

1929 utolsó hónapjaiban a jóvátételi kérdés fölvetésével Magyarország rendkívül súlyos kérdések megoldása előtt állt és ámbár a magyar álláspont jogilag és pénzügyileg alá volt támasztva, mégis nyugtalanító gondokat okozott, vajjon az 1930-ra kitűzött hágai konferencia milyen eredményekkel fog lezárulni Magyarországra nézve, amelynek részéről külpolitikailag a kérdés jól elő volt készítve. Tulajdonképpen Magyarországnak harcot kellett folytatnia azért a kevésért is, amit a trianoni békében részére biztosítottak. Sok millióra menő nemzeti vagyon megmentéséről volt szó. A kisantant a reparáció problémáját mesterségesen összefüggésbe hozta a békeszerződés egy pontja alapján a magyar állampolgárok részéről emelhető követelések ügyének elintézésével. Bethlen Hágában 1930 januárjában nagy csatát vezetett és azt szívós kitarással meg is nyerte. Álláspontja az volt, hogy Magyarország nem mondhat le a döntőbíróság elvéről, nem fizethet további jóvátételt, nem mondhat le az állam polgárainak érdekeiről, nem vállalhatja károk megtérítését, hajlandó azonban bizonyos áldozatok hozatalára, ha a többi állam is vállalná ezt. A hágai csata eredménye az volt, hogy megszüntette az állami javakat terhelő általános zálogjogot, amivel Magyarország visszanyerte pénzügyi szuverénitását, épségben maradt a 250. §, vagyis a döntőbíráskodás intézménye. A Párizsban folytatott tárgyalásokon megállapítottott a kérdések pénzügyi likvidációjának módozata. A hágai és párisi egyezményekkel kapcsolatban Bethlennek sok heves, de teljesen igazságtalan támadásban volt része. 1930 május 16-án tartott nagyszabású parlamenti beszédében nem tért ki egyetlen kifogás, gáncs, gyanúsítás elől. Különösen azt vetették szemére, hogy az 1943 után fize-

tendő tételeket kapcsolatba hozta az ú. n. optánsüggyel, holott a jóvátételi probléma ez a része már meg volt állapítva, mikor az optánsügy aktuálissá lett és soha egyetlen pillanatra sem engedte az optánskérdést a jóvátételi problémával összekapcsolni. Magyarországnak lényeges igazát sikerült kivívnia. A hágai konferenciával kapcsolatban azt emlegették, hogy Ausztria részére a hangulat kedvezőbb és ezért Ausztria helyzete könnyebb volt. Bethlen helyesen mutatott rá, hogy Ausztria nem tartja napirenden az elszakított nemzetrészek szükséges védelmét, nincsenek revíziós törekvései, míg Magyarországról tudják, hogy nemzeti céljai vannak. Ezeknek az elérendő céloknak érdekében egy Ausztriával nem azonos atmoszférának hátrányait vállalni elháríthatatlan kényszerűség. Ellenkező oldalról viszont rossz néven vették Bethlentől, hogy nem vetette fel Hágában a békeszerződés revíziójának kérdését, ami egyértelmű lett volna a tárgyalások szabotálásával és a konferenciát egyszerűen szétugrasztotta volna. Ilyen kifogások csak olyanok részéről emeltek, akik nem tudják, hogy milyen nehéz, önmegtagadó és energiát emésztő eljárást igényel egy legyőzött, védtelen, kis állam nevében nagyhatalmak szórakozott, belpolitikai gondjaik miatt türelmeden vezetőivel való tárgyalás, — mennyi kísérletre, ügyességre, előkészítésre van itt szükség. A hágai magatartás Magyarország külpolitikai presztízsét tetemesen gyarapította.

Azt remélték, hogy a hágai és párizsi egyezmények a Duna-medencében a politikai légkört megkönnyítik és be fog következni a kedélyek megnyugvása. Ez azonban nem vált be, mert, mint Bethlen előre látta, az egyik fontos pszichikai akadály, a magyar nemzetrészek mostoha sorsa, nem szűnt meg. Az európai kérdés erjedése közepett Bethlen meglepéssel konstatalhatta, hogy a barátságok egész láncolatával erősítette nemzete pozícióját és ha Európa egy új politikai és gazdasági organizáció előstéjén áll, ez csak az igazság organizációja lehet, mely a magyarságnak meghozza nagy céljai teljesülését. Mikor kormányelnöksége tizedik évfordulója alkalmából pártjához beszédet intézett, négy tételbe foglalta össze a kiküzdendő magyar igazságot: „Igazságot az igazságtalanul meggyötörteknek, egyenlőséget az egyenlőtlenségbe taszítottaknak, egyesülést az akaratuk ellenére erőszakkal elszakítottaknak és megélhetést mindenkinek a nap alatt.“

Ez a magyar revíziós program, amely azonban egyúttal Európa programja is lehet. Bethlen tagadhatatlan székszissel ügyelte a mindenféle középeurópai és dunaföderációs javaslatokat és 1932 májusában tartott parlamenti beszédében ajánlotta a Károlyi-kormánynak, hogy a Tardieu-terv eredménytelensége után csak egy gazdasági összefogás lehetősége marad Magyarország részére: Olaszország, Magyarország, Ausztria, — ami politikai érdekeinknek is megfelel.

BETHLEN külpolitikai tevékenysége korántsem zárult le, — erősen hiszem, hogy e nagyvonalú államférfiú, akinek képességeit, okos óvatosságát és céltudatos politikáját, harcos rugalmasságát még ellenfelei is elismerik, a revíziós törekvéseinkben elért nagy eredményeit még nagyobbakkal fogja tetézni. Át van hatva a revízió elérése nagy

nehézségeinek tudatától. Ezt mindig is hangoztatta, de nem azért, hogy kishitűséget terjesszen, hanem hogy éppen ellenkezőleg, honfitársait intenzívebb munkára, egy felületes és tetszetős propagandának komoly és átgondolt propagandává való átalakítására, kitartásra, a társadalmi és kormányzati törekvéseket a revízió tekintetében kölcsönös bizalomra reabírja. E külsőleg nyugodt és hidegvérűnek látszó államférfiút a nemzete sorsa feletti nagy aggodalom tölti el, gond emészti, vájjon merre fordul a magyarság életútja és vájjon mikor? Mert Kelet felől meg fog mozdulni az orosz óriás és európai célkitűzéseit igyekszik majd megvalósítani. Ha a magyar nemzet a „Gondviselés által neki engedélyezett mostani moratóriumot“, melynek tartama bizonytalan, fel nem tudja használni, össze nem fog a „végső létérti küzdelem“ magyar életet biztosító győzelme érdekében, — úgy a szláv harapófogóban most is szorongatott magyar nemzet felett össze fognak csapni a szláv tenger hullámai. Komor jóslat, — azonban minden szkepszis ellenére Bethlen István bízik nemzete jó csillagzatában, mert máskülönben nem élne benne a nemzet érdekében kifejtett és kifejtendő munka nagy optimizmusa és nem kiáltaná oda beszédeinek két nagy és nemzeti életünkre felette tanulságos kötetéből mindannyiunknak: ne csüggedjetek, dolgozzatok!

STEIER LAJOS

A FRANCIA KELETI HATÁR ÁLLAMERŐDÍTÉSE

FRANCIA NEMZETET mindenkoron jellemezte izzó hazafias-sága, a nagy eszmékért való határtalan lelkesedése, a dicső nemzeti hagyományok ápolása, áldozatkészsége és a veszély óráiban a pártkülönbség nélküli összefogás. A néplélek mélyén ott szunnyad a nemzeti dicsőség, a „gloire“ istenítése, mely ezt a kivételesen értékes és szellemes népet nagy tettekre készíti, még akkor is, ha a reálpolitikai megfontolások a jőzanságra, a várakozásra, az óvatosságra intik. A francia nép sajátossága még, hogy nehezen felejtí a hazáján és nemzeti önértetén ejtett sebeket. A „revanche“ sokszor volt politikájának vezértengelye.

Franciaország világháborús győzelmét népének soha nem szűnő győzniakarásnak, honfíú erényeinek, határtalan áldozatkészségének, a népben rejlő katonai és erkölcsi értékeknek köszönheti elsősorban. A győzelem érdekében hozott áldozatok a sokat szenvedett francia népet oly béke megkötésére ösztönözték, amely képes lenne tartósn biztosítani a győzelem gyümölcseit és az ország nyugodt, békés fejlődését.

Franciaország külpolitikájának tengelye tehát a békeszerződésekben lerögzített helyzet tartós fenntartása az ország békés fejlődésének és biztonságának érdekében.

Ezzel kapcsolatban bizonyos, hogy a XX. század francia mentalitása soha, egy pillanatra sem tudja elfelejteni, hogy hazája az előző évszázadban háromízben is volt ellenséges betörés színhelye (1814, 1815, 1870/71). A világháborúban a legszebb, leggazdagabb tartományokban pusztított a háború vihara. Ez a fájó emlék s az az ösztönös tudat, hogy a világháborúban csak hajszálon múltott a győzelem, nagyra növelte a francia népben a nemzeti biztonság utáni vágyat.

A hivatalos politika örömmel üdvözölte ezt a néplélekből elemi erővel felszínre törő óhajt s mindent elkövet ennek felszínen tartása és mélyítése érdekében. Ma a francia polgár külpolitikai jelszava a „sécurité nationale“. A hivatalos politika gyorsan felismerte a nemzeti biztonságra való törekvés értékesítésének lehetőségét és sietett felépíteni ennek szolgálatában a nagy haderőt.

Franciaország veszélyeztetett érdekeire való tekintettel hatalmas szárazföldi, légi és tengeri haderőt tart fenn. A jövő háború céljaira, mindenkit messze megelőzve, megvalósította a „nép fegyverben“ elvét. De tovább is ment. Az elmúlt években a modern technika csodájaként egy vasból és acélból épült erődítési falat kovácsolt keleti határain. E mögött az erős, áttörhetetlennek tetsző fíid mögött, az

ellenségnek a hazai föld egy rögét sem átengedve, óhajtja egész népét, az állam összes erőtenyezőit, fegyverbe állítani.

Franciaország óriási pénzáldozatot hozott államerődítésének modernizálása érdekében. Joggal feltehetjük a kérdést, hogy szüksége volt-e Franciaországnak eme hatalmas áldozatra, mikor Európa legnagyobb, legtökéletesebben felszerelt tábori hadseregét tudja sorompóba állítani, amikor várható ellenfeleivel szemben minden vonalon lenyűgöző fölényt tud kimutatni. Franciaországot államerődítések hatalmas arányú kiépítésére készítették:

a nemzeti biztonság megalapozása,

a kívánalom az ország területének, a határmenti fontos iparterületeknek biztosan működő oltalmára,

végül a jelenlegi védrendszeréből adódó sajátosságok.

Franciaország megvalósította a „nép fegyverben“ gondolatát. Az elmúlt háború véres veszteségei, a népszaporodásnál észlelhető árnyoldalak azonban az eleven erő minél nagyobb fokú kímélésére intik. Erre az államerődítés alkalmas eszköz, mert erőt takarít meg a döntő hadműveleti cselekmények számára s csökkenti a védelem által megkövetelt véráldozatokat. A „nép fegyverben“ gondolat nagyarányú mozgósítást követel. A mozgósítás, bár ennek gyorsítására minden rendelkezésre álló eszközt igénybe vesz, Franciaország számára nagy gyengeségi pillanat, pláne ha figyelembe vesszük, hogy az összerő kifejtésében inferioris ellenfél számára a mozgósítás alatt adódik az erőkiegyensúlyozást jelentő pillanat. A gyengébb fél arra fog tehát törekedni, hogy rendelkezésre álló erőit gyorsan mozgósítva, Franciaországot lehetőleg még mozgósításának kezdetén támadja meg.

Az ellenfél eme „lerohanása“ ellen Franciaországnak tehát védekeznie kell, mozgósítását oltalmaznia kell. A mozgósítás oltalmára szolgál az armée de couverture, melyet a tényleges hadsereg 20 hadosztálya képvisel. A megvédendő határ hossza 850 km. A fedező hadsereget is azonban mozgósítani kell. A mozgósítást megkönnyíti a hadügyminiszter rendelkezésére álló három korosztály (disponibilité). A mozgósítás és az erőknek a határra való szállítása azonban legalább 7—9 napot (ebből szállítás 4—5 nap) igényel, — a megvédendő hatály hossz is tetemes. A fedező hadseregnek a határon való megjelenéséig terjedő idő — ellenséges lerohanást figyelembe véve — roppant kritikus.

A fedező hadsereg biztosítja az egész ország mozgósítását. A nation armée két hullámban mozgósít. I. hullám — 20 tartalék hadosztály — felszerelése békeraktárolás útján ma még teljes mérvben biztosítható. A II. hullám — 30—40 tartalék hadosztály — felszerelése csak kis részt biztosítható a felhalmozott békekészletek révén. A felszerelés nagyobb részéről a mozgósított iparnak kell gondoskodnia. A jövő folyamán egyre nagyobb anyag-és felszerelési tömegek gyártásáról a mozgósított nemzetgazdaságnak kell majd gondoskodnia. Egyre hosszabb idő telik el majd tehát, amíg a nation armée eléri teljes ütőképességét és ütőkészségét. Mindez a fedező hadsereg helyzetét egyre súlyosbítja.

A fedező hadsereg megerősítésére, a lerohanás veszélyének nagyobb fokú lecsökkentésére, mindennél alkalmasabb és hatékonyabb eszköznek bizonyult a keleti határ államerődítésének kiépítése és korszerűsítése. Eme munkálatok már közvetlen a befejezés előtt állanak.

A keleti államerődítési rendszer még nincs állandó védőrésszel ellátva. A francia hadvezetőség azonban intenzíven kutatja a szervezési lehetőségeket, melyek segítségével egy korszerű szervezésű határ-őrvidék létesíthető volna. Addig is, míg ez a kérdés gyökeres megoldást nem nyert, a francia hadvezetőség az államerődítési rendszer területén felemelt békeállományú seregtestek elhelyezésével növeli a biztonságot (Metz, Strassburg, Mühlhausen, Besançon, Chalons sur Mame, Toul, Nancy, Lyon, Toulon, Luneville, Reims és Párizs — összesen 9 hadosztály és 3 lovas hadosztály). Ezeknek a seregtesteknek a feladata, hogy a hadüzenet követő első órákban az erődített állásokat megszállja és ezeket a fedező hadsereg zömének felvonulásáig (5—7 nap) tartsa. Mozgósítás esetén a fedező hadsereg 12 hadosztálya látja el a határmenti erődítések közvetlen védelmét, míg 8 hadosztály képezi a korszerű szállítóeszközökkel igen bőven felszerelt főtartalékot.

Franciaország eme katonai készülődései messze túlhaladják a háborúban vesztes államok számára megengedett katonai erőfeszítés mértékét s alkalmasak lehetnek ezek nyugtalanítására.

Így az új államerődítési tevékenység Németország számára veszélyeztetést jelenthet, mert a kiépített megerősített területek, erődök és hídfők, egyaránt szolgálhatják úgy a védelem, mint a támadás céljait.

A világgazdasági helyzet a jelenlegi versenyfegyverkezés és a leszerelés felé irányítja a közfigyelmet. Az Egyesült Államokban és Angliában számos vélemény hangzott el, mely a jelenlegi nyomasztó gazdasági válság egyik főokát az államok fegyverkezési kiadásainak állandó növekedésében látja. Egyesek bátor szókimondással egyenesen Franciaországot és vazallusait nevezik meg eme fonák és káros helyzet előidézői gyanánt. Kiemelik, hogy Franciaország mereven elzárkózik a leszerelés végrehajtásának gondolatától s minden eszközzel meggátolni igyekszik a leszerelési értekezlet sikerét. Franciaország hatalmas fegyverkezése a többi államot is erejét felülmúló versenyfegyverkezésbe kényszeríti. Az ezzel járó pénzügyi terhek eme államok termelő- és fogyasztókéességét mélyen aláássák, amely körülmény az összesség gazdasági helyzetét veszélyezteti.

Közben a keleti határszakaszon gyors iramban haladnak előre az erődítési munkálatok, melyek Franciaország hatalmi helyzetét nagy mérvben újból erősíteni fogják.

FRANCIAORSZÁG modern államerődítését a már a világháború előtt is fennállt állandó erődítéseiből fejlesztette ki.

A világháború előtti államerődítési rendszer kiépítése az 1870/71-es háború után Seré tábornok (1872) tervei alapján kezdődött meg. Seré tervében a Vauban-féle alapvető elgondolások teljes mérvben

figyelembe vették. A tervek azonban nem kerültek megvalósításra» mert a tüzérségi brizánsgránátok feltalálása (1885) a Seré-féle elgondolások gyökeres megváltoztatását követelte meg. A Vauban szellemében történő megoldástól az anyagi eszközök hiánya miatt is el kellett térni. 1885 után a súly már nem az egész veszélyeztetett határ megerősítésén, hanem Verdun, Toul, Épinai, Belfort, Arches, Manonvillers, Pont St. Vincent és Nizza kiépítésén nyugodott. A francia várak zöme az 1890-es években épült ki.

Az 1870/71-es veszett háború után a francia haderő gyökeres átszervezése vált szükségessé. Ez az idő nagy gyengeségi momentumot képezett. Az országvédelem folytonosságáról az államerődítés gyorsütemű kiépítése révén kellett gondoskodni. Ez természetesen az egységes, tervszerű kiépítés rovására ment.

Franciaország világháború előtti határa öt szakaszra volt tagolható:

1. északkeleti szakasz a Canal-tói a Jura-hegységig bezárólag,
2. alpesi szakasz a Földközi-tengerig,
3. a pyreneusi szakasz,
4. a földközitengeri szakasz,
5. az Atlanti-óceán partszakasza.

Az északkeleti szakasz a belga, német, svájci és luxemburgi határokat érintette.

A határok közelében e szakaszon belül négy főállást (positions centrales) lehetett megkülönböztetni.

a) Az északi határ főállása, mely magába foglalta Dünkirchen, Gravelines és Calais tengerparti erődítéseit, valamint Lille és Maubeuge várakat. Lille és Maubeuge között feküdt Maulde, Mortagne, Valenciennes és Fort de Curgies erőd. A földrajzi viszonyok (Schelde, Scarpe, Sambre) eme szakasz védelmét elősegítették. A rendszer megkerülése a Trouée de l'Oise-on át (Párizsra vezető betörési vonal) Hirson erődre ütközött.

b) A középső Maas-menti főállás — Verdun és Toul — nagy Öv-várakra támaszkodott. A közöttük lévő űrt Génicourt, Troyon, Paroches, Camp de Romains, Gironville és Jony erődök zárták le.

Verdimnek északról történő megkerülését Longwy, Montmédy, Ayvelles megerősített helyek, illetve erődök nehezítették meg. Az átjutást a Maas- és az Argonne-i erdők is megnehezítették. Toultól keletre egy előretolt állás Pont-Saint-Vincent- és Frouard-zárókra támaszkodott.

A Toul és Épinai között fekvő 30 km széles rést Manonviller vár és Fort Pagny la Blanche-Cote és Bourlement erődök zárták.

c) A felső Mosel főállását az Épinai—Belfort-i horpadás megerősítése képezte. Épinai és Belfort nagy várak között öt záró feküdt: Arches, Remiremont, Rupt, Château-Lambert, Servance. A Trouée de Belfort-t közvetlenül zárták a Chaiuc, Montbard (Mömpelgardnál) erődök és a Lomont-Í erődcsoport.

d) A keleti főállás a Jura-átjárókat védte hét erőddel (de Joux, de Larmont inférieur, de Larmont supérieur, Saint-Antoine, de l'Ecluse Pierre-Chatel). A Júra-védelem góciát Besangon képezte.

Az északkeleti szakasz második vonalában ismét két főállást találunk.

A Maubeuge—Verdun-i hézag mögött a Oise és Marne között feküdt a Falaise tertiaire főállás, támaszkodva a La Fère, Laon, Fort Maimaison és Condé sur Aisne erődök által képezett megerősített területre (région fortifiée) és Reimsre.

A déli főállást a második vonalban Langres és Dijon nagy várak képezték. Ez a főállás azon esetben bírt volna értékkel, ha az Épinai—Belfort-i horpadást az ellenség áttörni, avagy megkerülni tudja.

A harmadik vonalat Párizs vára (130 km övkerület) képezte a kelet, észak és délnyugat felé előretolt, megerősített táboraival.

Az alpesi szakasz. Az alpesi szakasz felosztható az Isére és a Durance folyására és a Tengeri-Alpok területére.

Az Isére völgyébe vezető utakat Albertville, Fort Chamousset, Baraux és Lesseillon erődök zárták. Hátsó támaszul Grenoble szolgált.

A Durance-völgy megerősítését Briancon, Queiras, Mont Dauphin megerősített helyek, Toumouze, Saint Vincennes és hátrább Sistemon erődök képezték.

A Tengeri-Alpok területén az első ellenállási vonalat Du Barbotte, l'Authion, St. Jean de Kiviére, Bauma, Nogra, Picciarvet erődök és zárók, míg a második ellenállási vonalat Colmars és Entrévaux zárók, a megerősített Nizza és a Toulon-i hadikikötő képezték.

Franciaország a világháború kitörése előtt 17 nagy övvárral, 56 megerősített hellyel, előddel és záróerőddel, 5 hadikikötővel és 23 tengerparti erődítéssel rendelkezett.

Az egész erődítési rendszer a világháború alatt igái jó szolgálatokat tett, még pedig már a haditervek kidolgozásánál is. A német főerő néma Metz—Párizs-i legközelebb (280 km) irány ellen vonult fel, hanem fenn északon (Lüttich, Brüssel, Párizs 380 km). Mégis ez az út volt hadművelési szempontból a rövidebb, tekintettel a várak várható ellenállására. Lille, Reims, Laon, La Fère ugyan védelem nélkül adattak fel, mégis késleltették a német előnyomulást. A Mame-i csata alatt 7 német hadtest volt lekötve a francia várakkal szemben. Ezek a döntésnél hiányoztak.

Párizs, ez a hatalmas megerősített erőforrás tette lehetővé a 6. francia hadsereg biztosított gyülekezését. Verdun ugyanakkor a 3. francia hadsereg oldalát és hátát biztosította hatásosan. A Verdun-i megerősített terület a világháború további folyamán is a francia ellenállás egyik kulcspontját képezte. A keleti határ erődítései nagy ellenállást fejtettek ki annak ellenére, hogy a Manonviller és Camp des Romains elestek s így két helyen is rés támadt a Maas—Mosel-szakaszban.

Az erődítési rendszer súlyos hibákat is mutatott fel, annál is inkább, mert részben elavult volt (Lille, Reims, Laon, La Fère; Maubeuge), részben nem bírt a kívánatos műszaki ellenállóképességgel (Huy, Longwy, Givet). A várak védelme sem volt elég szívós. Maubeuge várát csak 16 zászlóalj, 21 közepes és nehézűteg és 2½ lovaszázad zárta körül (s nem is teljesen). A vár ezen csekély erőnek is csak 11 napig tudott ellenállni.

A Manonviller igen korszerűen kiépített záróerőd csak 54½ óráig állott tűz alatt, amely a betonboltozatoknak csak lényegtelenül ártott s a sáncárok védőképességét sem tette tönkre.

Az államerődítés nem tudta ugyan az ország egyes fontos területeinek (csak a Briey-i szénmedencét említjük) megszállását megakadályozni, de ama része, mely mint région fortifiée bekapcsolódott az állásharcok vonalába s amely ily módon állandó hátsó összeköttetésekkel bírt, kiváló szolgálatokat tett.

Az övvár jelentősége ma már a múlté. Korszerű elvek szerinti kiépítése, a megkövetelt óriási öv (amely függvénye a hatalmasan felszökött tüzérségi lőtávolságoknak) teljesíthetetlen nagyságú pénzaldo-

zatokat követelne. Emellett az övvár megkerülhető, hátsó összeköttetéseitől elvágható. Eme hatalmas övvárak tartós védelme állandóan rendelkezésre álló és igen teljesítőképes összeköttetések nélkül el nem képzelhető.

Ezért az újabb francia erődítési technika a „területi erődítés” rendszerét követi. A területi erődítés biztosított szárnyakra támaszkodván, immár meg nem kerülhető s így hátsó összeköttetésekkel állandóan rendelkezik. A modern övvár 150—180 km-es területét figyelembe véve ez olcsóbb megoldás és nagyobb terület összefüggő védelmét tudja azonos költségek mellett megoldani.

Az új területi erődítés elve alapján felépített államerődítési rendszer meg nem kerülhető s a támadót feltétlenül a veszteségteljes, nagy anyagi felkészültséget igénylő áttörésre kényszeríti.

Az áttörést végtelenül megnehezíti az erődítési övnek a korszerű technika minden vívmányával felszerelt volta, az erődítési elemek szétvonása, tökéletes rejtése, az élőerők fokozott védelme, az erődítési elemek földbesüllyesztése, beton alá való helyezése. Az ellenállóképeséget fokozza, hogy eme területi erődítés a háttér felé állandó és teljesítőképes összeköttetésekkel bír, amely körülmény biztosítja az állandó utánszállítást, az erőjátékot, a szükséges kiegészítések mindenkori teljesítését.

A keleti határerődítési rendszer lehetővé teszi a régi, merev várvédelmi módszerek elvetését. A védelem rugalmassá válik és sokban ugyanazon lehetőségeket (átcsoportosítás, ellentámadás stb.) nyújtja, mint a mozgóharcvédelem. A jól kiépített közlekedési rendszer lehetővé teszi az erőjátékot.

A védelmi öv kiépítésére vonatkozó adatok azt mutatják, hogy az öv kiépítése a tábori erődítés alapelvei szerint történik. Az ellenállóképeséget fokozzák: a technika újabb vívmányainak szolgálatba-állítása, az erődítési elemek szétvonása, a tökéletes rejtés, az élő erők fokozott oltalma a kiválóan kiépített harcállásokban és az óvóhelyeken.

Joggal mondhatjuk, hogy a fedezőhadsereg által védett francia keleti határerődítés a technika mai állása mellett:

1. a megrohanást kilátástalanná teszi, 2. az erőszakos támadást roppantul megnehezíti, 3. a bombázást kiállja, 4. a körülzárást lehetőtlenné teszi s 5. a támadót a tervszerű támadásra kényszeríti.

A franciák új államerődítésüket úgy telepítették, hogy a jelenlegi politikai határok teljes egészükben megvédhetőek legyenek, hogy háború esetén a legkevesebb területfeladás váljék csak szükségessé, hogy az erődítések vonala a határterületeken fekvő fontos ipar- és bányavidékeket közvetlenül védjék.

A francia államerődítési terv szerint, amely szervesen bekapcsolódik az 1927. évi véderőreformba, megerősítik az Oise—Verdun-vonalat, azután az úgynevezett lotharingiai területet (Longwy—Königsmachem—Metzen át a Saarig), azután az északi Vogézeket. Mint második vonal kiépülne a Verdun—Toul—Épinal—Belfort-i vonal. A teljes program megvalósítása 1935-ben nyer befejezést.

Az 1920-ban kötött katonai egyezmény szerint Belgium is kötelezve van államerődítési rendszerének modernizálására és kiegészítésére.

3. Az új francia rendszer eddig ismeretes munkálatait az 1., 2. és számú ábra tünteti fel.¹

- I. Oise—verdani védőv (egy-vez támpontok)
- II. Lotharingiai védelmi rendszer
- III. Északi Vogézék védő-öve
- IV. Verdun—Toul Epinal-Belfort hátsó védőv

- A = a luxemburgi határ védő-öve
- B-F = előlő védőv
- B = Königsmauern—Anselingen-i védőv
- C = a Nied-völgy lezárása
- D = Bolchen—Warsberg—Falkenberg-i védelmi öv
- E = a Gross Tannchen-i erődítések, előttük elárasztási terület
- F = Mörchingen—Dieuse-i védelmi öv
- G = hátsó védelmi öv
- H, J, K = reteszállások
- L = elárasztásra és a legalaposabb rombolásra előkészített terület (Dieuse és Saarunion közötti terület lezárására)
- M = Északi Vogézék védelmi öve

A kiépítés részletei hadititkot képezvén, csak nagy vonásokban ismeretesek. A francia és belga költségvetési viták, valamint egyes sajtóközlemények nyújtanak elvétve adatokat. Sok tekintetben csupán a következtetésekre vagyunk utalva.

Az erődítési munkálatok nagyszámú állandó munkaerőt (8—9000) igényelnek. A költségek is hatalmasak. (Eredeti költségelőirányzat 5 milliárd frank = 1100 millió pengő.) Költségtüllépésekkel minden-, esetre számolni kell.

Az északi és keleti szárazföldi határ körülbelül 1400 km. Ebből körülbelül 450 km esik a Belgiummal és Luxemburggal, 350 km a Németországgal, 300 km a Svájjal és 300 km az Olaszországgal közös határra. A határt az Alpokban, ahol a sziklás magas hegység már maga is szinte bevehetetlen erődítést képez, csak a meglévő 6, legnehezebben használható és a 4 könnyebben járható átjáró elreteszelésével biztosítják. Északon, ahol a megbízható Belgium áll őrt — a modernizált háborús erődítések összeköttetéseként csak a tartós harc-

¹ A lotharingiai bástya kiépítésére vonatkozóan Welsch Ottó „A lotharingiai bástya” című cikke (Magyar Katonai Közlöny 1931. évi január havi számában) nyújt bővebb támpontokat.

állások modorában kiépített állásokat és egy-két úgynevezett mozgó-erődítést alkalmaznak. Németország felé az erődítés nagyrészt a Rajnára támaszkodik.

Lotharingiában a Rajna-vonaltól északnyugatra aránylag kedvezőtlenek a védelmi viszonyok. Itt építették ki a lotharingiai bástya néven ismert erődítési rendszert, amely mindenütt nagy érdeklődést vált ki. A lotharingiai bástya egymáshoz közel — átlag 1 km távolságra — kiépített különböző nagyságú erődök láncolata. A lánc tagjai (mail-lons) oly közel vannak a határhoz építve, amennyire csak lehet, hogy egy talpalatnyi terület se maradjon védtelenül. A Rajnavidék vízerei, mocsarai mesterien ki vannak használva. Különösen gondosan vannak megerősítve a folyó átkelésére alkalmas pontok. Az egyes erődök a modern erődítési technika minden vívmányát egyesítik magukban.

Az erődítési rendszer kiépítéséről érdekfeszítő módon Lauzanne, francia újságíró, aki a munkálatokat mindenütt a helyszínen megtekintette, számol be.¹ Leírásából az alábbi részletek emelhetők ki:

Egy betontömb előtt állunk s nem tudjuk hol a bejárat. A bejáratot a dombba vágott rejtett út képezi. A bejárat nyíláson át egy acéllal bélelt négyszögletes helyiségbe érünk. A lőrés az azt a benyomást kelti, hogy egy hadihajó lövegtornyában vagyunk. Az egyik acélfalba két kis ajtó van vágva. Az egyik letrán jut az ember egy kis páncéltornyocskába, amely a felszínig nyúlik fel — itt tartózkodik a megfigyelő és a géppuskakezelő. Ez a géppuska a fedezék közvetlen védelmét szolgálja. A másik ajtón át az első emeletbe jutunk. Az itteni kis helyiség a megszálló csapat zavartalan pihenését szolgálja. A két emeletből és egy páncéltornyocskából álló fedezék minden elképzelhető kényelmi berendezéssel el van látva (ágyak, villanyvilágítás, távbeszélő, vízvezeték, szellőztetés stb.). A megszálló erőt 12 fő képezi.

A harcfedezékekből alkotott lánc különböző nagyságú tagokból, elemekből készül, melyek az előterep pásztázási tűzrendszere folytán egy szerves egységgé vannak összefoglalva. A legkisebb harcfedezék az előbb vázolt. A közepes elemek kisebb erődök, melyek több géppuskával és könnyű tüzérséggel rendelkeznek. Az erőelemek rejtetten szét vannak vonva. A nagy elemek (les ensembles), melyek az erődítések egész rendszerét képezik, egymással földalatti utak segítségével vannak összekötve. Ezek már nehéztüzérséggel is fel vannak szerelve.

A kis, közepes és nagy elemek szervesen kiegészítik egymást. A kicsiket védik a közepesek, mindkettőt pedig a nagy elemek. A lánc kis elemei a gyalogság számára a szívós ellenállást teszik lehetővé. A közepesek már kiadós védelmi eszközökkel vannak ellátva. A nagy elemek tüzérségükkel az egész előterepet uralják. Az elemek összessége egy összefüggő, áthatolhatatlan tűzrendszert alkot. Egyes nagy láncszemek mint Hackenberg (Metz előtt) vagy Wiesenburg (Vogézek) övvárszerűen is képesek magukat tartani.

¹ *Matin* 1930. évi október 14—október 22-i számaiban: „Comment la France est-elle défendue aujourd'hui“ című cikksorozatban és a *Neue Freie Presse* 1930. évi októberi, decemberi számaiban: „Der grosse Festungsgürtel um Frankreich“ cikksorozat.

Hackenbergről 70 hektáros területen fekszik és a hegy belsejében épült folyosók, alagutak, tábori vasutak, villamos kábelek tömegeivel a földalatti építési technika valóságos csodáját alkotja.

Hochwald erődítményei 700 hektáros területen majdnem teljesen a föld színén épültek, a hegyet a vasnak és a betonnak összefüggő gyűrűje veszi körül.

A harcállások és harcfedezékek láncá mögött vannak elhelyezve az óvóhelyek. Ezeket nem helyezték el a főellenállás vonalába, hanem ettől többszáz, sőt ezer méterre is hátrább. Ez az elrendezés megkíméli a tartalékokat az első vonalakra zúduló tüzérségi tűz erkölcsi és anyagi hatásától. Az óvóhelyek kiépítése roppant változatos és rugalmasan a terephez igazodik. Hacsak lehet, aknázott óvóhelyeket alkalmaznak 20 m mélyre a földbe süllyesztve. Az erdőszegélyről az óvóhelyet az erdő mélyébe vagy az erdő túlsó szegélyére helyezték. Ha a harcfedezék a domboldalon van, úgy a hozzátartozó óvóhely a domb másik oldalán fekszik s össze van kötve a harcfedezékekkel.

Az óvóhely-laktanyáknak külön villanyerőforrásuk, földalatti sínhálózatuk, szellőztetőberendezésük, hatalmas lőszer- és élelmiszer-raktárak és csatornázásuk van.

Hátrábbfekvő közlekedési góccokon hatalmas hadiszervokat helyeznek készenlétbe erődítési és műszaki anyaggal (fortifications a roulette), melyek segítségével bárhol a meglévő erődítéseket megerősíteni, kiegészíteni, az áttörés veszélyének kitett szakaszok mögött új védelmi vonalakat vagy reteszállásokat gyorsan előállítani tudnak.

A gázvédelemre nagy súlyt helyeznek. E cél szolgálja számos szellőztetőberendezés. Az erődökben levegőtúlnyomást lehet előállítani, amely kitűnő gázvédelmet biztosít.

Az aktív és passzív légvédelmet számos berendezés és sok stabil légvédelmi üteg szolgálja. Hatalmas arányú előkészületek történtek a légi erők gyors és eredményes bevetésének elősegítésére (repülőterek, üzemanyagállomások kiépítése stb.).

Ha nem is ilyen sűrűn kiépített erődvonallal, de hasonló nagyarányú munkálatokkal iparkodnak megerősíteni az olasz határt is.

Az Alpések önmagukban is hatalmas akadályt képeznek. A természetes akadályon kisebb egységek előnyomulására alkalmas sávokat is gondosan lezárnak. A munkálatok főleg az Alpokon (Svájc és a Földközi-tenger közötti szakasz) átvezető 10 völgy és hágó lezárására irányulnak. Némely esetben a közlekedési vonalak elrombolásával is megelégszenek. A Nizza felé vezető négy közlekedési út (La Bevera, Col du Tend, La Roya, La Vesnoic, Trinéc folyócskák völgye) tüzérségi kazamatákkal és gyalogsági harcállásokkal van teleszórva.

Ebben a szakaszban a természet is nagy mérvben megnehezíti a munkálatokat. Nincs víz, nincs homok, nincs megközelítési út. A géppuskák hatását erősen ki kell egészíteni a tarack és a mozsár hatásával. A legkisebb erődítési dem felépítéséhez is 20 tonna építőanyagot kell a szédítő magasságokba felszállítani.

A francia határmenti erődítések tárgyalásánál nem hagyhatjuk végül figyelmen kívül Belgium erődítési tevékenységét sem.

Az 1920. évi francia-belga katonai egyezmény kötelezi Belgiumot államerődítési rendszerének modernizálására és kiegészítésére. A belga államerődítési rendszer folytatását fogja képezni a francia határmenti erődítéseknek s három védőszakaszt fog alkotni. Ezek a határ, a Meuse és a Schelde—Dendre—Lys vonala. Északon Hollandia felé a tervezett Lüttich—Antwerpen-i csatorna folyását követné, Lüttich, Hasselt, Herenthals, Antwerpen iránnyal 40 km mélységben. A kiépítés állítólag az ismertett francia mintára történék.

Belgium erődítésének kérdésével számos szakember foglalkozik. Dequent, belga őrnagy szerint fontos lenne: *a)* Lüttich és Antwerpen Övvárait modernizálni, *b)* az iparterületre vezető (Limburg) útvonalakat alapos rombolásra előkészíteni, *c)* a Maas-vonalat korszerű erődítésekkel lezárni, *d)* egy hátsó védelmi területet kiépíteni Brügge-Nieuport, Ostende, Zeebrügge vonalában.

A belga államerődítési munkálatok is folyamatban vannak s előreláthatólag hatalmas összegeket fognak felemészteni. Belgium 1929-ben 162 millió belga frankot költött erődítési munkálatokra.

A Kamara egyesült hadügyi és pénzügyi bizottsága előtt 1931 januárban Brocqueville, belga hadügyminiszter erődítési célokra 600,000.000 frank megszavazását kérte, szembeszállva ama váddal, hogy az építkezés francia kívánalomra történék. Az erődítési munkákat a világháború tapasztalataival okolta meg. Bejelentette, hogy a kormány Lüttichnél 8, Namumál 7, Antwerpennél és a tengerparton 16 új moderm erőd felépítését és a Gent-i hídfő korszerű kiépítését tervezi. Májusban kifejtette, hogy Belgiumnak önmagának kell határai megvédéséről gondoskodnia mindaddig, míg külső segítséget nem kap. E célból oly területeket kell megerősíteni, melybe a belga csapatok támadás esetén visszavonulhatnak. A területnek 350.000 főt kell befogadni tudnia. Utóbb az új hadügyminiszter újból 200,000.000 frankot kért az erődítések céljaira.

HAMAROSAN befejezést nyernek az ismertett erődítési munkálatok, melyek egy összefüggő acélfalat kovácsolnak a Scheldetől a Rajnán és az Alpokon át a Földközi-tengerig. A francia nemzet áldozatkészsége nemzeti biztonságának növelése érdekében tiszteletre méltó. A nemzeti biztonság növelésére szolgáló államerődítés hatalmas költségeit non kellett parlamenti harcokban a kormánynak kiharcolnia. A népképviselő a költségeket egyhangú lelkesedéssel szavazta meg. A francia parlament nemcsak hogy a költségeket biztosította, hanem a végrehajtást a helyszínen ellenőrzi is. így múlt évben a parlament hadügyi bizottsága Fabry képviselő, szolgálatonkívüli ezredes vezeteése alatt a helyszínre kiszállt, megtekintette és ellenőrizte az erődítési munkálatokat. Fabry ezredes a megtekintést lezáró beszédében így kiáltott fel: „a megszemlélt erődítések minden ellenfélle szemben védik Franciaország nyugodt fejlődését. Franciaország immár nyugodtan alhat.“

Sokan csodálkoznak, hogy Franciaország ily hatalmas, ma talán céltalannak tűnő pénzáldozatokat hoz, csodálkoznak a nagy sietségen is. Rámutatnak arra, hogy ma Franciaország számottevő ellenféllel

nem számíthat. Németország még romokban hever; amíg sebei begyógyulnak, a franciák által emelt erődítések régen elavulnak. Franciaország Olaszország terjeszkedési politikája által sincs veszélyeztetve.

Franciaország azonban ragaszkodik mai hatalmi helyzetének fenntartásához, a háború gyümölcseit is lehető hosszú időn át biztosítani óhajtja a maga számára. Az előzményekben már indokoltuk a francia erődítési tevékenység okait. Ezekhez még hozzáfűzzük, hogy Franciaország tudatában van annak, hogy a legyőzötteknek egyoldalú lefegyverzése tartósan nem lesz fenntartható, átérzi azt is, hogy a közeljövőben a világ gazdasági helyzet a leszerelési gondolatok malmára hajtja a vizet. Mindehhez járul az is, hogy átérzi Németország hatalmas regeneráló képességét.

Eme magatartása a mai politikai helyzet fenntartása érdekében a legyőzött államoknál, amelyek nemzeti biztonságuk kiépítésében a békeszerződések által gátolva vannak, az egyenlőtlenség érzését állandósítja és felszínen tartja. A nemzet nagyságának további biztosítására szolgáló hatalmas akarat, áldozatkészség, nemzeti összefogás azonban ki kell, hogy vívja elismerésünket és bámulatunkat.¹

VITÉZ MÓRICZ KÁLMÁN

¹ A cikket erődítési szakszempontról átnézte Schmoll Ede.

AZ ÁLTALANOS TITKOS VÁLASZTÓJOG ÉRTÉKÉRŐL

Két ízben foglalkoztam behatóbban az általános választójog kérdésével. Először több mint húsz év előtt, amikor Tisza István gróf által is ösztönözve, idevonatkozó kutatásaim eredményét közzétettem. Másodszor pedig a felsőháznak múlt évi költségvetési vitájánál, amikor elég merész voltam a megoldás tekintetében a ma szinte általában követelt megoldástól eltérő javaslathoz kötni magamat.

A végső következtetés, melyet az 1912-ig több országra kiterjedő kutatás eredményeként leszűrtem s közzé is tettem, az, hogy az általános titkos választójognak, mint a haladás és fejlődés csalhatatlan szerének odaállítása, alkalmas lehet a tájékozatlanok félrevezetésére, népgyűlések éljenezésére, kisajtolására s ez úton politikai pozíciók elnyerésére vagy biztosítására, de az általános választójog alapján álló országok tapasztalataival ugyan nem igazolható.¹ Egyeseket vezethet a hatalomhoz és jóléthez, de a nemzeteknek nem bírja a várt eredményeket és boldogságot biztosítani.

Azóta éppen húsz, eseményekben és megpróbáltatásokban gazdag év múlt el. Olyan évek, melyekhez hasonlókat az emberiség keveset élt át. Nemcsak birodalmak omlottak össze, százados múlttal dicsekvő fejlemények semmisültek meg, váltak szétpattanó buborékokká. Meg kellett érnünk azt is, hogy ellenünk fordultak boldogulásunk féltett kincseinek tartott nehezen megszerzett eredmények is. Megtörött, módosult a gazdasági élet rendje. A búza alacsony ára, bár azt valaha sokan hitték, nem csökkenti a többi áruét, a termelés bősége áldás helyett átokká változott, az olcsó pénz alig ösztönöz új munkára és nem eszköze a gazdasági fejlődésnek, a munka korszakában nem talál kenyeret az, ki szívesen dolgoznék érte, a hitelgazdálkodás keretében mindinkább összezsugorodik a hitel. A szabadságért folytatott harc a legvadabb etatizmusba torkol, és annyi erőfeszítés után mikor azt akartuk elérni, hogy az élet szebb, tartalmasabb és többet érő legyen, az ifjúságból napról-napra többen nyúlnak a gyilkoló fegyverhez és sietnek megválni az élettől, mi reájuk nézve üres, értéktelen lett s amit átélni szerintük nem érdemes. Ennél nagyobb elítélését annak a sokat dicsért haladásnak, miről a XIX. század annyit tudott dicsekedve beszélni, elképzelnünk sem lehet.

Mindez a külső összeomlás belső világunk válságát is jelenti. Az eskü elveszti értékét, napirenden vannak a szülő- és gyermek-

¹ Az általános választójog eredményei. Budapest, 1912. Kilián Frigyes utóda.

gyilkosságok. Sőt a gráci esküdszék felmenti a gyermekét megölő anyát, a svájci Hofer Kuno gyilkosát, a ruhrvidéki francia haditörvénytörésért a boche-okat lelövő francia katonákat. Jugoszláviában a büntetlenül maradó politikai gyilkosságok napirenden vannak. Oroszországról nem is beszélünk, de fel kell említeni, hogy a spanyol kortesz éhhalálra ítéli a papokat, megtagadva tőlük az állami segítséget, mit eddig húztak. Elvadulás. *Bellum omnium contra omnes*. A népek gazdasági életének és lelkivilágának kutatói azt találják, hogy a háború ki nem lesz kerülhető az Északamerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia közt, mert a külső piacok kézbe tartása elsődrendű érdek mindkét birodalom iparára nézve. Az ipar fejlődése pedig feltétele az emelkedésnek és fennmaradásnak.

Az idézett tanulmányban utaltunk azokra a botrányos visszaélésekre, melyek az általános titkos választójog uralma alatt úgy az Északamerikai Egyesült Államokban, valamint Franciaországban napfényre kerültek. Ezek sorozata azóta sem szakadt meg. A kőolajmezők elidegenítésével egy államtitkár, Fall, állott az állam megkárosításának élén. Franciaországban Klotzot, Clémenceau bizalmasát, a békeszerződések pénzügyi részének összeállítóját voltak kénytelenek különböző váltóügyek miatt börtönbe vetni. Az Aero-postal szubvenciói és Hanau asszony börzei mesterkedéseinek labirintusában előkelő politikusok szerepeltek, bizonyosságul annak, hogy a régi rothadás ki nem veszett és mintha össze volna növe a politikai rend alapjaival, sőt mintha innen merítené erejét.

Miként jutottunk oda, hogy a többségi elvet tartsuk a legokosabb és leghelyesebbnek közdolgok intézésénél? Hellasban nem voltak mindig ez állásponton s a polgárok többsége helyett a sorshúzásra bízták a döntést. A rómaiak elfogadták a többségi elvet.¹

A pápák, sőt sokáig a püspökök választásánál is ez álláspontra helyezkedtek annál a vélelemnél fogva, hogy a többség valószínűleg biztosabban és könnyebben eltalálja a helyeset és jót, mint a kisebbség. De ez csak vélelem, mert bizonyos, hogy sokszor a többség bűnösen tévedett (Krisztus, Socrates). A tömegek új és nagy gondolatokat szülni, milliók sorsát javító találmányokat kieszelni képtelenek. Ez természetes is. A csírázó gondolatoknak, s elhatározásoknak békére, nyugalomra, állandó odaadásra és stabilitásra van szükségük. Enélkül fejlődni és érlelődni nem tudnak. A tömeg e feltételeknek jóformán egyikét sem tudja szolgáltatni. Elemei változók, rendszeren csak rövidebb időre és valami előre kieszelt cél érdekében verődik össze. Sokszor a kulisszák mögött mozgó kezek irányítják. Elhatározásai legfeljebb arra valók, hogy a gátakat ledöntsék, az akadályokat eltávolítsák. Annak megállapítását azonban, mi a haladás, rendszeren nem bízzák reá.

Mindezek az aggodalmak mellett is azt látjuk, hogy az általános titkos választójog térfoglalását feltartani szinte lehetetlen. A demo-

¹ Refertur ad universe. quod publice fit per maiorem partem (Ulpianus).

Quod major pars curiae effecit pro eo habetur ac si omnes egerint (Scaevola). Id. Tecklenburg: Die Entwicklung d. Wahlrechts in Frankreich seit 1789. Tübingen, 1911.

kráciára nézve ezt már száz év előtt kimondta Tocqueville. Miután pedig demokrácia el nem képzelhető, ha a népnek minél szélesebb rétegei nincsenek felvéve az alkotmány sáncaiba, az általános titkos választójog uralma szükségképi föltétele a demokráciának. A vox populi mint vox Dei azt jelenti, hogy a nép legfelsőbb politikai fórum. Ezt az általános titkos választójog barátai fenntartják, bármit mondanak is ellene a tények és a nemzetek története. Szerintük az általános titkos választójog alapja a demokráciának, a demokrácia pedig azonos a haladással. A haladást persze lehet sokféleképp értelmezni. Carnegie, az acélkirály, Triumphant Democracy című iratában a plutokrácia és a gépek — technokrácia — diadalát mondja az igazi haladásnak. A köznapi felfogás a vagyoni jólét emelkedésében s az idevonatkozó találmányokban látja ezt. Aránylag kevesen vannak kik az alantjáró felfogás fölé emelkedve, a politikai élet megtisztulásában, a törekvések megnevesülésében, a belső harmónia megerősödésében keresik a haladást. A jobbak közül is sokan csak a tudás kiszélesítését és elmélyítését tekintik a végső célnak és szembehelyezkednek Goethével, akinek nézete szerint az értelem felszabadulása, ha nem tesz bennünket erősebbé a saját magunkon való uralkodás tekintetében, méreggá válik. Sir Alfred Ewing a tudományok haladását előmozdító, nagyra értékelt brit társaság elnöki székében Yorkban a múlt évben kijelenté, hogy a mutatkozó bajok gyökere az, hogy az erkölcsi emelkedés nem bírt lépést tartani a technikai találmányok tempójával. Azt, mire Goethe célzott, tehát nem értük el.

Feladatunkul e tanulmányban azt tűztük ki, hogy felderítsük, vajjon az utolsó húsz év alatt a fejlődés milyen irányt vett. Milyen az általános titkos választójogot uraló társadalmak és államok fejlődése és mily következtetések vonhatók le a jövőt illetőleg? Eltűntek-e azok a bűnös visszaélések, melyekre régebben reámutattam, javult-e a gazdasági helyzet, fokozódott-e az emberek őszinte és önzetlen törekvése fennköltebb, nemesebb célok iránt, tisztábbak, nemesebbek és e révén boldogabbak lettek-e az emberek?

A mai idők uralkodó planétája a pesszimizmus. A legyőzött és a fejlődés feltételeitől megfosztott nemzeteknél ez természetes. A győzők mindent megtettek, hogy ez így legyen. Évtizedekre terjedőleg akarták lehetetlenné tenni a letiport nemzetek talpraállását. A nagy és keserű csalódás akkor kezdte meglepni őket, amikor észrevették, hogy a hanyatlás reájuk is kiterjed. Megsértve a gazdasági élet törvényeit, gúzsba kötve, sarokba dobva az erkölcsi világrend követelményeit, remélték, hogy az új, reájuk nézve boldogabb jövőt biztosíthatják. Keserű volt az ébredés, mikor Angliában kezdett elharapóznani a munkanélküliek jajszava, milliárdos deficit bukkant fel a francia költségvetésben, amikor Hollandiának még gyarmatai is válságba jutottak, mert termékeiknek ára lecsökkent, az Északamerikai Egyesült Államokban százával buktak a bankok, elhagyták farmjait a gazdák és Washingtonban a törvényhozást a munkanélküliek és elkeseredett veteránok igyekeznek megfélemlítve engedményekre bírni. Sőt vér folyik Genfnek utcáin is és a svájci gazdasági élet sokfelé hanyatlásnak el nem tagadható jeleit mutatja. Dél-Amerikában nem

szűnő forradalmak, Spanyolországban anarchia. A keleti országok helyzetét részletezni nem szükséges, de arra mégis reá kell mutatni, hogy hová jutott a nagy és becsületes Németország nemcsak politikai téren, hanem polgárainak erkölcsi tekintetében is, mióta a monarchia megdőlt.

A XVIII. század végén a franciák szinte örületig fokozott extázisban felkapták Hellas régi eszményét. Az emberi értelmet és tudást tették mindenben döntővé. Nem vették észre, hogy ez Hellast nem óvta meg az elpusztulástól. Skótok és angolok uralkodóvá tették azt a nézetet, hogy gazdasági téren a felvilágosult önzés a legmegbízhatóbb vezér és legértékesebb tanácsadó. Ezekon a nyomokon haladt előre a fejlődés. Növekedett az emberek többségében az egyéni elhatározásokba vetett bizalom. De amikor az emberi tudás bizonyos irányban szinte bódító eredményeket hozott létre, amikor a javak előállítására minden képzeletet felülmúlva fejlődött, akkor Renan jóslatát igazolva, megroppant minden s az erkölcsi alapok nélkül való alkotások recsegve-ropogva dőlnek össze. A bécsi Wertheim-kasszák gyárosa sokat emlegetett mondása szerint, melyet a svédek híres Kreugerje egy részvénytársaság gyűlésén szintén ismételt, a morál ez időkben nem volt napirenden, pedig Cicerónak kétezer év előtt kelt állítása szerint ez oly szerepet játszik és annyira nem nélkülözhető az emberi dolgok intézésénél, hogy maguk közt még a tolvajok és lóköltők is ragaszkodnak hozzá. A modern iparkapitányok a morál fölé akartak emelkedni. De alásüllyedtek.

Ma már tisztán látható, hogy a történelem tanúságain kiélesített tudás, a franciák ideálja, nem elég arra, hogy az emberiségre zúdult bajokat orvosolja. A felvilágosult önzés uralma pedig gazdasági téren csak addig jelentett haladást, míg a múlt vallásos hagyományai és a belénk oltott emberi érzés korlátokat emelt elé. Mikor azonban a háború után a győzők vállalkoztak arra, hogy e korlátokat is áthágják, eljutott a világ oda, ahol ma áll. A Népek Szövetségének származásos vergődése mit jelenthet mást, mint azt, hogy a tudásra és a felvilágosult önzésre nem lehet kizáróan reafektetni az emberi haladás nehéz feladatait és ha mégis megteesszük, baj fakad belőle.

Az alapvető tételek megingása okvetlen kellett, hogy maga után vonja a reájuk alapozott alkotásokat. Alig lesz, ki ezt ma kétségbe vonná. Az igazság azonban lassan terjed, a tapasztalatok és el nem tagadható tények nehezen módosítják a tömegekre néző politikusok álláspontját. Ebben a horror vacui-nak nagy része van. Mi lesz, ha az általános titkos választójog csodatevő erejébe vetett hitről is le kell mondani? Mit állítunk helyébe, hiszen a népnek fétisekre van szüksége?

A pillanat azonban, mikor erre a kérdésre felelni kell, közeledik és talán közelebb is van, mint sokan hiszik. Nagyon időszerű tehát, hogy foglalkozunk legalább azzal, vajjon e bálványozott általános titkos választójog biztosíték-e a fenyegető összeomlás ellen és mily értéke van annak, ha a titkosságot nálunk is általánossá teszik, amint azt Károlyi Gyula gróf megígérte s Gömbös Gyula is programjába iktatta?

Az EL NEM TAGADHATÓ KÁOSZ, melybe jutottunk, az, hogy ez kiterjed a győzők, sőt a háborúban semleges népekre is, bizonyítja, hogy oly okokból ered, melyek hatását sem a politikai határok, sem a fajokban rejlő különbségek nem szoríthatják vissza. Hirdetik az észnek és a tudásnak mindenhatóságát, a népek azonban ezzel ellentétes politikát követnek. Az emberi szolidaritást ajánlják és azt teszik, mit az önzés sugal. Az elválasztó falak ledöntése volna észszerű cél, ehelyett fegyverkeznek, védővámokat statuálnak és devizakorlátozásokat léptetnek életbe.

Ha a vox populi csakugyan Isten szava volna, akkor az általános titkos választójognak mindezt ellensúlyozni kellene. Ki meri azt állítani, hogy ez meg is történt? Az általános titkos választójog kiterjesztése igazolta azok megállapítását, akik szerint az általános titkos választójogon nyugvó demokratikus kormányzat ellensége a haladásnak és ennek kiterjesztése odavezet, hogy a vezetőknek akaratauk ellenére is le kell szállni azokhoz a véleményekhez, amelyek forrásai mélyen alatta vannak a fennköltebb törekvéseknek. „A vezetők rendszeren idegesen tartják fülükhöz a hallócsövet, melynek másik nyílásán az alacsonyabb rétegekből felszálló hangok áramlanak be.”¹

„A parlamenti viták elvesztik régi súlyukat“, folytatja a nagynevű tudós, „a politika igazi rúgóit mindinkább a parlamenteken kívül, klubokban és szövetkezésekben kell keresni.“

A nagy háborút oly népek indították, melyek az általános titkos választójog alapján állottak s az Északamerikai Egyesült Államok dönték el, hol az legrégebben van érvényben. Vájjon beavatkozásuk, ami állítólag a népek függetlenségének és a demokrácia megmentésének követelménye volt, valójában tartott-e mást szem előtt, mint azt, hogy a nála eladósult antant el ne pusztuljon? A szövetkezett hatalmak gondolkodás nélkül dobták oda Európa függetlenségét Uncle Sam lábaihoz. Amerika fenntartja a Monroe-elvet, de ki meri ezt Európára nézve követelni? Vállalja-e ezért s az ú. n. békekötésekért az általános titkos választójog a felelősséget? Ha igen, akkor igazolja azokat, akik szerint a kormányzó hatalom a kiterjesztett választójog mellett kénytelen az alantas közvélemény szolgálatába állani. Ha pedig nem, akkor a nemzetek igazi véleményét az általános titkos választójog mellett is lehetséges úgy meghamisítani, hogy a nép szuverenitása üres frázissá süllyed le. Arra azonban jó, hogy azokat, akik nevében cselekszenek, felmentse a felelősségtől. Az Isten kegyelméből országoló császárok és királyok azért, amit tettek vagy tenni elmulasztottak, legalább az Isten és a történelem előtt viselték a felelősséget, de ezek oly békeokmányokat, mint a versailles-i, vagy trianoni, Anatole Francénak emlékezetes kijelentése szerint, épp ezért nem igen írtak volna alá. Clémenceau és társai örültségre hajló hatalomittasságukban azt hitték, hogy ha a hatalmat csak a bosszú kielégítésére és az emberiség velük szemben álló részének leigázására használják, elérték a bölcsesség és emberi okosság tetőfokát. Vájjon nem ennek ellenkezője történt-e? Maynard Keynes esetében, ki otthagya a béke-

¹ Sir Henry Sumner Maine: Popular Government. Az első essayben a négy közül még élesebb igazságok is foglaltatnak.

konferenciát és lehetetlennek jelenté ki a reparációk címén a követeléseket, maga a többségi elv is alaposan megbukott. Ez egyetlen ember tisztábban látta a jövőt, mint a Big four és azok, akik mögöttük állottak.

Eljátszották Európa régi függetlenségét és fölényét. Mit jelent ez, arról beszélni sem igen mernek. De azt nem lehet sem eltitkolni, sem leplezni, hogy Nagy-Britannia leszállott arról a piedesztálról, amelyen mint arbiter mundi szerepelt. Kénytelen államok szövetségévé átalakulni és tűri még de Valera lealázó kihívását is. A lordok házában, mint ezt Sydenham lordnak és társainak több mint tíz éves küzdelme mutatja, még sikerül a régi idealizmust feléleszteni, de ez az alsóházban, hol reális érdekek tudnak csak szimpátiát kelteni, lehetetlen. Az angol alsóház színvonalának süllyedése a legkiválóbbak véleménye szerint pari passu haladt a választójog kiterjesztésével. A magyar tapasztalatok is ezt bizonyítják. Vonatkozik ez egyébiránt nemcsak a modorra, a felszólalások köznapi, sőt ezen alól maradó hangjára, hanem arra is, hogy mily témák keltenek lelkesedést és melyek hagyják hidegen a törvényhozó testület tagjait.

A francia demokrácia nem bírta kiirtani a köztársaságot nyomon kísérő visszaéléseket, általánosítani a szabadságot és igazságérzetet, miről valaha Condorcet és társai álmodoztak. Angliában nevelt oly munkástömegeket, melyeknek kedvesebb az állami eltartás, mint az a pionírmunka, mit a gyarmatokban végezhetnének. Sőt elutasítják azt a munkát is maguktól, ami az angol földet újra termővé tehetné. Nem kérnek a falusi élet örömeiből. Az angol demokrácia uralkodó eszmévé tette azt is, mit előbb bűnnek tartottak volna, hogy t. i. az egyik népréteg, a gyáripari érdekelttség, tönkre teheti a földnek urait és művelőit, elzárva előlük a megélés forrásait, kiűzve őket apáiknak valaha nagyra értékelt örökéből. Mindez az általános titkos választójog uralma alatt, sőt segítségével történik.

Az Anglia által teremtett és nagyra növelt új birodalmak vezető eszméi nehezen egyeztethetők össze a demokrácia és emberisésegről régen táplált fogalmakkal. Kivéve Kanadát, mi Bryce szerint demokratikusabban fejlődik, mint az Északamerikai Egyesült Államok, s ahol senkinek nincs akkora hatalma, mint az elnöknek Washingtonban. Mindamellettt Kanada is lemondott arról, hogy általános emberi szempontokat szem előtt tartva, a bevándorlást megengedje. A demokratikus kormányzást jellemző pazarló gazdálkodástól szintén nem tudta magát mentesíteni.

Anglia gyarmatosító politikájának legfrissebb és legmeglepőbb eredményeit a déli félgömbön találjuk. Itt a deportált bűnösök és a bevándorlók utódai aránylag rövid idő alatt viruló és emelkedő szabad államokat teremtettek, amelyek Australian Commonwealth néven birodalommal konszolidálódva, elfoglalják az ausztráliai szárazföldet. Új-Zeeland csak 1840-ben lett a brit korona önálló gyarmata, bár sok belső harc és vergődés után, hála természeti kincseinek és lakói szorgalmának, gyorsan jutott el a virágzásnak irigyelt fokára. Reánk nézve mindkét alakulat főleg azért kiemelkedő fontosságú, mert a legkorszerűbb eszméket fogadták el politikai életük vezetőiül. Itt legkevésbé

zavarta a fejlődést a mult, legakadálytalanabban érvényesülhet a modern ember lelkiülete, a szabadság, mint az emberi boldogság tényezője.

Ausztrália, mely szövetkezett államok egysége — Commonwealth, — csak a brit korona viselőjének egyénisége útján függ össze a világbirodalommal. Ausztráliában, hol a dolgok természetes rendje szerint a földművelés érdekeinek kellene politikát irányítani, az iparomunkásság kezébe került a hatalom s innen van, hogy itt történtek az első nagyobb kísérletek a szociáldemokrácia követelményei szerint való kormányzásra. Az állam átvett sok iparvállalatot és hivatva érezte magát a bérek és a munkaidő törvényes szabályozására. A siker nem volt kielégítő, a demokratikus kormányzat itt is pazarlónak bizonyult s az adósságok révén a Commonwealth erős függésbe került az európai pénzüpiactól. Szorítkozva az általános titkos választójog hatásának kutatására, rá kell mutatnunk arra, hogy míg Európában, mint azt barátai és ellenségei egyformán elismerik, a demokratikus uralom rendszeren az anyagi érdekek túlzott imádatában végződik, Ausztráliában már kezdetben is csak ezeket tartották szem előtt. Az élet kellemes oldalának, az élvezeteknek szaporítását uralja a nép túlnyomó része. Kevés munka és erőfeszítés árán kényelmesen, lehetőleg bőven élni, ez a vezető gondolat. A lakosság nagy városokban tömörül s épp ezért kerüli, sőt megveti a természetnek csendjét, a földdel való kapcsolódás nemesítő hatását. A nemzeti élet felszínessé válik, a tudnivágyás csekély, a mélyben fészkelő problémák iránt kevés az érdeklődés. A tengeri fürdők élvezetei, a sport izgalmi jobban érdeklik őket, mint egy-egy miniszterválság. Az üzlet és élvezetek mellett kevés idő és figyelem marad egyébre. Az osztályok ellentéte is erős, az egyenlőség és a munkáselemek jó módja, ami nagyon felette van az európainak, nem tudta meggátolni az érdekek összeütközését. Nevezetes, hogy a munkások béreinek emelkedése, ahelyett hogy megelégedéshez vezetett volna, növeli a harcok erejét. A többség kevés igazi érdeklődést mutat a közügyek iránt. Az egyéni és az osztályérdek erősödik és ott is dönt, hol nem volna helyén. A jövő fejlődésre fekete árnyékot vet az elválások könnyűsége és nagy száma, a születéseknek feltűnően csekély százaléka. A bevándorlást rossz szemmel nézik, sőt korlátozzák, félve attól, hogy habár ez a köz szempontjából a virágzás feltétele volna, a bérek leszállását vonná maga után. A hatalom kezelői a saját és nem az általános érdeket tekintik. Ezt mutatja a védővámpolitika és az általános katonai kötelezettség elvetése. A parasztosztály az állami stabilitás érdekében szükséges, de ez nem érdekli a hatalmon ülőket. A politikai horizont szűk, az ideálok alant járók. Az állami mindenhatóság az egyéni szabadságot korlátozza, letöri, pedig az egyéni zsarnokság kevésbé árt, mint a többségé. Ezek a rövid vonások jellemzik Új-Zeeland kormányzatát és politikai helyzetét is. Az uralkodó gyári munkáselemek saját önzésüket uralva itt sem siettek a világ proletárjainak nyomorán segíteni. A bevándorlók előtt már 1890-ben becsapták az ajtót. Új Zeeland nem arra való, — mondották — hogy az Óvilág szegényházaiból kiszorultak zsákmanya legyen. Pedig hivatalosan is rámutattak, hogy egyes iparágakban hiányzanak a munkáskezek. Az uralkodó felfogás szerint jobb,

ha az állam polgára kevés, de ezek jólétben élnek, mintha kényelmes életmódjukról a szaporodó polgárok javára csak valamicskét is le kellene mondani. Marx a világ proletárjait akarta harcba szólítani, Ausztrália és Új-Zeeland munkásai maguknak és csakis maguknak akarják azt az előnyt megkeríteni, amit Európa nemzeteinek révén a tőke, tudás és tapasztalatok terén megszereztek. Mindez az általános titkos választójog uralma alatt fejlődött ide.¹

A színes bennszülöttek, a maorik és társaik annak idején szabad- elvűbbek és vendéglátóbbak voltak, mint a technokrácia virága, a hatalomra jutott gyári munkásság. Haladás-e ez?

Magyarországon az általános titkos választójogért folytatott küzdelem története hosszú és változatos. Mindenesetre ominózus, hogy az ú. n. darabont kormány minisztere, Kristóffy József volt az, aki elsőnek akarta vele a nemzetet boldogítani. Ellenben két miniszterelnök, Tisza és Bethlen István grófok törekedtek a mindinkább erősödő nyomást, amennyire tőlük telt, visszaszorítani. Nem igen szükséges fejtegetni, miért. A Friedrich-féle 1919. évi rendelet kimondotta az általános titkos választójog életbeléptetését. Az 1925. évi XXVI. t.-c. azonban ezzel szemben korlátozásokat léptetett életbe, főleg a titkosság tekintetében. Ma ezért folyik a harc. Nemcsak a szociáldemokraták, hanem a polgári pártok, államtitkárok is ily értelemben nyilatkoztak. A lelépett Károlyi Gyula gróf is megígérte, sőt a mai kormány is felvette programjába, de a nemzet' érdekek legmesszebbmenő megóvása mellett. A veszedelem tudata tehát megvan, várjuk az ellene emelendő gátakat.

Időszerűnek és kötelességnek tartottuk közzétenni megfigyeléseink eredményét, szemben azzal a folyton erősödő felfogással, amely az általános titkos választójogtól a megváltást várja és azt mindent gyógyító orvosszerként ajánlja.³ Elfogadása mellett az egész világ közvéleményét hívják föl, megvalósítását a haladás, a fennkölt ideálok iránti fogékonyság és a műveltség kritériumaként tüntetik elénk. Az elmaradt nemzetek közé sorolnak bennünket, mert a titkosság teljességét nem értük el. De nem mernek hasonlót mondani Franciaországról, mely a nőktől még a múlt évben is megtagadta a szavazás jogát. Hasonló állásponton vannak más latin eredetű országok, sőt Japán, Jugoszlávia, Belgium és Hollandia is.

Vizsgálat tárgyává tettük azt, vajjon az általános titkos választójog uralma óta emelkedett-e az illető országok politikai és erkölcsi színvonal, nagyobb mértékben uralja-e a közvélemény a tisztább, nemesebb, fennköltebb célokat, hajlandó-e azokért önzetlen és elszánt harcokat folytatni? Tágult-e, mert ez a főkérdés, a nemzetek horizontja, nemesbültek-e törekvéseik, a múltó, főleg anyagi érdekek helyett a jog és igazságé-e a döntő szó, nemesebbek lettek-e az egyének elhatározásai és a nemzetek politikája? Az, amit a háborúban átéltünk s az, ami azóta ránk zúdult, a versailles-i, trianoni és saint-germaini békék, helyesebben ukázok, a mai gazdasági és erkölcsi káosz, ami a

¹ Bryce: *Modern Democracies* c. műve, passim.

² Lásd a Sol Club által kiadott füzetet: *A magyar titkos választójog alapelvei*.

³ Berecz Sándor: *A tökéletes választójog*. Budapest, 1932.

hanyatlás és rothadás el nem tagadható jeleit mutatja, lehetetlenné teszik, hogy igennel feleljünk. A szabadság, a tömegeknek az általános titkos választójoggal való felboldogítása nem hozta meg az ígért eredményt, nem teremté meg a testvéri jóakaratot sem az egyesek, sem a nemzetek között. Sőt kiélesíté az osztályharcokat. Nem biztosítá a legjobbak uralmát, sőt felmagasztalja a kontár tudatlanságot.¹ Nem tisztítá meg a politikát és nem mentesíté a pénznek befolyásától, hiszen komoly becslések szerint az Északamerikai Egyesült Államokban egy választás a két nagy pártnak legalább 20 millió dollárjába kerül. Nem fokozta azt a méltóságot, ami valaha a kormány kezelőit körülugározta. Nem ölte ki a forradalmi szellemet a népekből. A titkosság nem irtja ki a visszaéléseket, a választók jogtalan befolyásolását. Egy francia író többszáz lapos könyvében írja le, milyenek a visszaélések az általános titkos választójog mellett Franciaországban.² Bizonyítják ezt az 1872-ben alkotott angol Corrupt and Illegal Practices Act vagy a visszaélések ellen 1913-ban és 1914-ben hozott francia törvények. Angliában 1872, emitt pedig 1852 óta megvan az általános titkos választójog; ha nem tudnák kijátszani, nem kellene törvény védelmére. Hová jutott a becsületes német közigazgatás, mióta megszűnván a monarchia korlátjai, az általános titkos választójog akadály nélkül dolgozhatik?

Az általános titkos választójog uralma alatt álló nemzetek sok esetben az erkölcsi és politikai hanyatlás jeleit mutatják. A trianoni és a többi békeukáz itt perdöntő bizonyíték. Akkor, midőn be kellett volna mutatni a győzőknek, hogy az emberiség maradandó érdekei azok, melyeket az általános titkos választójog révén felnevekedve szem előtt tartanak, áldozata lettek a bosszú, kapzsiság és mindent elnyelni óhajtó hírvágnak. Ha ezekben a békékben a nemzeteket vezetőik nem tolmácsolták híven a nemzeti akaratot, mit ér az általános titkos választójog? Ha pedig az a nyomor és káosz, amit e békék ránk zúdítottak, a győző nemzetek akaratából történt, akkor ezektől nemcsak a nemesebb érzelmeket, hanem a tudásnak azt a mértékét is meg kellene tagadni, ami az okos kormányzás föltétele.

Azok a kifosztások, melyeket a nyugati demokrácia által védve a kisantant államai az idegen nyelvű állampolgárokkal elkövetnek, jellemzik az uralkodó rétegek erkölcsi és jogi színvonalát, bizonyítják, hogy oda, ahol ez érzéseknek forrása van, az általános titkos választójog gyökerei el nem érnek.

Benoist az általános titkos választójogot uraló választótömeget a homokhegyekhez hasonlítja, melyekből hiányzik a belső szervezetség és a pillanat szeszélyei, a szelek és viharok hajtják őket jobbra-balra. Franciaországban — mondja James Bryce, e tudós és tapasztalt diplomata és államférfi — a szabadság kevésbé van biztosítva, mint némely monarchiában. Az egyenlőséget csak úgy lehet megvalósítani, ha a néposztályokat, egyet kivéve, elpusztítanod. A testvériség, hála a szociáldemokráciának, megsemmisült abban az örökös harcban, ami

¹ Faguet: Le culte de rincompétence. Paris, 1910.

³ Charles Mareault: L'art de tromper, d'intimider et de corrompre l'électeur. Paris, 1910.

a bourgeoisie és gyári munkások közt folyik. Idézi és aláírja Metternich mondását, mely szerint Franciaországban kellemesebb, ha valaki nagybátyákkal és nem testvérekkel dicsekedhetik. Akiben keresztyéni érzület van, elgondolkodhatik, mit jelent az, ha a francia fejlődés a békeszerző Clémenceauban ormolt, aki megkeresztelve sem volt?

Az általános titkos választójog bámulóival szemben ott állanak Lecky megállapításai,¹ Maine-nek kegyetlen, de megokolt véleménye, mely szerint mióta a római császárok a pretoriánusok kezéből kapták a hatalmat, nem volt oly állhatatlan kormányzat, mint amióta a kormányzókat a közönség — community — delegálja.⁸

Nem áll helyt az sem, hogy a többség akarata mindig az egész népé, sőt ez a többségi akarat rendszeren nem is a többségtől ered, hanem egyesektől, kik azt a többségre rátukmálják.

A legifjabb demokráciák ideálja, amitől sok kiváló amerikai³ félti nemzetét, a jól táplálkozás, illő öltözködés, kényelmes élet, melyet lehetőleg kevés munkával, nagy bérekkel kell lehetővé tenni. Ezek koronája a sport örömei. Ebben áll a summum bonum. Az Északamerikai Egyesült Államok polgárai ujjonganak. Az amerikanizmus diadalát jelenti nekik, hogy a jazz-zene, a film átkarolja a világot, a cocktail még Párizsban is uralkodik. Hangosan hirdetik, hogy a jutalmazó helyek ma a templomokat helyettesítik. A testi erő, fanatizmus és lelkesülés ide Összpontosul, a nemzet lelke szerintük piacok hódítására irányul. íme a megvalósult ideál! Krisztus kiüzte a kufárokat a templomból. Tizenkilenc század múltán a ma uralkodó felfogás szerint a templom az üzérkedőké,⁴ ott Krisztus idegen..

BERNÁT ISTVÁN

¹ Liberty and Democracy.

² Maine id. műve 21. o.

³ David Gayne Hill: La Crise de la Démocratie. 1918. Hill az Északamerikai Egyesült Államok berlini követe volt.

⁴ Ludwell Denny: America conquers England. Sok tudással irt s az amerikai törekvéseket hűen vázoló munka.

⁵ A választójog kérdésével folyóiratunk nem foglalkozott addig, amíg az kormánynyilatkozatok folytán legújában aktuálisná nem kezd válni. Olvasóink tájékoztatására különböző álláspontokat képviselő cikkeket fogunk közölni, melyek sorit a fenti tanulmánnyal kezdjük meg. Szerzője már a kiegyezési korszakban, a 90-es évektől kezdve a szociálisabb gondolkodás egyik kiváló úttörője volt hazánkban. *A szerk.*

MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉSÜNK ÁTSZERVEZÉSE

AZ EGÉSZ világon uralkodó gazdasági válság Magyarországot elsősorban mint agrárállamot érinti. Az 1920-i népszámlálás szerint az ország lakosságának 55.8%-a foglalkozik östermeléssel s bár ez az arány a békebeli 64.5%-hoz viszonyítva bizonyos eltolódást jelent a mezőgazdasági népesség rovására, mégis kétségtelen, hogy a mezőgazdasági termelés mindenkori helyzetének és rentabilitásának döntő fontossága van a nemzeti jövedelem és az egész gazdasági élet alakulása szempontjából. Ennek bizonyosága egyébként az, hogy hazánk 1931. évi 2500 millió pengőre becsült nemzeti jövedelméből az agrártermények nagymérvű árzuhanása ellenére is mintegy 1000 millió pengő esett a mezőgazdaságra.

A magyar mezőgazdaság mai nehéz helyzetével kapcsolatban sokat beszélnek értékesítési, termelési, hitelválságról, a gazdatársadalom túladóztatásáról, az ipari kartelek egyoldalú árpolitikájáról s nem is lehet tagadni, hogy többé-kevésbé ezek a bajok jellemzik mezőgazdaságunk mai állapotát. Kétségtelen azonban az, hogy a válság különböző tényezőinek és megnyilvánulásainak, az okoknak és okozatoknak e bonyolult láncolatában a mezőgazdasági krízis alapokát a termelés jelenlegi állapotában, helyesebben: jelenlegi termelési rendszerünkben és a termelési technika mai színvonalában kell keresni. Miként ismeretes, a magyar mezőgazdasági termelés üzemrendszerének még ma is uralkodó iránya, mely a szemtermelésre s elsősorban a búza-termelésre helyezi a gazdatársadalom termelési tevékenységének súlypontját, évszázados fejlődés, politikai, gazdasági és történeti adottságok eredménye. Az egykori osztrák-magyar monarchia keretében a magyar gazdáknak nem okozott különösebb gondot terményeik elhelyezése, mivel e produktumok számára a monarchia 50 milliós lakossága biztos piacot jelentett. A tengerentúli és az orosz termelés versenye ellen a múlt század utolsó évtizedeinek agrárválsága után a XX. század első éveitől kezdve legfontosabb terményünk, a búza, a monarchia egész területén jelentős vámvédelemben részesült, mely teljesen távol tartotta a külföldi búzát s így Magyarországnak 1918-ig, a monarchia összeomlásáig alig volt oly mezőgazdasági feleslege, amelyet idegen országokban — más államok agrártermelésével versenyezve — kellett volna elhelyeznie.

A közös vámterület tehát, amely ellen oly elkeseredett szívósággal hadakozott a függetlenségi gondolatért rajongó nemzeti közvélemény, biztos és igen kedvező elhelyezési lehetőségeket jelentett a

magyar mezőgazdaság számára, azonban előnyei mellett magában rejtette a huzamos ideig tartó vámvédelem veszélyeit is. Ezeknek a védővámoknak árnyékában ugyanis a magyar mezőgazdaságot semmi sem kényszerítette arra, hogy a termelés mennyiségi és minőségi feljavítására törekedjék s az egyoldalú szemtermelés helyett egyéb üzemi ágak intenzívebb felkarolásával a produkciót változatosabbá tegye.

A világháború után természetesen lényegesen megváltozott a helyzet. Fogyasztópiacunk, a monarchia évszázados keretei felbomlottak s amellet Magyarországot a békeszerződés rendelkezései következtében igen értékes termőterületeket veszített el. Magyarország, mint exportra kényszerülő agrárállam belesodródott a legádázabb világversenybe, mely igen kritikus helyzetbe hozta a magyar mezőgazdasági termelést. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a tengerentúli államok, Kanada, az Egyesült-Államok és Argentína a háború alatt és a háború utáni esztendőben is a gabonatermelés nagymérvű kiterjesztésével, mindaddig műveletlen területeknek a mezőgazdasági kultúrába való bevonásával, valamint a végsőkig vitt racionalizálással és mechanizálással elérték azt, hogy termelésüket mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt igen magas színvonalra emelték s emellet a termelés költségeit lényegesen leszállították. Míg tehát egyik oldalról a tengerentúli államok kiváló minőségű és igen olcsón előállított termékei veszélyeztetik a magyar mezőgazdaság versenyképességét, addig a másik oldalról legközelebbi és legtermészetesebb fogyasztópiacaink, a monarchia egykori alkotó részei is mind kevesebb hajlandóságot mutatnak mezőgazdasági terményeink átvételére, az autarchikus törekvések égisze alatt a legnagyobb áldozatok árán is saját mezőgazdaságuk fejlesztésére törekszenek s a magyar agrártermékek importja elől mindinkább elzárkóznak. A fentvázolt fejlődés árnyainak illusztrálására megemlítjük, hogy míg az Egyesült-Államokban a háború előtti években mintegy 20 millió hektáron termeltek búzát, addig 1929-ben már 25 millió hektárra emelkedett a búzatermő terület s a búzahozam ezen idő alatt 195 millió métermázsáról 237 millió métermázsára emelkedett. Kanada búzatermő területe a háború előtt mindössze 3.9 millió hektár volt, 1929-ben ez a terület már 10 millió hektárra gyarapodott. A termelés mennyisége a háború előtt 51 millió mázsa, ma mintegy 150 millió mázsa. Legközelebbi szomszédaink önellátó törekvéseit pedig mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy Ausztria a békebeli 2.7 millió métermázsa búza helyett ma már 3.5 millió mázsát termel, Csehszlovákia pedig 1929-ben 13 millió mázsára emelte búzatermelésének hozamát, úgyhogy behozatali szükséglete már csak 4.5 millió métermázsa.

Ezek a tények kétségkívül azt igazolják, hogy a magyar mezőgazdasági termelésnek ma egészen más adottságokkal kell számolnia, mint a háború előtt s feltétlenül alkalmazkodnia kell a változott viszonyokhoz. A termelés egyes ágainak elosztásánál ma már tekintetbe kell vennünk, hogy agrártermékeinknek csak egy részét helyezhetjük el vámhatáraink között. Éppen ezért a magyar mezőgazdaságnak egyrészt arra kell törekednie, hogy a termelési technika megjavítá-

sával, azaz mai színvonalának emelésével a termésátlagokat növelje, ezáltal a termelés költségeit csökkentse, hogy a világpiacon versenyképes minőségű áruval jelentkezhesék, de másrészt a magyar gazdaságtársadalomnak oly üzemágakat kell felkarolnia és oly termények előállítását forszíroznia, amelyek ma a külföldi piacok tényleges szükségleteinek és követelményeinek megfelelnek. A magyar mezőgazdasági termelés tehát lényegileg két irányban szorul megreformálásra, illetve átszervezésre: az üzemrendszer, azaz a termelési ágak megoszlása és a termelési technika tekintetében.

Mezőgazdasági üzemrendszerünk mai helyzetét vizsgálva, azt tapasztalhatjuk, hogy a magyar mezőgazdaság a háború utáni években nem tudott alkalmazkodni a változott konjunkturális viszonyokhoz, amit a szántóföldi termelés megoszlásának alábbi statisztikája bizonyít:

A szántóföldi terület százaléka

A szántóföldi terület százaléka

	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.
Gabona	54'9	56'2	56'33	56'9	55'48	56'83	55'02
Hüvelyes	0'34	0'34	0'30	0'33	0'39	0'53	0'52
Kapás	29'6	28'96	28'85	28'70	30'43	28'6	29'88
Kereskedelmi növ.	1'1	1'06	1'08	1'01	0'88	1'29	1'47
Szálás takarmány...	13'25	12'73	12'74	12'31	12'02	11'93	12'31
Egyéb termény ...	0'74	0'66	0'70	0'75	0'80	0'82	0'80

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a magyar mezőgazdasági termelés súlypontja még mindig a gabonatermelésen van s ennek a keretében is a búza játsza a főszerepet, mert míg 1925-ben a gabonaművek 4,915.000 kat. holdnyi learatott területéből 2,477.000 kat. hold esett a búzára, addig 1931-ben az 5,118.000 kat. holdnyi gabonatermő területből már 2,820.000 kat. holdon termeltek búzát, ami annyit jelent, hogy még a legutóbbi esztendőekben is emelkedett a búzatermelés aránya. Ezzel szemben mezőgazdasági kivitelünk alakulásának statisztikája azt bizonyítja, hogy a gabonaművek, tehát elsősorban a búza érték tekintetében mind gyengébben részesednek a kivitel összértékében s pl. 1931-ben a 389 millió pengős agrárkivetelből csak 51.8 millió pengő esett a gabonaművekre. Meg kell jegyeznünk, hogy ezt az értékbeli csökkenést csak részben magyarázza a mennyiségi visszaesés, mivel jelentős részben természetesen a búza katasztrofális világpiaci áresésére vezethető vissza.

Az üzemrendszer terén tehát a magyar mezőgazdasági termelés nyilván nem követte a világpiaci konjunktúra változásait, hanem nagyjából a régi nyomokon maradt. Sokan az új világkereskedelmi és gazdaságpolitikai viszonyok kényszerítő hatása ellenére megvalósíthatatlan feladatnak tartják agrártermelési ágaink jelenlegi megoszlásának reformját s arra hivatkoznak, hogy az üzemrendszert a természeti adottságok írják elő s mivel ezek megváltoztathatatlanok, nincsen mód és lehetőség arra sem, hogy üzemrendszerünket az új szükségletekhez idomítsuk. Ezt a véleményt erős túlzásnak kell minősítenünk. Kétségtelen ugyan, hogy a mezőgazdasági üzem nem oly rugalmas és könnyen átalakítható, mint az ipari, mely az alkalmazkodó képességnek bámu-

latra méltó példáit szolgáltatja (hadianyaggyárból gépgyár, sörgyárból csokoládégyár stb.), de nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a mezőgazdasági üzemszert nemcsak a természeti, hanem a természeti és gazdasági viszonyok együttesen szabják meg. E gazdasági viszonyok pedig — miként fentebb láttuk — lényegesen megváltoztak \$ így a természetadta lehetőségek keretein belül az üzemszert megújítását teszik szükségessé. De rá kell mutatnunk arra is, hogy bármely ország természeti viszonyai és adottságai sem tekinthetők abszolút változtathatatlanoknak, ha meggondoljuk, hogy a technikai fejlődés, a tudományos kutatások és ismereteink gyarapodása következtében a természettől való függőségünk állandóan csökken. A magyar gazdasági élet sem várhat tehát addig, amíg a világgazdasági helyzet esetleg ismét úgy alakul, hogy jelenleg irracionális termelési rendszerünk újból jövedelmezővé válik, hanem minden tekintetben arra kell törekednie, hogy üzemszertét a viszonyoknak megfelelően átalakítsa.

Különösen a gyakorlati gazdák részéről hallhatunk néha olyan véleményeket, melyek szerint a mezőgazdasági üzemszert lecsökkent jövedelmezőségét csak a termelési költségek leépítésével lehet ellensúlyozni s ennek következtében üzemszertünket a kevesebb költséget jelentő extenzitás irányában kell visszafejleszteni. Talán felesleges is hangsúlyoznunk, hogy ez a felfogás, melyet egyébként szerencsére a gazdáknak csak elenyészően kis része hangoztat, teljesen téves és egyáltalában nem számol Magyarország speciális helyzetével és viszonyaival. Országunk 94-es népsűrűsége mellett, Európa közepén nem fejlesztheti vissza mezőgazdaságát az extenzitás irányában, mivel ez egész gazdasági életünk összeszűkítését és pusztulását jelentené. Ha az extenzitásra törekednénk, elsősorban az extenzív termelési ágak, tehát a gabonaművek termelését kellene kiterjesztenünk, holott ismeretes, hogy éppen a gabonaművek világgazdasági áresése következtében érezzük oly súlyos mértékben a válság kihatásait. De gondolnunk kell arra is, hogy a külterjesség a kevesebb munka felhasználását és alkalmazását is jelenti s így csak növelné nemzeti életünk egyik legnagyobb jelenlegi betegségét, a munkanélküliséget. Egészen bizonyos, hogy a magyar mezőgazdaságnak az extenzitás helyett éppen a belterjességre, az intenzív üzemi ágak felkarolására kell törekednie, hogy a magyar földben rejlő tőke legkedvezőbb és leggazdaságosabb kamatozását biztosíthassuk.

Az extenzitás propagálására vonatkozó javaslattal rokon az a felfogás is, mely szerint a mai kaotikus és ingadozó kereskedelem-politikai és értékesítési viszonyok között nem lehet a mezőgazdasági termelés átszervezésére vonatkozólag megbízható irányt és útmutatást nyújtani. Kétségtelen ugyan, hogy ez a felfogás már sokkal jogosultabb, mint a külterjesség szükségességét hirdető vélemény, mert amikor éppen legközelebb fekvő és legtermészetesebb piacaink mutatják a legerősebb elzárkózást mezőgazdasági kivitelünk dől, akkor tényleg nagyon nehéz a magyar mezőgazdaságnak a jövőre nézve meghatározott termelési programot adni. Ezt a feladatot megnehezíti az a körülmény is, hogy a mai viszonyok között a termelésnek csak olyirányú és mérvű átszervezéséről lehet szó, mely a magyar mezőgazdaságot minden nagyobb kockázattól és különösen költségbefektetéstől megkíméli. De bármennyire is mérlegeljük és méltányoljuk e szempontokat, mégis meg kell állapítanunk, hogy a magyar mezőgazdaság üzemszere és termelési technikájának színvonala ezidőszert annyira távol áll a teljesen megváltozott gazdasági, politikai és világgazdasági viszonyok követelményeitől, hogy minden nagyobb kockázat veszélye és tetemesebb költségekkel járó befektetések nélkül is regeteg megvalósításra váró feladat mutatkozik nemcsak az üzemszert és a termelési technika megújítása, hanem értékesítési szervezeteink és módszereink modernizálása terén is. Egészen bizonyos, hogy ez úton a nélkül, hogy mezőgazdaságunkat megrázkódtatásoknak tennők ki, jelentős mértékben emelhetjük az üzemszert jövedelmezőségét s ez ma a legfontosabb feladat.

A fentebb vázoltak után úgy hisszük, tisztázottnak tekinthetjük azt a tényt, hogy a magyar mezőgazdasági termelést feltétlenül át kell szervezni s ennek az átszervezésnek nincsenek elháríthatatlan akadályai. Ezek után áttérhetünk a termelés reformja terén mutatkozó konkrét feladatok vázolására.

Az üzemszervezés megválasztásánál a vezető szempont csak az lehet, hogy mezőgazdasági produktumainknak fajtájával és minőségével egyaránt a felvevő piacok igényeihez alkalmazkodjunk. Egyáltalában nem remélhetjük mezőgazdaságunk helyzetének jobbrafordulását és fellendülését mindaddig, míg olyan cikkeket és olyan minőségben termelünk, amelyek iránt a külföldi piacokon kereslet nem mutatkozik és ugyancsak változatlanul súlyos marad a magyar mezőgazdaság helyzete akkor is, ha oly drágán termel, hogy csak önköltségi áron vagy ezen alul kénytelen termékeinket külföldön értékesíteni. A kormány ma a gabonajegyrendszer bevezetésével kárpórást nyújt ugyan a gazdáknak a búza alacsony árszínvonaláért, senkisé ism vonhatja kétségbe azonban, hogy ez az állapot huzamosabb ideig fenn nem tartható, mivel nincsen az országban oly termelő- vagy társadalmi réteg, mely e terheket sokáig viselni tudná. A mezőgazdasági termelés üzemszervezését tehát olyképpen kell megválasztanunk és megosztanunk, hogy azok jövedelmezővé váljanak.

Már rámutattunk arra, hogy mezőgazdasági termelésünkben a gabonafélék, főleg a búza termesztése foglalja el a legfontosabb helyet. Éppen ezért elsősorban a búza kérdésével kell foglalkoznunk.

Hankóczy Jenő, a kiváló magyar búzaszakértő megállapítása szerint minőség tekintetében három csoportba oszthatjuk a búzákat, úgymint: elsőrendű, azaz kitűnő minőségű búzákat, amelyek nemcsak a liszté őrlésre, hanem gyenge minőségű búzákat lisztjének keverés által való feljavítására is alkalmasak; másodrendű, azaz jóminőségű búzákat, melyeknek lisztje keverés nélkül is használható s végül harmadrendű, azaz gyenge minőségű búzákat, amelyek csak keverés útján adnak használható lisztet. Azok az európai államok, amelyek mezőgazdasági behozatalra szorulnak és geográfiai legtermészetesebb exportpiacainkat képezik, éghajlati és talajviszonyaiknál fogva nem alkalmasak jóminőségű búza termesztésére s búzatermésük legnagyobb része a harmadik csoportba tartozik. Ezek az országok természetesen ma főleg az elsőrendű minőségű búzákat keresik és vásárolják, hogy a belföldi lisztet feljavítsák és használhatóvá tegyék. Magyarországnak, hol a szántóterület 30%-át a búza foglalja el, igen nehéz a búzatermelés terén a helyzete. Míg az olcsón termelő amerikai farmernek csupán a jó minőségre kell törekednie, a védővámokkal támogatott osztrák, cseh, német stb. gazdák viszont minden eszközt felhasználhatnak a termelés mennyiségi fokozására, addig Magyarországnak a nagy népsűrűség és a tengerentúli államokhoz viszonyított magas termelési költségek miatt elsősorban a belterjességre, a termelési átlagok növelésére kell törekednie, de e mellett nagy gondot kell fordítania a minőségre is, mert — miként fentebb láttuk — legközelebbi fogyasztópiacaink csak a legjobb minőségű búzákat keresik. Üzemszervezésünk tehát olyképpen kell megválasztanunk, hogy az elsőrendű minőségű búzából annyit termeljünk közepes termés esetén, amennyit legközelebbi exportpiacainkon elhelyezhetünk. Itt hangsúlyoznunk kell azt, hogy a búza-export szempontjából csak a közvetlen szomszédságunkban levő országok behozatali szükségleteit vehetjük számításba, mivel a távoli piacokra való szállítás költségeit a búza világpiacon árá nem bírja el. Éppen ezért egyáltalában nem tarthatjuk örömdetes jelenségnek azt, hogy az elmúlt években egyéb elhelyezési lehetőségek hiányában kénytelenek voltunk — természetesen veszteséggel — Hollandiába, Angliába vagy Egyiptomba búzát exportálni.

A jövőben tehát az Alföldnek» különösen a Tisza vidékének azon a részein, ahol az elsőrendű búzák termesztésére alkalmas talajok vannak, kell előállítanunk az exportra szánt és egyöntetű minőségű búzákat, míg az egyéb gabonafajtákból csak annyit szabad termelnünk, hogy e termés hozam ne sokkal haladja meg a belföldi fogyasztás mértékét.

A fent vázolt szempontok és a mai értékesítési lehetőségek figyelembevétele mellett a magyar szántóföldi termelés megoszlásának már fentebb ismertetett arányát a következőképpen kell fokozatosan megváltoztatni. A gabonatermő terület, mely 1931-ben az összes szántóföld 55 százalékát, azaz 5,118.000 kat. holdat foglalt el, mintegy 600.000 holddal lenne csökkentendő s ebből a csökkenésből 500.000 hold eshetnék a búza és 100.000 hold a rozs vetésterületére. A búzatermesztés visszafejlesztése természetesen főleg a Dunántúl és az északi dombos vidéken mutatkozik szükségesnek, ez országrészek éghajlati és talajviszonyai ugyanis inkább más termények előállítására alkalmasak. A vetésterület csökkenését a termésátlagok emelésével, tehát a termelési technika színvonalának megjavításával lehetne ellensúlyozni, úgy, hogy végső eredményben a búza és rozs országos termés hozama nagyjából változatlan maradhatna. A Dunántúl a speciális természeti viszonyok figyelembevételével a búzatermelés alól felszabadított területeken sörárpat, tengerit, takarmányféléket és burgonyát, az északi dombos vidéken a fenti terményeken kívül olajos magvakat is lehetne termelni.

Ami a gabonaneműek termesztésétől elvont 600.000 hold felhasználását illeti, erre vonatkozólag elsősorban utalnunk kell arra, hogy a szakértők szinte egybehangzó megállapítása szerint feltétlenül szükségesnek mutatkozik Magyarországon a szálas takarmányok (csalamádé, bükkönyfélék, lóhere, bíborhere, lucerna stb.) fokozottabb termesztése, éppen ezért azokon a vidékeken, ahol e takarmányfélék termelésére alkalmas talajok vannak s az éghajlati, valamint a csapadékviszonyok szintén megfelelők, mintegy 300.000 holddal lehetne növelni a szálas takarmányokkal bevetett területet. A szántóföldi takarmánytermelés kiterjesztése elsősorban a vetésforgó megjavításának egyik leghatékonyabb módja, mivel a pillangós virágú takarmánynövények talaj gazdagító hatása fokozza az utánuk vetett termények hozamát. De nagy fontossága van a szálas takarmányok termelésének az állattenyésztés szempontjából is. Magyarország legnagyobb részén az éghajlati viszonyok nem kedveznek a réteknek és legelőknek, amelyek sok csapadékot kívánnak s éppen ezért a fokozottabb szántóföldi takarmánytermeléssel a megfelelő legelők e hiányát pótolhatjuk s a minőségi állattenyésztés költségeit csökkenthetjük. Jó takarmánytermések idején ugyanis az állattartás költségei lényegesen olcsóbbak s így még az alacsony állatértékesítési árak mellett is ez az üzemi ág jövedelmező lehet.

A gabonatermeléstől elvont s még fennmaradó mintegy 180—200.000 katasztrális holdnyi terület felhasználását illetőleg helyszíni kísérletek és vizsgálatok alapján kellene megállapítani, hogy az egyes vidékek speciális természeti, éghajlati és talajviszonyai milyen termények, illetve üzemi ágak felkarolását teszik indokolttá? E terület felhasználásánál elsősorban azoknak a mezőgazdasági terményeknek in-

tenzivebb termelésére kell gondolnunk, melyeknek jelentős részét még a legutóbbi esztendőben is az ország kénytelen volt külföldről importálni. Csak példaképpen említjük meg, hogy 1930-ban nyers dohány-behozatalunk 23 millió, déligyümölcsbehozatalunk 11.5 millió, nyersrizsbehozatalunk 6.8 millió pengő volt, míg olajos magvakban 6.6 millió, friss gyümölcsben 5.8 millió, tengeriben 1.3 millió és korpában 1.8 millió pengő értéket képviselt a behozatal. Ezeknek a cikkeknek importja természetesen külkereskedelmi mérlegünk passzíváját gyarapítja s az országban bőven akadnak olyan területek, melyeken e termények, valamint egyéb kereskedelmi és gyógynövények, mint pl. komló, len és kender, továbbá a sörárpa és a különböző primőrök termesztetők és megfelelően szervezett értékesítés mellett rentábilisan elhelyezhetők lennének.

Ismételten hangsúlyozni kívánjuk, hogy a magyar mezőgazdasági üzemszernek ez a fent vázolt átalakítása máról-holnapra nem valósítható meg ugyan, ez a tény azonban mit sem változtat azon az igazságon, hogy a fokozatos áttérést a mezőgazdasági termelés jövedelmezővé tétele érdekében minél előbb meg kell kezdeni s néhány esztendő leforgása alatt véghez is lehet vinni.

A mezőgazdasági produkció másik fontos ágánál, az állattenyésztésnél a magyar gazdaközönségnek kétségtelenül az elsőrendű minőségek forszírozására kell törekednie. Ma ugyan az állattértékesítési viszonyok igen kedvezőtlenek, ennek az üzemi ágak az elhanyagolása azonban igen veszélyes lenne, egyrészt azért, mivel a trágyakészletek csökkenése folytán a gazdák nem gondoskodhatnak a talajok megfelelő karbantartásáról, másrészt azonban azért is, mivel az állattenyésztés igényli a mezőgazdaság üzemi ágai között a legtöbb munkát, éppen ezért ezen a területen érvényesülhet a sok munkaerővel rendelkező és jelentőségében állandóan emelkedő kisbirtok a nagybirtokkal szemben. Mindenképpen arra kell tehát a magyar gazdatársadalomnak törekednie, hogy a rossz piaci viszonyok ellenére a magyar állattenyésztésnek legalább mai, szépen fejlett színvonalát fenntartsa, annyival is inkább, mivel a gazdasági válság enyhülésével minden bizonnyal javulni fog a jóminőségű állatok konjunktúrája. Különös jelentősége van e téren a baromfi-tenyésztésnek, melynek különböző produktumai kivitelünk értékben állandóan emelkedő tételét képezik. A földművelésügyi kormányzat már évekkel ezelőtt felismerte ennek az üzemi ágak nagy fontosságát, a megindított akció során azonban egyes tenyésztők azt a hibát követték el, hogy a nagyigényű fajbaromfiakat favorizálták, holott Magyarországon — különösen a kis gazdaságokban — egyedül a nemesített magyar parlagi fajta tenyésztése indokolt. A magyar baromfi ugyanis finom húsánál és ízletességénél fogva közkedvelt és keresett cikk a külföldön s amellet táplálék és elhelyezés tekintetében egészen igénytelen, tehát a falusi és tanyai gazdáknál könnyen tenyészthető.

Magyarország mezőgazdasági termésének egyik legsúlyosabb helyzetben levő ága a szőlő-, illetve a bortermelés. E termelési ágat legfőképp az Osztrák-magyar monarchia régi kereteinek felbomlása sújtotta, mivel a közös vámterület idejében a magyar

tömegboroknak legfőbb fogyasztói Ausztria szláv népességű tartományai voltak. Magyarországon ezidőszerint mintegy 214.000 katasztrális hold terület van szőlővel beültetve s az elsőrendű borvidékektől eltekintve, szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik a gyengébb minőségű, tömegborok elfogadható áron való értékesítése. A magyar szőlőtermelés jelenlegi súlyos válságát nézetünk szerint az állandóan csökkenő borfogyasztás és a külföld elzárkózása folytán csak úgy lehetne megoldani, ha az elsőrendű borvidékek és a más célra nem használható homokterületek kivételével a borszőlők termesztését a helyi fogyasztás mértékére korlátoznánk. Az ilyképpen fölszabadult területeken a csemegeaszőlők és a gyümölcsfajták termesztésére kellene áttérni és azok megfelelően organizált exportjáról gondoskodni. Ezek a termékek jó minőségben és alkalmas csomagolásban külföldön is kedvelt cikkek, azonban nagyobb mennyiségek kivitelét e téren csak úgy érhetjük el, ha minden tekintetben alkalmazkodunk a külföldi fogyasztók kényesebb igényeihez s egyöntetű és kifogástalan standardárakat termelünk.

A MEZŐGAZDASÁGI termelés átszervezése terén a másik nagy megoldandó feladat: a termelési kultúrának, azaz a termelési technikájának emelése és megjavítása. Habár kétségtelen, hogy a magyar mezőgazdaság a háború utáni esztendőekben jelentősen emelni tudta a termelési technikai színvonalát, bizonyos az is, hogy e téren Magyarország a fejlettebb agrikultúrával rendelkező országok mögött elmaradt. Az Országos Mezőgazdasági Kamara legutóbbi évi jelentésében közölt adatok szerint Magyarország a hektáronkénti terméseredmények tekintetében az 1929—30. évek átlagában a világ fontosabb őstermelést űző országai között a 13. helyen áll. Nem szabad ugyan figyelmen kívül hagynunk, hogy egyes esztendők terméseredményei között nagy eltérések lehetségesek, mivel azokat nagymértékben befolyásolják az időjárási viszonyok, elemi csapások, rozsdakárok stb. tehát oly tényezők, melyeknek kiküszöbölése — többé-kevésbé — az emberi tudás és teljesítőképesség határára kívül esik s el kell ismernünk azt is, hogy a terméshozam mennyisége többek között olyan természeti adottságoktól is függ, mint pl. a talaj minősége, az éghajlati viszonyok, a csapadék mennyisége és évi eloszlása, a levegő párateltsége. Mind e tényezők azonban még korántsem teszik indokolttá azt a nagy termelési fölényt, melyet a nyugateurópai országok Magyarországgal szemben felmutatnak. A termésátlagokban mutatkozó nagy különbség tehát elsősorban a termelési kultúrára, annak alacsonyabb vagy magasabb színvonalára vezethető vissza s éppen ezért a magyar mezőgazdaság számára a termelési kultúra fejlesztése révén igen nagy lehetőségek kínálkoznak. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy éppen a mai válság korszakában a magyar mezőgazdaságra nézve milyen döntő fontossága van a termésátlagok emelésének, mivel ezúton a termelés olcsóbbá tehető s a magyar agrárcikkek versenyképessége a világpiacon fokozható. Különösen nagy gondot kell fordítani a jövőben a termelési technika színvonalának emelése tekintetében a kisbirtokoknál, amelyek a szociális

és a birtokpolitikai fejlődés folytán mind dominálőbb szerephez jutnak a magyar mezőgazdasági termelésben s amelyek sajnos — egyelőre — a leggyengébb termésátlagokkal szerepelnek. A magyar termelési statisztika számadatai azt mutatják, hogy a 20 katasztrális holdon aluli törpe- és kisbirtokosok termésátlagai az összes fontosabb terményeknél az országos átlagnál lényegesen alacsonyabbak, a 20—100 katasztrális holdas kisgazdák termésátlagai az országos átlagot már megközelítik, míg a 100 katasztrális holdon felüli közép- és 1000 katasztrális holdon felüli nagybirtokok termésátlagai erősen meghaladják és javítják az országos átlagot. A magyar kisbirtokok gyengébb terméseredményei semmiképp sem magyarázhatók a mezőgazdasági kisüzem termelési inferioritásával, aminek legjobb bizonyítéka az, hogy a magas termésátlagokkal rendelkező nyugateurópai országokban (Hollandia, Dánia, Svédország, Belgium, Svájc, Németország stb.) kivétel nélkül a kis- és középzem az uralkodó birtoktípus. Emellett a termelési statisztika adatainak tanúsága szerint Magyarország jelenlegi alacsony termésátlagai a különböző birtoknagyságok eléggé szélsőséges számadataiból tevődnek össze és vannak gazdaságok, ahol éppen a fejlett termelési kultúra következtében a nyugati államokét megközelítő termésátlagokat találunk s így ezek a tények is azt bizonyítják, hogy a terméseredmények fokozásának Magyarországon nem természeti, hanem műveléstechnikai és egyéb, alább röviden felsorolandó akadályai vannak.

Nem kívánunk a termelési kultúra fejlesztésénél szükségesnek mutatózó számos feladat bővebb részletezésébe bocsátkozni, csak néhány odavetett vonással akarjuk vázolni a legfontosabb teendőket. Hazánkban még ma is igen nagy baj az, hogy sok gazda nem ismeri pontosan saját talaját s éppen ezért nem tud ökonomikusan gazdálkodni. A magas terméshozamok produkálása szempontjából pedig igen fontos a talaj minőségének, összetételének precíz ismerete, mert csak ezúton állapítható meg, hogy az egyes földeken a legjobb eredménnyel és a leggazdaságosabban milyen terményeket és ezeken belül milyen fajtákat lehet termelni. A mezőgazdasági és technikai tudományok állandó fejlődése megadja a lehetőségét a termelési technika tökéletesítésének, a megoldandó feladat csak az, hogy a tudományos kutatások és megállapítások eredményeit a praktikus termelés — különösen a kistüzemi termelés — közkincsévé tegyük. A búza- s részben a burgonyafajtákkal való termelési és vetőmagnemesítési kísérletek, valamint az országos búzakataszter felállítása már e fontos feladatok gyakorlati kerestülvitelének figyelemreméltó kezdetét jelentik, de e munkát a többi terményekre is ki kell terjeszteni.

A vetőmagnemesítésen kívül igen fontos a helyes vetésforgó alkalmazása, mit különösen a kisgazdák hanyagolnak el a megfelelő felvilágosítás és szakképzettség hiányában. E téren bosszulja meg magát leginkább a gabonatermelésre beállított egyoldalú termelési rendszerünk, mely a kisgazdák jelentős részét arra szoktatta, hogy az egymást követő esztendőket veteményeinek változatos összeállítás helyett kalászosok után ismét kalászosokat vessenek, ami természetesen a talaj olyan egyoldalú kihasználását eredményezi, amit még megfelelő trágyázással sem lehet teljesen ellensúlyozni. Az üzemszerű megváltoztatásának kérdésénél már jeleztük, hogy a vetésforgó megjavításának egyik legeredményesebb módja a szántóföldi takarmánytermelés kiterjesztése, mert a takarmánynövények talajgazdagító hatása az utánuk bevetett termény hozamát lényegesen fokozza.

Az okszerű és gazdaságos földművelés technikájának egyik legfontosabb előfeltétele a helyes trágyázás. Sajnos, Magyarországon az értékesítési válság és a gazdák tőkehiánya miatt erős visszafejlődés észlelhető

a műtrágyák alkalmazása terén, holott a magyar mezőgazdaság még a kedvező konjunktúrájú esztendőkből is elmaradt e téren a fejlettebb külföldi országoktól. Ennek a visszafejlődésnek a veszélye fenyeget a termézetes (istálló) trágyák alkalmazásánál is, mivel az állatértékesítési krízis végső eredményben az Állatállomány csökkenését eredményezheti. Pedig ezen a téren is előttünk jár a külföld, így pl. Dárdában egy katasztró-Hshöld trágyázott területre 73.7 q istállótrágya esik, míg Magyarországot csak 25.2 q.

A termelési technika fejlesztése terén még igen nagy jelentősége van az alapos talajművelésnek, különösen az őszi mélyszántásnak, a tarlóhántásnak, azonkívül az istállótrágya helyes kezelésének (konzerválásának), a műtrágyák gondos megválasztásának, a növényi kártevők elleni védelemnek, az állattenyésztésnél pedig főleg a helyes takarmányozásnak. Mindezek oly feladatok, amelyeket elsősorban a kisgazdák jelentős része következetesen elhanyagol, vagy rosszul végez el, még pedig nem a sokszor szemére, vetett maradiságból, hanem — miként már említettük — a kellő műveltség és szakképzettség hiányában.

Ezzel a megállapítással tulajdonképpen már elhagytuk a termelési technika sokrétű problémakomplexumát és áttértünk azokra az egyéb tényezőkre, amelyek a magyar mezőgazdasági termelés további fejlődésének elengedhetetlen feltételei.

Egészen bizonyos, hogy a magyar mezőgazdasági termelés fentvázolt átszervezését az államhatalom igénybevételevel, azaz kényszerítő rendszabályokkal megvalósítani nem lehet. A reorganizációnak egyetlen útja az lehet, ha a magyar gazdaközönseget a műveltség és szakképzettség európai nivójára emeljük megfelelő oktatási szervezet kiépítése, illetve a meglévő szervezet továbbfejlesztése révén. A külföldi példák, elsősorban a dán népfőiskolák elegendő útmutatást nyújtanak az e téren követendő irányok tekintetében. Az alsófokú mezőgazdasági szakiskolák szaporításán kívül különösen iskolán kívüli népoktatási szervezetünk szorul tökéletesítésre, mivel annak jelenlegi működése az ötletszerűség és dezorganizáció jellegét viseli magán. Különösen a fiatalabb gazdanemzedék művelése és szakképzése terén várhatunk igen jelentős eredményeket, mivel ez a generáció nagy fogékonyságot mutat a haladás és műveltség iránt. Az intézményes oktatáson és nevelésen kívül megoldásra vár a magyar falvakban a közvetlen gazdasági irányítás problémája is. A gazdasági felügyelői kar adminisztratív teendőikkel való nagymérvű elfoglaltsága következtében ma nincs oly magasabb mezőgazdasági képzettséggel rendelkező egyén a falvakban, kitől a tájékozatlan kisgazdák a termelési és egyéb kérdésekben biztos útmutatást kaphatnának. Földművelésügyi kormányzatunk egyik kiváló és nemrégiben elhunyt főtisztviselője, Grabovszky Miklós az állásnélküli gazdatisztek alkalmazásával és a gazdatitkári intézmény megteremtésével kívánta a magyar falvak e régen érzett hiányát pótolni, s habár terve a kezdeményező közbejött tragikus hálák és szervezeti nehézségek következtében nem is valósulhatott meg, kétségtelen, hogy ezt a problémát a kisgazdák termelésének megfelelő irányítása érdekében mielőbb meg kell oldani.

A mezőgazdasági termelés átszervezéséhez közvetlenül kapcsolódik egy másik fontos probléma: az értékesítés megfelelő organizációjának kérdése is. Sajnos, e cikk meghatározott keretei miatt csak futólag érinthetjük e nagy horderejű kérdést, mely tulaj-

donképpen külön tárgyalást igényelne. Már jeleztük, hogy a magyar mezőgazdaság belföldön, de főleg külföldön csak akkor számíthat kedvezőbb értékesítési lehetőségekre, ha nagy tömegekben egységes típusú, egyöntetű, u. n. standardárakkal jelentkezik. A kisgazdák által termelt produktumok egyöntetűségét a külföldi példák tanúsága szerint a szövetkezeti szervezkedés útján lehet elérni, éppen ezért a legfontosabb feladat e téren a mezőgazdasági értékesítő szövetkezeti hálózat mielőbbi kiépítése. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy szövetkezeti központjaink, különösen a Hangya részéről már igen eredményes kezdeményező lépések történtek e téren. A belföldi értékesítés előmozdítása érdekében fontos feladatok még: az úthálózat kiépítése és a mezőgazdasági termelés érdekeit respektáló tarifapolitika, míg a külföldi értékesítés viszonylatában különösen külképviselőnk intenzívebb gazdasági orientálódását és speciális agrárszakértőkkel való felfrissítését (mezőgazdasági attaché) tartjuk fontosnak.

E cikk elején rámutattunk arra, hogy a mai állandóan változó politikai és gazdasági viszonyok között lehetetlen pontos irányt szabni a termelés átszervezésének. Meg vagyunk győződve azonban arról, hogy a fentebb vázolt reformok és javítások különösebb kockázat nélkül megvalósíthatók a jelenlegi nehézségek ellenére is. Bármennyire koncedáljuk is, hogy a válságtól sújtott magyar mezőgazdaság ma elővigyázatra és kíméletre szorul, annak végső eredményben mégis csak alkalmazkodnia kell az adott viszonyokhoz, ellenkező esetben pusztulásra lenne ítélve. A magyar földben és annak népében azonban a fejlődés és a helyzethez való idomulás összes lehetőségei adva vannak s csak arra van szükség, hogy ezeket az értékeket megfelelő eszközökkel kiaknázzuk. Hangsúlyozzuk, hogy nemcsak a termelési, hanem az egész magyar agrárpolitikának elsősorban arra kell törekednie, hogy a kisgazdák hatalmas tömegét a céltudatos propaganda, a szakszerű képzés és felvilágosítás eszközeivel a korszerű követelmények színvonalára emelje.

SZILÁGYI LÁSZLÓ

SZÉCHENYI-LEGENDA

ALOMKÉPEK, földre szállt angyalok, csillagok titkos jelenségei, ördögök és látomások kísérik a középkori legendák hősének életét s feltűnnek a hős születése előtt. Az érsekújvári kódexben olvashatjuk Szent Katalin „csuda fogantatját”: a nagy mágus a csillagok misztikus jeleiből olvassa ki, hogy egy hatalmas ismeretlen Isten okozza a pogány király hitvesének meddőségét. Ám az ismeretlen Isten imádata — szimbólumán, a rejtélyesen formázott crucifixumon át — létrehozza a Csodát: születését pogány bálványok hullatójának, Katerinának, leendő földi királylánynak és égi szentnek... Hívó korok legendái a kimagasló, hivatott egyéniséget, a Szentet, kiragadják az Élet, a Természet, a rög hatalmából; mintha félnének, hogy ezek beszennyezik őt, születését s minden lépését égi misztikumok dekórumával övezik. Midőn a modern kultúra racionális kietlenségében az értelem gyöngye fényű lámpásával világítunk elmúlt korok nagy Személyiségeire, hányszor látunk manapság is boldog halandókat, kik legendás lelkületük fényszórójával akarnak világosságot gyűjtani a múlt sötétségére. De mintha manapság az új legendahívók ellenkező végletbe esnének. Ők a Hős nagyszerűsége mögött már épp a Természet, az Élet, a rög, a vér csodatevő hatását bámulják és a testből és lélekből alkotott nagy emberben kizárólag naturális erők hasonlóan misztikus Csodáit szemlélik. így származnak legendák arról, hogy Széchenyi zsenialitásának oka idegrendszerének bomlottsága, s így származik újabban legenda arról, hogy a Széchenyi-rejtély titka évszázadok óta lappangó véresejtek váratlan fellángolása, nagy ősparaszt fátum felébredése a szerelem misztikus hatása által...

„Ki VOLT EZ AZ EMBER-TÜNEMÉNY? Nagyszerű rejtélyének mi a csodás titka“ — erre a kérdésre akar megfelelni Hegedűs Lorántnak lelkes és szeretettel teljes új Széchenyi-könyve.¹ Tehát nemcsak a Széchenyi-tettek ezernyi megnyilatkozását, a benne szántó szenvedélyek költői rajzát, nemcsak a külső cselekmények Emil Ludwig regényét, hanem a Széchenyi-problémák megoldását, a Széchenyi-rejtély megfejtését is célul tűzte ki a lelkes szerző.

¹GróE Széchenyi István regénye és éjszakája. Irta: Hegedűs Lóránt. Athenaeum. (1933.) Kivonat az előszóból: a Széchenyi-irodalom forrásműveire „... építettem s ahol csak lehetett, szöszertint átvettem elődeim eredményeit. Tovább megyek: végtelen hálára köteleztek Széchenyi legkitűnőbb kutatói: Angyal Dávid, Károlyi Árpád és Viszota Gyula barátaim, kik nemes segítséggel ellenőrizték adataimat.“ Szerző több ízben manifesztálja, hogy állításait a tudományos kritika ellenőrzésének aláveti.

Mi tehát a Széchenyi-rejtély kulcsa? Megfejtethjük ebből a regényből (melyet maga a szerző bevezetésében őszinte egyszerűséggel valónak és igaznak nevez), ha a fejezetek hullámtengerében a belső logikai és filozófiai összefüggés áramlatait nyomon követjük. Maga a szerző gondoskodik a döntő fontosságúnak tartott magyarázat megállapításaira való gyakori visszatéréssel arról, hogy végigkísérhessük fáradságos útjában: a legnagyobb magyar rejtélyének megoldásában.

Korán, tulajdonképpen a XVII. század elején, a Széchenyi-ősöknél kezdi el a rejtély kibogozását. A Széchenyi-könyv így szinte generációs regény lesz, ha nem is a Buddenbrook-ház polgári románja, hanem a lappangó paraszti vér detektívregénye. Mert az egetvivő Széchenyi-szív titka — Hegedűs Lóránt szerint — az 1629-ben nemesiséget nyert Széchenyi-család paraszti származása. Ennek nyomait úgy követi a szerző, mint izgalmas regényekben a leleményes detektív az elorzott családi kincseket. Olyan váratlanul és frappánsan tűnik majd elő ez a magyar jövőt formáló bujkáló paraszt fátum, mint a rég halottnak hitt elrabolt áldozat a regényekben.

Legelső feladat a Széchenyi-család paraszti származásának igazolása. Ez nem esik nehezére szerzőnek. Könnyen sikerül bebizonyítania, hogy az 1629-ben nemesiséget szerző ős paraszti származású volt, hisz leleményes genealógiai fogások birtokában van. Bizonyít a paraszti származás mellett a család egyik ősének értelmes, földszagú ítélete, melyet mint fogott bíró hozott, de a legeredetibb eljárás mégis az, midőn a család tagjainak földéhségéből következtet az eredetre, lévén a földéhség paraszti vonás. E diagnosztika könnyen lehetővé teszi, hogy a populus Verbőcianus 99 százalékát paraszti eredetűnek tartsuk. Nem csoda, hogy a magyar genealógiának e nagy módszertani felfedezése után a Széchenyiekről is meg lehet ezt állapítani:

„A Széchenyi-család származása a legmélyebbről indul, az ősmagyar ugarból, mert itt a gyökere a nagyszerű őstalajban. Ennél nincs magasabb származás. És ez a paraszti ős az ő ugaros nagy lelkével, földtáplálta ábrándjaival nem hal meg azután. Minden tulajdonsága, egész őseréje ott él Györgyben, a nagy érekben, Lőrincben, a család folytatójában és legnagyobb alakban terem megint e világra gróf Széchenyi Ferenc legkisebb fiában, gróf Széchenyi Istvánban. A benne küzdő, a benne teremtő ősparaszt, vagy mint ő mondta: „szántóvető ember“ nélkül senki soha a legnagyobb magyart meg nem érti.“ (18.1.)

Nem lehet szerző szemére vetni, hogy a paraszti származásnak (melynek kérdését különben itt nem tehetjük tudományos vizsgálat tárgyává) Széchenyi Istvánban oly későn revelálódó hatásával kapcsolatban a saját filozófiájából is következtethető ellenvetés elkerülné figyelmét:

„Amint e sok főnemesi vér beléömlik a Széchenyi-nemzetségbe, eltűnik az a vad őserő, melyet az első nemzedékben látunk.“ (29.1.)

De a csodás elem segítségére jön az új Széchenyi-legenda írójának. A csoda épp abban áll, hogy ennyi idő után ezek a paraszti vérszettek mégis megkezdhetik működésüket s 1830 után megindíthatják

a magyar reformkorszakot. Egy családtagban a paraszti vér a többi vérség fölött észbontó küzdelem után diadalmaskodik. „Ez a várcsata Széchenyi Istvánban fog végbemenni.“ (29. 1.)

Egyre újabb és újabb jelenségek mutatják a Csoda útját. Itt van mindjárt Széchenyi Ferenc, István atyja, kiben a Természet élő vázlatot csinál, hisz a Széchenyi István-féle csodát Hegedűs nagy mágusa, a Természet, a Bios sem tudja olyan könnyen, bizonyos kísérletek nélkül létrehozni.

„Mintha a Természet, melyet Magyar Sorsnak hívnak, mielőtt a maga legnagyobb művét megteremtene, először egy vázlattal próbálkoznék, melynek körvonaláiban tömértelen vonás megvan már a nagy remekműből: de mégse az.“ (31. 1.)

Ez az „élő vázlat“ Széchenyi Ferenc. Az ő fiatal korában, midőn még rajongott a magyar parasztságért, nevezetes biológiai esemény, a Széchenyi-legendának, a paraszti vér feltámadásának újabb jelensége jön létre;

„De ama történelmi országgyűlés idején, mikor a szabadság feltörő eszméiért gróf Széchenyi Ferenc víva nagy csatáját s vitatja a föld népének jogát saját elmaradt nemesi rendjeivel szemben: akkor jut teherbe utoljára neje, Festetich Juliánna, hogy megszüljön Bécsben 1791 szeptember 21-én legkisebb fiát, Istvánt. Az ilyen fogantatás döntő volt a magzat egész életére.“ (38.1.)¹

Ennyi előzmény után feszült figyelemmel várjuk, hogyan tör ki a legnagyobb magyarból a kétszáz év előtti fátum, hogy azután ez az egész magyar életet új utakra vigye. A Széchenyi-lélek igazi vegyi átváltozása, a nagy vérségi lélekcsata akkor jön létre, mikor Crescentia iránt érzett szerelme mozgásba hozza lelkének mágnás talaját s a lélekkatakizmában a parasztréteg kerül felül. De vannak a lélekkáterháborgásnak korábbi moráljásai is. Így például 1815-ben a legnagyobb magyar a római katakombákban megállapítja magáról, hogy nincs különösebb respektus benne a régi kor iránt, ugyanakkor Naplójában kikel a sok léhűtő, bár régi római származású olasz mágnás ellen is. Íme a Széchenyi-interpretátor szerint:

„A múlt megtagadása a falu szava, melyben a hamar összedülő vályogviskók között sohasem születik történelmi érzék: az arisztokrata léhűtésének megutálása az ősparaszt első felhördülése ebben a grófi külsőben járó lázadóban.“ (71. 1.)

Van valami meghatározó naivság, mikor szerző a hamar összedülő vályogviskók biológiai tudat alatti reakciójának tudja be annak az aktív lelkű Széchenyinek ahisztorizmusát, ki külföldi útjain oly sokszor csodálta meg a polgári Európa fényes városait. A kis olasz mágnások semmittevése elleni kifakadás talán szintén nem az ősparaszt lélek felhördülésére jellemző, létrejöhetett az a polgári gondolkodás infekciójaként, sőt talán a tetterős katona frazeológiájából is származhatott...

¹ Fenti megállapítás a történetkutatót természetesen nem érdekli, de biológusok talán felütik fejüket annak hallatára, hogy azok a gondolatok, melyekkel a generáció időpontja körül az atya foglalkozott, a fiú egész lelki fejlődését és akaratának működését determinálják. A könyv egyik frappáns elképzelése 1

Siet Hegedűs Lóránt azt a sértett ambíciót is magyarázatul felhasználni a Széchenyi-rejtély kibogozásában, melyet egy jeles Széchenyi-akadémikusunk kiváló naplópublikációja előszavaiban annyira szeret hangsúlyozni. Természetesen Széchenyi elejtett szavaiból e jeles filológus ezt az ambíciót csak mint jellemformáló erőt becsüli túl; Hegedűs ennek az ambíciónak, előszobázás okozta felháborodásnak abban juttat nagy szerepet, hogy mindez az ősparaszt vért kezdi felébreszteni. Ám az igazi misztikum, a legenda csodája, a századok óta eltemetett parasztréteg felülkerekedése akkor jön létre, mikor Széchenyi szerelmes lesz Crescentiába.

1824-ben feltűnik Crescentia alakja s szeptemberben azt írja róla a naplójába, hogy olyan szép mint a nyíló rózsa. Megkezdődik a lélek jelentős biológiai folyamata:

„Megkezdődött a legmegrázóbb líra, mely valaha átvonaglott a mi világunkon, mert ennek az érzésnek a tüze felrobbantja azt a vulkánt, melynek messze mélylő lávagyülemlését oly régen lessük s oly kitörés készül, melyben a lélek mélyéről föllobban az öröklött, eltemetettnek hitt lázadó paraszti tűz, hogy megrázzon egy széthullott népet s összeforraszon egy nemzetet.“ (138.1.)

Bármilyen lelkes lapokon át fejtegeti is szerző, hogyan történhetett az, hogy „szerelme tüzén át megérkezett Széchenyi Istvánban a legnagyobb magyar s — a legnagyobb lázadó“ (151. 1.) ennek részletes ábrázolásáról le kell mondanunk. Egyelőre érzük be annak a megállapításával, hogy Hegedűs a Hitel-Világ-Stadium politikáját a paraszt forradalmár Széchenyi lírai lázadásának tartja.

Ezt a Hegedűs-féle Széchenyi-politikát a következőkben részletesen fogjuk vizsgálni. Mielőtt erre rátérnénk, nézzük, hogyan oldja meg a szerző Széchenyi életének további titkait, hogyan ábrázolja a Széchenyi-sorsot, a Széchenyi-Kossuth antagonizmust s a Széchenyi-tragédiát.

A biológiai legenda folytatódik. Széchenyi nőül veszi nagy szerelmét, Crescentiát. Ám a házasság éveiben kihül lelkében az igazi szerelem galvanizáló hatása. A házasság után Széchenyiné „egy tizenkét esztendőn át forrt, lobogott, égigcsapkodott kohó láng egyszerre lecsökken“ (219.1.). Az óriási tűzhányóban, Széchenyi lelkében a megkeményedett láva, a mágnásréteg önti el a régi paraszti réteget.

„Betegeskedve, átlépve a férfikor legjobb idejét, anyagilag összébb szorítva éri meg egyik legnagyobb lelki motorjának, az áldozatos, eszményi Crescence-szerelmnek lassú leállását. Pedig ez a szerelem volt az, mellyel azonosította fölszabaduló forradalmi munkáját s mely oly mélyre ért benne, hogy felverte a szunnyadó ősparasztot. Most másik, arisztokratikus Széchenyi „én“-je kezd terjedni benne, anélkül, hogy meg mené ölni vagy megtagadni azt a másikat.“ (230.1.)

Széchenyi tehát reakciós mágnás kezd lenni, kinek már nyomasztó teherrel a forradalmi múlt. Ennek a tudatalatti érzelmnek segítségével, hála a freudizmusnak, szerző a Széchenyi-Kossuth ellentétet is meg tudja magyarázni. Úgy vesszük észre ábrázolásából, hogy Kossuth komplexusa lesz Széchenyinek s a legnagyobb magyar rajta porolja ki mult ifjóságának lázadását, öbenne ostorozza saját forradalmi múltját.

„E nagy küzdelem tehát nem Széchenyi és Kossuth gigászi párvadala, hanem a meghiggadt, szerelme tüzében kihűlt arisztokrata Széchenyi István élet-halál harca avval az ősparaszttal szemben, kit csodálatosan sokrétegű lelke mélyéből fiatalságának izzó tüze felvert... Széchenyi István mindig a saját lelkének lázadó darabját láda Kossuth Lajosban. Ezért az emberi mély ellenszenv s innen a kérlelhetlenség, mellyel ellene támad.“ (240.1.)

Szinte paroxysmusig nő ez a harag Széchenyiben Kossuthon át saját fiatalságának forradalmár alakja ellen. Ez már az út Döbling felé. Ez a vég, ez Döbling...¹

A BIOLÓGIZMUS mankóján jutott el Hegedűs Lóránt abba a mélységbe, honnét kibányászhatta agyagát a parasztforradalmár gróf és a reakcióba visszasüllyedő mágnás Széchenyi-szoborhoz. E mintázás minden mozdulata mögött érezzük, hogy a szobrász hisz a vérszettek misztikumában, hisz az évszázadok óta lappangó parasztvégzet nőokozta fellángolásában s hisz abban, hogy ez a fellángolás a hitvesség éveiben kihűlt, hegy helyet adjon a lélekben az éveken át szunnyadó mágnás lélekréteg előretörésének, a forradalmár múlt megtagadásának, a reakciónak. Ezek a csodák élénkítik Hegedűs Lóránt biologista Széchenyi-legendáját.

Nemcsak a részletekben, hanem az egész munka szellemében a biologizmus naturalista életfilozófiája az uralkodó. Ha mélyebbre tekintünk, úgy látjuk, hogy ez határozza meg a Hegedűs által vázolt Széchenyi-politikat. A biologista életfilozófia a vér, a harc, az ádáz faji küzdelem, a biológiai determinensek tombolását nevezi s tekinti Életnek s nem is lát egyebet a világmindenségben, mint ezt a tombolást. Ez az élet s ez a minden. Ismeretes Rickert mélyreható analíziséből, hogy e felfogás a közelmúlt legkülönbözőbb irányú politikai képleteiben — a szélső Chamberlaint konzervativizmustól a szociális forradalmárokig — többé-kevésbé kifejezésre jutott. (Rickert egykorú példáit még ma nagyon aktuális antiintellektuális mozgalmakkal lehetne kiegészíteni.) Megfelelő tartalmi differenciálatlanságban e filozófia a Hegedűs-féle történeti képben is jelentkezik: a történelem menete az új rétegek feltörése, ez a dinamika a történés értékes része, melyben a régi, kiélt történelmi réteg egyedei már nem is vehetnek részt, ezektől a régi, pillanatnyilag még uralkodó, de elhalásra ítélt osztályok előítéleteitől csak az a biológiai véletlen hozhat szabadulást, hogy a látszólag idetartozó (tehát esetünkben mágnásnak született) egyed tulajdonképp biológiailag a feltörő osztályhoz tartozik. Hegedűs mindenesetre következetes marad biologizmusa értékeszméihez: a nem feltörő, pillanatnyilag még uralkodó rétegek nem rendelkeznek oly szellemi s talán morális ifjú energiákkal, mint a másik, az elnyomott, de felfelé törő osztály, ez utóbbi tehát sokkal értékesebb.

Ilyen feltörő, értékes energiákkal teli réteg a XIX. század elején a magyar parasztság. Hegedűs Lorántnak minden nem-biologista szo-

¹ Szerző dicséretére megemlíthjük, hogy a döblingi tartózkodásról szóló szép fejezetekben egy másik Széchenyi-legendát — azt a mesét, hogy Széchenyit meggyilkolták — nem vesz komolyan.

ciológiától ment és a történelmi kontroll iránt nem nagy érzékkel bíró gondolatvilága el sem tudja képzelni, hogy a XIX. század elején a magyar parasztság iránti szeretet s az akkori Széchenyi-politika más formákban jelentkezhetnék, mint a szociális forradalmárnak politikai képletében s Széchenyiben e réteg iránti vonzalomnak, általában politikájának más rúgói lehetnének, mint a parasztság iránt érzett, vérségi összetartozásból fakadó latens biológiai tudat...

Mi itt a Hegedűs által jellemzett forradalmár Széchenyi-politikának tartalmát pillanatnyilag elválasztjuk motívumaitól. Hegedűsnél e politika gondolatállománya a legszorosabb kapcsolatban áll forrásaival. Politikájának provenienciája határozza meg elsősorban, hogy tartalmilag forradalmár lírai politikának kell lennie. Hol több száz éves lappangó vérségi adottságok lobbannak fel, hol asszony nép okozta belső szenvedély hevíti (a Hitel forró szerelmi vallomás) s ambíció táplálja a lélek tüzét, ott természetesen diabolikus politikai szenvedélyek lángjai csapnak fel. Az ilyen módon meghatározott akarat bizony nehezen minősíthető történelmi és szociológiai kategóriák alkalmazásával reális reformpolitikává, vagy ehhez hasonlóvá ... Azonban Hegedűs alátámasztja a Széchenyi-politikáról vallott felfogását Széchenyi nagy munkáiból vett mondatidézetekkel is, melyekben a legnagyobb magyar korholja saját osztályának retrográd, reformra képtel«!, vagy züllött gondolkozású tagjait. Olvashatunk mondatokat, melyekből az újítás vágyának dinamikája árad s melyekben rajongó szeretettel nyilatkozik a magyar faj oly értékes rétegeről, mint a parasztság. A harmadik érvet e Hegedűs-ábrázolásban azok a rendiség reakciós rétegeből eredő kordokumentumok szolgáltatják, melyek a Hitel megjelenése után Széchenyit azzal vádolták, hogy ő parasztforradalmár. Az érveknek e hármas csoportját kiegészíti azzal, hogy a vele ellentétes felfogásokat lehetetlenségnek minősíti (legtöbbször félreértett mondatörmelékeket idézve)...

Ez érvek közül az első biologists legendájának csodaanyagába tartozik s nem vonható tudományos vizsgálat körébe. Bármily értékes lehet genealógiai szempontból, annak a megállapítása, hogy az 1629-ban nemességet nyert családtag ősei parasztok voltak-e, vagy sem, ennek a kutatása aligha jelent eredményt a Széchenyi-politika meghatározásánál. A Széchenyi-idézetek, melyek számát akár a tízszeresére lehetne emelni, azt az ismert tényt bizonyítják, hogy Széchenyi ostromozta saját rendjének azon tagjait, kik nem teljesítették azokat a nagy kötelességeket, melyek teljesítését Széchenyi, a nemzet s a politikai méltányosság nevében megkövetelt tőlük, nagy vagyon s magasabb tudás birtokosaitól. Hangsúlyozza, hogy az ország alkotmányának megváltoztatása épp a rendiség nem korrumpált tagjainak is hasznára válik. S a rendiség tagjainak feladatává tette, hogy lássanak hozzá az ország felemelkedéséhez, nehogy a rendek legyenek okai az ország hátramaradásának. Bizonyítják ezek az idézetek — azt a senki által kétségbe nem vont tényt, — hogy Széchenyi a parasztságot az ország értékes elemének tartotta, annak szabad birtoklási lehetőséget akart adni (kiválaszthatta volna Hegedűs idézésre a Hitel ama részeit is, melyekben céloz arra, hogy a rendiségen kívül állók, a parasztok az országgyűlésen reprezentálva legyenek...) Hogy vájjon ezek, a rendiség tagjai ellenes s parasztság javát célzó kijelentések forradalmiak-e vagy sem, az attól függ, hogy mely társadalmi réteggel akarta végrehajtani politikai rendszerét. Hegedűs — s ez harmadik bizonyítási anyaga — egykorú Hiteellenes dokumentumokkal olyasvalamit akar bizonyítani, mintha e munkát a parasztok segítségével, rájuk támaszkodva akarta volna Széchenyi elvégezni. Ha nem is ezt mondja, azt mint Szé-

chenyi forradalmiságát bizonyító tényezőt hangsúlyozza, hogy a kortársak egy része Széchenyiben parasztforradalmát látott. A dokumentumokból annyi állapítható meg, hogy Széchenyi reakciós ellenfelei minden esz- közt felhasználtak, hogy Széchenyit a rendi közvéleményben lehetetlenné tegyék. A vád lehetett volna esetleg igaz is. El lehetett volna esetleg kép- zelni, hogy Széchenyi a parasztsághoz szóljon s rájuk építve folytasson forradalmi politikát saját rendje ellen. Természetesen ez esetben sem bír semmi jelentőséggel a Hegedűs-féle koncepció biológiai alapja s a paraszt forradalmár Széchenyi motívumait az ideális tényezőkben is meg lehetne találni. Kérdés azonban, hogy ezek az egykorú, pár esetben konstatált politikai vádak igazak-é? E kérdés eldöntésére Széchenyi élet- folyása és az akkori szociológiai körülmények ismerete ad feleletet.

Széchenyi politikájának szociológiai jellemzője az a kétségkívüli tény, hogy ő az ország átalakításának munkáját a történelmi Magyar- ország, a rendiség felvilágosodott szellemű, független, anyagi bajoktól nem zaklatott tagjaitól várta. Ezekre épített s ezek számát akarta nö- velni olyan gazdaságpolitika segítségével, mely a földbirtokos magyar- ság tagjait megmenti (a parasztság veszélyeztetése nélkül) az áldozatos lelkületet veszélyeztető s a műveletlenségbe taszító szegénység sötét hatalmától. Sem a centralizált bürokráciától, sem a rendiségen kívül állóktól e munka elvégzését nem remélhette, a parasztságtól határozott kijelentései szerint azért nem várhatta ezt, mert ez károsba, felfor- dulásba vezette volna az országot az akkori viszonyok között. Saját osztályának tagjait azzal is rá akarta bírni a reformmunkában való részt- vételre, hogy felhívta figyelmüket a fenyegető forradalomra, mely bekövetkezhetik, ha e munkát nem Ők hajtják végre.

A Hitel szinte természetesnek tartja, hogy e reformmunka szocio- lógiai végrehajtói a magyar rendek ama tagjai, kik rendezett anyagi álla- potban vannak; ezen az előfeltevésen alapul a Hitel egész gazdasági politikája. Ugyancsak itt szerepel az az érvelés, mely az ország rendje érdekében sürgeti a méltányos reformokat: „Bölcsőbb azt önkényesen s nemes indulattal tenni most, mire az idő s a világ szelleme előbb-utóbb múlhatatlanul úgy is kinszeritend... mostani világban, midőn kiki lát, gondolkodik, okoskodik s annyi jó ad fractionem panis, nem erős lábón áll olly Rend, mely ... az ország minden javát húzza, és semmi terhét nem viszi.“ A Hitelben körvonalazott kötelességrendszer ismétlése után a Világban kifejti szociológiai rendszerét Széchenyi. GJA Megelégedés alapjai“ után következő, s jellemzően „Magyarország állapota“ címet viselő fejezetben.) Miután az összes szociológiai csoportokat szemügyre veszi, elmondja, hogy miért épít munkájában saját rendje független tag- jaira: „Sok van mulaszthatatlanul teendő, a mit a haza javáért sem a Kormány nem tehet, s jó, hogy nem teszi, mert ez az önkény ellenzálaga; de a Nép sem eszközölhet s őrangyalunk mentsen ne is eszközölje, mert abbul anarchia támadna s így azok végbevitale egyenesen azon egyes honfiakat illeti, kik súlyosb hivatali terhektől menten, független létboa gyönyörködnek a haza javaival.“ (Világa akad. kiad. 52.1.) Ehhez hasonló nyilatkozatokat sokat lehetne idézni, de a Világ e helyén jut a leginkább összefüggő módon kifejezésre Széchenyi szociológiai önvallomása.

Szociológiai szempontból tehát Széchenyi a maga éleslátásával és realitásérzékével világosan látta, hogy politikájának végbevitale, a parasztság emberi sorba helyezése, az alkotmányos átalakulás, az ország akkori helyzetében csak a rendi Magyarország, sőt közelebbről mágnástársainak ismeretekben s moralításban kimagasló táborától vár- ható. Széchenyi politikája tehát nem forradalmi politika, ha a legfon- tosabbra: a szociológiai beállítottágára vagyunk tekintettel.

A Hegedüs-féle ábrázolástól egészen eltérő képet nyerünk a Széchenyi-féle politikáról, ha azt tartalmában és főleg ezzel kapcsolatban rúgóiban vizsgáljuk. Egész más indítékokra bukkanunk, mint a Hegedüs szerint forradalmi lázadásnak paraszti vértől hajtott, realitásokat alig tartalmazó szenvedélyessége.

Politikai tartalmát nem részletezhetjük, de nagyon tanulságos pl. politikája a magyar parasztsággal szemben. Áhiatos tisztelet s meleg rajongás van Széchenyiben azokkal a nagyszerű faji erőkkal szemben, melyek a magyar parasztságban rejlenek. Gyakran a herderi koraromantika irodalmi rajongása tölti el, mikor a parasztságban a néperő és poézis szépségének hordozóit látja. Máskor a művelt nyugat államait s azok liberálistizmusát állítja szembe naplójában hazánkkal, hol a parasztság elnyomott sorban élnek. Megint máskor a méltányosság isteni parancsa alakítja ki gondolatait. Midőn a Hitelben például az akkori gazdasági bajok tömegén segíteni akar, hogy a rendiség tagjait a kötelességteljesítés magaslataira juthatás anyagi akadályaitól mentesítse, akkor kifejti, hogy a jobbágyföldesúri gazdasági viszonyt meg kell szüntetni. Aprólékos és alapos fejtegetésével bizonyítja, hogy e rendszerből mindkét félnek kára van. A jobbágyoknak szabad birtoklási lehetőséget akar nyújtani. Ugyanakkor maró éllel támadja azokat a földesúri mesterkedéseket, melyek a jobbágyokat létalapjukban veszélyeztetik. Mint láttuk, a parasztságnak esetleg képviselő jogot is akar adni. A forradalom elhárításával érvel, mikor halványan megemlíti a nemesség adófizetését. Hangsúlyozza, hogy milyen fontos a „nemesség nemesítése.“

Széchenyi gyakran elárulja, hogy az egész országot szem előtt tartó nemzeti politikum kialakításában szerepet játszik ideális hite a kultúrában, melyet minden országban az Isteni gondviselés akaratából ott született egyéneknek kell előmozdítaniok. Rendszerében fontos szerepet játszik az a megállapítás, hogy a kötelességek teljesítése révén előálló belső csend a humánus legnagyobb ajándéka. A Lovakról című munkájában hangsúlyozza, hogy a világ tökéletesedésébe vetett hitét a kereszténység kincseiből vette át. Nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy a magasabb osztályoknak fokozott áldozatkészsége, a példaadó életmód, az alacsonyabb sorban élő osztályok felkarolása a méltányosság parancsából folyó kötelesség. Hegedüs kiemelve idézte, mint a lázadók manifeszta-cióját azt a mondatot, melyben Széchenyi a tehetős birtokosokat nevezte meg az ország elmaradása gátjainak. E mondat megelőző mondata világot vet „a forradalmár“ Széchenyi-motívumaira s arra, hogy vajjon a parasztság lázítója volt-e ő? Az idézet a következő: „Midőn a kegyelmes Isten magyarföld birtokossává teremtett, én legalább önkötelességeimet szeretem mindenek előtt fejtegetni s ezen értekezést legfőképpen velem egy helyzetetűstüekhez intézem. S íme nyíltan azon vallást teszem, hogy hazánk előmenetele s magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetős birtokosok vagyunk.“ (Hitel, Tört. Társ. kiad. át. 174. l.)

Hegedüs Lóránt biológiai elfogultsága talán akkor tűnik fel a legerőszakoltabbnak, midőn Crescentiának, Széchenyi nagy szerelmének tulajdonítja, hogy lélekfélkavaró munkával felébresztve benne az ősparasztot, megindítja az ősparaszt-forradalmár politikát... Nem az a baj, hogy Hegedüs nagy szerepet juttat Crescentiának. Sőt mikor csak Széchenyi kavargó lelkét nézi, talán keveset mond s amit mond, az hibás. E szubjektív eljárás, e szerelem lényegének félreismerése, Hegedüsnek — regényíróilag is legnagyobb tévedésére vezet.

Hegedüs Lóránt azt hiszi, hogy az igazsághoz közel jár, mikor e szerelem belső vívódásaiban találja meg a Széchenyi-probléma kulcsát. Valamivel kevesebb szubjektívizmussal regényhősével szemben, tovább juthatott volna. Nem lett volna felesleges e szerelemben az objektív elemeket: a kor életérzését s magának Crescentiának alakját tüzetesebben elemeznie. Teljes kortörténelmi tájékozatlanság nem elengedhetlen

szüksége a történelmi regénynek, de okvetlenül kifogásolható oly könyvben, mely a történelmi kritikával is meg akar birkózni. Szükreszabott helyünkön csak utalni tudunk azokra a Kluckhohntól kiinduló, később kimélyülő s főleg Schnabelnél már egész eltérő irányba vezető vizsgálódásokra, melyek a XIX. század elejének szerelmi életét s a kor szerelemről alkotott felfogását a romantika modern szellemtörténeti kutatásai alapján behatóan tárgyalják. Bár a romantika élettombolása később más irányt vett fel, mégis jelentős az a felfogás, mely ekkor a Nőben — a felvilágosodás alatt pusztulásra ítélt — ideális eszmék s értékek hordozóját látta. Ez a magas értéktudat kétségkívül meg volt Crescentiában, ha Széchenyinél viszont főleg a romantika élettombolása dominált. Tény az, hogy Széchenyi szerelme nem tárgyalható annak az értékrelációnak felderítése nélkül, mely Crescentia hatása alatt Széchenyiben tetemes ideális érték-bővülést hozott létre. Ha már egy Spranger hangulatát — úgy látszik — nem várhatjuk még oly intelligens írótól sem, mint Hegedűs, legalább egy Werfel értékáhitatát megkívántuk volna attól a magyar írótól, ki a legnagyobb magyar szerelméhez nyúl. Csak az nem emeli ki Crescentia alakjának vallásosságát, megható igyekezetét, hogy a grófot az Erény s a tételes katolikus etika magaslataira emelje, ki ezekkel a hatóerőkkel szemben — mint a politikai rendszernél is láthattuk, — csodálatos érzéketlenséggel viseltetik. Nem jelentőség nélküli szimbólum, hogy a szerelmesek között vándorol Albach imakönyve s eltekintve transcendens vonatkozásaitól, pszichológiai hatásában is igen jellemző Széchenyi és Crescentia egyik párbeszéde: Ön egész lelkemet be fogja tölteni és amikor önre gondolok, mindenért lelkesedem, mi szép, nagy és nemes I — mondotta Széchenyi. Ha ez igaz, — válaszolt a grófné — akkor bizonyára nem én, hanem imám okozza ezt, melyet naponként az ön boldogságáért, az éghez intézek. (Idézi Viszota a Naplók most megjelent III. kötetében XXVI. 1.) Az erény értelme s a kötelesség igéje, (melyek új szint nyertek Széchenyi szerelmesének fogalmazásában) igen szoros kapcsolatot tűntetnek fel a katolikum szociális tartalmától hajtott s erénytanától befolyásolt Széchenyi-féle kötelességi alapon nyugvó politikával. Szerelme tehát nagyon sokat megmagyaráz politikájánál is, ha a tényleges Széchenyi-féle politikát s annak tényleges indítékút tartjuk szem előtt; szerelmének azonban az ősparaszt politikával való bármilyen kapcsolata, enyhén szólva, aligha bizonyítható ...

Ezekben fejtettük ki véleményünket Hegedűs biológista Széchenyi legendájának politikai rendszeréről. Hegedűs lázadó forradalmárt lát Széchenyiben. Ezzel szemben megállapítható, hogy a Széchenyi-féle politika a rendi Magyarország tagjaihoz, sőt a művelt gondolkozást mágnás réteghez volt intézve, ezek segítségével akarta megvalósítani a méltányosság alapján nyugvó, reális és korszerű elemekkel telített politikai akaratát, melynek jellemző vonása a forradalom elhárítása bölcs reformmunkával. Természetesen ezek elismerésével is lehet Széchenyit forradalmárnak tartani: akkor előttünk áll az a politikus, ki forradalmosítja saját osztályát, ugyanezen osztály ellen egy más osztály érdekében... Hegedűs Lóránt forradalmárnak tarthatja azt, ki saját osztályának tagjait rá akarta bírni korszerű békés reformokra, melyeket méltányossági alapon állapít meg s melyek megvalósítása érdekében felhívta figyelmüket a forradalom elhárításának szükségességére. De ha mindezt forradalmi politikának tartjuk, akkor vajjon milyen politika az, ami reformpolitika? Elismerjük, hogy egyesek, a rendi politikusok reakciói közül, parasztlázítót láttak Széchenyiben, de végül is kérdezzük: a politikai élet nem ismer-e más kategóriákat, mint reakció és forradalom? s vajjon minden reformpolitikust úgy kell jellemezni, ahogy elfogult reakciós kortársai jellemezték? Ha így gondolkozunk, akkor tényleg nincs reformpolitikus, mert még nem volt ilyen, kire rá nem fogták volna, hogy forradalmár...

A TÖRTÉNETÍRÓT, midőn a történelmi megállapítások szerényhangú eredményét Széchenyi-lelkessedés igaznak és valónak kikiáltott, sőt „ellenőrzött“ tételeivel egybeveti, bizonyos kétségek szállják meg, hogy vajjon nem lépte-e túl szaktudománya határait, mikor a kritika eszközeivel közeledett poétikus legendákhoz? Talán eszébe jut a történésznek a flauberti Tentation egyik zárójelenetének pesszimizmusa is a Tudomány és Költészet, a szfinksz és chiméra frigyének örök lehetetlenségéről...

Azonban e különös Széchenyi-regény nemcsak a maga idézeteivel s a történetírásra való folytonos nosztalgias hivatkozással hívja ki a kritikát, hanem azért is ingerli a történetíróimért egy határozott világnézet markáns kifejezését találta e könyvben. Új Széchenyi-legenda alakul ki szemünk előtt, ha ez a legenda nem is Szent Katalin aranykeresztjét látja, hanem szigorú „élettvények“ uralmát...

A történezt a munkának kétségkívüli kvalitásai is érdeklik. Nem is szólva pár fejezetének igazi poéziséről, ötletes, derék szándékú s ritka szociális érzékű magyar közíró munkája az egész kötet, melyet egy előkelő kiadvállalatunk Széchenyihez méltó formában és kiállításban tesz a magyar olvasóközönség ezreinek közkincsévé. Szerző és kiadó vállvetett munkával akarja e kötetel a Széchenyi-kultuszt szolgálni. Úgy a meggyőződés mélységéért, mint a szándék tisztaságáért dicséretre vagyunk kötelezve. Sőt kötelezve vagyunk épp szerző kvalitásai révén arra is, hogy a könyvből egy-két kortörténelmi következtetést vonjunk le.

Legelsősorban az tűnik fel, hogy az a századvégi biológiai naturalizmus, melyet az Egyetem légkörében már eltemetve hihettünk, melyet az egyetemi polgárság, a jövő tanármenedéke, hála filozófus-professzoraink idealizmusának, már talán csak történelmi rekvizitumnak tart: a nagyközönség körében s művelt laikusoknál változatlanul él tovább. Ki tudja, milyen formákban hatja át — jórészt ezektől kiindulva — az egyetemtól, a tudomány csarnokától távol élő fiatal nemzedéket. Félünk, hogy a nagyközönség filozófiai gondolkodásának elmélyüléséről aligha beszélhetünk manapság. Fel kell vetnünk azt a kérdést, nem volna-e jó, ha a magyar filozófia és pedagógia érdekes faktorai a széles rétegekre is kiterjesztenék a filozófiai gondolkodás alapvető formái iránti tiszteletet s még nagyobb kritikával kísérik a közhangulat antiintellektuális erőinek minden rendszer és ráció elleni tombolását?

Talán még jelentősebb mindaz, ami abból következik, ahogy e könyv a Széchenyi-politikát, a magyar reformpolitika legnagyobbszerű kísérletét előadja. 1933-ban jelent meg e könyv jó pár évi munka eredményeként s feltétlenül becsületes gondolkozású magyar ember írta azt. Nincs-e valami korszimbólum abban, hogy ez a szerző a huszas évek vége felé írt munkájában már említést sem tesz a Széchenyi-féle politika osztályokon felül álló, a nemzeti szintézisben kulmináló, méltányosságon alapuló jellegéről? Ha e könyvet olvassuk, az az érzésünk, hogy a politikai élet nem ismer más kategóriát, mint a forradalmár és az önző reakciós-típust s a forradalmárt sem a belátás, hit, hanem nagy determináló megkötöttségek viszik át a másik osztályhoz... Kizáró-

lag ennek a lelkületnek dokumentálására említjük meg, hogy egy történeti munkánk teljesen félreértett mondatát akarván felhasználni a reakciónak tartott történetiszemlélet ellen, ennek csak egyik részét, egyik mondatörmelékét idézi, melyből azt olvassa ki, hogy akadt történész, ki a rendiség politikai rendszerének konzerválóját látta Széchenyiben, de annak a mondatnak befejező részét,¹ mely az osztályokon felüli kötelességteljesítésről szólt — úgy látszik, meg se látta, vagy a politika ez irányát a tökéletes, önmagának ellentmondó lehetlenségek közé sorozta.

Talán váratlanul fogja érni szerzőt, mikor a történész bevallja, hogy sokkal megértőbb az ő Széchenyi-konceptójával szemben, mint szerző azt az előzmények alapján gondolhatná. A történésznek ugyanis e munkát is, mint az emberi szellem valamennyi produktumát, a keletkezés összes körülményei alapján kell figyelembe vennie. Már most be kell látni, hogy abban az évtizedben, mikor ez a könyv Hegedűs lelkében kialakult, oly magas történeti érzék s a jelenből való teljes kimenekedni tudás olyan képességei lettek volna szükségesek ahhoz, hogy valaki a Széchenyi-féle politika igazi karakterét megláthassa, melyet a mai magyar problémákat a maguk aktualitásában érző mai közirótól aligha lehet kívánni. A történész, épp a jelen iránti érdeklensége miatt, ezt bevallhatja s bevallhatja azért is, mert eszébe sem jutott a Széchenyi-politikának akárcsak morzsájával is táplálni bármely politikai irány vagy személy ideálenségét, öskereső falánkságát. Mindenesetre az olvasóra bízom annak eldöntését: ki áll inkább a jelen politikai áramlatainak hatása alatt: aki csak a reakció vagy forradalom képleteivel gondolkodik a múlt eseményeivel szemben is, vagy aki lehetségesnek vél száz év előtt egy osztály- és egyéni áldozatot kívánó, reformmunkát megindító, a saját osztálya hibáit feltáró méltányos reformpolitikát. Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy mi ezt valljuk a Széchenyi-politika lényegének. Egyetlen mondatot sem tartunk helyesnek abból, amit Hegedűs a Széchenyi-politikáról leírt s ragaszkodunk minden Hegedűs-féle, vagy ahhoz hasonló Széchenyi-konceptióval szemben ahhoz, ami egykorú források alapján a történész kontroljával megállapítható. Nagyon jól tudjuk, hogy sokan a múlt meghamisítóját látják abban, ki nem a mai élet kategóriáival, hanem az igazság eszményét szem előtt tartva tekinti a múltat. Ennek dacára is azt vallja a történetíró, hogy semminemű aktuális szociológiai helyzet sem akadályozhatja meg, hogy ő a maga történeti eljárásával s csak a történetírás eszközeivel közeledjék oly csodás szingularitás felé, minő a legnagyobb magyar.

IFJ. IVÁNYI-GRÜNWARD BÉLA

¹A Hitel és Taglatat gazdaságpolitikájának fejtegetése közben írtam 1930-ban a következőket: „Széchenyi a rendi Magyarországot akarta megmenteni s annak tagjait akarta — az egész ország érdekében is — magasabb kötelességteljesítésre nevelni.“ Mint többször másutt, így jelen esetben is rendi Magyarország alatt nem jogviszonyt, nem társadalmi berendezkedést értettünk, hanem szociológiai réteget. A jogviszonynak ugyanis nincsenek tagjai, a szociológiai csoportoknak azonban igen.

ÚJ NÉPIESSÉG?

NÉHÉZ FELADAT kortársaink szellemi színeképét kielemezni», generációs arcukat élénk eleveníteni szorosán megszabott; anyag, két nem egészen ezzel a rendeltetéssel készült anthologia alapján.¹ Az erre vállalkozó merészségnek csak az jöhet segítségére, hogy maga is ebből a nemzedékből vététt, magát ezzel, egynek, azonosnak érzi.

A vegyes értékű és válogatású köteteket, amelyeket kétségtelenül összeállítóinak nemes, önzetlen gesztusa hozott létre, ki is forgathatná jobb reménységgel és örömmel, mint e költők kortársa?. S ezek az érzések nemcsak szubjektíve indokoltak, mert ha van is e kötetekben sok „középszer“, szürkeség, másolt epigonság, van jó üzenet, örvendetes híradás és bizonyosság is. Bizonyossága annak, hogyha a benne szereplők nem is „új klasszikusok“, mert némi erőfeszítéssel éppúgy kielemezhető a romantika is belőlük, de jobbjaik a magyar föld mély üzenetét hozzák és hordozzák.

Az Ady-nemzedéknek annakidején az egyoldalú „nyugatiságot“ vetették szemére. Ez ellen a nemzedék ellen is kovácsolják már a hamisan értelmezett „új népiesség“, a keleti gyökérhez ragaszkodó autochton magyarság, a rög- és paraszti lét s ha kell „a forradalmi szándékok“ vádját. Oly vádak, melyeket el nem torzított alakjukban vállal is e nemzedék. Ugyanazok teszik ezt, akik annakidején Ady-nemzedékét sem tudták igazán megérteni. S ha azzal szemben, aki leírta e sorokat: „Nyugat ellen Nyugatot hoz“, igaztalan voltak, miért lennének az utána következőkkel igazságosabbak?

Kétségtelen, hogy a Petőfi-féle népiesség a hatvanas éveken túl hazugsággá vált, ami nem zárja ki, hogy képviselői között egész tiszteletre méltó egyének is voltak. A századvég — mint Horváth János Aranytól Adyig című művében oly meggyőzően igazolta — egy hamis, népiességet dajkált föl, egy tartalmi és esztétikai-formai szempontból egyaránt epigon költészetet és fogalomkört, amelyből minden kisikladt, ami — mint egyik kitevő — nemzeti klasszicizmusunk korának: nagyságát alkotta. A szakadás, mely Arany iskolája és a Vajda-Reviczky-Komjáthy vonal között volt, a Nyugatban folytatódott és igazában a teljes Adyval zárult össze. A Nyugatban, amelynek „láttuk kibontakozását, ismerjük delelőjét és szemünk előtt folyik: bomlása“.

¹ Új Anthologie. Fialat költők 100 legszebb verse, összeállította: Babits Mihály, Nyugat kiadás, 1932. — Mai Dekameron. Az új írók. Szerkesztette t. MórícZ Zsigmond. Nyugat kiadás, 1932.

A fejlődés, mint közös alapból, Ady költészetéből folytatódik, kétségtelen azonban, hogy a legújabb magyar irodalomban, a magyar líra és regény legjobbjait véve tekintetbe (Erdélyi József, Illyés Gyula, József Attila, Gyóry Dezső — Tamási Áron, Nyíró József), egy újra-kezdés áll előttünk. Olyan új jelenség, mely Ady sokszor felejtett népi arcán túl új vonásokat hoz, kiteljesíti a magyar humusz új mithológiáját, a faj, föld és történelem híradását valami sajátos „új népiességben“. S ez a népiesség valóban nem fitogtatott demokratság, nem merő romantika — az is van benne —, nem színvonaléjtés, de nem is divatos naivkodás. Ez a népiesség, mintegy az elvetélt társadalmi fejlődésnek megfelelően — ki tudná maradéktalanul fölfejteni, hogy a társadalmi átalakulás titokzatos folyamatában miként haladnak egymás mellett egy formális-művészi és egy szellemi-szociológiai processzus — megismétli a reformkor népiességét. A reformkorban a nép és nemzet egy volt, vagy legalább is egynek indult, de ennek a nagyszerű fejlődésnek kezdeteit sok mással együtt eltemette a kegyetlen sors és ez az igazi népiesség elvetélt. Ami 67 utánra átszakadt, — Aranyt kivéve — ez a sujtásos álnépiesség, melyet „népies-nemzeti“ elnevezés alatt dajkált föl egy epigon korszak, csak kihívta a jobbak ellenzését és elszakadását. Ezzel fordult szembe már az Ady-generáció egy része is.

Nagyjában így érez és gondolkodik ez a nemzedék és ezt az elvetélt folyamatot, megkésétt fejlődést újrázza meg néha szinte a reformkori népiességgel kísértetiesen azonos hangon. Éppen azért egyik legjellemzőbb vonása a társadalompolitikai ihletés. Nem egy közülök elmondhatná Eötvössel: „Kit nem hevít korának érzeménye — Szakítsa ketté lantja húrjait... Petőfi szavai, aki könnyelmű lantpengetőnek szidalmazta azt, ki csak saját fájdalmát-örömét akarja eldalolni (A XIX. század költőihöz), visszhangoznak bennük egy évszázad távolán át. Valóban ez a nemzedék a költői szót tettnek érzi és ha másként cselekednék, hivatását „kedves játékká aljasult“-nak tartaná. Nem véletlen az sem, hogy míg az epigon népies nemzetiek többnyire rendületlen konzervatív-liberálisok voltak, ez a nemzedék folyton azokra a szavakra emlékezik, amelyek egykor Aranyhoz íródtak, hogy ha a nép majd uralkodni fog az irodalomban, közel van ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék...

Bizonyára nem mesterkélt rousseau-i *Retoumons á la nature* ez, — hiszen többségükben távol is állanak az aufklárista liberális világképtől, vagy akár a visszaliberalizálódás belső lelki folyamatától is — hanem ellenkezőleg a magyar rög, a magyar falu lelkének ráaradása az egyetemes magyar életre. Frissítő, erősítő, megújodást hozó, ha kell számonkérő és visszakövetelő szóval. Bizonyos, hogy ez a nemzedék még európaivá is csak a magyar rögön fölmagasodva akar válni és ezért talán az európai kultúra és magyarság nagy korszakokként megújuló szintézisét, amelyet a reformkor nemzedéke után újra az előttünk járt generáció jobbjai teremtettek meg, nem fogja megismételni.

EZEKUTAN az előlegezett sorok után próbáljuk meg szemléletünket most már az előttünk fekvő két könyvnek mintegy próbakövén megmérni.

A lírai anthológiát Babits Mihály előszava vezeti be. Az előttünk járt generáció e poéta doctusa, aki erős intellektualizmusában és individualizmusában szinte alig vélt fogékonyságot tanúsít a spontán, egyszerű, ősi, mély ösztöniség és kollektívum e kizengése iránt, maga állapítja meg, hogy „a raj zömének alig van köze hozzánk, idősebb kortársakhoz s még akik legtöbbet tanultak mitőlünk, azoknak szavában is más már a hangsúly, ősibb vagy újabb, egyszerűbb és szerényebb“.

Véleményünk szerint azonban már erősen vitatható megállapítás hogy „ezek az új költők... messze vannak attól, hogy kollektív és politikai érzelmeket énekeljenek“. Ezeknél a soroknál valahogy úgy nézünk fel a költőre, mint a fiatal német romantikusok, Schlegelék nézhatték a weimari Goethe-pose-t, a tiszta formák fényes honában, a reine Menschlichkeit, az Iphigenie auf Tauris légkörében élőt, akinek egy idegszála sem rezdült az ő fájdalmaikra és aki talán nem is akarja észrevenni egészen, hogy körülötte egy más nemzedék nő fel, amely a művészi teljesítmény tiszteletével szívében, fájdalmasan szakad el még a Wilhelm Meister-től is. Valóban a fiktív „esztétikai heroizmus“ bűvköréből kilépett már annak fiatal hirdetője is és — ezt lehet sajnálni, vagy Örülni rajta, a tény nem változik — nemzedékünkben már alig akad, aki Juhász Gyulával elmondaná: „Oh elefántcsonttorony, művészet — Fehér tomyod felém ragyog, — Ha kitagad, kiver az élet — Mégis boldog rabod vagyok, — Oh elefántcsonttorony, művészet.“

Valóban a Petőfihez visszatérő, helyenként szinte népmeséi naívságú — ez a jelző túlracionalizált és analizált napjainkban sem gáncs — Erdélyi Józsefet éppoly közös, minden esztétikai formalizmuson túlmenő ihlet viszi, mint akár Illyés Gyulát, akitől csak nemrégiben jelent meg egy elbeszélő költemény, amit nem henye hasonlat a Tündéralommal együtt említeni. Vagy Győry Dezsőt, az „új arcú magyarok“ poétáját, aki, sajnos, igen gyöngén van — egy szintelen verssel — a kötetben képviselve, vagy éppen a villoni gaminpoétát, József Attilát.

Milyen mélységes apostoli küldetés hitét sugározzák például e versszakok:

Fegyvertelen világhódítót ki látott? ... Fegyvertelen hódítom meg a világot.	Felindulok, örök béke harcosaként, felindulok, úrrá vívok minden szegényt.
Én ellenem ki vagyok lelki meztelen, én ellenem hasztalan minden küzdelem.	Az alázat lobogórongya testemen, az alázat az én vezető istenem.
Fegyvertelen világhódítót ki látott? ... Fegyvertelen meghódítom a világot!	

Vagy ugyancsak Erdélyitől a „Magányos csillag“ genre-szerű lírai sóhajtása. Nem emlékeztetnek-e „Még kér a nép“ kezdetű forradalmi pátoszú Petőfi-versre ezek az Illyés-szakok:

Most ébredek reá,
mért kellett nekem tanulnom,
mért kellett egykor zokogva
idegenbe kiindulnom.

Tán azért nyelte le
haragját régmúlt időben
egy Jobbágy vad ura előtt,
hogy még én se feledhessem.

Nemet intek én is
s kiáltok is e világra
és kiáltva és biztatva
nézek egy új pirkadásba.

Itt állok a földön,
amely neked ígértetett,
nyögő já vad vihar előtt
hajladozok, integetek.

Azért kellett talán
dalolni száz holt parasztnak
és tűnődni szántás közben,
hogy egykor én megszólaljak.

Csattogott az ostor
a jobbágy ajkát harapva,
hogy az a jaj egykor fényes
hanggal szálljon a magasba.

Cselédházak népe,
történelem mostohája,
kerekedj föl a pusztából
egy új nagy honfoglalásra.

Repüljtek szavak,
kiáltatok ti emlékek,
zúdulj föl nép, sustorogd szét,
hogy a nevedben beszéljek.

(Három öreg)

Igaz, olyanok is akadnak és a tehetségesebbek között, — cáfolva az előszót — akiktől nincs messze az előző nemzedék egyéniségkultusza, a komplikált és túlfinomult egyéni élet kergetése. Szabó Lőrinc, akinek dúsgazdag verskultúrájú költészetében ez a lelki forma a leghatványozottabban él tovább vagy Török Sophie és részben Mécs László.

De már például József Attila lírájában ismét egy kétségbeesett generáció brutális panaszai hangzanak:

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg,
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset,
húszesztendőm hatalom,
húszesztendőm eladom.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

(Tiszta szívvel)

S ugyanez a költő írja meg a Megfáradt ember csodálatos tisztaságú idilljét:

A földeken néhány komoly paraszt
hazafelé indul hallgatag.
Egymás mellett fekszünk: a, folyó meg én
gyenge füvek alusznak a szívem alatt.

A folyó csendes, nagy nyugalmat görget,
harmattá vált bennem a gond és teher,
se férfi, se gyerek, se magyar, se testvér,
csak megfáradt ember, aki itt hever.

A békességet szétosztja az este,
meleg kenyereből egy karaj vagyok,
pihen most az ég is, a nyugodt Marosra
s homlokokra kiülnek a csillagok.

Babits találóan mondja, hogy ezek a fiatal költők a formával keveset gondolnak, a vers hibátlan eleganciáját vagy öncélú ragyogását szinte dacosan visszautasítják. Vannak, akik ősi és primitívebb verselésre térnek vissza, a magyar hangsúlyos verselést rehabilitálva. Petőfi

versét, a magyar nép otthonos ritmusát; Babits is érzi a népi ízt és nem is csak a népies formájú versekben. „A fiatal költők nagyrésztben maguk is a nép, a „százados szelíd szegénység“ gyermekei, visszaszállnak a szegénység egyszerű érzéseire, nyelvére, gondolkodásmódjához, százados emlékeihez, mithológiájához, fantáziakincséhez is.“

Elmondja, hogy amint ezeket a népi költőket olvassa, mély és primitív magyarság levegője csapja meg. Pompásan jellemzi, hogy ez a magyarság kifejezetten nem nemzeti, hanem népi, olyan értelemben, mintahogy a Petőfi költészete is a maga korában nem nemzetinek, hanem népinek látszott. „Forradalmi“ költészet ez Babits felfogásában is, mint ahogy új tömegek betörése és befogadása mindig forradalom s mintahogy „ennek az új népiességnek legigazibb képviselői valóságos forradalmárok, a Petőfi-féle típusból, hívó és szabad lelkek, a világitélet álmával szívükben s apokaliptikus csillagokkal látóhatárukon.“

Nincs terünk a részletes fejtegetésre, amelynek eredménye az volna, hogy ha nemzedékünk lírája nem is ismétli meg ezideig a magyar líra századeleji virágborulását, viszont még a fejlődés dús lehetősége van előtte. Hová fog ez vezetni? Nem fogja-e idővel ezt a szemléletet cáfolni és minden pontban az előszóíró igazolni? Ki állíthat kritikai horoszkópot egy egész nemzedéknek? A költői fejlődés nemcsak egyéni elrendelés, hanem a „kor oszlopában rejlő istenség“ dolga is és vajjon mi rejtezik ott?

A „MAI DEKAMERON“-t ugyancsak egy előszó nyitja meg, Móricz Zsigmondtól, amelyben ő az irodalom szabadságának hiányát panaszoja. De a gyűjtemény maga szembeszáll a mai dermedt társadalmi sztatika hallgatást parancsoló zsarnokságával és a Jókai-Mikszáth-Gárdonyi-féle „zseniális mesevágy“ helyett az Ady-Móricz-Szabó generáció társadalmi igazat kereső irodalmát jelenti. Ezek az írók rendeltetést érznek, hogy „vallani és vállalni“ kell a magyar sorsot és a természet igazságtévő ereje, hogy éppen azok a legtehetségesebbek, akik ezt maradéktalanul megteszik.

Nyíró Józsefnek a székely népi katolicizmus misztikumától az egyetemes humánimig szélesedő és a magyar rög fájo realitásáig tartó balladaszerű prózája egy megrázó erejű regényrészlettel: Gyónom a Mindenható Istennek szerepel, bár e helyenként kissé szónoki ízű regényrészlet helyett talán mégis a Hazatérés című örök emberi élményt teljesen zárt kompozícióban adó novelláját lehetett volna felvenni.

Dallos Sándor zordonbús, majd az emberi jóság lírájába enyhülő, a Hét krajcár élményére emlékeztető Kenyér című művét nyújtja. Tamási Áron viszont nem reprezentatív novellával, az Új székely Antikrisztussal van képviselve s mégis itt is fölbuggyan őseredeti humora. Kodolányi János tételes és irányzatosan túlfűtött írásai helyett egy pompás egyéni genre-képpel jelentkeznek: József az ács meleg realizmusú rajzával. Bibó Lajos, ha tett valaha írói engedményeket művészi lelkiismeretének, most feledtetni velünk az Árvák, a magyar mezőgazdasági cselédsors minden tendenciától ment és mégis minden irányzatosságánál mélyebben megható varázsával. A paraszti test-lélek

gyöngéd költészetének ez a mesteri darabja úgy hat az olvasó szívére, mint valami gyöngéd és gyötrelmes muzsika.

A nép, a falusi és városi proletár élete mellé Szitnyai Zoltán ábrázolásában odasorakozik az elhanyagolt gentry, amely a múlt század közepétől olyan riasztó utat tett meg „egy hanyatló kor“ történetében. Pap Károly kimagaslót talán csak akkor alkot, ha alkotásainak gyökerei fajai életgyökereivel azonosak. Valamennyiük, még azok is, akik mint Bohuniczky Szele a népit csak sujet-ként használva, modorosán vagy Gelléri Andor Endre megkésett, kifakult realizmusával imák, mind a magyar élet mélységeiből hoznak képeket.

S végül Szabó Pál: Emberek a ködben c. meglepő sejtelmességű Írásában a parasztíró jelentkezik, a parasztságból fölbukkanó naturáltehetség, akiben nemcsak az értékes újszerűség hat, de nincs semmi bárdokdanság és kulturálásra váró negatívum sem. Valóban nem kell eredeti csiszolatlanságáról beszélni, mert egy magasabb magyar és európai kultúra mérlegén sem találhatik ez az írása könnyűnek.

Ingerlő feladat lenne: megkeresni e nemzedéknek a Nyugat nagy szépprózáíróitól (Móricz, Szabó, Kaffka, Török Gyula — Ambrus, Babits, Kosztolányi) való esetleges eltérését, illetve egyezését. A formai megoldásokon túl itt is nyomon követhető két élesen elkülönülő típus, amely — szociális rétegződésében is — mintegy a magyar lélek kettőségét adja. Az egyik — többnyire a magyar középnevesi osztály vagy hivatalnok atyák leszármazottja — annyi életszépség elvesztése után, ha olvasó, az irodalmi esztéticizmusba menekül, könyvek világát vonva mintegy védő varázsul maga és fáradt, sivár élete köré, ha pedig alkotó, menthetetlenül parnasszien-fajta, a művészet aszkétája, a kifejezés kizárólagos artifexé lesz, avagy legalább is egész művészetével inkább ezt igenli. A másik — a paraszti vagy ezzel határolódó, például kurta-nevesi származék — rendszerint örök lázadó, elégtelen, saját életén keresztül meglátott társadalmi és történelmi bűnök ostorozója, reformátor, akinek felfogásában igen szegény dolog az irodalom, ha csak irodalom. A valóság persze nem tünteti fel ilyen tisztán a két típust, de elég mai prózáíróink közül a második csoportra csak Tamási Áront (Címeresek), Kodolányit vagy Szabó Pált idézni, — az előbbihez talán Szitnyai Zoltánt és Pap Károlyt említhetnők — hogy az ellentét teljesen megvilágosodjék.

Sokkal nagyobb eltérést találunk az egykori Nyugattól világszemlélet és életérzés dolgában. E tekintetben Nyirő, Tamási és Dallos egyaránt spiritualisztikus beállítottságúak. E spiritualizmus azonban nem beteges import vagy felvett érvényesülési póz, hanem életerős realizmussal párosuló, gyökereit mintegy abba eresztő természetes életérzés. Pap Károlyt azonfelül valami olthatatlan vágy is hajtja a történelmi Krisztus-élmény felé. Még Kodolányi dialektikus materializmusában sem nehéz az igazságkereső lélek csupán e fokon való megrekedtségét fellelnünk. Szabó Pál pedig, a fentiek legjobbjával s a régi Nyugat íróit folytatva, az ige testtévalásának valóságos fordítottját, az anyag folytonos széppélatását és szellemmé átlényegülését nyújtja. Valami nagy egyetemes emberi szimpátia is ihleti őket és képesíti rá jobbjaikat, hogy művészetükben nagy embercsoportok, egész osztályok, tájak népét,

sőt fajuk összes mély rétegeit átfogják. Valamennyien elmondhatják Nyirővel: „Minden sóhajtáshoz testvért kellene sóhajtanom, szívük terhét velük viselni, erős karjaimba emelni őket, hitet hittel, kínt kinnal, testet testtel, lelket lélekkel, sorsot sorssal támogatni. Át kellene ölelni mindannyiokat és a saját varázslatomba vonni. Hiszen a halott is csak úgy tudna pihenni, ha mellé fekehtném. Már nem én élek, hanem ők élnek énbennem és én élek őbennük . . .“

Csak kevesekben találjuk a kisváros immanens életértelmet nélkülöző, enyesztó légköréből nagy élményszomjúsággal a főváros kövei közé vágyakozásnak hamarosan kiábrándult, szkeptikussá és pesszimizmista vá fanyalodott lelki állapotát, amely a Nyugat régi évfolyamaiból annyira ismerős. Avagy a minden benső alakító lelki tartalom hűján levő epigon műhelyközömbösséget.

Nehéz kialakult és megmerevedett filozófiai fogalmakkal megközeleíteni ez írók világképét, mert hiszen képeik és alakjaik nyelve sokféleképpen fordítható le a fogalmak nyelvére és azonfelül egy áradó, folyton erősödő társadalmi és lelki folyamat kifejezői ők, akiknek egyéniségén és művészetén e részben is várat magára még a relatív befejezettségnek „pszichológiai dátuma“.

E RÖVID és alig néhány vonásra szorítókozó bemutatás után kétszeres fájdalommal érezzük, hogy kritikánk alig érti, vagy teljesen tévesen tekinti és eredezteti a legújabb irodalmat. Aki pedig a magyar népiesség nagy történeti múltjába tudná e sort bekapcsolni, hallgat: Horváth János. Valóban még leginkább Babits érzi, — a fiatal kritika mellett — hogy itt valami új jelent meg, új emberek, sőt új népréteg, amely olyan új utakra indul, amelyen jámi — valami élményszomjazó fájdalommal vallja egyik kritikájában — az ő nemzedékének ilyen tudatossággal, Ady kivételével, nem adatott meg.

A legújabb magyar irodalom szemléleténél érezzük igazán, hogy az irodalom társadalmi funkció is, mely új közösség úttörője és kifejezője egyszersmind. Ezért tisztán esztétikai eszközökkel nem is ismerethető, nem is értékelhető. Ennek a költészetnek legértékesebb részében a történelem nagy némája, a magyar nép mély rétege kiált ismét újra. Benne a magyar mezők, tanyák, falvak és külvárosok küldték el íróikat. Talán egy másik újabb, eljövendő Magyarország, amely először — ha nagyobb erővel is, de nem ilyen elkeveretlenül — az Ady-nemzedékben jelentette magát és amely „lefeküdt a haza és az igazság romjain, hogy virradatra új életet nyerjen valahogy” (Tamási Aron.)

KATONA JENŐ

¹ Fenti cikk a harmincévesnél fiatalabb nemzedék közéletben most megjelenő részének véleményét adja a vele egykorú írókról és költőkről, ami egyúttal megmagyarázza, hogy ez a vélemény sokban eltér folyóiratunk állandó irodalmi kritikusanak, így legutóbb Kállay Miklósnak értékeléseitől. *A szerk.*

FILOLÓGIA

FURCSA SZÓ; a laikus borzong, ha hallja. Száraz pedáns szó- és szövegmagyarázókra gondol, csip-csup kérdések csúréscsavarására: a szóbaburkolódzó tudomány elrettentő maszolja mögül rá csak élettelen unalom árad.

Pedig egy fiatal, tehetséges újjörög filológus, Szikutrisz meghatározása szerint a filológia szerepe éppen az ellentéte annak, amit a laikus világ benne lát. Szerinte a halottak világával a kapcsolatot a ránk maradt írásművek képviselik. A szövegeket megszólaltató filológusok munkája tehát hasonló a mágusokéhoz, kik könyvvel a kezükben idéznek szellemeket s kapcsolatot teremtenek a jelen és a fizikailag letűnt múlt között. Az élet értelmét tágtják, az eszményiség felé bővítik. Persze vannak jó és rossz papok és csak a kiválóbbaknak sikerül tökéletesen ez a szellemidézés.

Amikor a magyar görög-latin filológusok, kik e közvéleménytől tartva, egyszerűen kutatóknak nevezték magukat a meghívójukon, első országos értekezletükre egybegyűltek, nyilvánvalóvá lett, hogy a magyar mágusok egészen jól értik mesterségüket, mert sikerült éreztetniök hallgatóságukkal, hogy tudományuk életszerű, hogy a nagyszerű görög-római antikvitáson keresztül ők jutnak legközelebb ahhoz, ami humánus.

De ugyanakkor nemzeti manifesztáció is volt ez a kongresszus, mert bebizonyította, hogy a nyugati és keresztény eredetű magyar műveltség mélyen gyökerezik a görög-latinságban és onnan sem jelszavakkal, sem reformvandalizmussal kitépni halálos veszély nélkül nem lehet.

De még beavatottak előtt is meglepetés volt ennek az első magyar „Philologentag“-nak eredménye: a korszerűtlenség vádjának terhét cipelő görög-latin kutatás bebizonyította, hogy a lelegevonebb kapcsolatban él a század legmodernebb szellemi áramlataival és hogy nemcsak a külföldi szellemi mozgalmakkal tart állandóan lépést, hanem be van építve a magyar szellemi kultúra épületébe: rajta van annak sajátos bélyege, a többi magyar szellemi tudományokkal egyezően azonos cél felé törekszik, sőt, úgy látszik, annak számos emeletét tartja vaskos pilléreként.

Az értekezlet vezérmotívuma két szemlélet ellentéte volt, melyek egyike az ókortudományt önmagáért, másika pedig a magyarságtudomány, az ú. n. hungarológia szolgálatába akarja állítani. Az előbbi irány hőstenorját, Kerényi Károlyt, a nagy humanistákat jellemző eszményi lelkesedés fűti, mikor harcba száll azok ellen, kik a hellenizmust más tudományok szolgájává akarják tenni. Szerinte az ó- és újkor

humanizmusa között mélységes ellentét van és kevesli azokat az erőket, melyek az ókortudomány öncélú művelésével foglalkoznak. S valóban, mikor megmutatta előadásában, hogy a modern német tudomány mennyit haladt az ókor helyes átélésében, mikor megértette hallgatóságával, hogy a csak értelemmel közeledő tudóst milyen zavarba hozza például Apolló sok tekintetben ellentétes szerepe, míg a görög vallásos életbe kellő intuícióval elmélyedő számára milyen csodálatos harmóniában oldódik fel az eltávolodásnak, halálnak, északnak, hidegségnek és fénynek és szépségnek ez a nagyszerű istene, akkor igazat adunk neki, az ókori élet és irodalom érzékeny lelkű és nagy tudású ismerőjének, hogy egy emberélet kevés ennyi szépség és fenséges titok megértéséhez és hogy kívánatos volna, ha a magyar tudomány erősebben részt venne az antikvitás bensőségeibb, élet-szerűbb megértésének örök európai feladatában.

A másik póluson őrt állók bajnoka Moravcsik Gyula, ki a bizánci irodalom és műveltség magyar és keleti vonatkozásainak tehetséges kutatója és ismeretlen forrásművek módszeres felkutatásával már a magyar őstörténet számos problémáját oldotta meg, hatalmas programúiban fejtette ki a „magyarcélú“ görög-latin filológia feladatait. Idetartozik a Pannónia- és Dácia-kutatás, a bizánci és római örökség felkutatása a magyar föld történetében, melynek nyomait most már az avar korban is megtalálják, aztán a magyar történelem és irodalom bizánci és középkori latin vonatkozásai. Hogy itt milyen meglepetésekre lehetünk még elkészülve, mutatja az a bizánci Konstantinosz Manasses tollából származó panegyricus, mely a magyarok eddig teljesen ismeretlen jellemzését adja 1173-ból és melyet Moravcsik Gyula fedezett fel legújában:

„ ... jó lovú, jól felfegyverzett nép, vassal, páncéllal övezett, Ares rabja, milliónyi tömeg, számtalan ember, több a tenger fövenyénél, vítétségben és harciasságban felülmúlja a triballokat, dákokat és gepidákat. Páratlanul merész, féktelenül bátor, független, nem szolga nép, emelt fejű, szabadságszerető, a maga ura. Az örvénylő, bővizű Ister felett lakik, amely több ágra szakadva hánnya hajjait a Fekete-tengerbe. Mérheterlen, végeszakadatlan távolságok választják el birodalmunktól s csak a híre hatol ide, mert a természet ősidőktől fogva az Ister hullámainak tette válaszfalként a két ország közé s tovasiető vízsáncot emelt oda. Learatja a mező és termőföld gyümölcsét, övé a ménest és gulyát tápláló legelők füve. Földje, amelyen juhok legelnek, füves és a szemnek kellemes, a rét és nádas legelője kővér és dús, a buja föld harmatától és vadvizektől áztatott végtelen. Semmiféle úrnak nem szokott adót fizetni, szilaj és önfejű volt világéletében; sokasága felülmúlja a rét fűszálait, karja erős a harcban. Mind nehéz fegyverzetet, dárdát, ércpáncélt viselnek és ragyogó sisakuknak eget veri fénye. Lovuk tízes, nemes, a harcban bátor és szilaj ..

Persze ehhez a szöveghez csak a filológusnak szabad nyúlnia, mert csak az ismeri fel ebben a rendkívül érdekes jellemzésben a homéroszi és egyéb közhelyeket, melyeket természetesen hiteles és jellemző adatok gyanánt nem szabad felhasználnunk. (Ilyen pl. a magyar föld leírása.)

Különösen elhanyagolt a magyarországi latinnyelvű irodalom művelése, s ezt a hiányt legjobban a magyar irodalomtörténet művelői érzik. Moravcsik e hiányt tekintetbe véve, programját oly fon-

tosnak és annyira magyar feladatnak érzi, hogy szerinte minden erőt ide kellene koncentrálni és az ókortudomány öncélú művelésére csupán megfigyelő posztokat felállítani. Ami, mint láttuk, szintén kissé szűkkeblű felfogás a magyar humanizmus feladatairól.

Szorosan az itt vázolt programhoz csatlakozott Balogh József előadása, ki munkáiban állandóan sürgeti a Katona Lajos halála óta elhanyagolt középkori filológia felkarolásának szükségességét. Örömmel jelenthette, hogy a latinnyelvű magyar középkori irodalom emlékeinek forráskiadása Szentpétery Imre szerkesztésében a megvalósulás stádiumába lépett. Nem kisebb jelentőségű művek kiadásáról van itt szó, mint a régi magyar krónikákról, Szent Gellért műveiről, a magyar legendáriumról: nem egy a magyar történelem eme nevezetes emlékeiből még ma is csak XVIII. századi rossz kiadásban forog a kutatók kezén. Ez a gyűjtemény, ha szabad kissé közönséges kifejezéssel élnem, kellett mint egy darab kenyér; nemcsak nekünk, hanem a külföldnek is, hiszen a németek már fototípiai másolatban adták ki a teljesen kifogyott 1849-i Endlicher-féle kútfőket. Érdekes megállapítása Baloghnak, hogy a praktikusnak, materialistának elhíresztelt Amerika ma az első sorban áll a középkor kutatói között.

Huszi József szegedi iskolája a magyar humanizmus kutatásának szenteli tevékenységét. A Janus Pannonius-monográfia szerzője előadásában vázolta programját és máris meglepő eredményeit: a kiváló kutatóérzékkel megáldott professzor az ismeretlen kéziratok, levelezések egész garmadáját ismertette az értekezleten. A kutatás itt még nagyon is a kezdetén van: Zsigmond koráról és a XVI. századi humanizmusról jóformán még semmit sem tud a magyar tudomány. Az eddigi eredmények inkább a Hunyadiak korára szorítkoznak. A kutatások során egy egészen új Ranzanus-kódex került elő, Vitéz János, Vetési László ismeretlen levelezése az olasz humanistákkal, Callimachus Siculus magyar tárgyú művei, Hunyadi Mátyáshoz intézett oratio-k. Egy lelkes tanítványa: Juhász László meg saját költségén egész vállalatot indított meg a magyar humanizmus forrásműveinek kiadására, melynek a terjesztését a világhírű Teubner-cég vállalta magára.

Horváth Endre azzal lepte meg a hallgatóságot, hogy az általában jelentéktelennek érzett újjörög magyar tanulmányok fontosságát igen széles program keretében bizonyította be. Az újjörög nyelv iránti érdeklődésnek nálunk különben hosszú múltja van és görög professzoraink mind elengedhetetlennek érezték az antikvitas megértéséhez az újjörög nyelv ismeretét. A XVIII. században hozzánk telepedett görögség története, a magyar kereskedelem újjászervezésében vitt nagy szerepe is számos érdekes problémát vet fel a kutató számára. Az általunk elhanyagolt brassói görög levéltárát most adják ki, de népi mi, hanem az oláh akadémia, Jorga vezetése alatt. Reméljük, hogy Horváth Endre programja meg is valósul: éppen tőle, a mai görögség kitűnő ismerőjétől várhatjuk a további eredményeket.

A keleti, ú. n. turáni kultúrkörhöz tartozó ősmagyarország hadviselési módját mindenki ismeri: bizánci források elemzik nagy elisme-

réssel. Darkó Jenő előadásában megkísérelte annak az igazolását, hogy a lovasság alkalmazása az antikvitásban, bár scytha és perzsa hatás alatt, mégis ennek a turáni hadviselésnek utánzásából ered. A nagy vonásokban vázolt fejlődés a részletekben még igazolásra vár, hiszen egy óriási időköz átfogásáról van itt szó. Hozzászólásában Alföldi András leletek idézésével igazolta Darkó sejtését az újabb korra nézve: nemcsak Camuntumban, hanem a brit szigeteken is megtalálták már a sajátságos, aszimmetrikus huniját, holott oda a hunok sohasem jutottak el. A rómaiak tehát átvették a hunoktól hadviselésük technikáját és Aetiusnak is csak így, saját fegyvereikkel sikerült a hunokat leverni.

Szenzáció erejével hatott a két magyar régész: Paulovics István és Alföldi András előadása. Az előbbi egy új leletet mutatott be, melyet Kállay Ödön, a magyar tudomány és régészet iránt oly kiváló érzékkel megáldott szőnyi jegyző adott át a Nemzeti Múzeumnak. Egy három darabra törött bronztábláról van szó, mely a hajdani Bregetio praetoriumának színhelyéről került elő és Nagy Konstantinnak egy eddig ismeretlen katonai törvényét tartalmazza. A törvényt a légió és a lovasság részére a táborban függesztették ki. Nagy Konstantin ekkor még nem volt egyeduralkodó. A tábla ugyanis 312-ből van keltezve, tehát egy évvel előzi meg a világhírű itáliai ütközeteket, melyekben Konstantin ellenfelét, Maxentiust leverte. (Mindenki emlékszik az „In hoc signo vinces“ legendájára.) A bronztábla éppen azt tanúsítja, hogy Konstantin erősen készült már ekkor a leszámolásra, mert igyekezett a katonák kedvében járni: a tábla hallatlanul nagy adómentességet biztosít a birtokkal rendelkező légionáriusoknak és azok hozzátartozóinak, körülírja az elbocsátás, a „honestia missio“ feltételeit és gondoskodik a törvény kifüggesztési módjáról. Sokat vitatott kérdések egész sorát oldja meg egyszerre a magyar földből kiásott bronztábla, melyről még sokat fognak értekezni a szakirodalomban.

Alföldi András előadása minden magyar ember érdeklődésére igényt tarthat, mert a magyar szent korona alakjának történetét elemezte benne a népvándorlás történetének és a magyar föld római archeológiájának legkiválóbb ismerője. A Nemzeti Múzeum egyik legnagyobb kincséből, az eskütéri híd pesti hídfőjének építéskor a Duna medréből előkerült pántos drágaköves római sisakból indult ki magyarázatában. Igazolta, hogy ilyen díszes sisakokat csak az antik vezérkari tisztek, a „schola armaturarum seniorum“ tagjai viselhettek. Innen veszik át ezt a sisakformát a hadvezérekből felemelkedett császárok, kik közül elsőnek Nagy Konstantin érmein és ábrázolásain tűnik fel a drágaköves fejtakaró. Valószínű, hogy a vonalas barbár ornamentika és drágaköves dísz germán hatás alatt került rá a római katona sisakjára. A pántok a sisak megerősítésére szolgáltak. Ebből a sisakból fejlődik ki a királyok koronája, de a legkorábbi időben még sisakkal borítják fejüket a királyok is. Mikor aztán a kereszténység jele rákerül a sisakra, már teljesen elveszett a sisak harci jellege. Hitvédelem ezután a királyok legelső feladata s így jut Sylvester pápa jóvoltából Szent István is apostoli missziójának jelvényéhez.

Ennyi szép eredménnyel, tervvel, lelkesedéssel bizonyította be a magyar humanizmus létjogosultságát, virulását, életerejét és főleg magyarcélúságát, a magyar műveltséggel való szerves összefüggését. És az előadók optimizmusa átragadhatott a hallgatóra is. Az egyik előadó Marót Károly, az antik szellem jövőjéről elmélkedve megállapította, hogy minden kihagyás, görögtelen intermezzók ellenére is az európai idealizmus mindenkor visszatér az antikvitáshoz, mint maximális értékhez. Mint tanár is az általában a chauffeur-típusba sorolt magyar ifjúság körében igen biztató jeleit észlelte az újhumanizmus iránti érzékenységnek. Nem az esztétikai humanizmus, hanem egy új, életszerűbb felfogás iránti érzékenységről van itt szó. Minden rossz tanterv, leépítés, alacsony átlagembert növelő ú. n. praktikus ismeretek és sporttúltengés dacára az embert kiképző antikvitásnak a magyar kultúrát is formáló hatása a magyar középiskolából kiírt-ható nem lesz.

„SZÁLLÓK AZ ÚRNAK“ (vagyis „szolgálók az úrnak“) a címe annak a kedves kötetnek, melyet Kertész Manó, a jeles nyelvész legújabbán közrebocsátott. A „Szokásmondások“ szerzője, a magyar jelentéstan kiváló művelője most azzal lepi meg a magyar tudományos életet és a nagyközönséget, hogy az udvarias magyar beszédet vizsgálva, feltámasztja a régi magyar idők hangulatát és e mellett becses társadalompszichológiai és szellemtörténeti megállapításokat tesz. A laikus ember nem is sejti, mennyi múlt élet van egy-egy nyelvi kifejezésben. Ezt csak a nyelvész tudja, ki a nyelvalakok használatát végigkíséri a történelmi időben és látja felbukkanásukat, letűnésüket, emelkedésüket és értéktelenedésüket.

Valóban értékekről van itt szó, mert éppen az udvariasság kifejezései azok, melyek a társadalmi használat folytán lefelé terjedve, elég rövid idő alatt veszítik el értéküket. (Emelkedésre talán csak a „nagyasszonyát idézhetnék, mely régebbi előkelő használatából előbb lesülyedt, majd a XIX. század végén újra felemelkedett.) Címek, címzések, megszólítások, köszönő és elköszönő formulák, tegezés, magázás és önözés, megkerülő fordulatok jönnek itt szóba. Ur, urambátyám, nemes, nemzetes, bizodalmas, kegyes, szerelmes, magas, nagyságos, méltóságos, kegyelmes, tisztelt úr, tisztelendő, maga, ön, kegyed, bátorodom, méltóztassék, tessék, alázatos szolgája, igaz híve s más efféle áll az egyes fejezetek címében.

A könyv legérdekesebb eredménye szellemtörténeti jellegű, bár a szerző óvakodik összefoglaló fejezetben tanulmányának eredményeit levonni. Többször olvassuk azonban, hogy a XVII. századi barokk udvari műveltsége, melyhez a XVIII. században az érzelmesség kultusza járul, fakasztotta lei a magyar udvariasság ma is használt fordulatainak legtöbbszörét, de se szeri, se száma azoknak a barokkos fordulatoknak, melyek azóta letűntek. A magyar társadalom ismerője tudja, mekkora szerepet visz még ma is nálunk a cím, a beszédben vagy írásban kifejezett rang. Nem valami dicséretes érzéseken, a

¹ Révai-kiadás.

meghunyaszkodáson, megalázkodáson és a felülről lefelé távolságot tartó gőgön, a legostobább emberi érzésen alapul ma már e kifejezések legtöbbje. Abban a korban keletkeztek, mikor az újkori, XVI. századi feudalizmus kialakult (híve, alázas szolgája); másrészt meg a csillogó bécsi udvar etikettjének, naprendszerének emlékei ezek a ma már minden reális tartalmukat veszített címek és formulák. Természetesen akadnak sokkal régibb időkben is: ilyen az „úr“, mely az Árpád-kori fejedelem és a trónörökös jelöléséből sülyedt mai általános használatába. Az „úriember“ azonban már barokk fogalom és az udvari eszményember XVII—XVIII. századi eszményét képviseli a mai nyelvben, mely már csak üres, külsőleges kritériumokon alapuló, távolságtartó jelentést biztosít a szónak. A mai meghunyaszkodó kor divatos „mél-tóztassék“-ja már a XVI. században bukkan fel, mint a „dignetur“ fordítása.

Elfeledett régi magyar hangulatok fogják el az olvasót, mikor a többnyire régi magyar levelekből összegyűjtött anyaggal megismerkedik. A szerző a magyar nyelvnek egy egészen elhanyagolt területét kutatta itt fel és nagy kíváncsisággal várjuk a végszóban megígért tanulmányt, mely a köznyelv és az osztálynyelv kialakulását tárgyalja. Egy efféle zárófejezet ebben a könyvben is elkelt volna, mert nem minden olvasó tudja levonni a sok részletmegfigyelés következményeit.

„A nyelv sokszor bölcsebb, mint aki használja“, mondta a filológusok kongresszusán az egyik előadó. Ezt a tanulságot tarthatjuk meg a magyar udvariasságról érkező könyvből is. A filológus dolga, hogy a nyelvet megszólaltassa az utókor tanulságára, mert a közember csak praktikus eszköz gyanánt használja és képtelen arra, hogy kívülről, objektív módszerekkel közeledjék feléje. Ezt nem ártana annak a sok laikusnak is szem előtt tartania, aki filológiai képzettség nélkül lelkesen, de sokszor türelmetlenül és szinte mindig hibásan „nyelvész-kedik“.

ECKHARDT SÁNDOR

FIGYELŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

*1933 kilátásai a revízió és az amerikai adósságok dolgában, az aranystandard kérdése —
A mandzsuriai konfliktus — A román—magyar, az olasz—jugoszláv, az olasz—francia
viszony — Romániai kormányválságok*

AZ 1933 ÉVBEN a jelek szerint előreláthatólag a most előtérben levő nemzetközi problémáknak legalább is jelentékeny része megérik a döntésre vagy a megoldásra.

Időrendi sorban és a technikai s politikai előkészítés szempontjából első helyen áll e problémák között a leszerelés. A leszerelési konferencia első időszakában tisztázott technikai kérdések és a nagyjából kidolgozott keretszerződés, a technikai albizottságok alapos pepecselő és sokszor még az elért negatív eredménynél fogva sem érdektelen munkája megadják a lehetőséget arra, hogy, ha az akarat megvan, komoly és tartalmas szerződéssel legalább is néhány esztendőre megalapozzák a leszerelés első étappe-ját — persze, ha nem jön közbe semmi előre nem látott, de esetleg minden jóakarató munkát megsemmisítő esemény. Politikailag az egyenjogúság elismerése megteremti a további, egyelőre sikert ígérő tárgyalások bázisát, természetesen itt is azzal a feltétellel, hogy valamelyik érdekelt nagyhatalomnál bekövetkező belpolitikai változás ne forgassa fel az illető hatalom külpolitikáját és ezzel ne szüntesse meg a megegyezésnek, ha nem is jogi érvényességét, de lélektani és politikai érvényesülését. Mint már jeleztem, a legnehezebb kérdés lesz ezzel kapcsolatban a biztonság problémájának beillesztése. Akármelyik részről vetik is fel a biztonság kérdését, kérelmelhetlen logikával elvezethet a területiális revízió — elsősorban a danzigi korridor — kérdésének felvetéséhez.

A revízió problémája kétségtelenül nagy utat tett az utóbbi évek, de különösen az 1932-es év folyamán. „Napirendre került“. Hatalmi és, a győzők egy részénél, lélektani feltételei azonban e pillanatban még nincsenek meg. Biztosra vehető, hogy az érdekeltek részéről a legeléesebb és legelszántabb ellenállással fog minden ilyen politikai kísérlet találkozni és hacsak most még előre nem látható politikai körülmények nem teremtenek a nemzetközi erőviszonyokban új helyzetet (amire ma a legcsekélyebb jel sem mutat és amit balgaság lenne számításba venni), akkor valószínűbb, hogy inkább a leszerelési konferencia végződik kudarccal — diplomáciai nyelven: elnapolással, — semmint hogy a leszerelés-biztonság-revízió logikai kapcsolat második és harmadik problémája is megoldásra találjon.

Talán egy történelmi analógia legjobban meg tudja magyarázni, hová érkezett el történelmi fejlődésének — nézetem szerint feltartóztatlan fejlődésének — útján a revízió problémája. Magyarország viszonya az öt körülvevő három „győztes“ államhoz, melyek a békeszerződések következtében területének jelentékeny részét birtokolják, tagadhatatlanul újrendezés igényel; ez az újrendezés politikai, lélektani és gazdasági probléma. És ennek a fejlődésnek az útján, történelmileg véve a problémát, körülbelül ott vagyunk, ahol Magyarország és az uralkodóház, illetve Magyarország és

Ausztria viszonyának újrendezése kérdésének fejlődési vonalán 1859 előtt voltunk, azaz a francia—osztrák háború, Solferino és a villafrancai béke előtt. Ahhoz, hogy Deák Ferencet a császár Bécsbe hívja, hogy a magyar nemzet képviselőivel tárgyalást kezdjen, hogy megkösse a kiegyezést és királlyá koronáztassa magát, a hatalmas osztrák birodalomnak el kellett veszítenie az olasz hadjáratot és vele Lombardiát, vereséget kellett szenvednie Königræetznél és lemondania Velencéről. Ha nem akarunk túl vérmesek lenni és nem akarjuk magunkat keserves csalódásnak, álmaink összeomlásának kitenni, akkor azt hiszem, jó, ha a történelmi fejlődésnek ezt a képét tartjuk szemünk előtt, amely megengedi, hogy ne csüggedjünk, de nem ringat délibábos álomba.

Halaszthatatlanul napirendre kerülnek az 1933. év folyamán — valószínűleg második felében — a nagy nemzetközi gazdasági és pénzügyi kérdések. A gazdasági világkonferenciát csak akkor lehet a siker bizonyos reményével összehívni, ha előbb a nemzetközi hadiadósságok problémája teljes megoldást nyer. Mindaddig, amíg gazdasági ellenszolgáltatás nélkül nagy összegű aranyátutalások történnek egyik gazdasági területről a másikra és amíg az e fizetésekben részesülő állam magas vámfallal zárkózik el azelől, hogy adósaival árúval fizessenek, nem lehet sem a nemzetközi nyersanyagárak kérdéséhez, sem az aranyelosztás problémájához, sem ezzel Összefüggően a valutastabilizáláshoz, illetve a pénzalap kérdéséhez hozzányúlni. Tehát a világgazdasági konferenciát összehívni nem lehetséges, amíg London és Washington, továbbá Páris, Róma stb. és Washington között az új adósságfundáló, illetve helyesebben adósság-eltörlő megegyezés létre nem jön. Minthogy az idő az Egyesült-Államok új elnökének hivatalbalépése — március 4 — és a legközelebbi esedékesség — június 15 — között túlrövid arra, hogy ezeket a tárgyalásokat be lehessen fejezni, felmerült az a terv, hogy az Egyesült-Államok ideiglenes moratóriumot adjon adósainak a júniusi terminusra. Az Amerikában elég lassan, de fokozatosan mégis végbemenő változásra jellemző, hogy ezt a propozíciót az amerikai sajtóban vetik fel. A demokratapártot ugyan úgylátszik egyelőre nehéz a szövetségközi adósságok kérdésében egy nevezőre hozni, de remélhető, hogy lassú meggyőzés útján sikerülni fog a közvéleményt és a szenátust arra a belátásra bírni, hogy Amerika józan és engedékeny politikával saját gazdasági és pénzügyi érdekeit szolgálja. Biztató jel az, hogy Rooseveltt közvetlen tanácsadói, mint például Owen D. Young, Mr. Baruch és Norman Davis valamennyien ennek a józan belátásnak hívei, aminthogy általában a Wall Street és a nagyipar körei az adósság elengedése mellett foglalnak állást. Az elnöknek azonban nem szabad megkockáztatnia, hogy már kormányzásának elején szembe kerüljön pártjának egy részével, vagy a szenátus többségével. A meggyőzésnek ez a munkája az egyik oldalon és a kétoldalú államközi tárgyalások a másik oldalon (a washingtoni kormány valószínűleg semmi körülmények között nem fog a közös konferenciába belemenni, hanem egyenként fog minden adós állammal tárgyalni) nyilván hónapokat fognak igénybe venni. Közben ki fog alakulni a demokrata adminisztráció új tarifapolitikája; ki fog derülni, vajjon csak pro forma kevésbé védővamos-e Rooseveltt, mint republikánus elődje, vagy pedig szembe mer szállni az időleges népszerűtlenséggel és lényeges tarifaleszállítással fogja lehetővé tenni, hogy az adós államok, ha hadiadósságaikat nem is, de magánadósságaik kamatait és annuitását transzferálhassák. Az nyilvánvaló, hogy mindkettő ellenértékéért Amerika viszont az európai államok védvámjainak leszállítását fogja követelni. Ilyen körülmények között csak ez év első felének végén fogjuk tudni megmondani, vajjon a nemzetközi gazdasági konferencia ennek az évnek a folyamán egyáltalában össze fog-e ülni és, ha igen, még a nyár folyamán,

vagy pedig csak késő ősszel. Az adott körülmények között azonban Mussolini ama jóslata, hogy az év második fele javulást fog magával hozni, józan számításon alapulónak látszik.

Közben az aranystandard megtámadott fellegetvárát újabb hullámok csapdossák. A Délafrikai Unió, amely egyrészt mint aranyprodukáló állam, másrészt, hogy Londontól való függetlenségét bizonyítsa, nem követte Angliát az aranystandard elhagyásában, ötnegyedévi rendkívül költséges küzdelem után kénytelen volt az aranyembargót kimondani és kijelenteni, hogy bankjegyei nem válthatók át aranyra, azaz gyakorlatilag elhagyni az aranystandardot. Eltekintve attól, hogy a Hertzog—Havenga-kormány pénzügyi politikájának ez a hirtelen kényszerű megváltozása, amely a Smuts tábornok vezetése alatt álló South African Party politikájának ad igazat, megingatja a kormányzó koalíció helyzetét és válságot tesz valószínűvé, az aranystandardot elhagyó államok frontja ezzel ismét kibővült. Ha ehhez hozzávesszük, hogy Borah szenátor ismét felvetette az általa propagált, a „dollár-refláció“ kérdését és a vásárlóképeség emelésére bankjegykibocsátást követel, rámutatva arra, hogy az aranystandardhoz való ragaszkodás, amely fenntartja a magas árakat, mennyire akadályozza Amerika exportját az aranystandardot elhagyott államok konkurenciájával szemben, akkor látjuk, hogy az arany ellen intézett támadás ismét nyer erőben és hogy az 1933. évnél az aranystandard vagy a bimetalizmus vagy a dirigált valuta mellett vagy ellen kell majd döntenie, különben az emberiség nem tud hozzáférközni az áralakulás kérdéséhez, azaz a válság alapvető problémájához.

A LEGNAGYOBB világpolitikai jelentőségű kérdés, amelynek valódi súlyát csak a geográfiai távolság miatt nem tudjuk kellően méltányolni, de amely a közel vagy távolabb jövő nagy háborúját hordja méhében, a kínai-japán konfliktus, a mandzsúriai kérdés. A Népszövetség rendkívüli Közgyűlése december folyamán kínos huzavona és hosszadalmas tanácskozások után megbízta úgynevezett tizenkilences bizottságát, hogy tanulmányozza a mandzsúriai helyzetet a Lytton-féle jelentés alapulvételeivel és keressen „békéltető“ (konciliatorius) megoldást. A Népszövetségen belül a különböző hatalmi csoportok között fennálló érdek- és felfogásbeli ellentétek megkapó módon nyilatkoztak meg ebben a vitában és a döntésben. Itt nem az európai kérdésekben megszokott hatalmi csoportok kerültek egymással szembe, hanem, amint az új terminológia nevezi: az „általános érdekekkel bírő“ és a „korlátolt érdekeltségű“ hatalmak csoportjaira oszlott a genfi közgyűlés. Az előbbiekhöz tartoznak az összes nagyhatalmak és Hollandia, az utóbbiakhoz pedig tulajdonképpen tartoznának az összes kishatalmak, kivéve gyakorlatilag azokat, amelyek vagy teljesen egy nagyhatalom érdekeinek uszályhordozói» vagy túlgengék arra, hogy a nagyhatalmakkal szembeszálljanak. E csoport vezetői Spanyolország, a Skandináv államok, Belgium, Svájc. A nagyhatalmak, élükön Nagybritanniával, amelynek állásfoglalása az egész konfliktus alatt változékony és bizonytalan volt, erősen ellenezték, hogy a Népszövetség Japánnal szembeforduljon, eljárását elítélje és kimondja a 15. szakasz szankcióinak alkalmazását. A kishatalmak viszont a szigorú népszövetségi jog alapjára helyezkedtek és hajlandók lettek volna ezeknek a végső konzekvenciáknak levonására — hiszen, ha a nyilvánosság előtt nem jelentkezett is, volt olyan áramlat, amely Japán kilépését nem is akarta megvárni, hanem kizárását követelte. Egyelőre Anglia konciliációt kívánó politikája győzött, azonban a tizenkilences bizottságnak e kompromisszumot tartalmazó jelentése azzal a hátránnyal járt, hogy míg az egyik oldalon nem védte meg a Népszövetség tekintélyét, a másik oldalon sem Japán, sem Kína

nem fogadta el. A jelentés leszögezi ugyan, hogy a Népszövetség folytatja békéltető akcióját, de másrészt megerősíti az Assemblée ama határozatát, hogy a tagállamok nem ismernek el az Egységsgokmány és a Kellogg-paktum megsértésével létrejött befejezett tényeket, továbbá az eljárás alapjává a Lytton-féle jelentés javaslatait teszi. E javaslatok szerint a Mandzsúria feletti szuverénítás formailag még Kínát illeti, csak adminisztrációjára nézve kell Japán és Kína között a megegyezést keresni. Mindez Japán számára elfogadhatatlan, mert eddigi megnemalkuvó politikájának feladását jelentené. Hogy a tizenkilences bizottság (ennek tagjai a tanácsstagok, a két érdekelt állam kivételével, továbbá hét az Assemblée által választott kisebb állam, köztük Belgium, melynek külügyminisztere a rendkívüli Közgyűlés elnöke és Magyarország is), hogyan fogja most az eseményeket megítélni és milyen konklúzióra jut, azt, dacára a helyzetben beállott változásnak, az előzmények alapján megítélni lehetetlen.

Japán ugyanis időközben nemcsak, hogy a múltra nézve nem respektálta a Népszövetség akaratomegnyilvánulásait, hanem azóta új fiút accomplit teremtett Jehol-tartomány megkezdett megszállása és a nagy kínai felig történt előnyomulása által. Japán nézet szerint Jehol is Mandzsukuóhoz tartozik, tehát Mandzsukuó igényt tart rá és elfoglalása a mandzsú állam függetlensége kinyilatkoztatásának szükségszerű következménye. Az, hogy a kínaiak csapatösszevonásokkal és a japán hadseregnek banditatámadások által való nyugtalanításával provokálták a japán hadmozdulatokat — amint azt Tokióból állítják,—lehetséges, de nem szükségképpen előzménye ennek az új japán katonai akciónak.

Változás állott be azonban a diplomáciai fronton is: Szovjetország, melyet a népszövetségi Assemblée Amerikával együtt felszólított, hogy csatlakozzék ehhez a bizottsághoz és vegyen részt vizsgálati és békéltető munkájában, megtagadta a részvételt. Washington nem nyilatkozott, de természetesen a japán támadóakció elsősorban az ő érdekeit veszélyezteti, azonban pénzügyi és gazdasági válsága és az évtizedes pacifista agitáció egyelőre cselekvésre képtelenné teszi. A Foreign Office nem változtatott politikáján, de barátságosan figyelmeztette Tokiót eljárásának veszélyes következményeire. Ami pedig Franciaországot illeti, amely eddig, még a radikális párt uralomrajövele óta is, állandóan barátságos volt Japán iránt, úgy látszik Párisban is változás mehetett végbe. Ennek a változásnak külső és észrevehető jele nincs; de ha a francia sajtóban érzékeltetett híreknek hitelt lehet adni, úgy látszik, mintha a radikális párt balszánja meg akarná változtatni a Quai d'Orsay bürokráciájának s a mögötte lévő erős nacionalista és nagyipari érdekeltségnek Japánt pártoló politikáját. Hogy sikerül-e ez és hogy ebben az esetben új irány fog-e érvényesülni Genfben, az legalább is kétséges. Mindenesetre nem túlzás, ha a mandzsúriai viszályt és annak a népszövetségi elvek alkalmazásával vagy azok ellenére történendő megoldását a genfi intézmény existenciális kérdésének tekintjük.

ÉRDEKES JELENSÉG, hogy Európában csak a kisantant két államában nyilvánul meg a valamely szomszéd iránti ellenszenv erőszakos és romboló formában. Az egyik ilyen, az általános európaiatól különböző színvonalat mutató állam Románia, amely azonban a december eleji kolozsvári zavargásokkal pontosan az ellenkezőjét érte el annak, amit a zavargások rendezői nyilván elérni reméltek. Először is nem hitt senki a mozgalom spontaneitásában, másodsor pedig inkább azt bizonyította, hogy nem helyes dolog kisebbségek kormányzását meghagyni egy országnak, amely még személyes vagyontárságokról sem tud gondoskodni. Azóta azonban úgy látszik, némi változás állott be a román politikában; mintha a hevesen magyarellenes

taktikát, amely a konfliktus veszélyével akarta Európát megfenyegetni, legalább is pillanatnyilag, más elgondolás váltotta volna fel. Hirtelen sziréna-hangokat küld felénk ugyanaz a karmester, aki még röviddel ezelőtt a fenyegető és fenyítő zenekart vezényelte. Szinte megható egyszerűséggel kiáltják felénk, hogy tulajdonképpen semmi ok sincs ellentétre vagy viszályra a két ország között. Meg vagyunk róla győződve, hogy Románia részéről igazán nincs is ok arra, hogy Magyarország iránt ellenséges érzéseket tápláljon; de meg vagyunk arról is győződve, hogy Magyarország sem táplál ellenséges érzületeket Romániával vagy a románsággal szemben, csupán arra kell rámutatnunk, hogy—amennyiben odaát a Kárpátokon túl elfelejtették volna — mégis van egy-két számunkra elég fontos kérdés, néhány millió magyar ember és a magyar kultúra egzisztenciális kérdése, amely elintézésre, békés és okos tárgyalás alapján való megoldásra vár. Ha román részről megvan a hajlandóság ezeknek a kérdéseknek a nyugodt légkörben és az európai szolidaritás szellemében való felvetésére, letárgyalására és a magyarság életérdekeit respektáló megoldására, akkor valóban nem hisszük, hogy akadálya lenne egy jó szomszédi, sőt baráti viszony kialakulásának. Azonban, uraim, Önökön a sor.

A másik állam, amelynek egyébként jól kordában tartott közönsége heves és romboló manifesztációkra ragadtatta magát; Jugoszlávia volt, ahol az utóbbi hetekben egyes dalmát városok voltak némi olasz- és kultúrelles vandalizmus színhelyei. A velencei oroszlanok megrongálása Trau városában és más olaszellenes tüntetések nyilván át gondolt akdó eredményü. Nem illik ugyan másnak tanácsot adni és egy idegen állam politikájába beavatkozni, de mégis meg merjük kockáztatni azt a véleményt, hogy talán nem volt nagyon bölcs dolog a szomszéd nagyhatalmat, amelynek éppen a kérdéses területre történelmi, ethnográfiai, sőt szerződéses jogai vannak, ilyen mértékben provokálni. Hiszen ezzel egész Európa előtt ők maguk — a jugoszláv fiataltság vagy vezetői — mutattak rá azokra a történelmi kapcsolatokra, amdyek Dalmáciát az apenmni fêlszigethez fűzik. Mussolini méltóságteljes és kemény beszéde a Szenátusban figyelmeztetés volt arra, mi az a határ, amelyen túl nem lehet büntetlenül megzavarni az államok közötti jóviszonyt; a Giomale d'Italiában pedig az olasz publicisztikának nem kisebb embere, mint Virginio Gayda cikksorozatban csoportosította a jugoszláv politika földalatti agitációs munkájára vonatkozó, rendelkezésére álló gazdag adathalmazt. Az Orjuna és a Narodna Odbrana, mint látjuk, ma épp oly aktívak, mint a háború előtt, amikor éppen ők idézték fel azt a négy és fél éves öldöklést. Pedig ma, ha háborús bünösökről van szó, bizonyos országok politikai irodalma szinte következetesen megfélelkezik arról, hogy a felelősöket a Drávától és a Dunától délre keressék. A traui incidens talán alkalmas lesz arra is, hogy erre felhívja a mai államférfiak és a mai s jövő történetíró-generáció figyelmét.

A jugoszláv-olasz Viszony azonban a nagy európai relációban nem bír közvetlen fontossággal. Valódi európai jelentősége a francia-olasz viszony-nak van; ennek a rendezése keretében kell megoldani az adriai kérdést is. Az Adria, Dalmácia, Albánia, a Franciaországban \$ a francia kolóniákban élő olaszok állampolgársága, a lybiai és a tripoliszi határkiigazítás, a közép-tergeri hatalmi egyensúly és a tengeri leszerelés problémája azok a kérdések, amelyeknek megoldása hivatva van arra, hogy az egész európai politikát új, nyugodtabb, szilárdabb alapokra fektesse le. Franciaország nem kisebb államférfinak, mint Henri de Jouvenelnek római rendkívüli missziójával jelzi, mily nagy súlyt helyez a róma-párisi viszony tisztázására és az összes függőben lévő problémák mindkét fél szempontjából kielégítő megoldására. Ha Páris nem fedte is fel teljes egészében politikai gondolatát, bizonyára

tudatában van annak, hogy, ismerve Róma diszpozícióit, a megegyezés csak az egész kérdéskomplexumra vonatkozhatik és nem vezethet sikerre, hacsak egy-egy kiragadott kérdéscsoportban óhajtanak kompenzációs megállapodást létrehozni. Itt 1919 óta elmérgesedett és elhanyagolt viszonyok rendezéséről van szó. Ez hosszú és áldozatos tárgyalásokat kíván. Herriot és Paul Boncour nyilatkozataiból és a Rómát megjárt Bérenger szenátor beszámolóiból látjuk, hogy Franciaországban megvan a lélektani készség Olaszország jogainak elismerésére és a megegyezés létrehozására. A másik oldalon pedig ott látjuk a nemzeti szellemtől áthatott nemzetköziség nagy protagonistáját, Mussolinit, akiről a londoni „News Chronicle” ismerte el nemrég, hogy talán „a nemzetköziség zászlóvivőjévé” kezd válni. „Nem lehet tagadni”, — folytatja ez a nagy angol liberális orgánus — „hogy az utóbbi két év folyamán Mussolini befolyása a nemzetközi kérdésekben kitűnő hatással volt. Tekintélyének súlyát nem egy alkalommal a jó ügy érdekében vetette latba és ezzel a békét szolgáltatta.”

Nehezebben kibogozható politikai rejtélyeket, mint amilyenek az időnként visszatérő romániai kormányváltások, alig lehet elképzelni, ötnegyed évvel ezelőtt Maniu Gyula elment azzal, hogy soha többé nem jön vissza. Egy negyedévvvel ezelőtt az akkori miniszterelnök, Vajda-Voevod Sándor és Románia akkori londoni követe, a nagytehetségű Titulescu között olyan szokatlan élességű konfliktus keletkezett, amely egy diplomata precedens nélküli akciója következtében megbuktatta Vajda kormányát. Most, alig négy hónappal rá, Maniu Gyula — az új Romániának tehetségben és jellemben kétségtelenül egyik legkiválóbb férfija — megbukik látszólag azon, hogy a király a parlamentáris alkotmányos kormányzás alapelvei szerint neki nem járó előjogokat vindikált magának. A csendőrség vezetőjének és a bukaresti rendőrprefektusnak a kormány tekintélyét semmibe sem vevő viselkedése ugyanis arra kényszerítette Mihalache belügyminisztert (a nemzeti parasztpárt regátbeü szárnyának vezéré), hogy e két katonai rangú, de a belügyminiszternek felelősséggel tartozó polgári tisztviselőnek felmentését kérje. Carol király, kinek éppen a hadseregben vannak hívei és aki ehhez a két emberéhez különösen ragaszkodni látszik, megtagadta hozzájárulását a belügyminiszter előterjesztéséhez. Ha ez csak ürügy volt is a kormány lemondására, meg kell vallanunk, hogy komoly ürügynek látszik, hiszen azon kérdés körül folyik a viszály, ki kormányoz az alkotmányos, demokratikus Romániában: a király, vagy a kormány. Lehet azonban, hogy Maniu visszavonulásának főoka a Népszövetséggel a román rekonstrukció kérdésében létesítendő megegyezés volt. A Népszövetség részéről kívánt ellenőrzés feltételeit és a követelt takarékosági rendszabályokat, mint népszerűtlen terheket Maniu csak abban az esetben lett volna hajlandó — eszerint a verzió szerint — vállalni, ha a király a stabil kormányzásról hosszabb időre biztosította volna őt, úgyhogy ennek az akciónak a gyümölcseit is élvezhette volna. Maniu tehát azért mondott volna le, mert a királytól nem kapta meg ezeket a biztosítékokat. Mint látjuk, a két verzió tulajdonképpen nem is mond ellen egymásnak: mindkettő külön-külön, avagy együttesen eleme lehet az igazságnak, azaz azoknak az indokoknak, amelyek Maniut a visszavonulásra bírták. De mint Heine megénekelte, nem kell nagyon aggódni: elől lenyugszik Maniu Gyula, de csak azért, hogy később hátul megint felkeljen. A meglepőbb inkább az, hogy közben Vajda-Voevod ugyanazzal a nemzeti parasztpárttal vállalja a kormányzást, amelynek a király — legalább is külsőleg úgy látszik — megtagadta az alkotmányos kormányzáshoz szükséges garanciák megadását. Minden magyarázatás azonban csak önkényes találgatás: a román belpolitika titokzatos és sötét hátterébe senki sem lát bele. Tény az, hogy Titulescu hozta létre az új kormányt, amelyben, dacára a közte és

Vajda-Voevod között a román-orosz kérdés körül fennforgó alapvető és elvi nézeteltérésnek, mégis, mint külügyminiszter vesz részt. Sem azt nem lehet tudni, hogy az új kormány megalakulása hosszabb vagy rövidebb időre oldja-e meg a válságot, sem hogy egyáltalában el lehet-e simítani a kormányzás és az alkotmány legfontosabb tényezői körül mindjobban tornyosuló hullámokat, amelyeket a gazdasági és pénzügyi krízis és az orosz veszély még jobban felkorbácsol.

OTTLIK GYÖRGY

GAZDASÁGI SZEMLE

Az osztrák-magyar kereskedelmi szerződés — Áruforgalmunk előmozdítása olasz viszonylatban és akadályai más államok fel. — A székesfőváros új egvezése és az ittrékedt pengőösszegek elhelyezkedése — Az állam pénzügyei és külkereskedelmi mérlege—. A nagykereskedelem és a gyáripár problémáit az exportörök sérelmének orvoslását a gazdasági forgalom egészségtelen fejlődési iránya — A hadiadósságok kérdésén van a helyzet súlypontja

AHOSSZAS TÁRGYALÁSOK meglepő hirtelenséggel és teljes megegyezéssel történt befejezése és ezt követőleg a magyar-osztrák kereskedelmi szerződés életbeléptetése nemcsak az elmúlt hónapok legjelentősebb gazdasági eseménye volt, hanem egyúttal a magyar kormány céltudatos munkájának oly komoly eredménye is, amelyre méltán hivatkozhatnak. Rét oly rendkívüli gazdasági egymásrautaltságban élő állam, mint Ausztria és Magyarország, még jobb gazdasági viszonyok mellett sem könnyen viselhetik el a vámháborút, vagy akár a rövid időre szóló provizóriumokat is, amelyek az előbbit áthidalják ugyan, anélkül mégis, hogy az áruforgalomnak az egyenletes termeléshez szükséges állandóságát biztosítanák. A mai válságos helyzetben fokozott mértékben áll ez és így a megegyezést már lélektani hatásainál fogva is melegen kell üdvözölnünk. Ugyanígy figyelembe kell venni a részletekbe menő bírálatnál is a szerződéses állapotnak a vámháborúval szemben, úgyszólván a szerződés tartalmától függetlenül mutatkozó előnyeit és nem kis mértékben azt a kölcsönös jóakaratot és egymáson segítő szándékot, ami a szerződés szelleméből árad. Nem bizonyulna reálpolitikusnak az, aki a részletek vizsgálatánál azt latolgatná, nem érte sérelem bennünket, nem adtunk-e engedményeket, vagy főleg nem járnak-e az osztrákok jobban, mint eddig. A reálpolitikusnak számot kell vetni az adottságokkal, a másik szerződő fél helyzetével és ezért a tárgyilagos bírálathoz szükséges, hogy az Ausztriában közreható erőket is figyelembe vegyük.

Hogy Ausztriával fennálló gazdasági kapcsolataink az utóbbi évek folyamán úgyszólván állandóan romlottak, az arra vezetendő vissza, hogy az ott végbement belpolitikai eltolódás szükségképpen erős hatást gyakorolt az ország gazdasági és vámpolitikájára. A nagy összeomlás után megalakult német-osztrák köztársaság meglehetősen baloldali színezetű állami alakulat volt, mi sem természetesebb tehát annál, hogy az akkori kormányzat főtámaszát képező szociáldemokrata munkás, — tehát fogyasztótömegek érdeke, a maga bélyegét nyomván reá az ország gazdasági politikájára, azt liberális irányba terelte. Ausztria akkoriban kifejezetten konzumens politikát folytatott; a cél olcsó árak elérése volt és ebből kifolyólag a lehető legtűrelmesebb álláspontra helyezkedett a külföldi agrárcikkek behozatala tekintetében, nyilván arra is számítva, hogy ezek ellenében ipari termékei a külföldön könnyebben fognak elhelyezkedést találni. A belpolitikai erőviszonyoknak a jobboldal felé történt eltolódása azonban abban a mértékben változtatott ezen az állásponton, amilyen arányban a jobbra mező-

gazdasági foglalkozású vidéki lakosság a kormányzatban szóhoz jutott. Ehhez képest az utóbbi évek jobboldali irányú kormányainak gazdasági politikája az egyes kormányokat támogató mezőgazdasági foglalkozású lakosság érdekeinek a szolgálatába szegődött. Ausztria évek óta termelő politikát folytat és ennek következtében egyre merevebben zárkózott el a külföldi mezőgazdasági termékek behozatala elől. A korábbi liberális gazdasági politika a Kelet felé irányuló tranzitókereskedelem fejlesztésére helyezte a fősúlyt, a ma érvényesülő termelői politika erről is lemondott a belföldi árszint fenntartása és lehető emelése érdekében. Elsősorban a gabonafélék behozatalának csökkentése került sorra az osztrák rozstermelés védelmében, majd utóbb az osztrák kisexisztenciák érdekében a vágómarhabehozatalt korlátozták nagy mértékben és e téren a szociáldemokraták sem okoztak nehézséget a kormánynak, mert az érdekelt kisgazdák politikai kegyeiért ők is egyaránt versengtek a jobboldali pártokkal. A marhatenyésztés fejlesztése és védelme terén annyira előrehaladtak az osztrákok az utóbbi évek folyamán, hogy a belföldi termelés ma már a fogyasztás 85%-át látja el. Az utóbbi időben általánossá vált elzárkózó gazdasági politika sem maradt hatás nélkül Ausztriára és előmozdította ugyanezt az irányzatot, sőt a néhány év óta ott is nagyon érezhetővé vált devizahiány is csak a behozatal további korlátozását tette elkerülhetetlenné, úgyhogy Ausztriába irányuló mezőgazdasági kivitelünk egyre nagyobb mértékben sorvadtt össze és e téren folyton újabb és újabb engedményekre kényszerültünk. Általános az a benyomás, hogy az eddig apránként tett engedmények és kivitelünk állandósult degressziója elérték már azt a hatást, amelyen túl az osztrák agrárok és illetve a túlnyomórészt ezek befolyása alatt álló kormány kívánságai sem terjednek, úgyhogy a tényleges lehetőségek és adottságok figyelembevételével léttrejött mostani szerződés hosszabb időre szóló nyugalmi helyzet biztosítására alkalmas. Amint még később látni fogjuk, nagyon kétséges, vajjon egyáltalában érdekünkben állana-e a mai helyzetben kivitelünknek a szerződésben megállapított arányon túlmenő feljavítása.

Áttérve a részletekre, a legfontosabbnak látszik fabehozatalunk és állatkivitelünk szabályozása. E szerint 7000 vágón fenyő fűrészáru beengedésére vállalt kötelezettséget a kormány azzal, hogy ennek a mennyiségnek elhelyezéséről gondoskodni fog. Minthogy az értékesítési ár meghatározva nincs és az ország szükséglete ebben a cikkben kb. 17—18.000 vagonra rúg, ez az elhelyezésre vonatkozó quasi kötelezettség nem látszik különösebben súlyosnak. Az osztrák fűrészárúnak ugyan meg kell küzdenie a felvidéki és erdélyi fa versenyével, amely nálunk otthonosabb is, de amellyel szemben a kisebb szállítási költségek révén némi előnyben van. Ezzel szemben — bár minden junctim nélkül — vágómarha- és sertéskiviteli kontingensünket sikerült heti 150 drb-ról 225 drb-ra és illetve heti 1250 drb-ról 2000 drb-ra felemeltetni. Bár az osztrák kormány ezek elhelyezéséről nem tartozik gondoskodni, azt régi megszervezett piacaink és a tényleg fennálló szükséglet biztosítják, annál inkább, mert az utóbbi időkben talán bizonyos fokig mesterségesen fejlesztett osztrák sertéstenyésztés alig látszik komoly versenyt támasztani.

Az áruforgalom részletes szabályozásánál sokkal nagyobb fontosságot tulajdoníthatunk a szerződés általános, elvi jelentőségű megállapításainak. A kölcsönös áruforgalom arányát 100:150-ben állapították meg a mi javunkra azzal, hogy kölcsönösen el fog követni a két kormány minden lehető ennek az arányszámnak a betartására. E végből állandó jellegű közös bizottság fogja a két állam kölcsönös áruforgalmát és gazdasági helyzetét megfigyelés alatt tartani és az esetleges eltolódásokat, 2 havi periódusok alatt gyűjtött tapasztalatok alapján, közös egyetértéssel oly módon

orvosolni, hogy az intézkedései; ne retorziós, tehát negatív, hanem az arány eltolódását okozó forgalomcsökkenést pótló, tehát pozitív irányban történjenek.

Az áruforgalom egyenlegeként a mi javunkra mutató értéktöbbletet Schillingben fogják az osztrákok megfizetni, tehát nyilván az Ausztriába irányuló magyar utazási forgalom, a nyaralók és téli sportok üzöi fogják azt ott elkölteni. Ez a megoldás, gazdasági hatását tekintve, egyértékű felesleges vagy nélkülözhető áruk importjával, mert nem emeli a magyar fogyasztóképességet, tehát nem táplálja a magyar termelést és így, mint a találoan láthatatlan importnak nevezett külföldi utazási forgalom általában, az ország gazdasági életére nézve a magyar termelés eredményei egy részének elvesztését jelenti. Okszerűen pedig csak az következhetik ebből, hogy az Ausztriába irányuló magyar kivitel ezen szerződés keretében csak addig a határig rendelkezik gazdasági indokoltsággal, amíg az az okvetlenül szükséges behozatal ellenértékét képezi és ezenfelül csak az esetben és abban a részében, amennyiben más piacokon egyáltalában nem vagy csak előnytelenebb feltételek mellett és nem annyira átváltható valuták ellenében értékesíthető árukra vonatkozik. Kérdés, nem lett volna-e járható út az is, hogy az egyenlegként javunkra Schillingben adódó csúcösszeget (Spitzenbetrag) az ott érvényben levő kb. 23%-os árfolyamvesztéssel nemes valutára átváltanánk, amennyiben ezen külföldi fizetési eszköz átutalását az Osztrák Nemzeti Bank engedélyezné. Ezáltal ugyanis, bár áldozatok árán, saját Nemzeti Bankunk szűkös devizakészletei gyarapodnának és az ipar olyan legális behozatali szükségletei nyerhetnének fedezetet, amelyek származási országában mezőgazdasági kivitelünk nem tud magának piacot találni.

A szerződés megkötésével egyidejűleg túlnyomórészt helyreálltak a szerződéses vámok és kölcsönösen a legnagyobb kedvezmény alkalmazása is. Ugyanígy továbbra is alkalmazást fog nyerni a kölcsönös exportfejlesztés célját szolgáló kamatmegtérítés rendszere is, de az eddiginél némileg szűkebb körre szorítva.

A szerződés 1933 december 31-ig terjedő időre kötött, úgy azonban, hogy ha e napon vagy valamely rákövetkező év utolsó napján három óra fel nem mondatik, továbbra is évről-évre változatlanul érvényben marad. E lejáratoktól függetlenül soronkívüli felmondásnak van azonban helye, ha az áruforgalom alapelvül lefektetett arányszáma lényeges eltolódást szenved és az állandó bizottság a kivitel pótlására megfelelő intézkedések tekintetében megállapodni nem tudna.

Ugyanezen elgondolás alapján közös bizottság tanulmányozza Olaszországgal való áruforgalmunk lehetőségeit is, ugyancsak a forgalom emelésére irányuló jó szándéktól vezéreltetve. Egyébként ebben a vonatkozásban is érvényben marad a kivitel fokozására az elmúlt évben életrehívott rendszer, amely 1:4 arányszám alapján tíz millió pengős többletet eredményez Magyarországra javára.

Ha könnyű is ezeket az elgondolásokat gáncsolni és életrealitásukat kétségbevonni, értékük nem becsülhető alá, annál kevésbbé, mat amilyen életbevágóan fontos az áruforgalom fenntartása és lehető fejlesztése, épp olyan nehéz, sokszor a lehetetlenséggel határos az elébe tornyosuló akadályok leküzdése is. Ma az európai nemzetek egymás iránti annyira szembe-tűnő közömbösségének korában komoly értéket jelent már az a jóakarát is, amely e megállapodásokból kicsendül. Mennyire eltér ez például a Csehország által követett politikától, amely a magyar áruforgalom útjába mester-ségesen hengeríti oda az akadályokat és amelynek folytán, dacára annak, hogy a Felvidék és Magyarország gazdasági egymásrautaltsága minden kétségen felül és a legnagyobb mértékben-fennáll, az ismert kölcsönös sertés-

és faszállítási megállapodáson túlmenőleg még mindig nem volt lehetséges ezen egymásrataltságnak megfelelő megállapodást létesíteni. De ugyanez áll Olaszország és Ausztria kivételével a többi államokra nézve is.

Egyelőre továbbra is megakadályozza az egyes európai államok merev ellenállása az» hogy a magyar termelő eszközök és a magyar munka effektusa aranyra váltva a termelés folytonossága mellett lehetővé tegye azt is, hogy külföldi adósságaink kamatait és törlesztését ismét átutalhassuk. Ehhez képest a december 24-én lejárt egyéves transzfermoratóriumot meg kellett hosszabbítani. Sőt lehetővé kellene tenni az egyhónapos meghosszabbítás lejártakor azt, hogy a mezőgazdák hosszulejártú tartozásait záloglevelekkel törleszthessék. A külföldi hitelezők tiltakozása mindezek ellen csak akkor lenne jogos és méltányos, ha bármily csekély mértékben is megkísérelték volna hibáján kívül bajba jutott adósuk talpraállítását azzal, hogy a mezőgazdasági cikket, amelyeket úgyszólván külföldről hoznak be, tőlünk vegyék át elfogadható áron. De ebben az irányban nemcsak kezdeményezéssel, de még megértéssel sem találkozhattunk hatalmas hitelezőinknél és azt látjuk, hogy az európai kapitalista nagyhatalmak előnyben részesítették az Európa gondjaival szemben mereven elzárkózó Amerikát és az egész polgári társadalommal és tőkés gazdasági renddel hadilábon álló bolsevista Oroszországot a Dunamedence gondokkal küzdő államaival szemben.

Említést érdemel ezzel kapcsolatban mint szerény, de elvi jelentőségű kezdeményezés az angol-magyar hitelrögzítő bizottság által létesített az a megállapodás, amely a rövidlejártú tartozások pengőben befizetett kamatainak átutalását oly árukivitel révén kívánja elérni, amely az eddigi külkereskedelmi forgalommal szemben többletkivitel jelentene és amely áruk elhelyezése érdekében a külföldi hitelezők bizonyos áldozatokra hajlandók.

Hasonlóképpen a megértés szellemét tükrözi a főváros legújabb megállapodása is, amelynek értelmében a külföldi hitelezők hozzájárultak a főváros kötvényes adósságai kamatának hasznos beruházásokra történő részbeni felhasználásához. E kamatok a transzfermoratórium folytán nem voltak átutalhatók és most a főváros újabb kötvényeket ad helyettük hitelezőinek, aminek ellenében néhány millió pengő fogja megtermékenyíteni a magyar termelést, ahelyett hogy a Nemzeti Bank pincéiben a transzferpénzek steril álmát aludná. Jellemző arra a felfogásra, amelyet hitelezőinktől megszoktunk, hogy a főváros korrekt ajánlatának elfogadását, amely pedig az ő érdekeiket is szolgálja, a főváros pénzügyi vezetősége jelentékeny sikerének kell tekintenünk, mert a hitelezők eddig az egész vonalon az átutalások követelésének álláspontjára helyezkedtek, mint őszi ülésszakán a Népszövetség pénzügyi bizottsága is, anélkül hogy megjelölni tudták volna azt a forrást, ahonnan a szükséges devizák meríthetők lettek volna. Igaz, hogy ettől függetlenül is észlelhetők jelenségek, amelyek arra mutatnak, hogy a külföldi hitelezők az országban rekedt pengőkövetéseik részére befektetési lehetőségeket keresnek. Ha ez az irányzat általánosabbá válik, könnyen vezethet az értékpapírok és ingatlanok mai alacsony árszintjének emelkedésére, ami kétségtelenül örömdetes eredmény volna, de egyúttal élénk figyelemmel is kísérendő, nehogy inflációs hatásokkal járjon.

Az állam pénzügyi egyensúlyát a folyó költségvetési év július—októberi első harmadában sikerült fenntartani, az állami közigazgatás 215 .5 millió pengős tényleges kiadásával 2217 millió tényleges bevétel állott szemben.

A bevétel összege csupán 10-4 millió pengővel maradt alatta a megelőző év azonos időszakának és ez a csökkenés az illetékek rovatánál, valamint a dohányjövedéki és vámbevételeknél mutatkozik, — utóbbinál kb. 55% a visszaesés — míg az egyenesadók, sőt a fogyasztási és forgalmi adók

összege is magasabb a tavalyinál. Egy nemzet szívós élniakarásáról és heroikus áldozatkészségéről tesznek tanúságot e számok, mert ez az eredmény csak az életstandard rovására volt elérhető ebben az országban, ahol a közterhek már két év előtt is a teherviselőképesség szélső határán mozogtak és azóta a kereseti lehetőségek és vásárlóképesség állandó romlását kellett regisztrálnunk.

A költségvetési év végére jelentős hiánnyal kell számolnunk és 650 millió pengő látszik oly felső határnak, amelyet az ország gazdasági élete az állami bevételek terén elviselni képes. Ez felel meg a Népszövetség pénzügyi megbízottja felfogásának is, aki a várható hiányt 149 millió pengő körüli összegre becsüli. A három év előtt 4.6 milliárd pengőre becsült nemzeti jövedelmet egy kiváló közgazdász 1932-ben már csak 3 milliárd pengőre értékeli; nyilvánvaló, hogy az állami kiadások ugyanezen idő alatt bekövetkezett, bár igen jelentős csökkenése ezt az arányt meg sem közelítette, tehát a jövedelem fokozódó megadóztatása szembeűnő.

Az 1931 július havától 1932 november haváig összegyűlemlt kb. 155 milliónyi állami többletkiadásból közel 100 millió pengőt a pénzügyintézetek bocsátottak a pénzügyi kormány rendelkezésére, ami szembeűnő bizonyítéka hitelszervezetünk kifogástalan megalapozottságának, ha meggondoljuk, hogy Közép-Európa többi államaiban a legtöbb nagybank rászorult az állam támogatására és a Német Birodalom már az ország legtöbb nagyobb pénzügyintézeténél érdekelve van. Pedig a magyar pénzügyintézetek is súlyos idöket éltek át és a gazdasági válság mellett néha az állami beavatkozások káros hatásait is el kellett viselniük.

A fizetési eszközök forgalmára jellemző, hogy mai bankjegyforgalmunk alapulvételével, még egy 650 milliósi állami költségvetés mellett is elméletileg minden pengőnek évente kétszer kell az állampénztárban megfordulnia, ami a pénz mai lassú forgási sebessége folytán nagyban vérteleníti az ország gazdasági életét.

Az ország külkereskedelmi forgalma a folyó év október hónapjában aktív egyenleggel zárult ugyan, de míg a kiviteli többlet 1931 október havában 20.9 millió pengőre rúgott, a folyó év október havában mindössze 4.6 millió pengőt tett ki. A novemberi külkereskedelmi mérleg azonban a 30.8 millió pengő behozattal már csak 31.7 millió pengő kivittelt állít szembe, tehát az aktív egyenleg 0.9 millió pengőre csökkent, míg a megelőző év ugyanezen hónapjában 27.6 millió pengő kiviteli többlettel zárult. A folyó év első tí hónapja eredményeinek összehasonlítása az előző év azonos időszakának adataival a forgalom óriási mértékű összezsugorodásáról tesz tanúságot, mert a behozatal 507.8 millió pengőről 302.7 millióra, a kivitel pedig 524 millióról 296.8 millióra csökkent. Ha bizonyos fokig az árak csökkenése is szerephez jut ezeknek az adatoknak a kialakulásában, mégis kétségtelen, hogy az árak mennyiségének lecsökkenése jut elsősorban kifejezésre bennük — ezt bizonyítja a behozatalra nézve a vámbevételek 55%-os esése — és ez a behozatalnál a vásárlóképesség nagyarányú csökkenésében, a kivittelnél pedig a behozatal csökkenésének visszahatásán kívül a külállamok már említett egyre fokozódó elzárkózódásában leli magyarázatát.

Az UTÓBBI IDÖBEN ismét több panasz hallatszik a kereskedelem köréből amiatt, mert egyes iparvállalatok a vevővel vagy legalább is a kiskereskedővel való közvetlen érintkezésre rendezkedtek be és így áruforgalmukból a kereskedelmet általában, de legalább is a nagykereskedőket kikapcsolni és a közvetítés költségeit vagy annak egy részét megtakarítani igyekeztek. Legelőször a textiliparban volt ez az irányzat észrevehető, de később egyéb ipari termelési ágakra is áttért és ma már sokfelé kísérletez-

nek a vevővel való közvetlen érintkezés irányában. A kereskedelem önmaga ellen irányuló olyan támadásnak minősíti ezt az akciót, amelyet legfeljebb a gyáripár telhetetlensége indokolhat és beszédes számokat vonultat fel annak illusztrálására, hogy a nagykereskedelem által a fizetéseképtelenségek folytán elviselt veszteségek a textiliparban és illetve textilkereskedelemben — amely az összes többi termelési ágakat túlhaladta a hitelezésen elért veszteségek terén — a gyáripárnak milyen óriási megtakarítást jelentettek. E szerint a nagykereskedelmet 30—48%-os veszteség érte a kihitelezésekkel kapcsolatban, „és tulajdonképpen ezen ment tönkre“ nagy részük, míg a hazai gyárak vesztesége csak 5—12% között mozgott, sőt ennyit sem tett ki, mert a gyáripárnál ez a veszteség, tekintve az eladási árban bennfoglalt nyereséget, tulajdonképpen „elmaradt haszon“. Ez az okfejtés hallgatóság annyit is akar tehát jelenteni, hogy ha a nagykereskedelem közbe nem lett volna iktatva, ugyanilyen 38—48%-os hitelezési veszteség érte volna a gyáripárt. A közlemény maga is elismeri, hogy a kereskedelem kényszerhelyzetében erőltette az eladásokat és — amit nem említ ugyan, de köztudomású — sokszor könnyelműen hitelezett.

Anélkül hogy ebben az elvi vitában az egyik vagy a másik fél mellett állást foglalni kívánnék, úgy vélem, hogy a kép teljességéhez hozzátartozik néhány a gyáripár álláspontját alátámasztó megjegyzés is. A nagykereskedelem a háború előtt igen jelentős tőkeerőt képviselt és ennek a tőkeerőnek a nagykereskedő háború előtti tevékenységében nagy szerepe jutott. Nagyobb részük közismerten gazdag, hatalmas cég volt, amely tőkájével egyrészt finanszírozta a kiskereskedőt, sőt nem ritkán a gyárost is és ugyanakkor levette a gyáripár válláról a hitelezés kockázatát. Ez így volt helyesen, mert a nagykereskedő feladata volt megbírálni vevőjének hitelképességét, tulajdonképpen az ő szerepe volt az áru eladása, méltányos volt tehát, hogy az eladás kockázatától, az ő esetleges hibás tevékenységéből eredő veszteségtől a gyárat mentesítse. Ezt a feladatot kifogástalanul töltötte be a nagykereskedelem mindaddig, amíg a hitelbe vásárló kiskereskedő és a gyáros közé beékelődön vagyona a gyárosnak teljes biztonságot nyújtón.

A háborút követő inflációs időknek az egyéb ingóságokba és pénzkövetelésekbe fektetett vagyonokkal együtt áldozatul esett azonban túlnyomórészt a nagykereskedő cégek sokszor hatalmas vagyona is. A háború előni szerepből elmaradt tehát előbb a gyáros, majd a kiskereskedő hitel-ellátása, majd utóbb, amikor az értékesítési válság kezdett elmélyülni és nagyobb hitelezési veszteségek keletkeztek, kiderült az is, hogy a nagykereskedő cégek vagyona nem volt képes felfogni a hitelbe vásárló kiskereskedő bukásából eredő lökést és nem nyújtón már fedezetet a gyárosnak az elveszett áru vagy követelés erejéig. Tehát annak a hitelezésnek a kockázata, amelyre a gyáros még csak befolyást sem gyakorolhatott, teljes egészében az utóbbira nehezedett. Sokban megmagyarázza ez a lényeges változás a gyáripár nagykereskedőellenes újabb irányzatát, mert észszerű törekvés az, ha valaki önmagának akarja fenntartani annak a hitelezési üzletnek az elbírálását, amelynek kockázata, ha formailag nem is, de lényegében túlnyomórészt, úgyis az ő vállán nyugszik.

Ezenfelül a gyárosok úgynevezett kondíciókartellek útján és ezzel kapcsolatban a vásárló kereskedőkről vezetett hitelkataszter segítségével sikeresen tudják érdekeiket megvédeni, míg a nagykereskedők, főleg ha tőkeszegények, hogy nagyobb forgalmat érjenek el, nem ritkán hiteleztek könnyelműen, amiáltal elsősorban az agyonhitelezett kiskereskedőt, másodsorban önmagukat tették sokszor tönkre és súlyos veszteséget okoztak a gyárosnak is. Súlyos, nagy probléma ez és kérdéses, hogy a tőkét veszített nagykereskedő eltartására a gondokkal küzdő gyáros jogosan rászorítható-e.

Az ország ipari termelésének túlnyomó része nyersanyagának behozatal útján való fedezésére van utalva. Nagy gondokat okozott ez az ország devizaszegénysége folytán és a túlnyomórészt agrárius exportőrök állandó panaszána-
nak tárgyát képezte, hogy áruik devizaellenértékét kénytelenek voltak a Magyar Nemzeti Bank hivatalos árfolyamán átszámítva közvetve az ipari importőröknek átengedni, és ezáltal — tekintve, hogy ez az árfolyam a nemzetközi árfolyamnál alacsonyabb — saját rovásukra utóbbiaknak nem is jelentéktelen hasznot juttatni. A mezőgazda-exportőrök sérelme nem volt teljesen indokolt, mert a pengő belső vásárlóképessége nem csökkent annak külföldi árfolyamával együtt, hanem utóbbi dacára állandó maradj tehát a mezőgazda az exportból eredő valuta ellenértékeképpen a hivatalos árfolyamon átszámítva kézhezvett pengőjéért ugyanannyi értékű árut vehetett, mint a pengő külföldi árfolyamvesztését megelőző időben, nem beszélve arról, hogy adóját és esetleges adósságát is teljes értékben fizethette ki vele. Viszont indokoltságot nyert a kérdés valamely irányú rendezése azáltal, hogy az ipar egy része a hivatalos árfolyamon kapott devizák útján vásárolt nyersanyagok árát a pengő nemzetközi árfolyamán átszámítva állította be kalkulációjába és így az eladási árakat a pengő diszársziója arányában teljesen indokolatlanul és jogtalanul fölemelte. Ezen a visszás helyzeten segítő, a Magyar Nemzeti Bank ezentúl egy időről-időre megállapítandó kulcs segítségével a pengő nemzetközi és hivatalos árfolyamai között mutatkozó differenciát megosztja a mezőgazdasági exportőr és ipari importőr között, úgyhogy az importőr magasabb árat fog a devizákért fizetni a hivatalos árfolyamnál, anélkül, hogy ez a többlet az áruk eladási árának újabb fölemelését vonhatná maga után, viszont az agrártermelés teljesen aláhanyatlott prosperitása a különbözetből reaeső résszel javulni fog. Ha jól meggondoljuk, nem egyéb ez, mint a jövedelemeloszlásnak a termelés egy kis területén bevezetett belső klíring útján való szabályozása, az ipar egy részének megadóztatása a mezőgazdaság javára, ami ebben a formájában már csak azért sem igazságos, mert hatása sem az ipari, sem a mezőgazdasági termelésre nem lesz egyenletes.

Magától értetődőleg ez az új elszámolási mód csak azon külkereskedelmi viszonylatokban nyerhet alkalmazást, amelyekben klfringmegállapodások az áruforgalomból a pénzt mint csereeszközt még ki nem küszöbölték. Áruforgalmunk egyre jobban a közvetlen árucseré irányában fejlődik, tehát gazdasági életünk ezerfelől és ezer szempontból korlátozott megnyilvánulásai mérföldes léptekkel haladnak vissza a gazdasági forgalom prehisztórikus állapota felé. Ennek az irányzatnak különös adottságai azonban a Dunamedencében aligha találhatók fel és így nem valószínű, hogy ha a kapitalista termelési rend alapvető szükségletének, a szabad forgalomnak akadályai el nem tűnnek a világ színéről, e korlátozások eredménye Európa délkeleti sarkára lokalizálva maradjon. A tőkeszegény és gazdaságilag gyengébb dunai államok kisebb ellenállása folytán hatásai itt nagyobb mértékben és hamarabb voltak érezhetők, mint a nyugati államokban, de a kapitalizmus ugyanazon törvényszerűségei érvényesülnek ott is, mint nálunk. Az értékesítési és bűalmi válság mátt nyugaton is utat tört magának, az áruforgalomnak részben ebből folyó, részben mesterséges gátlásai ott is egyre szembe-
tűnőbbek és a különféle fizetési eszközök árfolyamai ott is rég elvesztették korábbi megingathatatlan stabilitásuknak presztízsét.

Olyan a mai gazdasági helyzet, mint egy nagyszabású viviszekciós kísérlet, amelyet a kapitalizmus szervezetén hajtának végre, fokozatosan megvonva tőle életfeltételeit, táplálékát, levegőjét, mintha azt vizsgálnák, miképpen reagál életnyilvánulásainak bénulásával e korlátozásokra. Csak hogy ilyen kísérleteknél kétségtelen biztonsággal kell ismerni azokat a határ-

értékeket, amelyeken túl az organizmus életműködésének teljes beszüntetése következik, nehogy jóvátehetetlen következmények álljanak elő! Ha nem akarják, hogy a kapitalizmus szervezete feladja a küzdelmet és ezzel légüres térbe kerüljön az arra felépített polgári társadalmi rend is, juttassák levegőhöz a világ urai, amíg nem késő. Meg kell találni a módot az autarchia megszüntetésére és a szabad forgalom helyreállítására, mert különben az európai kultúra évszázadokra szóló hanyatlása elkerülhetetlen és könnyen lehetséges, hogy a kapitalizmus haláltusája fogja megrázni a világot.

A hadiadósságok kérdése áll ma a válság tengelyében; Észak-Amerika új elnöke szegeződik a világ szeme, akinek márciusi hivatalbalépésétől a június 15-i legközelebbi esedékességig meg kell oldania ezt a nagyon nehéz problémát. Nyugvópontra kell ezt a kérdést hozni, hogy a világgazdasági konferencia oly légkörben ülhessen Össze, amely a kölcsönös engedékenység szellemét és az emberi szolidaritás győzelmét az elvakultság felett — a kibontakozás lélektani előfeltételeit — biztosíthatja. A gond rossz tanácsadó és ezért kérdés, vajjon a gondokkal küzdő amerikai polgár kapható lesz-e arra az engedékenységre a francia irányában, amelyet utóbbi jószántából nem volt hajlandó gyakorolni saját adósával szemben. Az európai hitelező hatalmaknak adósaik iránt az elmúlt években tanúsított merevsége lerontotta a Washingtonhoz intézett decemberi jegyzékek hatását és kérdés, hogy Észak-Amerika súlyos áruforgalmi kedvezmények nélkül feladja-e majd eddigi elutasító álláspontját. Az angol és francia jegyzékek azonban sok olyan okfejtést tartalmaznak, amelyeknek az európai adósállamok velük szemben jó hasznát vehetnék, ha ugyan a nemzetek egymásközötti mai viszonyában az érvek általában az őket megillető méltatáshoz juthatnának.

IFJ. SIMONTSITS ELEMÉR

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájtathatók könyvkereskedői forgalomba.

AZ ERDÉLYI ROMA KATHOLIKUS STATUS

A VILÁGHÁBORÚT megelőző időkben azt hittük, hogy a vallásháborúk ideje a tizenhetedik századdal véget ért s ma mégis szerte a világon tanúi vagyunk a vallásüldözés mindenféle formájának, Csehországban, Spanyolországban, Mexikóban, Szovjet-Oroszországban, melyeket csak vérességükben múltak felül az elmúlt idők vallásháborúi.

Mióta Nagy-Románia megalakult,, vallásüldözés folyik ott is, Erdélyben: a katolicizmus, római és görög katolicizmus ellen egyaránt kíméletlen módon. De ennek a vallásüldözésnek sajátos légköre van: háttérben a mindent magába foglaló egységes nemzeti államot megvalósítani akaró román sovinizmus lappang. A román görög katolikus egyház elleni küzdelem a románság testéről levált felekezeti román kisebbség visszahódításával a román nép szellemi, vallási egységét akarja helyreállítani; a római katolicizmus megtörése az egyház tönkretétele mellett a magyar kisebbség ellen is irányul, amelynek az alkotmány szerinti egységes, román nemzeti államban helye nem lehet. A „státus“ ellen a román állam kettős erővel küzd: mert római katolikus és mert magyar.

ERDÉLYI FÖLDÖN, a protestantizmus behozatala után, a katolikus egyház magárahagyottan kellett hogy megküzdje küzdelmét a terjedő hittel s e magárahagyottságában, idegen befolyásoktól mentesen, az erdélyi légkörben egy olyan szervezetet fejlesztett ki, amely egyetlen az egyetemes egyházban.¹

Erdélyben kezdettől fogva a főurak, a nemesség volt az egyházak patrónusa s mint ilyenek, befolyással bírtak az egyházi ügyek intézésére.¹ Ez a befolyás hatalmasan meggyarapodott, mikor a protestantizmus gyökeret vert Erdélyben, a katolikus papság egy része elhagyta egyházát, sokat elüldöztek és Statileo püspök halálát után, 1542-től 1697-ig a püspöki szék többnyire üresen állt; az erdélyi püspökség egy századon keresztül vezető nélkül maradt.

¹ Folyóiratunk a múlt, 1932. évi júliusi számában közölt cikket „Az Erdélyi Magyar Katolikus Egyház önkormányzata“ ámen Paál Árpád tollából, amely ismertette a „Státus“ történeti kifejlődését. De a jelen Cikksorozat teljessége szempontjából és hogy olvasóink ne legyenek kénytelenek visszalapozni, pár sorban itt is utalunk a történeti előzményekre.

² A „státus“ két alapvető munka ismerteti, Bochkor Mihály: Az erdélyi katolikus autonómia, 1911, és Veszely Károly: Az erdélyi római káth. püspöki megye autonómiája. — Értékes rövid összefoglaló ismertetést nyújt a státus „Emlékirata“, melyet a státus igazgatótanácsa 1932 januárjában románnyelven terjesztett fel a kormányhoz. Megjelent latinul is: „Státus Romano Catholicus Transylváhiensis“, Claudiopolis, 1932.

Ilyen körülmények között az egyházközségeknek maguknak kellett hogy ügyeik után nézzenek: maguk tartották fenn templomukat, gondoskodtak papjaik ellátásáról, sőt néhol új templomokat is építettek; mindezt a helybeli laikus hívek intézvéen, befolyásuk az egyház ügyeinek intézésére folyton növekedett s püspök hiányában a főúri patrónusok voltak az egyház látható vezetői és képviselői. Védtek hitüket, megjelentek és külön tanácskoztak a diétán és hoztak határozatokat az egyházzal kapcsolatos igazgatási, nevelési, pénzügyi ügyekben. A püspöki szék hosszú üresedése alatt megtörtént, hogy párszor püspököt is választottak. A tizenhetedik század kezdetétől fogva a katolikus urak és papság tárgyalásai egyházuk ügyeit illetőleg állandósultak, gyülekezetük önálló szervezetté, jogi személyiséggé lett.

Ami a „státus“ elnevezést illeti, mellyel ezt az önkormányzatot illették, annak magyarázatát abban a különleges módban találjuk, amely szerint az erdélyi fejedelemség országgyűléseit tartották. Ezeken ugyanis a három erdélyi nemzet „rendjei“ (ordines) és a négy bevett vallás „karai“ (státus) külön tanácskoztak. A három nemzet, magyar, székely és szász rendei és a négy bevett vallás, katolikus, református, lutheránus és unitárius karai külön-külön fogalmazták meg óhajaikat s mutatták be a plenáris országgyűlésnek, amely ezeknek alapján állította össze a fejedelmekhez szóló üzeneteket s alkotta meg a tőle kapott válaszok alapján a törvényeket. Ezekből a „karokból“, státusokból, alakult ki lassankint a négy bevett vallásfelekezet autonómiája. Az idők folyamán az egyházak — a katolikus kivéve — felcserélték régi, „státus“ elnevezésüket, míg a katolikusok megőrizték az ősi nevet: „Erdélyi római katolikus státus“. A XVII. század végén a státus már mint külön jogi testület szerepelt, érintkezett a fejedelemmel, az országgyűléssel és a nem-katolikusok státusaival s e korból több státusgyűlés emléke maradt fenn Kolozsvárról, Csíksomlyóról, Medgyesről.

1690-ben megszűnt a fejedelemség és Erdély Habsburg-uralom alá került, de az erdélyi alkotmány érvényben maradt s a katolikus egyház még sokáig nem bírta elvesztett jogait és javait visszaszerezni; az elsőnek kinevezett András püspököt, az erdélyi törvényekre hivatkozva, maga a Gubernium szólította fel, hogy hagyja el az országot. A státus fennmaradására tovább is szükség volt.

A státus mellett később Mária Terézia nagybárá jezsuita javakból megteremtette az erdélyi róm. kath. vallásalapot s kezelését a Gubernium keretén belül szervezett ú. n. „Commissio Catholica“ nevű szervezetre bízta; de a státus e szervet soha sem ismerte el törvényesnek s az egyházi javak és tanulmányi ügyek kezelésére a törvények szerint magát tartotta illetékesnek.

Erdélynek Magyarországgal való egyesülése után, 1848 és 1867 után új helyzet állt elő.

Az 1866 januárjában tartott státusgyűlés az eddigi gyakorlat alapján, az új viszonyoknak megfelelő „Szervezeti szabályzatot“ alkotott, megállapította a státusgyűlés szervezetét, hatáskörét és egyben felterjesztést intézett az uralkodóhoz, mint a katolikus egyház legfőbb kegyurához s az önkormányzati alkotmány jóváhagyását és az

egyházi, iskolai és alapítványi vagyonnak a státus rendelkezése és kezelése alá való bocsátását kérte. A király választ 1867 szeptember 12-én már br. Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter közölte, melynek értelmében az uralkodó a Catholica Commissiót megszüntette, a hatáskörébe tartozott ügyek kezelését a státusra ruházta s a státus szervezetét jóváhagyta.

Az 1868: XLIII. t.-c. kimondta, hogy Erdély törvényei, melyek a felekezetek önkormányzati szabadságát és jogegyenlőségét biztosítják, sértetlenül fennmaradnak s ezen az alapon magyar törvények és királyi jóváhagyó intézkedések ismerték el a státus törvényességét.

A FENNEBB VÁZOLT TÖRTÉNET nyomán létrejött „státus“, bár világi kezdeményezés eredménye volt: egyházi intézmény, elismerték az egyházmegye püspökei s nem emelt ellene kifogást az Apostoli Szentszék.

A Codex Juris Canonici nem említi kifejezetten, de erre nincs szükség, mert a kánonjog szerint elismerhetésének feltétele csak az, hogy szervezete a Törvénykönyv elveivel ne ellenkezzen. A Codex az általános egyházjogot szabja meg s az általános szabály nem semmisíti meg a regionális szokásjogot. A püspök joghatóságához hozzátartozik, hogy intézményeket, ilyen is, mint a státus, a pápa ellenőrzése mellett létrehozhasson és jóváhagyhasson.

1895 novemberében a bécsi nundus az erdélyi püspöktől felvilágosítást kért a státusról s levelét a következő szavakkal kezdte: „A Szentszék előtt régen ismeretes, hogy egyházmegyédben a kormányzásnak egy neme létezik egyházi autonómia néven...“ A püspök megadta a választ s később 1903-ban a jelenlegi erdélyi püspök a Szentszékhez terjesztett évi jelentésében ismertette újól a státust, mit a Sacra Congregatio Concilii jóváhagyott.

A státus tehát az erdélyi római katolikus egyház Önkormányzati szerve volt, jogi személynek tekintették Magyarországon és annak Romániában. Képviselte a katolikus egyházat az állammal és a többi egyházzal szemben s szervei által, melyek világiak részvételére vannak alapítva, kormányozza önmagát. Központi szerve a státusgyűlés, közigazgatási szerve az igazgatótanács volt, mely vezette az egyházmegye közigazgatását, kezelte vagyonát és a neki fenntartott személyi ügyeket és évenként jelentést tett a státusgyűlésnek az egyház általános helyzetéről.

A ROMÁN URALOM nagy változást teremtett az egyház életében.

Az 1918 december dseji gyulafehérvári rezolúciók egyik pontja „egyenlő jogot és teljes felekezeti autonóm szabadságot“ biztosított az állam összes egyházainak. De ez, mint a rezolúciók többi fellengős kijelentése és biztatása, papíron maradt s a román állam — mint mindjárt látni fogjuk — hamar törvénybe iktatta magát a jogegyenlőtlenséget és igyekszik minden erejével, hogy önkormányzatuk megsemmisítésével tönkretégye az erdélyi egyházakat.

Balázs András kanonok, a státus előadója, 1926-ban, hét évi román uralom után, így jellemezte a katolikus egyház helyzetét:

„Ősi autonómiánkat több oldalról kemény támadás érte. Kétségbe» vonták létjogosultságát, amely évszázadokra tekint vissza, követelték alapjaink szétosztását, különösen a tanulmányi alap elvételét; sürgették Statusunk feloszlását s egyes tanintézeteink lefoglalását az állam részére. Iskoláink ellen beszüntetésekkel, a nyilvános jog elvonásával, a tanítási nyelv elleni rendeletekkel rendszeres harc indult meg és folytatódott fokozatos erővel a legutóbbi iskolai törvényekig. Iskolai autonómiánk gyökereiben megtámadtatott és sok tekintetben lehetetlen feladatok elé állították. Egyházi és iskolai alapjainkat az agrárreform gyökerében ingatta meg s ezzel tan- és nevelőintézeteink helyzetét válságossá tette. E vérnélküli harc képezi egyházmegyénk utóbbi hét évi életének tartalmát.“¹

Az első időben az egyházmegye teljesen el volt zárva Rómától; a püspök és papság hivatalos és magánlevelezése elé mindenféle akadályt vetettek; az Acta Apostolicae Sedis a hatóságok visszatartották s az egyházi bíróságok működését felfüggesztették. Egyházi gyűlések tartása tilos volt, vagy engedélyhez kötötték, de engedélyt nem adtak. 1919 őszén a statusgyűlés a tilalom miatt nem volt megtertartható. 1921-ben megvolt az engedély, de amint a gyűlés megnyílt, rendőrök és detektívek hatoltak a terembe s a tagoknak, sőt magának a püspöknek is személyazonosságát igazoltatták.

A papság tagjai állandó felügyelet alatt álltak, csendőrök és detektívek követték lépéseiket s ott voltak az isteni tisztelet alatt; a katolikus egyházi lapok és maguk a prédikációk szigorú cenzúra alatt álltak. S ez nem volt minden. Sokat a papság közül letartóztattak, börtönbe vetettek vagy internáltak, sokan durva bántalmazásokat, kínzásokat kellett hogy elszenvedjenek. Még a püspök személyét sem kímélték.

1921 májusában, mikor a trianoni béke valóra vált, gr. Majláth püspök letette az esküt s a helyzet kissé enyhült, bár a kellemetlenségek máig sem szűntek meg, de személyi bántalmazások helyett alapjában, intézményeiben támadta meg a kormány az egyházat. Az agrárreform ingatlan vagyonától, tehát egyházainak és kultúrintézeteinek fenntartási lehetőségétől fosztotta meg s a státus megsemmisítésével szervezetének és igazgatásának százados múltban gyökerező alapjait rombolta össze.

MINT EMLÍTETTEM, a gyulafehérvári rezolúciókban mégegyszer, utoljára nyilatkozott meg az erdélyi szellem, mikor kimondották, hogy egyenlő jog és önkormányzati szabadság illeti meg az állam egyházait.

öt évvel később a törvényhozás elé került az új alkotmány tervezete s az már egy egészen más világot jelentett.

Az új alkotmány kimondja az „összes felekezetek“ szabadságát és biztosítja védelmét, de az egyházak között teljes hierarchiát épít fel, amelyben első a görögkeleti ortodox, követi a görög katolikus és azután következik a többi, már nem is egyháznak, hanem csak felekezetitek, „kultusznek“ nevezett egyház, hogy a különbség román ortodox és kisebbségi egyházak között annál nagyobb és erősebben kidomborodó legyen. Az alkotmány idevonatkozó 22. szakasza így szól:

¹ Dr. Balázs András: A román uralom évei, 1919—1925.

„A lelkiismeret szabadsága korlátlan.

Az állam az összes vallásfelekezeteknek egyenlő szabadságot és védelmiét biztosít, amennyiben gyakorlásuk nein ütközik a közrendbe, a jó erkölcsökbe és az állam törvényeibe.

A görög-keleti (orthodox) és a görög katolikus egyház román egyház.

A görög keleti román egyház a románok nagy többségének vallása lévén, uralkodó (dominant) egyház az államban; a görög-katolikus egyháznak pedig elsőbbsége van (precedent) a többi felekezetek előtt.

Az állam és a különböző felekezetek viszonyát külön törvény fogja megállapítani.“

E szakasznak csaknem minden rendelkezése homályos és magyarázatra szorul.

Az a kijelentés, hogy a görögkeleti és a görög katolikus egyház „román“ egyház, valószínűen azt akarja feltüntetni, hogy ez a két egyház nemzeti egyház, hogy az egyházak nemzetiségek szerint is el vannak különítve; mélyíteni akarja az úrt többségi, uralkodó, faj és uralkodó egyház és elnyomott faji kisebbségek és kisebbségi egyházak között.

A törvényhozási tárgyalásban az ellenzék, a magyarok nem vettek részt, de a többségnek csaknem minden szónoka kommentálta a „dominant¹. és „precedent“ szót. De tiszta magyarázatát, hogy mit jelent a többi egyházzal szemben, egyiknél sem lehet kapni: magyarázatuk inkább arra vonatkozott, hogy mit nem jelentenek e szavak. Két miniszter, Constantinescu és Banu, utóbbi a vallásügyi miniszter, azzal indokolta, hogy a görögkeleti egyház a román faj többségének lévén az egyháza, uralkodó egyház kell hogy legyen. A többi szónok, a kisebbségi egyházakkal kapcsolatban csak a román állam és román faj türelmességét dicsérte, amellyel ez a kisebbségi egyházak iránt viseltetik. Bálán, Erdély nagyszebeni görögkeleti inetropólitája, kenetteljesen jelentette ki, hogy az orthodox egyház sem az állam, sem más egyház felett nem akar uralkodni: „tiszteli mindenkinek a meggyőződését, mert tudja, hogy ahol mély és szent hit él, ott oltár is van s a románok sohasem akartak oltárokat megszenteltetni; mi másoknak sem nyelvét, sem kultúráját nem támadjuk; a kisebbségek szabad fejlődését minden alkotmánynál jobban biztosítja a román nép jó és szelíd természete.“

Igaza volt Bogdán képviselőnek, mikor azt mondta, hogy „csodálatosan türelmes a román nép, mikor törvényt hoz.“

MINISZTEREK ÉS FŐPAPOK türelmi nyilatkozatainak Erdélyben egy olyan oldalról támadt sajtóságos visszhangja, mely kétségtelenül a román gondolat és román míveltség leghivatottabb tüzhelye: a kolozsvári román egyetemről.

1923 áprilisában, pár héttel az alkotmány törvénybeiktatása után, dr. Onisifor Ghibu, egyetemi tanár, akadémiai tag és az erdélyi volt kormányzótanács közoktatási államtitkára, cikksorozatot írt a kolozsvári „Patriá“-ba „Az erdélyi egyházak helyzete radikális revíziójának szükségessége“ címen. A cikksorozat később kibővítve, vastag kötetként is megjelent, most már „A magyar katolicizmus Erdélyben és

a román állam egyházi politikája“ címmel.¹ Ghibu tanárt magas állásánál és elismert tekintélyénél fogva nyugodtan úgy tekinthetjük, mint a kisebbségekkel szemben való román felfogás leghivatottabb kifejezőjét.

A könyv célja, mint előszavában írja, az, hogy megmutassa, hogy „a magyar katolikuság minden ősi jogra, „autonómiára“ való hivatkozása egyszerű fikción alapul, melyet a román állam nem tűrhet el s ami nem egyéb, mint az állam provokálása.“ A könyv történeti részével, amelyben Ghibu terjedelmesen foglalkozik a státus és az egyházi javak történetével, az iskolákkal, egyházi rendekkel stb., nem foglalkozom. Amit prof. Ghibu bizonyítani akar, hogy a katolikus státus, ellentétben a kánoni törvénnyel, politikai és nem egyházi testület s egyszerű eszköze a magyarosító politikának; hogy iskolái állami iskolák voltak s a szerzetes rendek a magyar államot szolgálták, mindez hazugság és mese.. De van a könyvnek két része, premisszái és konklúziója, amellyel foglalkoznom kell, mert semmi sem mutatja jobban, mint a román gondolkodás e reprezentatív képviselője, hogy a román nép, vagy a román közvélemény, vagy hívjam aminek tetszik, — milyen álláspontot foglal el a kisebbségi magyar egyházakkal és az egyetemes katolicizmussal szemben.

„Szerencsétlenségre“ — írja prof. Ghibu — „Románia ma Európa legelgötlőbb állama s azonfelül a legtöbb felekezet hazája. Nemzeti és vallásos egység egy államban sem oly gyöngye, mint nálunk, ahol ennek folytán napirenden vannak a nemzetiségi és felekezeti küzdelmek.

A felekezeti kérdés nem egy egyszerű vallási probléma, mint azt felületes szemlélők gondolják, hanem egy eminenter nemzeti probléma — sőt több: az állam problémája. Egyfelől a román nép vallása, viszonya másfelől a többi népekhez, nem egyszerű vallási vagy közigazgatási kérdés, melyet az alkotmány egy paragrafusával egyszerűen meg lehet oldani, hanem népünk magasabb érdekeinek szempontjából a legfontosabb és legnehezebb kérdés.

Az unió előtt — folytatja Ghibu —, mikor nemzeti területünk fele idegen uralom alatt volt, népünk vallási egységének kérdése nem merülhetett fel; de ma, mikor népünk 90%-a egységes politikai testet alkot, ma fel kell hogy vessük és meg kell hogy oldjuk a kérdést; fel kell hogy vessük a maga egészében és meg kell hogy keressük az eszközöket, melyekkel egyfelől helyreállítható népünk vallási egysége, mely múlt idők súlyos viszonyai között széttört, másfelől létrehozható Krisztus egész egyházának egysége, amelytől múlt. idők mostohasága, mikor nem voltunk magunk urai, megfosztott.“

Az utóbbi kérdés megoldásának nehézségei vannak.

„De saját vallási egységünk helyreállításának és a velünk együttélő más felekezetek problémájának megoldása aránylag könnyű s általa, legalább részben, egyúttal a faji kisebbségek oly nehéz problémája is megoldódna.“

De a román állam a kérdésnek sem erdélyi, sem országos vonatkozásában nem tett semmit: egyszerűen nem nyúlt a problémához: elismerte a régi autonómiákat, az új ellenségeket, úgy amint 1918-ban kapta.

„Én“ — írja prof. Ghibu — „nem vagyok ellensége az autonómiának, de nem kell minden autonómia, nem különösen az, amely oly időben jött létre, mikor azok, akik csinálták, halálos ellenségeink voltak

¹ „Catholicismul unguresc in Transilvania și politica religioasă a statului român.“

² Annak idején, 1924-ben egy kis füzet jelent meg Kolozsvár, „Az erdélyi román. kath. status múltja és jelene“, mely részletesen bírálta és megcáfolta Ghibu könyvének állításait.

³ A román állami élet egyik legérdekesebb problémája ez: a román nép vallásos egységének helyreállítása, amit itt Ghibu emleget: a görög katolikus és görögkeleti egyházak egyesülése. Sajnos, erre itt nem terjeszkedhetem ki, ez önmagában is nagy anyag.

és autonómiájukat direkte vagy indirekte nemzeti létünk ellen szegezték. Azt érteném, ha ezeket az autonómiákat a román állam adta volna; de azt nem értem, hogy Romániában ma hogyan élhetnek egyházak olyan önkormányzat keretében, melyet nekik a magyar állam adott?”

„Erdélyben ma — saját vallási problémánk mellett — a legfontosabb a római katolikus kérdés.

A római katolikus egyház Erdélyben annál nagyobb erőt képvisel« mert a múltban a római pápaság és a magyar királyság támogatta olyan körülmények között« melyek a világon egyedülállók. A magyarrómai katolikus egyház nemcsak a katolicizmus tradicionális offenzíváját képviseli Kelet felé« hanem a magyar nemzeti offenzívát is a nem-magyar nemzetekkel szemben.¹ A katolicizmus, mely másutt annyira nemzetközi, Magyarországon mindig agresszív nemzet volt, különösen 1867 óta, — inkább, mint az orosz orthodoxizmus Besszarábiában vagy a görög-orthodox egyház Macedóniában. Az utolsó négy évtizedben a magyar állam segítségével elképzelhetetlen mértékben magyarizálta az ország nem-magyar katolikusait és akadályozta a nem-katolikus népeket vallási és kulturális fejlődésükben.“

Mi már most mindennek a konzekvenciája?

„A gyulafehérvári rezolúciók történelmi és ideológiai szempontból bámulatraméltó dokumentumai a román léleknek s méltók egy évezredes szolgaságból felszabadult néphez. De politikai szempontból — amennyire nagylelkűek, annyira nem helyénvalók. Tegnapi ellenségeink nem lettek lojális társaink, ükben bizhatnánk, — ellenségeink maradtak, engesztelhetlenebbek, mint valaha. Bátor, értelmes és humánus, de román politikára van szükségünk. Az erdélyi katolicizmus kérdése a román nemzeti egység s nem a magyar történelmi pretenziók szempontjából, nem izoláltan, hanem az állam egész vallási problémájának keretéből oldandó meg.“

A megoldásra vonatkozóan prof. Ghibu kiindulási pontja az, hogy nem a nyugati, római, hanem a keleti, ortodox az egyetemes, katolikus egyház. „Hogy az utóbbi időben a katolicizmus kizáróan azt az egyházat jelenti, mely elismeri a pápa fennhatóságát, nem változtat a dolog lényegén. A pápisták, ha tetszik, hívhatják magukat katolikusoknak; éppen úgy, mint mi, keletiek, igazi katolikusoknak tekintjük magunkat, akik legtisztább formában tartottuk meg Krisztus tanításait és“ — fűzi hozzá szerényen, — „élünk igazabban a keresztyéni élet elvei szerint., Ma ebben az országban mi vagyunk az igazi katolikusok.“

Felesleges, hogy terjedelmesen idézzük prof. Ghibu mérgezett kifakadásait a katolicizmus ellen, „amely keresztes hadjáratot visdít volt az ortodox egyház ellen a múltban“ s „fegyverrel irtotta híveit“. Hosszú fejezeteket szentel annak bizonyítására, hogy a státus helyzete törvénytelen, hogy azt sem a Szentszék, set a magyar állam soha nem ismerte el; hogy csak „csalfaság“ útján tartja fenn magát \$ ezért megszüntetendő. Hogy az egyház vagyona nem egyházi, hanem világi eredetű s tulajdonosa nem az egyház, hanem az állam; hogy az egyház iskolái nem felekezeti iskolák s azért a román állam tulajdonába kell, hogy átmenjenek.

De még ha mindez megtörténnék, ez sem elégítené ki Ghibu engesztelhetetlen gyűlöletét minden iránt, ami katolikus és magyar. Kijelenti, hogy a vallási kérdés megoldásának egyetlen módja, ha Romániában egy hatalmas egyházi központot létesítenek az egész keresztyénség számára, egy román patriárkátust, amely alatt „egyesüljön nemcsak a román nyáj, hanem az egész egyetemes keresztyén

¹ Az író hangsúlyozza, nem én.

sskatholikus“ világ, keleti és nyugati egyaránt... Más szavakkal, alapítandó egy román pátriárkátus, amely egyfelől maga alatt egyesítse az összes románságot, másfelől kánoni összeköttetésbe lépjen az egész egyetemes keresztyén egyházzal.“

Hogy Ghibu hogyan képzei ennek praktikus megvalósítását, arra könyvében nem ad felvilágosítást; hogy vájjon az oláh pátriárka lenne-e a világ katolikusainak, összes keresztyéneinek a feje s Róma helyett Bukarest lesz-e az emberiség vallási életének központja?

Ellenben felel arra a kérdésre, hogy mi lesz akkor, ha Róma esetleg nem hajlandó ajánlatát elfogadni.

„Ha pedig Róma nem bírja nemes és jelentőségteljes gesztusunkat megérteni, ha Róma megtagadja, hogy megtegyen mindent, ami minket odasegítsen, hogy ismét elfoglaljuk az egyetemes egyházban azt a helyet, amely minket igazi keresztyén szellemünkénél, történeti tradíciónknál, jelen helyzetünkénél s jövőbeli hivatásunknál fogva megillet — akkor nem marad más hátra, mint hogy összetörjük annak a szerződésnek a pecsétjét, melyet a Habsburgok emisszáriusai tettek arra a dokumentumra, mely 1698-ban kettészakította Erdély román népét s minden eszközt felhasználjunk, hogy a román nép egységét az orthodox egyház kebelében helyreállítsuk.“

Tehát Bukarestnek az egész keresztyén világ felett, való uralma helyett szerény propaganda a görögkeleti és görög katolikus egyház egyesülése érdekében. Kis ridiculusmus!

De a dolog mégsem olyan nevetséges és nem olyan ártatlan. En abban az időben azt írtam, hogy a könyvnek baljóslatú következményei lesznek, melyeknek végét nem lehet előre látni. Ma már egyrészük bekövetkezett.

A könyv hódított, tanításai átmentek a román közvéleménybe, behatoltak a törvényhozás termeibe, a kormány felfogásába s egyengették az utat, amely a múlt év eseményeihez vezetett. Még 1924 februárjában Bianu szenátor, prof. Ghibu legbuzgóbb fegyvertársa, interpellált a szenátusban:

„A római katolikus status helyzete teljesen jogtalan“ — fejezte be beszédét, — „olyan autonómiát követel magának, amelyhez sohasem volt joga. E törvénytelenül használt önkormányzat alapján hatalmas befolyást gyakorol az erdélyi római katolikusok egész vallási, művelődési és nemzeti életére. Ellenséges magatartása arra figyelmeztet minket, hogy eljött az idő, hogy megszüntessük ezt az intézményt. A magyar királyok patronátusi jogát át kell ruházni a román királyra, hogy ő nevezze ki a püspököket s rendelkezék az egyház vagyona felett. A vagyon átadandó a kormánynak, hogy ossza szét román állampolgárok között s az egyházmegyét ki kell vetkeztetni magyar jellegéből s a püspök székhelyét át kell helyezni egy magyar vármegyébe.“

Szóval, mint egy másik szenátor, Pancratti, Bianunál is világosabban kifejezte, véget kell vetni „egy ördögi ellenséges irányzat rendszeres szervezetének, mely állandóan a román állam és a román nép biztonsága ellen tör.“

Ez Ghibu szelleme, ezek Ghibu szavai!

De a dolog akkor lassankiút elült. A harc átcsapott egy másik térre, a görög katolikus egyház ellen s a kormányok figyelmét egyelőre elfoglalta a kisebbségi egyházakról szóló törvényjavaslat és a konkordátum fedél alá hozásának kérdése.

SZÁSZ ZSOMBOR

Folytatjuk

MAGYAR SZEMLE

1933 MÁRCIUS

XVII. KÖTET 3. (67.) SZÁM

APPONYI

KÉT EMBERÖLTŐN keresztül magasztos eszmékért folytatott küzdelmekkel teli élet záródott le a lelkében megrendült magyar nemzet mélységes gyásza és az egész világ rokonszenves részvéte közepett a távoli Genfben, amely ezidőszerint nem minden alap nélkül a világ politikai fővárosának érzi magát és amely a nagy halott áldásos működésének és ragyogó szónoki sikereinek utolsó színhelye volt. A magyar politikai fejlődés két emberöltőn keresztül magán viseli Apponyi nemes egyénisége befolyásának bélyegét. A sors megtagadta tőle azt, ami minden államférfiül működés koronája, hogy vezető helyen, saját eszméi és elgondolásai szerint ő maga formálja ki a nemzet életének egy bizonyos szakát. Megfosztotta őt attól, ami gyakran jutott nálánál kisebbeknek osztályrészüll, hogy ennek a nemzeti életnek egy hosszabb vagy rövidebb korszaka az ő nevéhez fűződjék. Deák Ferenc, Tisza Kálmán, Wekerle Sándor, Széli Kálmán, Tisza István és Bethlen István korszakai mellett hiába igyekeznék körülhatárolni az újabb magyar történetben egy olyan időszakot, amelyet Apponyi-érának lehetne elnevezni, — a koalíció korszakában ő csak egyike volt a mérvadó és vezérlő egyéniségeknek, aki hozzá még nem is állt politikailag elsőrangú fontosságú helyen. Hatása a magyar politikai fejlődésre mégis sokkal nagyobb volt, mint sok olyan államférfiúé, akit a sors belevetett a gyakorlati államférfiúi alkotások tűzpróbájába. Ez a hatás két emberöltőn keresztül főleg a magyar közvélemény kialakítása, a magyar politikai gondolkodás útjainak megszabása terén nyilvánult meg. Egy angol államférfi mondotta egyszer: „Engedjétek, hogy én formáljam ki a nemzet gondolkodását, vágyait és előítéleteit és nem törődöm vele, hogy ki csinálja meg a nemzet törvényeit.“ Apponyinak ez a feladat jutott. Felbecsülhetetlen nagy hatása volt a magyar nemzet politikai gondolkodásának, vágyainak és talán előítéleteinek is kifejlesztésében és nem kellett törődnie vele, kik csinálják az ország törvényeit, mert a nemzet politikai fejlődésének és vele együtt a törvényhozás munkájának irányát nagyrészen mégis azok a politikai elgondolások szabták meg, amelyeket senki nálánál határozottabban nem tudott a nemzet lelkivilágába belevinni és ezek a bennük rejlő óriási erővel elsepertek akárhány olyan törvényt, amely ezen elgondolások keresztülhatolásának és érvényesülésének útjában állott.

Aki azt a nagy hatást, amelyet Apponyi a magyar politikai fejlődésre gyakorolt, kizárólag csak nagy szónoki erejével és retorikai művészetével akarja magyarázni, az ezzel aligha fejtette meg ennek a hatásnak titkát. Ezt a hatást csak Apponyi egész politikai egyénisége magya-

rázza meg, amely ifjúságától kezdve a magyarság lelkével való szoros kontaktus keresésében és kifejlesztéséből nyilvánult meg. Csalhatatlan ösztönnel tudta felismerni ennek a népnek minden titkos vágyódását, összes reményeit és kívánságait. Senki nálánál jobban nem tudta ezeket megkapó formába önteni és átütő erejűvé tenni. Nála ez nem volt sohasem, amit ellenfelei egyidőben sűrűn szemére vetettek, népszerűség-hajhászás, mert találunk életében olyan időszakokat is, amikor bátran szembehelyezkedett azzal, ami népszerűnek látszott és nem tartozott sohasem azok közé, akiknek nincs más politikai céljuk, mint hogy lehetőleg ők arassák a legzajosabb tapsokat. Azt lehetne tán mondani, hogy Apponyi mindig a magyarság egy részének érezte magát, aki saját agyában és szívében a tökéletességig fejlesztette ki azt, ami homályosabb és elmosódottabb alakban az egész magyarság agyát és szívét mozgásban tartotta. Ezeknek a gondolatoknak és érzéseknek vált ő természetes szószólójává. Akik vele szemben állottak, államférfíui feladatukat abban látták, hogy a nemzetet visszatartsák oly vágyódásoktól és reményektől, melyeknek teljeseését — talán nem ok nélkül — Magyarország jövője szempontjából veszedelmeseknek tartották. Apponyi ellenben abban látta saját államférfíui feladatát, hogy a nemzet vágyódásainak és reményeinek kielégítésére megkeresse azokat a módokat, melyek szerinte az ország jövőjének nagy érdekeivel összeegyeztethetők voltak. A két felfogás között természetesen sok az érintkezési pont és mégis van köztük különbség is. Akik vele szemben álltak, a nemzet iskolamesterei akartak lenni, míg Apponyi a nemzet érzéseiteinek vezére volt. Akik vele szemben álltak, azok azt a problémát látták maguk előtt, miként lehet Magyarország jövőjét biztosítani a nemzeti vágyaknak megfelelő irányításával, sőt ha kell, elnyomásával. Apponyi ellenben annak a feladatnak szentelte magát, miként lehet a nemzeti vágyak teljeseését előbbre vinni azoknak a veszélyeknek dacára, amelyeket ezen vágyak teljes kielégítése a nemzetre nézve jelenthet. A gubernementális és a népvezér közötti ellentét fejeződött ki ebben. El lehet képzelni, hogy Apponyi azt a ritka szónoki erőt, mellyel őt a Gondviselés megáldotta, nem arra fordította volna, hogy a nemzet vágyainak hangot adjon, hanem arra, hogy ezekkel szembehelyezkedjék, amint ezt például régebbi fegyvertársa, Szüági Dezső tette. A politikai nézőponttól függ, hogy valaki ezt az ország szempontjából hasznos vagy káros fordulatnak tartotta volna-e. De bizonyos, hogy Apponyi egyéniségének hatása a magyar politikai gondolkodás fejlődésére ebben az esetben nem lett volna olyan jelentékeny, mint amilyenné vált azzal, hogy Apponyi a nemzet vágyainak teljeseése mellett kötötte le magát és ehhez az állásponthoz maradt hű.

Hogy Apponyi a nemzeti érzések és vágyak legkiválóbb és legjelentékenyebb szószólójává fog válni, azt bölcsőjénél nehéz lett volna előrelátni. Apja, gróf Apponyi György, a hatalmas udvari kancellár, a gubernementális mentalitású államférfiak közé tartozott, aki nem azt tartotta hivatásának, hogy a magyarság érzéseiteinek és vágyainak szószólója legyen, hanem azt, hogy ezeket a vágyakat, ha nem is elnyomja, de legalább is a realitás szűk medrébe szorítsa. Apponyi Albert serdülő korában, a 60-as években apja minden kétségbevonhatatlan haza-

fisága mellett éppen a nemzeti érzésű körökben népszerűtlen, helyenként talán gyűlölt egyéniség volt. Lélektanilag rendkívül érdekes tünény az a nagy elhajlás, amely az apa és a fiú politikai pályája között mutatkozik. Apponyi Albert is mint konzervatív politikus kezdte működését, apja nyomdokain járva. Konzervatív felfogásokat vallott a magyar közjogi kérdések terén is és csak pályája további folyamán állt évről-évre fokozódó szenvedéllyel a nemzeti irányzat szolgálatába, amely őt végül is a függetlenségi pártba vezette át. Ennek a sajátságos fejlődésnek legalább egyik okát talán éppen abban kell keresnünk, hogy Apponyi Albert, akivel szemben éppen családi tradíciójánál fogva a nemzeti körökben bizonyos bizalmatlanság és sok olyan előítélet nyilatkozott meg, amely őt bántotta, fokozott mértékben volt kénytelen ez előítéletek eloszlatása érdekében a maga nemzeti érzéseit, a nemzeti politika felé hajló elgondolásait és álláspontjait újból és újból hangoztatni és tettekkel is igazolni. Talán elejétől kezdve tartott attól, hogy saját nemzetében, amellyel azonosította magát, amelynek vágyait és törekvéseit önmagába felszívta, úgy fog járni, mint apja, akit minden komoly hazafisága sem tudott megmenteni attól, hogy a nemzetiedenség szemrehányásával találkozzék. Talán elejétől kezdve ott szunnyadt lelkében az eltökélt akarat, mindent elkövetni, hogy erre a sorsra ne jusson. De ez a veszély állandóan megvolt. Még a 80-as évek ellenzéki publicistái is gyanakodva néztek rá. Egyikük, Hentaller Lajos 1886-ban azt írja róla: „Apponyinak határozott szerencsétlensége az, hogy családja és családi tradíciói oly eszmék hívének jelölik őt, mely eszmék bizonyos ó-konzervatív mágnásokat egy fekete-sárga fonállal választanak el a hazafiaktól, ősei között egy sincs, aki a nemzeti eszméért, a magyar alkotmányért lelkesült vagy küzdött volna... Ezek az emlékek azok, amelyek miatt Apponyi Albert nem lesz, nem lehet soha népszerűvé a magyar középosztály előtt. A magyar ember nem feledi el a közmondást, hogy az alma nem messze esik fájától.“ Akik ilyen módon kételkedtek benne, azok tévedtek. Apponyi népszerű lett és a nemzeti eszmékért és a magyar alkotmányért jobban lelkesedett és többet küzdött a kételkedőknél. De talán ezek a kételyek, amelyekkel szemben találta magát, hozzájárultak ahhoz, hogy behajtsák őt a nemzeti ellenzék vezérének szerepébe. Érzékeny volt a vele szemben megnyilatkozó bizalmatlansággal szemben és afelett való aggodalmában, hogy ennek tápot adhatna, újból és újból mind erősebb állásfoglalásokkal akarta bebizonyítani, hogy az a nemzeti érzület, amelyet hangoztat, nála nem politikai opportunizmusból vagy a politikai érvényesülés vágyáért magára öltött idegen köpeny, hanem össze van nőve egész egyéniségével. Éppen az ellene megnyilatkozó előítéleteknél fogva Apponyi talán kevésbé érezte magát szabadnak, mint sokan mások, akik mint a nemzeti mozgalom vezetői kezdték meg pályájukat, hogy azt aztán elveik szegreakasztása után a miniszteri bársonyszékben végezhesék be.

Bármilyen is volt az a lelki fejlődés, mely Apponyit mindjobban a nemzeti törekvések felé sodorta, kétségtelen az, hogy az ő ilyirányú állásfoglalása ezeknek a törekvéseknek óriási lendületet adott. Hogy ez a magyar politikai fejlődés szempontjából üdvös volt-e vagy káros.

arról mindig el fognak térni a nézetek. Vannak, akik sajnálatosnak tartják, hogy az 1867-i kiegyezés sem teremtett megnyugvást a magyar nemzeti törekvések terén és hogy 1867 után is a magyar pártalakulásra közjogi szempontok gyakoroltak döntő befolyást. Akik ezt a nézetet vallják, azok azt tartják, hogy a magyar pártviszonyoknak ez az alakulása vitte bele a magyar nemzetet abba, hogy erejének javát az Ausztriával szemben nem mindig igazán fontos célokért folytatott közjogi harcokban merítette ki, amelyek egyfelől gyengítették azt a monarchiát, amelynek erőssége pedig Magyarország létérdekeinek biztosítása szempontjából elsőrangú fontosságú volt és másfelől nem hagytak időt a magyarságnak arra, hogy kellő figyelmet szentelhesen azoknak a többi problémáknak, melyeknek helyes megoldásától a történeti Magyarország fennmaradása függött volna, Igaz, hogy nem Apponyi volt az, aki ezt a fejlődést megindította és ha ezért a fejlődésért valakit felelősség terhel, akkor azt inkább Tisza Kálmán és az ő vezetése alatt álló balközépnek kell viselnie. Tisza Kálmán kormányrajutása után azonban és később, a 80-as években, Apponyi és az ő pártja, a mérsékelt ellenzék (később nemzeti párt) volt az, amely ezt a fejlődést megrögzítette. Lehet azonban más álláspontra is helyezkedni és azt vitatni, hogy a magyar pártviszonyoknak közjogi és nemzeti szempontok szerint való elrendeződése hasznosnak bizonyult. Az a körülmény, hogy a politikai harcokat Magyarországon majdnem kizárólag a nemzeti létet érintő kérdések uralták, lényegesen hozzájárult a nemzeti érzéseknek megerősítéséhez és kifinomodásához és ki tudja, hogy Magyarország, ha a kiegyezés utáni ötven esztendőben világnézetek körülötti pártharcok színhelyévé válik, amelyekben a nemzeti törekvések háttérbe szorulnak, a nagy megpróbáltatás időszakának bekövetkeztével ugyanazt a megacélozott nemzeti érzést és elhatározást tudta volna-e felmutatni.

Ennek az alakulásnak, amelynek megrögzítése körül Apponyinak igen nagy szerep jutott, volt a magyar politikai gondolkodásmód terén még egy másik igen fontos hatása: fenntartotta, fejlesztette és az újabb nemzedékekre is átvitte azt az erősen jogászi gondolkodást, amely a magyar politikát mindig jellemezte és sok tekintetben ma is jellemzi. A nemzeti követelmények megvalósításáért folyó harcot túlnyomóan jogászi fegyverekkel kellett folytatni, — kivált Apponyinak, aki a kiegyezési törvény alapján állt. Ennek a törvénynek hézagaiba, kétértelműségeibe és homályos fogalmazásaiba kellett bevetni azt a magot, amelyből a nemzeti követelések fája kinőhetett és talán ki is nőtt, — sajnos azon az áron, hogy maga a szikla szétrepedt, amelyet a nemzeti követelések állandó szilárd alapjának szántunk. Nincs nemzet a világon, ahol a politikai küzdelmek annyira jogászi fegyverekkel folynának, mint nálunk. Ez a jogászi gondolkodás véges-végig megnyilvánul a magyar népnek úgy bel-, mint külpolitikai mentalitásában. Ez a különbség különösen szembetűnik, ha a magyar politikai törekvéseket a kardinális fontosságú kérdésekben összehasonlítjuk például az angol politika szellemével. Azokban a nagy kérdésekben, amelyek előtt találta magát az angol politika az idők folyamán, a jog nem játszott ugyanazt a szerepet, mint nálunk. Az megrögzített egy létező alapot,

de azt nem tekintették soha a politikai élet alfájának és ómegájának és ha a politikai gondolkodás megkívánta, új jogot teremtettek. Magyarország ellenben mindig hajlott arra, hogy a nagy politikai kérdéseket olyanféleképp kezelje, mintha egy nagy per folyna, melyet jogászai érvekkel kell lefolytatni és megnyerni. Az angol és a magyar politika közötti különbség érthető. A jogászai szempontoknak a magyar politikai törekvésekbe való erős belejátszását megmagyarázza nálunk a magyar nemzetnek helyzete, az a körülmény, hogy folyton hatalmasabb erőkkel kellett megküzdenie és hogy ezekben a küzdelmekben másra, mint a jogra gyakran nem támaszkodhatott. Boldogabb nemzetek, amelyek nem állták szemben állandóan erősebb ellenfelekkel, akikkel szemben igazukért harcot kellett folytatniok, ezért tudják gyakran oly nehezen megérteni a magyar politikai törekvéseknek mindig erősen jogászai formulázását. Pedig ebben a magyar felfogásban van valami imponáló, feltéve, hogy az politikai belátással és a hatalmi erők megfelelő helyes értékelésével párosul. A magyar politikának az a jogászai beállítása, amely az elmúlt századokban mindig megvolt és amelynek a modern időkbe való átplántálására igen nagy befolyása volt Apponyinak is, értékes tulajdonság, amelyet érdemes gondosan megőrizni. Csak nem szabad arra az illúzióra vezetnie, hogy a jog magábanvéve elegendő a nemzeti célok megvalósítására. A jog csak eszköz erre, hatalmas eszköz, de nem egyetlen és egymagában nem is elegendő.

Apponyi nagysága és a magyar politikai életre gyakorolt hatása akkor domborodott ki legerősebben, amikor a nemzeti ellenzék vezére volt. Amikor 1901-ben a Széli-kormány idejében a kormánypártba ment át, ott soha nem érezte magát otthonosan. Széli Kálmán egy ügyesnek tartott taktikai fogással a képviselőház elnöki székébe ültette, azt vélvén, hogy ezzel Apponyi nagy befolyását sterilizálni tudja és hogy Apponyi a pártonfelettséget megkívánó elnöki méltóságban ki lesz emelve a közjogi küzdelmekből. Csalódott. Apponyi elnöki állásában is a nemzeti élet teljességének kiépítésére irányuló törekvések exponense volt, ami csakhamar beigazolódott, amikor ő mint házelnök kénytelen volt — ha múltjával szakítani nem akart — ünnepélyesen fogadni azokat a küldöttségeket, amelyek a nemzeti követelések teljesítését sürgették és amelyeket többnyire az ellenzék szervezett meg a célból, hogy a kormányt sarokba szorítsa. Később Apponyi, mint a koalíciós kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere másodszor is a kormány padjaira került, ezúttal egy nemzeti kormány tagjaként. Miniszteri működésébe belevitte azt a lelkiismeretességet és buzgóságot, amely őt mindenben jellemezte; belevitte magasröptű eszméit is. Kifogástalan, de nem briliáns miniszter volt és gyakorlati alkotásai semmiben sem múlják fölül egy átlagos miniszter alkotásainak mértékét, melyeket ez a feladatuk magaslatán álló hivatalnokai segítségével ér el. Legkiemelkedőbb törvényalkotása a népiskolai oktatás újjászervezését célozta oly intézkedésekkel, amelyeket a nemzetségek maguk ellen irányulóknak tekintettek és amelyek később, mikor Magyarország területének nagy részei idegen uralom alá kerültek, ürügyül szolgáltak az ottani magyarság ellen irányuló hasonló intézkedésekre, — hozzáteszem, hamis ürügyül, mert az elszakított terü-

leteken élő magyarság elleni népiskolai politika nem egy helyen messze túlmént azokon a határokon, amelyeket az Apponyi-féle törvény betartott. Az Összeomlás után Apponyi maga is magánbeszélgetésekben ismételten kételyeket fejezett ki aziránt, hogy vajjon az 6 népiskolai törvényével helyes úton haladt-e és erős érvekkel hangoztatta, hogy legalább folytatni ezt a politikát a megcsonkult Magyarországon megmaradt nemzeti kisebbséggel szemben nem szabad, mert ezzel feláldoznánk minden lehetőséget arra az újjászületésre, a melyre a magyar nemzet vágyódik, ez pedig öngyilkos politika volna.

Az erős jogi érzék és a politikai kérdéseknek a jog szemszögéből való megítélése, ami Apponyi politikai egyéniségének egyik legerősebb és legvonzóbb jellemvonása, tükröződik vissza abban a felbecsülhetetlen értékű működésben is, amelyet Apponyi az összeomlás után mint a magyar legitimizmus elismert vezére kifejtett. E kérdésről tett nyilatkozatai szilárd épületét alkotják azoknak az alkotmányjogi megfontolásoknak, amelyeken a legitimizmus eszméje nyugszik. Alapjuk a jogfolytonosság elve, amely az egész magyar alkotmány fejlődésén végigvonul. Alkotmányt megváltoztatni másként, mint a király és a nemzet együttes akaratával, a jogfolytonosság megszakítását jelentené és forradalmi cselekedet volna, amelyen állandó állapotok ki nem alakulhatnak. A nemzeti élet állandósága szenvedne azáltal, ha a központi hatalom birtoklása körül oly intézkedések történének, amelyek nem gyökereznek a magyar nemzet ősi alkotmányában. A jogfolytonosságnak ez az elmélete lesz mindig a magyar legitimizmus legerősebb alapja és ennek az elméletnek kialakítása és a magyar közvéleményben való megrögzítése körül Andrássy Gyulával együtt Apponyi oly munkát végzett, amelyhez utódaiknak sem lehet több hozzátennivalójuk. Feltűnő azonban, hogy Apponyi, amikor a legitimizmusnak jogi alapjait így megvetette, igen keveset foglalkozott azokkal a politikai érvekkel, amelyek a legitimista gondolat alátámasztására szintén alkalmasak. Ezek a politikai megfontolások abból indulnak ki, hogy a kis és fenyegetett világpolitikai helyzetben élő Magyarország nem teheti ki magát azoknak a veszedelmeknek, amelyekkel a jövőben a magyar központi hatalomnak betöltése a nemzet jövőjére nézve járhat. Tekintve azt a kényes nemzetközi helyzetet, amelyben Magyarország él és tekintve a magyar pártküzdelmek szenvedélyességét, szükség van oly központi hatalomra, amely nem egy« pártok támogatásából meríti a maga tekintélyét, mert üyennek híjján a központi hatalom betöltése körüli küzdelmek a jövőben könnyen vezethetnek polgárháborúszerű összetűzésekre. Számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy amennyiben a sors úgy intézné a dolgokat, hogy valamely aggályos nemzetközi konstellációban kellene egyszer Magyarországnak a központi hatalom betöltéséről gondoskodnia, a külhatalmak igrkekezni fognak ennek a központi hatalomnak mikénti betöltésére befolyást szerezni, sőt esetleg ezen külhatalmak egyikének-másikának külön-külön jelöltjei lesznek, akiknek kezére akarják juttatni a központi hatalmat Magyarországon a korrupció és az erőszak minden eszközének felhasználásával, ami aztán könnyen oly fejleményekre vezethet, mint amilyenekre Lengyelország történelmében találunk

elrettentő példákat. Ezek a megfontolások, amelyek a központi hatalom birtoklásának egy az alkotmány ősi intézkedéseiben gyökerező állandó megrögzítését politikai szempontból is szükségesnek tüntetik fel, szintén éltek Apponyiban, de a legitimizmus melletti beszédeiben nem játszottak különös szerepet, de ő ebben a kérdésben is hű maradt egyéniségéhez, amely, ha csak tehette, a politikai argumentumok zavaros atmoszférájából szívesen menekült át a jogi elgondolások kristálytisztá levegőjébe.

A politika terén, amennyiben az nem volt közjogi politika, Apponyi azokhoz tartozott, akik a nemzet óhajait és a kor kívánalmait a leghamarabb érezték meg és akik belőlük a leghatározottabban vonták le a szükséges következtetéseket. A magyar politikai élet igen sok értékes ösztönzést köszönhet neki. Ha az angol mondást vesszük zsinórmértékül, amely szerint a liberalizmus szelleme a népben való bizalom, mérsékelve az okosság által, míg a konzervativizmus szelleme a nép iránt való bizalmatlanság, mérsékelve a félelem által, — akkor Apponyit a liberalizmus könyvelheti el a maga hívének. Talán az ő esetéből hozzá lehet tenni, hogy az ő liberalizmusát bizonyos vonatkozásokban mérsékelte mély vallásos meggyőződése is, hithű katolicizmusa, ami különösen az egyházpolitikai harcokban jutott kifejezésre. Ilyen értelemben ő maga is emlékirataiban a liberalizmus hívének mondja magát, amikor azt mondja: „Én mindenkor híve voltam a liberalizmus azon alaptételeinek, amelyeknek érvényreemelése az ő halhatatlan érdeme. Ezek: a jogállam, a jogegyenlőség, a személyes és politikai szabadság és minden, ami ebből keletkezik. Ezeket az elveket képviselem és képviseltem akkor is, amikor a divat a liberalizmus ellen fordult. De... az európai liberalizmus súlyos eltévelyedésének tartottam és tartom azt az egyházellenes irányt, amely magát abba befészkelte.“ Apponyi azok közé a nemzeti politikusok közé tartozott, akik a leghamarabb jöttek rá arra, hogy a háború előtti időben fennállott szűk választási jogot nem lehet többé fenntartani. Az elsők közé tartozott, akik érdeklődtek és érdeklődést kelteni igyekeztek a szociális haladás kérdései iránt. Egyike volt azoknak a keveseknek, akik a forradalmi időköt követő zavaros időszakban bátran foglaltak állást a jogrendnek a szélső jobboldali elemek részéről való megzavarása ellen. Végig következetes volt az új szabadságjogok megvédésében és az a határ, amelyen belül ezekben a kérdésekben nem ismert kompromisszumot, igen távan volt megvonva. Engesztelhetetlen harcosa volt a közéleti tisztaságnak, amelyért való küzdelem — a magyar politika dicséretére legyen mondva — a kiegyezés óta jóformán az egész magyar parlamenti történeten végigvonul, talán erősebb mértékben, mint sok olyan országban, ahol e téren Magyarországgal összehasonlítva inkább több mint kevesebb kifogásolni való akadt. Élete végéig nem szűnt meg tisztultabb választási erkölcsöket sürgetni és élete utolsó éveiben állandóan követelte a jelenlegi választási rendszernek megváltoztatását és a titkos választójog bevezetését. A magyar nemzet legmagasabb erkölcsi ideáljai voltak az ő személyében megtestesülve. Neki a politika nem az volt, mint másnak, nem eszköz bizonyos feladatok megvalósítására, — még kevésbé természetesen bizonyos egyéni célok eléré-

sére — hanem a nemzet erkölcsi öntudatának egyik megnyilvánulása. Ez magyarázza meg azt a kivételes szerepet, amelyet a parlamentben — kivált az utolsó években — elfoglalt. Ha megszólalt, a hallgatóságnak az volt az érzése, hogy itt nem csupán egy politikus beszél, aki bizonyos osztály- vagy pártérdekeket szolgál, vagy a legjobb esetben bizonyos határozott eszméket és elgondolásokat akar keresztülvinni, hanem a magyarságnak múltó politikai konstellációktól független lelkiismerete szólal meg. Éppen ezért — hisz a lelkiismeret szavára hallgatni nem kényelmes dolog — tekintélye nagyobb volt, mint befolyása. Tekintélye korlátlan volt, befolyása gyakran megtört kicsinyes érdekeken.

Egyénisége talán a leghatalmasabban nemzetközi téren bontakozott ki a háború utáni időben. Az az örök értékű hatalmas beszéd, amellyel a trianoni békének Magyarországra való rákényszerítésekor a magyar nemzetnek a békével szemben való álláspontját jelezte, a nemzet lelkéből fakadt. Az akkor több mint hetvenéves Apponyi egy félszázadon keresztül mindenki másnál inkább törekedett arra, hogy az egész nemzet szívével érezzen, az egész nemzet agyával gondolkozzék, és senki más ezt nagyobb tökélyel nem érte el. Ez a teljes összeforrottság Apponyi és a magyar nemzet között nyilvánult meg Apponyi mesteri ékesszólásán keresztül ebben a beszédben, amely a magyar nemzet erkölcsi fölényének fényes megnyilatkozása volt. A világesemények folyását a legragyogóbb és leghatalmasabb beszéd sem képes megváltoztatni, kivált akkor nem, ha a világ sorsának intézése elvakult és kicsinyes emberek kezében van, de a magyar ügy elbukásának tudomásulvétele és vele egyidejűleg a magyar nemzet élniakarásának bejelentése nem történhetett volna meg nagyobb méltósággal.

Apponyi szerepe azután mindinkább eltolódott azoknak a kérdéseknek terére, amelyek Magyarország nemzetközi helyzetével voltak kapcsolatosak és amelyek az utolsó tíz évben jórészt a Népszövetségben dőlték el. Erre a szerepre Apponyi kiválóan alkalmas volt, nemcsak ritka nyelvtelenségénél és szónoki erejénél fogva, hanem ama idealizmus révén is, amely őt egész életében vezette. Jó előiskolája is volt erre a feladatra: az Interparlamentáris Unió, amelynek konferenciáin állandóan résztvett, minden alkalommal nagy szónoki sikereket aratva. A világ államférfiainak genfi gyülekezete felszólalásait mindig osztatlan érdeklődéssel és figyelemmel kísérte, — de ez az érdeklődés eleinte inkább csak az esztétikai élvezetnek szólt, amelyet egy nagy szónok meghallgatása nyújt. Azok, akik a Népszövetség atmoszférájában éltek, eleinte túlmereveknek, túlságosan tiltakozásszerűeknek, túlságosan jogásziaknak tartották felszólalásait. Ez azonban csakhamar megváltozott. Apponyi rövid egy-két év alatt teljesen beleélt magát a Népszövetségnek reá nézve eleinte idegen légkörébe. Mind jobban és jobban tudta a magyar nemzet céljait és törekvéseit bekapcsolni abba az ideológiába, amelyben a Népszövetség tagjai éltek és amelyhez mindenkinek alkalmazkodnia kell, aki ebben a testületben hatást akar elérni, ha mégoly jól tudja is, hogy sokaknál nem is ideológiáról, hanem pusztán csak egy bizonyos frazeológiáról van szó. A Népszövetség eszméjének egy buzgó apostola, ki eleinte idegenkedve hallgatta

Apponyi beszédeit, mert azok szerinte: „termékeden régi kontroverziák felélesztésével csak zavarják a nemzetközi együttműködés szellemét“, már 1926-ban elragadtatással beszél Apponyi népszövetségi szónoklatairól. „Egyeden európai államférfiú részéről sem hangzott el emlékezetesebb fejtegetés egy emelkedett szellemben vezetett nemzetközi politikáról, — írja egyik levelében — mint amely Apponyi grófnak az utolsó másfél év során Genfben tartott beszédeiben van lefektetve. Ezek a nemes indulattól áthatott beszédek, telve nemcsak azzal a bölcsességgel, amelyet a közügyekben szerzett hosszú tapasztalat ad, hanem egy a távol jövőbe látó bölcsnek teremtő és alkotó képzetével is, egészen új Apponyit varázsoltak elénk,“ Apponyi bízott a Népszövetségben, bár annak hibáit és tökéletlenségeit nálánál jobban senki sem ismerte és senki nem érezte. Átfogó európai gondolkodás kezdett kialakulni benne és élete végéig szüntelen szellemi munkával azon dolgozott, hogy összeegyeztesse ezt a gondolkodást a magyarság érdekeivel és céljaival, valamilyen magasabb harmóniát teremtve közöttük. A Népszövetség valóban alkalmas tér volt Apponyi nagy képességeinek kifejtésére. Nyelvtudásán és szónoki tehetségén kívül alkalmassá tette erre a feladatra nagy eszmék iránt való fogékonysága és ritka képessége új gondolatok felfogására és asszimilálására, amely fiatal emberek által irigyelhető mértékben megvolt benne egészen haláláig.

Leghatalmasabb fegyvere volt hosszú politikai pályáján nagy szónoki ereje. Abban a két emberöltőnyi korszakban, amelyben Apponyi ott állt a magyar politikai arénában, nem volt senki, akit a szónoki művészet terén vele egy sorba lehetett volna állítani, és talán a múltban is csak Kossuth Lajos szónoki erejét lehetett Apponyiéval összemérni. Gyönyörű, mély és zengzetes hangja volt, amely még akkor is lebilincselte a hallgatót, ha köznapi dolgokról beszélt. Hangja erős volt és dacára ennek lágy, tiszta és erős rezonanciát keltő, úgy-hogy könnyen töltötte meg a legnagyobb termet is, sőt szabad ég alatt is elhatok a legtávolabb állók füléig. Gondolatai minden árnyalatának tökéletes kifejezésre juttatására a legválasztékosabb szavak és fordulatok hihetetlen tömege állt rendelkezésére. Szófüzése és mondatfüzése tökéletes volt és sohasem tette a mesterkéeltség benyomását. Ajkairól a legbonyolultabb körmondatok simán és természetesen folytak. Sohasem akadozott, sohasem ismételte egyeden szavát sem, soha feleslegeset nem mondott, soha szünetet nem kellett tartania gondolatainak rendbehozatalára és sohasem vesztette el a beszéd fonalát. Nem volt beszédeiben semmi terjengősség vagy felesleges szószaporítás. Róla is el lehet mondani, amit egy angol államférfiúról mondtak, hogy: „tudott beszélni dőlt betűkben“, azaz pusztán hanghordozásával, hangjának modulálásával ki tudta emelni egyes szavainak vagy mondatainak jelentőségét. Minden egyes beszédét a magyar szónoki stílus mintaképének lehet tekinteni. Érvelése világos volt, korrekt és teljesen áttetsző, üres hatásadászás sohasem volt bennük. Mestere volt a legbonyolultabb argumentumok művészi felépítésének és premisszát premisszára rakva, ellenállhatatlanul vitte tovább hallgatóságát a maga konklúziói felé. A hallgatóssággal való ösztönszem

kontaktusa mindig megvolt. Ha szükséges volt, mindig rendelkezésére álltak hatásos fordulatok, amelyekkel hallgatói szívét mozgásba hozta. Könnyen talált szerencsés illusztrációkat nézeteinek megtámasztására és gyakran csillant fel szavaiban meleg humor. A retorika csúcspontjait látszólag minden megerőltetés nélkül érte el. Sohasem mutatta a szellemi fáradtságnak még nyomait sem. Érveit bármely pillanatban, különösebb előkészület nélkül, mintegy ösztönszerűen tudta felvonultatni, mindig szigorú logikai felépítéssel, mindig a legválasztékosabb nyelvezetben, mindig a hallgatóságot magával ragadó eszmefűzéssel. Hoz azonban mind a szónokművészetnek úgyszólván külsőségeihez tartozik. Ami Apponyi szónoklatainak teljes értékét megadta, végeredményben mégis az a nagy egyéniség volt, amely ezekben a megnyilatkozásokban visszatükröződött. Beszédei egy erkölcsi magaslaton álló nagy szellem megnyilvánulásai voltak. A legmagasabb perspektívából tekintette át azokat a kérdéseket, amelyekkel foglalkozott és magasröptű eszmék fényét vetítette rájuk. Erős érzések és mély meggyőzések fogtak össze szónoki megnyilatkozásaiban. Valaki azt mondta, hogy a szónokművészet apja az értelem, anyja a lelki indulat, — mindkettő megvolt a szónok Apponyiban. Ő maga mondja emlékirataiban, hogy minden gyakorlottsága dacára mindig bizonyos belső izgalommal állt fel szólásra. „Ha lelkem nem melegszik meg, — teszi hozzá — nem tudok szónokolni.“ Akár kis, akár nagy dolgokról beszélt, mindig egész lelkét fektette bele abba, amit mondott. Magas kultúrája, amely klasszikus forrásokból nyerte első táplálékát, de azután mindvégig mohón szívta fel magába és asszimilálta a modern eszméket is, — nagy szellemi és lelki komolysággal párosult benne. Nem lett volna olyan nagy szónok, ha nem lett volna nagy egyéniség.

Most elvesztettük őt. Az utolsó időben úgy állt közöttünk, mint egy utolsó sudár fenyő letarolt erdő közepett. És a magyar nép szívszorongva várja, fog-e onnan kinőni valaki, aki hozzá hasonló.

A FRANCIA POLITIKA ES A REVÍZIÓ

FORDULÓPONTON látja Gratz Gusztáv a francia nagypolitikát és ezzel az európai politikát általában; a Magyar Szemle utolsó számának egy kiváló cikkében tárta fel rendkívül érdekes gondolatmenetét.¹ Kétségtelennek látszik, hogy a december 11-i öthatalmi nyilatkozat jelentős elvi változásokat hozott a nemzetközi politika világába. Németország és egykori háborús szövetségeseinek elismert »egyenjóságáa. döntő lépés a revízió terén. A francia politika, mely a versailles-i szerződéssel megteremtett hegemoniáját többé egyedül a békemű alapján megvédeni nem tudja, a genfi deklarációban visszavonult a „sécurité“ sáncai mögé. 1919-től 1932-ig győztesek és legyőzöttek álltak egymással szemben a világpolitikában; a múlt év decemberétől fogva a „biztonság“ bonyolult és kellőképp nem értelmezett elve volna hivatott Franciaország hegemonikus, vagy legalább is imperialisztikus törekvéseinek védelmére. Ezzel a francia-német ellentét áttolódott a fegyverkezési vita síkjára; minden egyéb kérdésben volta-képpen leplezetten elismertette a versailles-i szerződés revíziójának elve.

Mikor Apponyi Albert gróf utolsó cikkében, melyet halálos útja előtt a Nouvelle Revue de Hongrie-ban a külföld számára a genfi határozatról írt, mérlegelte a december 11-i esemény jelentőségét, a benne sajátos tapintattal és mérséklettel, szándékosan nem kívánta Magyarország szempontjából vizsgálat tárgyává tenni a deklarációt. „Ami az eddig elért eredménynek hazám szempontjából való jelentőségét illeti, Irta, erről még egy szót sem szóltam és bármily örömteli érzelmeket keltsen is bennem ez eredmény nemzeti szempontból, nem is szándékom róla e percben beszélni. Mert mindenekelőtt az volt a célom, hogy az eseménynek általános jelentőségét világítsam meg és beléfonjam a magunk különleges elégtételét abba az örömbé, melyet ma méltán érezhet az egyetemes emberiség.“.

Apponyi szemei előtt állott már s azóta mind nyilvánvalóbb lett, hogy Magyarország másként fogja értelmezni a revízió. gondolatát, és a genfi események horderejét is másként értelmezi Franciaország, — legalább a hivatalos francia külpolitika. Csupán azokat, kik a december n-i határozat gyümölcsét nagyon is korán akarták élvezni, lepheti meg» Herriot február 3-1 előadása, melyben Magyarország határainak újrendezését egyértelműnek mondta a katasztrófával.³

¹ Magyar Szemle, 1933. XVII. kötet. 105 l.

² Nouvelle Revue de Hongrie, 1933. I. szám, 5. l.

³ „... je ne vois pas comment il serait possible, au profit de la Hongrie ... de procéder sans catastrophes ä un remaniement territorial“. Journal des Débats, 1933 febr. 4., 3. lap.

Ha a jelek nem csálnak, mostantól fogva a francia nagypolitika a kisanant mögött fogja magát elsáncolni s miközben Németország irányában a *sécurité* formuláját kísérli meg érvényesíteni, addig közép- és keleteurópai politikájában változatlanul a békeszerzések, helyesebben a trianoni és *saint-germaini* szerződés alapelveit próbálja megvédeni. A francia „statizmusnak“ új változatával lesz egy ideig dolgunk.

Mióta e folyóirat hasábjain rendszeresen számbavesszük a nyugati nagy nemzetek közhangulatának alakulását a revízió szempontjából, mindig azt tartottuk feladatunknak, hogy a nagyhatalmaknak e „statikus“ politikai szemléletére és e szemléletnek metamorfózisaira mutassunk rá. A magyarság sorsát tizenöt év óta éppen ez a „statizmus“ irányítja. A francia politika nyelvén e szó tudvalévően az 1919. évi békeműhöz, annak betűjéhez és szelleméhez való szívós ragaszkodást jelenti; ellentéte a „dinamizmus“, — az a felfogás, hogy a békeszerzések, mint gyarló emberi alkotások, bírálhatók és felülvizsgálhatók, módosíthatók és megsemmisíthetők, — vagyis alá vannak vetve a történet örök törvényeinek: mulandók.

Miközben e „dinamizmus“ szellemének lassú térhódításairól számoltunk be az évek során e lapokon, — térhódításairól elsősorban Angliában, mert a francia ébredés még soká váratott magára — igyekeztünk közvéleményünk figyelmét a revízió súlyos akadályaira felhívni, mert az ellentábor taktikai ismeretét fontosabbnak ítéltük kezdeti sikereink számbavételénél. Az angol publicisztika tükrében szemléltük ezt a kaleidoszkópot, mely évről-évre kétségtelenül kedvezőbb képet mutatott. Előbb az angol haladó pártok, utóbb a konzervativizmus köreiben tört meg a jég, majd az angliai mozgalom kikezdte a francia politikai világot is, ahol a szélsőbal irányából indult meg a zajlás.¹

Nem érdektelen az egyes étappe-ok feljegyzése. 1930 decemberében még csak azt jósolhattuk, hogy „Anglia közvéleménye fordulat előtt áll... számíthatunk rá, hogy a magyar területi revízió kérdése is előbb-utóbb meg fog érni, — legalább annyira, hogy a nyugati államokban komoly vita indulhasson meg fölötte“². Már háromnegyed évvel utóbb hosszabb cikkben vehettük vizsgálat alá magát e „komoly vitát“; közben a francia baloldal, elsősorban a „Plans“ fiatal előharcosai nyíltan revizionisták lettek. Cikkünket így végeztük:

„A trianoni szerződés tizenkettedik évfordulóján, a beléje ágyazott képtelenségek és igazságtalanságok felfakadnak: a revízió, mely egykor nem volt több a magunk sejtelmesen távol tündöklő álmánál, ma a világpolitikának lassanként egyik alapproblémája lesz.“³

Ezt a felfogást két év alatt a fejlődés menete igazolta. Am közben nyilvánvalóvá vált, amire fentebb már céloztunk, hogy revízió tudvalévően sok mindent jelent a világpolitika nyelvén s bizony korántsem elsősorban a magyar területi integritás helyreállítását. Revízió mindenekelőtt a háborús tartozások reális rendezését jelentette, majd az egyenjogúságot a fegyverkezés terén és csak utolsósorban — a nagyvilág számára utolsósorban — a területi kérdések tisztázását.⁴ Ebből

¹ E kérdésekkel foglalkozó cikkeink: 1. Anglia és a középeurópai kérdés. M. Sz. I, 76. — 2. Románia válsága — angol szemmel. M. Sz. II, 58. — 3. A középeurópai kérdés — Nyugatról nézve. M. Sz. III, 269. — 4. Angol ellenségeink. M. Sz. IV, 68. — 5. Scotus Viator pálfordulása. M. Sz. VIII., 222. — 6. A középeurópai kérdés angol szemmel. M. Sz. X, 394. — 7. Trianon revíziója és a nyugati válság. M. Sz. XIII, 5. L. még a Plans köréről Eckhardt Sándor cikkét „Fiatal franciák rólunk“, M. Sz. XII. 124.

² M. Sz. X. (1930) 398. I.

³ M. Sz. XIII. (1931) 14. 1.

⁴ L. erről Gratz: La Hongrie et L'Europe c. cikkét, Nouvelle Revue de Hongrie, XXVI. 121. 1.

folyik az is, hogy ami eddig a revízióból megvalósult, elsősorban Németországra vonatkozik, mindenekelőtt a német-francia viszonyra. E világpolitikailag nagyobb kérdés mögött szerényebb helyen húzódik meg az úgynevezett „dunai problémakör”, vagyis Magyarország helyzete a kisantant államainak övében.

Ami a nagyhatalmak számára másodrendű, az Magyarország számára elsőrendű érdek: a revíziós gondolatnak a német-francia viszonylatban való előnyomulása érthetően mozgásba hozta a kisantantot, mely hónapok óta „en garde” állásban figyeli mindazt, ami a revízió körül történik. Az utódállamok létükben érzik magukat veszélyeztetve, ha a békemű egész épülete alapjaiban rendül meg; Franciaország, mint fentebb kifejtettük, közép-európai hegemonikus politikáját látja válságban, ha az általa létesített kisantant-szervezetten csorba esik. Valóban láncszem fűződik itt láncszembe s csak egy ponton kell megpattannia a sornak, hogy az egész alkotás halomra dőljön.

TANULSÁGOS MEGFIGYELNI, miként foglalnak állást ebben az új helyzetben a francia politikai élet különböző árnyalatai.

A „statikus” álláspontot már fentebb vázoltuk. Két orgánus tükrében lehet alakulását megfigyelnünk: az egyik a jobboldali nacionalizmus nagy folyóirata, a Revue des Deux Mondes, a másik a vele lényegileg egyívású, a kisantant politikai gondolatvilágához mindig közelállott napilap, a Journal des Débats.

A francia publicisztikának ebben a szélsőjobboldali sarkában, elég jellemzően, ugyanaz a hangulat uralkodik, mint a baloldali kormánypolitika vezetőinél, ami nyilvánvalóan bizonyítja, hogy felelős helyen a baloldali politikusok is a jobboldali nacionalizmus programját váltják valóra. A cél, a francia közvéleményt és még inkább a világ közvéleményét meggyőzni arról, hogy a magyar területi igények kielégítése háborút és ezzel európai és világkatasztrófát idéz fel. Szamba sem jön az a gondolat, hogy az igazság érvényesülése békés úton is elképzelhető, — hogy mindenesetre békés szándékkal és jóérzéssel kell feléje törekednünk. Amit Herriot már idézett nyilatkozatában Európa katasztrófájáról mond, azt René Pinon több szóval így írja körül:

„Egész Németország egyértelműen kívánja az 1919. évi Európa és az azt szervező szerződések lerombolását. Azt képzelik-e, hogy a lengyelek, a románok, a jugoszlávok és a csehszlovákok [Kisantant pillér-állama mily szerényen Jutott e felsorolásban utolsó helyre] hajlandók lesznek, hogy megraboltassák magukat s lemondjanak azokról az országrészekről, ahol testvéreik laknak, anélkül, hogy kardot rántanának? [Magyarország számára még sohasem talált ilyen szép mondatot a RdDM.] Az angol sajtó szükségesnek ismeri el a szerződések revízióját, de békés eszközökkel óhajtja; jobban tenné, ha mindjárt azt mondaná, hogy nem akarja. Németország nem az egyedüli, amely ilyen általános „békés” felfordulást óhajt és előkészít. Az Echi e Commenti c. szemle egy cikke a fasiszta külpolitikát vázolja; az Olaszország és Magyarország közötti megegyezés itt nyilvánvalóan jelentkezik; ilyen terv nem lesz megvalósítható anélkül, hogy Európát négy sarkán tűzbe borítsa. Nemrégiben a magyar miniszterelnök, Gömbös tábornok Rómában tárgyalt Mussolinival és az olasz kormánnyal. Ám Gömbös merész és eltökélt ember, akit skrupulusok alig zavarnak, — szüksége van rá, hogy személyes hatalmát valami nagy nemzeti sikerrel megerősítse. Mussolini a maga részéről viszont nem az az ember, aki sokáig beéri szavakkal, anélkül, hogy tettekhez nyúlna. Wickham Steed, akinek tájékozottsága

mindig komoly, a német-olasz-magyar hármasszövetség szándékait jelzi egy cikkében: Románia és Jugoszlávia megcsonkítása, hogy egy Nagy-Magyarország állíttassák helyre a német és olasz kettős befolyás alatt. Balkáni konföderáció olasz hegemonia alatt. Túlzások talán, mikben azonban nincsen semmi valószínűtlen és egészen megfelelnek, a fasiszta és a magyar aspirációknak. Itt van a löporos hordó. Csodálkozzunk-e, hogy az európai rend csendőreit le akarják fegyverezni?^{1C<}

Külön cikket szentel Pinon január 15-én a „Kisantant és a békeszerződések“ kérdésének. Ebben azt a meglepő tételt állítja fel, hogy a háború előtti európai egyensúly helyébe a háború után a „stabilitás. állapota lépett. „A stabilitás pedig, írja, semmiképpen sem összeférhetetlen a biztonságnak és a jognak új koncepciójával, mely a Nemzetek Szövetségében megvalósulás felé törekszik.. .(Mi azt hinnők, hogy ‚egyensúly‘ és a mai stabilitáson nyugvó ‚biztonság‘ kizárják egymást!) Ennek a stabilitásnak biztosítékát természetesen a kisantantban ismeri fel, melynek Lengyelországgal való megerősödését örömmel regisztrálja; a kisantant külügyminisztereinek állandó szervezete Pinon számára rokonszenves instrumentuma a békének, mely „Középeurópa négy pillérállamán nyugszik“. Titulescu és Benes nyilatkozatait a kisantant politikai céljairól a Revue des Deux Mondes szembeszegi a francia belpolitika békebontóival, másfelől a hűtlenségre hajlamos angol szövetségessel (az olaszról már amúgy is régen és rezignáltan lemondott).

„Benes annyira időszerű nyilatkozatai figyelmeztetés nem csupán a békeszerződések revízióját hirdető nagyhatalmak számára, de egyben baloldali sajtónak is, melynek egyes orgánumai a revízió mellett küzdenek és a Paul-Boncour-kormány némely izgatott tagja számára, kik oly balgán helyezkedtek el a lejtőn, mely Európa lerombolása és ezen át a háború felé vezet... Bízva reméljük, hogy Franciaország nem áll majd a fájdalmas választás előtt, az európai stabilitás politikája mellé szegődjék-e, amelyet törhetetlenül mivel a kisantant, avagy a brit barátság: mellé, amelyhez minden franciát érzelmei fűznek; kívánjuk, hogy Anglia idején értse meg, hogy a saját vére árán velünk együtt épített Európának elpusztítása saját dicsőségének megtagadása volna és egyben tulajdon, érdekeinek sérelme. De korántsem vagyunk meggyőződve, hogy Anglia megérti ezt, mert az angol közvélemény, befalazva a maga inzularitásába, gyakorta csak későn ismeri fel a kontinens életének realitását...“

Pinon meg van győződve róla, hogy a kisantant nem irányul semmiképpen Olaszország ellen s hogy Franciaországnak Oroszországgal létesített paktuma viszont nem érintette Románia érdekeit. Bizonyára nem neheztel érte a Revue des Deux Mondes, ha e két tétellel szemben némiképp hitetlenek vagyunk. Bizonyos lelkes frazeológia nélkül nem lehet a francia szíveket megnyerni, ezért védi ilyen pátosz a békeművet:

„A revízió zászlaja alatt nem a jövő erői csoportosulnak, hanem maradványai egy gyászos múltnak, melynek visszatérnie nem szabad. Az élet, a haladás, a jövő az új Európa oldalán vannak. [Uj Európa alatt a békemű teremtette helyzetet kell érteni.] Londonban és bizonyos francia milieu-kben végre a felismerésnek kell győznie, hogy az 1919. évi békeszerződések korántsem jogászok gyakorlataiul szolgáló szövegek, hanem, hogy a szavak mögött, melyekről azt hiszik, hogy néhány ideológus szeszélye szerint lehet azokon változtatni, a nemzetek élő húsa léleklizik. . . [Az új Európa itt nyilván a kisantantot jelenti.] azt várja, hogy Franciaország, mielőtt a revíziós kampány még kiéleződ-
nék, kijelentse — ha lehet, Angliával együtt, de nélküle, ha muszáj —

¹ Revue des Deux Mondes, 1932 dec. 1. 719. lap.

kategórikus „nem“-szavát, amely végül a homályba veti vissza az anarchia hatalmait. Hozzá a szó egymagában olyan gyógyító és megnyugtató hatással lesz, hogy a világgazdaság is hasznot húzhat belőle.“

Íme, a francia antirevizionizmus megtalálta a világgazdasági válság orvoslásának módját is: elég Franciának egy autoritativ Nemmel odúikba visszaütni a rendetlenkedőket — ki ne gondolna itt éppen Magyarországra? — és ismét pezsgő életre lendül a megbénult gazdasági élet. Ezért valóban érdemes volna nemet mondani, de Franciaországot nem vezetik ily materiális célok, ő mindig eszményekért harcolt, mert: „a kis hatalmakat védeni és csoportosítani, ez a francia diplomácia hagyománya.“¹

NEM LEHET CSODÁLKOZNI, hogy ebben a tükörben a világpolitika minden eseménye csodálatos eltorzulásokat mutat. Herriot például, aki kormányon kívül is, mint láttuk, oly lelkesen védi a békeművet, kormánypolitikus gyanánt is defetista a *Revue des Deux Mondes* számára:

„Nem lehet eléggé sajnálni, hogy Herriot e szavakig ragadtatta magát: „Mikor júniusban a hatalmat átvettem, Franciaország izolálva volt!... Azt mondani, hogy Franciaország izolálva volt, egyértelmű azzal, hogy Belgiumon kívül elfelejtjük a kisantantot, Lengyelországot és az egész »francia rendszert, amelyről legutóbb beszélt Winston Churchill és amely az európai rend és stabilitás támasza a revízió és felforgató veszélyes mozgatóival szemben.“

Különösen Angliával elégedetlen, amint már írtuk, Pinon; a december 11-i genfi deklarációt is Nagy-Britannia mesterkedésére vezeti vissza. „Mikor látjuk már egyszer a brit politikát más foglalatosságban, mint — szövetség ürügye alatt — azon mesterkedve, hogy a béke és a biztonság garanciáit egyenként csavarja ki kezünkől?... a jog-egyenlőség, megadatott Németországnak és a szerződések által leszerelt többi államnak. Ez egyértelmű a versailles-i szerződés ötödik részének kivégzésével... A versailles-i szerződés olyan articsóka, melyet Németország, ha ebben meg nem gátolják, levelenként fog megenni és mi, végül is, elvesztettük léssen a háborút.“³

Épp oly tanulságos, mint a sok keserűség, mit a nagy revü cikkei feltárnak, az álláspont látszólagos hajthatatlansága. Bennünket mind a kettő érdekel. Egyfelől megtanuljuk, hogy a francia nagypolitika változatlanul kitart a győzelem eredményeinek védelme mellett: világosan megérthetjük, hogy az egész biztonság- és stabilitás-fraeológia kizárólag az 1919-ben megszerzett hegemoniát védi. Mindig így volt ez és Gentz Frigyes pompás szavai ma épp annyira igazak, mint voltak 1815-ben a bécsi kongresszus idején:

A társadalmi rend talpraállításának, „Európa politikai rendszere újjáalakításának“ maradandó, az erők egyenletes felosztásán alapuló békének. fennhangzó frázisait produkálták, hogy a népeket megnyugtassák és ez ünnepi gyülekezetnek (a bécsi kongresszusnak) méltóságteljes és nagyszerű képet adjanak; a kongresszus célja azonban az volt, hogy a legyőzöttektől elvett zsákmányt a győztesek között szétosszák.³

¹ RdDM 1933 I. 15. 471. 1.

² RdDM 1933 I. i. 236—240.

³ Egy bizalmas memorandumból idézi Alfred Stem: *Geschichte Europas*, I. 1894, 30 l.

Emellett azonban nyilvánvalóak az elkedvetlenedés és az önbizalom hiányának jelei. Aki a fentebb idézett szövegeket elolvasta, annak figyelmét nem kerülhette el az elkeseredés Olaszországgal szemben, a fájdalmas búcsú az angol közvéleménytől és a francia baloldal mindjobban terjedő külpolitikai érvényesülésének éles kárhóztatása.

Ez a kritika a baloldallal szemben még jobban érvényesül a Journal des Débats hasábjain, mely a Paul-Boncour-kormány külpolitikai, iránytalanságát. éppúgy támadja, mint a Daladier-kormányét, melyben éppen Paul-Boncouré a külügyi tárca. Az előbbi kormány külügyi államtitkárát, Pierre Cot-t (most légügyi miniszter), a Journal des Débats újszólván nap nap után gáncsolta el, mert nem bocsáthatta meg neki, hogy az egykori legyőzöttekkel szemben a megértés politikáját kívánta követni. Cot-ról, ki Magyarországra is ellátogatott, sokan feltételezték, hogy revizionista, bár nem egészen világos, hogy a szónak melyik értelmében az. Mindenesetre abból a körből származik, amely a La République című napüap körül csoportosult s amely magát nyíltan eszmei revizionistának vallja, — élén Emile Roche-sal, a napilap szerkesztőjével.

„Revizionizmus, — írja Roche 'Tout se révisé' című cikkében — mely az élet parancsolatai közé tartozik, befészkelte magát mint egyebütt, úgy itt, a békemű körű is. Bölcs dolog-e elsőbben tudomást nem venni róla, hogy aztán utóbb kénytelenek legyünk kellenlenül engedni neki, más hatalmaknak engedvén át a mozgalom irányítását és előnyeit? Avagy nem sokkal helyesebb és nem sokkal bőkezűbb-e a kezdeményezést magunkhoz ragadni és arra ügyelni, hogy se anyagilag, se erkölcsileg ez a revizionizmus ellenünk ne irányuljon?“

Bölcs álláspont ez s nekünk, kik 1919 óta revizionisták vagyunk, csak azon kell csodálkoznunk, hogy a francia közvéleménynek tizen-négy esztendő kellett, míg e felismerésre ébredt. De a felismerés, mint e cikk során láttuk, még korántsem győzött. Ellenkezőleg: Pierre Cot külügyi államtitkársága — a Journal des Débats szerint — Lengyelország és Csehország szoros szolidaritását teremtette meg a területi revízió kérdésében.

„Prágában szükségesnek tartották ahhoz a francia politikához való ragaszkodást megerősíteni, melyet a békeszerződések alapján nyugvó rend védelme sugall. Különösen azért tették ezt, mivel a magyar revizionisták, megkettőzvén kampányuk erejét, Pierre Cot hatalomrajutását nem átallották úgy mutatni be, mint saját sikerüket, mint a szerződések revíziójára irányuló első lépést... A revíziónak ez a bajnoka, nagy férfja annak a Jeune Gauche-nak, mely a La République és a La Volonté körül csoportosul s amelynek szereplése külpolitikailag még nyugtalanítóbb, mint a belpolitika terén / ez az ,if jú baloldal⁴ csodálatos könnyedséggel teremt kapcsolatot a magyar revízió mágnásaival (?), az olasz fasizmus vezetőivel és a német junkerekkel.“¹

A francia nacionalista lap egyébiránt részletesen foglalkozik egy tünetként nem érdektelen nyüatkozattal, melyet „A csehszlovák sajtószövetség“ adott ki — Varsóból s amelynek némi jelentőségét éppen az adja, hogy lengyel részvétellel készült:

¹ JdD 1933 jan. 30. Pierre de Quirielle: Le révisionnisme et l'Europe Centrale.

„Két nemzetünk, szól a nyilatkozat, teljességgel megegyezik az új Európa védelmére irányuló szándékában; ez az új Európa, a múlttal hasonlítván össze, jobb és igazságosabb nemzetközi rendet jelent. Nemzeteink úgy ítélik, hogy a revizionista erőfeszítések a szabadságon, jogon és igazságon nyugvó európai státus ellen való merénylet és hogy az erőfeszítések valóságos célja az, hogy visszataszítsák Európát a háború előtti igazságtalanság állapotába. Két nemzetünk változatlanul kész a népek őszinte és békés együttműködését támogatni, de készek arra is, hogy ugyanazon energiával megvédjék közös érdekeiket, teljes tudatában lévén annak, hogy a veszély, mely egyiküket fenyegeti, hasonló veszély másukra is. Ugyanakkor nyomatékkal kívánunk rámutatni, hogy a területi változtatások kísérletei, bárhol jönnék és bármelyik országot érintik, nemcsak ezeket az országokat fenyegetik, hanem Európának és a világnak egyetemes békéjét.

Bár alapos okunk van a kételyre hogy ebben a cseh-lengyel nyilatkozatban a lengyel közvélemény többsége szólal meg, mégis tudomásul vehetjük, hogy Franciaország, mely nagyhatalmi szövetségeseit eltávolodni látja, közép- és keleteurópai védősáncának tatarozására nagy erőfeszítéseket tesz. Ezt a célt szolgálja a francia-orosz meg nem támadási szerződés, melynek kapcsán, mint tudjuk, a francia-román viszony megromlott, de kísérletek történtek s úgy látszik sikerrel, a francia-lengyel viszony megszilárdítására. Ha egyéb jelünk nem volna a világ lelkiismeretének megmozdulására, már az is gondolkodóba ejthetne bennünket, hogy Magyarország körül mindenféle szélesen ívelő körben, hol itt, hol amott röppennek fel világító rakéták: a bukaresti anti-revizionista tüntetésektől a varsói deklarációig s onnan ismét a *Revue des Deux Mondes* s a *Journal des Débats* Herriot által is támogatott vészjeléig, mindenféle mozgásban van a front. Aki a hadműveletek természetrajzát megismerte, még emlékszik rá, hogy ilyen, egész arcvonalakra kiterjedő idegesség nagyméretű akcióknak volt csalhatatlan előjele. Ma azt is tudjuk, hogy az akciók néha gyengeség lepléül szolgáltak.¹

Az a *Jeune Gauche*, mely ellen a *Journal des Débats* oly elkese-redetten küzd, mégis tért nyer s némi halvány remény van arra, hogy ebből a sarokból a francia nagypolitikai szellemnek megújulása várható. Jelentős ebből a szempontból Georges Roux-nak, a *Plans* című folyóirat köréből elindult fiatal publicistának tanulmánya, mely most már olyan számottevő és a kormányzati politikától nem is távollévő orgánumban jelent meg, aminő a *Revue de Paris*. E lapokon másfél évvel ezelőtt ismertettük Georges Roux-nak egy revizionista kötetét, — az új szellem első jelét Franciaországban.² Ez az újabb tanulmány, melyet „Magyarország és a dunai kérdés“ címen tett közzé,³ első-sorban nem azért érdekel bennünket, mert benne magyarbarát hangokat vélünk felfedezni, hanem sokkal inkább azért, mert az átértelmezett francia patriotizmus bizonyosságát látjuk benne.

¹ Mikor e cikk sajtó alá megy, Franciaország és a kisantant világgá híreszteli az olasz-német-magyar új „hármasszövetség“ legendáját, melyet Pierre Bemus „La Triplice révisionniste“-nek keresztel el QdD. 1933. febr. 12). Cikkét így zárja: „Jó tudnunk, hol a puskaporos hordó“.

² Georges Roux: *Réviser les traités?* Edition de la *Revue Plans*, 1932. V. ö.: Magyar Szemle XIII. 1933. 101. lap.

³ *Revue de Paris*, 1932 november 15. 377—392. 1.

Az az Európa, amelyet Roux maga előtt lát, német és francia erők egyensúlyán nyugszik, tehát a „stabilitásnak egészen más fizikai törvényein, mint René Pinon és Pierre de Quirielle „új Európája“. Az ő gondolata szerint Magyarország a kisantant számára természetes geopolitikai középpont: „Magyarország funkciója, hogy a Duna-medence peremén elhelyezkedett népek közt híd gyanánt szolgáljon.“ Ha sikerül Magyarország és a kisantant államai közt politikai harmóniát teremteni, Roux szerint, leveszik vállukról a fegyverkezés esztelen terheit, de ugyanakkor megszabadítják őket a nemzetiségi kisebbségek kezelésének nagy erkölcsi terheitől is.

Roux víziója olyan Közép-Európa, amelyben „a gyűlölet falai“ leomlanak; hogy ez a vízió testet öltjön, úgy magyar részről, mint a kisantant államainak részéről mérsékletre, szolidaritás érzésére és a társulás vágyára van szükség,—mindkét oldalon tehát nagy áldozatokra. Franciaországra nagy szerep vár itt: néki kell a megértetés útját e nemzetek közt egyengetni. A kezdeményt Roux mégis a kisantant egy államférfiától várja s azt hiszi, hogy egy dunai politikai konferencia alkalmas volna egy, dunai blokk. alapjainak megvetésére. „Az Anschlusst nem tudjuk másként kivédeni, mint ilyen dunai blokkal. A francia politikának okulnia kell Ausztria esetéből: ha a franciák nem akarják, hogy Európa németté váljék, „harmonikus Európát“ kell teremteniük s következésképp Magyarország számára oly rendszert, amelyben politikailag, de lelkileg is megtalálja' a magyar nemzet a helyét.“ Roux így végzi cikkét:

„A magyar nemzet nagyon is el van foglalva fájdalmas jelenével; segítségre van szüksége, hogy mostani eredményein túlnézhesen és jövőjét előkészíthesse.

Nékünk franciáknak annál inkább erre kell törekednünk, mert a magyar külpolitikának, ha egyszer megszabadult attól, amit a perc reakényszerített, szükségszerűen két lényegi irányban kell tájékozódnia majd: a német hegemoniának ellenállni és egy dunai rendszer megalakítása felé törekedni. Ez a két irány megegyezik a francia politika örök vonalaival. Nincs semmi kétség, hogy a két ország (Franciaország és Magyarország) végül is találkozni fog az európai béke javáért. Nem megvetendő ebben az a segítség, amit egy 10—12 milliós nemzet jelent, bátor, erős és fegyelmezett emberek nemzete. Abban az órában, mikor Közép- és Kelet-Európa helyzete zavarosabb, mint valaha, Magyarország mind növekvő fontosságú tényező.“

Az a revízió, melyet Roux és vele talán az egész ifjú Franciaország hirdet, túlmegy a békeszerződések egyszerű átvizsgálásán és módosításán: revíziója az egész tegnapi és mai francia külpolitikának — egy méltányosabb, harmonikusabb, emberibb világ ígérete.

BALOGH JÓZSEF

A NEMZETI MUNKATERV KÖZJOGI RÉSZE

A GÖMBÖS-KORMÁNY nemzeti munkaterve a II. fejezetben foglalja össze az alkotmányjog és közigazgatás körébe vágó programmpontokat. E pontok közül hét közjogi vonatkozású, de ezek közül ismét négy az állampolgári alapjogokra, egyesülési és sajtószabadságra tartalmaz kijelentéseket és csupán három vonatkozik az állam szervezetére. E három pont a következő:

4. Olyan országgyűlést akarunk, amely a nemzeti közvélemény hű tükrözője és emellett az ország minden dolgozó rétegének képviselője.

5. Szükségesnek tartjuk a választójog reformját, a titkosság elvének érvényesítése alapján, de a nagy nemzeti érdekek legmesszebbmenő megóvásával.

6. Közjogi és államigazgatási berendezésünket — a mai kor követelményeinek figyelembe vételével, de a hagyományokban rejlő erkölcsi erők megóvásával — úgy kívánjuk átalakítani, hogy ez a közjogi és államigazgatási berendezés a nemzeti erők maximumát bocsáthassa a nemzeti célok megvalósítása végett a nemzet vezetőinek rendelkezésére.

Mínt hogy ezek a programmpontok — mint a nemzeti munkaprogram többi részei is — inkább csak az általános alapelveket foglalják össze, szükségesnek mutatkozik megvizsgálni, hogy miképpen lehet és előreláthatólag miképpen kívánja kitölteni a kormány a gyakorlatban a programmszerű kereteket.

A munkaterv 4. pontjában olyan országgyűlés szervezését tűzi ki feladatul, „amely a nemzeti közvélemény hű tükrözője és e mellett az ország minden dolgozó rétegének képviselője“. A munkaterv maga nem mondja meg, hogy ennek a kitűzött célnak milyen országgyűlési szervezet felel meg, de kormánynyilatkozatokból azt a következtetést lehet vonni, hogy a kormány a fejlődés irányát az érdekképviseleti gondolat térhódításában látja.

Az érdekképviseleti rendszer a törvényhozás tekintetében Olaszországban nyert legteljesebb kifejlést s ez a körülmény, valamint az olasz államhoz való barátságos viszony is kötelességünké teszi, hogy megismerjük az olasz országgyűlés szervezetét. Előre bocsátjuk, hogy a fasiszta-rendszer éveken keresztül a népképviseleti alapon álló országgyűléssel kísérletezett és csak 1928-ban szervezte az országgyűlést korporációs alapon. Az átszervezést ugyan a fasiszta államberendezés alapelveivel támasztották alá, de kétségtelen, hogy gyakorlati politikai szempontok is közrejátszottak és a főcél az volt, hogy a fasiszta-kormány állandóan biztos többségre támaszkodhasson nemzeti programja keresztülvitelében.

A politikai képviselő-reformjáról szóló 1928 május 17-i 1019. számú olasz törvény szerint a képviselőház alakításának három mozzanata van:

- a) az ajánlás (javaslat), b) a jelölés és c) a választás (hozzájárulás).
- a) 800 képviselőjelöltet a törvényileg elismert szakszervezetek szövetségei ajánlanak, 200-at pedig a törvényileg elismert jogi személyek és nemzeti jelentőséggel bíró egyesületek. Az egyes jogi személyek és egyesületek ajánlási jogaikat egy 5 szenátorból és 5 képviselőből álló bizottság javaslatára királyi rendelettel kapják.
- b) Az ajánlottak közül a fasiszta nagytanács jelöl 400-at, de ha szükségesnek látja másokat (nem ajánlottakat) is jelölhet (pl. irodalmi, művészeti, politikai vagy katonai személyiségeket). Ez a hivatalos országos lista.

c) Választás szempontjából az egész országot egy kerületnek tekintik, szavazóközségeket azonban rendszeresen minden községben alakítanak. A szavazás az egész listára igennel vagy nemmel történik.

Ha az érvényesen leadott szavazatoknak legalább a fele elfogadja a nagytanács listáját, a képviselőjelölteket megválasztottaknak kell tekinteni. Ha a szavazóknak több mint a fele nem fogadja el a listát, új szavazást kell elrendelni, amelyen a legalább 5000 tagot számláló szervezetek és egyesületek saját listát állíthatnak a képviselők háromnegyedére nézve. A legtöbb szavazatot kapott listán szereplő képviselőket kell megválasztottaknak tekinteni. A képviselők egynegyedét pedig a többi listából állítják össze a szavazatok arányában.¹

A szenátus szervezetét a fasiszta-rendszer nem változtatta meg és így az ma is régi összetételében működik tovább. E rendszer szerint a szenátorokat a király korlátlan számban és életfogytiglan nevezi ki a 40 éven felüli állampolgárok bizonyos csoportjaiból (pl. főpapok, fő-tisztviselők, képviselők, stb.).

A képviselőház és szenátus mellett a fasiszta-alkotmány döntő szerepet biztosít a közéletben a fasiszta nagytanácsnak. Ennek szervezetéről és hatásköréről az 1928 december 9-iki 1693. számú olasz törvény rendelkezik. A nagytanács elnöke a kormányelnök, jegyzője a fasiszta-párt titkára. A nagytanács tagjai:

1. határozatlan időre: a quadrumvirek; továbbá, akik a kormánytagságuknál fogva legalább 3 évig a nagytanácshoz tartoztak; akik 1922 óta a fasiszta-párt titkári hivatalát viselték;

2. hivatali állásuknál fogva és annak idejére tagok: az országgyűlés két házának elnökei, az államtitkárok és a miniszterelnökségen az államtitkárok; az önkéntes nemzeti biztonsági katonaság főparancsnoka; a fasiszta-párt igazgatótanácsának tagjai; a különböző államvédelmi bíróságok elnökei; az elismert fasiszta szakszervezetek szövetségeinek, valamint egyes kulturális és szociális fasiszta szervezetek elnökei. Ezen második kategóriába tartozók tagságát a király állapítja meg rendelettel a kormányfő javaslatára és ezt a tagsági jogot bármikor vissza lehet vonni.

A kormányelnök is adhat tagsági jogot saját határozatával. A tagságot vissza is vonhatja vagy bizonyos idő elteltével megerősítheti. Szakértőket esetről-esetre is hívhat a nagytanács munkájában való részvételre.

A nagytanács tagjainak mentelmi joguk van. A szenátorok és képviselők egyidejűleg a nagytanács tagjai is lehetnek.

A nagytanács határoz a fasiszta-párt rendje, szabályzatai, valamint politikai iránya felől; az igazgatótanács tagjainak és legfőbb tisztviselőinek kinevezése és visszahívása felől; ez jelöli a képviselőket; összeállítja a kormányelnök javaslatára azoknak listáját, akiket a kormányhivatal viselésére alkalmasaknak talál.

A nagytanács véleményező joga a következő ügyekre vonatkozik: i. trónöröklés, királyi jogok; 2. a nagytanács, valamint a parlament mindkét házában összeállítása; 3. a kormányelnöki jogok; 4. a végrehajtó hatalom jogszabályalkotási joga; 5. a szindikátusi és korporációs rendszer;] 6. az állam és a Szentszék viszonya; 7. az ország területének (beleértve a gyarmatokat is) változására vonatkozó államszerződések.

¹ Dr. Manfredi Siotto-Pintor: Die obrigkeithliche Rechtsentwicklung in Italien in den Jahren 1926 bis 1928. (Jahrbuch des öffentlichen Rechts 17. kötet, 201—238 oldal.)

KÉTSÉGTELEN, hogy az olasz törvényhozás ez ismertetett szervezete, a képviselőház összealkotása és a fasiszta nagytanács szerepe sok eredetiséget és sok érdekes gondolatot mutat. De az is kétségtelen, — amint ezt maga Mussolini is kijelentette — hogy teljesen a mai Olaszország különleges helyzetéhez alkalmazkodik és nem emel igényt arra, hogy a többi állam alkotmányosságának mintájául szolgáljon.

Az egész fasiszta államrendszer középpontjában ma az érdekképviseleti gondolat, a korporációs rendszer áll. Ez a gondolat nem a fasiszmus találmánya. Hogy az állampolgárok ne egyénileg, hanem mint valamely karnak vagy osztálynak (korporációnak) a tagjai vegyenek részt a közéletben, ez a gondolat a népképviseleti rendszer térhódítása előtt általában el volt fogadva. A múlt századokban a társadalom egyes csoportjai, a karok és rendek egymástól el voltak választva és a közéletben is ilyen csoportosításban gyakorolták vagy nem gyakorolták jogukat (főnemesség, nemesség, polgárság, parasztság).

A népképviseleti rendszer ezeket a megkülönböztetéseket megszüntette és lehetővé tette, hogy az egyesek származásukra és foglalkozásukra tekintet nélkül, mint valamely választókerület polgárai, közvetlenül vegyenek részt a közhatalomnak a gyakorlásában.

Természetesen a népképviseleti rendszernek is jelentkeztek a hátrányai és ezek a hátrányok még megsokszorozódtak a választójognak a kiterjesztésével, illetőleg általánossá tételével. Általában keresik a módokat e hátrányok kiküszöbölésére és ezen orvosszerek között merült fel az érdekképviseleti rendszer visszaállításának a terve is.

Ezen elgondolás szerint az egyén közéleti elhivatottságának legilletékesebb bírái az ő foglalkozásbeli társai. Ha tehát közéleti szerepet akar nyerni, elsősorban hivatásbeli társainak elismerését kell megszereznie. Az állampolgárokat tehát foglalkozásuk szerint csoportosítani kell, az egyes csoportokat meg kell szervezni és az egyes egyén csak ezen csoportok révén és azok által érvényesülhet. A középkori származási csoportok helyébe tehát a foglalkozási csoportok rendszere lépett.

Az érdekképviseleti gondolat kiindulópontja sok tekintetben helyes, a keresztülvitel azonban sok nehézséggel jár és könnyen vezethet el-fajulásra.

Elsősorban is az érdekképviseleteket nagyon nehéz olyan módon megszervezni, hogy minden csoport jelentőségéhez és értékéhez képest igazságos módon folyjon be a közügyek intézésébe. Az egyes csoportok számszerű arányának elfogadása a középosztályok háttérbeszorulását vonná maga után, az egyes csoportok jelentőségének mérlegelése pedig nagyon ingatag alap.

Másodsorban kézenfekvő, hogy az érdekképviseletek választottjai magukat elsősorban a saját osztályuk képviselőjének tekintik és a kari érdekek érvényesítését helyezik előtérbe. Elfelejtik a főcél: a közjót, a kari szűkkeblőség és az érdekellentétek kiélezése lesz úrrá, ami a társadalmi békét is veszélyezteti, az állam öncélúságát is elhomályosítja.

Harmadsorban kézenfekvő a veszély, hogy az egyes társadalmi csoportok megszervezése nem a legelhivatottabbak kezébe kerül, hanem a vezetés az eddigi tapasztalatok szerint azoknak a kiváltsága lesz, akik szervezőképességüknél fogva azt magukhoz képesek ragadni.

Ha nézzük meglévő törvényes és társadalmi érdekszervezeteinket, látjuk, hogy az irányítás igán gyakran nem azok kezében van, akik működésükben az egyes részérdekeken felül emelkedő közjót, a magas nemzeti szempontot tartják szem előtt, hanem akik a különleges kari érdekek túlzó hangoztatásával igyekeznek maguknak érdemeket szerezni. A mérsékelt, nemzeti szempontból megbízható elem ezekben az érdekképviselésekben gyakran alig jut szóhoz. Meg vagyok győződve, hogy például az országgyűlésen ezidőszerint helyet foglaló gazdák, ügyvédek túlnyomó része érdekképviselési alapon nem kapna mandátumot.

Bármily előnyei is vannak tehát az érdekképviselési rendszernek, annak alkalmazásánál a legnagyobb óvatossággal kell eljárunk. Figyelembe kell vennünk különösen azt, hogy Olaszországon kívül nincs állam Európában, amely az érdekképviselési gondolatnak már eddig is annyira hódolt volna, mint éppen hazánk. A magyar országgyűlés felsőháza jóformán teljesen érdekképviselési alapon van szervezve; a törvényhatósági bizottságokban is mindenütt ott vannak az érdekképviselések küldöttei.

A magyar országgyűlés felsőházában az érdekképviselési gondolat úgy van megvalósítva, hogy a különféle kamarák (mezőgazdasági, kereskedelmi és ipar-, ügyvédi, közjegyzői, mérnöki kamarák), a vitézi szervezet, az egyetemek és különféle főiskolák, az áru- és értéktőzsde megfelelő számban tagokat választhatnak, az Országos Orvosszövetség, az OMGE és GyOSz pedig tagokat jelölhetnek. A szakszerűség előmozdítására szolgál, hogy a felsőházban hivatalból tagok a főbírók, a koronaügyész, a honvédfőparancsnok, a Nemzeti Bank és az OTI elnöke, az egyháznagyok és hogy az államfő 40 tagot életfogytiglan kinevezhet. A törvényhatóságok képviselői a magyar középosztályt juttatják be a felsőházba.

A felsőháznak ez a szervezete régi magyar hagyományokat keltett új életre. A törvényhatóságoknak 1848-ban megszünt követküldési jogát éleszti fel és ennyiben megfelel azoknak az indítványoknak, amelyeket az 1885. évi főrendiházi reform alkalmával Szilágyi Dezső és társai terjesztettek elő. Irányi Dániel pedig már ekkor indítványozta, hogy a főrendiházban a legfontosabb közművelődési intézetek, az ügyvédi, ipar s kereskedelmi és gazdasági testületek választott képviselői helyet kapjanak. A felsőházzal szülő 1926: XXII. törvénycikk első javaslata is már 1921-ben készült el, tehát sokkal hamarabb, mint az olasz reform.

Tehát az érdekképviselési gondolat bevitele a törvényhozásba teljesen magyar talajból fejlődött és a fejlődés iránya az volt, hogy a szakemberek és érdekképviselők az átszervezett felső kamarában kapjanak helyet. A későbbi olasz reform viszont a szenátust hagyta érintetlenül, a képviselőházat szervezte át korporációs alapon. Úgy hisszük, a magyar fejlődésnek eddigi irányához hűnek kell maradnia.

Azt is figyelembe kell venni, hogy az 1929: XXX. és 1930: XVIII. törvénycikk a törvényhatósági bizottságban is jelentős szerepet biztosítanak az érdekképviselések küldötteinek, a szakembereknek és vallásfelekezetek lelkészeinek. E törvények tehát a felsőháznál bevált gondolatot már értékesítik a közigazgatásban is.

Képviselőházunk szervezetének alapja 1848 óta a népképviselési rendszer. Ennek a rendszernek a hitelét a magyar közvéleményben még a választójog kiterjesztése sem tudta megrendíteni. Ha nézzük a képviselőház összeállítását, láthatjuk, hogy abban a választójog általánosítása ellenére túlnyomó részben a magyar középosztály tagjai foglalnak helyet, tehát azok, akik leginkább képesek az osztályérdekek fölé emelkedve az egyetemes nemzeti szempontok szerint irányítani a törvényhozás munkáját. Nem hisszük, hogy a mi viszonyaink között a népképviselési alapon szervezett képviselőház ezentúl is a legkisebb mértékben is akadályozná egy nemzeti irányú munkaprogramnak a végrehajtását. Sőt valószínű, hogy ebből a szempontból egy érdek-képviselési alapon szervezett kamaránál még alkalmasabb.

Komoly szükség nélkül lehetőleg nem kívánatos módosítani az országgyűlés történetileg kialakult szervezetét és azért az érdekképviselési gondolatnak a kiterjesztését is inkább fokozatosan szabad keresztülvinni. Először különben is az összes foglalkozási ágak törvényes érdekképviselését kell megszervezni; azután következik ezeknek az érdekképviseléseknek egy központi tanácsba való összevonása és csak ezután lehetne szó arról, hogy ennek a tanácsnak a törvényhozásba bizonyos befolyás adassék. Az ipari munkásság törvényes megszervezése arra is módot fog adni, hogy a felsőházban eddig hiányzó ez a foglalkozási ág országgyűlési képviselőhöz jusson.

A nemzeti munkaterv 5. pontja a választójog reformjáról szól. Szükségesnek tartja a titkosság elvének érvényesítését, de a nagy nemzeti érdekek legmesszebb menő megóvásáért. A választójog kérdését érinti a 4. pont is, amikor azt kívánja, hogy az országgyűlés az ország (?) minden dolgozó rétegének képviselője legyen.

Hogy a titkosság bevezetését tovább nem lehet halogatni, azzal ma már kétségtelenül számolnunk kell. És a fővárosi választások (úgy az országgyűlésiek, mint a törvényhatóságiak) bizonyos reményt keltenek, hogy a titkosság nem fog a nemzeti érdekek nagyobbmértékű kockáztatásával járni. Azt is figyelembe kell venni, hogy a titkosság nemcsak a kormánybefolyás ellen véd, hanem más illetéktelen befolyások és a tömegterror ellen is.

A választójog kérdése azonban így is nyitott kérdés marad, amelyre a program legfeljebb annyiban utal, hogy a nemzeti szempontokat meg kívánja óvni és hogy a dolgozó rétegek képviselését helyezi előtérbe.

Mikor a program a dolgozó rétegek képviselését hangoztatja, ezt bizonyára nem érti így, mint a kommunizmus, amely a tőkéseket, vállalkozókat, lelkészeket, kereskedőket, stb. a választójogból kizárta. A program nyilvánvalóan csak a foglalkozási osztályok korporációk) szerint való szervezés kívánatos voltára akar utalni. Lássuk röviden, miképpen szabályozták Olaszországban a választójogot!

Az 1928 szeptember 2-i 1993. számú olasz királyi rendelet szerint szavazati joguk van a nagykorú állampolgárokon felül azoknak a 18. életévüket betöltő házasoknak vagy özvegyeknek is, akiknek gyermekük van. További feltétel: *a)* valamely szindikátusi tagsági díj fizetése, vagy *b)* bizonyos adó fizetése, vagy *c)* névre szóló értékpapír utáni járadék élvezése, vagy *d)* állami, községi, stb. illetménynek, nyugdíjnak, stb. élvezése, vagy *e)* a katolikus klérushoz vagy más néven vallásfelekezet papságához tartozás. A választójog nincs semmiféle képzettséghez kötve.

Véleményünk szerint az 1925: XXVI. törvénycikk választójogi szabályait fenn lehetne tartani. E törvény szerint 1931-ben több mint két és fél millió volt a választójogosultak száma, úgyhogy ma az országban a nagykorú férfiaknak körülbelül 80%-a választójogosult. Ez az arány az elemi ismeretek terjedésével még folyton javulni fog. Az elemi ismeretek előírása olyan cenzus, amelyet mindenki ingyen megszerezhet, sőt köteles megszerezni és így ez a választójogi feltétel a legdemokratikusabb.

Nincs itt helyünk arra, hogy az országgyűléssel kapcsolatosan számbajövő reformtervekkel részletesen foglalkozzunk; egynéhányra azonban mégis reá kell mutatnunk.

A jelenlegi választókerületi beosztás bizonyára igazságtalan és nemzeti szempontból hátrányos. Ha az egy képviselőt küldő választókerületi rendszer érvényben marad, új választókerületi beosztásra van szükség; ha pedig mindenütt a lajstromos rendszerre térünk át, az ország területét úgyis nagyobb (több képviselőt választó) kerületekre kell felosztani.

A jelenlegi képviselőjelölési rendszer szintén reformra szorul, hogy a tapasztalt visszásságok megszűnjenek.

Az összeférhetlenség szigorítására vonatkozó törvényjavaslatot mielőbb törvényerőre kell emelni. Ha a nemzeti munkaterv a 19. pontban az álláshalmazások ellen foglal állást és a 20. pontban szigorú tisztviselői összeférhetlenséget ígér, e szigorú a törvényhozás tagjainak magukon kell kezdeni, különben munkájuk nem hoz megnyugvást. Az összeférhetlenségi bíraskodást független bíróságra kell bízni.

A mentelmi joggal kapcsolatosan fölmerült visszás jelenségeket meg kell szüntetni és a mentelmi jogot végre törvényileg szabályozni. A mentelmi jog ne lehessen a felelősség alól való szabadulás eszköze.

Az országgyűlési hírek közlésének a szabadságát korlátozni kell olyan irányban, hogy ne kerülhessenek a parlament szószékéről a törvénytelen izgatások a sajtó útján a nemzet széles rétegeihez.

Természetesen az országgyűlésen kívül is felmerülhetnek reformgondolatok. Ezekre legközelebbi alkalommal kívánok reámutatni.

VÁLASZTÓJOGI REFORM¹

AKÉPVISELŐHÁZ egyik 1932. évi márciusi ülésén Károlyi Gyula gróf miniszterelnök ezt a kijelentést tette: Senki sem vallja már azt, hogy a legközelebbi választásokat a jelenlegi választójogi törvény alapján tartásuk. Az ősszel bekövetkezett kormányváltás után Gömbös Gyula miniszterelnök is hangsúlyozta, hogy szükségesnek tartja a mai választójogi rendszer megváltoztatását. Ha minden mástól eltekintünk is, ezek a miniszterelnöki kijelentések feltétlenül az időszerű problémák sorába emelték a választójogi reformot. Ennek a kérdésnek rendkívül sok vonatkozása van, amely igen éles ellentétekre adhat alkalmat a különféle felfogások között és az úgynevezett napi politika körébe vág. Ehelyütt ezekről nem óhajtottunk szólni. A kérdés azonban emellett egyetemes jelentőségű s vannak olyan oldalai, amelyek elméletileg és a külföldön fennálló szabályok szerint is teljesen vagy túlnyomó részben tisztázottak. Az ilyen vonatkozású reformgondolatokról kívánunk az alábbiakban képet nyújtani. Ezt a feladatot megkönnyíti az, hogy éppen ezekre a pontokra nézve legújabbban hazánkban is meglehetősen egyöntetű közvélemény alakult ki.

Előre kell bocsátanunk, hogy ezidőszerint még nem áll rendelkezésre olyan alkotmányos rendszer, amely meggyőzhette volna az illetékeseket arról, hogy a többé-kevésbé általános és egyenlő szavazójog alapján létrejött parlament szerepét valamely más rendszerű parlament (érdekképviselő, stb.) jobban betölti. Az ennyire messzemenő reformokat tehát eleve mellőzzük, annál is inkább, mert nézetünk szerint az államéletben is leghelyesebb az intézményeket kellő időben fokozatosan átalakítani s így lépést tartani a haladó idő változó követelményeivel. Ebből kiindulva irányadó elvnek a következőkben is azt tekintjük, miként lehet a jelenlegi állapot aránylag kevés változtatásával elérni vagy megközelíteni a kívánt célokat, ami egyúttal a fontolva haladónak nevezett felfogás számára is némi könnyebbséget nyújt új eszmék elfogadása szempontjából.

Mindezek tekintetbevételével az időszerű választójogi reform azokból a pontokból állana, amelyekre nézve a közfelfogás nagyjában egységesnek tekinthető. Ezek a következők:

- I. A képviselők számának csökkentése.

¹ Miként már múlt számunkban, Bernát István hasonló tárgyú cikkénél kiemeltük, a választójog kérdését aktualitása miatt azon szándékkal tárgyaljuk, hogy a különböző álláspontú cikkekből közönségünk általában tájékozódhassék e komplex kérdéstről, anélkül, hogy a szerkesztőség egyelőre állást foglalna a kérdés gyakorlati megoldását illetőleg.

2. Lajstromos szavazás kisebbségi képviselettel.
  3. Az ajánlási rendszer megszüntetése.
  4. A titkosság kiterjesztése.
- E pontokkal az alábbiakban részletesen foglalkozunk.

1. A KÉPVISELŐK SZÁMÁNAK CSÖKKENTÉSE. A magyar képviselőház jelenleg 245 tagból áll. Hogy a jelenlegi létszám túlnagy, ahhoz aligha fér kétség, hiszen a 18 millió felüli Magyarországnak a háború előtt 413 képviselője volt, majd az 1914. évi reform szerint 435. A 9 millió lakost el nem érő Csonka-Magyarországra eszerint körülbelül 200, legfeljebb 210 képviselő jutna. Ha pedig a szomszéd államokat nézzük, a kb. 6 milliós Ausztriának 165 és a majdnem 15 milliós Csehszlovákiának 300 képviselője arányában is túlnagy nálunk a képviselők száma, még ha nem is szólunk a távoli Hollandia, Belgium vagy Svájc sokkal kisebb parlamentjeiről. Ezeknek a kicsiny, de nagyműveltségű európai államoknak s a szomszédos nyugati utódállamoknak példája egyaránt megmutatja, mennyire súlytalanok az olyan érvek, hogy a nagyobb létszámú parlamentben jobban kifejezésre jutnak a közvélemény árnyalatai.

A képviselők számának csökkentése mellett szól az is, hogy csak előnnyel járhat, ha a törvényhozó testület a maga túlméretezésével nem ad követésre alkalmatlan példát a bürokráciának.

Anyagi megtakarítást is jelent a csökkentés az államháztartásnak, mert egy képviselő évi javadalmazása még a fizetések és tiszteletdíjak leszállítása után is megközelíti a 9000 pengőt. Ha 40 képviselővel kevesebb volna, ez mintegy 350.000 pengő megtakarítást jelentene a budget kiadási oldalán. Amikor manapság a hatos bizottságok és egyéb fórumok fontos dologi kiadások törlesztésével és tízezernyi apró existencia családi stb. pótlékának lefaragásával próbálják egy-két százezer pengő erejéig leszorítani a kiadásokat, nem látszik elvetendő gondolatnak 350.000 pengő törlése ott, ahol az mindössze 40 egyént s elég nagy részben jómódú embereket érint.

A képviselőház tagjainak számát tehát indokoltan lehetne csökkenteni olyan mérsékelt arányban, hogy az eddigi 245 helyett ezentúl 205 képviselő legyen. Ez a 163%-os csökkenés egyáltalán nem változtatná meg a parlamenti testület szerkezetét, az aránylatok éppen úgy képviselethez juthatnának és amellett, hogy arányos volna a képviselők háború előtti számával, a szegény Csonka-Magyarországhoz sokkal illőbb berendezkedés volna, mint a mostani. Az eddigi több képviselő politikai elhelyezkedésének szempontjából — ha ez egyáltalán felmerülhet — a felsőház átszervezése jelentene megoldást, ha t. i. a rendi és érdekképviseleti csoportok mellett — szintén megfelelő létszámcsökkentéssel — egy szenátusi jellegű csoport, magasabb korhatárral az aktív és passzív választói jogban, választatnék be.

Ha 205 tagból állana a magyar képviselőház, akkor nálunk átlagban 12.450 választóra jutna egy képviselő (eddig 10.420-ra), szemben pl. az ausztriai kb. 25.000-rel, a csehországi 30.000-rel, míg pl. a német birodalomban 60.000 szavazó választ egy képviselőt. A csökkentés mérve ilymódon valóban a legmérsékeltőbb volna.

Különösen világossá válik a képviselők számának csökkentésére irányuló törekvés helyessége akkor, ha a mai magas létszám keletkezési okait tekintjük. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a trianoni határ által kettészelt kerületek ittmaradt részét mindenütt meghagyták önálló kerületnek. Az ügynevezett csonka kerületek duzzasztják meg a képviselők létszámát nagyobbra, mint amennyi a csonka ország lélekszámának megfelelne. Ha leszámítjuk Budapestet, környékét és a törvényhatósági jogú városokat, amelyeket Trianon ebből a szempontból egyáltalán nem érintett, akkor 196 kerülettel kell számolnunk. Ezek közül majdnem 40 a többé-kevésbé csonka kerület, vagyis éppen annyi, amennyivel a mandátumok száma csökkentendő volna.

A kerületi beosztáshoz nem fűződik a magyar nemzetnek semmiféle történelmi tradíciója. De még a vármegyéket is lehetett közigazgatásilag egyelőre egyesíteni, amint a hivatalos elnevezés mondja. Mennyivel inkább lehet megszüntetni a kerületi beosztás kirívó trianoni aránytalanságait, amikor a helyzet e tekintetben az, hogy míg a Budapest-környéki kerületben majdnem 100.000 választónak van 5 képviselője, vagyis kb. 20.000 szavazóra esik egy mandátum s különben is számos kerület szavazóinak száma meghaladja a 16.000-et, addig Torontál megye megmaradt részében

a nagyszentmiklósi kerületnek 901 szavazója,

a törökkanizsai kerületnek 2771 szavazója külön-külön választ egy-egy képviselőt.

Ugyanígy Ung megye megmaradt részén a csonka nagykaposi kerületnek 1457, a csonka bácsmegyei tompái kerületnek 1432, a csonka gömörmegyei feledi kerületnek 1949, a biharmegyei csonka székelyhídi kerületnek 1989, a csonka Komáromnak 1995 szavazója van.

Hat kerület szavazóinak száma 2000-en alul, kilenc kerületé 2000 és 3000 között van és összesen 29 kerület szavazóinak száma nem éri el a 6000-t. Ez az igazságtalan állapot többé nem tartható fenn, hiszen az aránytalanság annyira megy, hogy pl. csonka Abaúj-Toma vármegye 29.401 szavazóval éppúgy öt képviselőt választ, mint pl. Sopron vármegye 59.762, vagyis több mint kétszer annyi szavazóval és a Budapest-környéki kerület 98.900 szavazóval.

A megoldás a lajstromos választás bevezetésében van, ami egyúttal kizárja azt a látszatot, mintha a csökkentés egyes képviselők mandátuma ellen irányulna.

2. LAJSTROMOS SZAVAZÁS KISEBBSÉGI KÉPVISELETTEL. Ma, amikor Budapesten, környékén és az ország legkülönbözőbb részem fekvő törvényhatósági jogú városokban már lajstromosan és pártok szerint választják meg az országgyűlési képviselőket s amikor ez a választási mód a törvényhatósági választásoknál minden vármegyében érvényesül, önmagukról elesnek azok az érvek, amelyekkel valamikor a lajstromos szavazás idegenszerűségét, a magyar szellemmel össze nem férő voltát igyekeztek bizonyítani.

Egészen kétségtelen az, hogy a kisebbségnek is megfelelő képviseletet nyújtó lajstromos szavazás útján a parlament tökéletesebb képét adja a közvélemény valóságos megoszlásának, mint a többség

kizárólagos és nyers érvényesülése esetén. A közmondás szerint a fák nem nőnek az égig, amiben benne van az, hogy ne is nőjenek. A parlamenti többségeknek sem szabad túlságosan megnőniük. Már csak azért sem, mert a közvélemény a legritkább esetben lehet annyira egységes, hogy kilencven vagy százszázalékos többség alakuljon ki. Az országban meglevő kisebbséget a képviselőházban is kifejezésre kell juttatni. Ez pedig az egyéni választásnál nem mindig történik meg. 1931 júniusában pl. Baranya vármegyében kb. 10.000, Hajdú vármegyében 12.000, Bihar vármegyében 16.000-nél több, Sopron vármegyében 20.000-nél több kisebbségi szavazat egy mandátumhoz sem jutott.

Az is bizonyos, hogy lajstromos szavazással jobban megközelíthető az a követelmény, hogy a parlament színvonalára a központból valamennyi párt emelő hatással legyen. Minden pártnak kétségtelenül az az érdeke, hogy minél jelentősebb egyéniségeket juttasson be a maga képviselőiül a parlamentbe. Ha nagyobb kerületek vannak és ezekre jelötlajstromokat kell összeállítani, akkor ez a törekvés természetesebben érvényesül, mint ha egyéni hivatalos jelöltekkel kell leküldeni egy-egy kerületbe vagy pedig kizárólag a helyi tényezők döntenek esetleg teljesen a központi, sőt a megyei vezetőség ellenére. Másrészt azonban lajstromos szavazásnál meg kell egyeznie a központnak a helybeli kívánásokkal s így egészséges kompromisszum és kapcsolat jön létre a központi pártérdek és az egyes helyeken érvényesülésre törekvők között. A listás szavazás tehát bizonyos vonatkozásban nemhogy kevesebb, hanem több összeköttetést teremt a főváros és a vidék között, mint az egyéni választás jelenlegi rendszere. Szükségessé teszi az állandó szervezkedést, a kölcsönös mélyrehatóbb megismerkedést fent és lent s amellet egészségesebb alapra helyezi a politikai életet abból a szempontból is, hogy a pártoknak egyenlő mértékkel mér a hivatalos tényezők részéről is, hiszen pl. az elfogadott jelöltlistákat egy plakáton egymás mellett teszik közzé, a világnézeti, politikai vagy egyéni meggyőződésre bízva azt, hogy ki melyiket tartja értékesebbnek.

Az elmondottakból következik már, hogy a lajstromos szavazásnak azt a módját tartjuk megfelelőbbnek, amely egyrésztől együttműködést tesz szükségessé a központi és a helyi tényezők között, másrésztől elegendő érvényesülést enged az egyes vidékek különböző viszonyainak, tehát bizonyos értelemben közelebb áll az egyéni választás rendszeréhez.

Az úgynevezett országos lajstrom nem ilyen természetű. Sem abban a formájában, hogy az egész országban minden pártnak egy-egy nagy listájára szavaznak, sem az egyéni választás korrektúrájául szolgáló kiegészítő országos lajstrom esetén. Az első esetben úgyszólván semmi személyi kapcsolat nincs a jelöltlista és a választók között, csak a pártprogram vagy egy nagy név körül forog minden, hiszen a választók még csak nem is látják soha a megválasztandók nagy részét, nem is hallottak róluk s emellet túlnagy ugrásnak is látszik a választóközönség „nevelése“ szempontjából, hogy a néhány ezernyi vagy tízezernyi lakosú kerület helyett egyszerre hárommillió választó köréig terjedjen a látóköre.

A kiegészítő országos lajstrom viszont — abban a formában, mint az 1925-ös választójog tárgyalásánál felmerült — azért nem látszik elfogadhatónak, mert alapul megtartaná az egyéni választás rendszerét amelyet az előbbieket szerint kevésbé jónak vélünk, azonkívül mintegy kétféle képviselői típust teremtene, olyat, akinek van kerülete és olyat, akinek nincs, végül vagy az összes leadott szavazatok aránya szerint osztanak ki a kiegészítő lajstromnak juttatott mandátum-kontingenst: ebben az esetben a kerületekben megválasztott képviselőkre esett szavazatok voltaképpen kétszeresen érvényesülnek, — vagy pedig csak a kisebbségi szavazatokat összegeznék a lajstrom javára: s akkor az egyéni érvényesülésre képtelenek bizonyult kisebbségi képviselők külön kategóriáját kapnók, ami semmiesetre sem előnyös.

A kívánatos megoldást a vármegyei lajstromos választásban látjuk. Mindjárt hozzá kell azonban tennünk, hogy gyakorlati szempontokból legtöbb helyen a vármegyéknek bizonyos összevonásával kellene a választókerületeket megállapítani. Enélkül ugyanis nem lehet elérni azt, hogy a különböző kerületekben megközelítően ugyanannyi választóra essék egy mandátum és igen különböző volna azoknak a szavazattörödékeknek nagysága, amelyek egyes kerületekben még érvényesülnek és másokban már nem. A tökéletes matematikai egyenlőséget természetesen sem az egyik, sem a másik vonatkozásban nem kell többre becsülnünk, mint azt a szempontot, hogy legalább félig-meddig összetartozó, rokonjellegű vidékek közönsége válasszon együtt egy-egy lajstromos kerületben s hogy a tradíciós vármegyei határokat feleslegesen ne érintsük.

Az alábbiakban két példát adunk a lajstromos kerületi beosztásra. Mindkét esetben kétféleképpen történhetné a mandátumok kiosztása. Vagy úgy, amint most a lajstromos kerületekben történik, azaz a szavazatoknak a mandátumok számával való elosztásánál kapott számot egyszer vagy többszörösen elért pártok egy vagy több mandátumot kapnak s a maradék-mandátumok sorrendben a legnagyobb szavazattörödékeknek jutnak. Vagy pedig úgy, hogy a szavazattörödékeket az egész országban, esetleg egyes országrészekben összegezik és így összesítve történik a második, a maradék-mandátumokra vonatkozó kiosztás. Apró pártok rendszerint a törödékek révén sem jutnak mandátumhoz, mert a nagy pártoknak maradék-szavazatai is legtöbb esetben túlszárnyalják azokat, de külföldi példák alapján kimondható volna, hogy törödékmándátumot vagy csak olyan párt kaphat, amely legalább egy kerületben teljes mandátumot is szerzett, vagy pedig az egész országban összesen bizonyos szavazatszámot kapott. Utóbbi esetben azonban nem tanácsos magas határt szabni, (elegendő volna kb. 10.000-t), különben figyelemreméltó kisebbségek maradhatnak képviselő nélkül s minden ilyen korlátozás veszélyezteteti az alapelvet, a mandátumoknak a szavazatok tényleges arányában való elosztását.

Az első terv, amelyet bemutatunk, a vármegyéknek minél kevesebb összevonását teszi szükségessé és a törvényhatósági jogú városok külön kerületeit teljesen érintetlenül hagyja.

A) Beosztás.

I. Vármegyék :

	Választana	Választók száma 1931-re
Abaúj-Torna és Zemplén vm.	5 képviselőt	(eddig 10), 68.748 választó,
Baranya vm.	7 „	(eddig 8), 95.505 „
Békés vm.	7 „	(eddig 8), 101.643 „
Bihar és Hajdu vm.	8 „	(eddig 12), 91.966 „
Borsod-Gömör és Kishont vármegye	6 „	(eddig 9), 76.579 „
Csanád-Arad-Torontál és Csongrád vm.	6 „	(eddig 10), 72.998 „
Fejér, Komárom és Esztergom vm.	10 „	(eddig 12), 128.067 „
Győr, Moson-Pozsony és Sopron vm.	9 „	(eddig 11), 114.732 „
Heves vm.	7 „	(eddig 8), 88.990 „
Jász-Nagykun-Szolnok vm.	9 „	(eddig 12), 100.589 „
Nógrád és Hont vm.	5 „	(eddig 7), 61.549 „
Somogy vm.	10 „	(eddig 11), 133.314 „
Szabolcs és Ung, Szatmár és Bereg vm.	7 „	(eddig 14), 91.000 „
Tolna vm.	7 „	(eddig 7), 99.987 „
Vas vm.	8 „	(eddig 8), 100.999 „
Veszprém vm.	7 „	(eddig 7), 88.442 „
Zala vm.	9 „	(eddig 11), 113.868 „
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. északi része	15 „	(eddig 17), 180.293 „
Pest vm. déli része és Bács-Bodrog vm. ...	13 „	(eddig 14), 161.769 „

II. Törvényhatósági jogú városok :

Budapest szfv. 3 kerületben választ	25 képviselőt (6+9+10 mandátum),	(329.144 választó)
Szeged	választ 3 képviselőt	(35.776 „
Debrecen	„ 3 „	(29.776 „
Győr	„ 2 „	(16.641 „
Hódmezővásárhely	„ 2 „	(18.294 „
Kecskemét	„ 2 „	(16.826 „
Miskolc	„ 2 „	(20.863 „
Pécs	„ 2 „	(19.843 „
Baja	„ I „	(9.861 „
Sopron	„ I „	(12.274 „
Székesfehérvár	„ I „	(11.945 „

III. Különleges szerepe volt eddig a Budapest-könyéki kerületnek, az eddig kivételes lajstromos, titkos szavazás révén. E kerület az egyetlen, amelynél a mandátumok számának 5-ről 6-ra való emelését a választók igen magas száma miatt (98.914) elkerülhetetlennek tartjuk.

Az egyes kerületekben a mandátumok száma azért nem teljesen egyenlő, hogy ne kelljen megbontani a vármegyei határokat. Aránylag nagyobb a mandátumok száma az ország szívében, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, valamint ott, ahol nagyobb számú város van s ezek eddig önálló kerületet alkottak. Az egyenlőtlenségek jórésze pedig abból származik, hogy egyes helyeken ezidőszerint még nagyobb az aránytalanság s ezt teljesen megszüntetni részben a túlnagy változás, részben a megyei határok miatt nehéz volna.

A jelenlegi állapot rendkívül nagy aránytalanságaira jellemzősül csak annyit, hogy Abauj és Zemplén vármegye ezidőszerint 10 képviselőt választ 68.746 szavazóval, Csanád-Arad-Torontál és Csongrád

vármegye 10-et 72.998 szavazóval, ellenben pl. Tolna vármegye 99.897 választóval csak 7, Heves vármegye 88.990 választóval csak 8 képviselőt küld. Ilyen példa még sok van. Ezeket az aránytalanságokat lehetetlen átvinni a lajstromos kerületekbe s ehhez képest a mi beosztásunk igen nagy nivellálást jelent.

A második terv nagyobb egységekkel dolgozik és a törvényhatósági jogú városokat is beosztja a tíz nagy választókerületbe. Budapest, környéke & Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 3 kerületet, Dunántúl 3, az Alföld 3, az északi dombos vidék 1 kerületet alkot. A kerületek így alakulnak:

B) Beosztás.

1. Budapest székesfőváros (1,005 ezer lakos, 329 ezer szavazó) 24 mandátum.
2. Budapest környéke és Pest vm. Duna jobbparti része (kb. 460 ezer lakos, 136 ezer szavazó) 9 mandátum.
3. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. többi része, Kecskemét város (kb. 950 ezer lakos, 270 ezer szavazó) 22 mandátum.
4. Bács-Bodrog, Csongrád, Csanád-Arad-Torontál és Békés vm., Baja, Hódmezővásárhely, Szeged városok (kb. 990 ezer lakos, 270 ezer választó) 22 mandátum.
5. Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vm. (kb. 730 ezer lakos, 190 ezer választó) 16 mandátum.
6. Bihar, Hajdú, Szabolcs-Ung, Szatmár-Bereg vm., Debrecen város (kb. 970 ezer lakos, 213 ezer választó) 20 mandátum.
7. Abaúj-Toma, Zemplén, Borsod-Gömör-Kishont, Nógrád és Hont vm., Miskolc város (kb. 820 ezer lakos, 228 ezer választó) 20 mandátum.
8. Fejér, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Pozsony, Sopron vm., Győr, Sopron és Székesfehérvár város (kb. 835 ezer lakos, 284 ezer választó) 22 mandátum.
9. Vas, Veszprém és Zala vm. (kb. 890 ezer lakos, 303 ezer választó) 23 mandátum.
10. Baranya, Tolna és Somogy vm. (970 ezer lakos, 368 ezer választó) 27 mandátum.

Ez esetben az arányosítás a választók számához képest még inkább megvalósult. Ilyen nagyságú kerületekben a képviselő és a választók közötti kapcsolat még fenntartható és az egyes kerületeken belül a lakosság nagyjában hasonló jellegű.

3. Az AJÁNLÁSI RENDSZER MEGSZÜNTETÉSE. A jelenlegi választói törvénynek legsúlyosabb kritika alá vont része az ajánlási rendszer. Úgyiszólván semmiféle nézeteltérés nincs abban, hogy ezt a rendszert fenntartani nem lehet. A jelöltek ajánlásáról természetesen a jövőben is gondoskodni kell és nem szükséges megengedni, hogy apró csoportosulások vagy egyéni kedvezményezések elvonják a szavazók egy részét a komoly pártoktól és felesleges izgalmakat és szétforgácsolódást okozzanak a választóközönség körében.

Az ajánlási rendszer megszüntetése alatt azt értjük, hogy ne legyen az ajánlásnak előválasztási jellege, azaz ne kelljen egy pártnak se harcot vívni szinte valamennyi választó aláírásáért, továbbá kizárassék az, hogy akár közigazgatási tényezők, akár mások az összes ajánlások túlnyomó nagy részének tűzön-vízen keresztül való megszerzésével vagy hamisításokkal az egyhangú választást mesterségesen biztosítsák a saját jelöltjük számára, végül ne jusson a választási biztos és bizottság olyan

helyzetbe, hogy az ajánlások óriási számánál és végeredményben hevenyészett összeállításánál fogva képtelenek lévén azokat a szükséges gonddal felülbírálni, vagy gondatlanul vagy tendenciával kell eljárniok. Mindezekre számtalan példát adott a legutóbbi, 1931 júniusi választás. A budapesti kerületek mindegyikében több ajánlást nyújtottak be, — mint amennyi a választók száma, s az elbírálás lehetetlenségéhez képest meglehetősen önkényes döntéssel az egyik kerületben elfogadták olyan párt ajánlását is, amely alig 2000 szavazatot kapott (a minimális ajánlás 5000 volt), a másokban pedig elütöttek a szavazásban való részvételtől olyan pártot is, amely joggal számíthatott 8—10.000 vagy még több szavazóra.

Ezeket a hibákat mind kiküszöbölné és az ajánlással elérni kívánt célt mégis biztosítaná, ha jóval kisebb számú ajánlást írna elő a törvény, ellenben a szelvénygyűjtés és hasonló, alkotmányos aktushoz nem méltó módszerek helyett közjegyzőileg hitelesített aláírások benyújtását kívánná meg. A lajstromos szavazás bevezetéséről szóló fejezetünkben vázolt A) terv szerinti beosztásnál a vármegyei kerületekben és a három budapesti és a budapestkönyéki kerületben 1000—1000, a törvényhatósági jogú városokban 500—500 hiteles aláírás benyújtása volna szükséges, ami a vármegyei kerületekben a szavazók 0.5—1.5%-ának, a városi kerületekben a szavazók 1.5—5%-ának ajánlását jelenti. A B) terv szerint elegendő volna kerületenként 3000 ajánló. Minthogy most a fővárosban és környékén 5000, egyebütt pedig a választók 10%-ának ajánlására van szükség, azonnal nyilvánvaló, hogy a közönségnek mily nagy része mentesülne az ajánlási hajszától. Az ajánlások elbírálása aránytalanul könnyebb volna, mert megfelelő formában elkészített, közjegyzőileg hitelesített aláírásoknál kettős ajánlás, azaz egy személy részéről két vagy több pártnak adott — sokkal kevesebb lehet, mint ma van, hamisítások sokkal kevésbé lehetségesek és a kisebbszámú ajánlást jóval könnyebben, valóban törvényesen a kellő időben és kellő gonddal is bírálhatja el az illetékes fórum. Jelentéktelen párttöredékek pedig 500, 1000 és 3000 hiteles aláírást ritkán képesek összehozni.

A közjegyzői hitelesítéssel kapcsolatos költségek semmiesetre sem nagyobbak, mint a szelvényhajsza költségei és teljesen legális választási költségeknek tekinthetők, sokkal inkább, mint a most erre fordított összegek, amelyek csak a korteskiadásokat szaporítják.

4. A TITKOSSÁG KITERJESZTÉSE. Szándékosan hagytuk utolsónak ezt a pontot, amely a parlamenti és sajtóvitákban legelső helyen szokott állani. Bizonyos ugyan, hogy a titkos szavazás, amely Szovjet-Oroszország és legújabban Jugoszlávia kivételével az egész világon megvan, elvi szempontból az egyedüli helyes szavazási mód, amelynek alkalmazására nézve hazánkban is most már majdnem teljes az egyetértés, hiszen ez a szavazási mód felszabadítja a választót a hatalmi és egyéb tényezők esetleges nyomása alól. Mégis a többi követelmény után szólunk csak róla két okból. Az egyik az, hogy az előbbi három fejezetben tárgyalt reformok a mai helyzethez képest annyival jobban teszik lehetővé a közvélemény akadálytalan megnyilvánulását és a

képviselőházba való bejutását, hogy talán még a nyílt szavazásnak nagyjában a mai mértékben való érvényesülése esetén is — ismételjük: a mostani helyzethez képest — lényeges javulást hoznának a választások tisztasága tekintetében. A másik, ami ezzel tulajdonképpen összefügg, az, hogy éppen ezért, ha vannak, akik aggódnak a titkos szavazás általános bevezetése miatt, ebben a kérdésben azt a fokozatos haladást alkalmazhassák, amelyet jónak látnak. Annyi érv szól a titkos szavazás mellett, hogy a magunk részéről teljesen indokolatlannak tartjuk a nyílt szavazásnak bármilyen kis mértékben való fenntartását, de ha illetékes helyen más vélemény alakulna ki, akkor az előbb említett feltételekkel elfogadhatónak látszanék a titkos szavazásnak csak kiterjesztése is.

A legkevesebb, amiről szó lehet, az, hogy valamennyi törvényhatósági jogú város mellett a nagyobb, legalább 30.000 lakosú megyei városok is titkosan szavazzanak. Ebben az esetben ezeket ki is lehetne venni a megyei kerületekből oly módon, mint a törvényhatósági jogú városokat. Ilyenek volnának: Békéscsaba (2 mandátum), Cegléd, Eger, Kaposvár, Kiskunfélegyháza, Makó, Nagykanizsa, Nyíregyháza, Szentes, Szolnok, Szombathely. Ez 12 újabb titkos kerület volna, amihez hozzájárul még az a 3 törvényhatósági jogú város, amely 1—1 mandátummal most nyíltan szavaz, továbbá a Budapest-környéki kerület 1 új mandátuma, végül Miskolc Diósgyőrrel együtt 2 helyett 3 képviselőt választhatna. Eszerint a leendő 205 mandátumból 63 titkos választással töltenék be, s nyíltszavazásos maradna 142 mandátum, ami százalékosan kifejezve azt jelenti, hogy eddig 18%, ezentúl 31% esik a titkosan szavazó kerületekre. Ennél szerényebb igénnyel ezen a téren, úgy véljük, semmiképpen sem léphetünk fel, még ha teljes egészükben megvalósulnak is a lajstromos rendszerre és a helyesebb ajánlásra vonatkozó követelmények.

Jobb ennél a második átmeneti megoldás, amely abból állana, hogy a titkos szavazást kiterjesztenék valamennyi törvényhatósági jogú és megyei városra, valamint a 20.000 lakost elérő községekre. Ebben az esetben Budapest székesfővároson és a környéki kerületen kívül (428 ezer választó) 10 törvényhatósági jogú (192 ezer választó), 40 megyei város (271 ezer választó) és 6 község (Békés, Törökszentmiklós, Szarvas, Orosháza, Mezőkövesd és Diósgyőr — esetleg Miskolcot 3 kerületre kiegészítve — összesen 42 ezer választó) választana titkosan. Az ország 2.553 ezer választójából 933 ezer, tehát 36% jutna a titkosan szavazók csoportjába. Ilyen megoldásnál nem volna szükséges valamennyi titkosan szavazó helységet külön kerületté alakítani, hanem a vármegyei kerületekhez tartozhatnának s így azok mindegyikében volna titkos és nyílt szavazás is (154 mandátumnál), míg a törvényhatósági jogú városok továbbra is önálló kerületet alkotnának, legalább is az A) beosztás megvalósulása esetén (51 mandátumnál). Itt tehát csak kb. 25% volna a titkos kerület, de viszont a többi kerület választóinak 16%-a is titkosan szavazna.

A titkosság kiterjesztésének ezek a fokozatos módjai — ismételjük— a közvélemény nagy része előtt és az elméleti álláspont szerint is mesterkélt eljárásnak és túlságbanemő óvatosságnak látszanak az

egész világon meglevő állapottal szemben. Különösen nagy súllyal esik latba a titkos szavazás általános bevezetése mellett az az érv, amelyet igen tekintélyes konzervatív tényezők is magukévá tettek, hogy amikor Magyarország népszavazás útján kívánja visszaszerezni a tőlünk elszakított területeket, természetesen titkos szavazást kíván biztosítani az otlakó elcsatolt népségnek, hogy idegen uralom alatt is szabadon nyilatkozthassék meg Magyarország mellett a közvélemény; hogyan követelhetünk azonban másutt titkos szavazást, ha a magunk országában a nyílt szavazás rendszeréhez ragaszkodunk?

A tapasztalás ellentmond azoknak az aggodalmaknak is, amelyek felforgató elemek nagyobbarányú előretörésétől, esetleg uralomra jutásától félnek a titkos szavazás általánosítása esetén. A legutóbbi angol választások megmutatták, hogy nemcsak titkos, hanem a legszélesebben általános választójog mellett is a konzervatív párt kapott abszolút többséget. Franciaországban a szavazatoknak egynegyedrészre sem esik a szociáldemokrata pártra, mint legszélső irányra s a kommunisták száma jelentéktelen. A köztársasági Németországban a kommunisták az 1930. évi választásokon a szavazatoknak csak 15%-át érték el és a szociáldemokratákkal együtt mindössze egy jó harmadrészét teszik ki a birodalmi gyűlésnek, közvetlen szomszédaink közül Ausztriában a kommunisták egyáltalán nem jutottak még parlamenti képviselőhez sem s a szociáldemokraták hosszú idő óta képtelenek a mandátumok felét megszerezni, holott talán minden állam közül Ausztriában a legerősebbek. Csehszlovákiában az 1920. évi erősen forradalmi jellegű parlamentben is csak 35% volt szociáldemokrata (a kommunistákkal együtt) s a kommunisták sohasem vitték 13%-on felül. Egyetlenegy állam sincs, ahol a felforgató szélsőség veszedelmes arányban érvényesült volna a parlamentben a titkos szavazás következtében. Mi jogon és mi alapon volna tehát feltehető, hogy éppen és egyedül Magyarország a kommunistáknak vagy akár a szociáldemokráciának az a kiválasztott földje, ahol minden európai országgal ellentétben ezen az úton többséghez vagy különösen nagy súlyhoz jutnának?

A NÉGY FEJEZETÜNKBEN elmondottak, amint előre jeleztük, nem foglalják magukban egy messzemenő választójogi reform eszméjét s nem ölelik fel talán a most szükséges intézkedések mindegyikét sem. Ez nem is volt célunk. Az itt tárgyalt négy pontban csak a legfontosabbnak s egyúttal nagyjában tisztázottnak látszó és meglehetősen egységesen megítélt kérdésekre kívántunk rámutatni, mert meggyőződésünk szerint az itt vázolt megoldásokkal lényeges és igen jelentős eredményeket érhetünk el alkotmányos életünk egészségesebbé tétele és egyensúlyi állapotának megteremtése terén. Ilymódon hitünk szerint elérhetnök azt a politikai megnyugvást, amelynek szükségességét a nehéz gazdasági helyzetre való tekintettel oly sokszor joggal hangsúlyozzák és ilyen körülmények között a közvélemény túlnyomó nagy része türelemmel megvárná, amíg — megfelelő időpontban — az esetleg más szükséges alkotmányjogi reformok napirendre kerülhetnek.

NÓSZ GYULA

AZ ÉLETKOROK POLITIKAI TÍPUSAI¹

EGYÉNISÉGEK elemzésénél általában fontos típusalkotó szempont, vajjon a lelki életnek melyik mozzanata bennük az uralkodó: a tárgyra irányuló ész-e, vagy pedig az én állapotát tükröző érzelem? Ezen az alapon az egyéniségek két nagy csoportba tartoznak: az objektív embernek és a szubjektív embernek típusába. Hasonlóképp az államférfiak is. Gyakorta emlegetjük az észpolitikust és az érzelmi politikust, különbséget teszünk a klasszikus és a romantikus államférfiak között, sőt találó lenne a politikusoknak hideg apollói és meleg dionysosi típusáról szólnunk. Az egyéniségeknek az ész és az érzelem ellentétére épített kategorizálását kiegészíti a lelki élet harmadik mozzanatának, az akaratnak bekapcsolása, amely mind az objektív, mind a szubjektív ember lelki típusának további színezésében döntő szerepet játszik.

Az objektív típusú államférfi hideg, tartózkodó, flegmatikus, magaviseletében egyenletes, nem közlékeny, méltóságának tudatában van, majesztétikus, le nem ereszkedő, ami könnyen a gög látszatát kelti. Sokszor ez nem gög, hanem önvédelem, hogy ne kelljen a tárgy alapos ismerete híján nyilatkoznia. Az objektív államférfi-típusnak ez a viselkedésmódja abból fakad, hogy benne az ész munkája az uralkodó: a dolgokat sok oldalról hidegen vizsgálja, ezért óvatos, könnyelműen nem ítél és nyilatkozik, kockázatra nem hajlamos. Erősen hajlik az elmélyedő kontemplációra, ezért terveit lassan érleli ki, de aztán makacsul ragaszkodik hozzájuk. Aprólékosan gondos a politikai eszménynek és munkatervnek kidolgozásában, mindig attól tartva, hogy következetlenségen kapják rajta s támadják. Ezért fantáziáját a valóság pórázán tartja, terveit sokáig melengeti, sokszor politikai cunctator, aki a végső következmények logikus elgondolása miatt elszalasztja a cselekvés alkalmát. A dolgokat és problémákat minden oldalról fontolóra veszi, a valóság adekvát képét iparkodik megszerkeszteni rendszeres bizonyítás alapján; a társadalmi-állami életet mint egészet nézi s mint ilyent akai ja tárgyyszerűen fogalmi hálójába fogja.

De ebből az alaposágból, logikai teljességre törekvésből következik, hogy ösztönszerűen fél a rögtönzéstől, nem meleg improvizáló, hanem hideg, klasszikus szónok, aki minden mondatának jelentőségét előre leméri. Mivel a hűvös logikai gondolatmenet lényében az uralkodó, hiányzik belőle a belső hév, magával ragadó pátosz és sugalmazó erő. Egyénisége inkább tiszteletet, mint szeretetet gerjeszt.

¹ A kitűnő szerzőnek „Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata“ c. sajtóalatt levő két kötetes művéből közöljük ezt a részt. *A szerk.*

Nem hódító erő: meggyőz, de nem legyőz. Ahogy a klasszikus típusú tudós nem szuggesztív tanár, mert előadásait előre gondosan kidolgozza (Ostwald „beszélő könyvnek“ nevezi), akkép az objektív típusú államférfi is beszédeit előre kicsiszolja, amiért is hiányzik belőle a személyes melegség és közvetlen inspiráció. Az objektív típusú államférfiban az ész tevékenysége a túlnyomó, ezért ha ehhez valóságérzék nem kapcsolódik, nagy a hajlandósága a pusztá elvekben való gondolkodásra. Mint a princípiumok embere, egyenest fölfelé tör az ideálhoz, szinte csúcsíves architektonikai rendszerben gondolkodik és politizál: gótikus államférfi. Magasba törő ideáljával s elveivel tiszteletet, sőt áhítatot ébreszthet, az eszmények boltozatainak misztikus magasságába ragadhatja a lelket, de lényegében mégis hidegen hagyja, cselekvésre sugalmazó erő nem árad ki belőle.

A szubjektív típusú államférfiban nagy az elevenesség, közvetlenség és melegség, a magával ragadó entuziazmus; a benyomásokra és gondolatokra hirtelen hat vissza, ezeket érzelemmel itatja át, a változatosságra hajlik, örökös szellemi mozgékonyásban él, cikázó elmejárású és fantáziájú, rendkívül termékeny gondolatai rajban röpülnek, azonban csak fölveti őket, de már nincs nyugalma részletes kidolgozásukra: a belső logikai zártságra, elvi rendszerre törekvés hiányzik belőle. Ezért nem a szilárd és terjedelmes munkaprogramok embere, aki szívósan, esetleg évtizedekig ragaszkodik eszméihez. Viszont előnye, hogy fejlődésképesebb, mint az elvek merev embere. Könnyen termel gondolatokat, de nem a logika szillogisztikus díszlépéseiben, hanem túlnyomóan közvetlen intuícióval és fantáziával. Ezért a szubjektív politikai típus átlag könnyen változtatja nézeteit, kevésbé következetes, hajlik a meglepő politikai pálfordulásokra, erősen impresszionista és impulzív, fantáziája gyakran foszforeszkál. Minthogy inkább az intuíciójára támaszkodik s az ösztön buzog benne, ezért a társadalmi-állami életnek csak egy-egy oldalába, valamely részletébe szeret hirtelen és élesen bevilágítani. Ekkor is hajlamos arra, hogy a kérdést, az őt éppen érdeklő részlettárgyat az érzelemben mártsa s ebbe belemélyülve, az egész világban egyoldalúan csak ezt lássa, egy-egy kedvelt részletnek természetét az élet egész körére rávetítse, nem úgy, mint az objektív típusú államférfi, aki gondolatait logikusan és rendszeresen kiépítve, mindig totalitásra törekszik.

Minthogy erős az érzelmi élete, sugalmazó hatású szónok, kinek pátosza és képelete megfogja hallgatóit, beszéde nem előre kihímezett hideg kárpitmunka, hanem melegében mintegy a hallgatósága előtt készül, eszméi és gondolatmenete in statu nascendi közvetlenül ragadják meg azokat, akik szavát lesik. Kitűnően improvizál s ezt maga is mint meleg alkotómunkát élvezi. Ezért a szubjektív államférfinak nagy a hódító lelki hatása. A váratlan helyzetben rögtön feltalálja magát, talpraesett, gyorsan alkalmazkodik. Érzelmi alaptermészeténél fogva beszédében fokozott a mozgalmasság; nem elvont, hanem szemléletes és plasztikus, hajlik a dagályra, a szentimentális cifraságra, a kanyargó csigavonalak szónoki ornamentikájára: ha az objektív államférfi gótikus, akkor a szubjektív a barokk-politikus. Erős az érzelmi reakció módja, szangvinikus; ezért a harc embere, született

agitátor. Politikáját szuggesztív lelki kisugárzásba építi. Pártalakító és pártösszetartó temperamentum, aki erőt tud önteni a csüggedőbe és sugalmazni tud a kitartásra. Nagy akaratnevelő a maga példájával: megsokszorozítja a maga energiáját a mások lelkében. Az objektív apollói államférfi világít, de nem melegít; a szubjektív, dionysosi államférfi rövid ideig fénylik, de mindjárt olvaszt is. Az objektív államférfi élete afféle szabványos, klasszikus dráma, amelyet mint egészet egységben látunk, minden jelenet logikusan a főcselekményt szolgálja. A szubjektív államférfi élete szabálytalan, de lelkünket jobban megfogó romantikus darab, mely tele van ellenmondással, nincsen egységes tengelye, de nagyszerű részek vannak benne, amelyek mélyen a lelkünkbe markolnak.

Az objektív és a szubjektív, a klasszikus és a romantikus, az apollói és a dionysosi államférfinak ez a lelki rajza természetesen csak a szélső típust képviseli. A legtöbb államférfi lelki struktúrája átmeneti forma a kettő között. Ha Augustus császárt, Richelieu-t, Colbert-t, Metternichet, Ito herceget, Disraelit, Deákot az objektív államférfi-típusba soroljuk, ez távolról sem jelenti azt, mintha egészen érzelemtől mentesen üzték volna a politikát. S ha Cromwellt, br. Steint, Clémenceau-t, Briandt, Lloyd Georgeot, Winston Churchillt, Kossuthot a szubjektív államférfiak típusába számítjuk, balgaság volna azt hinni, mintha ezeknek fényes esze nem játszott volna szerepet politikájukban. Itt csak az észnek és az érzelmenek mint lelki mozzanatoknak túlnyomósága forog szóban. Néha egészen meglepő a kettő szerencsés egyensúlya, mint Bismarck, Cavour, Gladstone, Thiers, Mussolini alakjában: heves vérüket a kellő pillanatban az ész szuverénitása alá tudják fogni; ésszt és szenvedélyt, logikus gondolkodást és intuitív megérzést, hideg értelmet és lángoló pátoszt, szabályosságot és szabálytalanságot, rendszerességet és rendszertelenséget, fantáziát és valóságérzéklet, elvhűséget és alkalmazkodást, merevséget és rugalmasságot, egészenlátást és részletbehatolást, hideg tartózkodást és meleg közvetlenséget a szükséges időpontban egyesíteni tudnak sokrétű, gazdag egyéniségükben.

A legtöbb egyén fejlődése folyamán fiatalságában a szubjektív típushoz tartozik, öregségében az objektív típushoz közeledik, férfikorában pedig a kettő átmeneti formáját képviseli.

Az ifjúpolitikusban legtöbbször a szubjektív embertípus ismertetőjegyei maradék nélkül jelentkeznek: az érzelem és indulat az erőtől duzzadó, a benne szunnyadó erőket kibontakoztatni vágyó ifjúnak legfőbb lelki indítéka. Szenvédeyes rokon- és ellenszenv, kíméletlen bátorság, felfokozott önérzet és becsvágy fűti, melyet az élet tapasztalatai még nem tettek óvatossá. Rendszerint a nemzeti szabadság vagy társadalmi reformok eszménye úzi a politikába: friss, hamvas idealizmus feszíti lelkét, amelyet a valóságos életnek, az emberek természetének alapos ismerete még el nem hervasztott. Ezért az ifjúság a politikában túlnyomóan a radikalizmus képviselője: túlzó kritikával, a meglévő hagyományos rend ellen való lázadással kezdi; teljesen új társadalmi rendet akar, reformokat, de nem félig, hanem egészen, gyökerestül és következetesen, nem nézve se jobbra, se balra. Világból dogító politikai hivatást érez, a maga bélyegét akarja az egész világra

rányomni. Ezért gyűlöl minden hagyományos korlátot, mely eszméi diadalmas előrenyomulásának útjában áll. Értékelő felfogása progresszív; a hagyományos értékeket kikezdi, új értéktábláért küzd: ebben látja a haladást. A múltat nem becsüli, gyökeresen szakítani akar vele, hogy az észől megszerkesztett új állami-társadalmi rendet megvalósíthassa; ahisztorikus, mert naiv racionalista; racionalista, mert még nincsen élettapasztalata; idealista, mert azt hiszi, hogy a valóságot az ész alapján tetszés szerint formálhatja. Ezért a legtöbb új mozgalom az ifjúságból indul ki. Noha a racionalizmus az ifjúság lelki akaratának egyik jelentős jegye, ez távolról sem jelenti a valóság feltételeit komolyan és sokoldalúan mérlegelő objektív észnek uralmát, hanem csak a „tisztá“ ész és fantázia hatalmát, mely erős ösztönszerű érzelmi motívumoktól hajtva, az eszmék légüres terében szerkeszti meg egy ideális valóság képét, tele szubjektív vonásokkal. Minthogy az ifjúságnak még nincsen múltja, addigi tettei vagy művei jogcímére még a reformok terén nem hivatkozhatik, ezért legfőbb jogcíme maga a fiatalsága: csak az ifjúság az eleven mozgó erő, a kiáradó vitalitás, mely lehetőségeket képvisel, csakis neki lehetnek friss ideáljai. Az ifjúságnak a lehetőség a legfőbb kategóriája: potendaliter még minden. Persze arra a fiatal politikai titánok nem gondolnak, hogy egy emberöltő múlva maguk is már ideáljaikkal együtt elavult régiségekké száradnak. „Az ember — mondja Széchenyi — életének első felében ostobaságokat követ el, amelyeket aztán második felében jóvátenni iparkodik.“ A fiatalok először mindig rombolni akarnak: ez a reformoknak első útja. A forradalmakat a fiatalok szokták kirobbantani: később azonban konzervatív, kövér tekintélyekké higgadnak. Paradoxonnal szólva: a radikális csak még fiatal konzervatív; \$ a konzervatív csak megöregedett radikális. A különbség csak az, hogy amíg fiatal, addig megszerezni iparkodik azt, amit mint öreg megtartani akar.

Az öreg politikus többnyire az objektív ember típusának képviselője: az értelem nyugodt megfontolása lép az érzelmek és szenvedélyek uralma helyébe. „Minden ember Ádám — mondja Goethe —, mert egyszer kiüzetik a forró érzelmek Paradicsomából.“ A test gyengülésével a lelki élet vesztit aggresszív erejéből, többé-kevésbé intellektualizálódik. A fiatalság szemléletességét és plasztikus képzelését felváltja a sok élettapasztalat fogalmi csapadéka, az absztrakció. Az öreg embernek hatalmas akaratot kívánó tervei már nincsenek, inkább a fiatalok kész terveit szereti bírálni nagy életismerete jogcímén, fáradt és fásult lelkisége óvakodik a mélybevágó reformoktól. Szellemi habitusa a politikában általában konzervatív: nincs már fogékonysága az új értékek iránt, nem érti meg őket. Ezért az öregedő ember az új politikai áramlatokban kényelmetlenül érzi magát, sok mindent rosszul lát és ítél meg: „a legolvashatóbb írás is olvashatatlan alkonyaikor“ (Goethe). Erős hajlama van a fölényes kritikára, miután a maga alkotóereje már kiapadt. Ez a kritikai szellem az öregnél a gyengeség jele, nem úgy, mint a fiatalnál, akinél a túláradó életerő kiömlése. Az öreg már inkább csak analitikus, míg a fiatal szintetikus gondolkodó, mert az öreg csak a régít akarja megőrizni, míg a fiatal újra

vágyik, a régi lerombolása árán is alkotásra sóvárog. „Majdnem minden nagyot — mondja a fiatal Disraeli egyik regényében — a fiatalság csinált!” (Almost everything that is great has been done by Youth. Coningsby III. 1.) Az öregben a teremtő, eleven, plasztikus erő fokozatosan elenyed, tartalomhíjas formalizmussá merevedik. Ez persze csak az általános típus, mely alól számos kivétel van. Ahogy vannak öreg teremtő lángelmék a tudományban és művészetből (Platon, Kant, Michelangelo, Tizian, Rembrandt, Verdi, Goethe, Ibsen), akik nagyot alkotnak, éppúgy vannak alkotó erejű agg államférfiak is (id. Pitt, Disraeli, Gladstone, Thiers, Clémenceau, Briand, Bismarck, XIII. Leó, Kossuth, Deák). Az öregkor politikájának a sok élettapasztalat nyomán megvan a maga nyugodtabb, filozofáló stílusa, mintegy felülről való megvilágítása és nemes koloritja. Az egyén ugyanis nem valami monaszként elszigetelten fejlődik, hanem folytonos benyomásokat kap a környezettől, amelyeket a maga módján lelkiileg feldolgoz. Ez az egyéni lelki fejlődés folytonos, bár sok zökkenő változáson is megy keresztül, míg végre az öregkorban az individuáció kiteljesedik: mindent kibontakoztatott már ekkor az egyén, ami lényében bennerejtett. Ezért szeretik a fejlődő, nem kész fiatalokkal szemben a művészek az öregeket ábrázolni, mint Michelangelo, Dürer, Rembrandt. Az öreg a már kiérlelt, kiforrott, befejezett ember, aki már nem áll változás, fejlődés, új sorsfordulat előtt. Innen nyugalma és türelmessége. E ponton sajtáságos paradoxonnal állunk szemben: a fiatal türelmetlen, nem akar egy pillanatot sem elszalasztani, rögtön akar cselekedni, mintha éppen ez volna utolsó alkalmja a cselekvésre s már nem állana életében több idő rendelkezésére: az öreg viszont lassú, nyugodt, türelmes, nem siet, mintha még nagyon is ráérne, mintha még sok ideje lenne hátra.

A fiataloknak és öregeknek ez az ellentétes típusú lelki alkata egymás ellenfeleivé teszi őket. Az apák és fiúk szemben állanak egymással: amíg fiatalok vagyunk, támadjuk az öregeket, s amikor megöregsünk, elégedetlenek vagyunk a fiatalokkal. A nemzedékeknek ez a küzdelme azonban, úgy látszik sohasem volt oly éles, mint éppen ma. A világháború a történetnek hirtelen hatalmas lökést adott, óriási rétegeltolódást idézett elő, mint ahogy a történelotti korszakban egy-egy nagy geológiai forradalom: máskor egész emberöltő kellett ahhoz a lelki átalakuláshoz, amelyet most a világháború az új nemzedékben előidézett. A fiatalság értékérzése minden tárn gyors metamorfózison ment keresztül s hirtelen elütött az öregek társadalmi, politikai, művészeti, irodalmi értékfelfogásától. Minthogy az értékelés érzelemszerű-irracionális, s logikusan nem bizonyítható, az öregebbek nem értik a fiatalokat és viszont. Kétségkívül a súlyos gazdasági helyzet is kiélezi az ellentétet: a munkanélküli, állástalan nyomorgó fiatalság irigyli a régen beérkezett, jólélő öregeket. De az ellentétnek mélyebb oka is van, amire már évtizedekkel ezelőtt Faguet figyelmeztetett: a demokráciának mind nagyobb tért hódító formája. (Le culte de l'incompétence. Magy. ford. 120—126. lk.)

Primitív közösségekben, ahol a fejlődés lassú, az öregek uralkodnak, mert ők a tapasztaltak» Ők ismerik legjobban a hagyományú-

kát, a precedenseket, mindennek a történeti eredetét. Ezért a legnagyobb tiszteletben állnak: ősi kormányzati forma a gerontokrácia. A kezdetleges társadalom azért is jobban bizik az öregek, a pátriarchák tanácsában, mert szenvedélyeik már kihűltek, nem indulatosak és szeszélyesek, tárgyilagosan tudnak ítélni, egyéni becsvégy nem sarkallja őket. Az öreg és a bölcs, a geronésasophos a görögöknél majdnem egyet jelent. Az öregek tekintélyét azonban, melyet sok élettapasztalatuk, emlékezetük biztosított számukra, fokozatosan letördelte az írásnak, a könyvnek elterjedése. Ahhoz, amit addig — mint Faguet kifejti — csak az Öregek tudtak, most a fiatalság könnyen és gyorsan jutott hozzá. Az öregek emlékezete nem volt többé „a nemzet könyvtára“, a fiatalok is könyvekből gyorsan mindenről tájékozódhattak: nem szorultak már rá annyira az öregekre. De a tudás demokratizálódásával párhuzamosan az Öregek tisztelete is megfogyatkozott, egyben a történeti hagyományok kultusza is alászállott. A görög felvilágosodás és demokrácia vígjátékírói már mint unalmas fecsegőket, veszekedő s makacs lényeket gúnyolták az öregeket. A színházjáró közönségnek ez tetszett, mert köztük természetesen több volt a fiatal, mint az öreg, de meg az öregek nem is jártak a színházba. A vígjátékíró tehát biztos volt sikerében, ha kitréfálta az öregek fonákságait.

Aristophanes és Plautus szellemében üldözi Moliére is az öregeket s a XVIII. századnak felvilágosodása, mint racionalista és demokrata mozgalom is ebben az irányban halad: nyűg neki az öregek konzervatív prédikációja és a „haladást“ akadályozó ellenállása. A fiatalos demokrácia az öregekben mindig a fejlődés kerékkötőit, a hagyományos kátyúk tisztelőit, a reformok hitetleneit, a múltnak konzerváló múmiáit látja, tehát ellenségnek tekinti. Az öregek tiszteletet követelnek koruknak, de „a tömeg nem tisztel, hanem szeret, felhevül, lelkesedik, fanatizálódik, még azt sem tiszteli, akit szeret“. (Faguet). Hisz a szeretet meleg érzelem, a tisztelet pedig hideg érzelem, az utóbbira a tömeg nem képes: vagy szeret vagy gyűlöl, de nem tisztel. Ha pedig az öregek érzik, hogy nem tisztelik őket, tompa rezignációval visszavonulnak, nem mernek tanácsot adni, félnek a fiatalok brutális erejétől, belsőleg cmigrálnak. Ma is, amikor különösen éles a régi és az új nemzedék küzdelme, az öregek már belefáradni kezdenek a harcba, sőt maguk kiáltanak itt-ott a fiatalok után. Nicolas Murray Butler, az amerikai tudományosság és közélet egyik legkiemelkedőbb régi vezető egyénisége, a Columbia-egyetem elnöke, hangoztatja, hogy a régi emberek, akik a világháború előtt és alatt vezették a népeket, nem képesek rozsdás gondolatvágányaikból kitérni. Régi, elavult elmekátyúk kultuszát űzik, kopott formulákat gargalizálnak s az életnek friss és új forrásaiból nem merítenek. „Az élet megváltozott s ők behunyják szemüket: közben pedig a fehér fekete, a világos sötét lett. Az öreg emberek makacsságától elpusztul a világ.“ A gerontokrácia szó tehát, mint az Újvilág vezéregyéniségének szavaiból is látjuk, óriási jelentésváltozáson ment keresztül: valamikor a kegyeletnek s tiszteletnek politikai fogalma, ma a köztudatban a kormányzásnak bizarr, kigúnyolt, fonák formája, habár a szó maga a

politikai terminológiában most is uralkodik: ma is van „senatus“, vannak „senator“-ok. Az örök harc ma is tovább folyik, de mintha élesebb fegyverekkel. A világháború csataterét megjárt s azóta fölsarjadt nemzedék meg van győződve, hogy a magukat túlélte öregek az ő boldogulásuk kerékkötői; s a makacs öregek azt hiszik, hogy a fiatalok, ha nem vigyáznak rájuk, mindent romba döntenek: „az apáknak — mondja Nietzsche — sok a dolguk, ha jóvá akarják tenni, hogy fiaik vannak.“ Az öregek a beati possidentes, akik éltükön át gyűjtött termésükből és munkaterükből nem akarnak, bár élő anachronizmusok, semmit sem átengedni a fiataloknak. Ezek meg rerum novarum cupidi, akik égnek a vágytól, hogy az öregeket félretolva, ők is dolgozhassanak a bennük forró eszméért, ők is gyűjtsenek s ha elkésve is, de beérkezzenek. Az öregek görcsösen a múlthoz ragaszkodnak, a fiatalok a jövőt formálják s mindketten mégis a jelenben élnek. A természet örök rendje, hogy összeütközzenek s az élet drámájában a nemzedékek felváltásuk egymást.

Ebbe a drámába azonban a mai kornak rohanó szelleme, meggyorsult járása mint új motívumot az öregeknek egy sajátos műfogását szötte bele: a fiatalságnak illúziókeltését; Kétségkívül a vitális erőnek, az élet kívánatos energiakifejtésének az ifjúság a képviselője. Ezért ma az idősebbek is az ifjúság látszatát akarják magukra öltetni. Ebben nagy segítségükre van a kornak hihetetlenül gyors életüteme. A modern élet ritmusa sebesen lüktet; mindazt, ami tegnap történt, az új impresszióknak árja hirtelen magával ragadja és elmosza, már tegnapot is feledésbe temeti. Így a múltnak nincsen reliefje: a tegnapi is már régi; ami múlt, az egyformán múlt. Az emberek aztán ösztönöse», ennek megfelelőleg viselkednek: úgy tesznek az öregebbek, mintha sohasem öregednének, viszont a gyermekek úgy tesznek, mintha már meglett emberek lennének (Nietzsche szavával „fáradtan, ősz hajjal születnek“). Az életkorok különbsége elmosódik, de vele az öregebb kornak tekintélye és tisztelete is aláhanyatlak, sőt megszűnik. A fiatalok »z öregebbek presztizskellékeit öltik magukra, maguk a valóságos öregek pedig mindenáron fiataloknak akarnak látszani: úgy mozognak, öltözködnek, viselkednek, mintha bohó fiatalok lennének. De ezzel eleve lemondanak az öregeknek járó tiszteletéről, maguk temetik be azt az árkot, mely tisztes távolságba állította őket a fiatalokkal szemben. Így van ez a politikai életben is: az öregek sokszor olyan radikális életerővel kacérkodnak, ami csak a fiatalokhoz illik, de hozzájuk méltatlan. Számos öreg államférfi j u v e n i l i z m u s b a n szenved, az örökifjút játssza, fiatalos politikai csínyekre hajlamos, a radikális áramlatokhoz való tüntető csatlakozással akarja mutatni, hogy még fiatal, tetszeleg a fejlődésképeség látszatában. Az ilyen önmagát voronovizáló öreg politikus azt képzei magáról, hogy újra fegyverrengető Achilles, pedig már hajlotthatú, fogatlan Thersites, akire valóban illik Goethe szava: „Öregkorban radikálisnak lenni, minden örület tetőpontja.“ A fiatalságnak kétségkívül nem kiváltsága az idealizmus: addig vagyunk fiatalok, míg vannak ideáljaink. Csakhogy természetszerűen mások az ideáljai a tüzes fiatalságnak s mások a tapasztalt bölcs kornak. Az előbbihez a szépség erénye illik, az utóbbihoz már inkább az erény szépsége.

Az ifjúkor a szubjektív, az öregkor az objektív lelki típus természetes képviselője. A kettő közé esik, mint átmenet, a férfikor, melyben az objektív és a szubjektív típus keverődik, az érzelem és az értelem kiegyenlítődik. Ez a komoly alkotás kora: a pusztá életkiélés és a célokat megvalósító mű egyensúlyba kerül, az indulatok feszültségét a valósághoz simuló okosság mérsékli; az ifjúkon naív lelkesedés már lelohadt, sok illúzió szertefoszlott; a férfi már nem forradalmár, de reformok után vágyik, mert fogékony az új értékek iránt. A politikának nem tapasztalatlan ifjú, hanem erősakarátú férfikorú titánjai kerekednek felül a valóságon: a Peliont az Ossára tornyozzák és sikerül megmászniok az Olymposzt. Arra a kérdésre, vajjon melyik szenvedély erősebb az államférfiban: a revolúció-e vagy a konstrukció? Mussolini ezt felelte: „Az életkortól is függ, amelyben az ember az egyiket vagy a másikat csinálja. A negyven-ötvenéves embe- inkább konstruálni akar, különösen, ha a forradalom már mögötte van/ (Gespräche, 108.)

Ezek a típus szempontok, melyeket az életkorok politikai pszichológiája számára megszerkesztettem, történeti példákkal való igazolásra alig szorulnak. Hisz nemcsak a politikának, hanem az egész életnek minden területét átfogják: a fiatalok és öregek lelki alkata azonos akár a tudományos, akár a művészeti-irodalmi, akár a közélet pályáján. Csak néhány történeti illusztrációra szorítkozom.

Nagyon jellemző a politikai gondolkodásnak korkülönbség okozta differenciájára az öreg Kaunitz kancellár és a fiatal II. József császár viszálya. Elvi világfelfogásuk lényegében ugyanaz: a felvilágosodás racionalizmusa. Külpolitikai programjuk is azonos: e növekvő porosz hatalom megtörése, főképp az oroszbarátság útján. De az egy célhoz vezető utakat és eszközöket másképpen látja az öreg és a fiatal. Kaunitz a régi uralom síma grand seigneur-je, akiben az akaraterő már megtorpant; II. József szinte polgári gondolkodású fejedelem, de emellett fiatalos hatalmi tudatában makacsul szilárd. Egymással folytatott viaskodásuk két nemzedék lelki küzdelme.

A fiatal politikus rendszerint radikalizmusra hajlik s csak később higgad konzervatívvá. Ezt az utat járja Disraeli, aki először igen progresszív programmal próbálkozik, de aztán erősen mérséklődik; férfi korában már a megújult konzervatív tory-pártnak vezére, aki a régi tömlőkbe új bort önt. Regényeiben a „fiatal Anglia“ képét szerkeszti meg, főképp társadalmpolitikai szempontból (Coningsby or the new generation 1844; Tancred or the new crusade 1847), a régi brit államgondolat keretét új célokkal tölti meg, szervesen fejleszti tovább a meglévő társadalmi rendet, a választók számát megkét-szerezi, hogy az alsóbb szociális rétegek is fokozatosan folyhassanak be a birodalom sorsának intézésébe.

Félszázadig nagy parlamenti ellenfele, Gladstone fordított utat jár: először konzervatív s aztán néha a radikalizmusig liberális, a progresszív demokrácia harcosa. Olyanok a politikai eszményei, amelyeket végrehajtva, a régi Anglia alapjait rengeti meg. Ő, aki fiatalkorában az állami szuverénitást az egyházakra is ki akarja terjeszteni, mert az államban Isten hatalmi eszközét látja, öregkorában az

állam és egyház szétválasztására gondol. Másik, akkor radikális gondolata az *ir home rule*, mely saját pártját is megdöbbsenti és kettéhasítja.

A világháború a régi öreg politikusok műve, melyben a fiatalok hullottak el. Meglepő, hogy a nemzeteknek a háborút vezető kormányelnökei milyen előrehaladt korúak; Angliában az öreg Asquith, Olaszországban az agg Boselli, Németországban a hetvenötéves korában kancellárságot vállaló Herding, Franciaországban a hasonló korú, de tüzes és erélyes Clémenceau, nálunk a már erejevesztett Wekerle. A visszahatás a fiataloknak a háború végén egész Európát végigsöprő forradalma és sok helyütt tartósabb kormányrajutása. A megújulást a nemzetek a fiatalabb nemzedéktől várják. Ez egészen elvszerű Mussolini fasizmusában. „A korhatár — jelenti ki Mussolini — nálunk nem számít, sem fölfelé, sem lefelé, de az ifjúság általában nekem kedvesebb. Kiváló ifjú erőket nagy felelősséggel ruháztam fel: Grandit, Stefanit, Volpit, Gentilet és másokat tetteikben megfigyeltem, beszélgetés közben kifürkésztam és örülök, hogy ilyen emberek kezdeményező módon cselekszenek.“ (Gespräche, no.)

Ez a *giovanezza* politikája. De azért Mussolini minden két-három évben kicseréli fiatal minisztereit. Amikor 1932 nyarán Grandit a világ nagy meglepetésére a külügyminiszterség alól felmenti, külön hangsúlyozza, hogy a vezető személyek gyakori felváltása a fasiszta politika egyik vezérgondolata. Az első ok az, hogy a vezetők elfáradnak, ha mindig egyhangúan ugyanazt az állást töltik be \$ a routineba belemerevednek. A másik ok: időről-időre a fiataloknak új meg új csoportja kap vezető szerepet. Harmadik ok: az emberek megújnják mindig ugyanazt a vezetőt. Mussolini magát kivételnek minősíti, nem azért, — úgymond — „mert magamat többre becsülném, mint másokat, hanem, mert az én munkám változatosabb.“

KORNIS GYULA

A SZAVALÓKÓRUS

AZ ESZTÉTIKA azt a tételt tanítja, hogy a művészeti formák bizonyos időben a kor szükségletének megfelelően újra, meg újraélednek és ezzel mintegy cáfolja a művészet l'art pour l'art-elvét és hangsúlyozza egyrészt az esztétikai kontinuitást, másrészt a művészetek szükségszerűségét és céltudatosságát. Így látjuk e tételt a maga valóságában az előadóművészet vonalán, amelyen újra, meg újra feltűnik egyik sajátos megnyilvánulása, a szavalókórus, hogy új színnel, új hanggal telítse a művészet ez ágát, egyben új, nagyszerű lehetőségek vágányába állítsa.

Így látjuk a szavalókórust a kollektív, szabad görög nép világában, hogy kifejezésre juttassa a szabadság ez egyedülálló szellemét, mely csakis az antik kollektivitás keretei között élhette ki magát. S látjuk Rómában, a katakombák mélységes hittel átítatott légkörében és a középkor tágas templomterein, piacain mindenkor az egyetemes hit aláfestésével. S ugyanez jelenik meg a világháború végén — körülbelül abban az időben, amikor Spengler belekiáltja a világba *Untergang des Abendlandes*-ével a nyugati individualizmus alkonyát — az imperialista individuumokat, az uralkodóikat elkergető milliók, a szovjetesített orosz tömegek és a zavaros lelki összetételű, német munkásság körében.

Érdekes eredőkre mutat a szavalókórus ez újjáéledt első formája, mely hallatlanul távol áll még az antik, az őskeresztény és a középkori szavalókórus esztétikumától, hiszen azoknak hitbeli, vallásos elmélyülését természetesen csak a fanatizált tömegek forradalmi dühe helyettesíti. Ismét az utcán hangzik fel, de most már a modern világ város utcáján annak egész zűrzavarával, kakofóniájával. Utcai rikoltozás ez, alapja azonban természetes és emberi. A veszített háború zilált lelkiállapotában döbrentek rá a szerencsétlen milliók az imperialista individualizmus ezidőszerint való csődjére, magától értetődő volt tehát a kollektívizmus sürgős megindulási folyamata, világos tehát a vágy a gyengeségben, az egyedülvalóságban a közösség, a testvérek egymásba tett keze után. S ennek a vágnak ugyancsak leginkább kínálkozó eszköze a szó, a hang. Más kérdés azután az, hogy ezt az egyetlen hangot hallató tömeget a minden zavaros időkben törvényszerűen felbukkanó iparlovagok igyekeztek a maguk képmására átgyúrni, öncélúkra felhasználni; tényleg minden esztétikumot háttérbe szorítva, az egész szavalókórust a napi politika propagandájának igájába hajtották és ezzel az előadóművészet e klasszikus formáját dühödt rikácsolássá aljasították.

Ám a szavalókórus ilyenfajta újjáéledéséhez még az a döntő tényező is hozzájárult, amely a végső elemzésben előidézte az individualizmus bukását és ezzel a kollektivizmus előretörését. Ez a gép. Ugyan már a múlt század utolsó negyedében lép egyre elevenebb erővel előtérbe a gép, fontosabb szerepet akkor egyelőre még inkább csak Anglia életében tölt be, hatalmát azonban lebírija a kiegyensúlyozott lelkületű, demokratikus s így bizonyos fokon mindig kollektivista angol nemzet. Igazi, lebilincselő méreteiben csak a világháború bontakoztatja ki a modem idők ez új nagyhatalmasságát, mely szükség szerint hadat üzen az individualizmusnak, igyekszik lenyűgözni mindazt, ami egyéniség, hogy új, közös tempót, ritmust idegezzen be az élet egészébe. Ennélfogva természetes, hogy a gép szele először a vele bajlódó, küzködő munkásmilliókat kapja el és azok fanatizáltságukban a gép üteme szerint ránganak s a gép melódiáját üvöltik az utca során.

Mihelyt azonban a társadalmak legégetőbb restaurációs munkája befejeződött, a művészet emberei tüstént ráeszméltek arra, hogy az előadóművészet ez újjáéledt és a művésztől eltulajdonított formáját helyes, esztétikai medrébe kell terelniök. De törekvésük, amidőn például a svájci Goetheanumot, vagy a berlini Bühnenvolksbundot megteremtik és újjáalakítják, korántsem volt ment akadályoktól. A közönség ugyanis eleve elfogultsággal hallgatta, helyesebben nem hallgatta az antik formák és az utcai kiáltozások szélsőségei között tapogatódzó kísérletezéseket, de meg az úgynevezett művelt nagyközönség, amelyen a kultúra tulajdonképpen építeni akar, mégsem élte végig olyan megrázó elevenességgel a munkástömegek szenvedéseit, a gép még nem mechanizálhatta annyira a lelkét, neveltetése következtében pedig az individualizmus járszalagjától még nem tudott tágitani. Ennélfogva lánckövetkezéssel állt elő e téren is a modem ember tragikumuma azzal, hogy az individualista lélek szemszögéből akarta nézni az egyre erősebben mechanizálódó, kollektivista világot. Az összeütközés törvényszerűséggé vált s ez a kollektivizmusban meghasadt individualista lélek válságba sodorta szinte a szellem világának egészét, irodalmat, képzőművészetet, színházat, tudományt egyaránt.

Másrészt meg ugyanaz a nagyközönség, melynek szeme láttára hónapok, sőt napok alatt nagy történelmi fejezetek játszódtak le, valószínű irtózáttal fordult el mindattól, ami politikum, aminek propaganda-jellege és célzata van, belefáradt az akcióba, a történelem gyártásába és élésébe. A szavalókórusban pedig egyelőre még ezt látja s mert pihenni, szórakozni és felejteni akar, nem érdekli. Pedig a szavalókórus alappillére a közönségen épül, alapeleme, hogy a közönség vallásos és esztétikai érzületére hasson.

A fáradozások akkor termik meg gyümölcsüket, ha a szavalókórus munkásai eljutnak ehhez az alapelemhez és önkénytelenül is a szellem válságának elevenére tapintanak, mert világossá válik előttük a cél, a közönség sürgősen szükséges kollektív nevelésének célja, minek erős eszköze a szavalókórus. Mert a szavalókórusban való összefogás, a közös hangnemeknek szölamokba való állítása, a karok, ellenkarok és a középkar egymást váltó szereplése, egy-egy karvezető vezérhangnak percekig tartó feltűnése végeredményben csak azért, hogy utána ismét

az egészzel összefolyjon, amely egész tétel elhangzása után új, hatalmas nekiiramodással hirdesse a költő szavát, azt a szót, mely tulajdonképpen nem is a költőé, hanem a közösségé, mert ma a költő-individuum csupán költészetté formálja a közösség érzelmvilágát, örömét, bánatát, lírai gondolatait, mindez a közösségre nevelés nagy eszköze. S aki egy szavalókórusba bekerül, azzal együtt él, fokozatosan beleilleszkedik a modem élet kínálta keretek közé, ezzel jut a hallgatóság és fokról-fokra. előretörve valamikor a közösség teljességének tudatára és arra, hogy céltalan és felesleges az egyéni útkeresés, a géppel versenyre egyén nem kelhet egyedül, a tehetségeknek és az erőknek a közösségben kell kifejezésre és érvényre jutniuk. Legyen kiváló az egyén, kiválóságának értelme azonban a közösség, a nemzet érdekében összpontosuljon, csak azt erősítheti minden, mert ha nem száll meg senkit az egyéni érvényesülés és előretörés láza és ehelyett odaadással, hittel veti magát alá a nemzet közösségének, úgy erős a nemzet, erős és szabad a közösség minden egyes tagja, a lelkeket pedig hatalmába: fogja a középkor kereszténységének a hite, a szívekbe beköltözik a béke, a szellem meg felszabadulva a válság béklyóiból, hamarosan megtalálja a kivezető utat.

A munka lényeges kérdését a szavalókórus esztétikájának alapvetése teszi. Világos volt, hogy a modem szavalókórus nem követhette az agitációs utcai rikoltozást, amelynek nem is volt, ma sincs esztétikája, de nem fogadhatta el külön-külön és egészükben sem az antik görög, sem az őskeresztény liturgikus, sem a középkori misztikus formákat. A modem szavalókórus alapja a törvényszerűség, de mivel esztétikum és történelmiség vonalán áll, megbecsüli az antik hagyományokat, az előzményeket és ki-kiszedegeti belőlük mindazt, amit felhasználhat. Viszont mindent a modem kollektivista horizontba állít, mert hangsúlyozza, hogy az idők szükségessége, az idők megváltozásának a valósága és annak rohamos tudata és az élet új, xnagasztozabb és komolyabb arculatának a szemlélete hívta életre.

Ez az új arculat kollektív. A „retour a la nature“, mellyel Rousseau fellármázta az irodalmat, filozófiát és pedagógiát, az ő megfogalmazásában tulajdonképpen nem jelentett mást, mint a magányba való megtérést. Akkor az ember annyira belefáradt a közösségben való életbe és annyira erősnek hitte magát egyedül is, hogy észszerű volt a remeteség vágya a lelkében. S a magányossághoz való eme vonzódás: csak fokozódott a XIX. század folyamán, hiszen erősen szította a közös gyökérből eredő imperializmus és a német idealizmus. Ma viszont már még az úgynevezett művelt nagyközönség is fél magányában, emberek, testvérek, azonos módon gondolkodó, egyet akaró és érző közösség körébe kívánczik. S e közösség valódi összefogó kapcsa a szó, mert az a szívből indul el és a szájig jut, hogy megrezgetesse a fület és a testvérszív mélyére hatoljon.

S e szereteten épülő kollektivizmus alapja a természetesség, az egyszerűség. A szavalókórus ugyanis, amikor messze ellődül a pártpolitika utcai kiáltozásaitól, megtagadja az előadóművészet minden olyan formáját, melyet a ma folyó élet nem tud megmagyarázni, mely elmúlt és az idők folyamán kiélte magát, mely nem természet szerint

van, hanem hamisan csillogó, külsőséges, egyszóval pátosz. Mert a szavalókórus lényege az étosz, tehát nem külsőség, nem vak láрма, szenzáció, hanem természetes, modern művészet.

Ez általános esztétikai kiindulás megteremtése után merült fel a másik nagy probléma, a szavalókórus-költészet kérdése. Melyik az a költemény, amely alkalmas a szavalókórusra való átírára és előadásra? Az első pillanatra nem látszott vitásnak, hogy a líra, az epika és a dráma szinte minden műfaja elvben feldolgozható szavalókórusra. De csak elvben, mert a gyakorlat hamarosan megmutatta, hogy a költemények szerkezetében van az alkalmasság titka. Lassan-lassan kialakult, hogy a feldolgozható fogalomkörök elsősorban az Isten, a haza, a természet, a munka, az öröm, a szerelem, a halál, a nagyváros lüktető élete. Azután tisztázódott az is, hogy az én-forma éppúgy megfelel, mint az ő-forma, a mi-forma, vagy pedig az ők-forma. A probléma elsősorban a körül mozog, hogy vajjon az egyén lelkivilágának feltárása-e a szóbanforgó költemény, vagy pedig a kollektivitás lelkisége is benne van. Az alkalmasság vitája során azután éppen e kérdésben az a túlzott álláspont is megszólalt, hogy a már meglévő költeménynek a szavalókórusra való utólagos átírása veszélyeztetheti magát az egész szavalókórus-munkát és csakis a szavalókórus céljaira rendelt költemény számíthat az átírára és az előadásra. A gyakorlat azonban megmutatta, hogy ez az álláspont éppúgy nem állja meg a helyét, mint az, amelyik hasonlóképpen szélsőségesen azt hirdeti, hogy minden egyes költeményt átírhatunk és előadhatunk. Belső világát, tartalmát illetőleg ugyanis a költeménynek közérdekűnek, helyesebben kollektív lelkiségűnek kell lennie és éppen ezért az alkalmasság kérdését minden egyes költemény kollektivista vagy individualista beállítottsága külön-külön dönti el.

Az egyéni előadóművészet, a szavalás nem vetíti ki a tartalmat annyira, ha a költemény a hangesztétika szempontjából kifogás alá esik. A kollektív előadás, a szavalókórus azonban amennyire maradéktalanul kifejezésre tudja juttatni a hang minden szépségét, a magasságokat és mélységeket, a modulációkat, a dinamikai erőt, éppúgy kidomborítja mindazt, ami a költeményben rosszhangzású, kakofonikus. Ezért volt szükség arra, hogy a szavalókórus munkásai megállapítsák a szavalókórus hangesztétikájának törvényeit s e munkát még az is nehezítette, hogy ezeket a törvényszerűségeket nem lehetett egyetemesen megállapítani, mert minden nyelv természetszerűen a maga törvényszerűségeit írta elő.

E kérdések tisztázása után bontakozott csak ki a maga egészében mindaz a lehetőség, amely a szavalókórusban rejlett és önként kínálkozott az összehasonlítás az egyéni szavalás és a szavalókórus között, amelynek az volt az eredménye, hogy igazában csak a szavalókórus tárhatja fel a költemény egészét minden szépségével. Hiszen az egyén éppen feltűnő végességénél fogva sohasem teheti olyan plasztikussá és annyira eleven valósággá szavalásával a költemény érzelem- és gondolatvilágának vetületeit, ennél fogva sohasem érheti el a hatásnak azt a fokát, amelyet a hasonló képességű és készségszerű, harmóniában együttműködő szavalókórus könnyedén elér.

Ezzel természetesen megdől az a vád is, hogy a szavalókórus szétdarabolja, feleslegesen tagolja az egy ihletből fakadó, egységes költeményt. A költeményt ugyanis úgy kell felfognunk, mint valami virágot. Szerves fejlődés eredménye. Magja az alapgondolat, melyből kiindul s amelyből a szavak muzsikájának az erejével egyre elevenebben bontakozik ki, hogy valahol elérje beteljesedését s részben e csodálatos kivirágzással, részben a zárógondolattal — a hervadással és levélhullajtással végződik a költemény. S ez organizmusvoltát a szavalókórus bámulatos erővel juttatja érvényre. Többek között Ignaz Gentges¹ mutatja ki, mennyire nem darabolja széjjel a szavalókórus a költeményt s mennyivel inkább élteti szervezetvoltában. Ugyanis a költemény egyes tételeit más-más hangnemben, egyre váltakozó hangszínezéssel, az érzelmek hullámzásának szinte döbbenetes megmutatásával mondatja el. S ha Liszt Ferencnek igaza van abban, hogy a zenekar a zenei hang csodálatos épületszerkezete, úgy való az is, hogy a szavalókórus a beszédhang épületszerkezete. Rajta épül fel újra, meg újra a holt betűkben, szavakban megrögzített költészet.

A szavalókórus Magyarországon nagyjában ugyanazt az utat tette meg az utolsó másfél évtized alatt, mint a külföldön. Csak a művészi kibontakozás, melyet Németországban és Franciaországban már élvezhetünk, késik kissé. Pedig közönségünk kollektív nevelése már erősen igényli a modern magyar szavalókórust, amely egyképpen az antik és a nemzeti hagyományok tiszteletéből indul el és ezt egyesíti a ma öntudatosított társadalmi életének követelményeivel. Tudomásunk szerint már folyamatban vannak a munkálatok, melyek a nemzeti és vallásos társadalom számára megteremtik a művészi szavalókórus-darabokat.

DÉNES TIBOR

¹ Das Sprechchorbuch. Grundlagen und Texte. Berlin, 1929.

AZ ARANY-ÉVFORDULÓ UTÁN

A MAGYAR irodalmi életnek, aránylag rövid időközzel elválasztva, már kétszer volt alkalma, hogy a születés és halál évfordulóján Arany Jánosra emlékezzék. Először 1917-ben emlékezhetett, oly időben, mely kevés lehetőséget adott a huzamosabb megállásra és elmélyedésre. Háború volt a nagy világban s a mi kicsi világunk ünneplő és emlékező hangja elnyomva vergődött más idegrázóbb hangok súlya alatt. Az ajkak is, melyek az értékelés vagy az ünneplés biztos értelmű szavait voltak hivatva kimondani, veszélytudattól remegtek s a közönség, amelynek oly nagy szüksége lett volna arra, hogy az országos emlékezés külsőségeitől indítva az irodalmi ízlésváltás akkori idején egyensúlyba kerüljön, napi gondoktól süketen fogadta a múlt szellemiségének mondanivalóját.

Jobb alkalom volt-e az elmúlt esztendő, Arany János halálának ötvenedik évfordulója? Alig hihetjük. A távolság, mely bennünket Arany költészetétől az időben elválaszt, megnőtt szinte egy negyedszázaddal, a „történeti távlat“ körzószárai még szélesebbre nyíltak. Átmentünk a nemzetsors oly nehéz tapasztalatain, mint valamikor Arany, még előbb tanúi voltunk egy Arany ellenében indult irodalmi irány kibontakozásának s talán tanúi vagyunk mostanában egy új szintézis kezdő mozdulatainak. Új népiesség, új klasszicizmus elvei is felröppentek. Egyszóval, jelen szándékok és múltbeli tapasztalatok arra mutattak, hogy eljött az idő teljessége, a szellemi fogékonyságnak oly pillanata, mely meghozza Arany költői hagyatéka egészének életünkbe való beillesztését és az irodalom minden irányú megmozdulására kiható jelentőségének megmutatását. Hogy mindez nem történt meg úgy, ahogy kívánatos lett volna, részben erők és erények hiánya okozta. Említsük-e, hogy az Aranyra való emlékezésből jóformán csak a régibb tudós-nemzedék tagjai, napi ihletésű kritikusok és Aranyban is saját sugalmaikat figyelő írók vették ki részüket, de teljesen néma maradt az újabb irodalomtörténetírói nemzedék? Ha most egybefogva magunk elé tesszük a múlt évben megjelent Arany-emlékezéseket, egyik oldalon oly szemüvegen át kell Aranyra néznünk, melyet a magyar klasszicizmus hanyatlása idején megfogalmazott irodalomszemléleti és irodalompolitikai elvek tettek már homályossá, a másik oldalon tisztább és maibb lesz ugyan a látásunk, de állandóan elhajlásra kényszerül. Amott esetleg egész a kép, de halványak a színek, itt éles a rajz, de csak egyetlen kézlendülettel készült. Arany, kiről Riedl óta részletes és alkotása egészét méltóképp átölelő tanulmány nem jelent meg, elvész az ünneplések jószándékú, de árnyalatokat nem ismerő hangjaiban és az egy-egy árnyalatot Arany egész költészetére nézve döntőül fel-

ismerő alkalmi esszé-ihletben. Az eligazítást váró tétován áll meg az emlékezések ellenmondást nem tűrő, magabízó állításai előtt, melyek valamely eddig ismeretlen, de immár mostan végérvényesen megtelt Arany-arcot mutatnak fel a közönség előtt. A sokféleség, a különféle „problémák“ láttára kénytelenek vagyunk hitetlenkedve fogadni a tudományosságunk legmagasabb helyén elhangzott szavakat, melyek szerint Arany körül „vitakérdés már alig van, minden tisztázottnak, megállapodottnak látszik“. E hitetlenkedésünk még nagyobb lesz akkor, ha visszalapozunk 1917-be s ott újra elolvassuk ugyané tekintély akkori véleményét, mely viszont azt mondja, hogy Arany „költői egyénisége és munkája sok oly problémát tartalmaz, mely a lélektani és esztétikai vizsgálatnak és magyarázatnak, tehát a vitás kérdéseknek is soká hálás tárgya fog maradni“. Történt valami lényeges mozdulat e tizenöt év alatt Arany megismerésében? Nem tudunk róla.

És mégis, mintha e két gondolat a maga helyén igaznak mutatkoznék. 1917-ben úgy látszhatott, hogy irodalmi életünknek szembenálló két fele a védett és támadott Arany-zászló körül egy kívánatos vitában találkozni fog s e vitában a hagyományörzés éppúgy, mint az irodalmi újdonság törekedni fog elvi gyökereinek felfedezésére. Valóban igen „hálás tárgy“ lett volna itt Arany és költészete. Van ugyan nyoma némi adresszált válaszolgatásnak, de igazi vita nem alakult ki. A hagyománytartás talán méltóságán alulinak vagy ünneprontásnak tartotta önmaga lelkiismeretének vizsgálatát, az új pedig óvatosan kerülte eszmei lényegének komolyabb megtárgyalását. Arany hamarosan kívül is került a kisebb-nagyobb csatározások körén. Halálának most elmúlt ötvenedik fordulóján még az irodalmi élet kétpólusos árama sem élénkítette az eszmeváltást. Az 1917-ben virgonc új irodalmiság ma egy hosszú haldoklásnak néz elébe, különben is győzött már, az irodalomból kidisputálni őt nem lehet, Arany pedig sohasem volt túlzottan szívügye, megelégedett tehát azzal, hogy a régi elevebb napokra emlékezvén, lerója kötelesség-adóját a költő iránt, itt-ott elejtvén az ugyancsak a múltból máig féltékenyen babusgatott rancune-nel néhány enyhe vádat a „hivatalos“ irodalomtörténetírás konok „népieség“-e s a „tanárok keze“ ellen. A másik oldal meg, ama hivatalos irodalomszemlélet, birtokállományában kevésbé háborítva, mint 1917-ben, szintén nem tartotta szükségesnek, hogy megújult érdeklődéssel tekintsen Aranyra. Jólélekkal mondhatta tehát, hogy Arany körül „minden tisztázottnak, megállapodottnak látszik“.

Van azonban e két réteg mellett egy harmadik is. Részben már külön is vált az előbbi kettőtől, részben töredékes elemek alakjában fel-felbukkan azokban is. Legszeleőbb megfogalmazásában megoldásra váró Arany-problémát említ, újjáértékelést, revíziót sürget, mert mindaz, ami eddig történt, hamisítás volt. Kimondva vagy a sorok mögé rejtve megtagadtatik mind a „naiv irodalomtörténészek“, mind pedig az 1917-es Nyugat-nemzedék Aranya. Fiatalos kísérletekben új Arany-arcok vannak formálódóban s ha nem félünk egy kis általánosítástól, könnyen elfogadhatjuk, hogy még irodalmi korváltásaink hangulati alapjegyére is rátalálhatunk, ha elébük dobjuk a kérdést: „Mi a véleményed Aranyról?“

Arany irodalmi utóéletének története, helyesebben azoknak az „a travers les ages“-reakcióknak az összefoglalása, melyek ezt a továbbélést előmozdították és kísérték, még nincs megírva. Az azonban bizonyos, hogy attól a pillanattól fogva, midőn az Aranyra való tekintés egyúttal tudatos ízlésbeli és irodalompolitikai állásfoglalást is jelentett (különösen századunk eleje óta), Arany irodalmi jellemképét két egymással ellentétes irányú tevékenység formálta. Nem gondolunk most az irodalmi „jobb- és bal“-oldal oly szimplex szembeállítására, melyet az irodalompolitikai demagógia az Aranynyal kapcsolatban az „épig magasztalás“ és a „félrevető lekicsinylés“ szavakkal szokott megjelölni. Az ily fogalmazású szembenállás lehetett az értékmérésre alkalmatlan kéz hirtelen mozdulatának vágy a minden áron újat mondani akarás elszólásának következménye, de nem döntő jegye az Arany-szemlélet kettősségének, melynek kialakításában jobb- és baloldal egymással elvegyülve munkálkodott. Nem tudjuk itt most az így vésett Arany-mellszobrok minden egyes vonását felsorolni, még kevésbé mehetünk vissza azokig, melyek már a költő életében is jelentkezhettek, de a ma is aktuálisakból egyet sem akarunk mellőzni.

Az egyik vágányon haladva elsőül is eljutunk ahhoz az Aranyhoz, akit időnként szinte eltemetnek az irodalom másodlagos vagy részletjegyei. „Arany János a szabadságharc utáni kor lelkiállapotának kifejezője“, teljes tudatában is van ebből eredő kötelességeinek, „áthidalója két nagy nemzeti korszaknak“ (értvén ez alatt a 40-es és a 67 utáni éveket), historikus érdeklődésű költő, „a szó legnemesebb értelmében laudator temporis acti“. Mivel korkifejező és visszapillantó, jelentősége elbeszélő költészetében keresendő. „Igazi értékmérője epikája“ \$ itt is az, amely a messze múltba tekint, mert a jelen vagy a közelmúlt tárgyainál „önkéntelenül szatírba csap át“. Arany örök magyar embertípusok megalkotója, műveiben az etikum és az „immanensen művészi“ szervezésben olvad össze, mint bármelyik más költőnké. Iskola és minden oly intézmény, mely az irodalom erkölcsi ihletének erejét örzi és közvetíti, e ponton fogódzik meg. Teljes joggal. Semmiféle intézményes nevelés nem is mondhat le arról, hogy egy költő műveiben ne válogathasson s ne azokat az alkotásokat állítsa elsőül növendékei elé, melyekben legkevesebb az alkotásban vajúdó lélek rándulása, viszont az alkalom meg legtöbb arra, hogy az irodalomszemlélet és ízlés fogalmi tudatosítását — művészi és erkölcsi területen egyaránt — elvégezhesse. Amikor tudomány és iskola Arany irodalmi arcát „epikus“-sá, „balladás“-sá „retusálja“, semmi mást nem akar, csak azt, hogy a művelt magyarság ezeknek a mindenkori hétköznaptól legkevesebb érintett művelőiek a segítségével haladjon át a magyar klasszicizmus ízlésnevelő erőterén. Lehet, sőt nagyon is valószínű, hogy a tudomány és az iskola ezt a munkáját nem jól végezte, lehet, hogy a tudomány iskolás igénytelenséggel (pl. a népiesség fogalma körül) dolgozott, az iskola meg a tudomány szárazságával, de Arany mintaadó és nevelő voltának hangsúlyozásával igaz és szükséges alapvet állított fel a maga számára.

Konzervatív túlbuzgalom és kirakatba állított lerendezés egyként hozzájárult ahhoz, hogy ez az alapelv hiteléből veszítsen. Az emlék-

beszédék túlméretezett stílusa és a ma már inkább csak elképzelt, mint valóságos Arany-ellenes támadások bátor visszaverése oly formulázásokig jutott el, melyek Aranyt a műfaji tökéletesség, a nyelvi és szerkesztésbeli remekelés soha felül nem múlható megtestesítőjévé emelték. „Íme, egy költő, — olvassuk most is egy megemlékezésben — aki két epikus műformát a művészet tetőpontjára emel s ezzel... akaratlanul is hosszú időre megbénítja a két műfaj életét! Olyan szerep ez, amely a világirodalom életében keveseknek jutott osztályrészül, csak a legnagyobbaknak.“ A tetőpontnak e nem mai keletű untalan emlegetését örömmel ragadta meg az annak idején ereje teljében levő antiklasszicista irodalmi irány is. Azt mondhatnák, szinte kapóra jött neki, hogy Arany ily elérhetetlen magasságokba került. Lelkendező elomlással hódolt az „abszolút művész“, a „renaissance-király“, a raffinált hatásokra törekvő arisztokrata, az „óriás“ előtt, aki „mint művész az, mint megcsináló, mint alkotó és alakító“, akinek műveit gyönyörtől „borzongva“ kell olvasni. Jól érezte, hogy Arany műfaj-történeti tilalomfává és mozdulatlan művészet-bálvánnyá merevítve, egyszeriben elveszíti kapcsolatát a jelennel, ízlés- és ihlettartalma a haladó élet és irodalom számára nem lesz többé kötelező, nem más, mint művész, „ki magából származik és magában ér véget“, az irodalmi folytonosságban egyedül áll, „mint néhol a síkon kialudt tűz-okádó“, röviden, sem utóda, sem őse senkinek és semminek. Hogy is mer hozzányúlni a durva tudomány és az esetlen tanári kéz! Műfaj-történeti babona, tetőpont-esztétika, formaművészeti abszolútizmus és modem szenvelgés egymást támogatta abban, hogy a magyar irodalmi műveltség ösztönszerűen és természetesen Aranyhoz tapaszto erejét gyengítse.

Arany költői arculatának és irodalmi hagyományának ily megmerevítése és a jelentől való távolítása mellett egy másik alakító folyamat is tisztán megfigyelhető. A tökéletes művész emberré oldásáról, a korhoz kötött alkotások jelen értékűvé tevéséről van itten szó. Kétségtelen, hogy Arany költészetének történeti jellegű része, ennek erkölcsi tartalma, a korabeli nemzeti életet figyelő s tőle illetett lírája az első ilyen mód a jelenhez való közelítésre. A rá való emlékezésnek ideje, 1917 csakúgy, mint 1932, lépten-nyomon talál analógiákat önmaga és Arany ideje között: a magyar történeti tudat, sorsunk reszkető figyelése a nemzeti közösség minden életszakaszában ráismerhet Aranyban saját igenlő és kételkedő szavaira. Az ünnepi megemlékezés 19x7 háborús napjaiban „költészetének nagyszerű igazolását“ vélte megtalálni benne s Arany a Keveháza, a Buda Halála, a Toldi-trilógia hősi jelenetei által lett jelené. A mostani évek várakozásteljes, csonkított élete még nyíltabb utakat lelt Arany felé. A balladák és eposzok elérhetetlen magasságban megszilárdított műfaji tökéletessége a minden pillanatban hasznos nemzet-etikai tartalom aktuálissá váltásával nyert elevenítő ellensúlyt.

Mindez köztudomású. Arany aktualizálása azonban nemcsak így történt. Az az irodalmi irány, mely századunk eleje óta igen szívesen élte bele magát az üldözött vad szerepébe, szintén megrajzolt maga számára egy jelen értékű Arany-képet. Politikai szín ebben a képben

egyelőre még elenyészően kevés volt. Alapját kezdetben oly költőink adták, akik (mint Babits és Tóth Árpád) ízlésbeli különbségeik ellenére és a stílromantika körülöttük terjedő zajában is éreztek valami örök lényezet, „varázsos áramot“, mely őket Arannyal összekötötte. A külső körülményektől „megzavart verselő“, az alkotásban gátolt, a közízléssel, általában a világgal szembenálló költő körvonalai nyomultak előre. Riedl még bizonyos tartózkodással emlegetett „szellemi hipochondriá“~s Aranya kezdett dominálni. Ezt az Aranyt az új kritika is sietve magáévá tette s a költői életérzést irodalompolitikai célzatú szavakká fogalmazta. Míg egyrészt lehetőleg távortartani igyekezett Aranyt a mától és korhoz kötöttségét hirdette, mindannak az ízlés-elemnek a letördelésével, melyet a hagyománytartó irodalomtörténet Aranyban a jelen irodalmi élete szempontjából is lényegesnek tartott, az új szemlélet is „kisajátító“ munkához látott. Lehántotta Aranyról mindenekelőtt a „népies“ jelzőt. Arany népiessége — mondták — csak „mellékes humorú“, oktató célzatú és „sarokba tett“, annyi jelentése van, mint a világirodalom bármely nagy költőjénél. A népiesség különben is csupán a 40-es évek demokratikus hullámának irodalmi taraja s „mindez egészen megfelelt Petőfi egyéniségének, az Aranyé-
nak már sokkal kevésbé.“ A Toldi pl. nem is jellemző műve Arany-
nak s bár formában szigorúbb, de nem más, mint „Petőfi visszhangja.“ Arany-
nak a közösséghez való viszonya csupa gyötrődés, meghasonlottság, első nagy sikere voltaképp örökös terhet jelent számára. Keserű, magábavonult, magát „a kietlennek, a sötétnek rajzában kiélő költő“, nem pedig „nemzetnevelő“ (Petőfi és Jókai ellenben az), kínlódó egyedülállás megszállottja, dekadens zseni a nyárspolgár magára vett álarcában, vagyis a „legmodernebb magyar költő“. A varázserejű, minden zárat nyitó szó ezzel kimondatott. Népszerű formula, melyet elég néhány hangulati vonással definiálni és minél többet emlegetni. „Mit mondjak? — kiáltott fel egyik kritikusunk az elmúlt Arany-
évben — Arany egy majdnem felfedezésre váró modern költő!...“ A teendő most az lett, hogy ehhez a szerencsésen megtalált szóhoz dokumentumok kerestessenek. Nem a Toldik és a balladák jellemzők Amnyra, hanem igenis lírai költészete. „Legteljesebben az Arany igazi lénye lírájában szólal meg“ — hallottuk meglepődve tavaly az Akadémia ünnepi ülésén is. Ez az igazi lény megelhető a lírán kívüli területeken, az elbeszélő költészet önvallomásos fajaiban s a nagy epikumok magasztos sorai között felmerülő alanyi kitérésekben. Arany költői egyénisége szemlátomást idegenebbül áll saját korában. Majdnem megrovóan szólal meg a hagyományos méltató is, midőn kénytelen megállapítani, hogy „Petőfi még akkor is buzdítja nemzetét, amikor már érzi, hogy minden elveszett, Vörösmarty még a Vén cigány sötét félelmes képeit is az eljövendő ünnep biztos érzetével úzi el; Arany megtörik a csapások súlya alatt... szenved... kételkedik ... tétován lépked... belefárad.“ írói pályája, melyet ugyanez az emlékező 1917-ben még úgy látott, hogy „gyönyörű ez a költői pálya, egyenes emelkedő, nincs rajta folt vagy csorba“, hiszen Arany „pontosan ismerte tehetségének körét és hatását, tudta, mire van hivatása és meddig terjed ereje“, egyre jobban mutatja azokat a borzasztó göröngyöket,

zsákcákát, vermeket, melyeket a költő „különös természete“ dobott, nyitott és ásott maga elé. Igen szolid és kiegyensúlyozott szellemek fejtegetik szinte lelkesedve ezt a ma egyszerre „közismertének meglátott „lelki komplexum“-ot. „Ez az ember, ez a költő csak életének dátumaival tartozott a XIX. századba, egész lelki valója a jelenhez csatolja, a mi enervált, ideges korunkhoz. Ebben a reménytelenül küzdő, fáradt, sötétesen látó emberben fölismeri a modem ember a maga sorsának osztályosát“. Néhány „azonban“ és „mégis“ próbálja biztosítani ugyan a vissza-utat a külső és belső élet állítólag oly modem összhangtalanságától a műfajrögzítő, józan és öntudatos művészhez, de Arany ember volta, „az ember, aki Arany János volt“ — így olvassuk — menthetetlenül érdekesebb, mint alkotásának egésze. Hitt-e, nem hitt-e ebben vagy amabban, „bátor“ volt-e, vagy megalkuvó, nemes volt-e vagy osztályonkívüli, pesszimista volt-e vagy optimista? — ezek a kérdések. Talán már gyűjti is valaki az adatokat egy hamosan, amíg a divat tart, megírandó biographie romancée-hoz.

Aki ma embert mond, az szükségszerűen mond társadalmi problémákat és politikát. Hogy a millenáris politikával szoros kapcsolatot tartó régibb irodalomtörténet szívesen hallotta ki Arany műveiből a neki megfelelő politikai hangsúlyokat, az eléggé kiviláglik azokból a támadásokból, melyek ezt az irodalomtörténetet újabb irodalmunk pártpolitikai sütetű mellékalakjai részéről érték és érik még ma is. Egészen régi eredetű az a most újból felmerült „tisza látást és elfogulatlan méltánylást“ reklamáló felfogás is, mely az Elveszett Alkotmányon, a Nagyidat cigányokon, a Bolond Istók I. énekén és a meg nem irt Dózsa-eposzon keresztül akarja felgyűjteni Arany érdekében az ifjúság és nagyközönség képzeletét, érdeklődését és lelkesedését. Közkinccsé tevést követel, Byron-i magasságot, Zolát felülmúló naturalista parasztszemléletet, Gogoly-i fájdalmat emleget ...se buzgó jóakarát és jólérsütéség mögött ott áll a darabokra tépett, az agyonaktualizált Arany. Bizonyos, hogy ennek a gondolatnak még jövője lesz. Jövője lesz a vidéki közönségben, az ifjúságban, különösen abban, mely politikai határainkon kívül esik, mert ez most éli át, tetemes késési idővel, Ady, Móricz és Szabó Dezső romantikus radikalizmusát, valamint saját napjaink politikai és világnézeti izgalmait. Az agrár-szocializmus még számottevő színeket fog ehhez a képhez szállítani.

Voltaképp örülnünk kellene, hogy így minden kor- és irodalomszemlélet megtalálja a maga Arany Jánosát. Az, aki megelégszik annyival, hogy Aranyt az utókor nem felejtette el, hogy Arany él ízlés-, divat-, világnézet- s politikum-különbségek mellett és alatt, nagy megnyugvással teheti le az elmúlt év ünneplő és értékelő Arany-émlékezéseit. Az azonban, akit az integer szellem sorsa érdekel, némi keserű ízt érez a szájában. Ez a keserű íz még akkor is megmarad, ha az 1932. évi Arany-tanulmányok nem túlságosan hosszú sora után újra magunk elé tesszük azt a kettőt, Illyés Gyuláét és Németh Lászlóét,¹ melyekben legkevesebb a mellékhangsúly s ami van, részint lelki elődök kötelező erejű hagyatéka, részint az önvallomás kibuggyanásai. Az ember-

¹ Nyugat 2932. 20. sz. Protestáns Szemle 1932. 11. sz.

Arany és a művész-Arany széles fensíkjai helyett azon a titokzatos billenési ponton állanak meg, az „írás és hallgatás határvonalán“, honnan egyformán látszik emberség és alkotás, lélekrendülés és formált kifejezés, szellemi predestináció és szervezett irodalmiság. Ami pedig a legfontosabb, érzik azokat a veszélyeket, melyek a most legnépszerűbb Arany-magyarázatok „kényelmes rossz kanyarjaiból, a lélektan „kamaszkíváncsiságú“ irányzataiból származtak. Képesség és mű, erő és lehetőség számtani arányainak értékét keresvén, Arany pályája ma indulásban levő magyar tehetségek sorskérdéseinek vetületévé lesz, Arany arca egy-egy redő által önmagukéhoz hasonlónvá, de — úgy tetszik — mintha ezen a személyes igazságon a megidézett Költő objektív hitelű vonásaiból is átvillanna egynéhány. A támadott és védett, a közösségben hasznossá tett és ünnepezt szellem, ^magányossága“ végső mondanivalójuk: előkelő figyelmeztetés azoknak a kisszerű kísérleteknek, melyek ezt a magányt a ma lármájával közelítik meg.

Egyikük hosszmetsetben mutatja meg Arany egész költői útját. A legigazibb módszer, mert Arany eddig a tetszésszerinti keresztmetsetekkel dolgozó irodalomtörténeti kispasztika áldozata volt. Költői természetének oly fejlődésrajzára van szükségünk, mely nem „igazi lényé“ alkalmi kínálásával jelentkezik, hanem megérteti az alkotó szellemet autonóm és korszerű mozgásában. Arany halála után ötven évvel eljött már ennek legfőbb ideje.

KERECSENYI DEZSŐ

A TEJÚTTÓL A VILÁGEGYETEMIG

NEMZEDÉKEK számtalan során keresztül foglalkoztatta az embert az a probléma, milyen helyet foglal el a Mindenségi ben, milyen ennek a felépítése s milyen is a természete annak a határtalannak képzelt térnek, mely világunkat alkotja. Méltatlan is volna az emberhez azt a világot, melyben életét leéli, nem ismerni, helyesebben szólva, annak megismerésére nem törekedni. A teljes ismeretről ugyanis úgy látszik még igen messze vagyunk s a célt talán soha nem is fogjuk elérni. Azok a dimenziók, melyeken belül a térben ma tájékozódunk, óriásiak, és azok a távolságok, ameddig távcsöveink elhatnak, egyre növekednek. De bármilyen messzire is kiterjesztjük megfigyeléseink területét, újabb és újabb régiók várnak felkutatásra, melyekről ma csak feltevéseket állíthatunk fel. És nemcsak e felől vagyunk bizonytalanságban. Magáról a térről is, mint egészről, melyben a hatalmas kozmikus tünemények lefolynak, a legkülönbözőbb nézetek alakultak ki az idők folyamán.

A Mindenségről alkotott felfogásunk még mindig nem állapodott meg, az még mindig változik. Mégis ott tartunk már, hogy ezt a változást bátran folytonos tökéletesedésnek tekinthetjük. A Mindenség ama részében, ameddig kutató eszközeink elhatnak, már meglehetősen biztonsággal tájékozódunk. Olyan forradalmi fordulatra, amilyen a Föld mozdulatlanságába vetett hit megdőlése volt, már nem igen számíthatunk. Mikor kiderült, hogy nem vagyunk a világ közepe, hogy Földünk a nagy Mindenségben számba se jön, sőt hogy Naprendszerünkben is csak igen szerény hely jutott neki osztályrészül, ennek a nemcsak a csillagászatra, de egész emberi művelődésünkre annyira kiható és egész új világszemléletet teremtő ténynek a felismerése a további kutatások irányát véglegesen kijelölte.

A Föld központi szerepét egy időre a Nap foglalta el. E hatalmas izzó test körül keringő bolygók mozgásának a tanulmányozása képezte a múlt század közepéig a csillagászok jóformán kizárólagos munkakörét. Bár csakhamar ismeretessé vált, hogy Napunk is csak szerény tagja valami nagyobb rendszernek s legfeljebb egyenrangú az eget ellepő csillagokkal, ezeknek világát sokáig a titokzatosság és a rejtelem fátyla takarta. Mindennek oka a csillagok mérhetetlennek látszó nagy távolsága volt.

Ma már számos módszer birtokában vagyunk, melyek segítségével csillagok távolságát meg tudjuk határozni. A hozzánk legközelebb lévő csillag majdnem 300.000-szer van távolabb, mint a Nap, pedig ezt is 150 millió km választja el tőlünk. Nyolc percre van szüksége a fény-

nek, míg a Napból hozzánk jut, ellenben több mint 4 év telik el, míg a sebes fény útján hírt kapunk a legközelebbi csillagról. A többi csillag meg még távolabb van tőlünk. Úgy oszlanak el a szinte üresnek tetszhető térben, mint ha homokszemeket szóránk szét 100 km-nyi távolságban egymástól.

A kaliforniai Mount Wilson obszervatóriumban felállított s jelenleg a legnagyobb távcsővel, egy 250 cm átmérőjű reflektorral megfigyelhető csillagok száma körülbelül 1 milliárd. Semmi kilátás, hogy e csillagok akár jelentéktelen hányadának a távolságát belátható időn belül módunkban legyen meghatározni s eddig mindössze ezer csillagnak a távolságát ismerjük. De a csillagok fényessége és elhelyezkedése az égbolton, vagyis látszó eloszlása sokat árul el a csillagok tényleges térbeli eloszlásáról, úgyhogy az égitestek most említett két sajátosságán végzett statisztikai vizsgálatok révén már meglehetősen tiszta képünk van annak a nagy rendszernek a felépítéséről, melyben egy homokszem szerepét játssza a mi Napunk is. Ez az óriási csillagrendszer az ű. n. Galaktika vagy más néven a Tejútrendszer.

Ha kis barangolásra szánjuk rá magunkat a Tejútrendszerben, utazásunk közben számos, különböző tulajdonságú égitestre fogunk bukkanni, melyekkel most nem akarunk külön-külön foglalkozni. Csak azt jegyezzük meg, hogy ha a Naptól távolodva bármelyik irányban is haladunk, végre olyan régiókba jutunk, ahol egyre ritkábban és ritkábban esnek utunkba csillagok s végül is a Galaktika, a mi szűkebb értelemben vett világrendszerünk határához érkezünk. Persze a fénysugár szárnyán utazva is évezredek fognak ezalatt eltelni.

Már régen sejtették s ezt a későbbi vizsgálatok megerősítették, hogy a körülöttünk lévő csillagok habár óriási, de mégis csak véges kiterjedésű halmazt alkotnak. Kívülről nézve ennek alakja legjobban lapos koronghoz vagy lencséhez hasonlítható. Mivel mi ebben a rendszerben benne vagyunk, a korong síkjában látjuk a legtöbb csillagot s ez idézi dő az égbolton látható, azt övszerűen körülburkoló, szabad szemmel is látható Tejút sávját s e sáv két oldalán, attól távolodva, a csillagok számának fokozatos csökkenését. Az összes csillag számát az újabb vizsgálatok 30 milliárdra teszik, ami természetesen csak hozzávetőleges számnak tekinthető és csak a Tejútrendszer csillagaira vonatkozik. Elhagyva a mi rendszerünket és a fényel az évek százazein keresztül utazva a térből, a mi rendszerünkhöz hasonló újabb és újabb ű. n. extragalaktikákra bukkanunk. Ezek, a távcsőben megfigyelt külsejük után még régen ködfoltoknak elnevezett, égi objektumok mindegyike ismét a csillagok milliárdjait tartalmazza.

A sok galaktika közül, ami a részleteket illeti, természetesen azt ismerjük legjobban, amelyben benne vagyunk, vagyis a Tejútrendszert. Bizonyos vonatkozásban s éppen nem jelentéktelenben, nevezetesen méreteit illetően, azonban éppen ennél vagyunk a legnagyobb tájékozatlanságban. Éppen azért, mert benne vagyunk. Úgy vagyunk vele, mint a vándor, ki a völgyben elterülő város kiterjedéséről sokkal tisztább képet nyer a hegyről letekintve, mint ha a város közepében találja magát. Sediger 10—15.000 fényévre becsülte a Tejútrendszer átmérőjét. (1 fényév az a távolság, melyet a fény egy év alatt fut meg.) Később

Kapteyn ennek nagyságát 40.000 fényévben állapította meg. Shapley újabb kutatásai 200—300.000 fényévre tolták ki a Galaktika határait. Napunk e rendszernek közelítőleg a síkjában, de annak középpontjától mintegy 45—50.000 fényévnyi távolságban foglal helyet.

Mindezek a megállapítások alig néhány évesek s ugyancsak újabb keletű Shapley ama felfogása, mely szerint Tejútrendszerünk nem is egy, kanon számos kisebb galaktika összesége, ú. n. szupergalaktika. Shapleyt erre a megállapításra az a körülmény készítette, hogy a Tejútrendszerünkön kívül ismeretes ködfoltok nagysága általában 10—30.000 fényév között ingadozik s 50.000 fényévnél nagyobb kiterjedésű eddigi ismereteink szerint nem fordul elő.

A Tejútrendszer nagyságára, szerkezetére és mozgására vonatkozó kutatások a jelenlegi csillagászat egyik főfeladatát képezik. Nemkevéssé vannak az érdeklődés homlokterében a Tejútrendszer egyenrangú társai, az extragalaktikai ködfoltok. Óriási távolságuk folytán mindent, amit eddig tudunk róluk, jóformán kizárólag néhány elsőrangúan felszerelt amerikai csillagdának köszönhetünk. Részletes vizsgálatot ott is csak néhányon sikerült végezni, legtöbbje olyan távol van, hogy a kutató módszerek jelenlegi fejlettsége mellett a beható tanulmányozás alól még kivonja magát. Hubble a Mount Wilson Obszervatóriumban megállapította, hogy átlagos nagyságuk és fényességük egyforma s így már látszólagos nagyságukból és fényességükből is következtetést vonhatunk távolságukra. A leghalványabb ilyen ködfoltra, melyet a nevezett obszervatórium óriás távcsövével lefényképeztek, 300 millió fényév távolság adódott. Ezzel a sugárral vont gömbön belül Hubble 30 millióra becsüli a ködfoltok számát. Mint később látni fogjuk, különösen fontos Hubble ama megállapítása róluk, hogy meglehetősen egyenletesen oszlanak el a térben. Egymástól való távolságuk átlagban 1 millió fényév.

A csillagászat egyik legnagyobb horderejű eredménye, hogy az égitestek spektrumából, nevezetesen a spektrumvonalak eltolódásából meg tudja állapítani, hogy az illető égitest hozzánk közeledik-e, vagy távolodik-e tőlünk. Sőt a spektrumvonalak eltolódásának nagyságából az is meghatározható, hogy ez a közeledés vagy távolodás mekkora sebességgel történik. Kiderült, hogy az extragalaktikai ködfoltoknak ez a látóvonalba eső sebessége (az ú. n. radiális sebesség) óriási és hozzá olyan irányú, mely arra utal, hogy a ködfoltok mind távolodnak tőlünk, mégpedig annál nagyobb sebességgel, minél távolabbiak. Még 1929-ben közel 4000 km másodpercenkénti radiális sebességet állapítottak meg egy ködfolton, ami akkoriban óriási feltűnést keltett a szakörökben. Azóta egyre nagyobb sebességű ködfoltokat fedeztek fel s csak nem régen olvasunk 24.000 km sebességről, mellyel egy mintegy 140 millió fényév távolságban lévő ködfolt rohan el tőlünk. Az a körülmény, hogy a sebesség a távolsággal arányosan nő, nemcsak azt jelenti, hogy ezek az égi objektumok tőlünk távolodnak, hanem azt is, hogy egymásközi távolságuk is egyre nagyobb és nagyobb. A megfigyelések alapján úgy látszik, hogy az eddig ismert fizikai világ egyenletesen kitágul, mégpedig olyan rohamosan, hogy minden 1400 millió év eltelte után megkétszereződik a nagysága.

Mindezek az eredmények, amelyeket eddig ismertettünk, tényleges megfigyeléseken alapszanak. Ha megállapításaink itt-ott javításra is szorulnak, a Mindenség felépítéséről itt vázolt kép nagyjából megbízhatónak tekinthető azokon a távolságokon belül, ameddig modem távcsöveink elhatnak. Ezek állandó fejlődésével kutatásaink határai egyre jobban és jobban kitágulnak. A türelmetlen emberi elme azonban nem tudja bevárni, míg a megfigyelő módszerek tökéletesedése lehetővé teszi a most még ismeretlen területek felkutatását, hanem az eddigi eredmények alapján már most következtet a határon túlra, sőt ami közvetlen megfigyelés tárgyát talán sosem fogja képezhetni, az egész Mindenség felépítésére.

Bár az Universum megfigyelés alatt lévő területe óriási, ez még mindig csak igen kis része lehet az egész Mindenségnek. Az ezen kívül eső részekről semmit sem tudunk s ha a Mindenségről, mint egészről akarunk beszélni, kénytelenek vagyunk bizonyos feltevésekkel élni. Ilyen feltevés, hogy az eddig kifürkészett terület semmikép sem foglal el valami kiváltságos helyet a nagy Universumban, hanem annak csak egy, a többi eddig még kutatás alá nem került területekhez hasonló része. S e feltevés kiegészítése, hogy a Mindenség mindenütt egyforma felépítésű s az ismert területre kapott anyagelosztódás, átlagos sűrűség az egész Universumban érvényes. Ha ennek alapján felépítünk is egy, esetleg több elméleti univerzumot, semmikép sem állíthatjuk, hogy ez tökéletes mása a ténylegesnek. Valójában csak idealizált s esetleg igen elvont univerzum-modelleket kapunk, melyektől azonban szigorúan megköveteljük, hogy megkonstruálásuknál a teoretikus fizika elveivel összeütközésbe ne kerüljünk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy végül e modellek csak lehetőségeket jelentenek, a nélkül, hogy jelenleg megtudnák mondani, melyik felel meg a valóságnak. S talán generációk is elmúlhatnak, míg a csillagászoknak módjukban lesz ezt eldönteni.

Az első ilyen univerzum-modell, mely sok interpretálásra adott alkalmat, Einsteintől ered. Bizonyos nehézségek, melyek a tér végtelen voltának feltevéséből folytak, Einsteint kutatásai során arra kényszerítették, hogy a tért bár határtalannak, de véges kiterjedésűnek tételjeze fel. Csaknem egy évszázada ismeretes, hogy a teljesen homogén és izotróp térnék három típusa lehetséges: a mindenki által ismeretes Euklides-féle tér, Riemann szférikus tere és a Bólyai-féle tér. Riemann véges kiterjedésű tere zárt, de határtalan. (Amint pl. egy adott sugarú gömb felülete is véges, de határtalan. A tér három dimenziójával szemben azonban ez csak két dimenziójú.) Einstein világa ilyen Riemann-féle tér, amelyben a fény egy helyről elindulva egyszer csak újra visszatér kiindulási helyére (némi szemléleti hasonlattal élve: egy véges sugarú gömb felületén egy irányban haladva szintén visszajutunk az elindulás helyére). Einstein véges világának nagyságát sugarával, az u . n. görbületi sugárral, jellemezhetjük.

Einsteinnal szinte egyidőben (1917) de Silter a relativitás elmélet alapján úgy találta, hogy a nagyon távoli objektumok spektrumában a színekpvonalak olyan eltolódásának kell mutatkoznia, mely ez égitestek távolodásának felel meg. A távoli extragalaktikai ködfoltokon végzett és éppen e feltevés nyomán megindított megfigyelések, mint

láttuk, ezt igazolták is. Ennek folytán de Silter táguló univerzum-modellje igen bizalomkeltő lett. Ez a világ is, mint Einsteiné, szférikus; görbületi sugara ellenben folyton nő; ezenkívül az a sajátos tulajdonsága, hogy teljesen üres. Az elméletileg mindkét lehetséges univerzumot úgy jellemezhetjük, hogy Einstein anyagi világa változatlan, de Silter anyagtalán világa tágul.

Ismerve a megfigyelésekből a ködfoltok eloszlását a térben s bizonyos meggondolások alapján felbecsülve tömegüket, megállapíthatjuk a tér átlagos sűrűségét. Ha az összes galaktikák csillagjait atomjaikra bontanók s az egész téren át egyenletesen szórónók szét ezeket, úgy körülbelül 20 cm távolságra kerülnének egymástól az egyes atomok. Ez valóban rendkívül alacsony sűrűség, mintegy billiószor alacsonyabb, mint amilyen a fizikai laboratóriumban egyáltalában előállítható vákuumé. De ez még mindig nem nulla sűrűség, melyet de Silter világa előír. Einstein anyagi világa meg változatlanságával tér el a ténylegestől. Lemaitre mutatta ki (1927), hogy e két elméleti világ a lehetségeseknek két határfokát jelenti s a határozott sűrűséggel bíró, de tágulás nélküli Einstein-féle univerzum és de Silter üres, de táguló univerzuma között számtalan táguló és sűrűséggel bíró univerzum képzelhető el. A tényleges univerzum egy ilyen közbeeső modellnek felel meg, mely adott anyagmennyiség mellett folyton tágul, úgyhogy mintegy másfél milliárd év alatt megkétszereződik az átmérője, miközben egyre csökken a sűrűsége. E mellett a tágulás irama is egyre növekszik, úgyhogy végül univerzumunk de Silter nulla sűrűségű világává alakul át.

Már említettük, hogy Einstein világában a fény körüljárja a világot s végül is visszatér kiindulási helyéhez. A de Silter tér felé közeledve, még annak elérése előtt olyan térformához jutunk, melyben a fény a tér tágulása következtében már sohasem térhet vissza. Ebből az elgondolásból nézve, a mi világunk már rég átment ezen a formán.

Így álltak a dolgok a legutóbbi időkig. Vagy egy éve maga de Silter kijelentette, hogy ez csak a ma felfogása, mely holnapra megváltozhat. Röviddel rá Heckmann kimutatta, hogy az univerzum tágulásának tana nincs szükségszerűen összekötve a tér véges voltával, egy olyan térrel tehát, melynek nagysága bizonyos görbületi sugárral jellemezhető. A relativitástan kereteiben épp olyan jogosult a görbület nélküli végtelen tér lehetősége, sőt akár a negatív görbületi sugárral bíró Bolyai-féle téré. Heckmann értekezésének hatása alatt Einstein és de Silter nemrégén közösen kiadott tanulmányukban szakítanak eddigi felfogásukkal és megállapítják, hogy nincs közvetlen bizonyíték a tér görbületére. A megfigyelhetőség jelenlegi hatásain belül a tér euklidesinek tekinthető, tehát az nemcsak határtalan, de végtelen is. A csillagászati adatok növekedésével mód lesz majd pontosabban meghatározni az anyag sűrűségét az univerzumban. Ha úgy fordulna, hogy a sűrűség más a jelenleg megállapítottnál, úgy vagy az előbb ismertett univerzum-modellek valamelyikére kellene visszatérni, vagy azt kellene megállapítani, hogy egy negatív görbületű térben élünk, olyanban, amilyenről egy évszázaddal ezelőtt Bolyai és Lobacsevszki álmodozott.

A MŰVELT NYUGAT TANKÖNYVEI — RÓLUNK

A KÜLFÖLDI OKTATÁSÜGY, nevezetesen a tankönyvek nem foglalkoznak Magyarországgal oly mértékben, mint amelyet nemcsak az európai népközösségben ezer éve helyet foglaló és az egyetemes emberi művelődésnek századokon át mérhetetlen vér- és anyagi áldozatot hozó komoly tényezőként, hanem földrajzi fekvésénél, gazdasági, politikai és kulturális jelentőségénél fogva általánosságban és tudományos szempontból egyaránt — minden rokon- vagy ellenszenvet figyelmen kívül hagyva — teljes joggal igényelhet. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a művelt világ nagy része nem ismer, egy tekintélyes része rosszul, illetve félreismer s aránylag kis része ismer a valóságnak és igazságnak megfelelően.

Ha feltesszük a kérdést, hogy mi ennek az oka, úgy tényként kell leszögeznünk azt, hogy a múltban nem fordítottunk kellő gondot Magyarország helyes megismertetésére, a tévedések eloszlására és az irányzatos, rosszindulatú valótlanosságok megcáfolására, bár igaz, hogy abban a gyakran hangoztatott állításban is van némi igazság, hogy az osztrák-magyar külügyi képviselő sem tekintette lényeges feladatának a felvilágosító munkában való közreműködését, hiszen a cél mindig a mi háttérbeszorításunk volt, főleg amióta a magyarság életképessége és hivatottsága arra, hogy a monarchiában vezető szerepre jusson, minden bécsi igyekezet ellenére is, mint történelmi szükségszerűség, előtérbe jutott. El kell ismernünk tehát azt, hogy különösen az igazságra hajlamos és rosszindulattól mentes külföld kellő felvilágosításának hiánya nagyrészt a mi saját mulasztásunknak tudható be.

A téves vagy hamis adatok, ismeretek elterjedése — a politika és publicisztika mesterkedéseire nem térve ki — elsősorban a tankönyvek és lexikonok mint a tudást legszélesebb körben terjesztő szellemi termékek útján történik. Nagy jelentősége van így annak, hogy a tankönyvekben és lexikonokban helyes és a valóságnak megfelelő adatok kapjanak helyet Magyarországról, mint amely ország évszázadok után — legalább papírforma szerint — most került ismét nemzeti, politikai és gazdasági függetlenségének teljes birtokába.

Nagy mértékben aggasztó tünet ugyanis az, hogy ma — tizenkét évvel a világháború befejezése után, a népeknek minduntalan hirdett békés együttműködése és a beígért általános lefegyverzés idején, a lelki megbékélés, a lelkek lefegyverzése helyett a külföldi iskolák tekintélyes része nemzeti létünkről, hivatásunkról és szerepünkről az európai népközösségben oly felfogást és véleményt ültet el a tanulni vágyók lelkében, amely a való tényeknek egyáltalában nem felel meg.

Az anyag nagy terjedelme folytán ez alkalommal tárgyaláson kívül hagyom az utódállamokat, amelyek tankönyveikre legtöbb esetben vezerszólamként azt nyomhatnák, hogy a betű nem tud pirulni! Ezek ugyanis — nagyrészt — vad gyűlölettel eltelt és az elemi igazságot mélyen megszegyenítő állításokat tanítanak rólunk nemcsak a saját nemzetiségű, hanem a hozzájuk kényszerített magyar tanulóknak is s így sem jóhiszemű, sem a nyugati művelődéstől áthatott országoknak nem tekinthetők, már pedig a rosszhiszeműséggel szemben a felvilágosító munka ott, egyelőre, még termékeny talajra és megértésre nem találhat.

Tárgyalási anyagul maradnak tehát volt szövetségeseink, volt ellenségeink és a semleges országok tankönyvei.

FRANCIAORSZÁG tankönyveivel kezdem ismertetésemet, mint amely országban egyrészt a háborús gondolkozásmód még nem veszett ki, másrészt amellyel legádázabb ellenségeink vannak szövetségben.

G. Bruno: *Le Tour de l'Europe pendant la guerre.* (Paris, 1923.) A francia Akadémia pályadíjával kitüntetett szerző bevezetésében indokolja a könyv célját, vagyis, hogy minden franciának ismernie kell a barbár háború okait s azokat nem szabad elfelejteniök a tanulóknak. A gyermekeknek ezekről nem lehet elég korán tanulniok. . .

Szerbia ismertetése során megtudjuk, hogy Ausztria (értsd: Ausztria-Magyarország) zsarnokoskodott felette s tört be Szerbiába, hogy elfoglalja. Ezért Franciaország és Oroszország siettek segítségére. Soha nemesebben fegyvert nem ragadtak még! A szerbek végnélküli kidicsérése után következik az osztrákok jellemzése: az emberiség és a hadviselés törvényeit megsértették, robbanó golyókkal rettenetes sebeket okoztak, megölték a sebesülteket, legyilkolták a foglyokat, lelőtték és megkínózták a falvak ártatlan lakosságát, az asszonyokat, gyermekeket, aggastyánokat. Romániáról megjegyzi, hogy Erdély — amelynek lakossága román — vissza kívánczik Romániához, amelynek lakói műveltek és francia kultúrájuk van. Háromszáz lapon át a bosszú, az engesztelhetetlenség és a ferdítések áradata szolgál a tanulók oktatására, úgyhogy nyugodtan lehetne a „gyűlölet könyvének” nevezni.

Malet et Grillet: *XIXe Siécle. Histoire contemporaine 1815—1920.* (Paris, 1928.) Ez a könyv, amely egyébként a legjobb és legelterjedtebb történeti tankönyvek egyike, *La Magyarisation* címmel először a nemzetiségek magyarországi elhelyezkedését ismerteti, majd az 1868. évi „nemzetiségi” törvényt, amelyet a magyarok „nem respektálva” — a magyar nyelvet tették meg államnyelvvé. A tankönyv végig nyílt bevallása annak az oly szívósan tagadott ténynek, hogy szerbjeink és románjaink már évtizedekkel a világháború előtt nem átalították irredenta politikát folytatni, ugyanakkor, amikor államhűségüket is bizonyították. A nemzetiségek küzdelmével kapcsolatban ismerteti a könyv, hogy a külföldön és különösen Franciaországban az a vélemény alakult ki, hogy a Habsburg-monarchia nem egyéb, mint dinasztikus kombinációk szüleménye, amely, amint I. Ferenc József meghal, szétesésre vagy felosztásra van ítélve. Itt következik azután az az ellenséges és valótlan megállapítás, amely mérészen Magyarországot tünteti fel a világháború közvetlen okozójának: „Az a gond, hogy a harapófogót — amellyel Oroszország és Szerbia fenyegettek — kifeszítse, volt egyike azoknak a mélységes okoknak, amelyek Magyarországot 1914-ben arra sarkalták, hogy Szerbiát összezúzza és felidézze az európai háborút.”

A világháborúról 114 lapon keresztül ír a szerző, s megállapítja, hogy oka lényegében a hegemoniára való német törekvés, közvetlen oka pedig Ausztria-Magyarország balkáni politikája és előre megfontolt váratlan támadása Szerbia ellen volt. Az összeütközés „ürügye” a trónörökös meggyilkolása volt s ez szolgált jogcímmül Ausztria ultimátumára Szerbiához. Princip bosnyák tanuló volt a tettes s a vizsgálat nem bizonyította be (?), hogy a szerb kormánynak legkisebb része is lett volna a merényletben (?). Az ultimátum egyébként oly kihívó tartalmú és hangú volt, hogy az egész világ (?) felismerte a szándé-

kot: az európai háborút, hisz Ausztria minden várakozás ellenére elégtételt kapott (!) — és mégis a szakításra határozta el magát. E kérdésnek a francia tankönyvekben való általános és erőszakolt tárgyalása nyilván abban leli indokát, hogy valamennyi békeszerződésnek s az ebből folyó hadikárpótlásoknak alapja a központi hatalmak háborús felelősségének megállapítása. Ezt az álláspontot a legutolsó védniök kell; mert amint ez az egyoldalú vád megdőlt, abban a pillanatban megszűnik a békeszerződések létjogosultsága is!

De nem mulasztja el az ellenségnek lekicsinylését sem. Az osztrákok, akik a szerbeket meg akarták semmisíten, „még a kis szerb hadsereget sem bírták legyűzni, sőt két vereség után végleg kiverték őket a szerb területről.“ (!)

Felsorolja a szerző, hogy mely államok alakultak ki a világháború után, s rólunk annyit mond, hogy a magyar népességű területekre korlátoztattunk! Egyúttal megállapítja, hogy „Közép-Európa és a balti vidék felaprózása volt az eredménye a nemzetiségi elv alkalmazásának!“

Fallex-M a i r e y-G i b e r t: „L'Europe“ című földrajzi könyvében azt magyarázza, hogy a román népességű országokat 1919-ben visszacsatolták Romániához, s Erdélyben a románoké a többség. A Dunáról írva megállapítja, hogy a Vaskapu már nem akadály, amióta az 1834-ben megkezdett nagy műszaki munkálatokat 1898-ban befejezték, tehát amíg egyrészt hosszú ideig tartó és nagyszerű munkálatokról tud, addig másrészt azt, hogy ezek a magyar műszaki tudás, a magyar kitarás és munka, valamint a magyar áldozatkészség eredményei, makacsul elhallgatja. Szerbiáról felemlíti, hogy 12 millió lakosa van s a határokon idegen kisebbségek is vannak, de a lakosság nemzetiségénként nincs felsorolva. Az állam nevezetes városai között egy magyar város sincs felsorolva, holott éppen a magyar városok a legnagyobbak (Szabadka, Zombor, Újvidék, Nagybecskerek stb.). Csehszlovákiáról és Ausztriáról megemlékezve, nem mulasztja el megállapítani, hogy Ausztria-Magyarország semmilyen tekintetben sem volt egységes. A nemzetiségi elvet, amely a XIX. századot uralta, 1867-ben megsértették, amikor is a németek és magyarok — számbeli kisebbségük ellenére — maguknak szereztek meg a politikai hatalmat a szláv és latin népek felett. Ausztria és Magyarország területét csökkentették, egyiknél a német, másiknál a magyar népességű területekre. Ime, ismét itt van a régi hamisítás: Magyarország magyar népességű területeit nem vették el s idegen népek alá nem került magyar! Közép-Európa csatolt politikai térképén a bébekötések pontosan a fajok és nemzetiségek térképét adják vissza.

Falle x-G i b e r t-M a i r e y: Les Principales Puissances économiques du Monde. (Paris, 1929) című tankönyvének képmellékletén egy alföldi tanyát mutat be a következő magyarózó felirattal: Fél-nomád menedékház a Hortobágy-pusztán. 1526 óta a csehek és németek az osztrák, uralkodóház alá tartózták, a tótok Török- és Magyarországhoz, de különböző politikai hovatartozásuk ellenére is e népek ugyanazok a törekvések voltak (270. lap). Érdekes példája ez annak, hogyan csempészik be a történelembe a soha nem létezett csehszlovák egységet már 1526-tól kezdve!

A Georges Arnau d-féle „L'Europe“ (Paris, 1927) nagy tájékozatlansággal sorolja fel, hogy a monarchiát három utódállam között osztották fel, amelyek: Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia! Megállapítja, hogy Európa új területi megosztása sokkal észszerűbb (!), mint az 1914 előtti. Az államok határai általában megegyeznek a nemzetiségi határokkal. Az új határmegállapítások nem voltak minden nehézség nélküliek; oly esetekben, ahol a népesség keveredése a pereskedést kockáztatta, a békeszerződések előrelátással (!) népszavazásokról gondoskodtak (!), amelyek a Nemzetek Szövetsége tekintélye alatt folytak le: Kelet-Poroszországban, Schleswigben, Felső-Sziléziában.

A demokratikus nyomás közepett több állam kivételt tesz, amelyeknek alkotmányai nem bírkák leplezni egy politikai párt diktatúráját: a kommunisták a Szovjet-Unióban, a fasiszták Olaszországban, a royalisták Magyarországon, az agráriusok Bulgáriában. Az egész könyvet a kiélezett köztársasági-radikális pártpolitika hatja át s a célzatos beállítások — eltekintve pedagógiaellenes voltuktól — távolról sem szolgálják a serdülő ifjúság tudását és előnyét. A három békeszerződés három új államot létesített a monarchiából: Ausztriát, Magyarországot, Cseh-

országot. Magyarország pedig határos a pannoniai síksággal! Ez a „jól értesült és tudományos felkészültségű“ munka sem felejtkezik el a néprajzi határok helyességének hangsúlyozásáról. Ha egyéb adatai hamisak is, erről az irányzatos megállapításról mégsem feledkeznek meg.

Csehországról megállapítja, hogy határai természetes akadályokra támaszkodnak (!).

A Gauthier et Deschamp s-féle Cours d'Histoire, Antiquité, Histoire de France, Histoire Générale (Paris, 1924) a nagy háborúról igen részletesen írt fejezetében megállapítja, hogy trónörökösének meggyilkolásáért Ausztria-Magyarország — Németország által szorítva — minden jóhiszeműség ellenére Szerbiát tette felelőssé. Elfogadhatatlan ultimátumot küldött Szerbiának, amelyet ez mégis elfogadott (!) Oroszország és Franciaország tanácsára! Az egész könyvet a napi politika hangulata irányítja, ami minden, de főleg pedagógiai szempontból csak ellenszenves érzést kelthet a hozzáértő és tárgyilagos olvasóban.

H. Degouy-Wurmser: Histoire de la Civilisation-ja (Paris, 1927) azt ismerteti, hogy a monarchia egyazon uralkodó alatt a germánokat és a mongolokat egyesítette s ez a két faj uralkodott. A világháború előadása e könyvben nem egyéb, mint az öndicsőítésnek és az ellenség lekicsinylésének szakadatlan sora. A hősiesség román hadsereg a háborúba való belépésekor sikert és eredményt ért el. De hogy ezt a „siker“-t az adott szó megszegése és árulás útján érték csak el s ezt is csak rövid időre, amikor azután a csúfos vereség, megszállás és a bukaresti béke következett, arról természetesen mélyen hallgat a szerző.

A Jacques Ancel-féle Histoire Contemporaine (Paris, 1930) szerint a trianoni béke Magyarországot magyarlakta területeire szorította s az önrendelkezési jog alapján jöttek létre a területi változások. A revíziós törekvések azt célozzák, hogy a 9 milliányi felszabadított szlávokra és románokra a magyarok ismét rátehessek kezüket. Céljaik eléréséhez eszközeik: a fehér terror, a rablás, köztársaságiak meggyilkolása, hamispénz gyártása, titkos hadsereg létesítése, baráti szerződés kötése Olaszországgal.

A. Meillet: Les Langues dans L'Europe nouvelle című tudományos segédkönyve nagyfokú magyarellenességről tesz tanúságot. Megállapítja, hogy szókincsünk tekintélyes számban idegen szavakból áll, a magyarság rákényszerítette nyelvét a románokra, tótokra és horvátokra (!), amely tény a nemzetiségek a magyarok tirannizmusának tekintették; a magyar nem régi, művelt nyelv, irodalma nem híres. A magyar nyelvet csak egy kaszt politikai erőszaka védte s nem fejez ki eredeti műveltséget. E könyv statisztikai vonatkozásait a magyarelles és elfogult Tesni érte strassburgi egyetemi tanár, a laibachi szlovén egyetem volt tanára írta meg. Szerinte a magyar statisztikáról általában megállapítható, hogy abból a tárgyilagosság teljesen hiányzik. Erre a megállapításra különben éppen az 1930. évi cséh és román népszámlálási adatok és az azok létrejötténél alkalmazott felháborító erőszakosságok adnak csattanós választ.

A Larousse, párizsi kiadócégnak az egész világon elterjedt kis lexikonában (Petit Larousse) a téves adatoknak oly nagy számával találkozunk legutóbbi — 1932. évi — kiadásában is, hogy ebből egyéb adatai hitelességének rovására kell következtetésünket levonni. Csodálatosképpen és érthetetlenül ez a lexikon is, mint hosszú évtizedek óta a franciák minden téren, a magyar helységnevek helyett a német neveket használja s így velünk szemben egyenesen a germanizálás szolgálatába áll. Szegedin, Debrecin, Raab, Nagykanizsa, Mohacz, Gran, Klaousenbourg, Erlau, Fünfkirchen, Oedenburg, Munkacz, Neusats, Plattensee, Theiss, Waag, Güns, Svinva, Szabolcz, Zemplin, Czardas változtatják egymást a cikkekben. De egyéb tévedései még súlyosabb kifogás alá esnek. Így például Mohács Jugoszláviában van, Ujfalvy Károly párizsi tanár és Petőfi-fordító osztrák lett volna, holott erdélyi magyar nemes volt; Bácska az osztrák Bánáttól szakított el. Honveds alatt a szlávok és valachok ellen 1848-ban katonailag megszervezett magyarok értendők stb. Ugyancsak nagy hiánynak és Magyarország eltüntetésének kell betudnunk, hogy nem találjuk feltüntetve azt, hogy ki Magyarország kormányzója, nincs felvéve gróf Széchenyi István, gróf Apponyi Albert, gróf Tisza István, Semmelweis Ignác, Zrínyi Miklós, Körösi Csorna Sándor, az Anjouk stb.

A francia tankönyveknek tanításai magyar szempontból két főkérdés körül mozognak: elsősorban a már a háború előtti tankönyveket is foglalkoztató nemzetiségi kérdés, másodsorban a háborús felelősség körül.

Mindezzel szoros kapcsolatban van az is, hogy a tankönyvek nem állanak tárgyilagos és tudományos alapon, hanem irányzatosak: külpolitikailag gyűlölet a volt ellenségekkel szemben, — szövetségeseik, főleg az utódállamok vélt és képzelt érdemeinek túlzott kiemelésével szemben a volt ellenfelek lekicsinylése és becsmérlése, — belpolitikáig a szélsőséges radikális eszmék terjesztése, a napi politika, a háborús érzelmek az irányadók. Volt ellenfeleknek erényeit nem tartják felemlítésre érdemesnek, tévedéseiket, hibáikat ellenben annál inkább kiemelik. Röviden: minden, csak nem az igazi béke előkészítése és megalapozása.

VOLT SZÖVETSÉGESEINK és fegyvertársaink soraiban széjjelnézve, Németországban, sajnos, nagy számban találunk oly tankönyvekre, amelyek nemcsak irányzatos, de valótlan adatokat is tartalmaznak.

Így azt olvassuk dr. E. Bender: Lehrer-Beiheft (Karlsruhe, 1923) című füzetében, hogy „Banat... durch Prinzen Eugen für Österreich zurückerobert“, — továbbá; hogy Liszt Ferenc a sváb Felső-Magyarországból származik.

Hermann Kasten: Lesebuch-ja (Leipzig, 1928) közli a „Die Hunnen im Kloster Reichenau“ című olvasmányt, amellyel még az osztrák tankönyveknél találkozni fogunk.

Prof. Sprengel: Ein Deutsches Lesebuch (Frankfurt a/M., 1925) egyik olvasmányában irányzatosan azt fejt ki, hogy sajnos a hieneknek nem csekély része a magyar iskola útján a magyarság szolgálatába állított.

Karl Werhan: Geschichte-je (Frankfurt a/M., 1925) szerint Ausztria érdeme, hogy a törökök előnyomulását megállította és Európát tőlük megszabadította. Ha azt nézzük, hogy ezt a tényt még egyes, francia tankönyvek is javunkra írják, akkor gondolkodóba kell esnünk.

A Th. Franke-féle Geschichte (Leipzig, 1926) elmondja, hogy a magyarok Ázsiából jöttek be s nem emberekhez méltóan viselkedtek. Agyonütötték ellenségeiket és holttesteikre ülve, azokból a forró vért kiitták. A foglyok melléből a még működésben levő szívet kiszakították és vad vágyakozással nyelték le abban a hitben, hogy akkor egészségesek maradnak. A gyermekeket sokszor szüleik előtt fojtották meg. Joggal nevezték ezeket a borzalmas hordákat az ördög fiainak. Tényleg az ördög fiai, a pokol szülőttei... Ha ezek a valóságnak megfelelnek, vájjon a germánok miként viselkedtek és vájjon a volt szövetségeseink, ha ezer év előttre visszamenőleg is, ez a jellemzése helyeselhető-e? De tovább olvasva a könyvet, azt látjuk, hogy a világháború történetében magyar csapatokról egy szó említés sincs téve. Az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezésről azt írja, hogy magyar erőszak műve, továbbá, hogy csak két közös minisztérium volt: a kiügy és a pénzügy. A hadügyről nem akar tudni; nyilván még utólag sem kíván a tényekről tudomást venni.

A Maier—Schirmayer-féle Lehrbuch der Geschichte für höhere Schulen (Frankfurt a/M., 1927) című könyvben a békeszerződéssel kapcsolatban Magyarország mint köztársaság szerepel.

Paul Groebe: Lehrbuch der Geschichte für höhere Lehranstalten (Leipzig, 1927) könyve szerint Magyarországon a németeket, románokat és szlávokat elnyomják. A világháború idején a magyaroknak elég gabonájuk volt, de maguknak tartották meg.

Richard Raithel: Lehrbuch der Geschichte (Wien u. Leipzig, 1924) című tankönyv szerint Magyarországot a nemzetiségekkel való „kíméletlenség“ jellemzi. A tudós szerző adatait nyilván ellen-

séges oldalról kapta,, mert ha az erdélyi szászok, a szepesi németek vagy a délvidéki és dunántúli németek helyzetét tanulmányozta volna, úgy az igazságnak megfelelően azt kellett volna megállapítania, hogy azok évszázadokon át megtartották nyelvüket, szokásaikat és jogukat, ami elnyomásuk esetén lehetetlen lett volna. A Kari Zeller-féle Lehrbuch der Geschichte szerint, mikor Mária Terézia szükségből fordult a magyarok segítségéhez, ezek az alkalmat kihasználták, hogy országuk részére ismét különleges helyzetet biztosítsanak az osztrák monarchiában és saját magyar hadsereget kapjanak. 1848-ban a horvátok, szerbek, románok és tótok fellázkodtak a magyar kényuralom veszélye ellen.

Karl Werhan: Geschichte-jéből (Frankfurt a/M., 1927) megtudjuk, hogy az isonzoí csatákban az osztrákok erősen tartották magukat.

Dr. W. G e h l: Geschichte-je (Leipzig, 1925) szerint a magyarok megsemmisítették az erdélyi szászok önkormányzatát.

Az „Aus deutscher Vergangenheit“ (Leipzig, 1926) című olvasókönyvben Ernst Heywang „Heinrich“-jében ezt olvassuk: „Hört ihr denn hier in des Reiches Mitte nichts von den fürchterlichen Ungarn? Sie haben alles geraubt und was sie nicht mitnehmen konnten, das verbrannten sie.“

G. Eckertz: Geschichte-je szerint (Treller, 1926) a magyarok által behívott törökök Bécsig nyomultak elő.

Dr. W. G e h l: Geschichte (Breslau, IV. Heft). Magyarország területének felét vesztette el, amelyet a csehek, délszlávok és románok kaptak. Nyilván véletlenül téved abban, hogy nem felét, de kétharmadát vesztették országunknak, nyilván szándékosan abban, hogy az osztrákoknak juttatott területet nem említi meg.

M. Geistbeck: Geographie für höhere Lehranstalten (München und Berlin, 1922) szerint Felső-Magyarország a cseh államokhoz csatlakozott.. Nyugat-Magyarország népszámlálás útján került Auszriához.

Kahnmayr und Schülze: Realienbuch-ja (Leipzig, 1925) azt tanítja, hogy a világháború után Magyarország önálló lett s területe 325.000 km², lakossága 21 millió! A magyar alföldet aBakony-erdő két részre osztja.

A R u s c h—H e r d e g e n-féle földrajzi könyv megjegyzi, hogy a puszták lassan eltűnnek, mind több és több sánpár metszi azokat s így a valamikor annyira rettegett rablók, akikről Bismarck annakidején feleségéhez írt levelében megemlékezett, mindjobban visszaszorítottak! Ofen-Pestről sem feledkezik meg a szerző! A magyar községek nagyobb-részt rendetlenek és piszkosak, annál kedvesebbek a német községek. Az ungar, magyar, madjar, madjarien, madscharen, madzsar, Madjarien szavak változatos kedvességgel váltakoznak a könyvben. Még a szín-tiszta magyar városoknak nevét is csak németül írja (annak ellenére, hogy szerző még a háború előtt levélben megígérte Dezső Lipót kir. tanfelügyelőnek, hogy legalább zárójelben fogja a magyar neveket is közölni I)

Az E. V. Seydlitz-féle földrajzi olvasókönyv (Breslau, 1927) szerint, ha az alföldön észak felé utazunk, úgy a kis faluknak, melyeknek nevük hosszabb, mint maga a falu, moszkovitaszerű jellegük állapítható meg. Külön cikkben ismerteti a „Verein für das Deutschtum im Ausland“-nak a nyugatmagyarországi németekre vonatkozó véleményét, amely szerint Nyugat-Magyarország semmiesetre sem politikai, hanem néprajzi fogalom s az ottani németek Ausztriának kelet felé terjeszkedő természetes folytatásának tekintendők, amellyel évszázadok óta a közös sors (?), közös kultúra s nyelv által a legszorosabban össze voltak kötve. „Egy ezredévi, idegen magyar uralom s 1867 óta az összes kormányok legnagyobb mértékben kifejtett magyarosító akciója sem volt képes ennek a kis népnek tősgyökeres német jellegét szétmorzsolni.“

Ez az utóbbi ismertetés adja az átmenetet az osztrák, különösen az elszakított Dunántúl könyveinek ismertetéséhez.

A tulajdonképen Ausztria háború utáni tankönyveiről eddig még nem sok adatot sikerült beszerezni, de ha azok a régi tankönyvek alapján készülnek, úgy ezekben sincs sok köszönet, főleg ha az újonnan szerzett területek tankönyveit vesszük alapul.

Dr. K. Cservenka: Lehr- und Lesebuch der Geschichte für die Unterklassen der österreichischen Mittelschulen. III. Teil. E könyv szerint a győztesek hajlandósága Magyarország felé (?) fordult és elrendelték a népszavazást, amely oly erős nyomás alatt történt, hogy Sopron, a német többségű város, Magyarországnak jutott. Az árulkodástól sem riad vissza a szerző, amikor leszögezi, hogy a lefegyverzés Magyarországon sokkal kisebb mértékben történt. A piavei csatában a szláv és magyar (!) csapatok csütörtököt mondtak.

A legsúlyosabb kifogásolni valót az elszakított Nyugat-Magyarország tankönyveinél találjuk.

Parr—Lüstig: „Deutsches Lesebuch für die Volksschulen des Burgenlandes“ (Wien, 1924) című tankönyvében a II.—IV. osztályok számára általánosságban kezdik a szerzők a régi hazától való elidegenítést. Pötschingről (Pecsenyéd) megemlítik, hogy az osztrák tartományokban 1679-ben dúló pestisjárványtól megmenekült, vagyis ebből az következtethető, hogy ez a község is Ausztriában feküdt. Tschümdorf-ról (Csóronfalva) azt közli, hogy egy ottani bennszülött még ma is beszél a kobersdorfi (Rabold) várúrról és huszárijairól. Ha a szigorú nagyságos úr a községbe lovagolt s a parasztokat robotmunkára parancsolta, egy sem mert ellenkezni, mert féltek a korbáctól és ölmosbottól. De a robot ideje már elmúlt s most már mindannyian az osztrák köztársaság szabad polgárai vagyunk. Rechnitz (Rohonc) ismertetésénél megtudjuk, hogy lakosai németek, akik anyanyelvüket és őseik erkölcsét „mindenfélé“ időn át megtartották és tisztelték, most pedig már mint a köztársaság szabad polgárainak lehetséges, hogy a nagy és dicső hazáért, szebb jövőért dolgozzanak. Egy kirándulásnál megemlíti, hogy annak hatása alatt újjólag tudatára ébrednek a gyönyörnek, hogy az imádtott Burgenland a hű német anyához, az osztrák köztársasághoz visszatért.

Ugyanezen kiadású tankönyvnek az 5—8. tanévekre szóló kötetében már érthetőbben fejezik ki a szerzők gondolataikat. A kemény saint-germaini békének talán egyetlen fénypontja volt, hogy Burgenlandot Ausztriának ítélte oda. „Most, mint testvérek, testvérek közt vannak ... a drága szülőföld oly hosszú idő után végre szabad.“ A horvát községek helységnevei a magyarosítás (Madjarisierung) ellenére keményen fenntartották magukat. Régen örültek annak a napnak, amely őket (t. i. a horvátokat) és a németeket bilincseiktől megszabadítja, hogy így a tartomány németjei a műveltséget osztrák és német birodalmi testvéreikkel egy színvonalra emelhessék. Burgenlandot már Kr. u. 400 körül germánok (t. i. vandálok) foglalták el s 790 körül bajor gyaratosok vonultak be. A pogány magyarok foglalásai visszaszorították őket, sőt egyes helyeken kiirtásukat eredményezték, de az Árpádok alatt megkezdődött a bevándorlásuk. Ezért van történeti joga a németiségnek erre a területre. (!) A híres magyarfaló, volt burgenlandi tartományfőnök Walheim Alfréd kiemeli, hogy 1867 óta a német nyelvnek el kellett némulnia, mert sem egy német egyesületet, még kevésbé német iskolát nem tūrtek meg Magyarországon. Most azonban Burgenland ismét szabad. (Holott egymagában ezen a területen 1912-ben 113 német iskola volt, nem beszélve az erdélyi szászok alsó- és középfokú iskoláinak nagy számáról.) Legcélzatosabb a „Hunnen (Madjaren) im Kloster Reichenau“ című történeti olvasmány, mely a hunok (valójában a magyarok) ismert kalandját meséli el visszataszító formában, így, mikor a vízen átúsztatnak, mint a pudlikutyák rázzák meg magukat s az üres városba vitézkedve vonulnak be. Négyzögletes koponyájukon sárgán fénylő, tökéletlen arccal, nagy fülekkel, a sírokat felfeszítették, a templom tornyát megostromolták, két halottjukat olyan máglyán égették el, melyen a kolostor könyveit égették.

A „L e s e b u c h für die burgenländischen Volksschulen, für die 4. und 5. Schulstufe“ (Leipzig, 1929) című egyik legújabb tankönyv sem marad el az előbbiektől a magyarellenesség terén. A régi hazának kellemetlen emléket állítva, a rabló kurucokat festi le. „Barbaren“ cím alatt a hunokról ír hátborzongató ismertetést, kétségben hagyva a tanulólt arranézve, hogy a hunok azonosak-e a magyarokkal vagy sem. A világháborúban Ausztria és Németország vitéz hadseregei válllvetve küzdöttek a bolgár és török szövetségesekkel. A magyart még említésre sem találja érdemesnek. Legjellemzőbb a „Burgenland visszatérése a német hazához“ már címében is mindent megmagyarázó olvasmány, amelyben egy hadifogságból visszatérő katonának az apja elmeséli a történeteket.

Mikor híre terjedt, hogy visszakerülnek Ausztriához, mind örültek, mert ez azt jelentette, hogy a gyermekek németül tanulhatnak majd magyar helyett s az öregek is akadálytalanul (!) használhatják a német nyelvet. Az átadás napján a kis csendőrcsapatokat erős magyar bandák támadták meg. A lakosság sokat szenvedett a magyaroktól, végre azonban Burgenland mégis visszatért a német hazához, hosszú szenvedés után ... Sajnos az ősnémet Sopron a magyaroknál maradt...

Ugyanezen könyv III. kötetéből (6—8. tanév) megtanuljuk, hogy egy hű nép várt az ő német májusára s akkor eljött Burgenland napja és a hiencek szabadok lettek. Egy másik költemény a nyugati területek ezeréves birtokosainak jogtalan uralmára hivatkozik, amikor vér és jog ellenére idegen igához voltak láncolva. De a válaszfalak ledőltek, amelyek ellenségesen elválasztották őket a német anyától. Meneküljtek az idegen szolgaság síri borzalmától az életbe, térjete haza az atyai otthonba, ahol szeretet és hűség fogadnak. Figyelmezteti a könyv természetesen a tanulót arra is, hogy ameddig a német nyelv elhallatszik, addig tart a németiség. Liszt és Kitaibel magyarságának elhallgatása, a hunok borzalmaival való rémítetés, a világháborúban a magyarok semmibevétele, Burgenland elcsatolása, mint fénypont Sopronnak a magyaroknál való visszamaradása, az évszázados idegen magyar uralom stb. mindmegannyi sértő és céizatos tanítás megisméltődnek ebben a könyvben.

ÁTTÉRVE már most a semleges országok tankönyveire, lássunk ezekből néhányat mutatóba.

Svájc tankönyveiből csak a francia országrészből volt eddig alkalom néhány igen szerény szemelvényt beszerezni, de már ezekből is az tűnik ki, hogy magyar szempontból a lehető leghiányosabbak s alig van azokban rólunk szó. Igaz, hogy ez némileg előnyösnek mondható, ha arra gondolunk, hogy az érzelmileg hozzájuk legközelebb álló franciáktól is vehették volna adataikat!

Paul Maillifer: Abrégé d'histoire générale-ja szerint Magyarországon a magyarok igyekeznek uralkodni a többi faj felett. Azonban az ő részükről csak nehezen viselik el az osztrák uralmat...

Angliában a tankönyvek kevés kivétellel jóindulattal, de igen röviden emlékeznek meg hazánkról. A tévedések és hibák tehát nem a rosszindulatnak, hanem a tájékozatlanságnak eredményei. Ez egyébként az angol természetből következik.

G. Burrell Smith: Outlines of European History (Manchester, 1928). A kiegyezésben — mint általában az angol történelmek — a szlávok megrövidítését látja.

G.M. Trevelyan: British History in the Nineteenth Century (1928). Szláv-barát — nyilván még Seton-Watson-nak a szerbek iránt tanúsított nagy rokonszenve idejéből. Ehhez képest a szabadságharcot irányzatosan adja elő.

E. L. Bryson földrajzában az „Ausztria napjainkban“ című cikkben az osztrák koronatarományok között vagyunk felsorolva. Csehországról azt írja, hogy vele néhány ország szövetkezett s úgy alkották meg a köztársaságot. Az erőszakkal elszakított egy millió magyarról szó nem esik. A csehek mindig azon voltak, hogy elszakadjanak Ausztriától. Prágának hét hídja van (Budapestnek csak egy!), vagyis ez esetben nyugodtan feltételezhetjük, hogy az ügyes csehek már idejében beleavatkoztak a könyv szerkesztésébe. Pedig talán mi is beszélhetnénk sok évszázados küzdelmeinkről az osztrákok ellen, amikor sokszor éppen az elszakadást sürgető csehek jöttek be hozzánk, hogy az elnyomásban szolgálai segítséget nyújtsanak. A Land of the Magyars c. cikk szerint a Vaskapu mesterséges csatorna s zsilipjei kicsinyek.

H. W. Palmer földrajz-történelmi tankönyve a magyar történelmet általában helyesen ismerteti, de azért azt is írja, hogy Hunyadi János francia és angol keresztes csapatokkal űzte ki a törököket.

A „Modern Geography“ (Dublin, 1924) című könyv erősen rációfalva elmére, Austria and Hungary című cikkében csak annyit említ fel, hogy a monarchia feloszlása után Magyarország mint külön állam alakult meg. Budapest a Duna két partján fekszik, hat hídja van s két különálló városból alakult. Ennyit tanulnak tehát az írek Magyarországról. S így van ez a többi tankönyvben is.

A skót „Europe. A Descriptive Regional Survey“ című edinburghi tankönyv részletesen foglalkozik velünk. A monarchia felosztása tárgyalásánál megemlíti, hogy a béke megalkotói nemcsak azt tartották szem előtt, amit ők tartottak jónak a népek érdekében, hanem amit maguk a népek kívántak (!) s az új országhatárok megállapításánál igyekeztek arra is, hogy az új területekre csak az odatartozók kerüljenek. (?) A régi Magyarország földrajzi egység volt, de sok nemzetiséggel s a magyarok mindent elkövettek, hogy ezeket megmagyarosítsák. A nemzetiségek ellenállást fejtettek ki s ez volt az oka, hogy oly könnyen felbomlott az ország. Az új országnak nincs természetes határa. A határon kívül kevés magyar maradt. Amikor a mai társadalmi helyzetet ismerteti, ott kezdődnek a nagy és bántó tévedések. A nemesség és arisztokráciának tulajdonít minden hatalmat, vagyont s a parasztok és juhászok (!) sorsa alig valamivel jobb, mint a jobbágyoké. Románia nehézsége a sok nemzetisége, legtöbb baja a magyarokkal van. 1918-ban bevonultak Magyarországra s nyersen bántak a magyarokkal. A magyarokat a németek és osztrákok bűneiért büntették.

Olaszország tankönyvpolitikájáról már elismeréssel emlékezhethünk meg. Míg a régi tankönyvekben Ausztriával való kapcsolatunk folyamánként találhattunk téves és kellemetlen megállapításokat, ezek az új tankönyvekből már nagyrészt hiányoznak. A történelemkönyvek közül:

Arturo Bondi: Manuale di storia universale (Pravaria, 1929). Per le classi superiori déllé scuole medie című tankönyvében Köszeget „Güns“-nek nevezi (IV. vol. 681), beállva így a germanizálók sorába, Kossuth Lajost tót ügyvédnek ismeri (Kossuth, un awocato slovacco. V. vol. 178). Niccolò Rodolico: Sommario Storico per gli istituti tecnici (Firenze, 1630. Le Monnier) azt tanítja, hogy „a német és magyar elem elnyomta a birodalom többségét alkotó szláv és latin népeket, akiket a leggyűlöletesebb mértékben üldöztek nemzeti érzésükben.“ (Vol. II. p. 381.) Mindezekkel ellentétben Pernice firenzei és Capasso perugiai egyetemi tanárok, Manaresi, Ciaccio, Pardi, Zippel történelmi tankönyvei helyes megvilágításban és tárgyilagosan ismertetik a magyar történetet. Viszont három Manaresi könyv, Raulich, Reticchini, Rodalico tankönyvei nem vesznek tudomást rólunk.

A földrajzi tankönyvek közül E. Oberti, S. Grande, G. Marina, A. Móri, O. Antoniazzi, T. Trento többé-kevésbé helyes adatokat közölnek, míg C. Colamónico, E. Comba, S. Crino, L. Giannitrapani, Malesani, G. Roletto, M. Vanni tankönyvei német helyneveikkel, a magyar városok mellőzésével (csak Budapestet említik) és egyéb helytelen adataikkal (köztársaság vagyunk, Budapestnek csak egy lánchídja van, nomád cigányaink nagy számban vannak, stb.) alapos helyesbítésre szorulnak.

Az olasz antológiák túlnyomórészt teljesen kihagyják a magyar írókat és költőket.

Spanyolország tankönyvei közül Don Eugenio Garcia Barba r i n a történelmében (Garona, 1929) azt tanítja, hogy Szent István I. Géza király unokája volt, a németek foglalták el Erdélyt, V. Béla király után volt a tatárjárás, Nagy Lajos Róbert Károly unokaöccse volt, II. Lajos Korvin Mátyás fia volt, stb.

A mexikói „Belloario Dominguez“ iskolában használt 1928. évi kiadású földrajzi tankönyvhöz csatolt térképen Budapest körülbelül Sátoraljaújhely tájékán van feltüntetve, azonfelül a térképen találjuk Odenburgo, Raab, Mskolts, Ketsmet, Debretsin városokat is. Utóbbi a „magyar köztársaság“ egyik legtöbbszörösebb városa, amely 100.000 lakosával végtelen falu benyomását kelti, alacsony és fából épült házaival.

Argentína egyik középiskolai földrajzi tankönyve, a H. E. C.: „L a T i e r r a“ (Buenos Aires, 1930) úgy szövegében, mint térképén német helységelnevezéseket használ. A szerző szerint elég nagy kiterjedésű erdeink vannak, főleg tölgyfák, amelyeknek makkjai megszámlálhatatlan disznócsordáknak szolgáinak eledelül. Ezeknek főpiaca Steinbruch. Az ország lakosai magyarok, akik hódítási joguknál fogva nemesek s lealacsonyítónak tartanak, ha nem katonák, földművesek vagy pásztorok volnának. Budapest 1,200.000 lakosával valóságos oázist alkot egy sivatag közepén. A magyar nép erős, harcias, daliás, tekintete őszinte és büszke, de gyakran együgyű is s az idegen nemes érzelmeit kihasználva, könnyen megcsalja. A magyar nem hazudik és nem csal, de ő az első, ha arról van szó, hogy kezét idegen jószágra tegye. A betyárizmust szereti, amit olyan emberre mondanak, aki szabad életet él és rablással foglalkozik. Nappal földjét műveli és éjjel lóra vagy kocsióra ül, hogy valami zsákmányt szerezzon. Sokat szónokolnak az állam jövőjéről, a civilizáció fejlesztéséről s elfeledik, hogy iskoláikból hiányzanak a tanítók. Ha azonban egy cigány hirtelen játszani kezd, akkor mindent otthagy; a tudós diplomata megfélemlíti közhivatalnok méltóságáról és mint a forgószél veti magát nemzeti táncának forgatagába. Amint a hegedű utolsó nótája elhangzott, zsebébe nyúl és lelkesedéssel telve, adja oda a cigánynak mindenét, még akkor is, ha családja fenntartására semmi pénze sem maradna. Ezek a megdöbbenően könnyelmű és végtelen tudatlanságra valló tanítások az 1929. évből azonban még lesújtóbbá válnak, amidőn megállapítjuk, hogy a magyarságnak ez a bemutatása teljesen megegyezik a Van den Berg-féle „A föld és népei“ című 1879. évi kiadású hollandi ismeretterjesztő munka adataival, amely német forrás után készült. Képzelnék el, hogy 53 év alatt mily tömegeket vezetett félre a német alaposág csak egy „forrás“-munkájával, ha már Argentínában is annak alapján folyik a tanítás!

Tallózásunknak a külföldi tankönyvek körül végére érve, a néhány kiragadott adatból láthatjuk, hogy a világháború jó- és balsorsa, a legyőzötteket úgy, mint a győzteseket ért válságok, az egymásra utaltatás érzete nem volt elég ahhoz, hogy legalább is tárgyilagosságot vigyen nemcsak minden tankönyvíró munkájába, hanem az illetékes kormányok tevékenységi körébe is, amelyek a tankönyvengedélyezések útján gyakorolhatnának befolyást a szembeszökő valótlanosságok kiküszöbölésére. Pedig ennek lehetősége fennáll, hisz láttuk, hogy vannak államok, — ezek között volt ellenfeleink is — amelyeknek tankönyvei a mi szempontunkból kifogás alá nem esnek s így kellő jóindulat mellett az ellentétek kiegyenlítése sikerült. De más ok is lehetővé teszi ezt s ez az, hogy a magyar tankönyvekben a békét megzavaró törekvések, más nemzetek iránt gyűlöletet szító, azokat lebecsmérlő fejezetek sem a múltban, sem ma nem találhatók, bár az utolsó tíz év elszomorító eseményei ezt érthetővé tennék. Nekünk azonban erre szükségünk nincs, mert nem kell ékesszólás vagy erőszakos eszköz ahhoz, hogy mai helyzetünket megismertessük, hisz teljesen elegendő, ha a rideg valóságot tárjuk fel az igazság iránt érzékkel bírók előtt. Viszont nem képzelhető el, hogy az a nemzedék, amely oly ismeretek mellett nő fel — mint amelyeket bemutatunk, — a velünk esett igazságtalanságot megértse, fájdalunkat, veszteségünket és vágyainkat magáévá tehesse.

A külföldi tankönyvek Magyarországról közölt részleteinek helyesbítése tehát igen fontos és nagyjelentőségű. Azoknak legalaposabb keresztülvitele messze időkre kiható eredménnyel jár.

A legtöbb ember vezető eszméit már a gyermek- és ifjúkorban az iskolai környezet, az iskolai oktatás kristályosítja ki. És nem von-

ható kétségbe az sem, hogy a fogékony, ifjú lélekbe az iskolák által és a tankönyvek útján beoltott és megrögzített tanítások az idősebb korban — bármily kétségtelen igazság követelje is ezt, már alig vagy csak nagynehezen változtathatók meg, mindenesetre azonban csak fokozott fáradozás és aránytalanul nagy energiatékozlás útján.

Ezért kell kimagasló jelentőségűnek tekintenünk és minden erőnkkel támogatni azt a mozgalmat, amely a tévedésekkel telt és megbízhatatlan forrásokból táplálkozó külföldi tankönyvek helytelen részleteinek megváltoztatása útján a valóságnak megfelelő és tiszta képet kíván nyújtani annak az ifjúságnak, amelynek soraiból később a nemzetek vezetői fognak kikerülni!

Tág tere nyílik tehát tevékenységünknek az előadottak szerint a külföldi tankönyveknek magyar szempontból való helyesbítése terén. Ezt minden anyagi és szellemi erőt sorba állítva, az eddigi ilyirányú társadalmi munkánál sokkal intenzívebben és hivatalosan kívánatos a legsürgősebben és lehető legszélesebb körben, a világ minden országára kiterjedően végrehajtani. Mert minden egyes hibás tankönyvnek, minden lexikon-cikknek sikeres helyreigazítása^ kijavítása, amit a szerzők vagy a kiadók útján ki tudunk eszközölni, — el sem képzelt eredményű lépéssel viszi előre az igazság ügyét, amelynek szolgálatában állani mindannyiunk kötelessége.

OLAY FERENC

FIGYELŐ

CARL HEINRICH BECKER

(1876—1932)

OTT ÜLT íróasztala mellett, kissé félrehajtott fejjel, fürkésző szürke szemei s keskeny ajkai körül azzal a sajátos és jellemző sugárzással, melyben szeretet és fölény, megértés és kritika, jóság és egy csepp ironia vegyültek. A magyarságról beszélt. Többet tudott rólunk, mint sok hazai politikusunk, akik közül nem egyet zavarba ejtett tájékozottságával. Európai távlatból látta helyzetünket s hivatásunkat. Ismerte hibáinkat: elzárkózó gőgünket, tehetetlen fájdalomunkat, könnyelmű tékozlásainkat, de tudott érdemeinkről is. A bírálat s szeretet szálai fűzték hozzánk, nem a politikai érdek, hanem az ember vonzódása. A magyarságban is megsejtette azt, amit más nagy németek boldogabb déli népek szellemében kerestek: a humanitás természetes zárttságát s összhangját, az élnitudas és viselkedés friss lendületét és nemes formáit, az érzelem áradásában is tartózkodó szemérmességet: a szó igaz értelmében vett nemességet, azt a mértéket s formát, mely „annyira hiányzik a németségből“¹ s melyet e nép legnagyobb szellemei is csak hosszú küzdelem után nyerhettek el. És Becker is, minden európai fölénye s távlata ellenére, német volt. Ismerte faja szakadékeit, „a világnézet poláris ellentéteit a német jellem törvényszerű alapjának“ tartotta. De azokhoz a németekhez tartozott, kik akaratukba vették fel sorsuk kényszerűségét, kik „elvették a harc élet azáltal, hogy megkeresték erkölcsi értelmét“, kik úrrá lettek benső ellentmondásaiikon azáltal, hogy alkotó erők küzdelmére bontották azt. Ösztöne, tettei s az öntudat parancsa a németséghez kötötték, de életformájának nagyvonalúságában, vágyaiban, kultúrájában s hatásában egészen európai volt ez a patrícius-utód, kinek családi gyökerei Frankfurt am Mainba, a németek Párizsába nyúlnak vissza. Minisztertársai közt professzor volt, aki túl látott a politikai jelen követelményein: „tudományosan iskolázott kultúrpolitikus“, ahogy magát nevezni szokta. Az egyetem tanári karában úgy mozgott, mint a diplomata, a közéleti ember természetes fölényével és elegáns biztonságával. Tanítványaival szinte az idősebb kolléga közvetlenségével érintkezett és alárendeltjeiben is a legnagyobb tiszteletben tartotta az emberméltóságot. Itt is, ott is ellentéte volt a híres német esetlenségnek, nehézkes formátlanságnak vagy a porosz „brüszkség“-nek.

Szabad ember volt, aki tudott élni vagyónával, tehetségével s hatalmával, mert egyiknek sem áldozta fel énje teljességét, személyisége autonómiáját. Tiszteletet váltott ki, mely neki szólt, nem hivatalának. Felszabadító volt, aki megnyitotta a közelébe került lelkeket, mert nem kívánt meghunyászkodó alázatot. Az embert kereste: „létünk legnagyobb csodáját“. S ha polgár volt nemes demokratizmusában, arisztokrata életformájában és szépségideáljaiban: értékítéleteiben, tetteinek indítékaiban, egyénisége legmélyebb rétegében humanista volt. Egy új, valóban élt s nemcsak eltanult humanitás volt tudományos és politikai munkásságának erőforrása s végső célja: az új

¹ Az idézetek Becker következő műveiből valók: Kulturpolitische Aufgaben des Reiches, 1919, Vom Wesen der Deutschen Universität, 1925, Das Problem der Bildung in der Kulturkrise der Gegenwart, 1930, Gragger Robert emlékezete, 1927, Nemzeti öntudat és nemzetközi megértés, 1931.

„igazán művelt ember, aki a tudomány szabadelvű individualizmusából s a vallásban és művészetben, a népben és munkában átélt közösségi szellemből fog megszületni.“

DUCUNT VOLENTEM FATA, NOLENTEM TRAHUNT. Becker-nek volt ereje s bátorsága rálépni a sors útjaira. Vállalta a tette induló szellemi ember felelősségét, a cselekvés kockázatát azzal a tudattal, hogy a megvalósulás mindig árulás is kissé: kompromisszum a tiszta idea s a „valóságos történelmi helyzet“ parancsai között. De e kompromisszumnak erkölcsi tartalmat adott. A német művelődés vezetőinek ahhoz a kis elitjéhez tartozott, amelyik a politikai érzékkel és tapasztalattal egy valóban mély kultúra felelősségét egyesítette. Szellemi vezér volt, a szó igaz értelmében: „kulturpolitikus, akinek sajátos és nemes hivatása az, hogy a megvalósítás élettelen összhangjába hozza a lehető az elgondolhatóval s aki a filozófus és pedagógus mellett saját felelőssége szerint beszél és cselekszik“. Oly időben került a porosz művelődés vezető helyére — 1916-ban az egyetemi ügyosztály személyügyi referense, 1918-ban helyettes államtitkár, 1921—30-ig, rövid megszakítással, porosz kultuszminister —, midőn a németység egyik legnagyobb belső átalakulásán ment keresztül. Az új társadalmi rend a régi művelődés teljes elhanyagolásával fenyegetett: a régit az újjal összekapcsolni, a hagyományok folytonosságát megőrizni, az új törekvések káoszát egységes tervbe foglalni, a leg súlyosabb feladatnak látszott. A tengely hiányzott, a sarkcsillag, mely körül az egységes mennyboltozat forog: „az emberiség történetében először fordult elő, hogy megszűnt nemcsak a világnézet egysége, de kérdésessé vált a világnézet ténye egyáltalán.“

„Az államférfiúi vezetés manapság nem annyira a tudás, mint inkább az intuíció kérdése“, mondta egyik beszédében. Volt bátorsága intuíciója szavát követni. E „bízó ösztön“ sarkcsillaga a tiszta humanitás volt: az egyetlen érték, mely számára a forradalmi Németország káoszában még szilárdan állt. Tévedései is innen eredtek, nem politikai taktikájából. Ezzel igazolta kompromisszumait, melyeknek valóban mély emberi távlatot tudott adni, azáltal, hogy a politikai s világnézeti ellentétek végső értelmét kereste s feszültségüket alkotó munka számára igyekezett felhasználni.

Ilyen termékeny kompromisszum volt első nagy tette: a porosz főiskolai reform, ezt követte a Szentszékkal kötött konkordátum: a porosz kultúrharcolikvidálása s a protestáns egyházakkal kötött megegyezés előkészítése. Ezek a kulturpolitikai művek keretet teremtettek népművelési programjának megvalósításához. Ennek célját maga így fogalmazta meg: „Nem tudást akarunk, hanem teljesítményt, nem a tudás, de a személyiség hatalmában hiszünk.“ Ennek az új emberideálnak szelleméből születtek népnevelési alkotásai: az iskolán kívüli népművelés szervei: a népfőiskolák s könyvtárak, a közép- és népiskola reformja s az új tanítótípus melegágjai: a pedagógiai akadémiák, legbüszkébb kulturpolitikai művei.

Vágyai, összeköttetései s hatása azonban kiterjedtek a porosz határok túlra is. Az első közé tartozott, kik a szellem fegyvereivel az európai béke helyreállításáért, a nemzeti ellentétek feloldásáért harcoltak. Kétkedve nézte ugyan a Népszövetség tehetetlenségét, de bízott a gondolat erejében s résztvett munkájában. Utolsó nagy útja is, mely körülvezette egész földgolyónkon, népszövetségi bizottság elnökeként vitte Kínába, hogy a kínai közoktatás reformjairól mondjon európai bírálatot. De nemcsak kultúrája, vágyai s összeköttetései tették politikáját európai távlatúvá, azzá tette német kötelességtudása is.

Aki oly magas szempontból nézte a németiség szellemi mozgalmait és aki úgy ismerte a szellem eszközeivel folytatott harc jelentőségét, mint ő,

csakhamar világosan láthatta, hogy a vesztt német háború egyik legfőbb oka a németiség szellemi elszigetelődése volt, azé a németiségé, mely szövetségeseiről is alig tudott valami említésre méltót. Ezért hirdette az idegen kultúrák alapos megismerésének, a külföldet kutató intézetek felállításának szükségességét. Ennek a gondolatnak köszönheti a magyarság a Berlii Egyetem Magyar Tudományos Intézetének felállítását.

Megalapítása mögött nemcsak a személyes barátság indítékai, nem is a magyar kormány kezdeményezése és támogatása állott, mint azt általában vélik; Beckert az a meggyőződés vezette ebben a munkájában, hogy a magyar kultúra viszonylagos áttekinthetősége s német kapcsolatai, Gragger Róbert szervezőképessége lehetővé fogják tenni az első mintaszerű „Auslandsinstitut“ megalakítását. Nemcsak egy részlettudomány szakértőjére, nemcsak egy nyelvészeti vagy irodalmi szemináriumra volt itt szükség, hanem olyan intézményre, mely összefoglalja egy nemzet művelődésének minden kérdését, a történelemtől a földrajzon, gazdaságon, irodalmon, művészetén át a politikáig. Olyan szervre, melynek munkájában nemcsak a docensek és az egyetemi hallgatók, de az egyetemet végzettek minden rétege bekapcsolódhatik. Oly szellemi gyűjtőpontra, amely körül nyugodtan folyhat le két nép szellemének vitája és kiegyenlítődése. Így született meg Becker terveinek jegyében, Gragger Róbert szervezőereje nyomán a Berlii Magyar Tudományos Intézet, így alakult ki a magyar művelődés egészéről szóló tudomány: a Hungarológia s ez új tudomány és intézet orgánuma, a már tizenhárom éves Ungarische Jahrbücher.

„AZ IGAZI TUDOMÁNY: élet, meg nem tanulható, csak átélhető. Bár megvannak tárgyi feltételei, épp annyira személyiséghez kötött, mint akár a politika. Amint a személyiség minden megnyilatkozása s műve egyetlen középpontból nyeri értelmét, a tudomány is úgy élettjeljes és termékeny csupán, ha a megvizsgált kultúra részletjelenségeit közös és egységes végső alapjukra vezeti vissza, ha a kutatás elhatárolt területeit egyetlen összességben látja.“ E tudományos meggyőződés jegyében érthető, hogy az új intézetben s az új tudományban nemcsak a kultúrpolitikus lelte örömet, hanem a tudós is, aki már alkotott hasonlót, midőn, még mint egyetemi tanár, 1913-ban megszervezte a hamburgi Islam-Institutot s megindította „Der Islam“ című folyóiratát, mely új utakat jelöl a német orientalisztika területén. Orientalistának indult, már kezdetben új célkitűzéssel. Egy összefoglalóbb s élettjeljesebb szemlélet kedvéért csakhamar szakított a hagyományos, nagyrészt filológiai s archeológiai iránnyal. Megszűkítette kutatása területét, midőn az általános keleti történelemből kiszakította az Islamisztikát, melynek külön tudományvoltát Németországban ő ismertette el. De elmélyítette vizsgálódásait, midőn szempontjait s érdeklődését az Islam egész kultúrájára, annak politikai, gazdasági s társadalmi vonatkozásaira is kiterjesztette. Különösen három problémakör érdekeltte. Első az Islam kialakulása: tervbevett Mohammed-könyvének főtárgya. A második a mohammedán és keresztény világ elhatárolódása: „Az antik világ öröksége Keleten és Nyugaton“ című ragyogó essayjének gondolatköre. Végül az Islam mai harca a Távolkelet és Nyugat kultúrájával: erre a küzdelemre vetnek fényt az „Islamtanulmányok“ két kötetének újszerű darabjai. Az egyetemi katedráról indult el s ide tért vissza fiatalokora munkái és tanítványai közé. De új műveit már nem írhatta meg.

MINDEZ elsősorban a német művelődés ügye. Becker pedig a magyarságnak is igaz barátja volt; azon kevesek közül való, akik udvariassági nyilatkozatokon túl, tettekben is kifejezést adtak érzelmeiknek. Nehéz s oktalan

volna kielemezni, hogy e magyarbarátság mögött mekkora szerepet játszanak a személyes kapcsolatok, a politikai ösztön s belátás vagy az új élményt s tudást szomjazó, kutató kíváncsiság indítékai. A valóság az, hogy az elsők közé tartozott, akik segítő kezet nyújtottak süllyedő kultúránk megmentéséhez; azokban az években, midőn az ellenséges és emigrációs uszítás még teljes erejében működött, midőn a hivatalos nagynémet külpolitika Stresemantól diktált békülékeny lokarnói iránya még szöges ellentétben állt revíziós mozgalmainkkal, midőn az Auslandsdeutschtum mozgalma az első komoly támadásokat intézte a magyar nemzetiségi politika ellen. Munkatársai segítségével élénk és gyümölcsöző szellemi forgalmat teremtett Magyarország és Németország között, midőn a politikai s gazdasági határsorompók zárva voltak.

A felejthetetlen Gragger Róberttel — akihez a közös munkán túl a német barátságkultusz rajongása is fűzte — kiépítette a berlini egyetem magyar tanszékét, körülötte az említett Magyar Intézetet, melynek könyvtára immár körülbelül 35.000 kötetet számlál s melyben az igazgató Farkas Gyulán kívül két egyetemi tanár, egy magántanár, két lektor s három aszisztens végez értékes nevelő- és tudományos munkát. Résztvett a Collegium Hungáriáim megszervezésében is, már mint gróf Klebelsberg hivatali barátja s munkatársa s ez intézményeknek, mint minden magyar-német kulturális ügynek, haláláig szerető és buzgó gyámja maradt. Kétízben járt Magyarországon: először 1926-ban, kultúrpolitikai hivatalos küldetésben, gróf Klebelsberg látogatását viszonzva, másodsor 1930-ban, midőn három vidéki egyetemünk dízdoktorrá avatta. Kultuszminiszterünk 1925-ben volt először Berlinben; másodsor 1928-ban, midőn a Collegium Hungáriáim új épületét a Magyar Intézet szomszédságában felavatták. Most „ott áll a Collegium és az Intézet: az egyik magyar, a másik porosz állami birtok, mint messze látható szimbólumai a magyar-német barátságnak és a német-magyar szellemi együttműködésnek“, ahogy Gragger Róbertől szóló emlékbeszédében mondta.

„Isten kegyelme volt életén“, mondta a pap koporsója fölött. Valóban: kivételes volt egyénisége s sorsa. Fáradhatatlan, friss érdeklődéssel, az ifjúság kíváncsiságával s a bizalom elfogulatlanságával állt a világgal szemben, de benyomásai roppant gazdagságában rendet teremtett éles és rugalmas intellektusa. Megadatott neki a nagy személyiség zártsága és sugárzó kiáradása, a szabad fejlődés s az eredményes munka öröme. Politikus tudott lenni, közéleti ember, anélkül, hogy le kellett volna mondania szellemi rangjáról s egyéni függetlenségéről. S megadatott neki, hogy távozhassék, az öregkor rezignáltsága nélkül, még élete magaslatán, egy közelgő új barbárság küszöbén, anélkül, hogy a katakombákba kellett volna szállnia kora igaz humanistáival együtt.

A középén állt: nem volt pártpolitikus. Egy pártállása után érdeklődőnek egyszer azt felelte: „Ich stehe zur Partei der Bildung.“ Asztalánál politikusok, művészek és tudósok ültek. A világ minden részén voltak barátai és ellenségei. Maga hű protestáns volt, de ő hozta a berlini egyetemre Guardianit, a moderm német katolicizmus e nagyszerű képviselőjét. Sok támadásban volt része, de a jobboldal vádjaival szembeállíthatta volna a baloldal kritikáját is: a szocialisták buktatták meg, nem sokkal azután, hogy nacionalista diákok tüntettek ellene az egyetemen. 65 éves korában halt meg, de sírjánál többen álltak az ifjúságból, mint kortársai közül.

Az igazi szellemi Európa reprezentatív alakja távozott vele; Németország egyik legjelentősebb kultúrpolitikusát veszítette el benne, Magyarországot kevés számú barátai legjobbját gyászolhatja halálával.

A PERZSA OLAJKÉRDÉS

AZ EURÓPAI közvélemény élénken felfigyel arra a konfliktusra, amely az esztendő első napjaiban támadt Nagy-Britannia és Perzsia között ez utóbbi ország olajmezői miatt. Ez a hatezeresztendő múltú ország tehát — mint évszázadok óta oly gyakran — ismét a világpolitika érdeklődésének homlokterébe került.

Nem mai keletű a brit befolyás Perzsiában. Az emberi művelődés egyik legősibb földjének, a mohamedán művelődés egyik legfontosabb területének, politikai konstellációja igen szerencsétlen. A XIX. század elejéig Perzsiának a mongol hódítás és az oszmán világhatalom kialakulása folytán csak keleti és nyugati szomszédaira kellett figyelemmel lennie, attól fogva viszont az északi és a déli szomszéd, a legnagyobb szárazföldi és a legnagyobb tengeri hatalom ellentétes törekvéseinek ütközőterülete lett. A modern Európa érdeklődésének középpontjába ugyanis a napóleoni háborúk folyamán került Perzsia. A XIX. század fordulóján a francia hódító szárazföldről akarta megtámadni Indiát, hogy így kényszerítse térdre legfélelmesebb ellenségét: a brit birodalmat. Tárgyalásokba ereszkedett ezért a cárral, hogy Perzsián keresztül támadja meg Indiát. Mikor az angolok ezt megneszelték, 1800-ban John Malcolm kapitányt küldték Teheránba a sáh barátságának elnyerésére. Megbízatását Malcolm sikerrel végezte el; a sáh megígérte, hogy nem támogatja a francia tervet. Eközben azonban északról az orosz nyomás egyre fenyegetőbbé vált: az 1828. évi turkománcsáji békében Perzsia kénytelen volt átengedni Oroszországnak Georgiát és Örményországot és egyben kapitulációs szerződést kötött a győzőkkel, mely az orosz alattvalóknak Perzsiában területenkívüli jogokat biztosított. Az oroszok középázsiai hódítása lassanként mai területére zsugorította össze Perzsiát s mikor 1856-ban a sáh megkísérelte, hogy Afgánisztán rovására kárpótolja magát, Nagy-Britanniát találta szemben magával. Tisztára a brit-orosz féltékenységnek volt köszönhető, hogy a következő időszakban Perzsia független ország maradt, mígnem 1907-ben a két ellenfél egyezményt kötött egymással. Eszerint Perzsia északi fele az orosz „kereskedelmi befolyás“ zónájába tartozik, egy kis területsávot a beludzsisztáni határ mentén brit érdekszférába utaltak, az ország középső és délnyugati részét pedig semlegesnek nyilvánították. A szerződés megkötése után az oroszok komolyan hozzáláttak Perzsia meghódításához, ami a világháború bekövetkezte nélkül kétségkívül sikerült volna is nekik, mert az országot azidőtájt súlyos belső alkotmányos küzdelmek gyengítették. 1906-ban a nemesek a gyenge Muzaffereddin sáhot alkotmány kibocsátására kényszerítették s midőn utódja: Mohammed Ali sáh megkísérelte ennek eltörlését, háromesztendő küzdelmet idézett fel, mely a sáh lemondásával végződött.

A vŰágháború folyamán Perzsia hadszíntér lett. Északnyugati részét: Ázerbejdzsánt a törökök szállották meg a végből, hogy Perzsián át összeköttetést teremtsenek a központi hatalmak és Afgánisztán között, délen pedig a Kárun-folyó völgyét az angolok szállották meg, hogy biztosítsák az olajkutakat. 1917-ben, a bolsevizmus kitörése után az oroszok kivonultak Perzsiából; az így támadt vácuumot az angolok siettek betölteni és 1919 végén azzal a tervvel állottak elő a teheráni kormánynál, hogy ellátják az országot közigazgatási tisztviselőkkel és pénzügyi tanácsadókkal s az ott állomásozó angol csapatok bevonásával megszervezik a perzsa hadsereget. De e tervet a perzsák oly nagy ellenszenvvel fogadták, hogy a kormány vonakodott a parlament elé terjeszteni.

Ugyanakkor Perzsia az oroszokkal keveredett konfliktusba, mely az ország történetének új korszakához vezetett. 1920 tavaszán Denikin orosz

ellenforradalmár tábornok flottája elszabadult Bakuból, ahol a bolsevikiek fogva tartották és a Káspi-tó menti perzsa kikötőbe: Enzeliibe menekült, ahol internálták. A bolsevikiek erre megjelentek Enzeli előtt és bombázták a kikötőt. Az ott állomásozó brit csapatok ekkor parancsot kaptak arra, hogy ne támadják meg a bolsevikieket, hanem vonuljanak vissza Kazvinba. Ezt a pillanatot használta fel a perzsa kormány az angol egyezménytervezet visszautasítására azzal az indokolással, hogy az angolok nem váltották be azt az ígéretüket, hogy megvédelmezik a perzsákat.

Teheránból a kozák hadosztályt küldték a bolsevikiek kiűzésére, akik Enzeli bombázása és Denikin hajóinak biztosítása után elfoglalták Rest városát, majd legyőzték a perzsa haderőt, mely Kazvin felé menekült az angol csapatokhoz; az angolok gondjukba vették a szervezetlen tömeget és visszaállították a fegyelmet. E harcokban tűnt ki Riza khán, ki a kozák hadosztály tisztje volt s 1921-ben a kozákok élén Teheránba vonult, kezébe ragadta a kormányt és új kabinetet alakított, melyben hadügyminiszter lett, de hamarosan kezébe ragadta az egész politika irányítását is. 1925 őszén Riza khán detronizálta Szultán Ahmed sáhot és vele az 1779 óta uralkodó Kadzsar-dinasztiát s maga lépett a trónra Sáh Riza Pehlevi néven. Az új sáh erőskezü uralkodónak bizonyult, aki a központi kormány tekintélyét a harcias törzsek meg-megújuló fölkeléseivel szemben is biztosítani tudja. A külpolitikában Musztafa Kenudéhoz hasonló sikereket ért el: megszüntette a kapitulációkat, rendezte a Nagy-Britannia által támasztott pénzügyi követeléseket s belépett a Népszövetségbe. Nagy-Britanniával rokonszenvező politikát folytat: így 1930-ban megállapodást kötött a brit légiforgalmi vállalattal, az Imperial Airways-szel, melynek értelmében a Perzsa-öböl partján állomást létesítettek a London—Karachi brit légiforgalmi útvonalon. Elősegítette az Anglo-Persian Oil Company működését is; a brit befolyást foként ez a vállalat biztosítja Perzsiában s éppen e vállalat és annak tevékenysége miatt tört ki a jelenlegi konfliktus Nagy-Britanniával.

Ahogy Egyiptomot a gyapot, úgy Perzsiát az olaj tette világpolitikai konfliktusok küzdőterévé. Az olaj fölfedezése Iránban William Knox d'Arcy nevéhez fűződik, aki Ausztráliában nagy vagyona tett szert az arany termelésével és 1901-ben az akkori perzsa sáh részéről kizárólagossági joggal engedélyt nyert olaj kiaknázására egész Perzsiára, kivéve a káspitómenti öböl tartományt. Az engedménnyel, mely 60 esztendőre szólt és 1,200.000 km² területre terjedt ki, d'Arcy veszedelmes vetélytársával, az amerikai Chester tengernaggyal szemben biztosította magának a talajt Perzsiában. Vállalkozása azonban éveken át sikertelen maradt, az angol tőke is tartózkodóan viselkedett vele szemben, úgyhogy, miután saját vagyonából több mint 300.000 fontot áldozott rá, föl akart hagyni vele. Ekkor már német részről is ajánlatot tettek d'Arcynek engedménye megváltására, azonban közbelépett Fisher tengernagy, kinek sikerült megnyernie a vállalkozás finanszírozására Lord Strathconat, a Burma Oil Company elnökét. Hét évvel az engedmény elnyerése után, 1908 május 26-án a bakhtijári halmok egy elhagyatott völgyében: Majdán-i-Neftun-ban a fűrő kemény sziklában akadt meg és olajra talált. Az ekként fölfedezett olajmező megmunkálásához friss tőke volt szükséges; ennek előteremtésére 1909 április 14-én megalakult Londonban az Anglo-Persian Oil Company Ltd. kétmillió font alaptőkével, mely újabb részvénykibocsátásokkal hamarosan megnövekedett. Winston Churchill akkori tengerészeti miniszter ösztönzésére 1917—18-ban az angol kormány is érdekeltséget vállalt a társaságban, 199.000 font névértékű első adóssági kötvényt vásárolva meg, majd ezt követően, 1919-ben 300.000 font névértékű rendes részvényt is jegyzett.

Ma az Anglo-Persian Oil Company Ltd. tőkéje 2,400.000 fontra rúg,

évi termelése pedig mintegy 6,000.000 tonna. A társaság érdekelve van Irák olajtermelésében is, mert $23\frac{3}{4}\%$ részesedést kapott az 1929-ben megalakult Irak Petroleum Company-ben, melynek célja a Perzsiával szomszédos Irák olajmezőinek kihasználása. Ez pedig igen fontos érdeke a társaságnak, hiszen a perzsiái és az iráki olajmezők geológiailag egymással összefüggő területet alkotnak. Perzsiában a társaság három olajmezőt tár fel: a meszdzsid-i-szulejmáni (a Khuzisztán tartománybeli Suster várostól 56 km-re délkeletre), a Neft Kel melletti (az előbbitől 64 km-re délkeletre) és a neftkhánei (Baghdádtól 160 km-re északkeletre) területeket. Tevékenysége folytán ez a vidék ma a kultúra minden áldását élvezi. A kopár, sivatagi területen, ahol eladdig ember alig lakott, szinte amerikai gyorsasággal a földből nőnek ki a modem ipartelepek és városok. Az elhanyagolt Abadán városa néhány esztendő alatt 50.000 lakosú modem várossá fejlődött; a Meszdzsid-i-Szulejmán közelében elterülő kopár halmokon és kietlen völgyekben mintegy 510 km² területen ma 30.000 főnyi népesség lakik. A társaság iskolákat és kórházakat is építtetett működésének területén, melyet mintegy 2600 km hosszúságban modem utak szelnek keresztül-kasul.

Perzsiára nézve tehát feltétlenül előnyös a társaság működése: délnyugati Perzsiában egy évtized leforgása alatt modern telepek, technikai berendezések egész sora épült meg. De hasznát látja ennek a perzsa kormány is, mely részesedik az olajtermelés hozadékában s így állandó bevételi forráshoz jutott a társaság működése révén. S éppen e ponton keletkezett a jelenlegi konfliktus is Nagy-Britanniával.

A világgazdasági depresszió következtében az Anglo-Persian Oil Company Ltd., akárcsak a többi nagy olajtársaság, kénytelen a termelést csökkenteni, hogy az olaj világpiaci árát a régi szinten tarthassa. Ennek folytán csökken az az osztalék is, melyet a perzsa kormány kap a társaságtól az öt megillető százalékos részesedés fejében. S ez az, amit a teheráni kormány éles hangon kifogásol mint országát a jelenlegi súlyos viszonyok közepett pénzügyileg igen érzékenyen érintő intézkedést. 1932 november 27-én erre való hivatkozással fel is mondta a társaság koncesszióját. A brit kormány, mely teljes hatalmával áll a vele szoros szerződési viszonyban álló Anglo-Persian Oil Company mögött, viszont az ügyet a Népszövetség elé vitte. A Népszövetségi Tanács Benes elnöklete alatt f. é. január második felében tárgyalta az ügyet s arra az álláspontra helyezkedett, hogy — miután nem két állam között, hanem állam és magánjogi személy között felmerült konfliktusról van szó, az ügygel érdemlegesen mindaddig nem akar foglalkozni, míg azt a perzsa bíróságok le nem tárgyalták.

Ez a konfliktus feszült viszonyt teremtett Nagy-Britannia és Perzsia között. Mind a két ország magatartása indokolt és érthető. Sáh Riza Pehlevi meg akarja teremteni az önálló, idegen befolyásoktól mentes perzsa nemzeti államot. Említettük, hogy uralkodása sokban Musztafa Kanáléhoz hasonlít: reformjai egész sorával igyekszik a perzsa nemzeti Öntudatot megerősíteni. Természetes, hogy a perzsa területen működő idegen tőkeérdekeltségekkel szemben is érvényesíteni akarja felségjogait.

Ezzel szemben Nagy-Britanniának úgy katonai, mint közlekedéscsopordrajzi okokból elsörendűen fontos életérdeke fűződik ahhoz, hogy az indiai útvonalon fekvő Perzsiában befolyása csorbítatlan maradjon. Az Anglo-Persian Oil Company zavartalan működésének biztosítása pedig kétszeresen is fontos brit érdek. Úgy a kereskedelmi, mint a hadihajók fűtőanyagául üzemgazdasági szempontból ma már mindinkább az olajat részesítik előnyben a szénnel szemben. Az olaj beszerzése tekintetében azonban Nagy-Britannia sokkal kedvezőtlenebb helyzetben van, különösen az Egyesült Államokkal szemben, mint a szénnel való ellátás tekintetében. Hiszen a Föld

olajmenyiségének 85%-át az Egyesült Államok, Mexico és Dél-Amerika hozama szolgáltatja, melyet az amerikai Standard Oil Company termel ki; ezzel szemben a brit birodalomnak, Burmától eltekintve, alig van olajtermő területe. Ha figyelemmel kísérik azokat a vitákat, melyeket úgy az angol parlamentben, mint a tengerészeti szakkörökben folytatnak néhány év óta azon célzattal, hogy a brit haditengerészetnek az olajellátás terén való hátrányos helyzetére mutassanak rá, könnyen megérthetjük, miért kívánja Nagy-Britannia minden erejével biztosítani a perzsa olajmezőket.

A perzsa-angol konfliktus megoldása tehát igen nehéz probléma. Minden azon fordul meg, miként tudja összeegyeztetni Sáh Riza Pehlevi kormánya országa gazdasági talpraállítására irányuló tevékenységét az idegen érdekeltségelmek juttatott engedményekkel. Ez a probléma az, mely manapság minden önállóságra és nemzeti megerősödéstre törekvő keleti országban, Egyiptomtól Kínáig, megoldásra vár.

SOMOGYI JÓZSEF

RÁDIÓFEJLESZTÉS ÉS MŰSORPOLITIKA

IDŰNKÉNT jól esik és szükséges egy-egy pillantást vetni a rádióval kapcsolatos viszonyokra, melyek mind több és több embernek mindennapi életében bírnak jelentőséggel. Manapság a nemzetközi Rádióunió központjának kimutatása szerint egyedül az újvilágban, Amerikában, ahonnan a rádió diadalútja kiindult, hatszáznál több adó dolgozik. A nálánál jóval kisebb Európában pedig körülbelül kétszázötven van működésben, közülük legtöbb Szovjetországban, azután Franciaországban és Németországban. Hatalmasra megnőtt az utóbbi időkben a hallgatók száma is: a földkerekségen ma körülbelül százharmincyolc milliót tartanak nyilván. Az érdeklődés, mint a statisztikák bizonyítják, nem lankad, inkább egyre erősödik. A rádiózás is állandó fejlődésben van: nemcsak technikailag számottevő a haladás, hanem a műsorteljesítmény szempontjából is: egyre tökéletesbedik a színvonal, bővül a műsor-repertoire, a stúdiók érdekkörükbe vonják mindazt, amit a hang által ki lehet fejezni. Amellett az adók egymásután cserélik ki műszaki berendezéseiket, növelik kisugárzó energiájukat; épülnek az új nagyadók, hogy fokozott teljesítményük megfeleljen az idők követelményeinek. Az utóbbi hónapok folyamán a magyar rádiótársaság is hozzáfogott rádiófejlesztési programjának megvalósításához, melyet már régen tervbe vett s melyet már oly régen sürget előfizetőinek hatalmas tábora.

Ez a fejlesztési munkaterv valóban nagyszabású s minden bizonnyal új korszakot nyit a magyar rádió élettörténetében. Az első lépése a közvetítő- vagy az ú. n. relé-állomások felállítása volt az ország négy felében, ezek a műsor vételét vannak hivatva megkönnyíteni a kisugárzó központtól nagy távolságban lakók számára. Közülük három már üzemben is van s most végzi próbaadásait, a negyedik most áll szerelés alatt. A program második lépéseként felépítik a budapesti nagyadóállomást, amely az eddigi 20 kw helyett 120 kw erősséggel fog dolgozni. A munkálatok már megkezdődtek és serény iramban folynak. Ezzel kapcsolatban kibővítik a stúdió épületét, új nagy előadótermeket építenek. A nagyadó üzembehelyezése valószínűleg tavaszra történik meg. Mindezekre a beruházásokra és fejlesztési munkálatokra már mulhatatlanul szükség volt: egyrészt, hogy a magyar rádió is lépést tarthasson a külföldiek fejlődésével, amelyeknél ma már mindenütt emelték a fontosabb adók energiateljesítményét s megnagyobbították a stúdiókat. A középeurópai államok közül például Csehországban már régen két óriásadó működik, Ausztriában most helyezik üzembe a bécsit, Német-

országban pedig már régebben üzembe helyezték a breslaut, majd a leipzigit, míg most utoljára a münchenit adták át rendeltetésének. Olaszországban a bari nagyadó után most állították fel a milánói óriásadót. Ebben a nagy nemzetközi versenyben tehát a mi rádiónk sem maradhatott el már tovább. A másik ok, mely miatt elkerülhetetlenül szükségessé vált a pesti adó teljesítményének emelése, az az előfizetők számának aggasztóan rohamos csökkenése volt. Egy a Statisztikai Szemlében közölt kimutatás szerint a csökkenés folyamata már 1930-ban elkezdődött, a következő évben pedig egyenesen aggasztóvá lett. Ekkor 62 ezren mondták fel engedélyüket, 18 ezerrel többen, mint 1930-ban. A fogyás mértéke annál szembeszökőbb, ha tekintetbe vesszük, hogy a rádió üzembehelyezésétől egészen a legutóbbi esztendőig az előfizetők száma állandóan emelkedett, most pedig hirtelen megállott, majd esni kezdett. Hogy csak néhány adatot említsünk, az 1925-i 16 ezer előfizetővel szemben 1926-ban már 59 ezer, a következő évben 83 ezer, majd 168 ezer, 1929-ben pedig már 266 ezer rádióengedélyesről adott hírt a statisztika. 1930-ra ez a szám 308 ezerre nőtt, majd, bizonyos emelkedés után, mely távolról sem haladta meg a növekedés eddigi normális mértékét, 323 ezerrel leesett 313 ezerre. Az idén a csökkenés folyamata újból megindult. A rádió igazgatójának legutóbbi kijelentése szerint 1932-ben huszonegyszerezt mondták le a vételt.

Mi lehet e tömeges felmondás magyarázata? Azokban a nyilatkozatokban, melyekben az előfizetők bejelentik felmondásukat, megtalálhatjuk a tömeges létszámcsökkenés alapokait: így az 1931-ben lemondott 62 ezer előfizető közül bizonyos százalék hivatkozik a gazdasági viszonyok súlyosságára, nagy részük a műsorral való elégedetlenségben jelöli meg visszavonulása okát, más részük pedig a nem kifogástalan vétellehetőségekben. A nagyadós és a relé-állomások megépítése ezeket talán vissza fogja csábítani az előfizetők táborába, minthogy így lehetővé válik, hogy a fővárostól nagy távolságra vagy a határok közelében lakók könnyűszerrel vehessék Budapest műsorát — ami eddig meglehetősen nehézségekbe ütközött — s nemcsak költségesebb lámpás, hanem egyszerűbb kristályos készülékekkel is. A relé-állomások üzembehelyezése azonkívül még jobban meg fogja könnyíteni a nép széles rétegeinek, különösen a ma még idegenkedő földművesosztálynak, a rádióhálózatba való bekapcsolását, főleg az esetben, ha a rádiótársaság engedni fog eddigi merev álláspontjából s hozzájárul az előfizetési díj mérsékléséhez. Ez ugyanis a prosperitás korszakában megfelelő volt, ma azonban, amikor a gazdasági krízis egyre nagyobbá válik s a megélhetés egyre nehezebb lesz, már nem tartható fenn többé. Csak akadály a előfizetői tábor gyarapodásának, sőt, mint láttuk, nagy mértékben előidézője a csökkenésnek is. Akkor, midőn külföldön már jórészt mindenütt mérsékeltebb — például Ausztriában csak két schilling, ami még két pengőnek sem felel meg —, a miénk sem lehet ennyire magas. Nem szabad elfelejteni, hogy a kisemberek, a falusi kisgazdarétegek megnyerése többé-kevésbé nem a műsoron keresztül, hanem az olcsó díjszabás által vihető végbe. A rádiótársaságnak számot kell vetnie azzal, hogy Budapesten az előfizetők létszáma már elérte a telítettségi fokot, míg a vidéken még kiaknázatlan, szűz területek várnak meghódításra, itt még a lakosság számarányához viszonyítva meglepően kevés az előfizető. A fővárosban annakidején rohamosan terjedt el a rádiózás, s például 1926-ban itt több volt a hallgatók száma, mint Magyarországon egybevéve. Ma viszont itt már nehezebb előfizetőt találni: innen tavaly egy év alatt csak ezer új rádióengedélyes jelentkezett, míg a vidékről közel kilencezer. A magas rádiódíj mellett a földművesosztálynak még azt a csekély hányadát is elriasztja a további vételtől, amely eddig még táborába tartozott: az előző évben még 7.2%-kal szerepelt, ma viszont már csak 6.3%

az arányszáma. E téren tehát volna még elég sok teendő s az ügy érdekében nem kellene visszariadni az áldozatoktól sem. Bizonyosra vehető, hogy a hozott anyagi áldozat, mint más téren, itt is megteremné a maga gyümölcsét.

A rádió fejlesztési munkálatainak kijáró elismerésünk mellett nem hallgathatjuk el mai műsorpolitikájával szemben viszont a kritika szavát sem. A rádióbírálat mindig időszerű, ma különösen az, minthogy híre jár, hogy az újjáépítéssel és a nagyadó felállítással kapcsolatban sor kerül nagyobb műsorreformokra is, változás készül a napi programúiban, felfrissítések, új tervek és módosítások érájáról kél visszhang. Nem tudjuk, megfelelnek-e ezek a hírek a valóságnak s minő területekre fog kiterjedni ez a reform. Hogy azonban még a végleges döntés előtt a műsorszerkesztő bizottságnak alkalma legyen a különböző nézetek tisztázására, röviden összefoglaljuk huzamosabb megfigyeléseink eredményeit külön a műsor zenei, illetve prózai részére vonatkozólag.

Általánosságban a budapesti stúdió műsorpolitikája egészséges, józan és törekvő. A magyar rádió már régen túl van azon a fokozaton, mely múltbeli éveit jellemezte s ha még nem is érte el a tartalmi és a formai tökélyt ama magaslatát, melyen mindegyik előfizetője látni szeretné, elmondhatni, hogy az, amit ad, szolid, rendes, eléggé élvezhető műsor, nem jobb a külföldi jóknál, de nem is rosszabb amazoknál. Találkozunk azonban hibákkal is, melyeket korrigálni, s olyan hiányosságokkal is, melyeket pótolni kell mielőbb. Lássuk először a műsor zenei részét, mellyel rövidebben végezhetünk.

Évek óta tartó harc dúl a közönség körében, azután a rádió és publikuma között a komoly zene és a könnyű muzsika tárgyában. Az egyik rész minél több komoly zenét követel, a másik minél több könnyűt, a harmadik pedig teljesen száműzni óhajtja a rádió programjából a klasszikus muzsikát. Az utóbbitól eltekintve, melyről nem kétséges, hogy melyik oldalon áll az igazság, a két első tábor között nehéz az igazságtevés, márcsak azért is, mivel a rádió hallgatói között túlnyomó azok száma, akik a könnyebb fajsúlyú zenének a hívei, viszont a komoly, klasszikus zene kellő favorizálását egyetemes kulturális szempontok és magasabb művészi érdekek írják elő parancsolólag. Talán eddigelé is a leghelyesebb volt az az aranyközéput-megoldás, melyet a stúdió műsorpolitikájában már eddig is következetesen véghezvinni iparkodott. Igazuk van azonban az elégedetlenkedőknek, amikor azt hangoztatják, hogy a napi program legfontosabb és legjobb idejére helyezik állandóan az ilyen műsorszámokat s a könnyű zenét szinte megtűrt mostoha-gyermekként kezelik a rádió műsorszerkesztői, beosztva olyan időre, amikor azt csak kevesen hallgathatják. A hetenként kétszeri operaközvetítés sok egy kissé — ezt egyébként a rádió igazgatója legutóbb is elismerte; tetézik ezt a hetente többször közvetített, vagy a stúdióból előadásra kerülő filharmóniai hangversenyekkel és klasszikus koncertekkel. Így gyakran egy-egy heti programban a két operaelőadás mellett még három-négy hasonló fajsúlyú zeneesttel zsúfolják tele a műsort. Meglehetősen megterhelést jelent ez a rádióhallgatóság számára, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy legnagyobb részük nem tökéletes zeneértő. Változás tehát e téren — már az ő érdekükben is — nem ártana. Több változatosságot szeretnénk a zenekarok kombinálásában is: el kell kerülni, hogy — mint az már a múltban sűrűn előfordult — egy zenekar több napon át egymásután mikrofon elé jusson; volt eset rá, hogy egy napon kétszer is szerepelt a műsoron. Itt kell szólnunk a népszerű cigányzenéről is, melyet a vidéken nagyon szeretnek: kevesebb azonban több volna belőle, mert azzal, hogy majd minden este és délután beiktatják, öntudatlanul is tendálnak a sablon és az unalmas egyhangúság felé. A jazz-zenével az utóbbi időben szerencsésen kombinálják a késő esti órákban: ez helyes. A műsoron szereplő zenekarok színvonalá-

val általában elégedett a publikum. Egy kivétellel: ez a házikvintett, amellyel a többség nem rokonszenvezik. Az utóbbi időkben örültünk, hogy hetenként csak egyszer iktatják a programba, újabban azonban ismét kétszer jut szerepléshez. Annak ellenére, hogy tagjai neves muzsikusok, játékuk inkább unalmas és színtelen, mint élvezetes. Ezt még a stúdióhoz közelálló lapok is elismerik kritikáikban. Néha egész műsoruk csak egyhangú szólózásból áll. A kvintett szükségességét mi sem indokolja: a rádió kezdő éveiben még szükség volt rá, mivel a stúdióknak kevés zenekar állott rendelkezésére, ma azonban, mikor a legkiválóbbak közül válogathat, nem nélkülözhetetlen többé. Itt, a zenei rész keretében kell még megjegyeznünk azt, hogy a magyar dal propagálása igen dicséretes dolog, de a nótaéneklést ne bízzák operaénekesekre: vannak kiváló dalénekesek is, akik ennek a műfajnak szentelték magukat: miért vonnánk meg tőlük az eddigi támogatást?

A műsor prózai részét illetően a rádiókritikának jóval több feljegyezni és megróni valója van. Általánosságban mindjárt meg kell mondanunk, hogy a műsorban mintha sokkal kevesebb gondot fordítanának a prózai anyagra, azonkívül mintha a zenét illetően jobban favorizálnák az előbbi rovására: a napi programúiban ez aránylag több helyet foglal el, mint amennyi kívánatos. A hallgatók nagy tömegei minél több jó és érdekes előadásra, élvezetes színdarabokra, eleven és szórakoztató felolvasásokra szomjaznak. Sajnos, ez ma még nagyrészt csak óhaj marad. Ama kevés darab között is, melyek korlátolt számban előadásra kerülnek, nem sok van olyan, amit örömmel és meglelégedéssel fogadhatnak az előfizetők. Általános kifogásuk, hogy a felújított színművek többnyire ósdi, elavult munkák, a közönségnek annak idején sem kellett s ma sem tudnak kellő érdeklődést kelteni. Feltámasztásukat sokszor csak annak köszönhetik, hogy a rendezőnek megtetszett a benne lévő főszerep s mindenáron el akarja játszani. Főleg a stúdió főrendezőjét hibáztatják emiatt, aki a közelmúltban is több olyan darabot hozott a mikrofon elé, amelyeket céltalan volt kiadni a feledés porából. A másik rendező már jóval több „rádióérzékkel“ válogatja ki repertoárját s rendezésén is látszik, hogy ismeri a közönség igényeit, óhajait s szívbeli ügye a jó darab. Konklúzióink: adjanak minél több színelőadást, de a szelekciónál több körültekintéssel járjanak el. A rádió nem lehet elaggott és elavult darabok szanatóriuma. A legutóbbi hetek, sőt hónapok folyamán egy-egy ilyen színelőadásnál valósággal antikvárium levegő ülte meg a stúdiót. A színházi közvetítések jók és elevenek; ezt folytatni kell: sok öröme telik benne a rádióhallgatónak.

A prózai előadások és felolvasások terén is akad még sok tennivaló. A novelláknál az újabb időkben jótékony szelekciót látunk érvényesülni; annál inkább érzik ennek hiánya a felolvasásoknál: igen sok nem üti meg a mértéket, amellet érdektelenek és egyhangúak is. Hibáztatni kell azt is, hogy többször nem témájuk vonzóereje és aktualitása miatt kerülhetnek a mikrofon elé, hanem azért, mivel ismertebb vagy favorizáltabb egyéntől származnak. Már vannak állandó, szabványos felolvasók, akik szinte minden héten szóhoz jutnak a legérdektelenebb anyaggal is, míg mások hiába küldik be a legidősebb témájú kézírataikat is, vagy nincs kellő „háttvédük“, vagy mert egyszer-kétszer „merészelték“ megbírálni a rádió működését, örökre kegyvesztettekké váltak. A felolvasások anyagát illetően minél több változatosságnak és frissességnek volna helye. A jól bevált sajtó-félórák mintájára fel kellene kérni egy-egy előadásra neves tudósainkat, azután a magyar múlt még élő szemtanúit, akik közérdekű emlékeikből tanulságos és érdekes képeket vetíthetnének a hallgatók elé; eleven formában be kellene számolni az egyes országok időszerű kérdéseiről, belső viszonyairól, külpolitikai irányairól; foglalkozni kellene az utódállamok s az ott élő magyarság jelenlegi

helyzetével, sorsproblémaival. Az oktató előadások keretében nyújthatna a rádió bizonyos népszerű zeneoktatást is példákkal: a zenetörténet, a zenei műfajok ismertetése bizonyára szívesen vett műsorszám volna. A hallgatók különböző korosztályaival foglalkozó rádiórovatok közül beiktatásakor nagy örömmel fogadtuk a diák-félórát, melyet már régebb idő óta sürgettünk, ma azonban már sok a panasz rá pedagógusok köréből, hogy az előadó hölgy, bár változatossá igyekszik tenni felolvasását, nem tud szabadulni a tankönyvszerűségtől, néha szabályos iskolai órákat tart, rendkívül sok adathalmazzal dolgozik, sokat akar elhinteni diákjai lelkébe s talán éppen ezzel hiúsítja meg célja érvényesülését.

Végül még néhány megjegyzést a rádió hírszolgálatáról. Európa-szerte általános a panasz, hogy a rádió hírei élettelenek, egyszerű regisztrálások csupán, színtelen formában; ugyanez a megállapítás áll a magyarországra. Nincs szárazabb, élettelenebb és vázlatosabb valami, mint a pesti stúdió tudósításai a napi eseményekről; a változatosságra, a frisseségre és a színeségre sehol sincs olyan szükség, mint itt. A kiemelkedőbb aktualitásokról éppen úgy adhatna szemtanú-tudósítást, mint az angol rádió; a mikrofonriportázt még túlnyomórészt csak a néprajzi közvetítések jelentik vagy az elenyésző számban adott helyszíni közvetítések temetésekről, sportünnepekről vagy szoborleleplezésekről. Az a kísérlet, melyet a londoni éhségfelvonulásról szóló tudósítás jelentett, jó volt, de ezt a helyszínről kellett volna leadni s nem is akkora késéssel, mint ahogyan történt.

Igen érdekes és ajánlható a britt rádiónak az a szokása, hogy Európa egyes városaiból kéthetenként vagy havonként külpolitikai tudósítójával informáltatja hallgatóságát a külföld nevezetesebb eseményeiről. Idézhetjük példának még a német rádióállomások népszerű havi közvetítését Amerikából, amikor a kiküldött tudósító érdekes és eleven eszmecserét folytat arról, „amiről Amerikában beszélnek“. Miért ne lehetne az európai kontinensről ugyanezt megvalósítani a magyar rádiónak is? Tudtommal minden európai fővárosban van a Magyar Távirati Irodának egy-egy munkatársa: mily élvezetes és tanulságos volna hetenként felváltva bekapcsolni őket s közvetíteni tudósításukat az illető ország időszerű kérdéseiről, eseményeiről. A hírszolgálattal kapcsolatban még egy hiányra kell rámutatnunk: vasárnap a rádió reggel ad híreket s viszont egész másnap délelőttig nem tudósít semmiről, kivéve a sportvonatkozású híreket. Ezen változtatni kellene. A rádió a napisajtót kiegészítő feladatát éppen ezzel tölthetné be a legmegfelelőbben; akkor midőn a hírlapok nem jelennek meg, éppen ő láthatná el híreivel a közönséget; ehelyett azonban ő is néma marad. A vidéki — de a budapesti előfizetők is bizonyára igen hálásan fogadnák ennek a hiánynak mielőbbi korrigálását.

A fentiekben töredékes és ad hoc vázlatát próbáltam adni azoknak a kívánságoknak, melyeket a rádiókritika és a közönség már ismételt és többször is hangoztatott: mindezeket abból az alkalomból rögzítettük le, hogy a rádió üzemfejlesztési programja a megvalósulás stádiumába lépett. A gazdasági válság ma sokakat — ezreket és tízezreket — kényszerít rá, hogy lemondjanak kedvenc szórakozásukról, a rádiózásról. A magyar rádiótársaság dicséretreméltó erőfeszítést fejt ki s nagy anyagi áldozatokat hoz, hogy hálózata, adóberendezése, technikai teljesítménye minél kifogástalanabb és haladóbb legyen: ha ugyanannyi gondot és áldozatot fordít műsorának fejlesztésére és gazdagabbá tételére is, akkor bizonyára nemcsak elhűtlenedett és elpártolt előfizetőit fogja tudni visszahódítani, hanem még hatalmasabb új; tömegekkel gyarapíthatja majd a jövőben eddigelé is számottevő taborát.

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Apponyi emléke — A Hitler-kormány és franciaországi reakciója. Hirtenberg — Románia és Jugoszlávia belső bajai s az új kisantant-szerződés

AKI MAGYARORSZÁGON ma külpolitikáról ír, annak most első és természetes kötelessége, hogy Apponyi Albert gróf emlékének lerója a tiszteletet, a kegyelet és a hála adóját. Tizennégy éven át az egész művelt világ előtt ő volt megszemélyesítője az ezeréves Magyarországnak és annak a magyar külpolitikának, amely mindig számot tarthatott arra, hogy tisztelettel és megértéssel meghallgattassék és hazánkat, egyelőre legalább, szellemileg és erkölcsileg arra a helyre állítsa a népek becsülésében, amely őt, ha nem is mai erejénél, de múltjánál, képességeméi és helyzeténél fogva megilleti. Apponyi Albert a legtökéletesebb, a legharmonikusabb, legemberibb ember volt. A gondolkodó bölcsességével volt hívő és vallásos, a lovag és a magyar úr hűségével volt királyhű, a magyar ember és az államférfi ösztönével, öntudatosságával és kötelességérzetével szerette és szolgálta hazáját, a szó szoros értelmében utolsó leheletéig, még halálával, még halálában is. A filozófus, a hívő, a hazaszerető magyar ember és az államférfi bölcsesége egyben a nemzetközi együttműködés és így a népszövetségi eszme hittel telt szolgájává is tette őt. Az ő személyében a kicsi, a csonka Magyarország Genfben éveken át erkölcsileg és szellemileg szinte nagyhatalom szerepét játszhatta. Ez a dicsőség most ő vele elmúlt: nélküle a magyar külpolitika is csonkává lett. Számunkra e dicsőségnek csak visszfénye maradt meg és az ő magasztos példája minden magyar ember és minden magyar államférfi számára.

AMILYEN közömbös hangulatban és szélcsendben kezdődött a politikai esztendő, oly gyorsan vált nemcsak az európai, hanem a világpolitikai helyzet a szó szoros értelmében kritikussá a legutolsó hetek folyamán. Hacsak egyszerűen felsoroljuk az eseményeket, már felmérhetjük azt a feszültséget, amellyel a nemzetközi légkör terhes. Hitler uralomrajutása Németországban, a Nemzetek Szövetsége és Japán között fenyegető szakadás, Japán és Kína között a nyílt háború kitörésének lehetősége, háború a Népszövetség két másik tagállama, Peru és Kolumbia között, merénylet az Egyesült-Államok megválasztott elnöke, Franklin Roosevelten, bankösszeomlás az Unió egyik államában, amivel együtt a dollár pozícióját is támadás érte, a Leszerelési Értekezlet megfeneklése főként a kisantant szabotázsja következtében, a hirtenbergi lokális jelentőségű fegyverszállítási ügy felhívása nemzetközi bonyodalommá, a román belső társadalmi válság kieleződése, a kisantant államszövetség keletkezése, az olasz-francia viszony újabb elromlása.

Ugyanakkor, amikor Franciaországban a Paul-Boncour-kormány a költségvetés problémáján megbukott, és helyét egy másik, a szocialistáktól túrt radikális kormány foglalta el a fiatalabb és így talán erélyesebb Daladier alatt, egészen alapvető változás következett be a Német Birodalom kormányzásában. Hider kormányrajutását fölülről ugyanazok a XV. Lajos udvarára emlékeztető kamarilla-intrikák idézték elő egészen hirtelen és váradanul, amelyek az agg elnök környezetében elhatalmasodtak és amelyek már előbb Brüninget és Papent gáncsolták el. Így tűnt el a süllyesztőben az első pillanatban megmagyarázhatatlanul és érthetetlenül Schleicher tábornok nem egészen két hónapi kormányzás után: az az ember, aki mind ezeknek az intrikáknak látszólag és állítólag titkos kormányzója volt, hirtelen, előzetes figyelmeztetés nélkül megbukott és, hogy úgy mondjuk, nyomtalanul eltűnt. Két hónappal előbb úgy jött, mint aki tíz évig készül hatalmon lenni, nem pártember létére a Birodalom közvéleményének

bizalmát élvezte és képesnek látszott arra, hogy leszámoljon a nemzeti szocialista veszéllyel. Ezzel azonban nem tudott elbánni, mert megbontási kísérlete — Gregor Strasser-rel — csődöt mondott, de különösen nem bírt megbirkózni a keletporoszországi junkerek befolyásával és hatalmával. Ezeket ugyanis maga ellen lázította azzal, hogy felelevenítette Brüning rendeletét a teljesen eladósodott birtokoknak telepítési célokra való felhasználásáról. A Schleicher áldozataként megbuktatott Papen — az elnök „leghűségesebb bajtársa“ — erre létrehozta az úgynevezett harzburgi frontot a német nemzetiek, a Stahlhelm és a nemzeti szocialisták között. Rávette az öreg tábornagyot, hogy Hitlert felvizezett kormányral kancellárrá kinevezze, a nemzeti szocialistákat pedig rábírta arra az ő szempontjukból már régóta ajánlatos, okos lépésre, hogy fogadják el a kormányzást bármilyen koalícióban és bármilyen feltételek mellett. Az augusztusi és novemberi megszállás emlékei a gyakorlati politikát lassan megtanuló Hitler számára elegendő tapasztalattal szolgáltak arra, hogy belássa: legfontosabb végre kormányra jutni; a többi aztán a kormányzás művészetének és a kifejlesztett erélynek függvénye.

Hitler tehát csak két párhívével — Frickkel és Göringgel, — de nagyobb számú szelíd elefánttól körülvéve, birodalmi kancellár lett. Ezeknek a melléje adott „bizalmi férfiaknak“ feladata, saját elképzelésük szerint, az lenne, hogy a nácizmus kinövéseit lenyessék és a Birodalom kormányát a nemzeti szocialisták különböző programjaival nem egészen egyező konzervatív kapitalizmus és agrárprotekciónizmus útján tartsák. Hogy kinek a számítása fog beválni, Hitleré, akit mozgalma finanszírozóinak nyomása is arra készítetett, hogy a passzivitásból végre kilépjen, vagy pedig azoké, akik azt vélik, hogy a kormányban ülve kezükben tartják a „Führer“-t, azt valószínűleg már egy-két hét múlva pontosan tudni fogjuk. Az új kancellár első cselekedete a Reichstag feloszlata volt azzal a céllal, hogy a március 5-ére kitűzött választáson a harzburgi koalíció, mely eddig a mandátumok 43 százalékával rendelkezik, vagy esetleg a nemzeti szocialista párt egyedül is abszolút többséget kapjon. Ugyanebből a célból a birodalmi alkotmányon elkövetett s azt máris majdnem nyíltan felborító szelíd erőszakkal a porosz tartománygyűlést, ennek a feloszlata megtagadó határozata ellenére, feloszlatta, miután előbb elnöki szükségrendelettel a birodalmi törvényszék ítélete ellenére, újból elmozdította a Braun-kormányt. Ha a Reichstagban és a Landtagban megkapják a többséget, akkor normálisan átalakulnak parlamentáris kormányra: ha nem, akkor talán arra határozza magát Hitler, hogy feloszlassa a kommunista pártot, mint államellenest, és ezen az úton jutna a két házban többséghez. A jogászok véleménye a kommunista pártnak a választás utáni szétkergetését a választás eredményére nézve érvénytelennek minősíti, de talán ilyen csekélység a hatalom megtartására szilárdan elhatározott Hitler-pártot nem fogja zavarni. A nácivezéreket minden nyilatkozatából kétségtelenül kitűnik ugyanis, hogy alkotmányos vagy alkotmányellenes, megengedett vagy meg nem engedett, ha sikerül, békés, ha nem, úgy erőszakos eszközökkel, de a megszerzett hatalmat többet ki nem engedik kezeikből. Ez a helyzet elkerülhetetlenül fel fogja vetni a birodalmi elnök személyének kérdését. Az eddig, amennyire lehetett, aggodalmaskodóan alkotmányhű Hindenburgnak döntenie kell majd arról, vajjon hajlandó-e az alkotmányt nyíltan megszegni, vagy inkább visszavonul. Mert hogy a harmadik eshetőség, azaz konfliktus esetén Hitler lemondása, sikerülne-e az elnöknek, ezt a kérdést jobb szeretném válasz nélkül hagyni. Hogy azután a választás maga és utána a kommunista párt esetleges feloszlata milyen belső megrázkódtatásokkal járna Németországra, azt majdnem lehetetlen megjósolni vagy következményeit felmérni.

Egyelőre világosabban lehet látni Hitlerék kormányrajutásának egyrészét belső szervezési, másrészt külpolitikai következményeit. A Birodalmon belül egyes országokban és tartományokban (elsősorban Poroszországban) náci bizalmi emberek kerülnek az élre; a náci rohamcsapatok mint rendőri segéderők működnek a tartományok költségvetésének terhére és első feladatuk a választás ellenőrzése lesz. Ezzel a pártkassza nagy tehertől szabadul, a választás sikere pedig — csak 42 mandátumra van szükség — némi garanciákat kapott. Kifelé a hitlerizmus kormányrajutása viszont a francia nacionalizmust határozottan megerősítette és a kartel-kormányzást legalább is megnehezítette. A francia kormány ugyan Genfben formailag még védi a konstruktív leszerelési tervet és nyíltan még nem ejtette el a december 11-i, a katonai egyenjogúságot elismerő egyezményhez adott hozzájárulását, de külpolitikai taktikájában túlkönnyen enged minden olyan befolyásnak, amely ennek a megegyezésnek az érvényesülését vagy végrehajtását megakadályozza. A mindig megegyezésre hajlamos Herriot élesen németellenessé lett. Egyidejűleg — s Hitler uralomrajutása s eközött is megvan az okozati összefüggés — az eddig francia részről szorgalmazott olasz-francia közeledés is, egyelőre végérvényesen, kátyúba jutott. Franciaország, hogy a sakkjátékból vett kifejezéssel éljünk, Olaszország felé elsáncol, Németország irányában pedig mind erősebben támadólag lép fel. A radikális szocialista kormányt és Herriot pártelnököt ebben az irányban nyilván belpolitikai meggondolások is vezetik: nem szabad megengedniük, hogy a Franciaországot és mai nemzetközi helyzetét védő nacionalizmust Tardieuék maguknak sajátítsák ki. A francia kormánynak azok a tagjai, akik, részben világnézetük következtében, részben általános politikai koncepciójuknak megfelelően, eddig a revizionizmus hívei voltak, mert így remélték, hogy az európai békét és Franciaország biztonságát garantálni lehessen, visszavonuló harcot folytatnak. A helyzet mindenesetre az, hogy időlegesen legalább, le kell mondaniok arról, hogy koncepciójuk érdekében nyíltan felléphessenek és érte küzdhessenek. Helyzetük gyengüléséhez természetesen hozzájárult az is, hogy a világháborút elvesztett államokban a revizionizmus lelkes, de lelkességük arányában meggondolatlan hívei a maguk részéről mindent megtettek, hogy franciaországi barátaikat kompromittálják.

Az úgynevezett hirtenbergi ügy körülbelül január közepe óta foglalkoztatta különösen a kisantant és Franciaország sajtóját, amely ezt a kis fegyverszállítási bolhát felfegyverzési elefánttá fújta fel, hogy ezzel két célt szolgáljon: a javuló olasz-francia viszony elmérgesítését és az egyenjogúsítást megállapodás megtorpedozását. Hirtenberg a Steyr-gyár egyik kisebb telepe, ahova január elején állítólag kb. 40-50.000 darab régi fegyver és gépfegyver érkezett Bresciából. Osztrák szociáldemokrata munkások és a szociáldemokrata párt beáurulása következtében a kisantantsajtó és diplomácia azt állította, hogy ezeknek a fegyvereknek rendeltetése Magyarország, Hirtenberg csak közbeeső állomás és így ez a fegyverszállítás, az ő felfogásuk szerint, a Saint-Germain-i szerződés 134. cikkelyébe ütköznék. Az osztrák kormány viszont kijelentette, hogy az egész ügy a bresciai olasz feladó és a Steyr-gyár magánüzlete, célja, hogy a gyárnak a fegyverek — régi zsákmányolt Wemdl-puskák és osztrák-magyar gépfegyverek — megtisztításával és kijavításával munkát adjanak. A küldeményről csak a pénzügyi hatóságok tudtak, a szövetségi kormány nem; a fegyverek további rendeltetése ismeretlen a bécsi kormány előtt. A prágai, bukaresti és belgrádi kormányok a Népszövetség elé akarták vinni az ügyet és vizsgálati eljárást akartak kezdeni. Angliának, sőt Franciaországnak is, tekintettel arra, hogy a feladó olasz állampolgár,

ez természetesen nem volt kellemes; Franciaországnak különösen azért, mert épp akkor vette kezdetét a de Jouvenel nagyköveti kinevezésével bevezetett francia-olasz kibékülési akció. London és Párizs ezért diplomáciai eljárás mellett döntött és előbb római, bécsi és budapesti képviselői útján információkat kért. A római kormány hűvösen figyelmeztette a nála eljáró diplomatákat, hogy neki semmi köze ehhez a kérdéshez és csodálja, hogy egy ilyen jelentéseién ügygel egy nagyhatalmat egyáltalában zaklatnak. A bécsi kormány felvilágosításokat ígért, míg Budapesten azt felelték, hogy a magyar kormánynak semmi közvetlen tudomása nincs az egész dologról. Az ügy legújabb fejleménye az, hogy Franciaország február n-én ultimátumszerű jegyzéket nyújtott át a bécsi kormánynak, követelve, hogy két héten belül vagy visszaküldje, vagy megsemmisítse a fegyvereket és megállapítsa, vajjon előbbeni szállítmányok nem tranzitáltak-e Magyarország felé. A jegyzékben különösen feltűnő és a diplomácia történetében egyedülálló volt az a követelés, hogy a szövetségi tisztviselők a nagyhatalmak kívánságára esküvel erősítsék meg vallomásukat. A jegyzék hangja bizonyítéka annak a feszültségnek, amely az európai kontinens államai között a légkört eléggé veszéllyel terhessé tette. Annak magyarázatául, hogy Nagy-Britannia mért csatlakozott ehhez a kissé szokatlan fellépéshez, két feltevés lehetséges. Az egyik az, hogy Anglia mint enyhítő és közvetítő óhajt résztvenni ebben az akcióban, hogy a pillanatnyilag teljesen a kisantant befolyása alatt lévő Franciaországot a kellő időpontban mérsekélje; a másik Angliának azon elvi álláspontjából következik, amely szerint a hadi egyenjogúságot a leszerelés útján kell elérni és amely minden, a legyőzött államok felszerelését célzó akciót a legélesebben helytelenít.

A keletkezett affér sima elintézése, melynek során Ausztria szóbelileg visszautasította a jegyzéket és csak megígérte, hogy a fegyvereket kijavításuk után visszaküldik, amit Olaszország bölcs és konciliáns állásfoglalása tett lehetővé, az előbbeni hipotézist valószínűsíti. Nagybritannia idejében mérséklőleg hatott szövetségére.

AZ UTOLSÓ hetek tele voltak hírekkel, amelyek Románia és Jugoszlávia belső helyzetének kiéleződéséről számoltak be. Romániában a kommunista agitáció aggasztó megmozdulásokhoz vezetett. Először Kolozsvárt az államvasutak műhelyeiben, azután Bukarestben. A hadsereg mindkét megmozdulást leverte; Romániában kihirdették az ostromállapotot és a kormány nyilván mindent megtesz, hogy a belső rendet és nyugalmat biztosítsa, azonban a gazdasági válság, az erősödő kommunista agitáció és a növekvő dinasztiaellenes mozgalom megnehezíti helyzetét. Jugoszláviában már a régi szerb pártok is mindinkább hajlanak a federalists megoldás felé és mind élesebben fordulnak a diktatúra ellen. A jugoszláviai belső mozgalmakat azonban még nehezebb kívülről megítélni, mint a románait. A diktatúrának oly hermetikusan sikerült elzárnia Jugoszláviát a külföldtől, hogy még az országot járó idegenek sem képesek a helyzetről egységes és megbízható képet adni. Az, hogy a szlovén és horvát federalists vezéreket „saját maguk által kiválasztott helyre“ internálták, mindenesetre inkább azt bizonyítja, hogy nem egészen paradicsomi az állapot Sándor király országában.

A kisantant két államának e belső válsága, amelyet esetleg külső intervenció nélkül nem is lehet megoldani, továbbá az igen hangossá váló és a nyugati államokban egészen meglepő, egyelőre természetesen csak erkölcsi sikerrel dicsekvő revizionista 'propaganda, végül a három kisantant államot különböző mértékben érintő gazdasági válság arra bírta őket, hogy szorosabb szövetségben egyesüljenek, amely kifelé teljesen egységes frontot mutat.

A három állam külügyminiszterei háromszor egy évben összejönnek, külpolitikájuk összeegyeztetésére közös sajtó- és politikai irodát tartanak fenn Genf ben. Az államokat egymáshoz külön-külön kapcsoló szerződéseket egységesítik, hasonlóképpen a más államokkal kötött szerződéseket egységesen kötik meg, azaz pl. a Franciaországhoz fűző szerződést azonos formula alapján revideálják; azonkívül egyik állam sem köthet harmadik állammal szerződést a másik két állam tudta és hozzájárulása nélkül. Hasonlóképpen közös elvek alapján szervezik meg gazdasági politikájukat és, ha szükséges, a felveendő kölcsönöket a három állam egységesen garantálná. Ennek az új szövetségnek, amelyben az egyes államok szuverénitásuknak egy részét feladják, hogy nyilvánvalóan offenzív és csak részben defenzív céljaikat szolgálják, kifelé célja a szerződésekhez ragaszkodó politikának megmervítése, befelé pedig a tekintélyükben megtámadott kormányoknak siet segítségére presztízsük emelése által. Nincs kizárva, hogy a katonai szövetség olyan klauzulákat is tartalmaz, amely a Szent Szövetséghez hasonlóan a szövetséges államok kölcsönös katonai segítségét garantálja belső forradalmi megmozdulás esetére, ami annyit jelent, hogy esetleg egy cseh Paskievics fogja a román vagy jugoszláv forradalmat, ha kitörne, leverni. Külpolitikailag csak a viszonyok elmérgesítéséhez, a békétlenség emeléséhez és a nemzetközi feszültség fenntartásához, nem pedig a béke megalapozásához járul hozzá.

A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK a mandzsúriai konfliktus elintézésére indított akciója végkifejléshez közeledik. A rendkívüli közgyűlés által, amely a múlt év folyamán többször ült össze a japán-kínai konfliktus tárgyalására, a végső jelentés elkészítésével, illetve a békéltető eljárás befejezésével megbízott, úgynevezett tizenkilences bizottság többheti tanácskozás után végre megfogalmazta jelentését, amidőn végleg kiderült, hogy a japán kormány állásfoglalása következtében a békéltető eljárásnak nincs semmi kilátása sikerre. Mint a rendkívüli Assembléen, a tizenkilences bizottságban is két áramlat küzdött egymással: az egyik oldalon azoknak a hatalmaknak az állásfoglalása, amelyek a Távol Keleten közvetlenül érdekelve vannak, a másik oldalon azoké, amelyek vagy a népszövetségi elv védelmezői, vagy a támadó eljárásnak el nem ítéltében saját politikai helyzetük veszélyeztetését látják. Az előbbi csoportba tartoznak a nagyhatalmak, elsősorban Franciaország, amely majdnem állandóan japánbarát volt és Anglia, amely ide-oda ingadozott a szigorúan jogi álláspont és Japán iránti barátsága között, amely felé kereskedelmi és politikai érdekei is vonzzák: hiszen ha Japán megtartja Mandzsúriát, akkor jó lesz vele jó viszonyban lenni. Viszont a japáni akció Kína ellen, mely a nagyhatalmakkal kötött exterritoriális és letelepülési szerződéseit egyoldalú elhatározással meg akarta semmisíteni, a többi ilyen szerződésnek előnyeit élvező hatalmak érdekeit is védelmezte. A japánok kíméletlen, sem a Népszövetséget, sem más szerződéses kötelezettséget (az úgynevezett washingtoni kilenchatalmi szerződést és a Kellogg-paktumot) tiszteletben nem tartó viselkedése, továbbá Mandzsúria elismerése a Lytton-féle jelentés nyilvánossághozatala előtt és végül a jeholi tartomány megtámadása, lehetetlenné tették a nagyhatalmak számára is, hogy továbbra is a békéltető eljárást szorgalmazzák. Japán 1931 decemberében kötelezte magát a Népszövetségi Tanáccsal szemben, — elfogadván a Tanács határozatát — hogy semmiféle új akcióval nem vág elébe a Népszövetség eljárásának. Bármilyen legyen is az anarchia a Kínai birodalom területén, bármennyire ne legyen is képes akár a nankingi, akár a pekingi kormány a kínai banditizmussal szemben fenntartani a belső rendet, bármennyire mások is a történelmi, politikai és jogi feltételek a Távol Keleten,

mint Európában, az a mód, ahogyan Japán az őt minden más hatalommal szemben kötelező szerződéses kötelezettségeit mellőzi, arcucsapása volt nemcsak a Népszövetségnek, hanem mindazoknak a nagyhatalmaknak is, amelyek ezeknek a szerződéseknek szignatáriusai. Hiszen amikor Japánt figyelmeztették arra, hogy a washingtoni szerződésben éppúgy, mint a népszövetségi Egyezségokmányban kötelezte magát Kína területi integritásának tiszteletben tartására, ami tehát Mandzsrország katonai megszállását jogtalaná tenné, még inkább pedig a független Mandzsú Állam elismerését, azzal felelt, hogy Mandzsúria elismerésére az új állammal kötött szerződésekben kötelezte magát. Ezzel tehát azt az egészen eredeti nemzetközi elméletet állította fel, hogy valamely későbbi szerződéses kötelezettség egyoldalúan megszüntet harmadik államokkal szemben vállalt előbbeni szerződéses kötelezettségeket. A tizenkilences bizottság számára ilyen körülmények között nem maradt más hátra, mint hogy megállapítsa a békéltető eljárás sikertelenségét, az eddigi akcióról jelentést tegyen az Assembléának és javaslatokat terjesszen elő. A nehéz munka a javaslatok megszővegezése volt. A Nemzetek Szövetségének mégsem volt szabad figyelmen kívül hagynia a Japánt elítélő határozat következményeit. A bizottság végül egyhangúlag arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Nemzetek Szövetsége erkölcsi presztízisének a látszatát megóvandó, tekintet nélkül Japán állásfoglalására, megállapítja a Felkelő Nap Birodalmának felelősségét, megbélyegzi mint támadó félt és felszólítja a Népszövetség államait, hogy a Mandzsukuót ne ismerjék el sem de facto, sem de jure. Javasolja, hogy Mandzsúria adminisztratív egységként maradjon meg Kína szuverénitása alatt, Japán nagy gazdasági és politikai érdekeinek respektálása mellett, amire a megegyezési formát meg kell találni. Ebből a célból a két állam között közvetlen tárgyalásokat indítványoz és e tárgyalások támogatására népszövetségi bizottság kiküldését javasolja, felszólítva a kilen hatalmi szerződés amaz aláíró államait, amelyek nem tagjai a Népszövetségnek — U. S. A. és U. R. S. S. —, hogy e bizottságban képviseltessék magukat.

Hogy mi lesz mindezzel szemben egyrészt a népszövetségi közgyűlés véghatározata, másrészt Japán állásfoglalása, azt pillanatnyilag nehéz volna megmondani. A közgyűlés valószínűleg magáévá teszi a javaslatot. Japán számára pedig háromféle állásfoglalás lehetséges. Ha nem lenne nacionalista paroxizmusban lángallobbant belső közvéleménye, akkor lehetséges lenne az is, hogy józan álláspontra helyezkedjék, azaz kivenné a Népszövetség javaslatából mindazt, ami Japán pozícióját Mandzsúriában erősíti, formailag elismerné Kína szuverénitását, részt venne a sárga birodalom újjászervezésében és ezzel biztosítaná saját magának keletázsiai fohatalmi pozícióját. Erre a megoldásra azonban, ismerve a japán pszichét és a belpolitikai helyzetet, még csak gondolni sem lehet. A másik megoldás, hogy Japán kilép a Népszövetségből, amelynek határozatai végrehajtására semmiféle szankciója nincs. A harmadik megoldás — éppen mivel a Népszövetségnek semmiféle szankciója nincs és még arra sincsen garancia, hogy a közgyűlés egyhangú határozatát az összes tagállamok végre is hajtsák — az, hogy Japán egyáltalában nem törődik ezzel a határozattal és továbbra is ott marad Genfben, mintha misem történt volna. A valószínűség legnagyobb százaléka — a tokiói kormánynek a kilépést előkészítő bejelentései után — amellet szól, hogy Japán otthagyja a Nemzetek Szövetségét. Bármilyen legyen is a konfliktus kifejtése, kétségtelen, hogy a Nemzetek Szövetsége egész létére kritikus válságon megy keresztül, a fehér és sárga civilizáció viszonya pedig fordulóponthoz jutott.

AZ ERDÉLYI RÓMAI KATHOLIKUS „STATUS”¹

II.

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA a keleteurópai utódállamok megalkotásának és függetlenségük elismerésének feltételét „bizonyos kormányzati elvek” törvénybeiktatásához és megtartásához kötötte. Ilyen föltételek kiszabása—mint a Clémenteau-féle kísérőlevél mondotta, — nem volt új dolog: szerepelt a berlini kongresszuson mint a vallás szabad gyakorlatának feltétele s szerepel ennek példájára a világháború utáni békeszerződésekben és kisebbségi szerződésekben, aminőnek elismerésétől tették például függővé a berlini kongresszuson Románia függetlenségének és most területi annexióinak kérdését. E feltételnek a román állam úgy tett eleget, hogy mikor 1923-ban revideálta és az új helyzetnek megfelelően átalakította alkotmányát, kimondta az egyén, az állampolgár vallásegyenlőségét, lelkiismereti szabadságát, másfelől ugyanabban a törvényszakaszban felépítette az egyházaknak azt a hierarchiáját, azt a jogegyenlőtlenségét, melyet előző cikkemben ismertettem. Ugyanakkor az alkotmány kilátásba helyezte, hogy külön törvény fogja megállapítani az orthodox egyház szervezetét és egy másik törvény fogja szabályozni a „kultuszok” és az állam viszonyát. Az egyházak helyzetének és a „kultuszok” és állam jogviszonyának rendezése szükségessé vált, mert — mint a kultuszminiszter az utóbbi törvényjavaslat indokolása alkalmával mondta — „az a kaleidoszkópszerű tarkaság, mely az új államalakulás folytán létrejött”, nem tartható fenn; ez a különfeleség „összeegyeztethetetlen az állam egységes jellegével, amelyben mindenki mindenütt egységes törvény alatt kell hogy álljon”. Hogy ez miért szükséges, azt megmondta a törvényjavaslat parlamenti tárgyalás alkalmával Bogdán Duica, bukaresti egyetemi tanár, aki sorra vette és az államra való veszélyességük szerint osztályozta a két román egyházon kívül Nagyromániába került egyházakat: hogy lutheránusok és unitáriusok, bár külföldi összeköttetéseiknél fogva kárt okozhatnak, oly kevesen vannak, hogy „komoly veszedelmet” nem jelentenek; a száz lutheránusok kérdését, jegyezte meg titokzatosan, amúgy is „megfognák oldani a biológia törvényei”. Veszedelmesebbek ezeknél a reformátusok, de legveszedelmesebb a római katolikus egyház, amely teljesen összeforrt a magyarsággal és ráadásul azt tanítja, hogy „rajta kívül nincs idvesség.” Miniszter és egyetemi tanár ilyen felfogása vált az erdélyi egyházak autonóm kormányzatának és elsősorban a római katolikus „statusának megölőjévé.

1925 TAVASZAN a parlament elé került és vita nélkül törvénnyé vált az „orthodox egyház szervezetéről” szóló törvényjavaslat. Ugyanakkor készen volt a kisebbségi egyházakról, a „kultuszokról” szóló javaslat is, de az csak 1928 tavaszán vált törvénnyé. A kormány a javaslat szerkesztése idejében meghallgatta a kisebbségi egyházak szerveit, de megjegyzéseikkel nem törődött s a javaslatban maradt elég sérelmes és kifogásolni való.

¹ L. Magyar Szemle 1933 februári szám 193. lap.

A törvény biztosítja papíron a „kultuszok“ szabadságát, de az állami ellenőrzést és felügyeletet kiterjeszti az egyházi élet minden legkisebb megnyilvánulására. Általános rendelkezéseiben eltiltja az egyházakat és szerveit, hogy aktív politikai kérdésekkel, tehát például, hogy a házasságkötés formájának esetleges állami rendezésével foglalkozzanak, hogy vallásos színezetű pártot, mint a német centrum, alakíthassanak. „Kultusz“ nem állhat összeköttetésben, nem „függhet“ külföldi felsőségtől, mert — mondja az indoklás — „állampolgáraink lelki irányítását nyilvánvalóan nem hagyhatjuk idegen kézben“. Ez a rendelkezés a katolikus egyházzal szemből különösen a megcsonkított egyházmegyék kormányzatára vonatkozott. Tilos, hogy kormányengedély nélkül külföldi pénzbeli segílyt fogadjanak el a kisebbségi egyházak s a papi rendek minden tagja román állampolgár kell hogy legyen. Az áttérés egyik egyházból a másikba egyszerű közigazgatási aktussá válik, melybe az áttérő fél egyházi hatóságának beleszólása nincs. Vegyes házasságokban a gyermekek vallását egyedül az apa határozza meg és semmis minden, a gyermekek vallására vonatkozó, a házasságkötést megelőző megállapodás.

Az egyházak igazgatása és kormányzata szigorúan állami felügyelet alá került.

Az egyházak alkotó elemei, maguk az egyházközségek, esperességek, püspökségek, kolostorok, káptalanok, jogi személyiséggel bírnak.¹ A kormány kívánságára kötelesek hivatalos irataikat, levelezésüket a hatóság rendelkezésére bocsátani; az egyházi kinevezéseket, választásokat kötelesek a kormány tudomására hozni; kötelesek nemcsak az egyház fejei hűségesküt tenni az uralkodó kezébe, hanem a papi rend minden tagja, akiket a törvény „nyilvános tisztviselőknek“ nevez, a hatóság kezébe. Egyházközségek állami segílyben részesülhetnek, de csak akkor, ha városi egyházközségek legalább négyszáz, falusiak legalább kétszáz családból állanak, jóllehet éppen a kisebb egyházközségek szorulnának állami támogatásra.

Ezek a törvény fontosabb rendelkezései: nyilvánvaló, amit a kisebbségi egyházak szónokai hangsúlyoztak, hogy a törvény „bizalmatlanságból származott alkotás“, melynek egyetlen haszna — amire az egyik katolikus képviselő a maga optimizmusában rábukkant, talán az volt, hogy alkalmat nyújtott a regáti románságnak, az ország kormányzóinak, akik Erdélyt is elárasztották, hogy megtudják, hogy az új államban nemes hagyományú vallásfelekezetek, egyházak vannak, melyek az ország számára nagy erkölcsi erőt jelentenek, ha szabadságuk és fejlődésük biztosítva van. Erre a megismerésre valóban szükség volt. Egy amerikai bizottság járt volt Kolozsvárt s az angol konzul bemutatta tagjait a város és megye prefektusának, főispánjának. Találkozásukról a bizottság ezt írta: a prefektus szívesen fogadott. Mondta, hogy készségesen áll rendelkezésünkre.

De kifejezte csodálkozását, hogy Erdélyben több mint egy vallásfelekezet van: Romániában csak görög keleti egyházat ismer s mondta, hogy időre lesz szükség, míg a románok megszokják, hogy több felekezettel bajlódjanak. Kérdezte, hogy az Egyesült Államokban is van több felekezet?

Reánk elég kellemes benyomást tett a prefektus, de illusztrálta azt, ami a rettenetes nehézségek valódi gyökerét képezi.

Ez az ember, egy előkelő tisztviselő nem ismerte a legegységesebb különbségeket, amelyek a modern civilizációban jelentkeznek. Anélkül hogy szükségképpen brutális és élnyomó akarna lenni, tudatlansága az egyéni és intézményi különféleségek és szabadságok iránt olyan homályban hagyja a civilizáció legegységesebb fogalmaival szemben, hogy ez természetesen durvává teszi. Megemlítette különben, hogy a trónörökös is mondta volt neki, hogy előtte is teljesen új dolog, hogy egy országban több felekezet legyen mint egy.“

Ezek voltak Erdély új és leendő kormányzói, akik az egyházak számára törvényt alkottak és sáfárkodásukat ma felvigyázzák.

A törvényjavaslat tárgyalásában a kisebbségi egyházak képviselői alig is vettek részt, nyilvánvaló volt minden beszéd hiábavalósága.

A KULTUSZTÖRVÉNY megígérte, hogy a katolikus egyházak és az állam viszonyát külön, a Szentszékkal kötendő megegyezés, konkordátum fogja szabályozni. Mikor a törvény ezt az ígérést tette, a konkordátum már alá volt írva Rómában, de hiteles szövege még nem került nyilvánosságra.

A konkordátum megkötésének már hosszú története volt, hosszú tárgyalások előzték meg. Még 1920-ban Goga Oktávián, az Avarescu-kormány kultuszminisztere kezdett tárgyalásokat a Szentszékkal. Egyik tervezet a másikat követte és 1921-ben már legalább öt jutott el Rómába.¹

Az orthodoxok „jogos indignációval“ fogadták a tárgyalások hírére s kijelentették, hogy a konkordátum kötése „se nem alkalmas, se nem szükséges“² és a papság nagyváradi kongresszusa egyhangúan követelte, hogy a Rómával való tárgyalásokat szüntessék meg.

Közben a kormányok változtak s a konkordátum ügye elsekélyesedett. 1926-ban Bratianu ismét elővette, de nemsokára lemondott s az utána következett Avarescu-kormány kultuszminisztere, Goldis László, volt magyar képviselő, az aradi orthodox konzisztórium titkára vette kezébe a dolgot.

Az orthodoxok újra megmozdultak s hisztérikusan tiltakoztak a tárgyalások ellen. 1927 tavaszán híre kelt, hogy Goldis László Rómába utazott s az orthodoxok ismét nagygyűlésre gyűltek Bukarestben, amelyen az „orthodox keresztény egyház nevében“ tiltakoztak a konkordátum megkötése ellen, „mint a román fajra elképzelhető leg-súlyosabb veszedelem“ ellen. Tiltakozásuk indokait pontokba foglalták:

1. mert nincs ok rá, hogy egy felekezet érdekében az alkotmányon kívül törvényes szabályozás jöjjön létre;
2. mert a konkordátum hivatalos formában megpecsételi a görög katolikus románság elszakadását;
3. mert alkalmat nyújt, hogy Róma katholizálja a románság többi részét is;
4. mert megkönnyíti, hogy a katolikusok befolyást nyerjenek az ország politikájára, úgy mint az történik Németországban, Belgiumban és Csehszlovákiában;
5. egy katolikus párt alakulása esetén maga a pápa fog beleegyezni a román állam politikájába.³

¹ Transylvanus Viator: Les Concordats des Roumains.

² Az „Ajutorul“ orthodox egyesület memorandumja. L. a „Románul“ 1921 febr. 12. számát.

³ Popescu Tudor: Cea mai maré primejdie nationals actuals a României: Concordatul cu Papa,

De a konkordátum megkötését már semmiféle orthodox lárma nem akadályozhatta meg. 1927 áprilisában Goldis Rómában volt s alig két hét alatt létrejött a megegyezés: május 10-én Gasparri bíbor-nok és a román kultuszminiszter aláírta a konkordátumot.

„Országunk“ — mondta Goldis, mikor az aláírás után őszentsége fogadta — „teljes lelkiismereti szabadságot biztosít és védelmet nyújt minden felekezetnek. Bár az alkotmány uralkodó egyháznak tekinti az orthodox egyházat, mint a románok nagy többségének egyházát, sem a román nemzet, sem a román kormány nem tekinti ezt a többi felekezet fejlődésének sérelmeként vagy akadályául.“

Goldis szerint őszentsége kegyesen fogadta e biztosítást s kifejezte reményét, hogy a megkötött konkordátum úgy a katolikus egyház, mint a román nép érdekeit elő fogja mozdítani. De utóbb Goldis abban a füzetében, amelyben a tárgyalások történetét megírta és elsőnek közölte a konkordátum hiteles szövegét, így végzi: „Ide pontot teszek emlékiratomban; tudom, hogy otthon viharokat fog előidézni a dolog..

Mielőtt a konkordátum a törvényhozás elé került volna, az Avarescu-kormány és kultuszminisztere megbukott és a „kultuszokról“ szóló törvényjavaslat és a konkordátum tárgyalása a következő év tavaszára, a liberálisok kormányzatának idejébe került.

Abban a memorandumban, melyet pár sorral előbb emlegettem, Goldis László, miután ismertette a római tárgyalásokat és a konkordátum rendelkezéseit, így folytatja:

„Május kilencedikén (a konkordátum aláírását megelőző napon) este, be a késő éjszakába, még egyszer átolvastam a konkordátum szövegét, gondosul megfontolva, minden szempont figyelembe vételével.

Megállapítottam, hogy a romániai katolikus egyháznak semmit sem nyújt, amivel már ne bírna, kivéve egy új püspökséget a görög katolikusok számára; viszont a regáti latin egyház a Propaganda Fidei jurisdikciója alól a román jog hatáskörébe kerül, a mi nagy haszon az államra.

Arra a meggyőződésre jutottam, hogy a konkordátum tiszteletben tartja a román állam minden érdekét és nem jár az orthodox egyház semmi sérelmével.“

Ennek az utolsó mondatnak a pár szava új világosságot derített az orthodox elmékbe. Ha a konkordátum nem sérelmes az orthodox egyházra, akkor nem lehet előnyös a katolikus egyházra, legalább is a római szertartáson lévőkre. Lassanként hát elült a zaj Róma ellen s visszavonulóban még csak az erdélyi római katolikuság magyar érzését és irredentizmusát támadták meg. „Mit csinál ma az erdélyi római katolikus klérus?“ — kérdezte egy „Konkordátumok — ad infinitum“ című cikkében a „Telegraful Román“, az erdélyi orthodox egyház nagyszebeni hivatalos lapja. — „Semmi egyebet: intenzív akciót fejt ki a budapesti kormánnyal és a magyar patrióta egyesületekkel és nagybankokkal karöltve a román állam ellen.“

A ROMÁNIAI KATHOLICIZMUS KÖRÉBEN más hangulattal fogadták a konkordátumot a római, és más benyomással a görög katolikus szertartáson lévők.

¹ Vasile Goldis: Concordatul.

A konkordátum, mely — mint a kultusztörvény — tág beavatkozásra nyújt alkalmat az államnak az egyház ügyeibe, a görögkatolikusokra nézve csak egyházi tevékenységük korlátozását jelentette egy velük szimpatizáló államhatalom részéről, de a hívők ugyanazon román fajhoz tartozva, mint a nemzeti többség, tudták, hogy faji vonatkozásaikban nem lesznek megtámadva, legfeljebb szorosabb vonatkozásokba kerülnek hitéleti téren is a román szellemű állammal. Más volt a magyar katolikusok helyzete, reájuk nézve egyházi, római vonatkozásaik mellett nemzeti, magyar kapcsolataik lazítását is jelentette.

De a katolikuság helyzete és állásfoglalása a konkordátummal szemben kényes volt. A konkordátum súlyos áldozatokat követelt a magyar katolikusoktól. Netzhammer volt bukaresti római katolikus érsek írta egy osztrák folyóiratban az első konkordátumtervezet alkalmával, hogy annak „erős éle volt a Romániához csatolt magyar lakossággal szemben“. Mikor a tizenkilencedik század utolsó évtizedében szóba került Magyarországon a római és görög katolikus egyházak kormányzati amalgamációja, az egész görög katolikus egyház felzúdult a terv ellen: egyre-másra protestáltak zsinaton és memorandumokban s szóba került, hogy ha kényszerítik az egyesítést, a görög katolikusok ott hagyják egyházukat és áttérnek az ortodox hitre. De az erdélyi római katolikuság ragaszkodása szilárdabb alapon nyugszik, hogysesem ennek a gondolata is felmerült volna.

Pedig a konkordátumnak éppen az volt az egyik legterhesebb intézkedése, hogy közös egységbe foglalta a görög és latin szertartású egyházmegyéket. XIII. cikkében mindkét szertartású katolikus püspöki kart egy episcopatusba foglalja Össze, amely „patrimonium sanctum“ név alatt legfőbb közös egyházi szervezetet alkot, melynek hatósága alá tartozik az egyesített egyházak vagyonkezelése, akkor, mikor a kezelendő vagyon túlnyomó része római katolikus eredetű, a kisajátított római katolikus egyházi ingatlanok értéke s diszponál felette egy többség, mely görög katolikus püspökökből áll, akiknek az egyházát elsőbbség illeti a római katolikus egyház felett.

Nehéz kérdés a magyar katolikuságnak a bukaresti érsekség primátusa, amelynek az ősrégi Csanádi és váradi püspökség és az évezre-des erdélyi püspökség alárendeltetett: az erdélyi püspök egy egész országrész 400.000 hívőjének gondját viselve, alávetett az imperium-változás után keletkezett 26 egyházközséget adminisztráló bukaresti érseknek, aki egyszersmind — most is és bizonyára mindig, román nemzetiségű — az alkotmány szerint is egyedüli egyházi képviselője a majdnem milliónyi magyar katolikuságnak, míg viszont a két román egyház összes püspöke helyet kapott a szenátusban. A régi magyarországon a főrendiházban ott ültek a görög keleti és görög katolikus egyháznak összes oláh püspökei.

Megszüntette a konkordátum és a szatmári püspökséggel egyesítette a szétszakadt, de román területen még mindig 80.000 hívőt magába foglaló nagyváradi püspökséget, melyet még Szent László királyunk alapított. Nem egyházkormányzati, hanem vagyoni oka volt ennek, az, hogy a patrimonium sanctumot közösen kezelő püspöki karban a görög szertartású püspökök többségben legyenek.

A püspöki kinevezéseket illetően, a konkordátum szerint a kinevezést megelőzően a Szentszék közli a kormánnyal a kinevezendő személyét annak megállapítása végett, hogy vajjon a kormánynak nincs-e politikai szempontból kifogása a kinevezendő személye ellen? Könnyű ennek a rendelkezésnek a következményeit belátni: a jelenlegi püspöki kar távozása után nem fognak többé a magyarsággal együtt érző egyházfők kerülni a püspöki székekbe.

Erdélyben a múltban az örmény katolikusság négy egyházközsége a római katolikus egyház keretébe tartozott. A konkordátum új szervezetbe, új egyházmegyébe osztotta, aminek következménye az örmény-ségnek a magyar katolikusságtól való elidegenülése lesz.

A konkordátum után új szerzetesrendek csak speciális törvény engedélye folytán települhetnek meg az országban s a konkordátum egy pótszakasza intézkedik az egyházmegyék határainak új szabályozásáról.

Intézkedik és sok vita folyt az egyházi szervezetek jogi személyiségéről és az iskolakérdésről, de ez mindkettő olyan speciális és nagyterjedelmű kérdés, mely külön tárgyalást igényelne.

A TÖRVÉNYHOZÁSBAN rövid ideig tartó, de mély benyomást keltő vita folyt le. Történelmi jelentősége volt minden percének.

Az orthodox püspöki kar nevében Nicolai Bálán, Erdély és Bánát metropolitája olvasott fel egy nyilatkozatot. Kijelentette, hogy az orthodoxok a konkordátum ratifikációját nem szavazzák meg.

Nem szavazzák meg elsősorban azért, mert az alkotmány szerint az állam és az egyház viszonyát nem nemzetközi szerződés, hanem állami román törvény kell hogy szabályozza.

Nem szavazzák meg, mert a konkordátum felforgatja az egyházak alkotmányszabta hierarchiáját. 1926-ban Goldis László, az akkori kultuszminiszter állapította meg, hogy ha az 1 millió 300.000 görög katolikusnak négy püspöke van, akkor a 12 millió orthodoxnak 38 kellene hogy legyen s ha a római katolikusoknak 5 püspökük van, az orthodoxok 45-re tarthatnák igényt. „Fájdalmasan látjuk ezt,” mondta a metropofita, „különösen, mikor tudjuk, hogy a kisebbségi egyházakat az orthodoxok filléreiből tartják fenn.”

Kifogásolta Bálán egyházban és iskolában a kisebbségi nyelvek használatát, a jogi személyiségre vonatkozó rendelkezéseket, kifogásolt mindent s nem talált benne semmi jót.

„A konkordátum végzetes következményei előreláthatatlanok”, fejezte be beszédét. — „De mindenesetre nemzeti kultúránk történetének egyik legszomorúbb lapját fogják képezni.”

A metropolita deklarációjának felolvasása után az orthodox szenátorok testületileg elhagyták a törvényhozás termét s a tárgyalásban nem vettek részt.

Keserves és végtelenül nehéz volt a római katolikus egyház képviselőinek helyzete: a konkordátum súlyos vagy kevésbé hátrányos intézkedéseinek kritikáját nem hallgathatták el; mégis beszédeik a megpróbáltatás e nagy óráiban egyházuk és a Szentszék iránti hűségüknek és alázatosságuknak nagy dokumentációi. Gyárfás Elemér, az erdélyi katolikus egyház világi vezére és a státus világi elnöke ismertette a magyar katolikusok álláspontját a megegyezéssel szemben. Ő idézte a görög katolikusok állásfoglalását a múlt század utolsó

évtizedében, amikor — mint említettem — szó volt, hogy Magyarországon egyesítik adminisztrációs szempontból a latin és görög katolikus szertartású egyházakat. Akkor Vajda Sándor, az új Romániának annyiszor miniszterelnöke cikket írt az erdélyi „Tribunában“: „Jelentsük ki nyíltan“, írta, „hogy sohasem fogjuk eltérni, hogy beolvassanak a katolikus autonómiába. Jelentsük ki ünnepélyesen, hogy abban a pillanatban, mikor elragadnák egyházunk sajátos jellegét, a görög katolikus egyház megszűnik a mi egyházunk lenni. Kiáltsuk ki a széles világba, hogy mihelyt a mi beolvastásunk a katolikus autonómiába megtörténik, mi, görög katolikusok, késedelem nélkül áttérünk a görög keleti román egyház kebelébe.“

„A mi konklúzióink“ — folytatta Gyárfás Elemér, miután ezt idézte — „nem mennek idáig. Mi nem ingadozunk s éppen ezért nem követjük Vajda Sándort.“

Mi igyekezni fogunk a katolikus anyaszentegyház érdekében lehetőségig enyhíteni és csillapítani híveink méltatlankodását és elkeseredését s igyekezni fogunk megakadályozni, hogy egyházunk ellenségei, a kereszténység és minden pozitív hit ellenfelei, ne kovácsolhassanak fegyvert a konkordátumból, ne irányíthassák ellenünk s a konkordátum ne legyen ellenünk szegezett fegyver a bolsevizmus, az atheizmus, a különböző szekták s a felforgató tendenciák képviselőinek kezében.

Arra fogunk törekedni, hogy felvilágosítsuk és meggyőzzük a Szentszék képviselőit, hogy mennyire helytelenek és túlzottak voltak a Szentszék anyagi engedményei; másfelől figyelmeztetni fogjuk mostani világi kormányzóinkat, hogy mennyire céltalanok elnemetietlenítő törekvéseik ...

Akik azt hitték, hogy ezzel a konkordátummal megkötik egyházunk kezét és lassú halálra ítélnének egy életerős népet, csalódni fognak ... Az egyháznak nincs oka félnie sem ma, sem a jövőben semmiféle világi hatalomtól.“

Mint említettem, az orthodoxok kivonultak a tárgyalásról. A román görög katolikusok elfogadták a becikkelyező javaslatot, a magyar római és a ruthén görög katolikusok ellene szavaztak. A sváb katolikusok kezdetben ingadoztak, de aztán koalícióban lévén a kormánnyal, szintén megszavazták. „Így“, írta a szavazás után a „Dimineata“, „egy nagyon különös helyzetnek voltunk tanúi. Az orthodoxok visszautasították a konkordátumot, mert a román állam és az orthodox egyház érdekeivel ellentétesnek tartják azt. A magyar katolikusok ellene szavaztak, mert sérti a magyar katolikusok és az egyetemes katolikus egyház érdekeit. Másfelől megszavazták a román politikai pártok, mert hasznosnak tartják a román állam szempontjából.“

Az újság még hozzátette, hogy a jövő fogja megmutatni, hogy kinek volt igaza.

Még alig múlt el egy fél évtized s ez a rövid múlt megmutatta, hogy a magyar katolikusoknak volt igazuk.

SZÁSZ ZSOMBOR

Vége következik

MAGYARORSZÁG AZ ÚJ EURÓPÁBAN

OLYAN ORSZÁG képviselőjeként jelentem meg itt, amely a világháborút Németországgal vállalva és megbonthatatlán fegyverbarátságban küzdötte végig s így Németország sorsával jóban és rosszban össze volt kötve.¹

Tizennégy év telt el azóta, nyugtalansággal, megpróbáltatásokkal és szenvedésekkel telt időszak népeink számára. S most az az érzésünk, hogy bár az azóta való események, a tér és idő el is választottak bennünket, mégsem halványult el bennünk az emlékezés ezekre a nagy és közösen átélt időkre, azon emlékezés, mely maradandó, az idővel dacoló erővel világít be a két nép jövőjébe.

Németország és Magyarország azóta különválva különböző utakon halad, megfelelően azoknak a feladatoknak, amelyek elé sorsuk állította őket. És ha közös érzések jelölték is ki számukra a békediktátumok ellen való harcot, mégis egészen más az a helyzet, amelybe e szerződések a két országot juttatták.

Nem is lehet csodálni, hogy a két nép, amelyet gyakran teljesen lefoglalt saját feladatuk, kevesebb érdeklődést tudott szentelni egymásnak és hogy kölcsönösen hiányzik a megértés, ami azonban mégis könnyen megmagyarázható az azóta létrejött fejleményekből.

E megértés szolgálatában jelentem meg itt és hogy újra megerősítem a népeink közt való hűséges barátság kötelékeit és beszéljek a háború utáni Magyarország fejlődéséről és problémáiról. Több mint tíz esztendeig, 1921 elejétől 1931 közepéig, tehát a háború utáni legkritikusabb időkben felelős vezetője voltam annak a politikának, amely meg kellett hogy vesse alapját Magyarország új orientációjának úgy a belpolitikában, mint a gazdasági és külpolitikában s amely alapnak továbbépítésével irányítják ma is utódaim az ország sorsát.

Hogy ez az új tájékozódás helyes volt-e vagy helytelen, azt természetesen egy tárgyilagos bírálatnak kell majd eldöntenie. Csak annyit szeretnék általánosságban mondani, hogy minden politikai rendszernek annyi értéke van egy nép számára, amennyire egy adott pillanatban a meglévő életfeltételeket fel tudja ismerni s meg tudja valósítani az illető nemzet biztonságának, helyes továbbfejlődésének és erő kifejtésének szolgálatában. Új helyzet természetesen új szükségleteket támaszt. A magyar nép 1918 után a békediktátumok következtében egyik napról a másikra egészen új, ezer év óta nem látott körülmények közé került, olyan körülmények közé, amelyek a többi legyőzött állam helyzetétől alapjaikban különböztek.

Igaz, hogy minden legyőzött állam kénytelen volt korábbi ellenségeinek területi engedményt tenni, de ez engedmények jelentősége egészen más volt Magyarországon és más volt szövetségeseinek esetében.

¹ Szerkesztőbizottságunk elnökének berlini előadása a Kulturbundban 1933 március 8-án.

Németországnak át kellett engednie tartományokat, tengerentúli gyarmatai mellett nyugaton Elzász-Lotharingiát, olyan területet, amely kétszáz évig Franciaországhoz tartozott, keleten Pózent, Poroszország és Szilézia egy részét, a korridort. Fájdalmas veszteséget és amputálást jelentett mindez, de mégis csupán nyolc-tíz százalékát a német területnek, ami a német nép egységét, törzsének életfáját nem törte szét.

A volt osztrák-magyar monarchia osztrák felében végrehajtott amputálásnak ismét más volt a jelentősége. A régi Ausztria sohasem volt egységes állam, hanem inkább különféle országoknak konglomerátuma a német alpesi országok vezetése alatt, országait különféle népek lakták, amelyeknek élete szinte teljesen ez országok önkormányzatára korlátozódott s amelyeket egységes állameszme alig, csupán a közös uralkodóháznak és ama nagyobb gazdasági területnek köteléke fűzött egybe, amelyben minden nép megtalálta a maga fejlődését. A volt monarchia osztrák felében mindig volt tehát valami mesterséges, valami, ami nem szervesen fejlődésből állt elő. Amikor tehát erről a törzsről nagy országterületeket szakítottak le, ezzel nem organikus politikai, közigazgatási vagy népi, hanem csak gazdasági egységet daraboltak föl. Ha az utódállamok gazdasági egységét a monarchia politikai földarabolása után megőrizték volna, akkor a saint-germaini szerződés többé-kevésbé csak annak a helyzetnek valóban brutális és a német elem számára igazságtalan megvalósítását jelentette volna, amelyhez a politikai fejlődés előbb vagy utóbb, különösen a szláv beállítottágú trónörökösnek, Ferenc Ferdinándnak kormánya alatt, úgyis eljutott volna.

Egész másképpen kell azonban Magyarországnak helyzetét megítélni. Magyarország ezer év óta, ellenére a nagyobbbrészt XVII-ik és XVIII-ik században bevándorolt nemzetiségeinek, egységes ország volt, amelyet az ezeréves egységes állameszme tartott össze, amely egy ezeréves történetnek sorsfordulatai alatt, a török háborúkban, megszállások, szétarabolások, forradalmak és abszolutisztikus üldözés dacára is fenn tudott maradni, a legnagyobb történelmi katasztrófákból újra meg újra győzelmesen és újjászületve emelkedett ki, mert e mögött az egységes állameszme mögött nemcsak egy minden ízében hazafisággal telített nép acélos ereje állott, hanem az elképzelhető legtokéletesebb földrajzi egysége a mezőgazdaságnak, a folyam- és hegyrendszernek, nem kevésbé a politikai kormányzásnak ősrégi, hagyományos központi kezelése, amelyet sem feudális széttagoltság, sem a népnek önkormányzatra való törekvése nem gyöngíthetett meg hosszabb időre. Ezt a történeti, földrajzi és politikai szempontból egységes országot a maga erős, egységes állameszméjével csak a trianoni szerződés tépte darabokra teljesen és mindenképp értelmetlen módon. Határokat vontak meg egyenes vonalakban úgy, amint az lakatlan országokban, tropikus őserdőkből szokás, ahol négyszögletes államokat formálnak, melyeket majd egyszer később be fognak telepíteni — s így történt, hogy Magyarországnak kezét-lábát, sőt még törzsének darabjait is levagdosták és zsákmányként kiosztották, úgyszólván végül is csak a szíve, az ország egy harmada maradt meg. Még a magyar lakosságú területeket sem kímélték s a világ összes magyarjai közül 33 százalékot idegen uralom

alá kényszerítettek, vagy Wilson hasonlatával élve, sakkfigurák módjára tolták át őket egyik mezőről a másikra.

Ha ezek szerint különbség volt abban, hogy miként bántak a békeszerződések az egyes legyőzött államokkal, ebből önként következett a különbség a feladatok tekintetében is, amelyek elé az egyes legyőzött államok kerültek, nemkevésbé a célkitűzés tekintetében a háború utáni idők politikájára vonatkozóan. Németország háború utáni politikája arra kényszerült irányulni, hogy a hadisarctól és az idegen megszállástól szabaduljon, hogy elérje a többi néppel való egyenjogúságát, s hogy gazdaságát újjászervezze és az új életfeltételekhez igazítsa. Háború utáni politikájának e főcéljai érdekében még területi csonkítást is önként és végérvényesen kellett elfogadnia, amint azt Locarnóban láttuk, ahol Németország az ő Versaillesban megvont nyugati határait kifejezetten és végleg elismerte.

Ausztria létért való küzdelme viszont a háború óta egy nagyobb gazdasági terület elérését célozza, mert ennek elvesztése jelenti azt a legfőbb bajt, amelyben ez az ország szenved; itt kevésbé jönnek számba a saint-germaini békének területi rendelkezései, amelyek nem egységes államot, hanem csak szimbiózisát önkormányzatú országoknak és népeknek bontották föl. A nagyobb gazdasági területért való harcában Ausztria a Németországgal való Anschluss és annak a nagyobb dunavölgyi gazdasági területnek álomképe között ingadozik, amely évszázadokon át rendeltetése volt. Ez a Nyugat és Kelet közti hintapozíció adja meg Ausztriának a rugalmas erőt, hogy jövőjének végleges eldőltség felszínén tarthassa magát.

Magyarország küzdelmének ismét más a jellege: ez a harc itt a magyar nemzetnek a Duna-medencében való ezeréves pozíciójáért és szerepéért folyik, amely Szent István állameszméjében testesült meg. Ez a küzdelem olyan államterület elnyerésére irányul, amely garantálni képes a magyarság nemzeti biztonságát, nemzeti egzisztenciáját és amely a nemzeti egységet is lehetőleg helyreállítja. Mert vagy föléled megint, mutatis mutandis, a magyar nemzetnek ez az évszázadokon át betöltött szerepe és akkor a Duna-medencében élő, a nagy nemzetek közé beékelte kis nemzetek függetlenségüket megőrizve ismét a béke és az egyensúly támaszaivá válnak Délkelet-Európában, vagy pedig a magyar nép elvesztette történeti szerepét, akkor azonban a Duna-medence továbbra is a nyugtalanság örök fészke lesz Európában, állandó Erisz-almája a kis népeknek, a nagy expanzív nemzetek számára pedig olyan súrlódási terület, amelyen felváltva azok a szomszédos nagyhatalmak nyernek domináló befolyást, amelyek politikai és gazdasági szempontból pillanatnyilag a legnagyobb erő kifejtésre képesek. Ma Franciaország játssza ezt a szerepet, de Németországra is rákerülhet a sor, sőt Oroszországra is, ha ismét megerősödik. Ha 1918-ban a központi hatalmak összeomlásának idején Oroszország rendezett állam lett volna, ha a forradalom szét nem marcangolta volna, s ő is részesedhetett volna a győzők zsákmányában, akkor a Duna-medence ma többé-kevésbé orosz tartomány volna, Prágában nem a nyugati orientációjú Masaryk és Benes vinné a szót, hanem a pánszláv Kramarz, Budapesten és Bukarestben, Belgrádban és Szófiában — ha ugyan Szófia még

egyáltalában állami központ volna — a kormányok, sőt Sándor király is csak végrehajtói volnának az orosz parancsoknak, Konstantinápolyban pedig és Kattaróban az Adrián orosz hadihajók zászlaját lengetné a szél. De bár Oroszország a háborút a forradalom következtében elvesztette s a birodalmát szegélyező államok nagy területei is elszakadtak, mégis az antant által létrehozott dunai békekötés szláv béke lett, mert Szent István birodalmát, mely az északi és déli szlávok közt ezer éven át gátat alkotott, szétzúzta, a Kárpátok északi sáncát délre toltá harminc kilométerre Budapesthez, a Duna-Száva déli vonalat pedig felhozta északra Szabadkáig egészen a magyar Alföld mélyéig. Magyarországnak tehát ma nincs jövőjét illetőleg biztonsága. Északi és déli szlávok közt papírfallá váltunk s küzdünk és küzdenünk kell oly állami területért, amely biztosítja a magyar nemzet jövőbeli egzisztenciáját azon esetre is, ha a szláv erőknek a mainál nagyobb kibontakozására kerül sor. Ez a sorsdöntő kérdés, amely elé Trianon állított bennünket. Kockán forog egész nemzeti jövőnk, de talán egész Közép-Európáé is, s mindenesetre a dunavölgyi kis népeké. Évszázadok óta nem volt ilyen súlyos problémája a magyar nemzetnek s a legnagyobb jelentőségű külpolitikai kérdés ez, nagyobb, mint aminők más legyőzött államok elé merednek, mert a jóvátétel, a legyőzöttek egyenjogúsága, a nagyobb gazdasági egységek megteremtése mind csak oly probléma, amelyeket nehéz megoldani, de amelyeknek megoldásán az idő dolgozik, a nagy kultúrvilág érdeke, a korszellem és főképpen az erős, hetvenmilliós német nép töretlen ereje.

Ezzel szemben a dunai kérdés egész súlya, jövőbeli veszedelmei Európa békéjét és nyugodt fejlődését illetően, még kevés figyelemben részesülnek. S ha a Duna-medencében a béke területi rendelkezéseinek revíziójáról beszélnek, akkor többnyire nem politikai gondolatok szólalnak meg, nem ilyenek hozzák mozgásba a világ közvéleményét, hanem — amit szintén nem becsülhetünk le — a humanitárius, a kulturális szempont, legjobb esetben az igazságszeretet hozza mozgásba a világ közvéleményét.

Magyarország teljesen tisztában van azon veszedelemveszélyes helyzettel, amelybe a nemzetet a trianoni béke juttatta s éppen az életveszélynek ez a tudata hatott erősen az ország háború utáni belső és külső politikájának alakulására. Tizenöt év telt el a háború óta s Magyarország arra használta fel ezt az időt, hogy jövő nemzeti feladataira felkészüljön. Az első tizenegy év a lassú, de állandó emelkedés ideje volt úgy gazdasági, mint belső és külső politikai tekintetben. A világgazdasági válság ugyan a gazdasági emelkedésnek hirtelen véget vetett és ma súlyos küzdelmet folytat az ország a létéért, a politikai emelkedés azonban nem ment veszendőbe és tovább is szívósan dolgozunk az eddig elért eredmények alapján.

Ezek után pedig vessünk rövid pillantást arra, mit értünk el, mit tettünk a belső, külső és gazdasági politika terén.

A VILÁGHÁBORÚBÓL Magyarország nemcsak hogy feldaraboltan került ki, oly államterülettel, amely alig látszik alkalmasnak egy független nemzet fenntartására, de intézményei, egész gazdasága is

romokban hevert a háború és az utána tomboló bolsevista forradalom következtében. Amikor 1919 őszén a kommün összeomlása után Horthy tengernagy, a mostani kormányzó, néhány ezer magyar katonával a színes franciáktól megszállt Szegedről Budapestre bevonult, amelyet viszont román csapatok tartottak megszállva, Magyarországnak sem kormánya, sem államfője nem volt. Az ország hivatott politikai vezetői, mint Tisza gróf, életüket vesztették, vagy külföldre emigráltak, vagy éppen akkor szabadultak ki a bolsevisták börtöneiből.

Azon ország lakossága, amelynek a legjobb szántóföldje van Európában, koplalt. Ami készlet még volt az országban, azt a mezőgazdaság élő és holt leltárával együtt, az államvasutak tengelyen mozgó és az iparvállalatok gépi berendezésével együtt napról-napra szágonyos vonatok szállították el Romániába a még két-három hónapig tartó román megszállás idején. Ugyanezt tették a szerbek az országnak általuk megszállott déli részén. A csonka országnak, amely egészben nem sokkal nagyobb, mint Bajorország és Württemberg együttvéve és amelynek ma körülbelül kilencmillió lakosa van, mindenét oda kellett adnia, még az iskolák, kórházak, klinikák sem találtak kíméletre. Olyan értékektől fosztották meg ilyen módon a magyar mezőgazdaságot hadisarcként, amelyeket utóbb az ezzel megbízott, s valóban nem Magyarország pártját fogó antant-bizottság 3.2 milliárd aranykoronára becsült. Ez pedig oly jóvátételt összeget jelent, mely a mai Magyarországgal szemben húszsoros német nemzeti vagyonhoz viszonyítva, 64 milliárdos hadisarcnak felelne meg Németországban. Mindezt azonban nem hosszú évek során, hanem néhány hónap alatt vonták el Magyarország termelőerejétől. Az ország koldusbotra jutott, az állami és a közintézmények itt állottak kifosztva, az országnak nem volt saját valutája, se jegybankja, a közigazgatás dezorganizálva, a hatóságok tekintélyét a forradalmak megsemmisítették, a hadsereg és a rendőrség, a közrend fenntartását szolgáló erő felbomlott és fegyver híján volt, s így a közbiztonság is megszűnt. A lakosság szívében égő gyűlölet üszkösödött az ország ellenségei és azon elemek ellen, amelyek a bolsevista forradalommal ezt a nyomort a szerencsétlen országra zúdították, főképpen az abban résztvevő zsidók és munkásvezérek ellen.

Újabb polgárháború előestéjén állottunk. Csoda, hogy nem került rá sor és hogy néhány sajnálatos fehér terrorcselekedettől eltekintve, sikerült az új kormánynak úrrá válnia az elszabadult szenvedélyeken és végül is teljesen helyreállítania a közrendet és a közbiztonságot. Mindenekelőtt vezetésre, megbízható és erős vezetőkre volt szüksége az országnak. Ezt a kérdést azonban csak az ezeréves alkotmány alapján lehetett megoldani. Magyarországon nem jelentenek értéket és nem állhatnak fenn újonnan kieszelt papirosalkotmányok, az ország és lakossága évszázados történeti fejlődésben nőtt össze alkotmányával, mely ezeréves történelem eredménye, amely a magyar nép számára hagyományainak összeségét jelenti, magát az Államot. Magyarország monarchists, nem azért, mert ragaszkodik a dinasztiahoz, ellenkezőleg a magyarok monarchisták annak ellenére, hogy a Habsburgokat mint idegen dinasztiaát sohasem szerették, monarchisták azért, mert a fennálló alkotmányhoz hűségesek és mert az az érzésük, hogy Magyarország

az alkotmányban és a monarchisztikus rendszerben gyökerező erős vezetés nélkül alig állhatná meg helyét az idők hullámcsapásainak közepette. Véget vetettek tehát a Károlyi-féle köztársaságnak, helyreállították a régi alkotmány folytonosságát és a távollévő király helyébe, amint az a magyar történet során több ízben előfordult, a magyar alkotmány egyik ősi intézményének megfelelően, kormányzót állítottak Horthy Miklós tengernagy személyében. A kormányzó mindaddig, amíg a trón nincs betöltve, néhány jelentéktelen kivétellel, mindazokat a jogokat gyakorolja, amelyek Magyarország királyát megilletik, elhalálózása esetei a törvényhozás mást választ helyébe.

Az egykamarás parlamenti rendszerrel való rövid kísérlet után az alkotmánynak megfelelően a második kamara felállítására is sor került. Amire azonban az országnak különös szüksége volt, az az erős politikai vezetés, ami alkotmányos országban elképzelhetetlen rendezett parlamenti pártviszonyok nélkül. A háború utáni első törvényhozásban, amelyet kormányrendelet és általános titkos választójog alapján hívtak egybe, a keresztényszocialista párt és a kisgazdapárt volt a két legnagyobb párt, a szociáldemokraták a néphangulat folytán egyáltalában nem, a liberális polgárság csak néhány mandátummal volt képviselve. A parlamentben azonban úgyszólván mindenki hiányzott, akinek régebbi politikai iskolázottsága lett volna és az adott súlyos körülmények között rendelkezett volna a kormányzáshoz szükséges politikai látókörrel. Politikai jelszavak és elszabadult szenvedélyek uralkodtak, s bár e derék férfiak hazafias érzülete kifogástalan volt, képességeik és gazdálkodásuk pusztító hatást gyakorolt az országra. Sürgős szükség volt tehát stabilis parlamenti többség és ezen keresztül politikailag iskolázott vezetés teremtésére. A háború előtti vezető politikusok bevonásával, még pedig tekintet nélkül a régi ellentétekre, — az én személyemre hárult a feladat a kisgazdapártot újjáalakítani és mindebből, tehát régiből és újból egy nemzeti irányú erős pártot szervezni, a nemzeti egység pártját, amely tizenkét év óta vezeti Magyarországot és amelynek sikerült elindítania útjára a történelmi alkotmány alapján az ország viszonyainak rendezését, sikerült helyreállítania a jogrendet, az állam teljes tekintélyét, a pénz stabilitását, az ország hitelét, a költségvetési egyensúlyt, amely utóbbit csak a világválság bontott meg. Ez a munka több mint egymilliárd aranykoronát kitévő, nagyjából a költségvetési fölöslegekből származó beruházásokkal jókarba helyezte, kiegészítette és modernizálta az állami intézményeket, a vasutat, az utakat, iskolákat, kórházakat stb. Sikerült továbbá a szociális békét is a földreform révén helyreállítani, amely 1.5 millió hold szétosztásátette lehetővé a földnélküli parasztok között és előmozdította több százezer falusi családi ház felépítését, amihez még a munkásbiztosítási és egyéb szociális reformok is járultak.

Mindez azonban csak azért volt lehetséges, mert a választójogi kérdésben konzervatíven jártunk el és mert a tömegeknek kommunista jelszavakkal, a demagógiának kifinomult eszközeivel és modern technikájával való felizgatása ellen kíméletlen szigorúsággal léptünk fel a törvényhozás útján. Egyszer már tüzet fogott a házunk a kommunista kísérlettől, s nem tudjuk és nem is fogjuk megérteni, hogy rablás,

terror, gyilkosság, vagy akár az ifjúság lelkének felizgatása és megrontása a politikai párharcok rendes rekvizitumaihoz és ne a büntetőjog fogalmi kategóriái közé számíttassanak. Tudatában voltunk annak, hogy népünknek heves a vérmérséklete és hogy az izgató szavakat nála tettek követik; túlságosan veszedelmes lett volna egy idegenek által megsarcolt, ellenségei által halálosan megkínzott és a forradalmakban természetes vezetőitől és az állami tekintélyből való hitétől megrobolt nép puskaporos házába beengedni a lázítás tűzcsöváját. A tűz eloltása, — ez volt e korszak feladata és ezt a lehető legkisebb áldozatokkal kellett megkísérelnünk.

Gazdasági téren mindezen eredmények az elemi erővel ránkzúduló világgazdasági válság óta meginogni látszanak. Európa egyik országa sem szenved oly súlyosan a mezőgazdasági válságtól, mint az agrár Magyarország. Az ipari országok mezőgazdasága még valamennyire védekezhetik ellene vámfalakkal, behozatali tilalommal, kontingentálással, stb. Európa többi agrárországa pedig, mint Szerbia, Bulgária, Lengyelország mind mezőgazdasági exportállam volt, amelynek mezőgazdasága az aránylag alacsony világpiaci árakhoz igazodott. Magyarország azonban a monarchia kereteiben volt mezőgazdasági exportállam s minthogy a monarchia külkereskedelme agrárcikkekben passzív volt, Magyarország is tekintélyes védelmet élvezett, mezőgazdasága tehát a világpiaci áraknál sokkal magasabb nívóhoz szokott, ezen az előnyön kívül pedig azt a kiváltságot is élvezte egy ipari állammal való összeköttetése folytán, hogy piaca nem csupán védve, hanem biztosítva is volt aránylag kedvező feltételekkel dolgozó hitelforrások által. El lehet tehát mondani, hogy ha Lengyelország, Románia és Szerbia a világválság okozta árzuhanás következtében a földszint ablakából esett az utca kövezetére, mi a negyedik emeletről estünk az utcára, a mi katasztrófánk tehát sokkal súlyosabb.

Ebben a helyzetben csak az segíthet rajtunk, ha az ipari államok importszükségletére támaszkodhatunk; itt pedig csak Olaszország, Ausztria, Csehszlovákia, Németország és Svájc jönne számba. Sajnos, ezek közül néhányan, hogy valutájukat fenntartsák és külkereskedelmi, valamint fizetési mérlegük passzivitásának határt szabjanak, ma arra vannak utalva, hogy agrárbevételüket lehetőleg korlátozzák, minthogy ez ipari kivételük növelése révén alig volna lehetséges.

Magyarország e nehézségek ellenére a kivezető utat a szorosabb preferendális kapcsolatokon át keresi Ausztria és Olaszország, lehetőleg Németország és még más ipari államok felé. Meggyőződésünk, hogy miután Anglia letért a szabadkereskedelemtől, Európa nem fog más kivezető utat találni a kereskedelempolitikai káoszról és mindenkinek mindenki ellen való elzárkózásából, mint azt, hogy az egyes mezőgazdasági államok célszerű gazdasági együttműködésre lépjenek, korrelációban egyes ipari államokkal, amit nem valamely nemzetközi értekezleten kiépítendő nagy terv alapján kell keresztülvinni, ahol a politikai gyanakvás és a politikai ellentétek azt többé-kevésbé meghiúsítják, hanem az egyes népek, illetve az egyes államok közt való reális gazdasági és politikai érdekközösség alapján. Csak ilyen szerves úton jöhetnek létre fokozatosan nagyobb gazdasági blokkok, amelyek

egyáltalában nem kell hogy vámunióra vezessenek. A vámunió ugyanis nemcsak gazdasági fogalom, hanem politikai is, emellett gazdasági szempontból is túlságosan merev rendszer, amely csak a legkritkább esetben válik be. Az egyes gazdasági területek közt való szoros gazdasági együttműködés viszont olyan szervezeti formát jelent, amely könnyebben alkalmazkodik az élethez és amelyben elég hajlékonyság van ahhoz, hogy az egymást kiegészítő országoknak ellenállóerejét a gazdasági válsággal szemben biztosítsa önellátási lehetőségeik növelése révén.

ELŐADÁSOMAT nem szeretném befejezni anélkül, hogy néhány szót ne mondjak Magyarország külpolitikájáról s hogy rövid pillantást ne vessek az ország jövő kilátásaira. Ha az ország háború utáni helyzetéről úgy belpolitikai, mint gazdaságpolitikai szempontból azt mondhatjuk, hogy az egyenest reménytelen és lesújtó volt, úgy külpolitikai szempontból hasonló eredményre jutunk. Mi nem tartozunk az indogermánoknak sem latin, sem germán, sem szláv törzséhez, rokontalanul, egyedül állunk itt a nyüzsgő népek közt, mint sziget a tengerben, amely körül a népek hullámverései összezsapnak. Ezeréves történelmünk megtanított bennünket arra, hogy csak a magunk erejében, csak a magunk hűségében és hitében bízhatunk. Harcoltunk nemcsak ellenséggel, hanem barátokkal is, akik azért jöttek, hogy előbb segítségünkre legyenek, azután pedig leigázzanak bennünket. Sokszor állottunk egyedül. De ennyire egyedül és ily elhagyatottan, mint a békekötések után, még sohasem állottunk. Köröskörül északon csakúgy, mint keleten és délen a kisantant-államok álltak lesben, melyek az ország kétharmadát szakították ki zsákmányul és amelyek különösen Károly király visszatérése után szövetségre léptek egymással, hogy ne csak zabolázzanak bennünket, hanem életünket minél jobban meg is keserítsék. Trianonban sikerült még Ausztria és Magyarország közé is éket verni azáltal, hogy Magyarországot Nyugat-Magyarország átengedésére kényszerítették, amely terület ősidők óta mindig Magyarországhoz tartozott, oly testvérállam javára, amellyel évszázadokig éltünk együtt és amellyel a világháborút hűségben és közös hittel vállvetve küzdöttük végig. Magyarország ebben hitszegést látott s e nézetből nem is csinált titkot, amivel szemben Ausztria a Lanai szerződésben Csehszlovákiánál keresett támaszt. így alakult ki Magyarország körül az ellenséges államok gyűrűje s így lett teljessé bekerítettésünk.

Két út kínálkozott számunkra, hogy ebből a helyzetből kimeneküljünk. Az egyik Prágán át a kisantant-államokkal való megegyezéshez vezetett, ez azonban nemcsak Kanossza-járás lett volna: Magyarország ezzel kényre-kedvre kiszolgáltatta volna magát és a békeszerződés rendelkezéseit végérvényesen el kellett volna hogy fogadja. Mindez teljes és visszavonhatatlan lemondást jelentett volna minden önálló politikai életről, sőt a nemzeti jövőről is. A kisantant minden lehető elkövetett, hogy bennünket erre az útra rákényszerítsen. Egyfelől nem volt hiány fenyegetésekben, politikai, gazdasági és pénzügyi eszközök alkalmazásában, másfelől Prágából jövő szíréhangokkal is megkísérelték, hogy bennünket erre az útra csalogassanak.

Am Magyarország állhatatos maradt és a másik útra lépett, a bekerítésből való politikai és diplomáciai áttörés útjára. Ez az út Ausztria felé vezetett. Ausztriának sem lehetett érdeke, hogy Magyarországgal, legjobb vevőjével végképp ellenséges viszonyba kerüljön, azzal az országgal, amely támogatója is lehet a kisantant túlsúlyával szemben. Így történt, hogy a két ország között Olaszország közvetítésére Velencében a nyugatmagyarországi kérdésben megegyezés jött létre, amely modus vivendire vezetett. Utána barátsági szerződést kötöttünk Ausztriával, s ettől kezdve Ausztriához való viszonyunk a legbarátságosabb.

Akkoriban tulajdonképpen Németországnak lett volna hivatása, hogy közvetítő legyen a két állam között, amelyek a világháborúban szövetségesei voltak. Németországnak azonban akkor szocialista kormánya volt, amely világnézeti okból barátságtalan magatartást tanúsított a magyar rezsimmel szemben s nem volt képes észrevenni a kedvező alkalmat. Olaszország ragadta meg tehát az alkalmat, az az ország, amelynek a közvetítés, amint a következőkből kiderül, nagy érdeke volt.

A nyugatmagyarországi kérdést valójában a versaillesi előzetes tárgyalások során a csehek vetették fel, akik azt követelték, hogy Nyugat-Magyarországot csatolják hozzájuk. Korridort kértek, hasonlóan a danzigi folyosóhoz, amely Pozsonynál a Dunától a tervezett jugoszláv határig összeköttetést hozott volna létre az északi és a déli szlávok között és amely teljessé tette volna Magyarország bekerítését és elzárását a német nyelvterülettől, ugyanakkor pedig biztosította volna Csehszlovákia útját az Adriához. A csehek e követelésük mellett két érvet hoztak fel: néprajzilag azt, hogy Nyugat-Magyarországban néhány elszórt szláv falu található — mindenesetre jelentéktelen kisebbség—, történetileg pedig azt, hogy cseh-morva, tehát szláv hercegek, Szvatopluk a IX. században, s II. Ottokár a XIII. században néhány évre szláv uralmat állítottak fel a kérdéses területen. Az; egyesült magyar és német hadsereg ugyan mind a két alkalommal győzelmes csatákban hamarosan véget vetett ennek az uralomnak, hivatkozni azonban mindenesetre lehetett rá. A csehek e pokoli tervnek Olaszország szegezte szembe Versaillesban a leghatározottabb vétót..

Az északi és déli szlávoknak egyesülése és együttes megjelenése az Adria partján természetesen minden inkább volt, csak olasz érdek nem. Nyugat-Magyarország hovátartozandóságának kérdését azonban ilykép már fölvetették s így történt, hogy a cseheknek végül is, amikor látták, hogy a korridort nem tudják megvalósítani, meg kellett elégedniük azzal, hogy Erisz-almáját dobták a két szomszéd közé.

Ilyen előzmények után Olaszországnak érdeke volt, hogy kezébe vegye a közvetítést, amelyre nézve Benes is javaslatot tett, — attól kellett ugyanis tartania, hogy a szláv közvetítésből esetleg szláv megszállás is származhatik. Ez volt az első baráti szolgálat, amelyet Olaszország Magyarországnak tett. Ez alkalommal felismerhettük, hogy Olaszország érdekei Magyarországéval párhuzamosak és hogy ennek Olaszország is teljesen tudatában van. Ugyanazt tapasztaltuk azokon a nehéz tárgyalásokon, amelyeket a magyar kormány 1923—24-ben egy nemzetközi kölcsönnek és a jóvátétel rendezésének ügyében a

Népszövetségnél megkezdett és amelyeken Olaszország és Anglia vette kezébe a jóakarató közvetítést egyfelől Magyarország, másfelől a kisantant és Franciaország között, fékezve a kisantant-államok túlzott követeléseit és szabotáló kísérleteit.

A közös nagy érdekek felismerése és Olaszország külpolitikájának új iránya Mussolini vezetésével végül is az ismert barátsági szerződés megkötésére vezetett Olaszország és Magyarország között, amely végleg megváltotta Magyarországot Trianon utáni bekerítettségéből. Azóta vált a közös érdekek kölcsönösségén nyugvó olasz-magyar barátság az európai politika egyik fontos tényezőjévé a Duna-medencében, anélkül hogy szövetség kötöttet volna a nagyhatalom és a kis állam között. Azóta, hogy Franciaország és a kisantant között szövetségi szerződések állanak fenn, Olaszországnak három érdeke van a Duna völgyében, ezek közül kettő negatív, egy pedig pozitív irányú. Legerősebb és történetileg állandó érdeke Olaszországnak abban van és abban lesz a jövőben is, Logy feltartóztassa az északi és a déli szlávok minden egyesülését, akár az őket elválasztó népek, a magyarok és a románok leigázásával történjék az, akár valamilyen területi híd, korridor útján, akár pedig azáltal, hogy Magyarországot az északi és déli szlávokkal konföderációba vágy szövetségi viszonyba vonják be, amelyben a szlávok dominálnának. Mert ha ez megtörténnék, akkor ebből automatikusan adódnék a szláv túlsúly a Balkánon s abban a pillanatban Olaszországnak az Adrián és a Földközi-tenger keleti medencéjében való befolyása is veszedelmezetté volna.

A másik, hasonlóképpen negatív érdeke Olaszországnak abban áll, hogy ellensúlyt alkosson a Duna völgyében a kisantant révén megnyilvánuló francia hegemoniával szemben, mert nem tekintve azt, hogy Franciaországnak a Duna-medencében való megtámadhatatlan hegemoniája más irányban biztosít szabad kezét Franciaország számára, a francia politikának Keleten ma is, mindig is szláv volt a beállítása, amint azt Oroszország esetében is láttuk.

Az olasz politikának mind e két negatív tétele azonban ahhoz a pozitív érdekhez vezet, hogy mindenekelőtt Magyarországot erősítse és Ausztriának is segítségére legyen, hogy Romániával barátságos viszonyt tartson fenn; egyszóval, hogy a Duna-medencében azokat az államokat erősítse, amelyek a maguk lábán és nem szláv irányítás szerint akarnak megállni.

Olaszországnak ez az érdeke kongruens Magyarország érdekével és nem áll ellentétben Németországgal. Németországnak sem érdeke, hogy a nagy szláv tenger északról a Duna-medencének napsütötte síkjain keresztül az Adriáig mindent eláraszson, annál kevésbé, ha mindez az ő nyugati szomszédjának segítségével és támogatásával esetleg csak lépésről-lépésre történik, minthogy ezáltal elzárják előle u szabad kijárást kelet felé.

Németországnak is érdeke a magyarok kicsiny népének önálló fennállása és fejlődése, amely évszázadok óta áll őrt a Dunán, a népek ez ősrégi karavánútjának, a Kelet és Nyugat vagy Észak és Dél közt való népeltolódásoknak e kereszteződésénél. A magyar nép ezer év előtt történt államalapításával elválasztotta egymástól az északi és déli

szlávokat s közvetlenül a német országok szomszédságában alapította meg hazáját. A történelem során, amint erre már rámutattam, az északi szlávok kétszer tettek kísérletet arra, hogy a két szomszédot elválasszák egymástól, közéjük tolják magukat és rajtuk keresztül összeköttetésbe lépjenek a délszlávokkal. Mind a kétszer német és magyar hadseregek hiúsították ezt meg, mintha a Gondviselés, mintha a két népnek megmagyarázhatatlan ösztöne dolgozott volna itt, sejtve a veszedelmet.

Ma ez a veszedelem nagyobb, mint valaha s ennek következtében mi fennmaradásunkkal együtt történeti küldetésünket is szolgáljuk, amikor fellépünk a párizsi szerződések ama határozatainak revíziója érdekében, amelyek ezeket a veszedelmeket felidéztek.

Magyarországnak a maga küzdelmében erős ütőkártya az, hogy a Duna-medence közepében terül el, az utak, a folyók, az egész táj és vidék kulcsa az ő kezében van. Nélkülünk semmihez sem lehet itt kezdem, dunai konföderáció nélkülünk lehetetlen, erre azonban ma már nein lehet többé kényszeríteni bennünket, mert politikailag kiszabadítottuk magunkat a körénk kovácsolt vasgyűrűből. Békés eszközökkel területi revízióért, önállóságunkért, jövőnkért, a valódi békéért fogunk dolgozni, amely mindenkinek egyenlő jogot, szabadságot és jólétet biztosít.

Hogy odáig még hosszú és fáradságos az út, ezzel természetesen tisztában vagyunk. A területi revíziók mindig nehéz dolgok voltak: területeket, amelyekért vérrel és vassal -küzdöttek, szép szóval és diplomáciai játékkal nem lehet visszanyerni. A jelen esetben ez illető területeket ugyan a mások vérével és vasával hódították meg, akiknek remélhetően nem lehet érdekük fellépni egy romlásnak indult statusquo érdekében, amely csak bomlást és nehéz levegőt terjeszt maga körül. De nem szabad másrészt elfelejtenünk, hogy a meglévőért harcol a tehetetlenségi nyomaték és ez magában is óriás hatalom. Udvarlással sem megyünk sokra, az erősebb fél ezt a gyöngeség és a lemondás jelének veszi és ha nem sikerül, annál erősebb utána a dezillúzió és a reakció.

És ha most azt kérdik tőlünk, hogy miben bízunk, a választ erre nem lehet egyetlen mondatban megadni. Én magam bízom az igazság ügyében, hiszek a világ haladásában, meggyőződésem, hogy a világnak, a közvéleménynek felvilágosodása legerősebb feszítőereje az eseményeknek és a meglévők jobb, új berendezésének. Ezen dolgozunk és szívósan fogunk tovább küzdeni

A legyőzöttek koalíciójára nincs szükség, ilyen inkább káros volna. Külön fogunk haladni, de valamennyiünknek kell és fogunk is valamennyien menetelni, kezdetben kicsiny számban, később együtt azokkal, akik meg lesznek győzve és akiknek közös érdekeik lesznek velünk, össze fogunk velük találkozni addig az időpontig, amikor egy nagyobb, erősebb és hatalmasabb világ áll majd azon követelés mögött, mely igazságosságra, egyenlőségre és arra irányul, hogy mindenkinek legyen helye a nap alatt s minden nép fölött méltányos béke uralkodjék.

Csak fia e feltételek valóra váltak, jutunk közelebb a célhoz, mert bár nem áll, hogy „Macht geht vor Recht“, mégis valóság, hogy ezen a világon hatalom nélkül keveset jelent a jog.

GRÓF BETHLEN ISTVÁN

WEIMARTÓL POTSDAMIG

A MAI NÉMET BIRODALOM a porosz katonai monarchia alkotása, a porosz állam pedig a Hohenzollerneké. Ebben az Isten kegyelméből való uralkodó teljesen korlátlan fejedelem. Igaz, hogy II. Frigyes magát az állam első szolgájának nevezte, de az „ő“ állama első szolgájának, ami más szóval annyit jelent, hogy önmagának volt a szolgája s az ő szolgája volt minden porosz. Itt, ebben a fejedelmi magas iskolában alakult ki a porosz államétség, a hűséges, odaadó köteleességteljesítésnek az a fanatizmusa, amely a porosz katonát s a porosz tisztviselőt egyébként számos nem mindig rokonszenves vonása mellett oly tiszteletreméltó erkölcsi magaslatra állítja. Amikor azután a napóleoni „felszabadító“ háborúban a porosz királyság átveszi a német nemzet vezetését, a porosz állam eszméjéből kiindulva építi ki Hegel a modern nemzeti állam elméletének alapjait. A hegeli állam formája a monarchia, de azért ez már nem a régi „patrimonialis“ királyság, amelynek egyedüli szuverén ura és tulajdonosa a fejedelem: ebben a monarchiában a fejedelem csupán legfelső, noha az önálló cselekvés hatalmával felruházott orgánuma a nemzetnek, mint államalkotó népnek.

A Bismarck-féle államalkotás e porosz nemzeti monarchia eszméjét terjeszti ki a német birodalomra, a nagy háborúban pedig nemcsak a német nemzet, hanem a német nemzeti monarchiának Hegel által elgondolt és Bismarck által megvalósított eszméje is szemben áll a nyugati demokráciák államelméletével.

A Hohenzollernek birodalmában a politikai hatalom a császár kezében összpontosul: mellette a Reichstag csupán a kerékkötőnek szerepét játssza, döntő szava nincs. A háborúnak német részről való megindítása is tehát elsősorban az uralkodónak és kormányának hatalmi ténye volt, ami persze semmit sem változtat azon az igazságon, hogy a német császári hadüzenet épp oly világos közvéleményre támaszkodott, mint az angol, vagy francia parlamentáris kormányoké. Kétségtelen azonban, hogy a háború vitéléért és elvesztéséért való politikai felelősséget Németországban a császárnak és a kormányát támogató rétegeknek és pártoknak kellett viselniök.¹ A politikai felelősség levonásának csupán magától értetődő következménye volt, hogy a kor-

¹ Félreértés elkerülése végett: az ú. n. „háborús felelősség“ metafizikai kérdésével itt nem foglalkozunk. Nézetünk szerint e kérdésre nincsen tárgyilagosan adható válasz, mert a kérdésnek nincs is tudományosan megfogható értelme. Az egész kérdés felvetése és tárgyalása pro és kontra egyaránt a politikai propaganda hadmozdulataihoz tartozik s az ép oly kevésbé dönthető el tudományosan, mint az a kérdés, hogy a tyúk van-e előbb vagy a tojás.

Hiányzást azoknak a tényezőknek és pártoknak kellett átvenniük, amelyek a császár kormányával és „rendszerével“ szemben következetesen ellenzékben voltak. Ezekből a pártokból — a szociáldemokratákból, a polgári demokratákból és a katolikus Centrumból — alakult meg az ú. n. „Weimari koalíció“, amely a birodalom kormányzását átvette. Csakhogy, mivel a forradalom nemcsak a régi kormányrendszert, hanem a császári trónust is ledöntötte, a weimari nemzetgyűlés által kidolgozott alkotmány az egész államépületnek új alapokat igyekezett adni, s a nemzeti monarchia helyébe a népszuverenitás elvére épített egy nyugati stílusú parlamentáris és demokratikus köztársaságot.

A weimari koalíció kétségkívül bírta a választóközönség többségének mandátumát. Népszerűségének két főforrása volt: az egyik a példátlan háborús erőfeszítés reakciója, amely a szigorú monarchikus katoná állam alapjait megrendítette s béke és szabadság utáni vágygal töltötte meg a lelkeket — a másik az a meggyőződés, hogy egy „baloldali“, demokratikus és pacifista nézeteket valló rendszer, amely világnézetében az antant-államoknak fennen hirdetett elveihez alkalmazkodik, méltányos elbánásra számíthat az antant részéről. Hiszen az antant-propaganda nem egyszer hangoztatta, hogy ők voltaképp nem Közép-Európa népei ellen, hanem e népek felszabadítása végett, a katonai autokrácia megdöntésére, a békéért és a demokrácia eszményeiért küzdenek! Ez az utóbbi illúzió azonban hamarosan szétfeszlett, mihelyt az antant átnyújtotta a versaillesi büntető parancsot.

Ennek nem is annyira súlyos materiális rendelkezései érintették a németeket legfájdalmasabban, hanem az a méltatlanul megalázó bánásmód, amelyben az antant őket részesítette: az, hogy nem kezelték őket egyenrangú, noha legyőzött ellenfél gyanánt, hanem egyedül a győzelem jogán valósággal törvényt ültek felettük, egyoldalúan elmarasztalták őket az ú. n. háborús felelősségben és általában úgy bántak velük, mint valami útonálló haramiákkal.

A politikai dinamika szabályaiból folyik, hogy amint a császári kormánynak viselnie kellett a belpolitikai felelősséget a háborúért, vagyis annak elvesztéséért, ugyanúgy zuhant a weimari rendszer nyakába a békéért és a keserű nemzeti megaláztatásért járó politikai felelősség. És nemcsak ennek terhét kellett viselnie az ifjú republikának, hanem azt az erkölcsi „Katzenjammert“ is, amely a német nemzetet elfogta, amidőn kezdett ráeszmélni arra, hogy amikor Vilmos császár személyének eltávolításával nem érte be, hanem a birodalom egész politikai rendszerét nyugati, demokratikus és „civil“ szellemben alakította át, ezzel voltaképpen átment az antant táborába s önmaga is segített kiszabni az egyébként annyira illetéktelen versaillesi ítéletet! Hiszen, mint mondtuk, a háborúban nemcsak a német nemzet, hanem e nemzet egész politikai filozófiája is szembekerült a nyugati világgal. Az antant használhatott itt-ott fordulatokat, amelyek a háborúért a „Kaiser“ személyes felelősségét állították előtérbe, ámde nem kétséges, hogy voltaképp a német nemzeti állam egész berendezését, a németiség politikai és metafizikai egyéniségét is a vádlottak padjára vonták. A császár mellett felelőssé tette a négyéves pusztításért Bismarckot és Nagy Frigyeset épp úgy, mint Hegelt, Fichtét és Kantot.

Nem csodálatos, hogy a német nemzet elfordult II. Vilmostól, aki bizonyára kicsinek bizonyult Bismarck örökének vitelére, de amidőn egész politikai rendszerét félrelökte s magára aggatta a nyugati demokráciának lelkétől idegen ruházatát, ezzel voltaképp behódolt az antant-népek világnézete előtt s Kanosszát járva, magát megalázva, egész történeti múltját s a világtörténetben páratlan háborús erőfeszítésének dicsőségét tagadta meg. A nemzeti panteonban pedig Fichte és Hegel helyére Lockeot és Rousseaut, Nagy Frigyes és Bismarck helyére Sieyés abbét és Woodrow Wilsont állította fel. Mindezt komoly és őszinte békevágyból, de mindezt — hiába!

A weimari rendszert túlnyomóan becsületes német hazafiak szervezték meg és képviselték. Ennek dacára, ez a rendszer önkéntelen glorifikációjává vált az antant győzelmének és szimbólumává a német nemzet legnagyobb megaláztatásának. Az ebben rejlő tragikum hamarosan elhervasztotta a weimari rendszer népszerűségét és a néphangulat fordulása végül nagyszabású módon nyilvánult meg 1925-ben Hindenburg tábornagnak a birodalom elnökévé való választása alkalmából. Ez a népszavazás a wilhelmin Németország utolsó nagy alakját állította a birodalom élére — akinek elvhű és császárhű egyénisége nyitott könyvként állott a választóközönség előtt — s ezzel voltaképpen felhatalmazást adott neki arra, hogy — saját helytartósága alatt — proklamálja a monarchia helyreállítását. Ez azonban akkor nem volt gyakorlati lehetőség: a német birodalomnak sem külpolitikai helyzete, sem benső fegyveres ereje nem engedte meg azt, hogy az antanttal és a szociáldemokrata szakszervezetek töretlen erejével konfliktusba keveredjék. De különben is, a birodalom külpolitikai vezetése ebben az időben Stresemannak kezében volt, akinek hűséges német hazafiságában nem lehetett kételkedni és akinek „közeledési politikája“ mindinkább komoly sikereket látszott ígérni. Az ősz tábornagy tehát — bizonyára nehéz szívvel bár — letette az esküt a köztársasági alkotmányra s öt éven át szilárdul kitartott a weimari rendszer mellett, amely pedig eközben vitte a sír felé Stresemant és politikáját épp úgy, mint azt a látszatkonjunktúrát, amely 1926 és 29 között a német gazdasági élet vérkeringését felpezsdítette.

Amikor azután a weimari rendszert a Young-terv összeomlása nyomán 1930-ban utolérte a katasztrófa, a német nemzeti reakció emelkedő dagálya már nem a wilhelmin monarchia távoli halvány holdfénye, hanem más csillagkép felé gravitált. A német éjszakában emelkedően, kísérteties fényben feltűnik egy titokzatos égi jel: a horogkereszt...

DE A WEIMARI RENDSZER hamarosan csődöt mondott belpolitikailag is.

A császári német birodalom törvényhozó gyűlései nem voltak modern, nyugati értelemben vett parlamentek: a politikai hatáskörben, a kormányzat vitelében a döntő szó joga nem őket, hanem az uralkodókat illette. Ezzel szemben a weimari alkotmány, mint tudjuk, előírta a parlamentáris kormányrendszert, kimondván, hogy az elnöknek, mint államfőnek minden ténykedése egy a parlamentnek felelős

miniszter ellenjegyzéséhez van kötve és hogy a kormány nem maradhat helyén, ha nem bírja a parlament bizalmát. A parlamentáris rendszer azonban feltételezi azt, hogy a nemzet politikai képvisellete egy vezető társadalmi réteg, egy „élite“ kezében van, amelyben a pártalakulás ellentétei nem mélyrehatóak, amelynek világnézete végeredményben egységes, úgyhogy körében a vita termékeny lehet és sohasem végződik azzal, hogy a többség a kisebbséget egyszerűen lehengereli. Ez a rendszer nem fejlődhetett ki az alkotmányos monarchia német rendje mellett, ahol a politikai hatalom letéteményese s ennek következtében a nemzet egészének politikai reprezentánsa az uralkodó volt: vele szemben a Reichstag megmaradt rendi gyülekezetnek, amelyben minden társadalmi érdekcsoport külön megbízottakkal volt képviselve, akiknek feladatuk nem lehetett egyéb, mint saját megbízóik érdekeit a kormánnyal szemben — ha mindjárt a közérdek rovására is — lehetőleg hűségesen érvényesíteni. A parlamentnek ez a rendi, érdekképviselői tagozottsága változatlanul megmaradt az új Reichstagban¹ is — amit természetesen elősegített a listás választási rendszer bevezetése — azzal a különbséggel, hogy most ezeknek az érdekképviselőknek egy csoportjából álló koalíció, mint „többségi csoport“ beült a politikai hatalom birtokába.

Nézzük meg most már, hogyan festettek Hugo Preussnak, a weimari parlamentár izmus tervező építésének leírása szerint a koalíciós kormányok az új Reichstagban! „A különböző frakciók holmi parlamenterek útján tárgyalnak egymással egy kormánykoalícióba való belépés felől ... Minden a koalícióra jelentkező pártfrakció többségi határozattal, bizonyos minimális követeléseket állít fel, amelyekből azután a parlamenterek testülete megkísérli egy kormányprogram szimfóniáját összekomponálni. Ámde gyakorlatilag a legfontosabb kérdés a miniszteri tárcák elosztása, amikor is a frakciók igényei inkább számbeli erejükre, vagy a koalíció megalkotása szempontjából való nélkülözhetlenségükre támaszkodnak, semmint arra, hogy a szóbanlevő minisztériumok vezetésére különösen rátermett jelöltek volnának. Itt azután ismét külön tárgyalásokba kell bocsátkozniuk a frakcióknak s megkísérelniük a megegyezést a clearing-rendszer szerint: ez alkalmat ad egynémely meÜéktekintetnek érvényrejuttatására stb. Ily eszközökkel talán el lehet háritani pillanatnyi politikai nehézségeket többé vagy kevésbé rövid időre. Ámde parlamentáris kormányalakításnak, amely e rendszer erejét a bel- és külpolitikában kellőképp kidomboríthatná, ezt a metódust nem lehet nevezni“. (Berliner Tagblatt, 1925 X. 7.)

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a weimari Németországnak 13 év alatt 10 kormánya volt. E kormányok létalapja, mint a koalíciós kormányzásé általában, a „zsákmányrendszer“, vagyis a politikai hatalom által biztosítható állások, javadalmak és egyéb előnyök szétosztása a koalíciós csoportok párthívei és követői között. Hogy pedig ez a zsákmány a háború utáni „szociális“ Németországban korántsem volt megvetendő tétel, az kitűnik abból az egy adatból, hogy 1927 /28-ban, a közigazgatás összes kiadásai a birodalomban, a tagállamokban és a községekben nem kevesebb, mint 18.8 milliárdra rúgtak.

Következésképpen abban sincsen semmi csodálatos, hogy a weimari rendszer ütőerét az 1929-ben beállott gazdasági válság vágta el. A birodalom „szociális“ kiadásait feltétlenül csökkenteni kellett: ehhez a szociáldemokraták nem járulhattak hozzá s ekkor kitűnt, hogy nélkülük nem lehet a birodalmi gyűlésben valamelyest életrevaló többséget találni. Ily körülmények között lép előtérbe Hindenburg „elnöki diktatúrája“, amelyet nevében a legkonzervatívabb „weimari“ párn, a Centrum vezéralakja, Brüning, mintegy két esztendeig több-kevesebb sikerrel gyakorol.

¹ Ezekre a kérdésekre-nézve 1. szerző tanulmányát: „Parlamentarizmus és diktatúra.“ Magyar Szemle, 1932 április—július.

Hindenburg—Brüning diktatúrája azonban korántsem jelenti még a weimari rendszer félretételét. Ellenkezőleg, Noha első fázisában Brüning kormányzása, Hindenburg öhajtásához képest „jobboldalidnak indult, rövidesen átalakult „baloldalivá“ és a weimari rendszer védőpajzsává.

A weimari alkotmány kreációi közé tartozik ugyanis a „legális diktatúra“, amelyet nem lehet a parlament közreműködése nélkül fenntartani. A birodalmi alkotmány 48. cikkének kényelmes és tág értelmezése alapján az elnököt csaknem korlátlan tartalmú szükségrendeleti jog illeti meg: csakhogy rendeleteit azonnal be kell mutatnia a parlamentnek s ennek kívánságára vissza kell azokat vonnia. Ezenkívül „diktatúrát“ is csak olyan kormány gyakorolhat, amelytől a Reichstag nem vonja meg „bizalmát“. Ez a diktatúra megkönnyíti és meggyorsítja a sommás intézkedést, de az elnöki hatalmat korántsem emeli a parlament fölé. Brüningnek, illetőleg a kormányában képviselt frakciók csoportjának nem volt ugyan formális többsége a Reichstagban, de élvezte a szociáldemokraták hallgatóságos támogatását. Ez pedig két indokból történt: az egyik az, hogy a Hitler-féle nemzeti szocialista pártnak, a szélső jobboldali „reakció“ reprezentánsának az 1930 őszi választásokon való hirtelen előretörése után a szociáldemokraták álltak az új választás gondolatától — a másik, pozitívabb, abban állott, hogy a szociáldemokrata pártnak vezetői, maguk is tapasztalt s immár miniszteri székekben megedzett politikusok, nagyon jól tudták azt, hogy a birodalom szociális terhein — az ő híveik rovására — feltétlenül enyhíteni kell, de a társadalombiztosítási intézménynek elkerülhetetlen reformjéért saját tömegeik előtt nem merték vállalni a tetleges felelősséget. Protestáltak tehát és igyekeztek a marxizmus antikapitalista frazeológiáját a berozsdosodástól megóvni, de azért hagyták Brüninget cselekedni a kényszerű szükséghez képest.

Közben Hitler mögött félelmetes arányokban nőtt a tömeg. Az 1930 szeptemberi választásokon 6,380.000 szavazat esett a nemzeti szocialista jelöltekre, 1932 márciusban, amikor Hitler a birodalmi elnökségre jelöltette magát Hmdenburggal szemben, a „Náci“-vezér 11,300.000 szavazatot kapott, az áprilisi második menetben pedig újabb kétmillióval szaporodott fűveinek száma s kevés híján elérte a 13 és fél milliót, az összes leadott szavazatoknak 37%-át. Ennek dacára, a Hindenburg—Brüning-diktatúra által képviselt weimari rendszer még mindig kényelmes többséggel, erős plebiszcitummal megerősödvé került ki az elnökválasztási harcból; hiszen 36 millió leadott szavazatból közel 20 millió esett Hindenburgra. És mégis, nem is egészen két hónappal e nagy győzelem után a tábornagy váratlanul elbocsátotta a Brüning-kormányt s helyébe egy, a pártpolitikától távolabb álló, de kimondottan jobboldali politikusra, Papén volt vezérkari tisztre bízta a kormányalakítást.

Nem írunk sem történelmet, sem krónikát s így nem kell foglalkoznunk a személyes motívumokkal, amelyek Hindenburg állásfoglalását lélektanilag meghatározták: fontosabb számunkra annak a megállapítása, hogy a parlamentáris logika szempontjából a birodalmi elnök elhatározása indokolt volt. Kevéssel az elnökválasztás után a birodalomnak mintegy négyötöd részében lezajlott Landtag-választásokon ugyanis mindenütt erős elhajlás mutatkozott jobbfelé s a birodalom kétharmadát jelentő Poroszországban a Centrumtól jobbra eső pártok a szavazatok 48%-ával csaknem elérték az abszolút többséget, holott a sajátképi weimari koalíció már csak 38%-át kapta meg a leadott szavazatoknak. Az elnök döntése tehát parlamentáris szempontból korrekt volt, tekintettel a közvéleményben mutatkozó tetemes hangulatváltozásra. A formális parlamenti logika azonban azt kívánta volna meg, hogy a jobboldali kormány megalakítását Hindenburg Hitlerre, mint a legerősebb jobboldali párt vezérére bízta. Csakhogy Hitlerék úgyszólván csak fizikailag ültek a parlamentben: az ő pártjuk elvben nem állott parlamentáris alapon s voltaképp maga volt a weimari rendszer negációja. Hitler ragaszkodott ahhoz, hogy a hatalomra legális úton jusson, mert nem akarta kitenni sem az országot sem a Náci miliciát egy nyílt polgárháború kockázatainak. De aziránt viszont nem lehetett semmi kétség, hogy ha Hitler egyszer békésen hatalomra kerül, e hatalommal saját tervei szerint fog élni s azt meg fogja tartani, tekintet nélkül arra, hogy a weimari alkotmányt ezzel sérelem éri-e vagy sem. Akármilyen egyéb motívuma volt is az agg tábornagnak, garanciák nélkül nem volt hajlandó Hitlernek átadni a hatalmat, mert ő megesküdött a weimari alkotmányra s annak formális megsértéséhez nem akart segédkezet adni.

Mivel pedig a weimari alkotmány szellemében a birodalmat még „jddiktatúrásan” is csak olyan kormány vezethette, amelyet a Reichstag többsége is megtűrt) az elnök bizalmi embere. Papen kancellár két ízben is kénytelen volt feloszlatni a birodalmi gyűlést, de mind a kétszer anélkül, hogy a többségi alapon való kormányalakítás lehetősége valóra vált volna.

Az 1930 őszi választások után a középpártokból alakult Brüning-kormánynak a szociáldemokraták passzív támogatásával még volt többsége. Az 1932 júliusi választásokon ez a „többség” leolvadt 296-ról 244-re, egy 575-ről 607-re felszaporodott létszámú Reichstagban. De sem jobboldali többséget nem lehetett alakítani a Centrum és a Nácik nélkül, sem baloldali többséget a kommunisták nélkül; a két forradalmi párt, a Nácik és a kommunisták pedig együtt oly negatív többséget alkottak, amelynek bizalmatlansági vétumán minden kormánykoalíció hajója zátonyra került volna. A novemberi választásokon a Nácik némi tért vesztek a Papen-kormányát egyedül támogató Nemzeti Néppárt javára, de egy jobboldali kormányalakítás még így is csak Nácik, Nemzetiek és a Centrum közreműködésével lett volna lehetséges; ez a lehetőség pedig megtört Hitler ellenállásán, aki csak saját vezetése alatt és saját politikája szellemében volt hajlandó a kormányzást vállalni.

Papen missziója ezzel csődbe jutott s az elnök egy másik bizalmasát, Schleicher tábornokot állította a kormány élére. Schleichernak azonban semmivel sem volt több szerencséje, mint Papennek s Hindenburg most már belátta, hogy a válság előntötte a weimari rendszer gátjait. Így került a hatalom a rendszer teljes negádját jelentő Nád-diktatúra kezébe.

MIELŐTT most már megvizsgálják a Nemzeti Szocialista Párt sajátképi szerepét a német alkotmányválság szempontjából és hatalomra jutásának további jelentőségét, fel kell vetnünk még egy problémát, amelynek megoldása az aktuális államelméleti kérdések szempontjából alapvető jelentőségűnek látszik.

Mondottuk, hogy a weimari parlamentarizmus mellett a kormányzáshoz a birodalmi elnök és a Reichstag többségének együttműködése volt szükséges és hogy ilyen többséget Brüning bukása után többé nem sikerült összehozni. Még kevésbé lehetett ezen alkotmányreformmal segíteni, amihez a Reichstagban kétharmad többségre lett volna szükség. A Reichstagot teljesen „kikapcsolni” pedig alkotmányellenes lett volna. Itt azonban felmerül egy további megfontolás: a birodalmi elnök népszavazással nyeri mandátumát, tehát a szuverén népnek közvetlen bizalmát bírja. Nem több-e ez, mint a Reichstag bizalma? Hiszen tudjuk, hogy a weimari alkotmány tervezője, Preuss, éppen azért tért el a francia példától, ahol az elnököt a parlament választja meg, mert erős végrehajtó hatalmat akart, mert az volt a véleménye, hogy „a kormánynak a demokráciában is kell kormányozni tudnia” („Das Neue Reich” 1919 VIII. 10). Már most kétségtelen, hogy a demokrácia államelméletének klasszikusa, Rousseau szerint a nép, mint szuverén, nem kötheti meg végleg akaratát, hogy tehát demokratikus államberendezés mellett egy népszavazás útján nyert többségi határozattal „alkotmányos” akadályokat feltétlenül el lehet hárítani az útból. Ez az igazság tehát módot adott volna az elnöknek arra, hogy a Reichstag mellőzésével népszavazásra bocsássa az alkotmány szükségesnek látszó reformjára vonatkozó javaslatait. E gondolat felvetése annál is inkább jogosultnak látszik, mert kétségtelen, hogy a szavazásnak más, világosabb értelme van, ha egy határozott kérdésre várunk választ, amelyre igennel vagy nemmel kell felelni, mint hogyha egy tucat pártlistát teszünk a választópolgár elébe. Amikor pártok között kell

választania, kijelöl egyet, mert mást nem tehet s ez nem okvetlen jelenti azt, hogy a pártrendszert, mint olyant, helyesnek tartja s hogy nem küldené-e inkább az egész parlamentet összes pártjaival a pokol fenekére. Valóban, ha „annyi balszerencse közt s oly sok vizzály után“ ezt a világos kérdést teszik fel a közismerten rendszerető, tekintélytisztelő és apolitikus német népnek: nem csekély valószínűséggel lehetett volna elvárni, hogy jelentékeny többséggel foglal állást a mélyen diszkreditált parlamentárizmus ellen.

A Papen-kormány a jelek szerint fontolgatott egy ilyen kísérletet, de aligha tehetné volna meg sikerrel, mert maga is egy parlamenti pártra, a keletporoszországi „Junker“ nagybirtokosság és a kapitalista nagyipar egy részét képviselő Hugenberg-csoportra támaszkodott s ennek nyilvánvalóan nem volt szélesebb talaja a népben. Emellett Papent politikájának szociális értelemben is erősen reakciós színezete súlyos népszerűtlenséggel terhelte meg. Egészen más volt azonban Schleicher tábornok helyzete, aki kifejezetten kívül állott a pártokon s aki nemcsak hogy határozott tettekkel bizonyította, hogy „szociális“ szellemű politikát kíván csinálni, de fel is vette a kapcsolatot a különböző szakszervezeti csoportokkal. Fel lehet tenni, hogy a Hindenburg—Schleicher-kormány megkaphatta volna a néptől a felhatalmazást az alkotmány módosítására, s e kísérletet már csak azért is megtehetné volna, mert a válság megoldására más utat végül sem talált. Vájjon miért nem kísérlete meg?

Nos, kétségtelen, hogy a demokráciában a népakarat minden legalitás végső alapja és forrása s hogy ennél fogva a nép jóváhagyása a hatalom összes tényeinek megadhatja azt a tekintélyt, amely azokat jogerőre emeli. De csak a hatalom tényeit! Mert a népszavazásból csupán tekintélyt lehet meríteni, hatalmat nem. Hiszen a hatalom alapja mindig szervezetség, fegyelem: a szavazó nép pedig alakatlan, szervezetlen sokaság. A hatalom tehát oly priusz, amelynek meg kell lennie, mielőtt jóváhagyásért népszavazáshoz lehetne fordulni. A Hindenburg—Schleicher-kormánynak meglévő hatalmi bázisa erre nem volt elég. Hindenburg saját egyéni tekintélyén kívül ez a kormány csakis a Reichswehrre támaszkodhatott: azonban 100.000 katonával egy csaknem hetvenmilliós népet amúgy is nehéz kordában tartani, hát még hogyha három-négy jól szervezett privát hadsereggel s ennek ellenállásával kell számolni! A régi weimari rendszer hatalmi alapja a Reichswehr, a rendőrség és a munkás-szakszervezetek szervezett ereje volt. Brüning bukása óta a szakszervezetek ellenzékben voltak, de ellenzékben volt azóta a legtöbb tagállam kormánya s természetesen a baloldali pártok által szervezett milícia, a „Reichsbanner“ szervezet is. Emellett továbbra is ellenzékben volt a kommunista tábor és végül a Nácik hadserege is; sőt bármily groteszk, a politikai taktika követelményei úgy hozták magukkal, hogy a jobboldali „elnöki“ kormányok diktatúrájával szemben a Nácik felcsaptak a weimari parlamentárizmus lelkes védőinek! A Papen-kormány rendelkezett a Stahlhelmmel, a monarchista frontkatonák szövetségével, de mióta Papén és Schleicher összezőrdültek egymással, kérdés volt, vájjon számíthat-e a „szociális“ tábornok az acélsisasokra is?

Schleicher tehát nem is gondolhatott arra, hogy hatalomhiányát népszavazással pótolja, hanem a „szociális eszme“ alapján igyekezett a szükséges hatalomkoncentrációt létrehozni s azon volt, hogy hidat verjen a szociáldemokrata és a keresztény szakszervezetek, valamint a Nácik közé. Mikor ez a kísérlet is csődöt mondott, nem maradt más hátra, mint visszatérni a nacionalista erők egyesítésének gondolatához s megteremteni a koncentrációt a Reichswehr, a Stahlhelm és Hitlerék között. Mivel pedig Hitler nem volt hajlandó magát másnak alárendelni, végül is neki kellett átadni a vezetést.

BARMI LEGYEN IS egyéni ítéletünk a Nemzeti Szocialista Párt elveiről és politikájáról: nem lehet kétségbevonni azt a tényt, hogy csak a „Nácik“ uralomrajutásával jött létre a Weimarban megalkotni szándékolt demokratikus német állam lehetősége.

Időközben volt ugyan Németbirodalom, de a német állam voltaképp nem volt sehol. A régi monarchikus állam összedőlt a forradalmi napokban s amit Weimar ennek helyére állított, az nem volt moderm értelemben vett állam, hanem a középkori rendi anarchiának, a Római Szent Birodalomnak egy újabb változata. Állam ugyanis még nem jön létre azzal, hogy létrejön egy jogi rend, amelyet akár a legszélesebb társadalmi konszenzus szentesít, legitimál, amelyet tehát általában érvényesnek tekintenek; — államról csak akkor beszélhetünk, ha valóban existál olyan hatalmi szervezet, amely a jogilag uralma alatt álló területen fölényesen áll szemben minden egyessel és minden más világi szervezettel: ami annyit jelent, hogy hatalmával sikeresen szembeszállni senkinek és semilyen alakulatnak sem lehet kilátása.

Weimarban ilyen államhatalom non jött létre, hanem egy „pluralisztikus“ rendszer, amelyben az állam „csupán egy szervezet, amely más szervezetekkel konkurrál“ (Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, S. 31.).¹ A weimari pártok, amelyekről mondtuk, hogy voltaképp nem egyebek, mint rendi érdekképviseletek, az alkotmányban kompromisszumot kötöttek egymással, amelynek megalkotásánál nem arra vigyáztak, hogy az új központi államhatalom erős legyen, hanem ellenkezőleg arra, hogy ne legyen elég erős megzavarni az ő érdekeik

¹ A német pluralizmus részletes meghatározása Carl Schmitt szerint a következő: „Die Entwicklung mancher sozialen Gruppen, politischer Parteien, Interessenverbände und anderer Organisationen geht dahin, dass eine Mehrheit festorganisierter Komplexe mit eigenen Bureaukratien und einem ganzen System von Hilfs- und Stützorganisationen über die Landesgrenzen hinweg sich im Deutschen Reich ausbreitet und sich der staatlichen Willensbildung sowie der öffentlichen Machtpositionen im Reich, in den Ländern und in den Selbstverwaltungskörpern bemächtigt. Als Träger dieses Pluralismus kommen verschiedene soziale Grössen und Machtkomplexe in Betracht: festorganisierte politische Parteien, Interessenverbände (Industriellenverbände, Landbund, Gewerkschaften), Religionsgesellschaften. Sie bestehen und handeln als Träger einer relativ sichern und festen, berechenbaren sozialen Machtfülle. Ihre Bedeutung ist für verschiedene Sachgebiete verschieden..., aber die pluralistische Aufteilung des Staates ist als Tendenz Idar genug sichtbar. Vor allem . . . : die Verfassung selbst und die in ihrem Rahmen sich abspielende staatliche Willensbildung erscheint als Kompromiss der verschiedenen Träger des staatlichen Pluralismus und die nach dem Sachgebiet des Kompromisses — Aussenpolitik, Wirtschaftspolitik, Sozialpolitik, Kulturpolitik — wechselnden Koalitionen dieser sozialen Machtorganisationen verwandeln mit ihren Verhandlungsmethoden den Staat selbst in ein pluralistisches Gebilde.“ *Der Hüter der Verfassung*, S. 62 f.

megállapított egyensúlyát. Hamisítatlanul a rendi liberalizmus szellemében jött létre a weimari konstitúció, amely — amidőn az alkotmány-reformhoz kétharmad többség elérését írta elő — arról is gondoskodott, hogy az érdekelt „államalkotó“ kisebbségek — mert a többség csak három darabból volt összetákolható — vétójoggal is föl legyenek ruházva. Mint láttuk, éppen ez a kisebbségi vétó akadályozta meg azt, hogy a weimari „többség“ összeomlásával beállott válságot alkotmányos eszközökkel meg lehetett légyen oldani.

A weimari partnerek egymástól messze elágazó eszményeket képviseltek; megegyezés csak egy ponton volt közöttük: abban, hogy az államrendet a politikai liberalizmus szellemében kell fölépíteni. Kétségtelen azonban, hogy a liberalizmusnak nincsen konstruktív államelmélete. A liberalizmus az államot az egyesnek s a társadalomnak, vagyis a nem-államnak oldaláról nézi: arról csak negatív, limitatív szemlélete van. Amikor „liberális“ államról beszélünk, nem olyan államot értünk, amely a liberalizmus elveire van fölépítve, mert ilyen állam nincsen: hanem olyan államot, amely a maga hatalmát és befolyásának körét a liberalizmus szellemében korlátozza. A liberális államszemlélet tehát már feltételezi, hogy van állami hatalom s ezt az egyénnek és társadalmi érdekeinek védelmében korlátozni, mérsékelni kívánja. Merő korlátokból azonban nem lehet fölépíteni az államot: ellenkezőleg reá korlátokat rakni csak akkor szabad, ha elég erős ahhoz, hogy a korlátozás ráférjen: a liberalizmus helyesen felfogva tehát nemcsak azt feltételezi, hogy van állam, de azt is, hogy ez az állam erős — és mennél erősebb az államhatalom, mennél szilárdabban áll a lábán, annál inkább tehet engedményeket, annál inkább lehet liberális. A liberalizmus bók, amellyel a nagy állami erő adózik az egyéni szellem gyöngéd gráciájának. A liberális államgondolatban feltételezett priusz, a hatalom ténye azonban mindig a társadalom valamely erőteljes tényezőjének önérvényesítési, uralmi akaratán épül fel. A liberális állam éppúgy, mint az autokratikus állam, a maga dinamikus szerkezete szerint: dinasztikus állam, osztályállam vagy nemzeti állam. Sztatikus tekintetben mindhárom típus a hierarchia formájában van felépítve: a hierarchia, a fölé- és alárendeltség, a parancsolás és engedelmisség rendjének világos meghatározása nemcsak az államnak, de minden hatalmi szervezetnek nélkülözhetetlen gerince. Azonban a dinasztikus állam hierarchiája fölülről van megszervezve, s az örökletes fejedelmi hivatás elvén nyugszik. Az osztályállamban a hatalom egy társadalmi osztály szilárdul zárt egységére van építve, amellyel a többi rétegek szervezetlenül, a hatalom eszközeitől megfosztva, „oldott kéve gyanánt“ állanak szemben: jellemző modern példánk a szovjet-állam. A nemzeti államban végül a hatalom dinamikus forrásai, eleven erői megoszlanak a társadalom összes rétegeiben: az a modern civilizált államok dinamikája.

Nos a német Nemzeti Szocialista Párt annak köszönhetette győzelemre hivatott példátlan átütő erejét, hogy a politikai hatalomért küzdő organizációk koncertjében az egész német nemzetet képviselte s nem annak valamilyen kisebb-nagyobb tagozatát. A parlamentben, a különböző rendi, érdekképviseleti csoportok közé a kommunista párttal

együtt a Nácik hozták be a normától elütő, idegenszerű, nyugtalan szülékét. Csakhogy a kommunista párt az osztályállam dinamikáját jelenítette meg, a Nácik ellenben a nemzeti államét. Külső, a pártrendszerhez alkalmazkodott megjelenésében a nemzeti szocializmus úgy lép föl, mint „világnézeti párt“. Friedrich Paulsen ismert meghatározása szerint a politikai párt „spontan entstehende Notorganisation“. Valóban, a Nemzeti Szocialista Pártot jól megérthetjük e definícióból: önként keletkező mozgalom ez, elemi erők tiltakozásaképpen a weimari rendszer, ennek nemcsak kül- és belpolitikai orientációja, hanem egész szellemisége ellen — és „szükségalakulat“, amelynek végső célja pótolni, újból felépíteni a hiányzó vagy legalább is hiányos nemzeti államhatalmat. Másrészt „világnézeti“ párt: ez azt jelenti, hogy egysége — amidőn mögötte a társadalomnak legkülönbözőbb rétegeihez tartozó elemek sorakoznak fel, — merőben egy eszmei egységből ered, egy világnézet, a harcos és türelmetlen nacionalizmus egységből, pusztán a zászló azonosságából, amelyre az egyesek sokasága fölesküszik. De a „világnézeti párt“ fogalmában voltaképp fogalmi ellenmondás rejlik, mint azt Edgar J. Jung helyesen látta meg:

„Világnézeteknek nincsen szükségük ellenlábasokra, lényüktől a pártmozgalom tehát idegen. Viszont az igazi pártok létének értelme éppen az ellenpártok létezésében rejlik... Világnézeti pártok eszerint ellenmondanak önmaguknak, hacsak nem az a céljuk, hogy megszünjenek párt lenni s egyetemessé váljanak. Ebben az esetben azonban nem is pártok voltaképpen, hanem inkább rendek. Ilyen a kommunizmus Oroszországban és a fasiszmus Itáliában,“ (Die Herrschaft der Minderwertigen. 152. f.)

E kettőhöz harmadiknak sorolhatjuk a német horogkeresztet is, de amikor helyesnek fogadjuk el Jung terminológiáját, meg kell jegyeznünk, hogy a „rend“ szónak különböző jelentéseit világosan meg kell különböztetnünk egymástól. Hiszen ezideig éppen a weimari rendszer pártjait neveztük „rendi“ alakulatoknak. Nos „rend“ professzionális egységet jelent, de „professzió“ „hivatást“ éppúgy jelent, mint „hitvallást“. A társadalom organikus tagozatait, gazdákat, iparosokat, kereskedőket, lelkészeket, katonákat, a hivatás egysége fűzi egybe, de a „hitvallás“ egysége fűzte össze a középkori egyházi lovagrendeket: Johannitákat, Templáriusokat, stb. s ugyanez jellemző kiváltképpen a militáns szerzetesrendekre, minők legmagasabb fokon a Jezsuiták. A hivatási rendek a modern világban átalakultak érdekképviseletké: ezek túlnyomóan „világi“, materialisztikus, racionális kapcsolatok s életelemük az egyezkedés, alkudozás, kompromisszum. Ezzel szemben a „hitvalló“ rendeknek egysége tisztán ideális, szellemi tényezőkben sarkallak: valamely feladat, misszió, rendeltetés eszméje fűzi őket egymáshoz; a hivatási rendbe valaki beleszületik, vagy foglalkozása révén belekerül, ellenben egy hitvalló rendhez önként csatlakozik mindenki egy közös cél megvalósítása végett. Amott realizmus, józan-ság, megalkuvás: itt lázas, harcos, intranzigens fanatizmus Uralkodik.

Ilyen misszió, rendeltetés tudata fűzi egybe s ilyen harcias fanatizmus fűti a Nácikat. Rendeltetésük egy Sorel-i mítosz: a „Harmadik Birodalom“ megteremtése. Lényükkel a kompromisszum gondolata összeférhetetlen: érthető, hogy sereghajtóknak nem lehetett őket

semmiféle, még jobboldali koalícióba sem bevonni. Érthető az is, hogy pártjuk mozgalmában a „programm” rendkívül nagy, sőt túltengő szerepet játszott: hiszen e programmban igyekeztek valamiképp megformulálni az őket egybefűző világnézeti egységet; — másfelől azonban e program szűkséggé kaotikus kellett hogy legyen, mert a nemzet egészét átfogó mozgalomnak a társadalom minden rendű és rangú rétegéhez kellett szólania. Amint azonban a mozgalom erőre kap és diadalra jut, a programnak is szűkséggé el kell vesztenie jelentőségét: hiszen a párt feladata nem egy tételes program megvalósítása, hanem a szétszórt nemzeti erők összefogása s egy új, erős, autoritativ államhatalom felépítése. Ezért, amint Mussolini azt felelte a kérdezőnek, aki a római bevonulás napján, a „programm” iránt érdeklődött, hogy programja igen egyszerű: kormányozni akarja Itáliát — most Hitler is így válaszolt a programreklamálóknak, első választási beszédében: „Programmunk az, hogy nem ígérünk és nem hazudunk semmit!”

A program kellett az új hatalom felépítéséhez, de a hatalom a fontos, nem a program. Mert ez hiányzott Németországban: az autoritativ, ellenállhatatlan hatalom, amely Mussolini szavaival élve, félreteheti „a groteszk semlegességet a nemzet és az anti-nemzet erői között”, holott a weimari „államot” gyengesége e semlegesség megőrzésére utalta. S az új hatalom erős, mert hierarchikusan van szervezve, mert életeleme a katonás fegyelem, a fölé- és alárendeltségi viszony — noha e diszciplína nem egy „felsőségi” kényszerre van alapítva, hanem az egyesnek önkéntes alávetésére. Ennélfogva ez a rendszer egyúttal demokratikus is, mert az államot alulról, a széles tömegeből kiindulva építi fel, — ezeknek odaadására, áldozatkészségére és kötelességtudatára — és mert a népből, a sokaságból választja ki és emeli fel a „Vezért”, akinek lényegében az egyszerű ember saját magának inkamációját látja és a nemzeti mozgalom átlátszó egységét, homogeneitását, amelyben társadalmi rétegekülönbségek nem játszanak szerepet. A fasiszta s a „Náci” mozgalom kétségkívül demokratikus államot, népállamot akar építeni, amikor a régi történeti államépület romjain visszatér az államalkotás ősforrásához, a néphez, amelyet azonban nem alakatlan embertömegként ölel fel, hanem mint a politikai organizáció elemi formáját, mint milíciát, néphadsereget. „A népgyűlés — mondja a korai társadalmak nagynevű kutatója — nem kevésbé vitális alkotórésze a korai társadalmi szervezetnek, mint a törzsek királyai és a nemzetségek fejei. Persze nem kell azt hinni, hogy a primitív közösségben valami modern értelemben vett «demokratikus» érzést találunk. A népgyűlés alkotó elve nem a politikai képviselő, hanem a katonai organizáció. A népnek egyetemes gyülekezete azonos a hadsereggel.» (Vinogradoff, *Historical Jurisprudence*, I. 353.) Ilyen ősi germán néphadseregként alakítja ki újból az összedőlő német államot Hitler és a Nemzeti Szocialista Párt.

Érdekes és szerencsés körülmény mindazonáltal, hogy egy utolsó plebiszcitummal Hitler megadta a végtisztességet a weimari demokraciának is, amivel szabályosan igazolta az új hatalom születésének kifogástalan legitimitását. De a plebiszcitum ezúttal helyesen is volt

felépítve: nem döntésért vagy hatalomért fordultak a néphez, csupán „akklamáltatták“ vele, régi római mintára, a már megszerzett hatalom birtokosait. A választások előestéjén Hitler és alvezérei egy pillanatra sem hagyták kétségben a publikumot afelől, hogy a megszerzett hatalmat most már mindenképpen meg is fogják tartani, akármiképp üssön is ki a népszavazás. Az „ismeretlen“ választópolgárnak kétségkívül mély megnyugvást okozott ez a biztonság és az, hogy most már tudta, hogy hová kell szavazni. Mert a választó, ha magára hagyják, érzelmei vagy társadalmi hovatartozása szerint igazodik. Legszívesebben azonban mégis csak oda szavaz, ahol a többség van. Mm így legkevesebb befolyással van sorsa intézésére s ezért a felelősséget vállalni nem vágyik. Ösztöne szerint a nép azt várja, hogy vezessék, irányítsák, gyámolítsák: ha magára hagyják oly szituációkkal szemben, amelyekben nem tud tájékozódni, úgy érzi magát, mint a gyermek egy ismeretlen sötét szobában, egyedül.

Az ÚJ PELOPONNÉZOSZI HÁBORÚ véget ér: Weimarnak, a német Athénnek politikai rendszere összeomlott és Potsdam, a porosz Spárta, ünnepi zászlódíszben üdvözli a győzelmes hadvezéretet, akiknek teljesítménye, stílszerű „lakonikus“ rövidséggel szólva: államalapítás az endémikus polgárháború zűrzavarában. Sem több, sem kevesebb. Hogy a megalapított államhatalommal ezután mit tudnak csinálni, egyelőre ismeretlen államférfiúi képességeiktől függ. Az épület felépítése még hátra van, de az alapok le vannak téve.

A hatalomalapítás e munkája persze nem megy erőszak nélkül: hiszen minden hatalom bölcsőjénél ott áll az erőszak: „A l'origine de tous les pouvoirs — mondja rezignáltan Guizot, a liberális államférfiú és historikus — on rencontre la force“. (Histoire de la Civilisation en Europe, p. 70.) Ez az erőszak elcsúszásokkal, „kilengésekkel“ is jár s a mozgalom életrealitásának egyik legfontosabb próbája ez: tudja-e fegyelmezni követőit, meg tudja-e fékezni „egyéni akcióikat“. De az ifjú államhatalom még sokáig nem fogja megengedhetni magának a liberalizmus fényűzését, mert a Németbirodalom mai állapotában semmiféle kormányrendszer nem bírhatja el a rendszeres, türelmetlen kritikát. Tekintet nélkül arra, hogy rokonszenvezünk-e a Náci mozgalom konkrét eszméivel, vagy sem,—egész vizsgálatunkban a mozgalmat, s nem annak programját szemléltük — mindnyájan egyetérthetünk abban, hogy a német népnek ma nem negatív bírálatra van szüksége, hanem szilárd vezetésre és bizalomra. „Der Mut einer Truppe — mondja Oswald Spengler—hängt vom Vertrauen auf die Führung ab; Vertrauen, das heisst unwillkürlicher Verzicht auf Kritik... Politische Begabung einer Menge ist nichts als Vertrauen auf die Führung.“

OTTLIK LÁSZLÓ

KAPITALIZMUS ES KATHOLICIZMUS

KÖZÉLETÜNK SZAMÁRA, mely a német és a francia keresztény szocialista fejlődést nem élte át, XIII. Leó pápa „Rerum Novarum“ körlevelét keveset mondó általánosságok ünnepléses gyűjteményének fogta fel s közállapotaink megnyugtató voltának illúzióiban a katolikus tulajdonjognak csak individuális, konzerváló oldaláról vett tudomást, nagy meglepetés volt, amikor az elmúlt években katolikus részről heves felszólalások és akciók indultak meg a kapitalizmus ellen. Az új irány hirdetőinek, elméleti cikkeknek, szónokoknak és ifjúsági akcióknak a harc szavait szociális aránytalanságainknak és ellentéteinknek a nagy földindulás nyomán hirtelenül nyilvánvalóvá vált veszedelmei adták ajkára. Visszhangja ez azonban az utolsó évek szociális küzdelmeiben a külföldön erőre kapott katolikus reform-irányzatnak is, mely szociálpolitika helyett szociális reformot kívánt és erősen antikapitalista színt öltött magára. Az irány élességét eléggé illusztrálják, csak példának kiragadva, az angol H. Belloc, aki a kapitalista társadalmat rabszolgaságnak fogja fel s annak szelíd formában állandósulásában látja a megoldást, a német A. Orel, ki „Oeconomia perennis.-ében a kamatszédés jogosultságát tagadja s azok a hangulatok, melyek a világnézeti háttér kikapcsolásával gazdasági téren a szocialistákkal azonos célkitűzéseket és közös akciókat vélték lehetőeknek.

XI. Pius pápa „Quadragesimo anno“ kezdetű, „a társadalmi rend megújításáról s az evangéliumi törvény normája szerint alakításáról“ kiadott körlevelében a katolikus tan szempontjából sokat tisztázott e reform-törekvésekből. 1931 május 15-én, a „Rerum Novarum“ negyvenéves évfordulóján adta ki e körlevelét s benne a Rerum Novarum több távolabbi következtetésre alkalmas pontját fejlesztette tovább, úgyszintén az azóta változott gazdasági és szociális viszonyok számára is sok kérdésben ad nyíltan és energikusan útbaigazítást, a katolikus erkölcs- és társadalomtan nem egy nyílt kérdését megoldotta s nem egy új problémát vetett fel. A kérdést azonban, helyesli-e a katholicizmus a kapitalizmust, nem veti fel. Ez természetes, mert a kapitalizmust egészében gazdasági rendszernek szokás tekinteni, az egyház pedig természetfölötti és lelki küldetésében gazdasági és világi kérdésekkel való foglalkozást túlkapásnak tartja a maga részéről. Így a Quadragesimo Anno is csak erkölcsi és társadalomiam szempontokat érvényesít a kapitalizmus világával szemben, anélkül, hogy a gazdasági rendszerről ítéletet mondani óhajtana. A „kapitalista rendszer“ kifejezést egyszerű használja — „capitalisticum“ oeconomiae regimen — érték-

ítélet nélkül. Értékítélete egy helyütt van a kapitalista gazdasági „módszer“ egy legfőbb intézményéről, a bérmunkáról: „magábanvéve nem helytelen“. Ebből s az egyes kérdések kezelési módjából azt az általános irányítást vette a katolikus közönség, hogy a kapitalizmus, mint gazdasági rendszer nem kifogásolható.

Egyezik e felfogás az osztrák püspöki kar 1925. évben kiadott híres közös pásztorlevelének felfogásával, amely körlevél a kapitalizmus visszaéléseit a legélesebb hangon ostromozta, e visszaélésekben azonban nem a kapitalizmust, hanem a „mammonizmust“ ítélte el — úgyszintén az 1926. évi „kölni irányelvekkel“, melyekben a kölni érsek adott híveinek irányítást oly módon, hogy a „kapitalizmus“ terminusát a technikai kapitalizmus részére foglalta le s e kapitalizmus támadását helytelenítette. A Quadragesimo Anno s a magyar püspöki kar közös pásztorlevele óta katolikus részről nálunk is a kapitalizmus „kinövésői“ s az „individuais gazdasági rendszerek“ szól a harc.

Mik a kapitalizmus gazdasági rendszerének azok az elemei, melyeket a katolikus felfogás semleges álláspontja nem kifogásol? A dolog természeté szerint bele kell tartoznia a rendszer alap gondolatának, a nyereségre termelő forgalmi gazdaságnak, továbbá az üzleti cél szempontjából zárt, személytelen vállalat erősen racionális alakjának. Hozzá tartozik, mint technikai kapitalizmus, az industrializmus, a termelési folyamatnak magának racionáltsága, géperővel fokozása. Hozzá kell számítanunk a hitelgazdaságot, a vállalatok tőkéjének hitel útján előteremtését, az óriási méretű és teljesítőképességű kapitalista termelés eredményeinek előlegezését a meglévő, szétszórt pénztartalékokból. Ezek nélkül a kapitalista termelés nem képzelhető s ezért nyilvánvaló, hogy ezek olyan tényezők, melyek a katolikus álláspont szerint „magukban nem rosszá“. XI. Pius pápa a proletariátus megszüntetéséről szólva, nagyszabású kultúroptimizmusával egyenesen úgy várja, hogy a tovább is fokozódó termelésből kell a munkásnak ezután jobban részesednie. Sztatikus gazdasági életben egy osztály emelkedése csak a többi rongálásával történhetik; hogy a pápa a társadalmi termelés növekedéséből óhajja a proletariátust emelni, mutatja, hogy rombolni nem akar, de azt is, hogy gondolkozása szerint a kapitalista termelésnek, legalább is az industrializmusnak nem szabad megállnia.

Bizonyos, hogy e tényezők közül a hitelgazdaságnak van legtöbb „kinövése“ s rajta kíván a katolikus felfogás legtöbb erkölcsi és szociális korrektrát. Nyilvánvaló mégis, hogy reá is vonatkozik a semleges állásfoglalás s a katolikus tanban nincs is alap, melyen ellene harcot lehetne indítani. A kamatszédést, ami a modern pénzgazdaság kiindulása, a katolikus tan gyakran nem ismeri el erkölcsileg jogosultnak, így a konzumpatív kölcsön esetében. A feltételek azonban, melyek mellett megengedettnek tekinti, a kapitalizmus ú. n. produktív kölcsöneiben általában megvalósulnak. E téren tehát el lehet gondolni azt, hogy a kapitalizmusnál jobb gazdasági rendszert állít fel valaki, amelyben a hitel teljesen háttérbe szorul s a megmaradó, konzumpatív jellegű kölcsönöknél a katolikus felfogás nem engedné meg a kamatszédést, de ezt a mai rendszer technikai és gazdasági együttesében nem lehet elvben támadni.

EZ-E AZONBAN AZ EGÉSZ KAPITALIZMUS? S tisztázva van-e ezzel a megoldással a katolizmusnak az egész modern kapitalizmushoz való viszonya? A válasz természetesen különböző lehet a terminológia ingadozásai s a kapitalizmusról nyújtott sokféle meghatározás különbözősége szerint. Az adott megoldás mégis feltételezi, hogy a kapitalizmusnak van egy, a modern kapitalizmus többi életnyilvánulásától elválasztható, tisztára gazdasági lényege, ami például az industrializmusra, melyet kollektív és közületi gazdaságban is jól el lehet gondolni, bizonyosan áll is. Az állásfoglalás teljes értelméhez már most ismernünk kellene azokon a tényezőkön kívül, miket nem helytelenít, tehát a tisztán gazdasági okon kívül azokat is, miket hely-

telenít, hogy látható legyen, mi mindent kíván a gazdasági magról lehámozni s mennyi életképesség marad ezután a maradékban. A katolicizmusnak az egész komplexummal szemben való állásfoglalása az általánosságban tartott negatív állásfoglalást közelebből is meghatározhatja.

Érdeklél bír ez a kérdés annyival inkább, mert ma elfogadottabb az a nézet, hogy a modern kapitalizmus egységes kultúrális szövédéék, amelyben az egyes alkotórészeknek sajátos, az egésztől színezett értelme van. Nyilván hozzátartozik a kapitalizmushoz a kapitalista szellem is, a számító, racionalizáló észjárás, mely minden mozdulatában megnyilvánul. Kérdés, a természettudományos világnézetén keresztül — a modern géptechnika tisztára alkalmazott természettudomány — mily mélyen nőtt bele a középkor vallásos kultúrájának elszekularizálása. Mennyire választható el tőle az újkori individualizmusnak csak saját javát kereső s a társadalmat atomizáló szelleme, mely a gazdasági liberalizmusban a kapitalizmus klasszikus korát és ennek nyomán a klasszikus nemzetgazdasági elméleteket, s a liberális állam aszociális jogrendjét termelte ki? Azután, mennyire választható le azokról a szociális adottságokról, melyeken ez a szellem próbálgatta magát s reájött, hogy ezeken nőhet nagyra? Amennyire igaz, hogy a kapitalizmus megoldotta a kérdést, hogy Európának a XIX. században többszázmillióval megnőtt lakosságát ellássa, nem rosszabbul, mint elődei, éppoly biztos, hogy az adott vagyonmegosztás alapján rendelkezésére álló olcsó munkásanyag nélkül nem alakulhatott volna azzá, ami lett. Azt is tudjuk, hogy az organikus nyersanyagokban végzett rablógazdálkodás s a mezőgazdasági termelőképességnek alacsony életszínvonalon tartása szintén hozzátartozott fejlődéséhez. A kapitalizmust nem tudjuk ma már olyan egyszerű gazdasági instrumentumnak tartani, amely mint M. Weber és L. Brentano vélték, már az egyiptomi s a késő római világban is használatban volt s eltérő korszakok és kultúrák semleges szolgálja tudott lenni, hanem, amint W. Sombart világossá tette, egyszerű, nem ismételtető jelenségnek tartjuk, az újkor Nyugat-Európája produktumának, melyben benne van Európának egész szellemi és szociális fejlődése a XVI. századtól kezdve. S ha ebből a fejlődésből sok minden levethető is, ha sok minden más értelemre csúszott és csúszik át a jövőben is, mint ahogyan eredetileg az idő szövőszékén beleszövődött, feltétlenül hozzátartozik határozott szociális struktúra. Sombarttal együtt tartanunk kell, hogy a kapitalizmus nemcsak gazdasági fogalom, hanem szociális jegy is hozzátartozik. Meghatározásába bele kell vennünk, hogy rendszeréhez két, a piac által összekötött népességcsoport tartozik, a termelőeszközök tulajdonosai s a vagyon-talan csak-munkások. A berlini katolikus nemzetgazdász, G. Briefs, tovább is vitte a meghatározást, szerinte a termelésben résztvevő két csoport közül organizáló akarattal csak az első bír s a gazdasági élet az ő érdekeinek megfelelően alakul a kapitalizmusban. Nem vetjük fel az elméleti kérdést, mennyire tartozik ez a kapitalizmus lényegéhez, de letagadhatatlanul hozzátartozik ez is eddigi életéhez. Ha csak e szociális tényezőket vesszük is, máris széles front tárul fel a katolicizmus erkölcsi és szociális kritikájára.

MINDEN LÁTSZAT ELLENÉRE, legkevésbé konstruálható ellentét kapitalizmus és katolicizmus között a kapitalista „szellem“ kérdésében. Mert hiszen a tudós elméletek s a faji jellegű politikai mozgalmak „szelleme“ alatt lelkialkatot és ösztönös igazodást, nem pedig erkölcsi állásfoglalást kell értenünk. Sombart inventáriumában egész sorozat után a kapitalista szellem lelkialkatot jelentő irányairól, a vállalkozó- s a bourgeois-szellemről s ezek komponenseiről, a pénzvágyról, a kalandoságról, a feltaláló-szellemről, a számszerű gondolkozásról, az óvatosságról, a gazdaságosságról. Ezek objektíválnak a kapitalizmus gépezetében s válnak ott az egyesek akarától szinte független termelési fanatizmussá és határtalan nyereségkereséssé. A kapitalizmusnak e lelkialkatok szerint alakult tempója — az aggály nélküli erkölcsi felfogáson kívül e lelkialkatok is bizonyára előtérbe jutottak kialakításában — nagy kísértést jelentett a kapitalista üzemek vezetőire, de a katolikus felfogás mégsem hisz ebben az újabb „objektív szellemen“, főleg nem annak szükségszerűen determináló erejében. Aquinói szent Tamásnál mélyebb belátással senki sem ítélte el a nyereség keresésében való határtalanságot, amikor a vágy, miként a modern kapitalizmus belső szükségességnek nevezett folytonos expanziójában, semminő a természetből, az egyéni vagy társadalmi szükségletekből kisarjadt korláthoz nincs kötve. Mindazonáltal soha sem jutott volna eszébe ennek a rugónak a lefutásáért személytelen szellemet felelőssé tenni. A katolikus felfogás ezeket a végtelenségeket ma is nagyobb részben az erkölcsi fék hiányának tulajdonítja, az erkölcsi eszmény és akarat hiányának, amely így ezeket az ösztönös irányokat nem foglalja harmonikusabb együttesbe, azután a hibás társadalmi szerkezetnek.¹ A katolikus egyház nem azért „katolikus“, hogy lemondással álljon meg eltérő faji és lelkialkati tulajdonságok előtt s ne tudná azoknak az evangéliumot hirdetni. Semmi okot nem lát a kalandvágyon, sem a vállalkozó-szellemen, még a pénzvágyon s a gazdasági versenyen sem megbotránkozni. A számszerűség, a racionális gondolkodás ellen

¹ Katolikus résztől nem szenteltek nagyobb figyelmet M. Weber szellemes elméletének sem, mely szerint a kapitalista szellem főként a puritanizmusból származik. A puritán élete anyagi eredményeit, mint a predesztinációját bizonyító istenáldást tekintette s ehhez mérten élethivatását külön istenhívásnak tartotta. Talán nem is eléggé méltányolt alkotóeleme a földi dolgokban serénykedő puritán szellemnek, hogy híveiben megteremtette a saját ügyekben való buzgólkodás s az ebből spontán eredő közjó harmonia praestabilitásának a hitét. Nem a szellemhez tartozik, hogy a puritánság adoptálja akkori természetjogi elméletekből a tulajdon teljesen merev felfogását, amely a „ne lopj“ isteni parancsát a meglévő tulajdonrend pozitív szentesítésének vette s a végső szükségbe jutottak sem engedte meg az életéhez szükséges javak másától elvételét. Mindazonáltal ez a szellem mély keresztény megkötöttségekkel párosult. Baxter Christian Directory-jában, melynek egyes helyeire alapította M. Weber nagyrészt elméletét, azután Bunyan világhírű Pilgrim-jében mindenütt intelmek vannak a gazdagság veszélyeiről, a pénz szeretete ellen, mindenütt ugyanaz a középkori theocentrikus orientáció. Amikor Isten övének nyereségre alkalmat kínál, a hívás a hivatásra és a munkára s a közjó számára való termelésre is vonatkozik. Az uzsorát a puritánok is üldözték s a Keletindiai Társaság idejében Baxter nem volt hajlandó a kereslet és kínálat törvényszerűségeire helyezkedni. Úgy véljük, ahhoz, hogy mindebből kapitalista szellem legyen, még a felvilágosodásnak és Bentham-nak kellett jönnie, a keresztény elveket az eredeti puritán együttesből leszaggatniok s helyükbe tenni a korlátlan individualizmust. Természetes, hogy az új együttesben a puritán „szellemnek is más szint és értelmet kellett kapnia. Az adatokra vonatkozólag I. Kraus S. J., Scholastik, Puritanismus und Kapitalismus. 1930.

sincs kifogása; az ösztönvilág irracionális rezdüléseinek nem igen van jobb méltánylója és vezetője. de azoknak racionális felépítményben való összefogása is megfelel egyik alapvető erkölcsi tendenciájának. A pápa a Quadragesimo Anno-ban nem átalja argumentum ad hominem alakjában a mai gazdasági élet racionalizáltságából kiindulni gondolatmenetéhez, melyben a gazdasági és társadalmi életnek Isten tervei szerint való megreformálását sürgeti. A katolikus társadalomtan a természet követelése gyanánt sürgeti az egyén s az államhatalom közé kisebb, természetes kötelekekből eredő közösségek alakulását, de nem lát veszedelmet racionális célok szerint haladó társulások beépítésében sem. A munkának racionalizált célok szolgálatába állítása s belső értelmének átélése közé sem enged olyan könnyen ellentéteket feszíteni. Ma már az üzemek optimális nagyságának fogalma egészen kialakulóban, tehát a rendszer e téren magának épít belső korlátokat, egyéb téren sem hajlandó a katolikus felfogás a rendszer sodró erejének szükségszerűséget tulajdonítani. A kapitalista szellem rombolásával szemben, minden fertőző hatását is számbavéve, a természetesebb kultúra mind jobban erősödő irányai azt is mutatják, hogy más lelki-alkatból és „szellemből“ is bőséges tőkéje van még Európának.

TERMÉSZETESEN egészen mélyreható már az ellentét a „lélek“ dolgában, mely a kapitalizmust mammonizmussá építette ki. Bizonyos, hogy a hátrányok nagy része, melyek a kapitalizmusból származnak, erkölcsi hibákból fakadnak, ezek közül a pápa a Quadragesimo Anno-ban szelídebb hangot használ a munkások, mint a tőke hibái ellen. Származnak természetesen azokból a tanokból is, melyek erkölcsileg helytelen irányba engedték vagy vitték híveiket, a liberalizmusból s a szocializmusból is. Tudjuk, mennyire uralkodott mindegyik oldalon a materialista életfelfogás, mennyire hiányzott a vallásosság. Azon a vad élanon, mellyel a kapitalizmus a nyereség hajszolására vetette magát, de a szocializmus messzianikus öntudatán is a léleknek az örökkévalóság felé hajtó, de lefojtott s a gazdasági élet relatív értékeiben kiélni megkísérelt örök árama érzik világosan, ez adja a kapitalizmusnak látszólag a rendszerben immanens örökös nyugtalanságát. A földiekért való túlzott gond izgalmát csak a fölfelé való tekintet enyhíthette volna s a gazdasági életet mindent abszorbeáló életcélből az emberies élet eszközévé csak vallásossággal lehet átalakítani. Hiányzott mindkét oldalnál az egymásra való tekintet, a jóakarató vezetést éppúgy, mint az elfogulatlan segítőkészség, hiányzott minden érzületközösség, száműzött volt a szeretet ebből a világból. A pápa a Quadragesimo Anno-ban úgy érzi, hogy új pogányság előtt áll, amelynek az evangéliumi lélek új kiadására van szüksége. Mindez azonban nem jelent a kapitalizmus egészére kárhóztató ítéletet. Az erkölcsi hibák számonkérése nyilván nem érinti még magát a gazdasági rendet, hiszen bármely más gazdasági rendszer is kívánná ezt a kritikát. Csak a szocializmus gondolta valamikor azt, hogy a gazdasági életet, az emberiség életének ezt a quantitative mindenkor túlnyomó részét harmonikusan tudja az emberiség élni egy mechanikus rendszabály, a gazdasági rendnek egy mozdulattal történő átváltása révén. Bármely gazdasági rendszerben

is szükség van az embernek örök céljai felé való helyes beállítottságára, lélekkel élt egymáshoz kapcsolódásra, belső fegyelemre és felelősség-érzetre s mindezekben az evangélium hirdetésére.

A kapitalizmus megítélése szempontjából súlyosabban esik latba az a körülmény, hogy igen jelentékeny erkölcsi hibára a kapitalizmus intézményes berendezkedése különös módon is alkalmat ad. A Quadragesimo Anno megítélése szerint a kapitalizmus ma nagy tömegeknek teszi igen nehézé lelke szolgálatát. A mai gazdasági rend Uyen kísértő alkalmainak említi, hogy a folytonos bizonytalanság állandó feszültségben tartja a lelket s ez a nyomás könnyen meggyengíti a lelkiismeretet. A spekuláció könnyűsége a köz számára haszon nélkül való nyereszkezésre csábít. A részvénytársasági forma, mely a felelősséget igen megosztja, felelőtlen-ségre ad alkalmat azokkal szemben, akiknek pénzével dolgoznak. A fogyasztóközönség alacsonyabb ösztönei, a fogyasztói fegyelmetlenség révén, könnyen esnek a reklám áldozatává, a munkahelyek s a rossz lakásviszonyok is sok erkölcsi kár forrásai. Mindez igaz s erős ösztönzést ad a katolikus felfogásnak, hogy e bajok ellen való konkrét küzdelem mellett a kapitalizmus intézményes berendezkedését is kritikája alá vegye, mert hiszen ilyen arányú hátrányok nem származhatnak belőle, ha erkölcsi szempontból minden részében helyes lenne. A Quadragesimo Anno sok hiba forrását látja abban, hogy az államhatalom elmulasztotta a megfelelő felügyeletet, tehát az államhatalom természetjogi intézményé-
nek hibás funkcionálását teszi értük felelőssé[^]

A kapitalizmusnak erkölcsi kritikája katolikus részről tehát nemcsak az érzületre terjed ki, hanem az intézményre is s a Quadragesimo Anno kifejezetten nemcsak érzületben kívánja az erkölcsi javulást, hanem intézményekben is változást követel tőle.

Ezt a kritikát a természet törvény nevében végzi a katolikus tan. A katolikus erkölcs tan rendszerébe be vannak építve az emberi természet egyéni mivoltában és társadalmi vonatkozásaiban helyesen kiépítő immanens törvényszerűségek is, az ú. n. természet törvény, melyet a tízparancsolat alakjában s több vonatkozásában külön is magává tett az evangélium, a katolikus tan pedig, mint az élet csorbitatlan természet szféráját az evangélium természetfölötti igényeivel, az Istenhez vezető legmélyebb motívumokkal egy egységbe foglalt. A természet törvényt a katolikus egyház így, mint a családot, a munkát, a tulajdont, a közösségek életét átjáró isteni akaratot hirdeti. A kapitalizmus gonosz szellemével, a liberalizmussal való vitát is nemcsak elméletben, hanem a kapitalizmus életéhez tartozó intézmények kritikájában fejti ki. XI. Pius pápa reméli, hogy a természet jog alapján kifejtett elveit, amint a Remin Novarum elveinek nagy része is az egész emberiség közkinccse lett, katolikusok és nem katolikusok most egyképen megértik s minden jóakarátú ember közös erőfeszítésével sikerül velük újból egészséges társadalmat teremteni. — Cikkünk szempontjai szerint nem elméleti fejtegetésekkel, hanem a katolikus erkölcsi és társadalomtan kialakult tételeivel végezzük el, lehető röviden, a kapitalizmus s a katolizmus e nagyfontosságú szembesítését.

A magántulajdon védelmében a két fél megegyezik, s ez az alap a szocializmussal szemben egységes frontra állította őket, amely közös front hasznát a kapitalizmus bőven ki is aknáztta. Mindazonáltal a két felfogás között lényeges különbség van. A katolikus felfogás a gazdasági életet, ha nem is kizárólagosan, a magántulajdonra óhajtja felépíteni, de azt olyan szociális terheléssel látja el, amit a kapitalizmus nem ismer. Bizonyos, hogy az általános szocializálást feladó újabb szocialista irányok e felfogáshoz közelebb vannak, mint a kapitalizmus eddigi gyakorlata.

Tudott dolog, hogy a katolikus erkölcs tan abszolút tulajdonjogot soha sem ismert, a tulajdonnak a római jogtól átvett, merevnek látszó meghatározása után minden erkölcs tan kézikönyvben egymás után következtek a tulajdon korlátairól, a feleslegnek mások

javára fordításának kötelességéről, az államhatalomnak a tulajdon használatát szabályozó jogáról. A magántulajdon intézménye mindig formula volt annak, hogy a föld javaiból ezúton jusson a föld minden lakosa megélhetéshez. Épp ezért az olyan vagyonmegosztás, mely csekély számú gazdag kezébe adja a javak legnagyobb részét, míg a nagy tömegeknek nemcsak bizonyos felemelkedés lehetősége nem jut, de a tisztességes megélhetés is nehezzé válik, a katolikus felfogás szerint nem tölti be a tulajdon helyes természetjogi funkcióját.

A Quadragesimo Anno a társadalmi és gazdasági rend krízisével szemben újból nagy nyomatókai emeli ki a tulajdon szociális kötelezettségét. A társadalmi igazságosság követelménye gyanánt újból tisztázza a munkaadók kötelességét s az államhatalom azirányú kötelező befolyását, hogy a munkanélkülieknek munkát adjanak, anélkül azonban, hogy egyes konkrét esetekben a sürgetett közhatalmi intézkedések nélkül erre egyéni szoros jog származnék. Az államhatalom irányító jogát a Quadragesimo Anno tovább fejleszti s nemcsak a tulajdon felhasználásának korlátozásaiban, de a tulajdonmegosztásnak a közérdek érdekében való fejlesztésében is irányítónak ismeri el, tehát szükség esetén többi között aktív birtokpolitikára hívja fel. Mivel a közjó érdekében megfelelő, de nem feltétlenül teljes árban való kisajátítási joga az államnak eddig is tisztázott volt s most a Quadragesimo Anno újból kifejezetten módot ad arra, hogy olyan nagy fontosságú javakat, amelyek magánkézen a közjót veszélyeztető nagy gazdasági hatalmat képviselnek, köztulajdonba vehessen, így nyilvánvalóan a katolikus tannak igen erős szankciói vannak a tulajdon szociális kötelességei teljesítésére.

Ez elveknek a kapitalizmus sorsára gyakorolható hatására nagy jelentőségű, hogy a Quadragesimo Anno a proletár-kérdésben tényként is megállapítja, hogy a mai vagyonmegosztás mellett nagy tömegeknek nem jut a megfelelő emberi megélhetés. Ha a klasszikus nemzetgazdaságtan által természetjog törvénynek tartott tőkeakkumulációval szemben a munkásnak állandóan a legalacsonyabb létminimumon tartását a valóság nem is vitte olyan mereven keresztül, de a kapitalizmus egész berendezkedése erre törekedett, állapítja meg a körlevél. Kifogásolja XI. Pius pápa azt is, hogy a tőke olyan szociális vezetőhatalmat ragadott magához, amely csak az államhatalmat illeti meg. E megállapítások nyomán várunk lehet, hogy olyan országokban is, melyekben a látszólag állandóbb társadalmi viszonyok között katolikus részről a tulajdon szociális jellege kevésbé lépett előtérbe s a meglévő vagyonmegosztás merevebb védelmezőre talált nála, ezután a katolikus közfelfogás erőteljesebben fog állást foglalni aktívabb vagyonmegosztási politika mellett. Különösen szóba kell itt jönniök a telepítési akcióknak. Az ipari proletariátus vagyongyűjtése mellett a Quadragesimo Anno külön megemlékezik a mezőgazdasági bérmunkások nyomoráról, melyből a már a Rerum Novarum-ban kívánt „talpalatnyi föld” nélkül állandóan kiemelkedniük nem lehet.

Mit jelentenek a kapitalizmusra ezek a tulajdonjogi elvek? Látszólag nem érintik a gazdasági lényegét, hiszen a vagyonmegosztás inkább társadalompolitikai kérdés. A modern kapitalizmus azonban a tőkére kedvező vagyonmegosztás! alapon fejlődött s azt állandóan egy irányban is tudja tartani, így nem kétség, hogy e tendencia erősebb befolyásolása legalább is expanzivitására nagy befolyással lesz. A jövedelemmegosztásnak, az áralakulásnak a gazdasági értékelés mellett mindig tényezője a társadalom szerkezete is, az ebben való eltolódásoknak a kapitalizmus gazdasági tervein is erősen meg kell látszania. Nagyobb-arányú telepítési akcióknak a kapitalizmusra való hatásáról nemzet-

gazdászok ellentétes prognózisokat állítottak fel. Mivel a nagy vagyonegyenlőtlenségek a tőkeképződés előmozdítói, demokratikusabb vagyonegoszlás pedig a tőke s vele annak szervező, hatalmi ereje összezsugorodásával jár, meggyőződésünk szerint a katolicizmusnak e legsürgősebb vagyonegoszlási programpontja a kapitalizmusnak egy titkos rugójára gyakorol bénító hatást.

A TŐKE ÉS A MUNKA viszonyának felfogásában, mivel a katolicizmus a munka emberi értelmét és társadalmi jelentőségét csorbítani nem engedi, jelentékenyen szét kell válniok a vonalaknak a két fél között.

A tételes katolikus erkölcsan a munka minden megbecsülése és mindenkire kötelező volta mellett sem tartja az egyedüli jogcímnnek tulajdon szerzésére, a Rerum Novarum a tőkét és a munkát egyformán, tényezőjének tartja a termelésnek, XI. Fiús pedig e kettőt az „intellectus, res, opera“ hármasságában egészíti ki. Így nyilván nincs kifogása a tőkének a termelést szervező, magukban a piaci folyamatokban érvényre jutó hatalmi ereje ellen. Ez az elfogadás nem vonatkoztatható a monopóliumokban s a tőke másodlagos szervezési folyamataiban, a trustökben és kartellekben érvényesülő hatalmi törekvésekre. XI. Fiús világosan leírja a kapitalizmus új fázisát, melyben a szabad verseny egyensúlyát a nagy tőke-koncentráció sajátos hatalmi tervezetése váltotta fel s vetette az egész gazdasági életet saját nyereségi szempontjai alá. A Quadagesimo Anno ezt a mai állapotot a legélesebben elítéli.¹

Nem ítéli el a katolikus tan a bérmunkát, amidőn a munkás munkájáért csak bért kap, anélkül hogy ezenkívül a termelt javak tulajdonából, a nyereségből részesednék. Elméletben méltóbbnak látszik a munkának ú. n. társasági szerződés alakjában rendelkezésre bocsátása, amikor is az elért eredmény közös tulajdona a tőkének s a munkának s abból bizonyos arányban részesedést kap a munkás. A Quadagesimo Anno helyesli ennek az útnak lehetőség szerint való járását s a tiszta bérmunkának e rendszerrel való enyhítését. Lényegben azonban a bérmunka ellen kifogást nem emel s a kapitalizmus alapstruktúráját ezzel a katolikus tan szempontjából lehetővé teszi.

Nem rombolja szét a „iustum pretium“ sem. A katolikus felfogás nem fogadta el sohasem azokat az önző elméleteket, melyek a munkás bérét a munkaerő reprodukálására, a rentabilitás egy költség tényezőjére, a kereslet és kínálat függvényévé szorították vissza, hanem „igazságos bért“, tehát a munka teljes ellenértékét kívánta a munkás számára. Ezt az ellenértéket adás-vételnél a korai középkora terménygazdasági milieuban objektíve igyekezett mémi, a késői skolasztika a konkrét hasznosság szubjektívebb mérlegére tette, a legújabb moráltheológusok már nemzetgazdasági összefüggésekbe állítják. A Quadagesimo Anno jól tudja, hogy a munka teljes értékét, amit megadandónak vall, nem lehet a termelt javak értékéből pontosan kivonni s a teljes érték olyan fogalom, ami csak a végzett teljesítménynek a társadalmi termelés egészére szóló jelentőségéből olvasható le s csak a munkás egész társadalmi elhelyezkedésében honorálható véglegesen. A munka társadalmi értékéből számított igazságos bér minimumát a Quadagesimo Anno a Rerum Novarum idevágó kezdé-

¹ A Quadagesimo Anno idevágó sorai: Az individualista szellemnek utolsó, következményei: Az örök szabad versenye önmagát emésztette fel; a szabadforgalmi gazdaság hatalmi vezetés alá került, a nyereségvágyból a hatalomnak fékezetlen vágya fejlődött. Ilymódon az egész gazdasági élet hihetetlenül kemény, szívtelen és durva lett. Ehhez járulnak azok a nagy károk, amelyek a közhatalom és a gazdasági élet feladatainak és kötelességeinek elcseréléséből származtak, aminő egy a legfőbbek közül, az államhatalom méltóságának lealacsonyítása, amelynek pártatlanul, szabadon egyedül a közjónak és az igazságosságnak élve, mint királynőnek a közügyek legfőbb bírójának magasban kellene trónolnia, most pedig szolgálta az emberek önző érdekeinek kezéradva. A nemzetek közötti életre pedig ugyanegy forrásból kettős kár származott: egyrészt a nacionalizmus avagy másképpen a gazdasági imperializmus, másrészt a nem kevésbé gyászos és elítélendő pénzkapitalista internacionalizmus, amelynek ahol jól megy sora, ott a hazája.

ményezése után felnőtt munkás számára a családi bérben állapítja meg, tehát olyan bére jelöl meg szoros jogot a munkásnak, melyből a közepes nagyságú családról, a munkabíró családtagok segítségével, tisztességesen gondoskodni tud — a családjára természetesen nem számíthat keresőnek. A Quadragesimo Anno nem követeli, hogy oly üzemek, melyek saját hibájukon kívül csak romlásuk árán tudják ezt tenni, ezt a bért megadják. Az üzemek teherbírásától, a közös szempontjaitól, hogy magasabb bérek nem ütnek-e el sok más munkást munkaalkalomtól, szintén függővé teszi a családi bér teljes érvényesítését. Ez a türelmesség azonban nem válik a kapitalizmus felmentésére, mert már csak az ilyen esetekkel szemben is kötelességévé teszi az államhatalomnak s a vállalkozóknak, hogy a gazdasági életet közös együttműködéssel olyan menetbe juttassák, hogy az egyes üzemek e bért nyújthassák. Szociálpolitikai intézkedéseket, munkáspénztárakat, melyek a béreknek családok részére való kiegészítését szolgálnák, dicséretes törekvéseknek tart a Quadragesimo Anno, de a kérdés megoldásának nem tekinti azokat.

E szempontok nem merítik ki a munka és a tőke viszonyának katolikus megítélését. Elvontan egy munkásnak a családi bérig jutó megegyezése jogosnak tekinthető, de ha ez csak munkabíró állapotában tényleg teljesített munkájáért járó bér, hozzá még a körülmények nyomása alatt ez alásülyedő munkabér az egyetlen létalapja a társadalom nagy tömegeinek, akkor változott a szín a kérdés megítélésére. Ez annyit jelent, hogy a tőke és a munka szétvált két külön világgá, két osztállyá, melyek közül a nagyobb rész számára a felemelkedés s a kor gondolkozása szerint emberies életformák elérése nem lehetséges. Ezt a tényt a Quadragesimo Anno keményen elítéli. Elválasztja a kérdést a pauperizmustól, tudja azt is, hogy a kapitalizmus nem egyedülálló formája ma sem a gazdasági életnek s henne is „főleg az előrehaladottabb országokban a munkásság nem tekinthető általában és különbség nélkül nyomorban és szükségben élőnek“. A proletárság így elhatárolt tiszta fogalmának megfelelő tömegeknél az életbizonytalanság, ami a munkanélküliség állandó veszedelméből származik s azután a sorsukból való felemelkedés lehetetlensége, ami a társadalom életéből, kultúrájával való haladásból való kivetettséget jelenti, azok a tényezők, melyek a pápát súlyos ítéletére bírják. A tiltakozás azonban a rendszert illetőleg fenntartással történik s ez, épp a leglényegesebb ponton, alkalmat ad felvetett kérdésünk végleges tisztázására. A körlevél megemlékezik e helyen arról, hogy XIII. Leó fáradozott már azon, hogy a kapitalista gazdasági módszereket (ratio) helyes vágányokra vezesse. „És valóban, azok magukban nem is rosszak“, teszi hozzá a Quadragesimo Anno. „A hiba inkább ott kezdődik, amikor a tőke a bérmunkásságot azért veszi szolgálatába, hogy a vállalkozásokat s a gazdaságot a maga egészében egyoldalúan a saját szempontjai szerint, a saját előnyére folytassa le, tekintet nélkül a munkás emberi méltóságára, a gazdasági élet társadalmi jellegére s a szociális igazságosságra.“ Tehát a bérmunka rendszere nem helytelen, helytelen azonban, ha az tisztára a nyereség szempontjai és érdekei szerint, a munkásságnak a társadalom életébe bekapcsolása s munkájának társadalmi vonatkozása értékelése nélkül történik. Tagadhatatlan, hogy ez maga a kapitalista rendszer, amint felnőtt s ma is előttünk áll. Elvégre a kapitalizmus levegője nem is csak a rentabilitás, hanem az extraprofit (Sombart) s ha vállalkozásaiban kény-

telen is a törvényt betartani, a mások java csak mellékterméke a saját nyeresége célkitűzéseinek, a munkásnak állandó existenciát nyújtó vagyongyűjtésére s a termelésnek a fogyasztó szempontjai és érdekei szerint való igazítására ma sem fordít gondot. Mi marad tehát belőle, ami nem helytelen? A „gazdasági módszerek“, amelyek nem jelenthetik a „kapitalizmust“ magát, nem a „rendszer“, nem a „gazdasági rendet“ úgy, amint előttünk áll, hiszen ebbe határozott társadalmi struktúra és vagyonmegoszlás is felszívódott! Hanem csak a módszereket, tehát az industrializmust, a bérmunkát, a hitelrendszert, mint elemeket, melyek azonban megváltozott vagyonmegoszlás és társadalmi szerkezet keretében más mértékben és összetételben is kell, hogy jelentkezzenek és egészen más társadalmi értelemmel kell bímiok! Nemzetgazdászok véleménye szerint a kapitalista rendszer bizonyos átalakítása, lazítása nélkül nem történhetnék a proletariátus olyan pacifikálása sem, mely erőteljes szociálpolitikával a munkásságot általában olyan elfogadható, ha nem is biztosított helyzetbe hozná, mint ma a munkásság felsőbb rétegei. A Quadragesimo Anno célkitűzése pedig nem ez, hanem a „redemptio proletariarii“, a proletárállapot megszüntetése. Ugyanazoknak a gazdasági módszereknek, melyek ma használatosak a kapitalizmusban, nyilván erősen más együttesben kell szerepelniük!

Az utak, melyek e nagy műhöz vezetnek, „s csak ezen az áron állhat meg eredménnyel az emberi társadalom közrendje, nyugalma és békessége a rombolás hatalmaival szemben“, röviden említve: olyan igazságos bér, mely vagyongyűjtésre ad módot s a társadalom szerkezetének megváltoztatására. Természetes, hogy a katolikus közvéleménynek, mely e célkitűzést követni akarja, magának is kell módokat keresnie feléje s a proletariátust lelki vonatkozásaiban is megszüntetni óhajtván, a munka hivatásgondolata érdekében szívesen kell foglalkoznia a munkásdemokrácia s az üzem-decentralizáció (eddig Gruppenfabrikation, Werkstattaussiedlung formáiban, továbbá Fordnál felvetett) kérdéseivel is.

TOVÁBB TISZTÁZZA a kapitalizmus e legfontosabb kérdéskomplexumát a munkapiac kérdése. Amíg magántulajdon van, addig ár és piac is van. S amíg bérmunka van, addig munkapiac is lesz s a munkabérnek egyik tényezője lesz a kereslet és kínálat is. Más társadalmi szerkezetben s más vagyonmegoszlás mellett más lesz természetesen a felek piaci ereje és a csere kezdőpontjai és hullámai is kisebbek lesznek. A katolikus tannak így újból nem a munkapiac ellen, nem annak törvényszerűségei ellen van kifogása, hanem a munkapiacnak olyan jelentősége ellen, mely neki a kapitalizmusban jutott. A tőke és a munkás csak a munkapiacon kerülnek egymással összeköttetésbe s ennek a gazdasági természetű vonatkozásnak szűk szempontjai döntenek a bérmunkás egész emberi és társadalmi sorsa alakulásáról. A munkaadó, bármennyi teoretikus fenntartással éljünk is arról, mit ad a munkás munkájával érbe, a munkában a munkás személyét is igénybeveszi s abból annyit, olyan módon enged érvényesülni, aminő üzemanyagra belőle nyereségre vonatkozó számításai szerint szüksége van. A munkásnak gyakorlatilag nincsenek más lehetősége, képességei felhasználására, sőt az egyszerű megélhetésre sem, mert hiszen a nyereség! kalkuláció minden kereseti lehetőségtől is elűtheti őt.

„A proletár számára maga a kérdés, hogy élhet-e, piaci kérdés“ (G. Briefs). A tény, hogy a két félnek a munkapiacon tulajdonképpen egyetlen találkozáspontja van, végzetes a társadalom szerkezetére is. A piaci találkozás, hol a vevőnek az olcsóbb, az eladónak a drágább felé kell alkudoznia, harcot jelent s ha a tőkét s a munkát más nem köti össze, mint ahogyan ez a kapitalizmusban történik, előttünk áll az osztályharc, mint a kapitalizmusnak eddig intézményes életformája. Szembenálló osztályok léte s azok harca, mint a Quadagesimo Anno világosan látja, nem moralizálható ki a világból. Nem szükségszerű velejárója a magántulajdonnak, de igenis velejárója a kapitalizmusban egyéni és társadalmi létében piacra kényszerített emberiségnek. Az életnek, a társadalmi jelentőségnek súlypontját a munkapiacról el kell tehát vonni s a katolikus felfogás szerint a munkásnak munkájáért, a konjunktúra szerinti kereslet értékétől függetlenül is, kell, hogy helye legyen a társadalomban.

EZZEL ELÉRKEZTÜNK kérdéskomplexumunk mélyére, ahol az ellentétek a legtisztábban fejeződnek ki. A kapitalizmus teljesen individualista, társadalmi eszményei nincsenek, a katolicizmusnak pedig határozott társadalomszemlélete van. A kapitalizmus csak a gazdasági élet tényezőit ismeri szervező erőknak, a katolikus felfogás pedig a társadalmat a gazdaság felett állónak, a gazdaságot a társadalom élete egyik, többi közé beillesztendő ágának vallja. A kapitalizmus nem tudott a társadalommal mást kezdeni, mint hogy átvetíti gazdasági kategóriáit, a piaci ellenlábasságot az osztályok alakjában a társadalom életébe s ezzel szétrombolja a katolikus felfogás organikus társadalmát. Legjobb esetben is a termelés társadalmi célkitűzéseit nem ismerő kapitalizmus a gazdaság életét cél és rendszer nélkül zúdítja a társadalomra. A katolizmus pedig nem tudja elviselni, hogy az emberi tevékenységnek ilyen óriási területe társadalmon kívül maradjon.

A társadalom nem állhat két osztály amorph tömegéből, miket a szembenállóval való ellenkezés tesz éppen csak kifelé egységessé, hanem a társadalom számára hasznos funkciók szerint kell a csoportosulásnak történnie. Nem jelent ez merev formákat, hanem csal: azt, hogy a társadalom minden tagjának megvan a maga személyes méltósága s a társadalom számára is jelentősége s ehhez a társadalomban hozzá is kell jutnia. Ezért szabályozó elve a katolicizmusban a gazdasági életnek is a iustitia socialis: a gazdasági életnek a munkást munkája társadalmi értékéhez mérten, az őt megillető emberi élethez s társadalmi helyéhez kell juttatnia. — Aquinói Szent Tamás társadalomtanában természetjogi szükségességek a munkamegosztás s ennek nyomán a hivatási alakulatok, anélkül, hogy említést tenne a céhekről, az ő korának hivatásszervezetéről. XI. Pius pápa túllépi ezeket a szükségszerű természetjogi elveket, amikor konkrét társadalompolitikai célt is tűz ki a mai társadalom és gazdasági élet orvoslására: „Az államférfiaknak és polgároknak forrón kell fáradozniok, hogy az osztályok között való vitát a hivatásszervezetek („Ordines“, „rendek“) egyetértő támogatása váltsa fel“. E hivatásszervezetekben csoportosulnak az egy társadalmi funkciót végző, azonos termelési ágakban működő polgárok,

a saját ügyeiket s azoknak a többi közösséggel való együttműködését közfunkció gyanánt látják el. A munkás és munkaadó ellentétei a közös szervezeten belül nyernek kiegyenlítést, a közös szervezet által mindkettőnek egyformán helye van a társadalomban s abból csak a maga hibájából eshet ki.

A szocializmus nem ismer organikus társadalmat, a Quadragésimo Anno e szempontból is elítéli őt. A Quadragésimo Anno elgondolása egyébként nem azonos a fasizmussal sem. Elismeréssel adózik törekvéseinek, melyekkel a munkás és munkaadó között kiegyenlíteni törekszik, de nem fogadja el ideálnak, mert a munkást és munkaadót külön szervezetekben gyűjti össze s így az osztálytudatot tovább is fenntartja, továbbá, mert sokat bíz az államhatalomra. Nem ideálja tehát a „Firma Deutsches Reich“ sem részletekbe menő tervgazdaságával s a magán- és államgazdaság határainak elhomályosításával. Az államtól csak irányítást, szükség szerint segítő gazdaságpolitikát vár a Quadragésimo Anno a jövőben is.

Befolyásolja-e ez a társadalompolitikai célkitűzés a kapitalizmus gazdasági magjának a fejlődését? Lehetne újból elválasztanunk a társadalom-szerkezet kérdését a gazdasági módszerektől, de amikor ez a reformgondolat a gazdaságot egyenesen a társadalomba kívánja beolvasztani, nehezen gondolhatnánk, hogy a gazdasági módszerek alkalmazásának legalább is tempójában ne jelentene valamit.

Ha a legfontosabb természetjogi intézmények után kisebb fontosságú kérdésekben kísérelnék meg a kapitalizmus és a katolizmus szembeállítását, valószínűleg az eddighez hasonló eredményhez jutnánk. A kapitalizmus úgynevezett „kinövés⁴⁴”-ről kiderülne, hogy azok közül soknak amputálása enyhülést hozhat, de sok közülük bizony nem olyan egyszerű pörsenés és eltávolításuk nem egyszerű kozmetikai műtét. Így a tőzsdei spekulációkban, melyek közül sokat kíván a katolikus felfogás megszüntetni, nem egy irányban a tőkének a kockázat ellen való védekezése nyilatkozik meg s azok megszüntetése a tőke bátorlalanabb és lomhább viselkedését, a kapitalizmus tempójának csökkentését jelentené. Ezeknek tárgyalása nem változtatna szemlélőnkől kialakult meggyőződésünkön. A tétel: a gazdasági rendszer magában véve nem rossz — legszigorúbb értelmezésben veendő. Téves lenne, ha valaki abba pozitív helyeslést, jóváhagyást, védelmet olvasna bele, aminthogy a gazdasági rendszer pozitív elismerése nem is esik az egyház munkakörébe. Nem jelenti továbbá a köznapi értelemben vett „kapitalizmus“ elfogadását, hanem tisztára csak a gazdasági módszereket, már pedig a „kapitalizmus⁴”-ba tisztára gazdasági elemek mellett vagyonmegosztási irány és társadalmi szerkezet is bele van építve. A katolizmus nem fogja engedni, hogy a kapitalizmus hibás társadalmi szerkezetét és vagyonmegosztását a „gazdasági rendszer⁴” zászlaja alatt védelmezze és csempéssze tovább. Nem akar rombolni, nem támadja a kapitalizmus egységes komplexumát sem oly módon, hogy azt földre döntse, de kérdéseit szívósan és mind szívósan szegezi mellé, anélkül, hogy kérdezné, hogy ami erkölcsi és társadalmi követelések érvényesítése után belőle marad, azon tisztára gazdasági és technikai elemek megérdemlik-e azt a nevet, mit az imperialista kapitalizmus hordozott egykor büszkén. Az is bizonyos, hogy a katolikus követelmények, ha lassú átalakulással is, a kapitalizmus gazdasági elemeinek összeműködésére is változásokat jelentenek.

A REFORM LÉNYEGE, mit a pápa szán a kapitalizmusnak, a gazdasági életnek a társadalom organizmusába való beillesztése. Merész célkitűzésével nem mond újat, specifikusan katolikus gondolatot fejez ki vele. Az egyházzól szóló szentpáli organikus közösségi gondolatot a szentatyák külön megfontolások nélkül, keresztény öntudatból vitték már át a társadalom életére s e gondolatok Sz. Tamásnál egyáltalán nem a középkori élet képének másolásával, hanem természetjogi elvek kifejtésével váltak maradandó, termékeny rendszerré. A gazdasági életet nemcsak az egyén számára illeszti e katolikus rendszer nála magasabb értékek hierarchiájába, hanem a társadalom számára is csak mint az életnek egy ágát ismeri el, melynek a társadalom többi érdekei közé kell beüleszkednie. Nem jelenti ez, hogy a katolikus felfogás a konzumpatív gazdaságnál nem tudna tovább nézni, a gazdasági alapot az élet további lehetőségei számára nem merné bővíteni, nem jelenti a társadalmi szerkezet megmerevítését, hiszen a „iustitia socialis“ aktív princípiuma a szociális harmóniát, ha megbomlott, újból és újból helyreállíthatja és mindenkinek helyet juttat a társadalomban. E. Troeltsch a katolikus felfogás ez organikus elvét szükség szerint forradalmasítónak nevezi s így nézhetik némelyek a cikkünkben elsorolt katolikus tételeket s alkalmazásukat is esetleg forradalmiaknak Bizonyára nem azok, de nem is haladás- és fejlődés-képtelen tradicionális formák örei.

Nemzetgazdászok ez elvvel szemben, éppen a XIX. század öncélú gazdasági klasszikus teóriái és gyakorlata mellett azzal az ellenvetéssel szoktak élni, hogy a társadalom csak nyugodt, igen lassú fejlődés idején lehet a gazdaság felett. A XIX. század óriási népszaporulatának ellátása szükségszerűen tolta előtérbe és a társadalom fölé is a gazdaságot. Nem hisszük ezt s szívesebben tulajdonítjuk a XIX. század fejleményeit a pápával együtt az egyes osztályok szűkkeblőségének, mely társadalmi kereteket nem volt hajlandó tágítani az új tömegek számára s még inkább a liberalizmusnak, mely, miután a francia forradalom minden korporációt eltiltott, a társadalmat atomizálta s így a gazdasági élet alakulására komoly befolyás lehetőségét elvette tőle. A katolikus egyháznak elégtételére szolgál mindenesetre, hogy az újabb nemzetgazdászok nagyobb része visszatér a társadalom előtérbe helyezésének gondolatára, a gazdaságnak gazdaságon kívüli, világnézeti célokat tűz elébe s szabályozására az egyén és a társadalom egyéb feladatköreit is figyelembe veszi. Az a visszhang, mely így ma új és új alakban a legszélesebb körökben szólal meg az ősi katolikus gondolatra, reményt nyújt, hogy a Quadragesimo Anno nagy gondolatát, a gazdaságnak az ember s a társadalom alá rendelését a világ megérti.

SZEKFÜ IGNÁC

MAGYARORSZÁG VÉDTELENSÉGE LÉGI TÁMADÁSOKKAL SZEMBEN

A GENFI leszerelési tárgyalások legfontosabb kérdéskomplexuma kétségtelenül a légi erők leszerelése volt. Miként már a világháború mutatta, a népek jövődő háborús konfliktusa nemcsak a hadseregek harca, hanem a nemzetek háborúja lesz. Bizonyos, hogy a légi erők ezt a megsemmisítő harcot az első perctől kezdve a határokon túl, az ellenséges ország belsejébe fogják vinni. Ezért talán igazuk van azoknak, akik egy jövő háborús konfliktus elkerülésére elsősorban a légi erőket akarják leszerelni. Hogy azonban ez teljes egészében elérhetetlen — akárcsak az örök béke — világos. De ha ez sajnos így is van, bizonyos, hogy erkölcsi szempontból, azután a világgazdasági válság megoldása szempontjából elsősorban egyenjogúságra, azután valamilyen józan korlátozásra törekedni kellene. Egyrészt, mert az örületes versenyfegyverkezés gazdasági összeomlásra és bolsevizmusra fog vezetni, mely az európai kultúrát és civilizációt veszélyezteti, másrészt, mert egyenlőtlen fegyverkezés mellett a védtelen államok mindig mágneses vonzóerőt fognak gyakorolni szomszédaikra. És pedig annál inkább, minél kellemetlenebbek szomszédjaik számára, mint gazdasági vagy kereskedelmi versenytársak a békeéletben, avagy mennél többet lehet elvenni tőlük. Ezen a történelem tanítása szerint bármilyen kiengesztelő vagy megalkuvó politika sem segít, sőt minél kisebb már a politikai ellenállás is, tapasztalat szerint annál valószínűbb a háború és annál könnyebb a támadó hatalom elhatározása.

Magyarországot a trianoni békediktátum folytán éppen úgy, mint volt szövetségeseit minden katonai repülés fenntartásától eltiltották. Ezen nem változtat sokat az sem, hogy az 1927-es párizsi egyezmény megengedte a passzív légvédelmi eszközök alkalmazását, mert hiszen eddigi sorozatos fejtegetéseinkkel máris kimutattuk, hogy az eredményes elhárítás főtényezői a vadászrepülők és a preventív, továbbá megtorló támadásokra alkalmas nagy bombázó flotta.

Mindenki előtt ismeretes, hogy engedélyezett 35.000 főnyi honvédségünk mennyire nem elégséges kiterjedt és nyílt határaink védelmére, de kevesen ismerik a levegőből fenyegető veszély nagyságát. Ez pedig igen nagy!

Bizonyos, hogy Magyarország letiprására legfontosabb harceszközként — szinte iskolapélda gyanánt — a légi erők ígérkeznek, mert laksűrűsége folytán, közlekedési hálózata, iparának Budapesten való tömörülése és általában a főváros kedvezőtlen katonaföldrajzi fekvése miatt a légi támadások igen hatásosnak látszanak.

Hogy mindezeket tisztán láthassuk, vizsgáljuk először általában

az egyes európai államok sebezhetőségét és hasonlitsuk össze hazánk viszonyaival. Mert minden megkötő rendszabály nélkül is az egyes európai országok sebezhetősége a levegőből nem egyforma. Sőt a statisztikai adatok tanulmányozásánál rájövünk arra, hogy egyes országok érzékenyebbek, mint mások. Hogy Magyarország helyzete ebben a tekintetben is hátrányos, az szinte természetes már.

Vizsgáljuk a kérdést. A légi támadás nemcsak a ledobott bombák nagyságától, számától és robbanási erejétől függ, hanem a megtámadott cél fajtájától és jelentőségétől is. A cél érzékenysége függ még a láthatóságtól, eltalálhatóságától és a tárgy szilárdsági ellenállásától.

Természetesen legnagyobb ez az érzékenység a városoknál és emelkedik ezek nagyságával. Tehát egy ország légi sebezhetősége városainak számával és nagyságával is megjelölhető. Függ még az ország veszélyeztetési foka a megtámadott cél gazdasági jelentőségétől, amit az egész államra nézve képvisel. Ha egy állam főként földművelő, úgy szélesesen kiterjedt településeiben alig támadható eredményesen és a támadások számottevő hatás nélkül szétforgácsolódnak. Más az eset, ha egy területileg kicsiny földművelő állam egész ipari szervezete egy városban van összezsúfolva. (Pl. Budapest.) Ebben az esetben az átütő hatás valószínű, mert az állam egész ipari termelése úgyszólván egyszerre megbénul. Ennek helyessége kitűnik abból is, ha pl. Belgiumot, mint kis, sűrűn lakott ipari államot, Oroszországgal, mint nagy és gyéren lakott földművelő állammal hasonlítjuk össze. Kétségtelen azonban, hogy a légi háborúban főként a romboló hatásra mérvadó szempont mellett a morális hatás is előtérbe lép. A népek lelkiülete és ellenállóképessége különböző. Az utolsó háború példája, amikor Németország és kiszámú szövetségesei úgyszólván a Föld népeinek fele ellen küzdöttek, Franciaországot pedig a Föld fele támogatta, ezt a tételt ékesen bizonyítja.

A légi támadás főként emberi lakótelepek és ipari művek összezsúfolt tömegeire bír döntő kihatással. Erősen iparosodó államokban ezek az előfeltételek megvannak. Ezért ott a nagy magasságból célzás nélkül is ledobott bombák nagy eredményt érhetnek el. A repülők elleni érzékenység foka tehát úgy is megállapítható, ha az egyes országok gazdasági jellegét jelentősebb városainak számával, fekvésével és nagyságával összehasonlítjuk. Különösen az európai nyugati és keleti országok ilyenként! összehasonlítása rendkívül érdekes képet nyújt. Az egyes országok laksűrűségi összehasonlítását — azaz megtámadási lehetőségeit a levegőből — az alábbi táblázat mutatja:

Ország	A Nagyvárosi lakosság Nagyvárosok				
	lakosság 300.000-en		100.000-en száma		
	millió	Laksűrűség km ² -ként	felüli városokban millió	100.000-en felüli	100.000-en felüli
Anglia	45.5	182	14.0	5.6	27
Franciaország	41.2	74	6.1	1.9	18
Németország	64.5	135	12.5	4.8	44
Olaszország	40.5	125	5.0	2.0	18
Lengyelország	30,0	70	1.5	0.8	7
Csehszlovákia	14.4	97	0.6	0.5	5
Jugoszlávia	13.0	48	0.0	0.3	3
Románia	17.4	55	6.5	0.5	5
Ausztria	6.6	78	1.8	0.3	3
Magyarország	8.5	92	1.3	0.3	3

Ebben a táblázatban látjuk a nyugati és kelet-európai országok közötti nagy különbséget. Ha tekintetbe vesszük még azt is, hogy Angliában a lakosság 70%-a, Németországban 52%-a, nálunk 26%-a és például Jugoszláviánál csak 6 %-a iparos és kereskedő, vagyis városi lakos, mindjárt érthető az egyes országok különböző sebezhetőség! érzékenysége.

Emellett még Németországnál és nálunk az a nagy hátrány áll elő, hogy aránytalanul sok a nagy városok száma. (Nálunk: Budapest, Szeged, Debrecen). Hozzá ezek helyzete, pl. nálunk földrajzilag oly kedvezőtlen, hogy az ellenséges repülőerők által a legrövidebb idő alatt elérhetőek. Tehát minden védelmi rendszabály úgyszólván csődöt mond, mert elkésik. A körülöttünk lévő országoknál, Csehszlovákiát kivéve, feltűnő a laksűrűség kis arányszáma (Romániában 55, Jugoszláviában 48 lakos km²-kint) és ezáltal kedvező helyzetük.

Még jobban szemléltetővé teszi az érzékenységet légi támadások iránt az egyes országok összlakosságának és városi lakosságának, valamint megművelt területeinek összehasonlítása.

Ország	Terület km ²	Összterületből		Össz- lakosság millió	Összlakosságból	
		szántóföld %	terméketlen %		iparos és kereskedő %	őstermelő %
Anglia	243.777	26	18	45'5	70	8
Franciaország	550.986	56	14	41'2	46	40
Németország	470.628	47	10	64'5	52	30
Olaszország...	310.137	49	11	40'5	45	24
Lengyelorsz.	388.390	47	14	30'0	15	76
Csehszlovákia	140.394	43	5	14'4	45	23
Jugoszlávia ...	248.987	29	14	13'0	6	82
Románia	294.967	43	17	17'4	11'8	80'2
Ausztria	83.833	25	10	6'6	54	20
Magyarország	93.010	62	8	8'5	25'7	55'8

Ebben a táblázatban is először megint nyugati és keleti államok közötti különbség érdemel figyelmet. Számunkra sajnos, igen kedvezőtlen a kisantant államokkal való összehasonlítás. Míg ugyanis Csonkamagyarország összlakossága legkisebb az összes felsorolt kisantantállamok között, addig városi és nagyvárosi lélekszámával valamennyit túlhaladja. A táblázat szemléltetően mutatja Jugoszlávia igen kedvező viszonyait.

Mindezek alapján ezért érthető a légi erők továbbfejlődése kapcsán az eddig elszigetelt Anglia nagy nyugtalansága is és bizonyos, hogy vele együtt Németország és Magyarország öngyilkosságot követne el, ha nem irányozná figyelmét ennek az érzékenységnek a megszüntetésére, vagyis a védelmi és hatásrendszabályok gondos tanulmányozására. Kétségtelenül két dolgot kell követelnünk: a már békében megsérthető és a valóságban számtalanszor megsértett légi szuverenitásunk védelmére legalább szerény létszámú légi rendőrséget és a légvédelmi eszközök — ideértve a vadászrepülőket is — korlátlan szaporításának engedélyezését is. Mert ez a tehetetlenség a légi támadások ellen méltán azt jelenti, amit de Brouckere szenátor, a leszerelési előkészítő bizottság belga képviselője Genfben mondott:

„A főváros és egyéb nagy gócpontok védelmére létesített védelmi rendszabályok nem offenzív cselekmények. Egy államot azonban megakadályozni abban, hogy védelmi rendszabályokat életbeléptessen, cinikus kegyetlenség és azt jelenti, hogy megállapítja a támadó társává szegődik.“

Ami a szomszédállamok fegyverkezése által való veszélyt, illetve a tarthatatlan egyenlőtlenséget illeti, arra az alábbi táblázatos áttekintés nyújt támpontot:

Repülőgéppáallomány:

1. vonalbeli repülőgépek száma
(tartalékok nélkül)

Ország	vadász	nappali bombázó	éjjeli bombázó	felderítő	Összesen 1. vonalbeli repülőgép	1. tartalék	2. tartalék (iskolagép stb.)	1. és 2. vonal együtt (rep-gép)	A gépanyag hány %-a teljesen korszerű
Csehszlovákia	(120)	(20)	(10)	(120)	(270) 546	(150)	141	(561) 687	40
Jugoszlávia	(120)	(80)	(20)	(146)	(366) 627	(50)	297	(713) 924	40
Románia	(60)	(36)	—	(188)	(284) 599	(100)	100	(484) 799	20
Magyarország	A békediktátum folytán semmi !								

Megjegyzés: A zárójelben levő számok a Népszövetség adatai, a nem zárójelben feltüntetett számok német forrás szerint.

A szomszédállamok közül kétségtelenül Csehszlovákia áll első helyen, mely a kisantantban vezérszerepet igyekszik játszani. Repülőezredeit az utolsó években hatra emelte fel és úgy szervezésének, mint repülőiparának súlyát a bombázásra helyezte. Kimagasló például új „Aero A 42“ jelzésű nappali bombázó géptípusa. Ebben a tekintetben tehát a cseh légi erők szervezése az eddigi defenzív helyzetből (10 vadász-század), teljesen offenzív irányba csapott át. A légi erők személyzeti állománya hatalmasan megnövekedett és a népszövetség adatai szerint 6482 főt számlál. Személyi utánpótlásnak tekinthető még az úgynevezett „Masaryk-liga“ is, melyet Hirschhauer francia tábornok a csehszlovák légi erők tervenkívüli kimeríthetetlen tartalékának jellemzett. Ez a liga tényleg hatalmas propagandaszervezetet képvisel, mely 240 helységcsoporttal és 25 repülőgéppel rendelkezik. 1930-ban a liga további 14 repülőgépet kapott a nemzetvédelmi minisztériumtól, ami mutatja a legmagasabb katonai vezetőség érdeklődését a szövetség iránt.

Csehszlovákia repülőipara és gépanyaga annyira kiváló, hogy már több nemzetközi konkurrencián első díjakat nyertek cseh géptípusokkal és ezáltal külföldi piacot nyitottak a cseh repülőgépipar számára. (Belgium, Kína, Lettország, Jugoszlávia és Románia.)

Műszaki szakemberei a jugoszláv és romániai belföldi repülőgépgyártás megalapozásánál tevékenyen közreműködtek és még ma is közreműködnek.

Ámbár országterületünk oly kicsiny, hogy korszerű gépek számára az átrepülés, vagy bármilyen távolfekvő cél komoly esetben való megtámadása nem jelent nehézséget egyik kisantant-állam számára sem, mégis Csehszlovákia veszélyezteteti elsősorban legvitalisabb gócpontjainkat. így: ipari, szellemi és közlekedési életünk központját, Budapest fővárost, Tata, Bánhida, Dorog bányai területet, Bánhida erőműtelepet és a budapest—bécsi vasút fővonalat, mely a fő összeköttetési vonalunkat képezi a Nyugattal.

A cseh légi erők esetleges támadásaival szemben a határközelség miatt és a mai repülősebességek mellett csődöt mond minden lég' védelmi ellenrendszabály.

Románia műszaki fejletlensége és ezáltal a külföldtől való függő» sége csökkenti a légi veszélyt Keletről, ámbar Csehszlovákia és Franciaország ösztönzése alapján itt is minden erőfeszítéssel azon vannak, hogy hatalmas repülőerők álljanak készenlétben. Románia nyolc repülőezred felállítását tervezi, melyek területi elhelyezését az ország határsávjában gondolja. A Genf-ben bejelentett 773 repülőgép és 11.836 főnyi személyzeti állomány erősen túlzottnak tekinthető, aminek oka valószínűleg abban rejlik, hogy a leszerelési konferenciára bejelentett magas létszámok bizonyos biztosítékot jelentenek a jelenlegi állomány fenntartására. A román repülőerők bombázó egységei gyengék és nem egészen korszerűek, de Erdély felől, főképpen Tisza-hídjainkat és alföldi vasúthálózatunkat veszélyeztethetik, miáltal egész közlekedésünket megbéníthatják.

A Romániára elmondottak általában Jugoszláviára is vonatkoznak. Itt hét repülőezred áll felállítás alatt, melynek hivatalosan bejelentett személyzeti létszáma 10.810 fő.

A jugoszláv repülőerők főként alföldi és dunántúli városainkat, közlekedési gócpontjainkat és a pécsi bányaterületet veszélyeztethetik.

Végeredményben megállapítható, hogy csonka országunknak nincsen olyan pontja, amely szomszédaink bombázó repülőgépei által ne volna könnyen elérhető. Mindezekért érthető, ha genfi leszerelési delegációnk felfogását annakidején a következőkben foglalta össze: „A repülésben lefegyverzett és a levegőből teljesen védtelen Magyarország számára valamennyi fegyver között a katonai repülés teljes egészében képezi a legveszélyesebb támadóeszközt, mert az országvédelmet könnyen megbéníthatja, a közlekedést rövid idő alatt megállíthatja, a határtól alig pár kilométerre eső fővárost és ipari gócpontokat gyorsan szétrombolhatja és a légi támadásokkal szemben védtelen lakosságot biztos megsemmisülésnek kiteheti.“

GRÓF BATTHYÁNY LAJOS FŐBENJÁRÓ PÖRE

ANNAK a kiadványsorozatnak, amelyet boldogult Klebelsberg gróf vezetésével a Magyar Történelmi Társulat „Magyarország újabbkori történetének forrásai“ címen indított meg, különösen érdekes része jelent meg minapában gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöréről, Károlyi Árpád kiváló történetírónk tollából. A két vaskos kötet egyike a pör történetét adja elő, másika pedig a hozzátartozó pör- és államiratokat foglalja magában. Károlyi Árpád tehát egy kitűnő történelmi tanulmánnyal s egy rendkívül gondos forráskiadvánnyal lépett egyszerre a nyilvánosság elé.

Kellemesen csalódik mindenki, ha a mű első felében csak a pöriratok unalmas és hosszadalmas boncolgatását, magyarázgatását sejtí, mert ez a kötet, rengeteg kutatás és talán még több elmélyedés eredményeként, most már hiánytalanul állítja elénk minden mellékkörülményével együtt Batthyány Lajos rettentő tragédiájának eddigelé annyi mende-mondával és találgatással pótolta hézagos történetét. De egyszersmind kitűnő jellemrajzát adja a szerencsétlenségű miniszterelnöknek és vele együtt mindazoknak is, akik kezdetben irányítói, később pedig az árral úszó, vagy az ár ellen hiába küzdő szereplői voltak az 1848. és 1849. év zivataros történetének.

A tudós szerző — mint maga írja — „sine favore et odio“ igyekezett a végzetes pör minden fázisát ismertetni. Ehhez az elvéhez mindvégig hű is marad, mert egy lépésnyire se tér el sehol a józan tárgyilagosság ösvényéről s igazságos ítéletének kimondásában se rokonszenv, se ellenszenv nem zavarja meg.

MIÉRT KELLETT éppen ennek az annyira dinasztikus érzésű főútnak vértanúhalált halnia? Olyan kérdés, amelynek megoldásához sokan keresték már a megfelelő magyarázatot, de hiába, mert egyrészt nem állott rendelkezésükre az akkor még zár alatt tartott hivatalos okmányanyag, másrészt pedig azért is, mert legtöbbször csak az 1848—49-i események keretében kutatták annak a bécsi udvari körökben szinte dogmává merevedett balhitnek az eredetét, hogy minden bajnak és szerencsétlenségnek csupán két ember — Batthyány és Kossuth — volt az okozója; sőt kettőjük közül is az előbbit kárhoztatták keményebben.

Károlyi Árpád meggyőzően bizonyítja, hogy ennek a téves hitnek rétegei a távolabbi múltból rakódtak egymás fölé. „A gyűlölet terebélyes fájának gyökerei egy egész évtized humuszába nyúltak le, abba az időbe, mikor Batthyány mint fiatal mágnás, az 1839—40-i ország-

gyűlésen mintegy megteremtette a főrendiház szabadelvű ellenzékét.“ De hogyan jutott ideig?

Apját korán elvesztette; anyja nem sokat törődött vele. Egy bécsi nevelőintézetbe adta s itt az ifjú gróf dr. Neurohr nevű tanítójának befolyása alá jutott s annyira magába szívta a tőle hallott demokrata elveket, hogy anyja korholó levelei ellenére se akart többé a származásának megfelelő arisztokrata körökben forgolódni.

De csakhamar változás történt: Batthyány beállott a cs. kir. hadseregbe s egyideig mint huszárhadnagy szolgált Olaszországban. Az új élet nem sokáig tartott, a fiatal tiszt hamar megúnta a katonáskodást, hazajött, birtokainak rendbeszedésével kezdett foglalkozni, majd megházasodott. Szabad óráiban sokat olvasgatott s újra feléledt benne mindaz, amit évekkal azelőtt Neurohrtól hallott és tanult. De határozott iránya akkor még nem volt.

Ifjú fővel megjelent abban a nagy küldöttségben, amely Ferenc királytól a szabadságukért küzdő lengyelek támogatását kérte. Később a megyei ügyek keltik fel és foglalják le egyidőre érdeklődését, végül az országos ügyek felé fordul figyelme. Lelkesül Széchenyi eszméiért, de fiatal korának megfelelően, gyorsabb ütemet kíván. Nemsokára már népszerűvé válik az ő, liberalizmus és demokrácia eszméivel barátkozó társai között; az új divatnak hódolva klubot alakít s végül az 1839-i országgyűlésen az ifjú ellenzék egyik szószólójaként lép fel a főrendiházban.

Ezzel máris kihívta maga ellen a bécsi udvari körök gyámkodását. Széchenyi, aki mindenféle ellenzéki izgatást károsnak vélt, egyre növekvő aggodalommal látta, hogy Batthyány lassanként nem csupán a főrendiház, hanem az egész alkotmányos és szabadelvű reform-ellenzék vezérei közé küzdötte fel magát. Félti őt, amidőn látja, hogy az 1843—44-i országgyűlésen egyre jobban balra kanyarodik s attól tart, hogy nem építeni, hanem rombolni fog. Aggodalommal hallgatja az öreg Metternich megjegyzését Batthyányról, hogy nem okos dolog Magyarországon égő fáklával járkálni.

Tudták Bécsben azt is, hogy bizalmasabb körben a Monarchia szükségessé vált átalakulását hirdette, ostorozva azt a bécsi felfogást, amely nem akarja belátni, hogy nagy államreformok előestéje köszöntött be. A pozsonyi mágnáskaszinónak Batthyány vezérlete alatt alakult ellenzéke, 1844-ben már tiszta perszonalúniót követelt Magyarország és Ausztria között, sőt a bizalmas jelentések arról is beszámoltak, hogy miniszterelnökjelölt is van már, éppen Batthyány személyében. Mindez nagyon alkalmas volt arra, hogy az udvarnak 1839 óta megnyilvánult gyanakodását még inkább fokozza s ekkor történhetett, hogy Metternich négyszem között mérsékletre intette a heves ellenzéki vezért, mondván, hogy ha irányt nem változtat, útja a bitófához vihet.

De Batthyány nem tágított, sőt az ő elnöksége alatt alakult országos ellenzéki párt 1846-ban már programjára írta az osztráktól független parlamentáris magyar kormányt. Azonban mindennél súlyosabb lépés volt az, hogy Batthyány 1847 őszén Pest megye egyik követévé választotta meg Kossuthot s a választás sikere érdekében nem-

csak a maga akkor már nagy tekintélyét dobta latba, hanem rendkívül nagy anyagi áldozatot is hozott. Jólétesült egykorú írók szerint 100.000 forintjába, akkor temérdek pénzbe, került ez a választás. S mikor azután a következő évben Kossuth az udvari, a régi osztrák és magyar konzervatív körök réme lett, Batthyányra szakadt az ódium egész súlya. Maga Széchenyi is azt írta 1848 március 21-én, hogy „Batthyány eresztette ki a forradalom fűriait.“ Még nagy jóakarója, az öreg Esterházy Pál herceg se tudta megbocsátani ezt a következményeiben annyira súlyos lépést, mert — úgymond — a pártfogolt előbb vetélytársa lett a pártfogónak, azután pedig följe kerekedett.

Ettől a választástól kezdve már meg voltak róla győződve Bécsben, hogy Batthyány a legradikálisabb elemekkel árul egy gyékényen, Magyarország és Ausztria teljes különválasztására törekszik s ezért követelte 1847 december 7-1 beszédében azt, hogy a császár alkotmányt adjon Ausztriának.

Nagyon rossz szemmel látott személy volt tehát Batthyány Bécsben akkor, amidőn miniszterelnökké való kinevezése szóba került. Ha most, csaknem 85 év elmúltával mindezt olvasgatjuk, szinte az a gondolatunk támad, hogy talán nem is volt szerencsés eszme olyasvalakit jelölni a különben is igen súlyos helyzet elé állított kormány fejéül, akinek kezdettől fogva a bécsi körök legnagyobb ellenszenvével kellett küzdenie. Mint Károlyi Árpád megállapítja, Batthyánnak a bécsi hatalmasokkal szemben való, sokszor dacos, nyers és büszke fellépése se igen volt alkalmas arra, hogy a felszínre került ellentéteket elsimítsa.

Miniszterelnökké történt kinevezése volt az a közvetlen ok, amely végképpen megmérgezte az uralkodóháznak a nádorhoz s a magyar nemzethez való viszonyát.

Amidőn ugyanis a király 1848 március 17-én kiadta azt a híres kéziratát, amelyben hozzájárult a független felelős magyar minisztérium megalakításához, a leendő kormányelnök személyét nem nevezte meg benne. Ekkor történt, hogy a nádor a kézirat kiadása után nyomban bement a királyhoz s kifejtette előtte mindazokat az előnyöket, amelyek Batthyány kinevezésével járnának, de nem hallgatta el azt a veszedelmet se, amely a miniszterelnök kinevezésének halogatásából származhatnék. A gyöngéitéletű, de békeszerető és alapjában jóindulatú király azonnal fel is hatalmazta élőszóval a nádort arra, hogy mint királyi helytartó, megbízhassa Batthyányi a miniszterelnökséggel. István főhercegnek ezt a fellépését nem annyira megbocsáthatatlan bűnnek, mint inkább megbocsáthatatlan gyöngeségnek minősítették az udvarnál. Meg voltak róla győződve, hogy az eszme nem tőle, hanem Batthyánytól eredt s ő ösztökélte erre a lépésre a nádort. Sőt az újabb történetírók közül Friedjung is Batthyány nyakába akarja ezt a szerinte „első forradalmi cselekményt“ varni.

Nem követhetjük nyomról-nyomra azokat az egymásra torlódó izgalmas eseményeket, amelyek az első felelős kormány kinevezésétől fogva a miniszterelnök elfogatásáig lezajlottak. Az előzményekkel is csak azért foglalkoztunk kissé hosszasan, mert megtalálhatjuk bennük azt a magot, amelyből később Batthyány tragédiája sarjadt ki.

MINT TUDJUK, a Magyarország leverésére küldött cs. kir. hadsereg parancsnoka, herceg Windisch-Graetz Alfréd tábornagy, 1849 januárius 8-án fogatta el Batthyányt, akivel már a márciusi napok alatt is többször nézett farkasszemet. Meg nem ingatható véleménye az volt, hogy „azt az embert, aki mint miniszter és népképviselő olyan nagyon bűnös Magyarországnak a Monarchiától való elválásában, a császára és királya ellen kitört lázadás kifejlődésében, a császári csapatoknak hiteszégésre való csábításában, a földi bíróság elé kell állítani, hogy ennek is (ne csupán a menyeinek) alkalma legyen ítéletet mondani róla.“ De azt is el kell ismernünk, hogy bizonyítékok nélkül nem akart ítélni, sőt az előzetes vizsgálattal megbízott lovag Leuzendorf Lajos hadbíró-századosnak azt is meghagyta, hogy ne csak a terhelő, hanem a mentő, vagy legalább enyhítő bizonyítékokat is gyűjtse össze. Nagyon valószínű, hogy ha a Batthyáynak kedvező befolyások súlya alatt már-már ingadozó Windisch-Graetz marad mindvégig Magyarországon, a szerencsétlen miniszterelnököt nem ítélték volna halálra. Az ő sorsát két ember, a szinte korlátlan hatalomra jutott herceg Schwarzenberg Felix osztrák miniszterelnök és a kegyetlen-ségéről hírhedt báró Haynau Gyula tábornagy pecsételte meg.

Schwarzenberget makacs, ellenmondást nem tűrő és bizonyítékra nem szoruló meggyőződés irányította Batthyány bűnös voltáról kialakult véleményében. Csalhatatlannak hitte magát; fennhéjázó természetű az a tudatot érte meg benne, hogy annak, amiről ő meg van győződve, tiszta igazságnak kell lennie. A Batthyány elleni vádakhoz se igen keresett tehát kézzelfogható bizonyítékokat.

Haynaut, akinek addig semmi szerepe se volt a magyarországi hadjáratban, Windisch-Graetz utódának, a csakhamar távozó báró Weiden Lajos tábornagynak ajánlása tolta az események homlokterébe. Mint IX. Vilmos hessen-kasseli nagyherceg és egy zsidóleány fattyúgyereke, apai ágon terhelt családból származott. Jellemének sok csúnya oldala miatt, a cs. kir. hadseregben is fölötte népszerűtlen, sőt utált alak volt, akivel senki se szolgált szívesen együtt. Éppen ezért, közvetlen előjárója, báró Piret altábornagy, már 1847-ben nyugalmatételét javasolta. De ettől megmentették az Olasz- és Magyarországon 1848 tavaszán kitört zavarok, sőt csakhamar addig nem is álmodott hatalomra juttatták.

Leuzendorf hadbíró-százados, akit még Windisch-Graetz bízott meg az előzetes vizsgálattal, nem mutatott rosszindulatot Batthyány ellen, sőt különösen addig, amíg Windisch-Graetz parancsolt Magyarországon, sok jóakaratot is tanúsított. De nem volt független bíró; katona létére engedelmessé kellett a Haynautól és közvetve Schwarzenbergtől is kapott szigorú utasításoknak, holott maga se értett mindig egyet velük.

A HOSSZADALMAS előnyomozás és a rendes eljárás után mindössze 12 vádpont szerepelt Batthyány ellen; ebből azonban hármat teljesen elejtett az Olmützben összeült haditörvényszék elé terjesztett „Votum informativum.“

A hadbíró ugyanis kielégítőnek találta Batthyány védekezését

azzal a váddal szemben, hogy ellenállott Jellachichnak, noha ez utóbbit az 1848 szeptember 4-én kelt királyi kézirat visszahelyezte báni méltóságába. Ez a kézirat azonban nem hatalmazta fel a bánt arra, hogy fegyveresen törjön Magyarországra; Batthyány tehát kötelességét teljesítette, amikor védelemre készült Jellachich ellen.

Mellőzte a hadbíró azt a teljesen hamisnak bizonyult vádpontot is, hogy a miniszterelnök 1848 szeptember havában zászlóik elhagyására és az alakuló honvédséghez való átlépésre csábította volna a cs. kir. serezek katonáit. Visszavonta azt a vádat is, hogy Batthyány hűtlenséget és engedetlenséget követett el királya ellen azzal, hogy egyes királyi kéziratok ellenjegyzését makacsul megtagadta.

De annál szívósabban ragaszkodott a hadbíró a többi kilenc ponthoz s elsősorban is ahhoz, hogy a vádlott nem akadályozta meg Kossuth törvénytelen pénzkibocsátását, sőt Madarász László interpellációjára adott válaszában annak folytatását is megígérte. Leuzendorf nem akarta elhinni Batthyány védekezését, hogy ez a papírpénz csak szükségpénz volt, amelyet az osztrák banktól kért kölcsönből akartak beváltani. A vádlott többször hivatkozott rá, hogy a kölcsön eszméjét a nádor pendítette meg, de az utóbbit nem volt szabad a hadbírónak kihallgatnia. Sőt a bécsi intéző körök az idevágó hivatalos iratokat, elég gáládul, elrejtették Leuzendorf elől, hogy téves alapon álló ítéletre bírják. Majd arra a vádpontra került a sor, hogy Batthyány, noha a király megtagadta a véderőről szóló törvényjavaslat szentesítését, mégis elrendelte a toborzást, majd 1848 szeptember 26-án az ujoncozást is s ezzel hatalmas fegyveres erőt teremtett meg akkor, amidőn az egész országban mindegyre jobban lábrakapott a forradalmi hangulat. A szeptember 26-i kiadvány alaki törvénytelenységét nem tagadta a vádlott, de azzal védekezett, hogy a király, Ferenc Károly főherceg és gróf Latour hadügyminiszter többiben biztosították a nádort, úgyszintén a miniszterelnököt is, hogy Jellachich nem fog támadni. Mivel azonban a bán mégis csak támadott, azt kellett hinnie, hogy a királyt rosszul informálták. A veszély tehát valóban fennállott s így azt remélte, hogy az uralkodó utólag hozzájárul az ujoncozáshoz.

Szalay László és gróf Teleki László külföldi küldetése volt a következő vádpont; de ennél sokkal súlyosabb a negyedik, amely úgy szólott, hogy Batthyány elmulasztotta a horvátokkal támadt ellentétek elsimítását, mert — a votum informativum szerint — a miniszterelnök csak akkor volt hajlandó a horvátokkal kiegyezni, amikor Jellachich serege már behatolt az országba. Azt azonban elhallgatta a hadbíró, hogy az augusztus végén, tehát jóval a bán betörése előtt a király elé terjesztett törvényjavaslat, a legszélesebb körű engedményeket ajánlotta fel a horvátoknak. Ezek az engedmények csaknem azt jelentették, hogy Horvátország elszakadhat a magyar szent koronától. Az is kétségtelen, hogy a horvátok sohase a maguk sérelmeit vagy kívánságait hangoztatták, hanem mindig csak az önálló magyar hadügy- és pénzügyminisztérium megszüntetését követelték. Ugyanezen az alapon ajánlotta a horvátokkal való egyezkedést az osztrák minisztérium is. Természetes, hogy Batthyány az egyiket is, a másikat is visszautasította.

Károlyi Árpád megállapítása szerint, ez az egész votumnak leggyalázatosabb fejezete; de a szerző nem hiszi, hogy Leuzendorf itt a maga lábán járt volna, hanem arra a meggyőződésre jut, hogy — bár nincs reá kézzelfogható bizonyíték — ezt a vádpontot a legfelsőbb körök sugallónak neki.

A következő vád az volt, hogy Batthyány nem állotta az útját egy egész sorozat, a bécsi kormánynak nagy kárt okozott adminisztratív intézkedésnek. Hangoztatta ugyan a hadbíró, hogy ezek a szabálytalanságok és törvénytelenések nem tartóztak Batthyány szoroson vett ügykörébe, de mert ő volt a miniszterelnök, neki kellett volna ezeket a túlkapásokat megakadályoznia.

Nagyon részletesen foglalkozik a votum azzal a váddal, amely Batthyány becsületébe is mélyen belevág, hogy tudniillik részes lett volna az októberi bécsi lázadás felidézésében s így Latour hadügyminiszter meggyilkolásában is. De bármennyire terhelő volt is ebben az ügyben gróf Széchenyi Pál, Meszlényi Lajos és gróf Wallis Mihály vallomása, a legszigorúbb vizsgálat se tudta megállapítani a miniszterelnök bűnös voltát; sőt teljesen alaptalannak bizonyult az a gyanú is, mintha a bécsi aulával és az ottani demokrata klubokkal egy vizen hajózva, pénzt osztogatott volna a forradalmároknak. Batthyány tehát csak közvetve, Fulszky Ferenc útján vétett, a hadbíró felfogása szerint súlyosan. Pulszky, mint államtitkár, herceg Esterházy Pál lemondása óta a király személye körüli magyar minisztérium ideiglenes vezetője volt s Batthyány őszinte kijelentése szerint, nem úgy töltötte be államtitkári tisztét, mint ahogyan kötelessége lett volna. Pulszky maga se tagadta, hogy a Jellachich megsegítésére szánt gránátosokat leitatta s az aula éretlen diákjait is felhasználta eszközül; így hát nem volt egészen alaptalan a bécsi körök meggyőződése, hogy az októberi lázadás kirobbantásában a bécsi magyar minisztérium is közbejátszott, hiszen Pulszky már szeptemberben lámpára való akasztással fenyegette Doblhoff osztrák belügyminisztert.

A hetedik vádpont szerint Batthyány — az országot a haditörvények uralma alá vető október 3-1 királyi leirat után — beállott nemzetőrnek, holott mint egykori cs. kir. tiszt, kilépésekor térítvényt írt alá, amelyben arra kötelezte magát, hogy királyának ellenségeit nem fogja támogatni.

Nagyon súlyos volt az a vád is, hogy Batthyány, egy a sajtóban is közzétett levele szerint, felkelésre és ellenállásra hívta fel az országot, királya ellen. Ez az a bizonyos „hegyfalusi levél”, amelynek igen különös a története.

Batthyány 1848 október 10-én lováról lebukva, jobb kezét törte s lázas állapotban feküdt Hegyfaluban. Akkor már, sőt korábban is, a legpiszkosabb rágalmak keringtek róla a pesti radikális sajtóban, azt hirdetve, hogy Batthyány ellenforradalmi minisztériumot szervez s a császártól csapatokat kér, hogy azok élén helyreállítsa a régi rendet Magyarországon.

A képzelhető legdurvább hangú cikkekben meghurcolt Batthyány elhatározta, hogy levelet ír egyik legjobb barátjának, Bezerédj Istvánnak, amelyben kiönti minden keserűségét az őt ért rágalmak miatt s

egszersmind igazolja eddigi eljárásának és viselkedésének becsületes voltát. De, mert törött kezével nem tudott írni, magához kérte a fiatal nyögéri plébánost, Königmayert s azzal íratta meg a mondani-valóját. Nem diktálta a levelet, hanem csak főbb vonásaiban vázolta, hogy mi legyen benne. Königmayer a maga ízlése szerint kicifrázott levelet fel se olvasta a betegnek, hanem azonnal továbbította Bezerédjnek, aki még október 16-a előtt meg is kapta. Tartalmát többekkel közölte, sőt jónak látta, hogy az egész levél megjelenjék az újságban. Tudta azt is, hogy Kossuthék háta mögött, de tőlük függetlenül, a legféktelenebb izgatás folyik Batthyány ellen. Ezt akarta tehát elnémitani, azzal, hogy a levelet többféle változtatással átadta Kossuth Hírlapjának, ahol az október 18-án meg is jelent, majd másnap — német fordításban — a Pesther Zeitung is közölte.

Ebben az erősen átformált levélben csakugyan volt egynéhány olyan frázis, amelybe a hadbíró belekapaszkodhatott. Batthyány azzal védekezett, hogy ezt a levelet nem ő írta, sőt nem is diktálta; mások módosították és formálták át. Az eredeti levél nem került elő s a hadbíró, főként Rohonczy Ignác cs. kir. kerületi főbiztos terhelő vallomása után, nem hitt a vádlottnak s a többivel együtt ezt a vádpontot is változatlanul fenntartotta.

Végül legutoljára, kilencedik pontként, azt olvasta Leuzendorf Batthyányra, hogy újból tagja lett az országgyűlésnek, holott azt a király feloszlatta. Károlyi Árpád vélekedése szerint, ennek a vádnak hangoztatása is felsőbb helyről jött intésre történt. Erősen kiemeli ugyan a „votum“, hogy Batthyány békítő és kiegyenlítő szándékkal lojálisán viselkedett az országgyűlésen; de mégse lett volna szabad beállania oda, ahol jót már nem tehetett.

A hadbíró, a vádpontok felsorolása és mérlegelése után, abban foglalta össze véleményét, hogy Batthyány, a Hadicikkek 5. §-a és a Mária Terézia-féle büntető perrendtartás 61. cikke értelmében, a felségárulás bűnét követte el. Ennek büntetése pedig csak kötél általi halál lehet. Azután azt okolta meg, hogy miért kellett Batthyány ügyét haditörvényszék elé utalni.

Károlyi Árpád tárgyilagosan állapítja meg azt is, hogy Leuzendorf összefoglalta a votumban mindazt, ami Batthyány mentségére szolgálhatott s ebben a részben nagyon lelkiismeretes védőnek bizonyult. Annál ellenszenvesebben hangzik a terhelő körülmények felsorolása, melyek szerint a vádlott viselkedése éppen az ellenkezőjét bizonyítja annak, amit kihallgatásakor mindig állított: hogy mindvégig hűséges embere volt az uralkodóháznak s hogy nem akarta a pragmática sanctio megsértésével s az államszerkezet erőszakos megváltoztatásával a Monarchiát megbomlasztani.

Mivel pedig Haynau 1849 július i-i győri kiáltványának melléklete azt rendeli, hogy a felségárulás címén elítélteknek minden vagyonát is el kell kobozni: a javaslat úgy szólott, hogy gróf Batthyány Lajos, felségárulás büntette miatt, vagyona elkobzásán kívül, kötél általi halállal bűnhődjék.

A haditörvényszék egyhangúan elfogadta a hadbíró javaslatát, amelynek kegyetlen voltát csak az enyhítheti némileg, hogy Leuzen-

dorf akár Schwarzenbergtől, akár valamelyik feljebbvalójától intést kapott a legszigorúbb büntetés kiszabására; továbbá az is, hogy a hadbíró még aznap (augusztus 30-án) egy már előre elkészített kegyelmi ajánlatot terjesztett a legfőbb katonai törvényszék elé. Ebben különösen hangoztatta, hogy a nádor megtiltott kihallgatása a védelem legfontosabb elemétől fosztotta meg Batthyányt. Elég merészen azt is megjegyzi, hogy a bécsi kormány egyes eljárásai megmagyarázhatatlanok voltak.

Leuzendorf kegyelmi javaslatát a haditörvényszék emberséges elnöke, Pöck tábornok, teljesen magáévá tette s a haditörvényszék valamennyi tagja nemcsak elfogadta az indítványt, hanem a legmelegebb hangon kért kegyelmet az elítélt számára.

A kegyelem reménye nem is lett volna alaptalan, ha akkor még nem áll a hatalom tetőpontján Schwarzenberg és Haynau. De így már késő volt, mert se az egyiktől, se a másiktól nem lehetett irgalmat várni.

Haynaut különösen az böszítette végleg a magyarok ellen, hogy Görgey nem ő előtte, hanem gyűlölt vetélytársa, Paskievics előtt tette le a fegyvert s ráadásul az oroszok még azt is ajánlották neki, hogy kíméletesen bánják a foglyul esett magyar tisztekkel. Ezért írta Schönhals tábornoknak, hogy: „Élni fogok feltétlenül teljes hatalmammal, mert a király nevében korlátlan hatalommal vagyok felruházva. A lázadók fejait felakasztatom s a régi magyar törvények alapján minden vagyonukat elkoboztatom... Adósa vagyok ezzel a példaadással a világnak.“

De egyelőre várnia kellett vele, mert a cár, Konstantin nagyherceg és Paskievics, nemcsak Schwarzenbergnél, hanem a fiatal császárnál is közbejártak a magyar hadsereg vezéreinek érdekében. Fáradozásuknak volt is annyi foganatja, hogy az osztrák miniszterelnök sietve küldötte Haynauhoz gróf Grűnnét, a császár főhadsegédét, azzal a paranccsal, hogy további intézkedésig semmiféle halálos ítéletet ne hajtasson végre. Haynaut módfelett dühösítette ez a rendelkezés; hogy tehát mégis kielégíthesse bosszúvágyát, a polgári foglyokra vetette magát, akikhez az oroszoknak nem volt semmi közük. Augusztus 29-én kiadott egy rendeletet, amelyben közli, hogy Batthyány ügyében ő fog dönteni. Egyszersmind futárja útján erőszakosan követelte Bécsben, hogy a reávonatkozó pöriratokkal együtt szolgáltatassák ki neki Batthyányt.

Gróf Gyulai hadügyminiszter, anélkül, hogy a minisztertanácsot megkérdezte volna, szeptember 3-án utasította a katonai feljebbviteli törvényszéket, hogy küldje le a vizsgálati iratokat Haynauanak, az ítélet megerősítése végett. Hiába hivatkozott Leuzendorf arra a jogszabályra, hogy az Olmützben elítélt fogoly nem tartozhatik a magyarországi főparancsnok joghatósága alá; Haynau durván leszidta, sőt fogságba is akarta vettetni.

Mihelyt Haynau kezébe került Batthyány ügye, elhalványult a kegyelem reménye is, mert a „bresciai hiéna“ valósággal tiltakozott a fiatal uralkodónál hatalmának megnyirbálása ellen. A császár, Schmerling igazságügyminiszter javaslatára, minisztertanács elé vitte a dolgot. Itt úgy döntöttek, hogy semmiféle halálos ítéletet nem szabad

végrehajtani, ha be nem jelentették s a minisztertanács jóvá nem hagyta. De a legfőbb katonai körök úgy vélték, hogy nem lehet Haynau kezéből ilyenmódon kicsavarni azt a hatalmat, amelyet az uralkodó önként ruházott előbb reá. Meg kell tehát a táborszernagy hozzájárulását nyerni. Schwarzenberget, aki maga is altábornagy volt s így a hadsereggel együtt érzett, hosszabb ide-oda ingadozás után meggyőzte ez az okoskodás. Megszerezte Ferenc József beleegyezését, hogy Haynaut ebben az ügyben Bécsbe hívhassa. Minisztertársainak nem is szólt róla.

Haynau tehát szeptember 7-én felrándult Bécsbe, de eszéágában se volt, hogy meghátráljon. Kijelentette, hogy ha az uralkodó őt felmenti állásától, akkor utódja jogait meg lehet üyetenképpen csonkítani, de az övét nem. Schwarzenberg örömet hajlott Haynau szavára s most még csak minisztertársait kellett a maga véleményére hangolnia. Ez is sikerült, mert a halálbüntetés korlátozásáról szóló részt törölték az augusztus 31-i jegyzőkönyvből és Schmerling azt írta helyébe, hogy minden végrehajtott halálos ítéletet be kell Bécsben esetről-esetre jelenteni. Haynau győzött; az ő kénye-kedvétől függött tehát, hogy kit akasztasson fel, kit lövessen föbe

Arra a kérdésre: vájjon nem érzett-e lelkipurdalást Schmerling, mikor ezt a módosítást végrehajtotta, Károlyi Árpád tagadóan válaszol. De — mint írja — „ha Schmerlingnél nyoma sincs a lelki tusának, okunk van bizonyosra fognunk ezt a fiatal császárnál, mielőtt a Schmerling által megkorrigált minisztertanács-i jegyzőkönyvet tudomásul vette. Mert nem akarta; hanem két álló hétig habozott ezt megtenni. Akár az orosz, francia és angol közbejárás volt e habozás oka, akár a jóleső szuverén gondolat, hogy az augusztus 31-i miniszteri javaslat szerint neki maradván meg a döntés joga, amikor jónak látja, kegyelmet gyakorolhat: a habozás becsületére válik. De ezt az érzést, ezt a gondolatot végre is elnyomta, nem a minisztériumára való tekintet, hanem az a borzasztó súly, amellyel a gyermekuralkodó lelkére Schwarzenberg démoni befolyása és egy egész, dühtől, megsértett büszkeségtől, megbántott hiúságtól égő, vért és korbácsot sürgető szoldateszka követelése nehezedett.“

Szeptember 22-én tudomásul vette a minisztertanács módosított javaslatát s ezzel Batthyány Lajos sorsa is Haynau kezébe jutott.

KÁROLYI ÁRPÁDNAK a történetírás terén szerzett s a tudományos világban általánosan elismert nagy érdemei, nem szorulnak hétköznapi olcsó magasztalásra. Annyit azonban mégis meg kell említenünk, hogy Batthyány Lajos pörének története nem juthatott volna az Övénél jobb kézbe, mert senki se lehetett nálánál hivatottabb arra, hogy ennek az ügynek minden részletét feltárja és tisztázza. Az ő nagy tekintélye a legalkalmasabb arra, hogy eloszlassa azt a sok tévedést, ami akár tájékozatlanságból, akár elfogultságból, de valahogyan mégis csak belejutott a hazai és külföldi történetírók műveibe. Már csak ezért is nagyon kívánatos volt, hogy ebben a sokat vitatott kérdésben is legyen valahára világhosság. „És lón világhosság.“

GYALÓKAY JENŐ

NEMZET ÉS DINASZTIA SZAKÍTÁSA 1848-BAN

KINEVEZTETÉSÉNEK időpontjától (március 17.) szeptember 4-ig, azaz Jellasics bánnak állásába és hatalmába királyi szóval történt visszahelyezéséig Batthyány Lajos gróf alkotmányos rojalizmusa és közvetítő és kiegyenlítő fáradozása nem volt éppen reménytelen. Az átalakulás következtében potenciális helyzetükből kimozduló bomlasztó és aktivitásukban többé alig feszélyezhető erők ugyan emberfeletti problémák terhét hárították a Batthyány-kormányra. Pénz nélkül, kiürült államkincstárral, megfelelő és megbízható karhatalmi erők híján, a legfelsőbb bizalom nélkül, egy olyan hivatali apparátussal, amelynek közegei közömbös vagy éppen ellenséges érzésekkel voltak eltelve a dolgok új rendje iránt, a kormányférfiak között lappangó elvi, taktikai és személyi ellentétek a legsúlyosabb megpróbáltatásoknak tették volna ki amúgy is Batthyány vállalkozását, ha útját nem állotta volna az Ausztriával közösnek elismert ügyek tisztázatlansága és rendezetlensége is, s a nemzetiségi kérdés, illetve annak kezdettől fogva közjogilag és történetileg legérettebb variánsa, a horvát kérdés. Az a nagy személyiségekből álló kormány, amely április derekán a helytartótanács, az udvari kancellária és a kamara ügykörét átvette, a negyvennyolcas átalakulás gazdasági, szociális, közművelődési és pénzügyi reformterveinek megvalósítására érett és megfontolt kísérleteket nem is tehetett. Hatalomrajutásának első percétől fogva minden figyelmét és erélyét lekötötték azok az alapvető, nemzeti és állami létünket ostromló politikai kérdések, amelyeknek fölvetése, megoldása vagy mellőzése nem az ő hatáskörükbe vagy felelősségük szférájába tartozott csupán. Ha még homokba fűrt fejjel akarták volna is elszabotálni ezeket a kérdéseket és hagyni, hogy a nagy nemzeti mámor szénsavainak elpárolgása után az érdekelt tényezők higgadtabb lelkiállapotában nyúljanak a problémák táfgyilagosabb és tüzetesebb munkálásához: csak a kezelés és a megoldás tárgyi nehézségei szaporodnak az elfecsérelt idővel. Bármily jóindulattal és őszinteséggel hívogatták is a nemzetiségeket az új jogrend terített asztalához, s bármily önzetlenséggel és önmérséklettel vették volna is revízió alá az uralkodóosztály és az uralkodófaj évszázados előítéleteit és beidegzettségét: a nemzetiségek értelmisége a kultúr-nacionalizmus ártatlan szellemi rezgелődéseiből, valamivel később, mint a magyar, de szintén eljutott a politikai nacionalizmus fokáig, addig, ahol már tehernek érezte a rendi uralom nehéz díszmagyarját, hát még azt az újat, amely demokratikus s liberális arculatban jelentette magát előtte.

Magyar részről, főleg a Széchenyi irányát osztó kormányférfiak részéről nem hiányzott a kompromisszumra való készség, a reálpolitikai óvatosság és gondosság ezekkel a szláv-román aspirációkkal szemben. Mihelyt azonban ezek a magyar állam létét tagadták és a nemzeti terület egységének megbontására spekuláltak, az új korszak nacionalizmusa nem lehetett türelmesebb és engedékenyebb a barokk és a restaurációs korszak államférfiainak úgynevezett nacionalizmusánál és kénytelen volt védekező és elutasító álláspontot elfoglalni azokkal az igényekkel és ambíciókkal szemben, amelyeket a nemzetségek szellemi és politikai vezérkara éppen a demokrácia és a liberalizmus nevében szegezett az új rendszer mellé. Mit ért és mit érhetett Batthyány, Deák és Széchenyi minden heroikus igyekezete, mikor Kolowrat elővigyázatos gondoskodásában már készen kapták Jellasicsot a horvát bán székén és vele az illír mozgalom bérbeszegődését és kisajátítását a negyvennyolcas rendszer ellen. Ez volt a hurok, amelyet Batthyányék nyakába vetettek. Láthatatlan vége az aulikus politika kezében. Szorosabban lehetett fogni, vagy tágabba eresztetni, ahogy az áldozat makacskodik, vagy szelídülni kezd. A félreszorított magyar ókonzervatívok mindegyike se bírta néma méltósággal viselni az otium kényszerűségét.

Jellasics április 18-án bevonult Zágrábba, az új magyar kormánnyal nyomban megszakított minden összeköttetést, kihirdette az ostromállapotot, a magyarbarát párt vezető embereit kiűzte a társország területéről, a nádori intelmeket és rendreutasításokat félretette s összehívta a horvát tartománygyűlést s mintegy alkirályi szerepben tetszelgett az illír érzésektől áthatott horvát társadalom előtt. István főherceg nádor május 21-én minisztertanácsba vitte a horvát ügyet, ahol határozatba ment, hogy a nádor haladéktalanul induljon Innsbruckba s a királyi felségtől eszközöljön ki kéziratot, amely a bánt eltiltja a június 5-ikére tervezett horvát tartománygyűlés egybehívásától és őt törvényes hatáskörébe szorítja. A Ferenc Károly főherceg elnöklete alatt összeült koronatanács (május 28—29), amelyen nemhivatalos minőségben Doblhoff báró osztrák miniszter is megjelent, hosszabb vita után elhatározta, hogy a békés kiegyenlítés megkísértése céljából a király rendelje a tiroli fővárosba a magyar miniszterelnököt és a horvát bánt. Az udvari politika, amely az olaszországi viszonyok miatt se mert nyíltan állást foglalni a magyar-horvát viszályban, megkönnyebbülve fogadta el a nádornak ezt a javaslatát. Hogyne, mikor oly nehéz lett volna dönteni és az osztóigazság askétikus álláspontját képviselni azzal a szláv nemzeti hőssel szemben, aki legtitkosabb és legőszintébb intencióiknak volt a képviselője, aki minden léptéről hosszú tudósításokban és a hódolattól haldokló feliratokban számolt be az aulának. „Az óriási megbotránkozás, a hihetetlen ingerültség, amely a horvátokat és a határőrvidékieket eltölti — így írt Jellasics a koronatanács elnökének, Ferenc Károly főhercegnek —, midőn őket egy oly minisztérium alá akarják kényszeríteni, amely zavargásból született s csak zavargásból tarthatja fenn magát, le nem írható. Az ebből okvetetlenül beálló, talán helyrehozhatatlan bajokat csak úgy lehet elhárítani, ha a fejedelem megsemmisíti a magyar minisztériumnak

Horvát- és Szlavonországra vonatkozó minden intézkedését és ha egy rendeletet bocsát ki, amely a jelen állapotot mindaddig fenntartja, amíg a tartománygyűlés összeül és a horvát nép kívánságait előterjeszti ... Csak egyetlenegy kegyelmes szót kérek a fejedelemtől és jót állok a jó ügy diadaláért.“ A házi macska, aki oly hízelgőn tudott dorombolni gazdáinak térdén, felborzolt szőrrel a karmait is mutogatta egyúttal. Nem tudni, mi tett eredményesebb hatást az innsbrucki udvar idegeire, a délszláv szabadság idomítható oroszlánja-e vagy a pontosan célzott fenyegetés, hogy harmincezer granicsár harcol Radetzky hadseregében (igaz, húszezer magyarral együtt), mikor a kétfejű sas sebzett szárnyakkal darvadozott a veronai várnégyszögben a legnagyobb bizonytalanságban. Ferenc Károly főhercegnek tehát kapóra jött a nádor indítványa, amit még azzal toldott meg, s az értekezlet hozzá is járult, hogy a nádor által királyi biztosként kiküldött Hrabovszky altábornagy Horvátország és a Határőrvidék területén csak akkor kezdje meg utasításainak végrehajtását (Jellasics elmozdítását), ha netán a bán elmulasztaná teljesíteni azt a királyi parancsot, amely Batthyányval együtt Innsbruckba rendeli.

Batthyány lóhalálban sietett Innsbruckba (már június 5-ikére), akit azonban nem talált ott, az a bán volt. Maga helyett egy levelet küldött s a horvát tartománygyűlés megnyitására való hivatkozással kitért a szembesítés elől. Batthyány, az udvar mellett tartózkodó Esterházy és Zsedényi még további három napot vártak Jellasicsra. A királyi parancs tekintélyének csorbája nélkül azonban s a magyar viszonyokra való tekintettel Ferenc Károly főherceg se odázhatta el tovább az értekezletet, amely június 8-án összeült, hogy meghallgassa a magyar kormányfő előterjesztéseit és javaslatait. Batthyány higgadt és verhetetlen érvekkel bizonyította a bán megfenyítésének szükségét, s nyomban felolvasta azoknak a királyi leiratoknak a magyar minisztertanácsban megfogalmazott szövegét, amelyek Hrabovszkynak a június 3-ikára adott megbízatását érvényesítették s Horvátországhoz és a Határőrvidékhez intézett egyidejű királyi kiáltványokkal együtt szankcionálták. Szó se lehet tehát arról, amit utóbb vádként emeltek Batthyány ellen bizonyos aulikus és osztrák történetírók (Mailáth János, Helfert, Friedjung, stb.) s a későbbi főbenjáró perben az auditor is hangoztatta, hogy a magyar miniszterelnök „kicsalta“ a kéziratok elfogadtatását és aláírását a gyöngelméjű királytól. Ezek a manifesztumok nehéz viták és érett megfontolások eredményei voltak, s Ferenc Károly szavazatával jöttek létre. A későbbi bonyodalmak onnan eredtek, hogy a bán néhány nappal utóbb mégis megjelent a felség ideiglenes székhelyén, ahol engedelmes és alázatos viselkedésére való tekintetből is kitüntető figyelemmel fogadták a kegyencet, aki hajlandónak mutatkozott magát alávetni a törvénynek, következőleg nyílt elítélése és méltóságától való megfosztása az udvar előtt túlhaladott álláspontnak tűnt fel. Batthyány azonban, akit nem ért utói Esterházy futárja, hogy a június 10-iki manifesztumok hatálytalánítását közölje vele, a kötelességteljesítés szüárd öntudatával nyomtathatta ki ezeket az oly sorsdöntő királyi kiáltványokat június 18-án és 19-én a magyar és az osztrák hivatalos lapokban.

Károlyi Árpád, akinek művéből vesszük e fatális fordulatok rejtelmeinek elbeszélését és kutatói gondossággal való kibogozását¹, az összes lélektani és politikai hézagokat betöltő bizonyítékaival és okfejtéseivel tisztázza Batthyány kétségtelen jóhiszeműségét és jellemességét. A magyar miniszterelnök mit se tehetett arról, hogy az időközben visszavont kiáltványok közzétételével kínos helyzetbe sodorta az udvar, Jellasics tekintélyét a nyilvánosság előtt megsebezte, s utóbb saját koporsójához az első szegeket szolgáltatva. Tudott tény, hogy Batthyány a kiáltványok dacára is elfogadta később János főherceg közvetítését a magyar-horvát viszályban. Az se ismeretlen, hogy Bécsben Pulszky Ferenc jelenlétében személyes tárgyalásokat folytatott a lázadó magyar zászlósúrral (július 24). A bán programjában most már nem, illetve elsősorban nem az illír-párt követeléseit szerepelték, hanem a magyar minisztérium, azaz a negyvennyolcas alkotmány megcsonkítása, a had- és pénzügynek a császári kormányba való olvasztása, ha úgy tetszik, közös üggyé nyilvánítása. Batthyány büszkesége és erkölcsi heroizmusa sohase állott ki ennél súlyosabb próbát. Neki, a törvény emberének, a magyar állam képviselőjének, mint egyenrangú féllel kellett tárgyalnia a horvát vezérrel, akire hivatalos királyi pecsét égette a pártütés bélyegét, aki e pillanatban lázadó volt, drávántúli nyelven szabadsághős, aki eddig packázott a törvényes hatóságokkal és annyiszor megalázta a magyar kormány tekintélyét: ízlése, erkölcsi felfogása és önérzete, sőt reálpolitikai ítélete ellenére is kiűriteni az utolsó cseppig a kötelelességteljesítés keserű poharát, ez még olyan nemes és önzetlen egyéniség részére is kétségbeejtő vállalkozás volt, mint Batthyány, aki négy hónap óta oly emberfeletti erővel viaskodott a vak végzettség árnyaival. „Ne vesd meg kérését, tanácsát egy becsületes öreg embernek — írta neki Széchenyi e napokban, fejtegetve a horvát-magyar kiegyenlítés szükségét, — és kívánom, hogy mint győztes pacifikátor tért vissza Becsből.“

Károlyi Árpád közvetett bizonyítékok alapján valószínűsíti, hogy az ismert találkozáson kívül Batthyánynak még egy bizalmas beszélgetése volt Jellasicscsal, amelyről eddig tudomással nem bírtunk, s amelyben a lett bánt a magára vállalt szerepben az ő békés ajánlatai, a két ország közös múltjára való utalásai annyira megingatták, hogy az teljes készségét fejezte ki a megegyezésre. Július 31-én Pestre visszatértekor bécsi útjáról kartársainak jelentést téve, Batthyány jókedvvel azt mondta: „A horvátokkal nem lesz bajunk, Jellasics igen kellemes ember, kész velünk kezét fogni, a szerbeket magukra hagyni; de bajunk lesz a bécsi németekkel.“ Hogy az ellenforradalom kardját kiüsse az udvar és a császári kormány kezéből, hosszú és beható eszmecsere után a magyar kabinet elhatározta, hogy Deákkal és Szemerével törvényjavaslatot dolgoztat ki, amely a bán alá rendeli Horvátország és a Határőrvidék kormányzatát, horvát államtitkárt állít a felség melletti magyar miniszter oldalára, horvát osztályfőnökök kerülnek a gazdasági miniszterek mellé, tárcanélküli horvát minisztert nevez ki a budapesti kormányba, kimondja a horvát nyelv hivatalos

¹ Némethújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre, a Magyar Történelmi Társulat kiadása 1932, két kötet.

használatát a társország területén és azt, hogy a magyar országgyűlés had-, kül-, pénz- és kereskedelmi téren csak a horvát képviselők hozzájárulásával alkothat érvényes törvényeket (augusztus 25). Sőt a legvégsőre is elhatározta magát a magyar kabinet. Az augusztus 27-i minisztertanács jegyzőkönyvbe foglalta, hogy „ha ezen az alapon a kiegyenlítés meg nem történhetik, azon esetben az elválásra és ennek folytán a pusztá szövetségi viszony elfogadására is rááll, fenntartván Fiume s a magyar tengerpart birtokát s az azzali szabad közlekedés biztosítását.“

Hz ajánlat megfontolásának pontján kellett eldölnie a kérdésnek, hogy Jellasics csakugyan horvát nemzeti hős-e, aki hazájának érdekeiért nyúlt fegyverhez, vagy egyszerű politikai kalandor, mercenáriusa az ellenforradalmi akciónak, amelyet a katonai párt, a reakciós irányban átszervezett bécsi kormány és a magyar ókonzervatívok szövetsége indított a negyvennyolcas törvények lerombolására és a Batthyány-kormány megbuktatására. Ha Jellasics hajlik a magyar ajánlatra és beszünteti ellenségeskedését, akkor Batthyáynak mégis sikerül előbb-utóbb az általa szervezett önkéntes zászlóaljakkal és a királyi csapatokkal eltaposni a komitácsi háborút a Bácska és a Bácska területén, keresztülviheti álláspontját az olaszországi segély tárgyában, úrrá válhat a magyar túlzókon és törvényes mederbe préselheti az Ausztriával függő közös kérdések megoldását. Ez a lehetőség megdöbbentette az új rend belső és külső ellenségeit. Latour gróf császári hadügyminiszter tehát folyósítja haladéktalanul a kért anyagi segítséget a horvát fölkelés részére, az osztrák kormány augusztus 31-iki memorandumával nyíltan szembehelyezkedik a negyvennyolcas statusquo-val s maguk a magyar ókonzervatívok tüzelik a királyt és a bánt, hogy az előbbi ne túrje a szent korona testének az aug. 27-iki magyar állásponttal megsértett integritása nevében a horvát-magyar paktumot, az utóbbi pedig ünnepélyesen, a magyar kormány megkérdezése nélkül visszahelyeztetvén báni méltóságába (szept. 4.), nyomban lépje át a Drávát és ugrassza széjjel a budapesti Advokatenwirtschaftot.

így robbannak ki a szeptemberi válság különböző fázisai. A magyar kormány siettetti, illetve a magyar országgyűlés királyi szentesítés nélkül végrehajtja a júl. n-én megszavazott újoncozásí és pénzügyi javaslatokat, miután időközben a nádorra ruházott királyi helytartói hatalmat Bécsből hatályon kívül helyezték. Az országgyűlés a július n-én megajánlott negyvenkét millió forint hitelműveleti felhatalmazást Kossuthnak és Duscheknek pontosabb számítása alapján augusztus 24-én hatvanegy millióra emelte fel. Minthogy a teljes pénztelenség a rác és a horvát zavargások miatt a kormány részére tarthatatlan helyzetet teremtett, a törvényjavaslat szentesítésére vonatkozó királyi aláírás pedig késett, a magyar pénzügyminiszter alkotmányjogi szempontból menthetetlen lépésre kényszerült, amikor szeptember 6-án a Bécsben tartózkodó Batthyány tudta nélkül forgalomba hozta az ötförintos államjegyeket, amit a Ház többsége szeptember 11-én tudomásul vett ugyan s szeptember 12-iki ülésében jóváhagyott, „addig is, míg az ország szükségeinek fedezése végetti hitelnújtás iránt alkotott törvénycikk öfelsége által szentesítettnek“. Batthyány

ekkor már lemondott állapotban volt — a Jellacsicsot rehabilitáló királyi kézirat miatt. Új megbízatását csak 14-én kapta, amikor az ötforintos államjegyek már elfogadott fizetési eszközként szerepeltek anélkül, hogy a törvényellenes cselekedetért a maga személyében a legkisebb szemrehányásban vagy dorgálásban részesült volna. Éppü kisiklás volt a szigorú törvényesség vágányairól, amikor királyi szentesítés nélkül az országgyűlés által megajánlott újoncozást Szemere végrehajtotta (augusztus 29), eleinte az országban szokásos toborozás útján, később besorozással, ami szintén a felségjogok uzurpálása, azaz forradalmi cselekedet volt. A szerb és a horvát támadás azonban a kormány körmére égett. Egyre nagyobb befolyásra tettek szert a pesti klubok, a hazafias szertelenségek, a Batthyányi erélytelenséggel vádoló zeloták, akiknek malmára hajtották a vizet az udvari politika ingadozásai s az egyre nyersebben és kihívóbb formában felszínre bukkanó ellenforradalmi erők és nemzetiségi aspirációk. A dura necessitas elsöpörte az alkotmányos töprengők aggodalmait. „Helyzetemet ismerte a felség, — fakadt ki a keserűség utóbb a vádlott Batthyány szájából — tudta, hogy népszerűségemet és életemet kockáztattam ama nehéz napokban, a királyi tekintély fenntartásáért; a felségnek be kellett látnia, mint kényszerültem lépésről-lépésre egyben és másban a körülmények nyomásának engedni; a felség igénybevette önmegtagadásomat; teljes lehetetlenségnek tartom azért még csak föltenni is azt, hogy a fejedelem most bűnül rója fel azokat a lépéseket, amelyeket én odaadásomban az ország védelme s a törvényesség ronsainak fenntartása érdekében tettem... egy felfordult világ közepe.” Közben ugyanis a horvát csapatok a Dunántúl keleti részén ellenállás nélkül közeledtek az ország szíve felé. A kormány Kossuth indítványára a nádor-főherceget mint az ország főkapitányát állítja a magyar sereg élére, amely lépésről-lépésre hátrált Jellacsics elől. Az udvar megrémült arra a gondolatra, hogy a császári Ház egy tagja lesz engaeálva az összetűzésben. Titokban tehát visszaparancsolja a nádort és félreállításra kényszeríti. Mielőtt István főherceg eltávozott volna a fővárosból, a Batthyányval való utolsó találkozásának hatása alatt megérlelődik benne az az elhatározás, hogy még egy utolsó kísérletet tesz az osztrák kormánynál és az udvarnál a fegyveres összecsapás elhárítására.

Maga a császári kormány (Wessenberg) is megriadt a szlavizmus hatalmas előretörésétől (az új Reichsrat szláv többségű volt), a bécsi németek magyarbarát tüntetéseitől (szeptember 19), a fejedelmi szöszegések anarchiájától s komolyan tartott attól a veszedelemtől, hogy a magyarországi konfliktus gyeptüzei átcsapnak a Lajtán is. A magyar konzervatívok látva Jellacsics előhaladása következtében a centralista és abszolutista elemek felkunkorodását, befolyásukat most szintén Jellacsics hatalmának megnyirbálása érdekében vetették latba. Az osztrák kabinet szeptember 21. és 23-iki fölterjesztéseinek, a magyar konzervatívok föllépésének és István főherceg kétségbeesett erőfeszítéseinek együttes eredménye volt Lamberg Ferenc grófnak főhadparancsnokká és teljhatalmú királyi biztossá történt kinevezése. „Csak kevesen voltak és ezek is visszavonultak, akik a közláz epidémiá-

jában is megértették, — úgymond Károlyi Árpád — hogy Lamberg kiküldetése egyenlő a bán hatalmának óvatos és szépszerű, de biztos megtörésével; hogy a manifesztum (tudniillik Lambergnek teljhatalommal való felruházása) szépszerével kihúzza a gyékényt a prepotens Jellasics lábai alól, hogy a manifesztum egy békejobb, amelyet a király a félreértések kiküszöbölése és az ellentétek kiegyenlítése céljából nyújt a nemzetnek.“ Igaz, hogy a Lamberg-féle felhatalmazás okiratán formahiba esett, amikor miniszteri ellenjegyzés nélkül kibocsátották. Batthyány ugyanis nem volt kéznél. Lamberg kiküldetése viszont égető sürgősségűvé vált, hiszen a bán már Székesfehérváron táborozott, minden percben várható volt a fegyveres összetűzés. Batthyány abban a hiszemben, hogy Lamberg egyenest Fejérvámak veszi útját, a magyar táborba sietett a fővárosból & ott várakozott, hogy ellenjegyzésével ellássa és formailag is alkotmányossá tegye a legfelsőbb kéziratot. Lamberg azonban Pestre utazott, hogy az országgyűlésnek bemutassa felhatalmazását és kikérje Batthyány ellenjegyzését. Noha a sukorói magyar táborba induló Batthyány Pázmándynak, a képviselőház elnökének ígéretét vette, hogy távollétében az országgyűlés semmiféle határozatot nem hoz, a szélsőbal és az utca szorongatására és zajongására ez szeptember 27-én mégis éjjeli ülést hívott össze, amely törvénytelennek nyilvánította a Lamberg-féle királyi kéziratot és amelynek egyenes következése gyanánt másnap délelőtt a pesti csőcselék meggyilkolta a magyar származású tábornokot. Ezzel a, csak az akkori napok hisztériájából érthető országgyűlési határozattal és bestiális gyilkossággal metszették el a békés kiegyenlítés utolsó fonálát. Az országgyűlést igazolhatja talán a formai jogsérelem, amelyet a kiküldetés haladéktalan teljesítésének motívuma indokolt, nem pedig a törvény szándékos lábbaltiprásának gondolata. Pesten, alig tíz mérföldnyire Jellasics csapatainak életől, a politikusok idegei végképp felmondták a szolgálatot. Pedig ha egy kicsit is birtokában lettek volna mérlegelő és emlékező tehetségüknek, eszükbe juthatott volna, hogy a horvát mozgalommal szemben jogforrásnak elismert június 10-iki királyi kéziratok se voltak ellenjegyezve, mégse vontak kétségbe senki érvényüket és tekintélyüket. Végére is az az országgyűlés, amely maga is súlyos formasértéseket ejtett az alkotmányosságon, amikor királyi szentesítés nélkül végrehajtatta az ujoncozásról és a hitelműveletről alkotott törvénycikkeket, legkevésbé ülhett oly magas paripára Lamberg felhatalmazásának alaki defektusa miatt. A Lamberg szívét átjáró tör véget vetett Batthyány tragikus erőfeszítéseinek is, amelyek arra irányultak, hogy a feltarajló hullámokat a törvény szigorúval csöndesítse le. Az egyetlen ember, aki még útját állotta a forradalmi és az ellenforradalmi erők tajtékzó örvényének, eltűnt a porondról s vele az az emberfeletti önfeláldozás, amely félesztendő óta saját testével fogta fel az egymás hibáiból oly végzetes hatalommá fejlődött szélsőségek és felelőtlenségek eszelős parittyázásait a törvényesség ellen. Batthyány — mint Károlyi műve után Szekfű imént megjelent Tizenkilencedik Századjában jellemzi az első magyar miniszterelnök alakjában Széchenyi szellemi és politikai eszméjének tragikumát — felörlődött az uralkodóház és a nemzet közti közvetítés missziójának

zúzókövei között. Elbukott abban a törekvésben, amelyet szerencsésebb utódja, az idősebb Andrassy, Deák oldalán sikerre vitt: annak felismerésében és azon felismerés következményeinek levonásában, hogy a negyvennyolcas törvényalkotás nem szüntette meg a *pragmatica sanctio*nban kimondott sarkalatos közösséget Ausztriával s hogy az uralkodó személyének közösségén kívül ez az alaptörvény a reálpolitikai unió bizonyos elemeit is beiktatta az osztrák-magyar viszonyba. Batthyány letűntével végleg felragyog Jellasics csillaga. Az október 3-iki királyi manifesztum, Lamberg megglincselésének közvetlen eredménye, a bánt felruházta mindazon jogokkal és hatalmi kiváltságokkal, amelyeket a megölt császári altábornagy azért kapott, hogy véget vessen a magyar-horvát viszálynak és a nemzetiségi konfliktusnak.

Amíg a magyar ügyek eljutottak ideig, azaz az egymást kizáró álláspontok teljes összeütközéséig, a törvényességnek az a palástja, amelyet hol a királyi felség, hol az országgyűlés öltött magára, hónapokig tartó vitáik alatt: már rongyokban lógott testükön. A negyvennyolcas országgyűlést megnyitó trónbeszéd, amelyet a király képében a nádor olvasott fel, a *pragmatica sanctio* értelmében katonai segítséget kért a nemzettől a piemonti háborúra való hivatkozással, amit előzőleg Batthyány meg is ígért, még akkor, midőn a június 10-i kéziratokért hadakozott Innsbruckban. A királyi kívánság törvényességéhez szó sem férhetett. Ezt még azok is elismerték, akik — mint Kossuth és a Nyári—Teleki—Madarász-féle ellenzék — a segílyt elleneztek, vagy annak megadását húzni-halasztani akarták. Az olasz segíly körül támadt bonyodalmakat már eddig is ismertük Kemény és Kovács Lajos emlékirataiból. Azt is tudtuk, hogy Kossuth sokáig ingadozott a Batthyány—Széchenyi—Deák—Eötvös föltétien megajánló és Szemeréék, illetve Nyáry—Madarászek elutasító álláspontja között. Az se kétséges, hogy a Habsburg-nagyhatalomnak megrendült katonai pozíciója ezt a magyar támogatást megokoltta és sürgőssé tette. A magyar ellenzék — mint már történetünk folyamán nem egyszer — prédájául esett bizonyos érzelmi elfogultságoknak és előítéleteknek. Ne tévesszük szemünk elől azt a tényt sem, hogy a budapesti politika a márciusi „fogalomzavaró“ események után telítve volt egy rakás olyan elemmel, amely a reálpolitikai megfontolástól elrugaszkodva, mintegy a lelki megszállottság állapotában hipnotizálta a közvéleményt, az utcát és a sajtót. A magyar klubok és kávéházi asztaltársaságok kapcsolatban állottak a demokratikus bécsi mozgalmak korifeusaival, egzaltádóival és főkolomposaival, a szabadkőművespáholyokkal, amelyek a Franc Marjonnerie láthatatlan alagútjain keresztül közvetítették Pestre a mazzinizmus izzó forradalmiságát és a Louis Blanc és a Ledru—Rollin-féle kozmopolita és szocialista elveket. A milánói forradalmárok a *cinque giomata* után latinnyelvű kiáltvánnyal fordultak a magyar közönséghez, amelyben az olasz-magyar testvériség és sorsközösség emlékeit idézték fel és hozták velük sebesebb lüketésbe a magyar vérkeringést. „Frangite jugum et surgite!“ — olvashatjuk e bombasztikus kiáltványok visszatérő szózatait Pálffy Albert lapjában. Ettől eltekintve azonban bizonyos reális aggodalmak is szóltak az olasz segíly ellen. Az ország lángokban állott. A horvát

Vendée felől egyre baljósabb szelek fújdogáltak. A császári hadsereg idegen részén, főleg a tisztikaron már kezdtek kiütközni a *collisio officiorum* tünetei, az a jelenség, — mint Görgey írta emlékirataiban — amikor a katonák a vak engedelmesség nyilegyenes útjáról eltévelyegtek az okoskodó engedelmesség kanyargó ösvényeire. Mi lesz az országgal, mi történik a Délvidéken és Erdélyben, ha a magyar katonaságot Olaszországba vezénylik s a július n-én megszavazott újoncokat is Lombardiába indítják. Hasztalan próbálta Széchenyi megnyerni a baloldali politikusokat egy második Moriamur-jelenetre, hogy az uralkodóház lássa: nincs a veszedelemben hívebb népe a magyarnál, hogy azután hatalmának súlypontját Budára helyezze. Hasztalan érvelt a megtért régi barát, Wesselényi is, hogy az uralkodóház jóindulata a magyar ügyben többet ér százezer katonánál.

A kabinetben dülő ellentétekből július 5-én megszületett a felemás határozat. A magyar kormány sajnálkozik, hogy a háború nem ért véget az olasz földön, mindazonáltal érzi a *pragmatica* sanctióból eredő kötelességet a küllellenség elleni harcban való részvételre, és ha a magyar korona területén helyreáll a béke, meg is fog felelni kötelezettségének. Július 20-án és 21-én zajlott le a képviselőházban a válaszfelirati vita. Kossuth, mint a kabinet szónoka és a minisztertanácsi megállapodás tolmácsa, messze elhajolva a hivatalos szövegtől, az ellenzéki szónokok lelkes beszédeinek hatása alatt azzal toldotta meg bámulatos rögtönzéseinek egyikével a kormánynak amúgy is kertelő, feltételekhez szabott segélyajánlási indítványát, hogy amennyiben az olaszok nem lennének kielégíthetők a szabad alkotmánnyal, — ez még minisztertanácsi határozat volt — akkor a magyar minisztérium a felségnél megkísérli olyan stratégiai vonal kieszközlését, amely biztosítja Ausztriát. S csak ha ez az ajánlat is megghiúsulna az olaszok ellenszegülésén, akkor álljon be a *pragmatica* sanctióban foglalt védelmi kötelezettség esete a magyar nemzet részéről. Megjegyzendő, hogy ettől az egyoldalú szerződésbeli magyarozattól eltekintve, Kossuth álláspontja nemcsak a magyar közvélemény nagy rétegeinek felelt meg, de nagyjában kifejezte azt a hangulatot is, amely az olasz politikában a bécsi *haute finance* és bizonyos egyéb befolyásos körökben lábra kapott Radetzkynek Milánóból való kiszorítása és Palmerston erőteljes beavatkozása következtében. Hummelauer diplomáciai kiküldetése az angol udvarhoz alig tartalmazott kevesebb engedményt, mint aminőnek szükségéről Kossuth a magyar alsóházban kifejezést adott. Időközben Radetzky győzelmei (július 23—25) meghaladott, illetve elévült állásponttá tették az engedményt. Az agg tábornagy győzött, még pedig magyar segítség nélkül. Széchenyi jóslata bevált. A lassan magához térő Ausztria és a császári udvar tények alapján meríthette azt a benyomást, — ami delejtűje lett magyarországi politikájának — hogy a Batthyány-kormány szabotálta a védelmi kötelezettséget és megszegte a *pragmatica* sanctiót. Meg kell állapítani, hogy Irataiban maga Kossuth is elismerte és leleplezte taktikázásának valódi indítékait, amikor évtizedek távolságának lehültebb és kitisztultabb atmoszférájában azt írta, hogy az általa az ismertetett módon felajánlott és szinte lehetetlen feltételekhez szabott segélynyújtás annyi volt, mint a segély

megtagadása. „Ki tudja, — sóhajt fel az érdeemes historikus, akinek könyvéből ezeknek az adatoknak nagy részét vettük — nem másképpen fordul-e sorsunk, ha magunkért fáj a fejünk és nem a szárd királyért, aki ugyanekkor röpcédulákkal bujtogatta az ellene harcoló horvát határőröket, hogy menjenek haza és otthon verekedjenek az őket eltiporni akaró magyarsággal?“

Az olasz segélynyújtási formulában elkövetett hibára a magyar képviselőház ráduplázott augusztus 3-1 határozatával, amely kimondta, hogy ha Ausztria a frankfurti német birodalmi kormánnyal a német egység kérdése miatt háborúba keverednék, a dinasztia ne számítson Magyarország pártolására. Ez a nyilatkozat, amelyet utóbb a minisztertanács elutasított és megtagadott, s amely éppoly külpolitikai ábrándok kergetése volt (a frankfurti parlament radikális és poroszbarát pártjának rokonszenvhajhászása), mint aminő illúziók bordáin szövődött Kossuth július 21-i beszéde: kétségkívül a pragmatica sanctio alapelveibe ütközött. Az se vált a magyar politika egyenességének és őszinteségének előnyére, hogy Pulszky keresztlül a kormány bizalmasabb vonatkozásba került a bécsi radikalizmussal, a Studentvilággal és az osztrák proletariátussal, amely a Lajtán túli átalakulásban az erjesztő és a dinamikus elemet képviselte s amely nem volt ártatlan bizonyos köztársasági rezgődésekben sem. Pulszky ügyes, mozgékony és hasznos diplomata volt, aki egy nyereggel lovagolt két paripán. Megnyerte Esterházy bizalmát, ismerte és szolgálta Batthyány politikáját, de be volt avatva Kossuth külön kártyáiba is. Nem lehet tagadni, hogy Pulszky keze benne volt az október 6-i bécsi zendülésben. Utóbb persze boszorkányos tevékenységének minden ódiúmát Batthyány fejére zúdították, aki nem volt tudója Pulszky mindenféle fortélyának és praktikájának. A magyar főurat is utolérte a Gironde tragikuma, a középre préseltség helyzeti bűne, akit mind a két szélsőség megvádol és elrágalmaz, s akinek a maga morális hősiességével kell helyt állnia és kell majdan bűnhődnie ellenfelei hibáiért s magatartásának látszólag feloldhatatlan kétértelműségéért. Hasztalan küzdött és tusakodott azok ellen a szertelenségek ellen, amelyek csak akkor rohanhattak egymásra, ha eltávolítják az útból azt a személyiséget, akinek élete és működése nem engedte kiforni a pusztító szenvedélyeket, amelyek a magyarság kárára mindig akkor fojtották el a gondolkozásból, a törvényességből és az erős meggyőződésből fakadó politikát, mikor annak pajzsa alatt talán megmenthettük volna esendő létünket. Batthyány bukása azért nem személyes ügy, hanem időtlen magyar tragédia, mert irányzatában és összerokadásában történelmünk kétségbeejtő egyformasága ismétlődött meg. Károlyi Árpád műve perdöntő dokumentum e politika helyessége — s ha szabad ezt leírni —, elméleti realizmusa és életrealitása mellett, azonkívül e kiváló államférfi tündöklő erkölcsi és szellemi minősége mellett, amellyel ezt a politikát szolgálta s amelyért egy „premeditált Justizmord“ áldozata lett.

PETHŐ SÁNDOR

HÁBORÚ UTÁNI KÖZÉPÍTÉSZETÜNK STÍLUSA

M^{IÓTA} A VILÁG VILÁG, legméltóságtelejesebb művészetét, az építészetet a közösség fejlesztette naggyá, az borította virágba, vezette új utakra. A vallás, az uralkodói vagy állami hatalom emelte azokat a monumentális középületeket, melyeknek összessége egyúttal az építészet történetét jelenti s melyek mellett a magánosok kezdeményezései, bármily ragyogó ékköveket is termettek olykor, csak másodlagos szerephez jutottak. A luzori és karnaki templomtól kezdve az Akropolison és a Colosseumon át a rajnamenti dómokig, vagy a chartres-i székesegyházig az építészet históriája túlnyomóan oly állomásoknál pihen meg, melyeket stabil vagy ad hoc alakult közületek hívtak életre. Talán csak a renaissance és a barokk ízlés ideje engedett ebből a kizárólagosságból, az a kor, mely a magánosok palazzóinak és kastélyainak nagyobb művészettörténeti szerepet juttatott, mint elődei. A XIX. század elejétől kezdve a mérleg nyelve visszabillent, azt lehet mondani, ami jelentékeny épület azóta került tető alá, csaknem kizárólag középület: a történelmi stílusokat utánzó formanyelv mérföldkövei templomok, minisztériumok, múzeumok és színházak, tőzsdék és kórházak. Középületen kissé önkényes és tág értelmezéssel ezúttal azokat az alkotásokat értjük, melyek nem lakóhelyek, hanem általánosabb igényeket elégítenek ki. Nem állam és város építette valamennyit, gondoljunk a bankok, intézetek székházaira, az egyházi és pedagógiai célt szolgáló épületek egy részére, de annyi bizonyos, hogy az állami és városi, tehát hivatalos monumentumok nyújtották a legnagyobb feladatokat, ezek adták meg a városok jellegét s ingerelték utánzásukra a többieket. Nem véletlen, hogy külföldi képes újságok madártávlatú térképein Budapest helyén pars pro toto az Országház áll, az a monumentum, amely valamennyi közül a legtöbb pénzbe került s amelynél rendeltetése szerint pregnansabb középületet nem is lehet elképzelni.

A világháború befejezte óta a helyzet nem változott meg, sőt a köz- és magánépítkezések közötti ellentét még jobban kiéleződött. Magánosok e téren nem képesek nagyobb erő kifejtésre, a konjunktúra lázas éveit elmulasztották, a pauperitás pedig megghiúsította vágyaikat.

A monumentális építészetnek mindössze egy művelője maradt a porondon, az állam. Félő, hogy reá is hosszabb, kényszerű szünet vár, melynek folytán eddigi, évtizedes szereplése önálló fejezetként zárul le.

A hivatalos építészet háború utáni tevékenysége elérkezett az évadvégi mérleg elkészítéséhez, az elszámoláshoz. Mindannak, ami tartozik és követel rovatában fellelhető, fokozott jelentősége van, mert kívált-

ságos és szerencsés helyzeténél fogva ez a hivatalos művészet egyúttal az ország monumentális építőművészetét is jelentette.

Jelentette vagy jelenthette volna. Ami a munka ütemét illeti, abból semmi baj sem származott. Ha a századvégi Magyarország lázas építési iramával nem is tudott lépést tartani, — erre szükség sem volt — mennyiségileg nem hagyott kívánni valót. Nem szűkölködött nagyszabású feladatokban s azoknak egy része bízvást mérhető háború előtti mértékekkel, sőt egy közülük fejfel kiemelkedik, mert nemcsak rendkívüli arányú komplexum, hanem gyökeresen átalakította a neki helyet adó város képét. A szegedi templomtér ez, háború utáni építészetiünk legnagyobb méretű s tegyük hozzá, legszerencsésebb alkotása.

A szegedi templomtér gyakorlati feladata a szegedi egyetem természettudományi intézeteinek, a püspöki palotának és az egyházi intézményeknek együttes szállásadásán kívül elsősorban az volt, hogy a városnak új, díszes főteret teremtsen. Másik célja az volt, hogy méltóságteljes keretbe fogja az új Fogadalmi templomot s ez utóbbi cél részben stílusát is megszabta. A neoromán ízlésű, javarészt téglából épült Fogadalmi templom architektúrája megkövetelte, hogy az övező tér hasonló szellemet sugározzon. Az építész hálás, de nem egyszerű feladat elé állította.

Rerrich Béla, a templomtér korán elhunyt, kiváló mestere pályájának első felében sokat foglalkozott a kertművészettel. Már akkor megtanulhatta — hiszen a kertművészet és városrendezés a barokk ízlés láthatatlan hajszálcsoveivel van összekötve — a téralakításnak azokat a feltételeit és szabályait, minek oly nagy hasznát vette szegedi főművének megalkotásában. Noha a templomtér építészeti formanyelve az itáliai gótikus palazzók stílusát választotta mintául, ebből a stílusból maradéktalanul meg nem magyarázható. Alakításában a barokk kor eredményei és a modern formatörekvések egyaránt részt kértek.

A szegedi templomteret gyakran hasonlítják a velencei Szent Márk-térhez, amelyhez valóban sok rokonság fűzi. Elsősorban téglalap-alakja, árkádos kiképzése, zárt és udvarszerű volta az, ami a rokonságot szembetűnővé teszi. Azonos a templom és a tér egymáshoz való viszonya is, de a méretek kissé megváltoztak, a Fogadalmi templom hatalmas tornyaival jobban felüti fejét, mint a velencei székesegyház ősi, szürke kupolasora. Nem velencei mintára vall azonban az épületegységek egymástól elkülönített hangsúlyozása, a középrész és az U-alakú komplexumot oldalt lezáró szárnyak térbeli kiemelése, — ezek a részek alaprajzilag beljebb kerülnek és magasabbak is a többinél — melyek azt mutatják, hogy Rerrich Béla jól ismerte a barokk téralakítás hatásos és pompázatos fogásait. Óriási méretű feladatok megoldásánál a barokk művészet tanulságait lehetetlen figyelembe nem venni, amire frappáns példa Steindl Imre művészete, illetve az Országháza, melynek alaprajza tökéletesen barokk szerkezetű, szemben a gótikus felépítménnyel. Így Rerrichnek e téren hazai elődjei is akadtak.

Pusztán gótikus és barokk elemekből azonban nem magyarázható a szegedi templomtér. Maga az anyaga, a nemes klinker-tégla, kor-

ban közelebbi alkotásokat idéz emlékezetbe. Annak a széles gyűrűket vető megmozdulásnak, mely a tárgyias építészet nevét kapta, előfutárai, szívesen fordultak a téglához. A betonépítészethez vezető út első állomása a téglá felhasználása volt, mint érthető reakció a túltengő vakolatkultusz után. Hogy csak magyar példát idézzek, Lajta Bélának, a modern magyar építészet időrendben legelső mesterének java alkotásai, így főműve, a Vas-utcai kereskedelmi iskola, téglából épültek. De téglából jépült külföldön a betonépítészet első lázának csendesülte után több korszakos jelentőségű alkotás, így a német Fritz Höger jelentékeny épületei, vagy a háború utáni termés egyik legnépszerűbb gyöngyszeme, a stockholmi városháza. Nem véletlenül említettük éppen ezeket, mert kétségtelen, hogy eredményeikből Rerrich Béla sokat felhasznált a szegedi templomtér megformálásakor. Fritz Höger monumentális tégláépületein gyakran jelentkezik a falazással való játék, mely felbontja a hatalmas felületeket. A téglasorok fellazításával, csavarásával, tüskés kifalazásával szeszélyes éleket, játszi díszeket szór a az épületen, mint Rerrich, aki a templomtér árkádjait tartó pilléreket csipkézett és csavart, változatos formákban tervezte meg. A stockholmi városháza pedig archaikus bájával rokon vele, éppúgy szerencsés és tudatos vegyülékét mutatja a téglában elgondolt gótikus és modern elemeknek, mint a templomtér épületsora.

A történeti hangulat nagy ereje Rerrich Béla főművének. Később, mikor a térre már homály borult s csak a szobrokkal dúsan megakartott árkádok alól szűrődik ki a lámpák halovány fénye, a szemlélődő maga körül százados múlt varázsát érzi éledni. Mintha a törökdülés elkerülte volna ezt a nemes négyszöget, mintha néhány év előtt nem igénytelen, falusi barokktemplom állott volna azon a hepehupás földön, hol most tükörsima kőkockák simulnak egymásmellé. Nem a mi feladatunk megállapítani, hogy az ország pénzügyeinek állása mennyiben tette indokoltá az épületkomplexum tető alá hozatalát a művészi alkotás, a minőség szemszögéből nézve a kérdést, csak a produktum érdekelhet s nem annak eredői. Ebből a szempontból pedig nem kétséges, hogy érdemes volt megépíteni, s ezen túl meggyőződésünk, hogy Szeged, de általában a nagyobb alföldi centrumok városiasodása, öntudata s kultúrniszójának emelése tekintetében a szegedi templomtér nagy tett volt, amelynek ereje sokáig eleven marad.¹

Úgy látszik, a háború utáni magyar építészetnek e méretre legimpozánsabb alkotása egyúttal a legjelentékenyebb is, ami a hivatalos termést illeti. A világháborút követő benuiság néhány évig még nem engedett fel s mikor az építészet szóhoz jutott, a gyakorlati érdekek parancsszava oly erővel nyilvánult meg, hogy az első lépéseket ezek: érdekében kellett megtenni. Az óriási lakásínség leküzdésére szolgáltak az első állami épületek, melyek a világháború befejezte után épültek, a Bethlen-udvar, Neuschloss és Gyenes műve és a Ráday-utcai állami bérház, Reiss Zoltán alkotása. A kettő közül a Bethlen-udvar a hatal-

¹ V. ö. az Egyetemi Nyomda kiadásában éppen most megjelent, A szegedi templomtér c. szép művet, mely Régi Rerrich Béla emlékezetére sikerült fényképekben közli az egész épülettömb legjellegzetesebb részeit.

masabb s bár mind a négy homlokzata szabad, művészi kiképzéséről bajos beszélni. Az elejtett fonál felvevésének bátortalan pillanata volt ez. Megbántanánk ezeket a maguk idejében áldásos szerepű, jellegtelen bércszárnyákat, ha művészi értéküktől vagy éppen a városkép kialakításában vállalt részükről egyáltalán szó eshetnék.

Jóval pretenciózusabban állt ki a porondra az időrendben következő budai Postapalota, Sándy Gyula alkotása, egyben a háború utáni óvek legelső nagyszabású középülete. Forgalmas helyen áll, közel ahhoz a ponthoz, hol a vasárnapi kiránduló tömegek villamos-átszállása bonyolódik le, mintegy hivatva lenne arra, hogy a természet szépségeinek élvezését az építészet emberalkotta szépségeivel előkészítse. Sajnos, e téren a Postapalota nem áll hivatása magaslatán. Vöröszínű köröngetege fáradtan, szárazon ismétli el a történelmi építészetből jól ismert stílusgyakorlatokat, ezúttal a középkori várépítészet köntösébe burkolva. Vonalas díszítésével erősen hangsúlyozza a függélyes tendenciát, anélkül, hogy e hangsúlyozás céljáról tájékoztatná a szemlélőt. Úgy hat ez az épület, mint a háború előtti stílus kísértete, mely még az akkori sorozatból is kirítt volna.

Az ouverture után polifonikusabbá vált a zenekar. Az új építőtevékenység virágkora 1926 és 1931 közé esik, de ez aránylag igen rövid idő alatt rendkívül sok alkotást termelt. Előre kell bocsátani, hogy néhány igen ritka kivételtől eltekintve, mint aminő a szegedi templomtér is, a történelmi stílusokat utánozgató eklekticizmus jegyében dolgozott. Ez az eklekticizmus régi jó ismerős még a háború előtti évtizedekből, bölcsőjét a XIX. század közepén ringatták, mikor a romantika ráeszmélt a középkor varázsára. Azóta, hatalmas szárnycsapásokkal néhány évtized alatt végigívelt az európai építészet ezeréves történetén. Felfedezte a középkort, majd otthagya a renaissance kedvéért, közben belekóstolt az exotikumokba is, játszi könnyűséggel szólalt meg az asszír-babiloni, mór és indiai formanyelveken. Sem Lechner Ödön magyaros, sem Lajta Béla korszerű oppozíciója nem vetett gátat neki. Világos volt, hogy a háború után folytatja ott, hol rajta kívül eső okokból abba kellett hagynia. A középkor és a renaissance utánzása után logikusan el kellett következni annak az időnek, mikor a barokk nyomul az előtérbe. Ez a kor a háború utánra maradt s szemünk előtt játszódott le. Csodálatos, hogy az a szép és értékes revíziós mozgalom, mely a humanista tudományokban ezzel egyidőben indult meg s az addig lenézett barokk kort rehabilitálta, ily szellem-történeti atyafiságot kénytelen vállalni. Mintha a hegyek csak azért vajúdtak volna, hogy egeret szüljenek.

A hivatalos építészetnek a neobarokk lett a hivatalos stílusa. Neobarokk ízlésben épültek a templomok és iskolák, laktanyák és zenekonzervatóriumok, intézetek és kórházak. Itt-ott megesett, hogy valaki a román stílushoz vagy az abbahagyott magyaros törekvésekhez kalandozott el, az előbbit érthetővé tette, hogy az eklekticizmus a gótika utánzásával kezdte s így a neoromán formanyelv a frissebbek közé számított, az utóbbit bizonyos tradicionalizmus fémjelezte. A derékhad azonban a neobarokkal tartott s hozzá kell tenni, hogy harcosai között néhány igen finom ízlésű művész akad. Elsősorban

Wälder Gyulát kell említeni. a legtöbbit foglalkoztatott építésszek egyikét, aki ennek az áramlatnak tipikus képviselője. Az ő tervei nyomán látott napvilágot a mezőnyárádi templom, szófiai követségünk palotája, a miskolci zeneiskola, a kisvárdai állami gimnázium, a budai ciszterci gimnázium, templommal és rendházzal, az egri siketnéma intézet, a budakeszi zárda és az egri városi szálloda, hogy csak néhányat ragadjunk ki a hosszú sorozatból. Ez épületek értéke, friss varázsa finom dekoratív részleteikben rejlik. Wäldert nem érdekli a tömegek változatos játéka, inkább a felület dekoratív benépesítésére fekteti a hangsúlyt. Egy-egy ajtó- vagy ablakkeret ötletes rajzában éli ki magát tevékeny fantáziája. A legjobb értelemben vett historiai építészet ez, nem szolgai utánzása, hanem újraélése a barokk formáknak, ha nem is a lényegeseknek, de külsőségeiknek. Hogy Wälder mennyire benne él a barokk újjáértelmezett formanyelvében, legjobban mutatja, mikor a Napraforgó-utcai modern lakótelep egyik házát építette, a környező tárgyias villák parancsszava ellenére nem tudott megszabadulni történelmi reminiscenciáitól. Ez bizonyítja leginkább, hogy valóban historiai építész és nem lélektelen eklektikus, mint társainak jórésze.

A neobarokk építészet többi művelőjére nem terjeszkedünk ki, többé-kevésbé ugyanazon a csapáson haladnak, mint Wälder, annak ízlése és dekoratív leleménye nélkül. Vannak közöttük, akik szigorúan ragaszkodnak a megadott formanyelvhez, mások annyira eltávolodnak tőle, hogy már-már neobarokknak alig nevezhetők alkotásaik. Zavarban lennének, ha Hild Dezsőnek, ki a háború előtt a piaristák pesti rendházának ízléses épületét emelte, újabb munkáját, a Thököly-úti autóbúsgarázst stílusosan meg kellene határoznunk. A történelmi formák eltávolodnak mintaképeiktől és jellegtelen díszítménnyé válnak. Végül a historikus stílus önállósítja magát s nem akar tudni öseiről. Ebbe a történelmies, de közelebről meghatározhatatlan csoportba tartozik a Széchenyi-fürdő épülete (Francsek Imre műve), Sváb Gyula sok tanyai iskolája és óvodája, néhány vidéki postaigazgatósági épület vagy az új lóversenytéri pavilion, Wellisch Andor alkotása. Szerencsésebb ihletben fogant a debreceni Déry-múzeum barokkos palotája, Györgyi Dénes és Münnich Aladár alkotása, melynek aránya és térbeosztása is sikerült.

Jóval kisebb csoport az, mely a hazai klasszicizmus formanyelvének felélesztésén munkálkodik. Tudott dolog, hogy a magyar építészet egyik legzavartalanabb korszaka az empire volt, melynek kifejlesztésébe sajátos, lokális színek keverődtek. Már a háború dőtti villaépítészetben megcsillan a klasszicizmus helyi változatainak utánzási vágya s a vágy továbbra is eleven marad. Különösen Lechner Jenő az, ki finom formaérzéssel ebben az irányban dolgozik. Centrális, renaissance alaprajzú, de klasszicista felépítményű Rezső-téri temploma a tömegek értelmes elrendezésével tűnik ki. A nyíregyházi rendőrpalota középhangsúlyával és kiugró oldalszárnyaival (1925) ismét barokk reminiscenciákat ébreszt s azt bizonyítja, hogy Lechner Jenő, aki amúgyis a felsőmagyarországi pártázatos renaissance ihlete alatt kezdte pályafutását, nincs meggyőződve az empire egyedül üdvözítő voltáról.

Mellette Hikisch Rezsőt kell megemlítem, az újklasszicizmus egyik leg-hivatottabb mesterét, aki azonban a hivatalos építészet berkeiben kevésbé volt tevékeny és Kotsis Ivánt, több kúriaszerűen kiképzett vidéki vámőrségi laktanya alkotóját.

Távolibb múlt emlékét idézik azok az építészek, akik a román stílushoz fordultak ihletért. Két hatalmas arányú templomépítkezés hirdeti ennek az irányzatnak jelenlétét, a szegedi Fogadalmi templom és a budapesti Lehel-téri templom. Az előbbi Foerk Ernő, az utóbbi Möller István műve. A téglából épült szegedi templom tipikus mult-századi ízlésű eklektikus építmény, alaprajza barokk s a román formák meglepő önkényességgel szerepelnek rajta. Arányaiban, széttolt homlokzati tornyaival, fellazított szentélyével, indokolatlan tömegkezelésével sem szerencsés alkotás. A Lehel-téri templom ezzel szemben pontos és szigorú szerkezetű épület, látszik rajta, hogy oly építész műve, akinek kisujjában van a román formakincs. Ebből folyik, hogy az egyéni iniciatíva szerepe tökéletesen hiányzik belőle, olyannyira, hogy a templomnak úgyszólván semmi köze sincs a századhoz, amelyben épült: restaurált román katedrális hatását kelti.

Neobarokk, újklasszicizmus és neoromán stílussal szemben áll az a kis csoport, mely a háború előtt jelentkező magyaros irány elejtett zászlaját próbálja felemelni. A háború kitörése előtti években úgylátszott, hogy Lechner Ödön szépszámú követőkre tesz szert, sőt stílusa esetleg gátat tud vetni a történelmi építészet további terjeszkedésének. Az évtizedes szünet véget vetett ezeknek a reménységeknek, a hivatalos építészet ismét a történelmies irányzatok zsoldjába szegődött. Thoroczkai Wigand Ede és Medgyaszay István kisebb méretű és jelentőségű, népiessel kevert magyaros alkotásai nem jutottak szóhoz a nagy konkurens mellett. A háború után egyetlen monstruózus palota épült, mely némiképp a magyaros iránnyal vállal rokonságot és alkalmas arra, hogy azt tökéletesen diszkreditálja: az Országos Társadalombiztosító Intézet székháza.

Ez a tornyos palota, vagy ahogy büszkén nevezik, felhőkarcoló, középítészetünk legvigasztalanabb alkotása. Eltekintve érthetetlenül kusza alaprajzától s homlokzatának jellegtelen voltától, az érdeklődő figyelmét az óriási torony köti le, mely tizenegy emeletével büszkén üti fel a fejét és szétté tekint magasan a város felett. A torony tövén vajatok húzódnak, melyeknek mélyéből börtönablakokhoz hasonló lyukak hunyorognak elő, fölébe széles párkány borul, melyen négy, sarokra állított, óriási, de láthatatlan szobor búsong. Ettől kezdve felfelé a torony egyre veszít szélességéből, míg végül az irdatlanul nagy, csipkés pártázatban el nem éri legmagasabb pontját. Ez a pártázat, mely talán a felsőmagyarországi renaissance-építésben, talán a népművészet tulipán-motívumában tiszteli homályos őst, indított bennünket arra, hogy az OTI palotáját a magyaros irány keretében könyveljük el, bár nem kétséges, hogy Lechner Ödön hevesen és joggal tiltakoznék e szomszédság ellen. Komor Marcell és Jakab Dezső felhőkarcolója a háború utáni építészet mélypontját jelenti, de kétséges, hogy a tizenkilencedik század legjellegtelenebb alkotásai között is találni-e hozzá fogható bombasztikus ízléstelenséget.

A végére maradt néhány oly alkotás, mely az előbbi irányzatokkal nincs rokonságban s náluknál méltóbban képviseli a magyar építőművészetet, jelezve annak fejlődésképeségét. A szegedi templomtér mellett elsősorban a margitszigeti Fedett Uszodát kell említeni, Hajós Alfréd munkáját. Nemcsak az újszerű feladat könnyítette meg építője helyzetét s okolta meg korszerű formanyelvét, hiszen az előbb említett mesterék remek neobarokk kastélyt tudtak volna uszoda címén emelni, hanem Hajós ízlése, művészi ökonómiája és módón gondolkodása. A Fedett Uszoda kívül-belül harmonikus alkotás, kívül kitűnik tömegeinek ritmikus elrendezésével és puritán szigorúságával, belül egységes terének erős hangsúlyosával. Mellette Árkay Aladár és Bertalan győr-gyárvárosi templomát említhetjük, mely különösen belső terével mintául szolgálhat az új templomépítészetre. Árkay Bertalan, a most épülő városmajori templom mestere, megmutatja, hogy a közületi építészetet, sőt a vallásos architektúrát sem boszorkányság megbékéltetni azzal az új stílussal, amely szerte a világon immár polgárjogot nyert. Az elmondottak azonban itt már összeérnek a modern magyar építészet történetével, mely élesen különbözik a középipítészet, a hivatalos stílus kialakulásának históriájától s a magyar művészetnek biztatóbb fejezetét képezi, mint az elmondottak.

GENTHON ISTVÁN

A MAGYAR HANGOSFILM PROBLÉMÁJA

SAJÁTSÁGOS JELENSÉG, hogy az a művészet, amely a Tér és az Idő koordinátáján szinte tökéletes szabadságot élvez, mennyire nem tud élni e páratlan adománnyal! Ahelyett, hogy szárnyalna, minduntalan gúzsba kötözi magát.

A kinematográfia mintegy harminc évvel ezelőtt oly határtalan perspektíva küszöbéről indult hódító útjára, hogy fejlődése lehetőségeit illetőleg a legtúlzóbb kombinációk sem tűntek fel képtelenségnek. Bámulatosan rövid idő alatt meg is hódította a világot, hatalmas tömegeket vont el a régi tizenhárompróbás művészetektől, milliók lelki képletére rányomta a maga egyéni bélyegét, de a saját szubsztanciális kiteljesedéséhez fűzött várakozásokból alig váltott be valamit. Végzete lett, hogy lényegétől idegen művészetekhez kösse magát, mintha a gépkultúra, amelyből kivirágzott, nem táplálná kellőleg öncélúsága gyökereit. Évtizedeken keresztül az irodalmi és drámai konvenciók nyűgét öltötte magára, holott e két művészet inkább csak hatásában, semmint struktúrájában nyújtott alapot a kapcsolatra. Am e sajnálatos tévelygések ellenére is — az önkifejeződésnek időnként felmutatott meglepően tiszta példái alapján — remélni lehetett, hogy előbb-utóbb mégis csak megtalálja a saját anyagszerűségén nyugvó abszolút-film felé vezető utat. Hiszen csak legfőbb csökevényétől, a feliratoktól kellett volna megszabadulnia, hogy elérje végcélját: más művészetektől való függetlenségét. A feliratok voltak azok az idegen elemek, melyek épp oly idétlen naivsággal igyekeztek támogatni a még homályos, dadogó képkifejezést, mint a középkori piktor mondanivalóit az alakok szájából kilógó szalagokra írt szövegek...

Annál mélyrehatóbb változást és következményeiben egyelőre még kiszámíthatatlan komplikációt idézett elő a film fejlődésében 1929 körül — hosszú, kezdetleges próbálkozások után — az a szerencsétlen varázslat, hogy a mozgóképmegszólalt! A beszéd azt ölte meg a filmben, ami benne leginkább örök, ami fejlődésének, jövőjének legfőbb biztosítéka és felvirágzásának princípiuma volt: az internacionális jelleget. A némafilm volt a világon az első igazán bevált eszperantó-nyelv, amely a gondolatnak és az érzésnek, a közös sírásnak és a közös kacagásnak nemzetközileg: arc- és mozdulatkifejezéssel közérthetőséget szerzett s világgözséget teremtett. A hangosfilm új lehetőségek helyett korlátokat állított fel. Le fogják-e bontani a közeljövőben ezt az új Bábeltonyot s ami ezzel egyértelmű, felszabadítják-e ismét a filmet a maga természetes fejlődése számára? — rendkívül bizonytalan kérdés ma, amikor minden zugmozgó hangos rendszerű vetítógépre rendezkedett be.

A hangosfilm egyfelől fejlődése helyes irányától térítette el a moziművészetet, amennyiben önkifejezése eszközeit megzavarta, másfelől pedig nemzetközi jellegéből vetkőztette ki s ezzel iparszerű életét válságba sodorta.

A hangosfilm következtében végbement változások a filmdramaturgiát ismét a színpadi dramaturgiának vetették alá. A rendező mind több és több részt üt a film anyagszerűségén; a mesevezetés gondját a scenáriumírónak engedi át; amit eddig filmszerűen oldott meg, most a számára kényelmesebb beszédszöveggel intézted el. A hangosfilm a színész munkáját is elsekélyesítette, mert nem kényszeríti oly kidolgozott játékra, mint a némafilm. De megbénította a film mozgáslehetőségeit is. A némafilm jelenetmilióinak számát lényegesen — és szükségképpen! — lecsökkentette; a beszéd nyugodtabb helyzeteket igényel, tehát lassította a film korábbi lendületét is. A hegemoniára jutott hang a film mozgásszabadságát szegényebbé, tempóját pedig vontatottabbá tette; ő maga kakukfióka módjára egyre jobban terjeszkedik és mindinkább túlsúlyra jut a képkifejezés rovására, úgyhogy némelyik hangosfilm már nem annyira megszólaltatott képnek, mint inkább fordítva: illusztrált hangversenynek tűnik fel. A hangosfilmmel kapcsolatosan aztán még erősebben érvényesül az a járulékos hatás, amit a szó már néma, képközi formájában is kiváltott: mint felirat irodalmi képzetekkel, mint hangos beszéd akusztikai képzetekkel zavarja a lényegileg vizuális alapélmény harmóniáját. Mindezzel szemben pedig mit hozott? Hozott egy sustorgó hangot, hozott egy divatos műfajt, az operettet s ezzel együtt a kis mozik ócska muzsikáját felváltó eredeti zenét, — végeredményben olyan eredményeket, amelyeket a másik gépművészet, a rádió, korábban s tökéletesebben kivívott.

Még nagyobb változásokat idézett elő a hangosfilm iparszerűségi téren. Ahogy előbb magát a filmet, úgy fosztotta meg utóbb a gyárat is a korlátlan mozgás lehetőségétől. Élesen kirajzolódó határokat állított fel az eddig korlátlan felvevőképességű világpiacon s ezzel a demokratikus némafilm — e tipikus tömegművészet — helyébe egy protzoló, felemás iparművészetet inaugurált. Amerika a hangosfilmmel törököt fogott, aki nem engedi. Bámulatos, hogy a filmgyárak, amelyek pedig mindezt, sajnos, teljesen üzleti alapon intézték a film ügyét, hogy nem számoltak e könnyelmű lépés végzetes kihatásaival! Hangossá tették a filmet, de ugyanakkor sokszor önmagukat és számos mozit örökre elnémitottak.

Most aztán persze, belátva gyászos tévedésüket, újabbnál-újabb expedienssel igyekeznek segíteni a hangosfilm válságos helyzetén. Megpróbálták a hangos szöveg fordítását képközi, majd pedig képbe kopirozott feliratok formájában vetíteni, úgy mint a film kezdeti korában. Nyilvánvaló, hogy ez a megoldás nem kielégítő. A közönségnek azt a felét, amely a hangos szöveget megérti, a feliratok zavarják, másik felét pedig, amely egy mukkot sem ért a hangos szövegből és kizárólag a vetített szövegre támaszkodik, az idegennyelvű beszéd bosszantja. Célravezetőbbnek látszott az az újabb megoldás, amelynek példáit a szinkronizált filmek képviselik, hogy t. i. az idegennyelvű beszéd-

szöveget szinkron-dublék által hazai nyelvű szöveggel helyettesítik be. Ez az eljárás azonban csak bizonyos rokon nyelvcsaládokon belül hajtható végre, ahol a beszélő szervek artikulációi nagyjából megegyeznek. Legújabbán a nemzeti hangosfilm-változatokat nem behelyettesített hanggal, hanem behelyettesített színészekkel készítik el. Ez a megoldás kiküszöböli ugyan a zavaró feliratokat és a szinkronizált filmeknél mindig borotvaélen sikló eltolódási veszélyektől is mentesíti a filmet, de ugyanakkor megfosztja a közönséget külföldi kedvenceitől és végeredményben megszüntetve az internacionális színjátszást, a nemzeti játékot juttatja előtérbe.

Minden jel arra vall, hogy e legutóbbi megoldás fogja előbbre juttatni a kátyubarekedt hangosfilm problémáját. A nemzetközi film-produkciók spektruma hovatovább a nemzeti és faji filmtermelés külön színeire bomlik; lehet, hogy idővel ebből a folyamatból új szintézis fog kialakulni, olyképpen, hogy a hang szerepének erős megszorításával a filmszerűség ismét visszanyeri szuverén hatalmát... De mindaddig, amíg a kérdés véglegesen meg nem oldódik — és ez egyelőre nem várható — mint elodázhatatlan szükséglet fennáll a nemzeti hangosfilm problémája. Ezen a ponton kapcsolódik be a film világválságába a magyar hangosfilm ügye. A válság időszerűvé teszi a magyar hangosfilmek kritikai mérlegelését s egyben a magyar filmügy alapos rendezését is.

A MAGYAR FILMKULTÚRA már a némafilm korában jelentős szerepet játszott a nagy világversenyben. Nem annyira a hazai film-produkciókkal, amelyek szórványos kísérletek maradtak, jóllehet volt idő, amikor Budapesten egyszerre több filmgyár is működött, hanem inkább a hazai eredetű filmszínészek és rendezők kitűnő gárdájával. Sajnos, ez az elismert filmkultúra azóta se tudta áthatni filmjeinket, a legújabb hangosfilmeket sem, melyek pedig hivatalosan lennének utatómi a magyar „talkie“ fejlődésének.

Komoly magyar filmkritikáról még alig beszélhetünk, hálátlanul látszik tehát a feladat: az eddigi magyar hangosfilmeket igényesebb bírálat alá vetni. Ám abban a reményben, hogy egyszer a filmkritika kora is elérkezik, nem lesz talán fölösleges már most néhány bíráló megjegyzést tenni.

Az eddigi magyar filmek közül őszinte dicsérettel csak egyről szólhatunk. Ez sem par-excellence nemzeti film; szüzséje: az előkelőséget szenvelgő úrgazdagok kifigurázása, nem új, hanem irodalmilag sokszor kiaknázott téma (nálunk Ambrus Zoltán alkotott e nemben néhány maradandó skizzet); mégis a „Hypolit, a lakáj“ című filmbohózatot ízlésesen szórakoztató, mindvégig egyenletesen tartott tónusáért, ügyes rendezéséért és jó együtteséért (Csortos, Kabos, Haraszi M., Simon M.) az eddigi legjobb magyar filmnek kell tekintenünk.

Rendezői pretenzióról tanúskodik az „ítél a Balaton“ című parasztdráma is, ugyancsak Csortos Gyulával a főszerepben. A színészegyüttes (Páger, Medgyesi M.) itt is szerencsés. A film hibái, a darab csekély sikere főleg a dráma meséjében keresendők. Két

balatonmenti halászcsalád régi ellenségeskedésének kirobbanását vetíti vászonra a gép. A kőszívű apa inkább a háborgó Balaton ítéletére bizza leánya sorsát, semhogy eltúrje a lánynak az ellenség fia iránt táplált szerelmét... Szép falusi keretben játszódik le a történet, a Balaton és a Velencei tó, meg a Csillaghegyen készült festői felvételekkel s néhány egészen grandiózus tablóval (asszonyok a keresztfánál); a kellő mértéktartással alkalmazott betétek nem veszélyeztetik a mese egyensúlyát, a rendezés tehát gondosnak mondható, bár a viharjelenet mesterkéltséggel s túlságosan elnyújtott. Egyébként e film szerencsésen valószínűsíti meg azt az újabb rendezői eljárást is, hogy a beszédet, éneket, zenét csak ott alkalmazza, ahol a film hatását és értékét fokozhatja és a többi részt egyszerűen zenei aláfestéssel oldja meg. Kár, hogy a darabnak nincs meggyőző ereje. Túlsötét ábrázolás vonul rajta végig; ezek a magyarok nem annyira a Balaton vidékéről, mint inkább egy irodalmi stílusból: a túlzó naturalizmusból nőttek ki. A magyaros környezet csak külső dekorációnak tűnik fel, egy teljesen idegen, fiktív műballada keretével, amelynek punctum saliens egy olyan „ősi balatoni szokás“, amilyen a Balaton vidékén soha nem létezett. És még egy megjegyzést. A darab egyik szép jelenetében, az orvhalászat miatt lelőtt halász temetésén, a pap krisztusibb életre inti híveit. Ugyanez a pap az első jelenetek egyikében naphosszat kártyázik a falu részeges kántorával és csendőrmesterével, aki a kártya miatt szolgálatát is hanyagul végzi. Minden kötelező tisztelettől és tapintatos jóízléstől eltekintve, nem vették észre a rendezők, hogy a vizet prédikáló borissza pap önmagával kerül ellenmondásba s tulajdonképpen a magyar filmgyártás karikatúráját szimbolizálja?

Meg kell állapítani, hogy a magyar filmek többsége inkább alkalmas arra, hogy a közönséget elriassza, semmint hogy magához édesítse. Ragyogó keretük, tetszetős kiállításuk, képmutató erkölcsi és hazafias mázuk általában silány, sőt olykor megszegyenítő tartalmat takar. A külföldi vállalatoktól nem vehetjük rossz néven, hogy magyar tárgyú filmjeikben kizárólag etnográfiai különlegességeinket: lobogó-ujjú csikósainkat, száguldó méneseinket és paprikás gulyásunkat találja a milliós tömegek számára egyedüli kultúrát jelentő mozi-vászonra; azon sem ütközhetünk meg, hogy e külső keretben legfeljebb eszeveszett dáridóinknak juttatnak helyet. Elvégre a külföld — a gyorsvonatról s körúti mulatóinkban — csak ennyit ismert meg belőlünk. De nem lehet szó nélkül elhaladni amellett, hogy a hazai filmgyártás ezt az alpári stílust, mint dicséretes tradíciót ápolja tovább. Ismerve a hazai filmgyártás komplikált akadályait, meg lehet érteni a magyarázkodó mentegetőzéseket. Az akadályokra később magunk is rátérünk. E helyütt csak a fejetlen kapkodásból származó stíluszavarról kívánunk képet adni. Arról, hogy a száz urat egyszerre kiszolgálni törekvő buzgalom milyen túlsúfolt és agyoncifrázott műfaj-egyvelegekre vezet s milyen enciklopédikus tartalmú hibrid filmszövegetek produkál.

Valahogy ilyenformán: Adva van egy élénk, fordulatos mese, népszerű író alkotása; a rendező szemelláthatólag ambicionálja, hogy a szcenárium minél teljesebben hozza ki a formás, kerek mesét. De a

filmet lanszírozó vállalatnak, esetleg valamelyik művészi hajlamú producernek közben olyan bombasikert ígérő ötlete támad, amelyhez tárcáját köti; az ötlet valami túlmerész társadalmi vagy politikai kérdést, esetleg holmi csiklandósabb intimitást készül feltárni, minek következtében a filmcenzúrára való tekintettel csak mint homályos ködkép valósulhat meg, de a filmbe így is belekerül. Tovasuhan a kép a cinkváj sszal bevont gipszezett falon (melyet a nyájas közönség vászonnak tart), a filmvállalatnak eszébe jut az az értékes anyagi és erkölcsi támogatás, amelyet az államhatalom részéről élvez, háláját méltóképpen kifejezésre óhajtja juttatni, annál is inkább, mot a hangos film ugyancsak kedvez a nemzeti vonások érvényesülésének, s íme: a következő pillanatban tárogató, nagydob, cintányér és Cinka Panna kíséretében régi dicsőségünk emlékképei elevenednek meg, majd csárdás következik, amelyet obligát mulatozás és verekedés követ, mert hál' Istennek nem veszett ki még az ősi virtus! Ám, nehogy a művelt külföld megbotránkozzék azon, hogy Európa finomabb kultúrája nem ihlette meg kellőképpen a nagy magyar prairiet, egy merész fordulattal autó kanyarodik elő, abból lenge selyembe öltözött hölgy lejt ki; követjük őt s pazarul kivilágított lokálba érünk, hol parázs körüti jazz-zenekar húzza a tuszt, a hölgy kecsesen bigint rángatózik és ismét plafonig csap a páratlan turáni jókedv. Kár, hogy sírva vigad a magyar, elfogy az utolsó százas, üres bugyellárisunkat utolérhetetlen úri gesztussal a kapusnak ajándékozzuk s könnybelábadt szemekkel átkozzuk Trianont, mely szegénységünk egyetlen oka... Körülbelül így fest az a végső benyomás, amely az emberben — a magyaros tárgyú filmek kaotikus egyvelegére visszaemlékezve — mint végső impresszió kialakul. Lássunk e filmek közül kettőt:

Sokáig emlékezetes marad a mozilátogató közönség lelkében az a lesújtó hatás, amelyet a pár évvel ezelőtt „V asárnap délután“ cím alatt bemutatott magyar film keltett. Egy magyar bakáról és egy falusi kis cselédéről szól ez az ének. A baka lóról ábrándozik, de nincs hozzá pénze, pedig hát ló nélkül nem is magyar a magyar ezen a szilaj „pusztán“. Ha nincs, szerez a lány, szerez becsülete árán is. Megvan a ló, de mikor kiderül, hogy milyen úton, a baka, a „lovagias magyar nemzet fia“, halálba kergeti önfeláldozó szeretőjét. Ez a nemzeti érelyeket hazugul és ízléstelenül profanizáló film nálunk csúfosan megbukott ugyan, de azért a külföldet végigjárta...

Hazai filmjeink ízlése azóta se sokat javult. Az utóbbi hónapok egyik ú. n. „nagy“ magyar filmje, „A vén gazember“ sem nyújt sokkal több lelki épülést. A rendezés Mikszáth regényét modermilióbe helyezte és borúsabb befejezését happy endre változtatta. A mese lényegét ugyan nem ejtette el, de a népnemzeti sallangokat annyira halmozta, hogy ezzel e filmalkotást a hazai termés fogyatkozásait keresztmetszetben ábrázoló prototípussá tette. „A vén gazember“ című filmben minden benne van, amiről híresek vagyunk: lovaink, szarvasmarháink, búzánk és szőlőnk, a Hortobágy, gémeskút, lobogó ingujj, szüreti multság, kártya és könnyelműség, stb. stb., egy szóval mindaz, ami rólunk a Baedekerben található, sőt az is, ami a Baedekerből kimaradt... Budapest is benne van, úgysis mint főváros,

ügyis mint fürdőváros. Mintha minden érdekeltség, mely agrár-exportunk növelésén, idegenforgalmunk fellendítésén, fürdőink propagálásán dolgozik, idefizetett volna, úgy hat ez a film. Pedig a közönségnek a dm csak egy egyszerű, szórakoztató szép magyar mesét ígér, mesét, amely egy hanyatló osztály elhullását ábrázolja egy darabos külső mélyén rejtőző becsületes lélek tükrében... De nemcsak a fegyelem és mértéktartás hiánya az, ami e film nivótlanságát jellemzi. Idejétmúlt az a rendezői eljárás is, ahogy a kép a szereplők szavai nyomán mintegy gombnyomásra elevenedik meg, mint egykor, a jó öreg Uránia-tudományos előadások idején! A Ludovika-ünnepség jelenetében a tábornok lelkesítő beszédet mond; említi a hazai rögöt (képen: szántó föld jó kiadós rögökkel), aranykalással ékes rónaságot (képen: rónaság aranykalással ékesen), dicsőséges múltunkat (képen: Millenniumi emlékmű) stb. Egy ócska rendezési módnak ily mértéktelen alkalmazása feltűnő ötletszegénységről tanúskodik. A színészegyüttes összetétele rendkívül heterogén. Annak csak örülni lehet, hogy a címszerep Sugár Károlynak jutott, aki mindvégig hű és meggyőző erejű „vén gazembert“ alakított; de az ilyen drámai egyéniségekkel nem lehet pehelykönnyű táncosokat egysorba állítani. Vagy talán a közös kirakatban drámai és operettszínészetünk gazdagságával is tüntetni akartunk?

Jogos aggodalommal vethetik fel ezek után a kérdést mindazok, akiknek a magyar film sorsa szívéükön fekszik, hogy vájjon remélhető-e kibontakozás és ha igen, milyen keretek között?

A magyar filmgyártás ügye a némafilm korában sem lehetett közömbös, a hangosfilm azonban lényegesen megnövelte a probléma jelentőségét. Filmjeink minősége és a hazai filmipar súlyos helyzete nyilvánvalóvá teszi, hogy a probléma jelenlegi alakulása döntően fogja befolyásolni a magyar film jövőjét, sőt meg is pecsételi annak sorsát. Kis országnak, aminő mi is vagyunk, a hangosfilm óta nemzetibbé vált filmgyártást támogatni és elősegíteni könnyen belátható közérdek. Kár volna tehát az eddigi sovány eredményektől elkedvetlenedve a további kísérletezésről letenni, még az esetben is, ha ez üzleti szempontból nem volna kecsgetető vállalkozás; a film — a tömegekre gyakorolt szuggesztív hatásánál fogva—igényt tart arra, hogy—különösen most, midőn a szétsugárzó élőszó hatalmát is megszerezte — ne szolgáltatassák ki pusztán nyers gazdasági érdekeltségek kénye-kedvének.

A hangosfilm világválsága nálunk is katasztrofálisan érezte hatását. Rövid két év alatt sikerült a hazai filméletben oly kedvezőtlen helyzetet teremtenie, hogy ina már a mozisok aranykort látnak a némafilm 1925—27. évi szakaszában. Különösen érzékenyen érintette a hangosfilm a magyar vidék mozgóképszínházait, jöllehet a fővárosi mozgók is erősen a válság hatása alatt állanak. A hangosfilm első sikeres debütálását — midőn még mint technikai csoda az újság ingerével bírt — csakhamar teljes depresszió váltotta fel. Az ország lakosságának nyelvismereti statisztikája ezt a kiábrándulást jórészt meg is magyarázza. Az 1920. évi adatok szerint (az 1930. évi idevágó adatok még nincsenek feldolgozva) hazánk lakosságának körülbelül 14%-a beszél németül, 0,7% franciául, 0,4% angolul; e százalékokból

43% német, 5% francia, 2.5% angol nyelvismeret a főváros lakosságát illeti. E számok — még a statisztikának az utóbbi 10 év alatti kétségtelen javulását is figyelembevéve — nem túlságosan kedvező kilátást nyújtanak az idegennyelvű hangosfilmek érvényesülése számára. A nyelvi akadály, mint a hangosfilm terjedésének fő kerékkötője, egyébként világosan kitűnik az 1924—1932. évek külföldi filmbehozatalát feltüntetető arányok változásaiból is. A némafilm idején filmbehozatalunkban az amerikai termelés vezetett; a hangosfilm divata óta az angol nyelv csekélyebb elterjedtsége miatt az amerikai filmtermés elvesztette hegemoniáját és a német filmek felé tolódott át a súlypont. 1924-ben a behozott filmek 57%-a volt amerikai, 1932-ben már csak 42%; ezzel szemben a német filmbehozatal az 1924-iki 19%-ról 1932-ben 33%-ra emelkedett. Sajnálatos, hogy a sok tekintetben értékesebb francia film kis számban szerepel, 1932-ben mindössze 8%. Természetesen a magyar filmek száma is felszökött a hangosfilm óta; 1924-ben a bemutatott filmeknek csak 3.4%-a volt magyar, 1932-ben már 10%.

A nyelvi nehézségek mind égetőbb szükségletként tolják előtérbe a magyar hangosfilmgyártás ügyét, ami ezideig csak alkalmi konjunkturális vállalatok függvénye volt. Első tekintetre üzleti szempontból nem látszik rentábilisnak a magunkfajta kis nemzetek filmkészítése. Hiszen valamennyi művészet közül a filmművészet múzsájának vannak a legköltségesebb allűrjei, pláne mióta a hangosfilm a költségeket kétszeresre rúgatta! Elég legyen megemlíteni, hogy egy rövid, ú. n. „kis film“ előállításának költsége átlag 5—20 ezer, egy egész előadást kitevő „nagy film“ előállítása pedig 100—500 ezer pengőbe kerül. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy egy magyar hangosfilm készítésével egyidejűleg, némi túlkidással, ugyanannak idegennyelvű változata is elkészíthető, akkor nyomban kedvezőbben alakul a magyar filmgyártás sorskérdésének megítélése. Továbbá az is figyelembe veendő, hogy a csonkaország lakosságán kívül 3 és fél millió magyar él az utódállamokban és — többnyire kompakt egységekben — több mint félmillió Észak-Amerikában; a magyar filmipar felvevő piaca tehát a hazai 150 jelentősebb mozin túl is terjeszthető. Az utódállamok részéről, fájdalom, ma még szinte teljes elzárkózással találkozunk a magyar filmexport, azonban a fejlődés nagyobbarányú időegységét véve számításba, ez ellentétek — különösen a politikamentes filmekkel — idővel remélhetőleg lényegesen enyhülni fognak, s ez mintegy 250 újabb mozi kihasználási lehetőségét jelentené.

A magyar hangosfilmgyártás kívánatos fejlődésének előfeltételei alapépítmények formájában már megvannak. Hazánkban, és pedig a főváros területén, ma két filmgyártásra szolgáló üzem működik. Az egyik a Magyar Film Iroda rt., mely a korábbi Magyar Pedagógiai Filmgyár rt. felszerelését bérbevéve és modernizálva, a „Magyar Híradó“ című heti filmriport anyagáról gondoskodik. Egész előadást betöltő nagy filmek készítésére kizárólag a Hunnia-filmgyár van berendezkedve, amely ma minden hangosfilm-technikai kívánságot ki tud elégíteni. Ez tehát az egyetlen hazai filmgyár, mely a magyar hangosfilm problémájával kapcsolatosan számbajöhet.

A Hunnia-filmgyár működése mind a mai napig bel- és külföldi tőkeérdekeltségek vállalozási kedvétől függ, melyeknek a filmgyár a magyar film felvirágoztatása érdekében nagyfokú kedvezéseket (ingyen műterem, olcsó áram, stb.) nyújt. Így készített a Hunniában az utóbbi évek alatt filmeket az Ufa, a Sonor és az Osso nevű német, illetve francia filmkonzern. A filmgyártásra vállalkozó hazai tőke pénzkölcsön-támogatásban is részesül a Filmipari Alap részéről. A Filmipari Alap állami kezelésben álló és a magyar filmgyártás támogatására rendelt tőke, amelynek alapját a magyar filmkölcsönző vállalatok és mozik vetették meg és gyarapítják az ú. n. kontingensdíjából és méterpénzekből. A Filmipari Alap 1926-ban kezdte meg működését és ügyeit egy minisztériumi delegátusokból és — kisebb arányban — filmszakemberekből álló bizottság intézi. Hogy működése, szakképzettség és kellő hozzáértés hiányában, dilettáns szempontokat érvényesítő vezetés mellett mennyire nem felel meg a szükségeknek, az a magyar filmügy mai állásából eléggé kitűnik. A magyar filmügynek még egy állami szervvel kell számolnia, t. i. az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottsággal (Magyar Filmcenzúra), melynek hatáskörébe tartozik a forgalombakerülő filmek állam- és erkölcsrendészeti ellenőrzése.

Ennyi adminisztrációs megkötöttség és szétágazó tekintet mellett a kibontakozás útja el sem képzelhető. Itt csak egységes szervezéssel, erős központi igazgatással lehet segíteni. Közös platformot kell teremteni, melyen az állami és üzleti érdek, dramaturgiai elgondolás és technikai kivitel stílusos összhangba olvad.

Meg kell szüntetni a magyar filmkultúra bürokratikus akadályait, a mai szétágazó, költséges és meg nem felelő filmhatóságok helyett egy kézbe összpontosított, olcsó és produktív szervezést keU létesíteni; nem új hivatalt felállítani, sőt ellenkezőleg: a meglévőket összevonni. Nem megbénító gyámkodásra, hanem erős központi irányításra vár a magyar film ügye. Egyesíttessék az a két állami szerv — a Magyar Filmcenzúra és a Filmipari Alap —, melyek egyike a legfőbb állami ellenőrző hatalmat, másika pedig egy egészségesebb fejlődés anyagi biztosítékát képviseli. A magyar filmvilág nem képes a maga erejéből megtalálni a kibontakozás útját, állami hatóságnak kell tehát erős segítő kezét nyújtani. Erre a vezetésében egységes, adminisztrációjában egyszerű, hatáskörében önálló legfőbb filmhatóságra vár a feladat: megszüntetni a jogos panaszokat és megoldani a legfontosabb teendőt, a folyamatos magyar filmgyártás problémáját.

A magyar filmgyártás ügyét tőkeérdekeltségek vállalozási kedvétől függővé tenni immár nem lehet, de nem is kell. Hiszen az új filmhatóság, mint centrális szerv, olyan súllyal és tekintéllyel bírna, hogy a magyar filmgyártás ügyét intézményesen is biztosíthatná. Megvalósíthatná azt a már 1924-ben felmerült elgondolást, hogy a külföldi filmvállalatok a behozott idegennyelvű filmek bizonyos arányában (6—7%) belföldi magyar filmek gyártására köteleztessenek. Ezzel elsősorban kedvező munkaalkalmakat lehetne teremteni, követvén az angol és német példákat, melyek szigorúan előírják, hogy a filmgyártást a belföldi ipar foglalkoztatásával kell megoldani és igen alacsony arányban állapítják meg a filmben szerepelhető „idegenek“ számát. E filmek

gyártására új filmhatóságunk a jelenlegi Filmipari Alaptól függő Hunnia-filmgyárat használhatná fel. E tervvel kapcsolatosan a magyar filmek nívóbeli emelkedése úgyszólván magától megvalósulna. A magyar filmek rendszeres gyártására kötelezett külföldi gyárak ugyanis e filmekből idegennyelvű verziókat is készítenének s már csak jólfelfogott üzleti érdekből is teljes értékű produkciókat nyújtanának. A nívót egyébként filmhatóságunk is ellenőrizné, mert garanciát kellene nyújtania arra, hogy amint megteremtette a magyar filmügy szervezeti egységét, meg fogja teremteni a magyar filmek stílusbeli összhangját is. Olyan művészeti bizottságot fog tehát létesíteni, amelynek tagjait hozzáértésük s nem egyéb mellékes szempontok juttatják tevékenységhez; hiszen munkásságuk megújuló invenciót, az eddiginél nagyobb művészi felkészültséget és főleg teljes odaadást igényel.

Minden reményünk megvan arra, hogy ily módon egész sora születne azoknak a filmeknek, melyeket sajtónál, reklámnál és üzleti propagandánál eredményesebben vinne diadalra az erre leghivatottabb fórum és legilletékesebb hatalom: egy tisztultabb ízlésű és művészibb szemléletre nevelt közönség.

BISZTRAY GYULA

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYARSÁG POLITIKÁJA

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYARSÁG politikája sziszifuszi harc a lemorzsolódás, a térvesztés, — a nemzetpusztítás ellen.

Föld és falu, ipar és város, földműves és munkás létét fenyegeti az állampolitikának tendenciája, mely a Csehszlovákiában élő magyar nemzetrészt nemcsak nemzeti, hanem gazdasági alárendeltségbe is szorítja. A magyarság politikai pártjainak vezetői tisztában vannak azzal, hogy harcukat mindenekfelett a nemzeti életakarat megőrzéséért és fenntartásáért kell folytatniok, mert a nemzeti önvédelemnek a nemzeti életakarat alfája és ómegája. Ha ez megcsorbul, senyved, — akkor kiszikkad a nemzeti vitalitást jelentő tartalom is. A magyar nemzetrészt elleni támadások tehát arra koncentrálnak minden erejüket, hogy a csehszlovákiai magyar nemzetrészből kiszakítsák a nemzeti jövő iránti bizalmat és kipusztítsák belőle a nemzeti újjászületésért folytatandó következetes munkába vetett reményeit. A csonka anyaország és nemzet tekintélyének állandó lekicsinylése, a nemzet hagyományainak és nagyjainak becsmérlése, a magyar történelem elferdítése, a vezető erők elleni uszítás, folytonos hangoztatása annak, hogy a magyarság csupán egy alámerülő kis szigetecske a germán és szláv tengernek egymást ostromló hullámtorlódásaiban, — mindez kiegészítése az állampolitika által követett aktív magyarellenes kormányzati rendszernek. A csehszlovákiai magyar politikai pártok működésének rendkívüli nehézségeit éppen ennek a belső, mondhatjuk, lelki frontnak éber védelme képezi. Míg a magyarság vezetői a külső fronton, a politikai küzdőtéren harcolnak, ugyanakkor állandó aknaharc folyik a magyar belső front ellen. De Csehszlovákia magyarjai rendkívül ügyesek, szorgalmasak, elszántak, mert a kettős frontharc ellenére pozícióikat nagyjában megvédelmezték. Elfogulatlanul megállapítható, hogy az elszakított nemzetrészek között a csehszlovákiai magyarság politikája a legcélsezerűbb, de nem azért, mert a csehszlovák állam nyugatabbra fekszik, mint kisantantbeli társai, — hanem mert az ottani magyarság politikai vezetői mozgékonyak és invenciózusak.

Az elmúlt esztendő a csehszlovákiai magyar pártok életében olyan személyi változást hozott, melyről behatóbban kell megemlékeznünk. Szüllő Géza, a szlovenszkói és ruszinszkói keresztényszocialista párt elnöke augusztus 18-ikán betegsége való hivatkozással elnöki tisztéről leköszönt. A csehszlovákiai magyar nemzetrészt mélyen fájlalta Szüllő Gézának ezt az elhatározását, mert hiszen ő az, ki éppen a lelki front megszilárdítása és kiépítése céljából mindenütt,

ahol erre alkalma lehetett, úgy bent, mint kint, a Csehszlovákiában élő magyar nemzetrész életjogai érdekében szót emelt, védelmet kért. Külföldi fórumok előtt tartott beszédei mindenkor annyira megerősítették a belső frontot, hogy annál nyugodtabb elszántsággal lehetett a politikai arénában tevékenykedni. Bátrán, nyíltan mondja ki mindenkor politikai képzettségén alapuló véleményét. A prágai parlamentben sohasem kerülgeti a forró kását, hanem Benes legügyesebb és legélesebb bírálója. Politikai egyéniségének súlyát éppen a politikai ellenfelei által róla írt jellemzésekből ismerhetjük meg. Politikai vizionistának mondják ugyan, mert rendületlenül hisz a magyar nemzeti újjászületésben, — ám bevallják, hogy nagyszerű szónok, büszke gesztusok és elhatározó tettek embere, aki hivatott arra, hogy a magyar ellenzék vezére legyen.

„Ami teljesítőképeségét illeti, — írja róla a cseh politikai kritika —> azt hisszük az egész képviselőházban nincsen egy képviselő, aki hozzá mérhető lenne. Tevékenységét kiterjesztette egész Európára. Ahol a magyar ügy érdekében bármily akció mutatkozott, Szüllő már rögtön ott volt és védelmezte a csehszlovákiai magyar kisebbség érdekeit.“¹

A prágai parlamentben annál elszántabban tudja védelmezni a magyar álláspontot, mert ellenfelei is kénytelenek elismerni azt, hogy Szüllő az államfordulat előtt is a tót nemzettel szemben nemcsak a legkorrektebbül viselkedett, hanem mindenkor rendelkezésre bocsátotta befolyását olyan intervencióknál, melyek sérelmek megszüntetését vagy megtorlását célozták. Ami politikájának irányvonalát illeti, a fősúlyt a magyar életakarat konzerválására helyezte. Szerinte a csehszlovákiai magyarságnak nem szabad ugyan elfelejtenie, hogy ottani anyagi érdekei fontosak, ám ne felejtse el azt sem, hogy nemzeti karakterének és fajtája nemzeti államának erőssége éppen olyan fontos.² Állandóan ébrentartja híveiben annak a tudatát, hogy a magyar nemzetrész ellen intézett gazdasági és kulturális háború támadásai közepett egy pillanatra sem szabad a defetizmus szirénhangjaira hallgatni, önérettel hirdeti, hogy a magyar ezer esztendőn keresztül a többi idegen faj között megállotta helyét, ami azt mutatja, hogy van benne kvalitás, mely nehéz időkben mindig kitör és ma újból szárnyra kezd kapni. Sohasem titkolta azt és mindig hangoztatta a gondolatot, hogy a magyarság a csehtót köztársaságban nem nemzeti kisebbség, hanem egy szétszakított többség egykori része, nemzetrész, mely a helyzettel megelégedve nincsen,³ mert az államban túlzó sovíniszta cseh politikai irányzat uralkodik, mellyel szemben nem áll más mód rendelkezésre, csak a legélesebb fegyverekkel való ellenzéki küzdelem, nem pedig a meghódolás. Nem a politika kikapcsolása, az ú. n. politikamentesség, hanem a politikai fegyverek teljes arzenáljának a felhasználása az, ami sikerrel kecsegtethet.⁴

Szlovenszko autonómiájáért mindenkor lándzsát tör és a volt Felső-Magyarország őslakosságának szorosabb együttműködését és

¹ „Lidové Noviny“ 1932 augusztus 26.

² 1932 január 5-iki nemzetgyűlési beszédéből.

³ 1932 június 20-iki pártgyűlési beszédéből.

⁴ 1932 április 18-iki kassai beszédéből.

szövetkezését a cseh főlény ellen elsőrendű politikai szükségnek tartja. Magyaroknak, tótoknak, ruténeknek, németeknek külön nemzeti létük fenntartása érdekében össze kellene fogniok, hogy azt a földet, amit atyáiktól örököltek, a maguk szellemi világában megtarthassák és megőrizhessék régi lelküket. Minden körülírás nélkül egyenesen megmondta a prágai nemzetgyűlésen,¹ hogy az államban nem lehet addig békesség, amíg az arra hivatott tényezők meg nem adják a szlovenszkói és ruszinszkói autonómiát, míg be nem látják, hogy nem nemzeti, de nemzetiségi államot alkotnak, amíg a szomszédokkal való rossz viszony fenntartásában vélik megtalálni az ország prosperitásának bázisát.

Benesnek külpolitikai expozéit éles judíciummal szokta szétboncolni. A most is súlyosan érvényesülő gazdasági válság első hónapjaiban intette a prágai politikát és propagandát, hogy ne legyen olyan elbizakodott és ne örvendezzen a megcsonkított Magyarország gazdasági gondjai felett, mert hiszen a gazdasági világkrízis elől egy ország sem fogja magát izolálni tudni, mert „mindenki lépik egyet“, — ki előbb, ki utóbb. A súlyos gazdasági bajokkal küzdő köztársaság mai helyzete Szűllő intelmét igazolta. Nemzetgyűlési beszédeiben elítélte Benes taktikáját, mely a külszínen szirénhangokat hallat Magyarország felé, ugyanakkor ellene cselekszik, — nem köt Magyarországgal kereskedelmi szerződést, ugyanakkor azonban egy ködös vámunióról mer beszélni, melynek koncepciója ab ovo életképtelen és nem komoly.³ Amikor a Tardieu-terv lanszíroztatott, találóan mutatott rá arra, hogy nem lehet politikai gondolat nélkül politikai szerződéseket csinálni. A köztársaság mai helyzete olyan, hogy meg kell keresnie az európai együttműködésnek a lehetőségét, de „nem azzal a cseh politikát jellemző szűkmarkúsággal, hogy ő mindent meg akar magának menteni és a másiktól el akar venni mindent“. A köztársaság kormányzatának elvégre már be kell látnia azt, hogy a szegénység, mely Szlovenszkón és Ruszinszkón mindenfelé dúl, a kivitel megcsappanása, az ipar lerongyolódása, az agrártermékek elértéktelenedése, az eladósodás és munkanélküliség intőjel, hogy más politikát kell követni.

Külpolitikai vonatkozású beszédeiben soha el nem hallgatta, hogy a középeurópai súlyos bajok okozói a helytelen békeszerződések, melyeket revideálni kell, mert

„... amíg az emberi egyenlőség, az emberi méltóság, a fajok szabadsága s a krisztusi szeretet nem lesz úrrá a világon, addig a kultúra elpusztulásának réme fenyeget. Ezért ennek megakadályozásáért az új, jobb világrendnek megalkotását kell követelnünk, hogy megtegyünk mindent arra nézve, hogy azokat az erőforrásokat^ amelyekkel ezer éven keresztül fenn tudtuk rajunkat tartani, bedugolni ne engedjük.“

Amikor tavaly őszkor a Malypetr-kormány programját bírálta a prágai nemzetgyűlésen,⁴ kifejtette azt a felfogását, hogy a súlyos

¹ 1932 nov. 4.

² 1932 jan. 22-iki nemzetgyűlési beszéde.

³ 1932 június 20.

⁴ 1932 november 4.

középeurópai helyzetnek alapoka nem egyéb, mint az Európa harmonikus egységét megbontó békekötéseken alapuló külpolitika.

„Hogy ezek a békeszerződések — jelentene ki — nem jók, céljukat tévesztenék, ez a köztudatban már benne van. A revízió gondolata a világban már erősebb, mint egy gondolat, ez már Program, amelyet a köztudatból kiölni nem lehet s ilyen helyzetben egy kis állam kormányzatának kitartani egy irány mellett, amely minden módosítást ki akar záni, nem tanácsos, mert konfliktusokat teremt.“

Benes 1932 novemberében elmondott expozéjának bírálatánál megállapította azt, hogy a dunavölgyi politikának bázisa nem lehet egyéb, mint az, hogy azok a gazdasági erők, amelyek a Duna körüli államokban megvannak, racionálisan felhasználtassanak a kölcsönös kicserélés s a kölcsönös megértés útján. Ennek természetes levezető útja a Duna,

„amely azonban azért folyó, hogy lefelé folyjék és nem felfelé s amely a csehszlovák politikának éppen azért nem olyan integráns része, mert sajnos, a Duna nem a Moldvába folyik s a Moldova sem folyik a Dunába. A dunavölgyi politika nem választható el a lelkek megegyezésétől, mert végül is nemcsak objektumok, de szubjektumok is vannak ezen a területen.“

A középeurópai államok között szükséges és nélkülözött harmonia egyik főakadályát abban látja, hogy a wilsoni elvekkel ellentétben nem etnográfiai, hanem imperialista célokat szolgáló államokat teremtettek, melyek mellőzték a népszavazások elrendelését azon célból, hogy az egyes népfajok döntsenek afelett, hogy hová akarnak tartozni. A másik főakadályt képezi a köztársaságban kifejlődött párturalmi rendszer, mely a köztársaság kormányzatát leginkább a köztársasági agrárpárt vezető klikkjének kezébe juttatta. Ennek a pártnak törekvése és céljai teljesen háttérbe szorítják az állam érdekeit. Különösen a Szlovenszkon és Ruszinszkon mutakozó nagy gazdasági nehézségek kútforrása az a csehszlovák politikai elgondolás, hogy meg kell gyöngíteni Magyarországnak anyagi erejét, akkor elhal revíziós törekvése is és a köztársaság konszolidációja biztosítva lesz. Ezzel a politikával foglalkozva, Szüllő Géza a prágai képviselőházban december 21-én tartott beszéde során reámutatott arra, hogy a Magyarországgal szemben követett taktika minden tekintetben megbosszulta magát. Szlovenszko egész ipari, de gazdasági élete is elhal, hiszen Szlovenszkonak legfőbb termelési ága: a faipar termékei nem tudnak elhelyezést találni. Ennek egyetlen piaca lett volna: a Nagy Magyar Alföld.

„Ma látszik már, — hangoztatta Szüllő Prágában — hogy egy olyan gazdasági egységes területnek, amilyen Magyarország és Szlovenszko együttesen volt, a szétarabolása, majd a szétarabolás után mester-ségesen egymástól való elszakítása, megbosszulja magát!“

Szüllő Gézának az országos keresztényszocialista párt elnökségéről való lemondása nem jelentette azt, hogy az általa képviselt politikai irányról pártja letér. A pártszervezetek egymás után határozatokat hoztak, melyekben Szüllő politikája iránti bizalmukat, lemon-

dása feletti fájalmukat fejezték ki. Az elnöki teendők és gondoktól való tehermentesítés Szüllő nagy politikai kvalitásait az intenzív külföldi és belföldi politikai munka részére, melyben az ő egyénisége mindig az élesztő erőt alkotja, még alkalmasabbá teszi.

Lemondása után ideiglenesen a párt ügyeit egy elnöki tanács vezette, melynek élén Grosschmied szenátor állt. Ebbe a provizóriumba esett a tót néppárt és a tót nemzeti párt zólyomi autonómiai nagy manifesztációja, mely azonban nem volt tekintettel a szlovenszkói magyarságra. Grosschmied Géza az országos keresztényszocialista pártvezetőség november 5-1 ülésén joggal mutatott reá a tót politikusok állásfoglalásának ezen rövidlátást eláruló sajátságára, mely csakis a tótság boldogulását, csakis a reájuk kiterjedő reparádókat és csak a tót nemzet autonómiáját követelte. Ezzel ellentétben kifejezést adott annak az igazságon és jogegyenlőségen alapuló felfogásnak, hogy Szlovenszkó autonómiája csak minden ott élő törzsökös nemzetre egyaránt kiterjedő, mindenkinek egyforma jogokat biztosító közjogi autonómia lehet. Nem tartotta helyes és bölcs állásfoglalásnak tehát a zólyomi határozatban azt, hogy csak a tótok részére követelnek autonómiát, hiszen annak logikai következménye csak az lehet, hogy a nemzeti alapon álló más pártok, illetve nemzetek is külön nemzeti autonómiákat igényelhetnek joggal a maguk számára. Tényleg, a szlovenszkói autonómiai mozgalom félszégességének és tehetetlenségének álapoka abban keresendő, hogy a tót autonomista pártok nem tudnak vagy nem mernek Prágával szemben egész ellenzéki politikát csinálni, még mindig tetszelegnek magyarelles viselkedésükben és így maguk hiúsítják meg azt, hogy az egész szlovenszkói közvélemény egységesen, egy közös nagy autonomista táborba tömörülve, érvényesíthetné az autonómia érdekében akaratát és erejét. A magyar politikai pártok ismételten felajánlották a tót autonómiai pártoknak egy autonómiai közös politikai bázis megteremtésére vonatkozó készségüket. Ez azonban mindig megfelelő visszhang nélkül maradt, úgyhogy a magyar pártok e kísérletnek meddőségéből levonták a konzekvenciákat és nem néztek sem jobbra, sem balra, — mentek a maguk útján.

Szüllő Géza helyébe a keresztényszocialista párt Eszterházy János grófot választotta meg elnökké, aki fiatal erővel és nagy ambícióval hozzálátott a pártszervezetek megerősítéséhez és lehető kiterjesztéséhez. Beutazta Szlovenszkót és Ruszinszkót és első nagyobb politikai törekvése, hogy az alább ismertetett Dérer-féle iskolareform elleni szlovenszkói akdóban pártja elszántan részt vegyen. A Dérer-féle javaslatok ügyében tárgyalt a szlovenszkói tót püspökökkel és közölte velük, hogy pártja teljes erejével támogatja az általuk megindított harcot, melynek célja a vallásos nevelés megőrzése. Körútján megállapította, hogy

„egész Szlovenszkó és Ruszinszkó egységes a Dérer-javaslat elleni állásfoglalásban és hogy a Javaslatból nem lehet törvény anélkül, hogy egy nagy kultúrharc ne rázza meg az állam életét. Olyan időkbén, amikor a gazdasági nyomorúság, különösen a köztársaság keleti felében, hihetetlen mértékben termelte ki a szociális bajokat, a kultúrharc felidézése valóságos öngyilkos politika.“

Iszonyatos szociális bajokról tesz említést, melyeknek útjában megfigyelője és szemlélője volt. Szlovenszko magyarsága ma nagy és reményteljes várakozással tekint Eszterházy János gróf működése elé.

A magyar nemzeti párt, melynek élén Szentiványi József áll, az országos keresztényszocialista párttal párhuzamosan minden lehető elkövet, hogy a magyar nemzetrészt, melyre a gazdasági krízis sokkal érezhetőbben nehezedik, mint a kormányhatalom által előnyben és kiváltságokban részesülő egyéb lakosságra, súlyos helyzetében a reátóduló mindenféle káros befolyás következtében össze ne törjön. A két párt különösen a magyar földműves lakosság gondjával-bajával törődött, tiltakozott és interveniált a túlzott és igazságtalan adók kíméletlen behajtása ellen. Szentiványi ebben a nehéz időben a radikális nemzeti szellem ébrentartását hirdette szükségesnek. Lesújtó bírálatban részesítette az elmúlt esztendőben tartott pártgyűlési beszédekben a kormányrendszert, de különösen „az internationalizmusba takarózó, vagy a csehszlovák pártokba húzódó zsebmagyarokat“. Pártja programjában magyar nemzetmentő reális munkát, pénz- és hitelorganizációk létesítését, magyar munkaalkalmak szaporítását, a cseh nagytőke visszaélései elleni szervezett harcot sürgetett. Politikai felfogását következő kijelentései foglalják össze:

„A magyar történelmi tradíciók alapján állok és ezek parancsolják nekem, hogy a kor szellemét megértsem és a nemzeti gondolat megújodását szolgáljam, amely a folyton közöttünk kísértő régi politikai módszerekkel járó gazdasági passzivitást teljesen és végérvényesen kiveti magából, világosan és félre nem érthetően kimondja: Hangot és munkaterületet a feltörő magyar ifjúságnak, szociális szellemet és haladást s az éltre, a nemzet életének minden vonalán, értelmet.“¹

„Parancsoló kötelesség felkarolni és melléállni a magyar proletariátusnak is és ennek megfelelően alakulni át, ha tényleg és valóságosan kívánjuk és akarjuk a magyarság testvériességét.“

„A politikai munka feladata megértetni a magyar néppel, hogy a mindenkinek kijáró emberi jogokon felül a nemzetnek és a nemzet minden tagjának jogai vannak a mi kisebbségünk életére vonatkozóan, ezek a jogok az alkotmánytörvényben, a nemzetközi szerződésekben vannak biztosítva és kötelezik a mindenkori csehszlovák kormányzatot és törvényhozást. A politikai munka feladata rámutatni arra, hogy ezek a jogok a mi életünkben nem érvényesülnek, hogy a törvények és szerződések végrehajtása meg nem történt és hogy a magyar nemzeti kisebbség tagjai másodrendű és harmadrendű polgárokként kezeltetnek.“²

Figyelmet érdemelnek Tarján Ödönnek publicisztikai írásai, melyek a csehszlovákiai magyar nemzetrészt politikai felfogásának visszatükrözései. A „Prágai Magyar Hírlap“ vezetője a két nagy párt működését kiegészítve nagy agilitással munkálja meg részükre a talajt és nem mulaszt el egyetlenegy alkalmat sem, hogy a kormányrendszer, a vezető kormányférfiak és kormánypártok ténykedéseivel szemben a magyarság jogsérelmeinek reparációját ne követelje. Tarján tevékenysége, kitartása és bátorsága, a nehézségekkel viaskodó csehszlovákiai magyar politika arányait nézve, valósággal sereg- és pártpótló jelentőséggel bír. Tekintetbe véve a pártszervezetek és pártmegnyilatkozások nehézségét, publicisztikai mozgékonyasága, a gazdaságpolitikai kérdéseknek mély ismerete, írásainak

¹ 1932 október 17-iki beszédéből.

² 1932 december 12-iki beszédéből.

korrekt, azonban energikus tartalma nemcsak a lapnak, hanem az ottani egész magyarságnak politikai értékét nagyban előmozdítja. Miként Szüllő a prágai nemzetgyűlésen, úgy Tarján a Prágai Magyar Hírlap hasábjain boncolja szét élesesen Benes és ha a magyarság szempontjából szükségesnek látja, Masaryk nyilatkozatait is. Amikor múlt esztendő októberében Masaryk elnök egy külföldi lap szerkesztője előtt a kisebbségi kérdésekről és azután más vonatkozásban politikai parvenúségről és a demokráciáról nyilatkozott, Tarján találóan jegyezte meg, hogy ez a csehtót közélet légkörében egyenesen groteszkül hat.

„Ahol a parlamentarizmust — írta — megöli a pártérdekéért folytatott kíméletlen harc, ahol a felvilágosodás legegységesebb kelléke, a szabad véleménynyilvánítás a törvényhozó mandátumának elvesztésével járhat, ahol a kormányzat csak azért követ el mindent a formák betartása körül, hogy a gyakorlati kivételhez Potemkin-falvakat építsen, ott a demokrácia és sokat hangoztatott áldásai csak egyesek részére jelentik az életet. Az olyan kijelentések pedig, melyek az állam polgárai egy tekintélyes részének önértékét érintik, egyáltalán nem alkalmasak az állampolgári megalégedés fokozására.“¹

Tarján különösen azt a csonkamagyarországi felfogást hibáztatta, mely a helyzet fel nem ismeréséből, a Csehszlovákia és Magyarország közötti közeledést a magyarság mai kisebbségi sérelmeinek figyelembe vétele nélkül igyekezett kezdeményezni. Tarján állásiglgalását magukévá tették a magyar pártok is és Jabloniczky János nemzetgyűlési képviselő november 2-án tette szóvá a képviselőházban ezt az egész kérdést. Reámutatott arra, hogy az egész akció két alapvető hibában szenved. Az egyik az, hogy az élet nem igazolja a felfogást, hogy egy gazdasági megegyezés okvetlenül kedvező politikai atmoszférát tud állandósítani, a másik hiba pedig abban nyilvánul, hogy mivel a válság a politikai hibának a következménye, logikai abszurdum lenne az okozattal az okot megszüntetni. Ezekért a kísérletekért Csehszlovákia magyar nemzetrésze nem lelkesedhetett, mert mint Jabloniczky ezen beszédében kifejtette:

„a kisebbségi kérdés megoldását egy remélhető lehetőség beálltától teszi lehetővé. Ha ugyanis a gazdasági megegyezés dacára nem következnek be a remélt kedvező atmoszféra, a kisebbségi kérdés megoldása végleg elmaradna. Ilyen lehetőségnek nem szabad kiténni a kisebbségi kérdést, mert ez nemzeti elvérést jelenthetne.“

Benes revízióellenes nyilatkozataival szemben² Tarján összefoglalta a csehszlovákiai magyarságnak a revízióra és a kisebbségi helyzetre vonatkozó felfogását és tiltakozott az ellen, hogy Benes a csehszlovákiai kisebbségi kérdést egy már megoldott adminisztrációs problémának nyilvánítsa és hogy egyáltalában az egész kérdéskomplexumról a magyarság nevében is beszéljen. Tarján tudomására adta Benesnek, hogy a magyarság is akarja a békét, ám azokban az előfeltételekben, melyektől Benes a bâte megszilárdítását várja, annak akadályait látja.

„Mi azt, — írta Tarján — amit Benes igazságnak, erkölcsnek hirdet — igazságtalanságnak és az erkölcs hiányának tekintjük.“

¹ „Masaryk elnök nyilatkozatai.“ — 1932 október 9.

² „Benes és a revízió.“ — 1933 január 22.

„Mi, a Csehszlovákiában élő sok százezer magyar nevében önérzetesen vágjuk Benes arcába, hogy nem hatalmaztuk őt fel soha, hogy helyettünk nyilatkozzék. Nem ismerhetjük el soha, hogy az ő megelégedettsége egyszermind a mi megelégedtségünk s annak a megállapítását, hogy mit akarunk, eddig is és ezentúl is a magunk számára fogjuk fenntartani.“

A revízió kérdésének a nemzetközi politikai életbe való előretörése természetesen nagyon nyugtalanítja a cseh és csehszlovák politikai életet és ismét hallatják nagyhangú beszédeiket Prágának azon szlovenszkói szolgálói, akik a magyar irredenta, a magyar revízió veszedelméből Csehszlovákiát állandóan mentik. Így Hrusovszky, Ivánka stb., akik mostani beszédekben ismét az erős kéz magyarelles politikáját sürgetik, mintha Szlovenszkón és Ruszinszkón a magyarságot a leggyengédebb bánásmódban részesítenék. Ennek a hajszának első jelei máris mutatkoznak.

Dé r e r I v á n szociáldemokrata csehszlovák közoktatásügyi miniszter 1932 végén egy széles iskolareformra vonatkozó javaslattal lepte meg Szlovenszkói és Ruszinszkót. A javaslat célja nem annyira a történelmi területek tanügyi rendszerével való unifikáció, mint inkább a felekezeti iskolák megsemmisítésén keresztül Szlovenszkó nem cseh és a csehekbe beolvadni nem akaró nemzetei befolyásának, amelyet a népnevelésre eddig gyakoroltak és amely már amúgy is erősen meg volt szorítva, teljes kiküszöbölése. A reform szerint az egyház iskolafenntartási joga ugyan elismertetik, — az iskolát fenntarthatja, ha van anyagi ereje hozzá, — jellege azonban csak a magániskoláé lehet. A javaslat szerint — mint ezt a szlovenszkói katolikus iskolatanács tiltakozó határozata említi — egyházi iskolák nélkülözhetetlenségének kimondásához a felekezeti iskolát látogató legkevesebb 200 gyermek kimutatását követeli, míg az állami iskolák nélkülözhetetlenségének kimondásához megelégszik 30 gyermek szülőinek kérésével, ha azok nincsenek megelégedve az egyházi iskolával. A szlovenszkói katolikus iskolatanács, mely Csárszky kassai püspök elnöklete alatt január 15-én tanácskozott Zsolnán, felhívta a politikai pártokat, a törvényhozókat stb., hogy egységesen vegyék védelmükbe a felekezeti iskolákat. Az országos keresztényszocialista, a magyar nemzeti és a szepesi német pártok elnökségei elhatározták, hogy Dérer javaslata ellen Kassán tiltakozó közös gyűlést tartanak február 15-én, melyet azonban a hatóság csak később engedélyezett. Elhatározták azt is, hogy részt fognak venni minden olyan gyűlésen, amelyet más szlovenszkói autonómiai pártok e kérdésben tartani fognak, „mert meg vannak győződve arról, hogy a törvénytervezet merénylet nemcsak az egyházak függetlensége, hanem a szlovenszkói nemzetek létalapja ellen is^{lc}. — Nem hiszem azonban, hogy ebből az alkalmi együttműködésből szorosabb szövetség fog kifejlődni, mert a Dérer-javaslat sorsa már a cseh polgári pártok szemszögéből is bizonytalan és több mint valószínű, hogy „kulturharcra“, amelyet különösen Hlinka ma mennydörögve hirdet, nem fog reákerülni a sor. Egyébként kulturális kérdésekben az autonómiai tót pártok szintén ugyanolyan türelmetlen politikát folytatnak a magyar nemzetrészt ellen, mint a csehszlovák centralista pártok. Ezzel kapcsolatban nem kívánom

itt a magyarság kulturális sérelmeit részletezni, az iskolák számának apasztását, a magyar tanulósg mellözötttségét, a színházak tönkretételét, — csupán figyelmeztetek arra, hogy a Slovenska Liga magyarpusztító működésének pártfogói közé éppen úgy tartozik a Hlinkapárt, mint a Rázus-párt is. A Dérer-féle javaslat esetéből ezeknek a tót pártoknak a magyarsággal való vonatkozásban okulniok kellene és fel kellene hagyniok magyarellenos ofenzívájukkal.

A szlovenszkói és ruszinszkói magyarságot az elmúlt évnegyedben súlyos személyi veszteségek érték: december 31-én meghalt Péter Mihály református püspök, — harcos és a magyarsáért minden erejét feláldozó hajlíthatatlan lélek volt, aki egyháza és nemzete igazáért mindenkor síkraszállt. Január 19-én elragadta a halál Böbm Rudolf szenátort, az országos keresztényszocialista párt tagját, aki a párt megszervezésében az Összeomlás után nagy érdemeket szerzett és később is mint a szenátus tagja tevékenyen részt vett a magyar nemzet-rész léteért folytatott nagy küzdelemben. Ugyanaznap halt meg Blanár Béla dr. tartománygyűlési képviselő, Kassa volt polgármestere és a magyar nemzeti pártnak kiváló tagja, Kelet-Szlovenszko magyarságának egyik tekintélye és oszlopa.

A csehszlovákiai magyar pártok politikája súlyos viszonyok középett továbbra is kitart eszméi, célkitűzései és a magyar nemzethez való tartozás hagyományos érzésvilága mellett. Nem mérhető ez az ő munkájuk egy békés belső politikai világ mértékével, mert hiszen, mint a fenti adatok is mutatják, állandó készltségben és feszltségben kell élniök, hogy a nemzetrés elleni és egymást követő támadások elháríthassák. A magyar nemzet mostani korszakának igazi hősei ennek a politikának a vezetöi és mindazok, akik önzetlenül és tiszta nemzeti érzésből a vezetök által tartott zászló mellé álltak.¹

STEIER LAJOS

¹ Itt említjük meg, hogy folyóiratunknak kitünö cikkírónk tollából származó tanulmányai változatlanul magukra vonják a cseh és tót politika és publicisztika figyelmét. Legutóbbi (M. Sz. XVII. 32.1.) cikkére Ivánka Milán, a cseh nemzeti demokratapárt szlovenszkói exponense hosszabb parlamenti beszédben vetette szemére Rázusnak, a tót nemzeti párt vezetőjének, hogy Steier Lajos cikke «első betűjétől az utolsóig a Národnie Noviny és a Slovak, valamint Rázus beszédeiből vett idézetekre támaszkodik és ez idézetek sorról-sorra csakis a köztársaság meggyalázását, az államfordulat előtti tót nemzetiségi tényezök szidalmazását, a csehek nevetségessé tételét, a cséhtót nemzetegység tagadását tartalmazzák. Mint látjuk — mondja Ivánka — egy Magyarországra irányító szlovenszkói export mégsem talált akadályra: a cséhtót állam ellen irányuló néppárti és nemzetipárti piszkolódások és pletykák exportja. Ellenkezöleg, köztársaságunk szidalmazóinak minden szava Magyarországon szívesen látott árucikk, mert Nagy-Magyarország restaurálására vonatkozó haldokló remények újjáélesztését szolgáló injekciók.” Erre Rázus mint a Národnie Noviny febr. 10. száma közli, a nemzetgyűlésen Ivánkának következőképpen válaszolt: „Ami Steier cikkét illeti, nem tehetek róla, ha munkáimról Budapesten, Bécsben és például Krakóban, vagy másutt írnak és ezt teszik költöi munkáimról is. Ha Ivánka Milán úr expenznóták helyett könyveket írma, úgy odakint, a világban róla is beszélőnének valamit. Egyébként én magam írtam a cséhtót nemzeti tanács fiókjának Pozsonyba, hogy informáljon engem Steier cikkéről és felhatalmaztam őt, hogy ha ebben a cikkben vonatkozások lennének valamilyen magyarofilizmusomra, vagy pedig valamilyen államellenes szeparatizmusra, úgy nevemben dezavualja ezt és foglaljon diene állást.” Steier Lajos közismert pontos idézőmódja mellett érthető, hogy Rázus úrnak nem volt mit „dezavualnia.”

A szerk.

JUGOSZLÁVIA VÁLSÁGA

Kosutic londoni előadása — A tram oroszlán — Matek öt pontja

AZ UTOLSÓ HÓNAPOKBAN valósággal zsúfolódtak az események Sándor király birodalmában. Egyre fokozódó belpolitikai válság bizonyos külpolitikai megerősödés kíséretében. Európa-szerte eddig nem tapasztalt érdeklődés és otthon az ellentétek végletes kiélesedése. Egy hatalmon lévő oligarchiának dermesztő céltudatossága, mely, mintha légüres térben mozogna, fölényes kézlegyintéssel tér napirendre minden aggasztó jelenség felett és egy minden eresztékeiben recsegő ország óriási többségének tehetetlen vergődése egy parányi kisebbség terrorával szemben. A nagy káosz minden adottságával és minden lehetetlenségével. Senki sem tudja, mit hoz a holnap, de mindenki ösztönszerűleg érzi, hogy a nagy ismeretlenek már nem lehet sokáig késnie. Jósolni hálátlan dolog, a történelmet nem logikai erők irányítják. Egy bizonyos, minden magyar szemnek Jugoszlávia felé kellene irányulnia. Onnan jöhet megváltásunk és onnan jöhet végromlásunk.

KOSUTIC ÁGOST a második horvát emigráció egyik vezére. Az első, a Frank Ivo-féle, az önálló Horvátország kiküzdését a párizsi békét megelőző idők (1919—1921) bizonytalanságától, a közép-európai helyzet akkori kaotikus voltától és Rádió nagy nemzeti küzdelme eredményességétől remélte. A második emigráció a délszláv diktatúra kikiáltása (1929 január 6) után alakult ki. Előbb Pavelió Antal jogpárti, azután KoSutió és Kmjevic György parasztpárti képviselők menekültek külföldre, részben mert a diktatúra otthon minden politikai akciót lehetetlenné tett, részben mert küszöbön állott letartóztatásuk. A diktatúrával Radié politikai végrendelete szerint bekövetkezett az az állapot, amikor többé nem kell senkire semmi tekintettel sem lenni, hanem a független horvát államot kell megalapítani. A horvát nemzet vezérének, Macek Vladimirnak, otthon nagy elszántsággal és férfias bátorsággal vívott nemzeti ellenállását az új emigráció akarta a külföld felvilágosításával és a külföldi horvátok megszervezésével alátámasztani. Az emigráns vezéreket sok kisebb-nagyobb férfiú követte. A múlt év őszén a velebiti felkelés után az emigránsok száma jelentékenyen megnövekedett.

Kosutic Ágost építésznek indult, de aztán politikai pályára lépett és hamarosan nagy szerepet játszott a horvát parasztpárt életében. Veje lett Rádiónak. A londoni út eredménytelensége és Rádió 1925 március 27-i váratlan behódolása után megtörtént a szerb-horvát kibékülés és 1925 július 18-án a radikális-radicsiánus koalíció kor-

mányra került. E koalíció sok válságon és változáson át 1927 február 1-ig állott fenn. A kormánynak Kosutic 1926 április 29-én mint közlekedésügyi államtitkár, 1926 december 24-én mint középítészeti miniszter volt tagja, hogy pár heti miniszterség után a kormánykoalíció felbomlásával elhagyja a bársonyszéket. Emigrálása után hosszabb időt töltött Londonban. Azután az Északamerikai Egyesült Államokba ment, ahol tevékeny részt vett az ottani horvátok megszervezésében. Végül Bécsben telepedett meg.

Ez a KoSutié 1932 november 14-én az angol külügyi társaság (The Royal Institute of International Affairs) meghívására Londonban előadást tartott a horvát kérdéstről. Annakidején csak szórványos és megbízhatatlan hírek kerültek forgalomba az előadásról. Most azonban mind az előadás, mind a hozzászólások hiteles szövegben fekszenek előttünk (International Affairs. Vól. XII. No. I. January—February 1933, 70-106. 1.). Az elnöki székben Seton-Watson ült, a délszláv kérdés legkiválóbb angol szakértője.

Kosutic előadásának gondolatmenete a következő: Ma Jugoszlávia Európának egyetlen abszolutisztikus monarchiája. Ezzel szemben az 1919 szept. 10-én aláírt saint-germaini béke a szerbek, horvátok és szlovének szabad akaratából alakult államnak mondja Jugoszláviát és megállapítja, hogy ez az állam teljes garanciát nyújt arra nézve, hogy népeit a szabadság és jog elvei szerint fogja kormányozni fajra, nyelvre és vallásra való különbség nélkül. Rámutat, hogy az 1918 dec. 1-i egyesülés Horvátország és Montenegró megkérdése nélkül hajtott végre. Rádió ez ellen Wilsonnál tiltakozott, de eredmény nélkül. A délszláv egység kérdésében kezdettől fogva két irány küzdött egymással: a szerb, mely a volt Monarchia délszlávjait egyszerűen be aláírta Szerbiába kebeleznél és a horvát, mely Szerbiával, Montenegróval és a Monarchia délszláv részeivel egy új délszláv államot akart alakítani. A zágrábi Nemzeti Tanácsot Szerbia 1918 nov. 8-án elismerte, nov. 9-én Genfben a Nemzeti Tanáccsal egy dualisztikus berendezkedésű ideiglenes délszláv államban egyezett meg, hogy azután felrúgva a megegyezést, Pribicevic Svetozar segítségével dec. 1-én via facti úgy kiáltta ki az egyesülést, hogy minden hatalom Belgrádnak legyen biztosítva. Ez a tény megcáfolja a saint-germaini béke azt az állítását, hogy a délszláv egység a délszláv nemzetek szabad akaratából jött létre. A szaloniki front áttörésének tízéves évfordulóján tartott belgrádi emléktűnpen Kalafatovió tábornok az antant-küldöttek és diplomaták előtt felolvasott tanulmányában semmiféle szabad elhatározásról sem beszélt már, hanem egyenesen Montenegró és a Monarchia délszláv részeinek szerb okkupációjáról. A vidovdáni alkotmány létrejöttét tárgyalva Kosutic kimutatja, hogy ez egyszerű szerb diktátum volt. Az alkotmány a horvátok és a szlovének többségének távollétében hozott meg, de még így sem volt a konstituantében többsége. PaSio magához hívatta Draga Ferhad béget, a macedon-muzulmánok vezérét és a bég két hívét és tudtukra adta, hogy nem fognak élve haza térhetni, ha az alkotmányt meg nem szavazzák. Draga és hívei erre megszavazták az alkotmányt. A horvátok nem ismerték el az alkotmány érvényességét, amire a legkülönbözőbb üldözések következtek. Mikor Rádió londoni tanácsra behódolt, a helyzet nem lett jobb a horvátokra nézve. Amint a horvát jogok legkisebb mértékű elismerését kezdte sürgetni, létrejött — KoSutió szerint királyi kezdeményezésre — az ú. n. „erős vár”. Az egymással veszekedő szerb pártok a szerb hegemonia védelmére szövetkettek. És mikor ez sem tudta megfélemlíteni a horvátokat, bekövetkezett a parlamenti merénylet, majd az abszolutizmus.

A diktatúra — mondja KoSutié — a király személyes cselekedete volt. A szerbiai pártok nem szállottak vele szembe, hiszen érezték, hogy a horvát ellenállást akarja letömi, ami megfelelt az ő óhajuknak is. Az előadó ezután a diktatúra kormányzati módszereit részletesen bemutatja. Eltiltotta a horvát zászlót. Ennek kitűzése a horvát fővárosban ma büntendő cselekmény. A Monarchia idején ellenben a kiegyezés szerint

még a magyar parlament épületén is ott lengett. Igaz, hogy a szerb zászlót is eltiltották, de mint a pravoszláv egyház zászlóját visszaiktatták jogaiba. Mikor egyházi ünnepeken a horvátok szent képekkel díszített horvát zászlókat próbáltak használni, a rendőrség elkobozta a lobogókat. Az iskolakönyvekből lehetőleg kipusztítottak mindent, ami a horvát történelemre és irodalomra vonatkozik. A horvátok elégedetlenek voltak a Monarchiában, mert nem látták teljesen biztosítva nemzeti önállóságukat. Pedig volt külön felelős kormányuk, parlamentjük, önkormányzatuk, saját ezredeik a honvédségben és biztosítva volt befolyásuk a Monarchia közös ügyeire is. Mindebből semmi sem maradt. Minden hatalom Belgrádban van központosítva, a tisztikar és a diplomácia szerb, a rendőrség, csendőrség szerb kézben van, a horvátoknak a pénzügyekbe semmi beleszólásuk. A régi horvát pénzintézeteket rákényszerítik, hogy központjukat Belgrádba helyezték át.

Ha egy ázsiai, vagy afrikai gyarmat mandatáriusa úgy magyarázna mandátumát, ahogyan Belgrád a saint-germaini békében vállalt kötelezettségeit, a Népszövetség közbelépne. A horvát kérdésnél ez nem történik meg, pedig a mai délszláv helyzet egész Európát katasztrófába döntheti.

KoSutié a kibonyolódás útját úgy képzei el, hogy Szerbiának el kell ismernie Horvátország szuverenitását és le kell mondania a hegemonia gondolatáról. Tisztában kell lennie, hogy Horvátország számára más lehetőségek is vannak, mint a Szerbiával való únió. Horvátország lehet teljesen független Szerbiától, ahogyan 1918-ig mindig az volt, a horvát köztársaság csatlakozást kereshet az osztrák köztársasághoz, amit gazdasági okok javaiknak, Horvátország lehet önálló tagja egy dunai Svájcnak. Ha Szerbia ezeket a lehetőségeket megfontolja, vagy modus vivendit keres Horvátországgal, vagy lemond róla és visszavonul a Balkánra. KoSutié azt kívánja, hogy Horvátország és Montenegró szabad vákstsázzal hívják össze saját törvényhozó testületüket. Boszniának és Hercegovinának alkalmat kell adni, hogy plebiscitummal döntse el, külön egység akar-e lenni vagy pedig Szerbiához, Horvátországhoz, vagy Montenegróhoz (!) csatlakozni. Ezután Szerbia, Horvátország, Szlovénia és Montenegró stb. parlamentjei egyezményt körnék egymással.

Az előadást vita követte. Természetesen voltak naív és tájékozatlanságot eláruló megjegyzések is, de volt néhány igen érdekes felszólalás. Az előbbieket mellőzzük. Riley Ben nagy elismeréssel nyilatkozott a horvát nemzeti ellenállásról és bizonyosra veszi, hogy a horvát kérdés rendezése nem késhet sokáig. A szeparatizmust ellenzi, de federáció nélkül nem lát megoldást. Maéektől úgy értesült, hogy Horvátország saját kormányt és parlamentet követel, melyek hatásköre a pénzügyek és a hadsereg ellenőrzésére is kiterjedjen.

Melville a délszláv kérdést nem tekintheti nemzetközi kérdésnek, hanem a szerbek, horvátok, szlovének és montenegróiak belső ügyének. Éppen ezért nem látja annak lehetőségét, hogy az angolok ebbe beavatkozzanak. Rossz tapasztalataik is vannak e téren: Rádió egyenesen kérte Seton-Watson intervencióját, hogy aztán később tiltakozzék az idegen beavatkozás ellen. A megoldásra nézve KoSutié felvetett négy-öt határozatlan ötletet (vague ideas). Nézete szerint egyik sem alkalmas arra, hogy modus vivendi legyen belőle. Különösnek tartja, hogy a horvátok valami nagy konföderációkat terveznek akkor, amikor a jelen határok közötti kis federációt sem tudják megvalósítani. A baj az, hogy amíg a szerbek pozitivisták, a horvátok ideológusok. A horvát vezérek ügyetlenségéből csúszott át a hatalom a mérsékelt szerbek kezéből a szélsőkébe.

Davies Rhys szerint, ha elfogadnák az előtte szóló nézeteit a nemzetköziségről, akkor a Népszövetségnek semmi értelme. Az angoloknak érdeklődniük kell a délszláv kérdés iránt, mert e kérdés rendezetlensége világháborúra vezethet. Nem maradhat fent tartósan az a helyzet, hogy minden hatalom a műveletlenebb szerbek kezében maradjon a műveltebb horvátokkal szemben.

Steed Wickham: a magyar időkben szerzett meggyőződése szerint a horvátokat lehet vezetni, de nem lehet hajtani (they could be led but not driven). A jelen uralomnak el kell tűnnie, de nem azért, hogy Jugoszlávia széthulljon. Sándor király uralma alatt méltányos megegyezés hozandó létre.

Az elnöklő Seton-Watson a jelenlegi kormányzatot az európai béke veszedelmének tartja. Huzamosabb fenntartása elkerülhetetlenül a

dinasztia bukásához vezet. A délszláv egység ellenben az egész délszlávág érdekében fekszik. Elismeri; hogy Horvátország a magyar időkben a jelenleginél politikailag jobb helyzetben volt. De ma nem tudna egyedül megállni; hanem rövidesen Olaszország, vagy Magyarország vazallusa lenne. A Helyzetet még komplikálná a szlovén kérdés rendezése. Kincs más megoldás, mint Szerbia, Horvátország, Szlovénia és Montenegró federációja. Angliának és Franciaországnak, továbbá a két kis-antant államnak együttesen drasztikus rezsinváltozást kell kieszközölniük Belgrádban.¹

KoSutié viszonzválaszában utalt rá, hogy a horvátok azért fordultak a Monarchia ellen, mert függetlenek akartak lenni. Jugoszláviában keservesen csalódtak. Minden nemzetnek joga van a szabadságra, bár elismeri, hogy a jelenlegi nemzetközi viszonyok közt semmiféle szabadság sem lehet korlátlan. Az egyenlőség alapján a horvátok hajlandók a szabadságot más nemzetekkel megosztani. Válaszul a többi felmerült kérdésre felolvasta Maöekék öt pontját. Ezzel az ülés véget ért.

Kosutic előadásának több mint felét annak leírása foglalja el, miféle visszaéléseket követtek el a szerbek a horvátok rovására Jugoszlávia megalakulásakor és a vidovdáni alkotmány meghozatalakor. Erre senki egy szóval sem reflektált. A horvát kálvária ez állomásai az angolokat nem érdeklik. Ezt horvát részről tudomásul kell venni - Via facti itt van Jugoszlávia, mely nehéz válsággal küzd. Ennek a válságnak megoldása foglalkoztatja az angol szellemet. A diktatúra, az más. Ez a válság oka. Ez iránt érdeklődnek és mindenki súlyosan elítéli. A régi magyar-horvát viszonyról meglepően objektív véleményeket olvashatunk. Azonban mihelyt a legtávolabbi gyanú jelentkezik, hogy e viszony megújulása a jövő kombinációi között szerepel, az objektivitást ellenséges szellem váltja fel. Itáliát sejtik a háttérben és így e kapcsolat nézetük szerint súlyosan érintené az angol érdekeket. Az osztrák-horvát kombinációt komolytalannak tartják. Szó nélkül tértek felette napirendre. A dunai Svájc tervét is egy gúnyos megjegyzéssel intézték el. Jugoszlávia fenntartása, úgy látszik, továbbra is az angol politika egy alaptétele, de Jugoszlávia gyökeres átalakulását is egyhangúan követelik. Ezzel a horvát kérdés tulajdonképpen nemzetközi kérdéssé lesz, ha e feltevés ellen tiltakoznak is. Mert mit fog csinálni az angol közvélemény, ha a londoni bölc tanácsok Belgrádban süket fülekre találnak? Bele fog ebbe nyugodni és hagyja, hogy a magyarok és az olaszok a horvátok nyakára üljenek? Nem! Valahogyan be fog avatkozni. Scotus Viator máris angol-francia-cseh-román közös lépésről beszél. Maga az a tény, hogy az angol külügyi társaság egy barátságos állam emigránsával összeül és vele, ha akadémikus jelleggel is, nyilvános vitát tart arról, miként kellene a barátságos államot úgy átalakítani, hogy az emigráns is meg legyen elégedve, aligha áll összhangban a nemzetközi joggal és szokásokkal. Mutatja, milyen mélyre süllyedt Jugoszlávia nemzetközi tekintélye. KoSutié az érdem, hogy ezt konstatálnunk lehet. Ez feledtetni fejtegetéseinek hiányait, megoldási tervének ingadozásait, amit horvát részről kritika tárgyává tettek. Mi ezt nem újuk annyira Kosutic rovására, mert az egész előadásnak csak propagandisztikus jelentőséget tulajdonítunk. KoSutid engedményeket tett a szeparatizmus rovására. Ezt lehet elvi-

¹ Ezt az indítványt 17 angol politikus Seton-Watsonnal az éltükön megismételte a Manchester Guardian karácsonyi számában.

leg helyteleníteni, taktikának nem volt rossz. Végére is a szerb-horvát viszony alakulását nem az angol külügyi társaság fogja megszabni. Eddig az angol közvéleménynek főleg csak a Labour-party után igazodó része volt barátságosan hangolva a horvátok irányában. Körütié előadása áttörte a válaszfalakat, melyek a horvát forradalmi politikát az angol konzervatívektól elkülönítették. Ebben bizonyára van személyes érdem is.

A tanulság? A lelkek Európa-szerte hajlamosak a horvát ügynek bizonyos keretek közt való támogatására. A horvát ügyességen múlik, hogy ezek a keretek meddig tágíthatók és mikor vethetők el. Taktikázni lehet, de minden horvát előtt csak egy cél lebeghet: a szuverén horvát állam megalakítása.

A TRAI OROSZLÁN megcsonkítása és a nyomában kelt nemzetközi vihar a sötét éjszakában váratlanul fellobbanó villám fényével világította meg a vak gyűlölködés szenvedélyeinek tobzódását az Adria partjain. A Monarchia bukása óta nem tudom hányféle egyezmény rendezi az Adria békéjét, de ez a béke távolabb van, mint valaha!

Mi történt Trauban, az álmok és álmodozók boldog kis szigetén? 1932 december 1-én ünnepelte Jugoszlávia megalakulásának tizennegyedik évfordulóját. A délszláv szónoklatoktól és megfelelő mennyiségű jó fekete dalmát bor elfogyasztásától nekilendültén hat mesterlegény a Velence négyszázéves trai uralmának (1420—1797) emlékét őrző három szárnys oroszlán egyikét össze-vissza rombolta. Indokolás: az olaszok Szent Márk ez oroszlánjaira szoktak hivatkozni, mikor maguknak követelik Dalmáciát. A szokatlan külpolitikai készültséggel bíró jó mesterlegények olasz lapokból ezt így olvasták, — a délszláv hivatalos jelentések szerint! A délszláv hőstett ezzel a lovagiatlanság szabályai szerint befejezést nyerhetett volna. A hatóságok a megcsonkított oroszlánt valami lomtárba lökték. A tetteseket keresték, de nem találták. Hát ha a tettesek órákig kalapálhattak az oroszlánon és ezt a szemfüles hatóság nem vette észre, miért is találta volna meg a hat hőst? Egy kis hiba mégis történt. Hogy a jövő számára a trai diadal veszendőbe ne menjen, a spalatói kormánylap, a Novo Dóba december 6-i száma beszámolt róla. Lett erre nagy öröm Hencidától Boncidáig! Srskic valamennyi dalmát híve — lehetnek vagy ötvenen — büszkén sétált Diodetianus császár palotája előtt. Ám Spalatóban olaszok is laknak és van ott olasz konzulátus is. Az olaszok csodálatosképpen másként fogták fel a dolgot. És a hat darab mesterlegénynek ott a trai szigeten ugyancsak meggyűlt a baja, míg kész lett a napi olasz sajtó-referádával! Végül is önérzetesen jelentkeztek a hatóságnál. Tetszik tudni miért? Azért, mert egyes olasz lapok azt írták, hogy a merénylők nem is dalmátok voltak, hanem szerbek. A politikai finomságokban szerfelett jártas trai mesterlegények ezt nem tudták elviselni! A hatóságok mit tehettek? Boldogan keblükre ölelték őket és lecsukták a hősokeket öt napra. Azután a két megmaradt velencei oroszlánt, hogy bajuk ne legyen, bedrótozták. A Matin „szellemes“ megjegyzése szerint ketrecbe rakták őket.

Erre következett be Rica szenátor interpellációja és a Duce válasza. Mindketten aláhúzták, hogy a traui barbarizmus nem felelőtlen elemek garázdálkodása volt, hanem nagyon is felelőseké, akik tervszerűen járnak el. Veglia szigetén politikai vita folyamán meggyilkoltak egy olasz állampolgárt. Veglián és Sebenicóban eltávolítottak egy-egy szárnas oroszánt. „Megerősítem Ricci szenátor szavait“ —mondta a Duce — „hogy a horvát intelligencia nyíltan elítéli a traui rombolást és megállapítom, hogy a horvátok még a világháború alatt sem bántották soha a velencei oroszánokat.“ Ez telitalálat volt, mely a diktatúra berkeiben óriási kavardást okozott.

Srskicék láthatólag zavarban voltak. Először az Avala cáfolt, jobbra-balra sikeresen ellenmondásokba keveredve. Azután kitalálták, hogy Pavelié horvát emigráns a Dúcéval megegyezett. Az olaszok lehetővé teszik Horvátország elszakadását, viszont megkapják Dalmáciát. Persze ennek az értesülésnek senki be nem ugrott, hiszen 14 év óta ezzel a szép regével ringatja Belgrád a szeparatista horvátokat. Andjelinović Grga képviselő interpellált, hogy az olaszok is romboltak a volt osztrák területeken! Ez sem segített Belgrádon. Én nem vagyok Róma ügyvéde, de minden józanul gondolkozó ember előtt világos, hogyha más rombol, ez még nem jogcím arra, hogy én is romboljak. Aztán meg más rombolni háborús pszichózisban és más tizennégy évvel a háború után. Végére Jeftić külügyminiszter felelt a délszláv szenátusban. Letagadva, ami letagadható, kijelentette, hogy Jugoszlávia tiszteli a történelmi emlékeket még akkor is, ha azok az idegenek uralmára emlékeztetnének. Ez hát bölcs dolog volna, mert Szerbia 1878-ban szabadult fel a török alól, az új tartományok meg csak 1918-ban rázták le az átkos osztrák jármot. Mi maradna Jugoszláviában, ha a „rabság“ minden emlékét eltávolítanák? A kissé feledékeny külügyminiszter úr figyelmét azonban felhívjuk Olay Ferencnek franciául is megjelent könyvére, melyben részletesen le vannak írva a szerbek hőstettei a vajdaság történelmi emlékeinek „tisztelőben tartása“ körül¹ A szolgaság történelmi emlékeit tisztelte Belgrád akkor is, mikor lerombolta Ferenc Ferdinánd trónörökös és Hohenberg Zsófia hercegnő emléktábláját, melyet Sarajevóban Princip merénylete színhelyén a Monarchia emelt. Ritka tapintattal utóbb itt állították fel a gyilkos Princip emléktábláját, amiből európai botrány lett, de amiről a Sárga Házban, úgy látszik, megfeledkeztek. A külügyminiszter ezután megállapította, hogy Mussolini beszéde „a királyi kormányt meglepte és egész országunkban kínos hatást tett“. Nagyon sajnálja, hogy az olasz szenátusban „olyan meggondolatlan és súlyos szavak hangoztak el, amelyek a nemzetközi viszonylatokban egyedülálló újdonságnak ma-radnak“.

A délszláv és az olasz sajtó szélsőséges kifejezésektől hemzsegő és a gyűlölet elemi kitörését mutató cikkeit nem idézzük. A paroxizmusig feszült gyűlölet sorakoztatja fel egymással szemben az olaszokat és a szerbeket. Ennek a viszálynak a diplomácia eszközeivel való ki-egyenlítése az ábrándok világába tartozik.

¹ Olay, Francois de: La Campagne de destruction contre les monuments hongrois. Budapest, 1931. 88 lap, 8°.

Te pedig én felejthetetlen szép szárnyas oroszlánom ott heversz megcsúfolva a lomtárban és hiába tépelődöl, miért jutottál erre a sorsra? Félezer éven át ott ültél békésen a várfalakon belemerevedve a Bua szigetén túl harsogó horvát Adria végtelenségébe. Lábad alatt nemzedékek jöttek, mentek és tűntek sírjaikba, csak Te álltál örökké hűségesen a vártán. Emlékszel-e ifjú magyar barátodra, — óh negyedszázada már! — ki a rekkenő nyári alkony süket szürkületében annyi hosszú néma beszélgetést folytatott Veled? Neked suttogetta el fiatal merész álmait két nemzet boldog találkozásáról. Te a régi időkről regéltél. Trau szent püspökéről és a bölcs magyar és horvát királyról, kiknek nagy alkotása nyolcszáz év után por és hamu. A másik nagy királyról, ki a tatárok elől hű városodban talált menedéket. Radován mesterről, ki egy felséges himnusz végakkordjait úgy építette bele dómodba, hogy hétszáz év távolából is ifjonti erővel zúg ki belőle. Beszéltél az Adria fényes királynőjéről, aki örökre eltűnt. A nagy császárról, ki hatvan éve hatalma és fénye delelőjén Téged is meglátogatott. Mindez elmúlt és Te bölcsen belenyugodtál. Téged, a múltak hallgatag tanúját, senki sem bántott, sőt tisztelt, kímélt és védett bármilyen nyelven szólt is ajaka. Hódolattal torpantak meg Előtted a francia császár diadalmas sasai is. Mindenki tudta, mindenki érezte, hogy Te örök alkateleme vagy az ő kultúrájának. Lényedtől idegen balkáni bitorlók-nak kellett sötét hegyeikből eljönniük, hogy részeg mesterlegények bicskával, handzsárral, fejszével, fúróval, vésővel, kalapáccsal törjenek Reád! Én öreg barátom, szép traui oroszlánom, miért, miért kellett ennek így történnie?

MACEK ÖT PONTJA igen érdekes deklarációsorozatot indított meg. Macek pontjaival tüzetesen foglalkoztunk a Magyar Szemle ez évi januári számában. Pótlólag megjegyezzük, hogy az öt pont végleges formát nov. 7-én nyert, de tartalma Belgrádban már előbb is ismeretes volt. Az aláírók hiteles sorozata a következő: Dr. Maöek Vladimir (Zágráb), dr. Bockovic Ducan (Pancsova), dr. Budák Mile (Zágráb), Kecmanovic Dusan gör. kel. esperes (Banjaluka), dr. Kosanović Sava (Plaški), dr. Krizman Henrik (Varazsd), Predavec József (Dugoselo), dr. Sutej Jure (Sarajevo), dr. Trumbic Ante (Spalato), Vilder Veceslav (Zágráb). Az aláírók tehát az ú. n. paraszt-demokrata koalíció tagjaiból kerültek ki. Ez a koalíció eredetileg Radic és Pribicevié híveiből alakult. A parlamenti merénylet után a horvát federalista és a horvát jogpárt is csatlakozott hozzá. Érdekes megemlíteni, hogy Kecmanovicot pár héttel az aláírás után a szerb pravoszláv egyház nyugdíjazta. Feljegyzést érdemel az a különös dolog is, hogy a belgrádi kormánysajtó, mely az öt pontot pár napon át hevesen támadta, — azután a cenzúra a vitát megtiltotta és a lapok cikkei befejezetlenül maradtak, — az öt pont létezéséről először az olasz lapok közleményeiből értesült (Vreme, 1932 nov. 25). A zágrábi kormánylap, a Novosti, Pribicevic Svetozárt vádolta meg az öt pont értelmi szerzőségével (1932 nov. 30).

A nehéz cenzúrai viszonyok folytán az öt pont hiteles szövegét a többi pártok csak hetek múlva ismerhették meg. Még nehezebb volt

számukra az állásfoglalás, hiszen ez előzetes eszmecsere-t tett fel és az érvényben lévő „alkotmány“ erre nem adott módot. Elsőnek a vajdasági pártok mozdultak meg, hiszen egy vajdasági¹ politikus résztvett az öt pont összeállításában is. A hajdan dúsgazdag Vajdaság ma talán a leglerongyoltabb délszláv tartomány és éppen ezért Horvátország után itt a legnagyobb az elkeseredés. A Vajdaságban történt meg az első aktív ellenállási kísérlet a kormány gazdasági politikája ellen. Az újvidéki báni kormány elrendelte, hogy az ugyanott székelő Dunabánátusi Takarékpénztárnak átadandó a bánátus területén működő hivatalos jellegű takarékok vagyona. A zombori Megyei Takaréknak a rendelet végrehajtását megtagadta, mire rendőri segédlettel történt meg a Megyei Takaréknak a likvidálása (Obzor, 1932 dec. 8). Az újvidéki ellenzéki tanácskozás lefolyása alig ismeretes, mert a cenzúra egy szót sem engedett róla írni. Úgy látszik, Boskovic az öt ponthoz való csatlakozást ajánlotta, de ezt a többség nem fogadta el. A tanácskozó politikusok keményen elítélték a centralizmust és a diktatúrát és egy tartományi autonómiákra felépített alkotmányreformot követeltek, hangsúlyozva a Vajdaság önkormányzatát. Hivatkoztak a nyugati kultúrához való tartozásra és a hordatókkal való sorsközösségre. Ez különösen érdekes mozzanat, hiszen az újvidéki tanácskozók valószínűleg valamennyien szerbek voltak. A megoldást egy titkos szavazással megválasztott konstituantétől várják. Látnivaló, hogy az öt pontot sokban elfogadták, de Jugoszlávia fennmaradásához az újvidékiek kifejezetten ragaszkodnak.

A vajdasági szerb radikálisok és demokraták állásfoglalása meglehetősen megdöbbenést okozott a szerb pártok belgrádi központjában. A Zágráb felé való orientálódás jelei le nem tagadhatóak az elfogadott határozatokban. Erre a radikális párt főbizottsága összeült Belgrádban. A radikálisok két pontban szegezték le véleményüket. Az egyik pontban pálcát törve a diktatúra felett, egy az általános, titkos választójog alapján összeült konstituantét mondtak ki egyedül illetékesnek az új alkotmány meghozatalára. A másikban elfogadták a decentralizációt az új alkotmány alapelveül. Miután a centralista vidovdáni alkotmányt egy radikális-demokrata koalíció hozta tető alá, ez az állásfoglalás a legnagyobb szenzáció erejével hatott. A radikális párt, nemrég a horvát törekvések halálos ellensége, most a délszláv államot csak úgy tartja megmenthetőnek, ha a horvát követeléseket igen nagy mértékben honorálják. Maóék öt pontja az 1918 okt. 29-i szabóri határozatban bennfoglalt azon döntésnek jogérvényét, hogy Horvátország tartozik megkísérelni a délszláv egység megeremtését, mielőtt egészen szabad kezét nyerje, nem vonta kétségbe, bár az öt pont egész szelleme élő tagadása az egységnek. A radikálisok, mint utolsó szalmaszálba, ebbe a lehetőségbe kapaszkodnak, bízva a parlamentarizmus sok sebet gyógyító hatásában. Hiszen, ha a horvátok résztvesznek a közös konstituantén, egy év is eltelik, amíg kiderül, lehet-e egyáltalán és milyen szerb-horvát megegyezést létrehozni.

A szerb demokratapárt a szerb földművespárttal együtt hozta meg határozatait. Miután a földművespárt a szerbiai köztársasági mozgalom központja, amiért a párt vezető embereit Srskic lecsukatta, a

demokraták összefogása e proskribált párttal feltűnést keltett. A közös határozat nyíltan ugyan nem veti fel a kormányforma kérdését, de semmivel sem árulja el a ragaszkodást a királyi házhoz. Népszuverenitást követelnek szerb-horvát-szlovén szabad akaratból és egyenjogúságon felépülő federalism alkotmányt. A radikálisokhoz képest még egy fokkal közeledtek a horvátokhoz. Belgrád számára enyhített ezen Davidovic demokrata pártelnöknek a klagenfurti Freie Stimme-ben adott egy interjúja, mely ugyan megjósolja, hogy pár hónap alatt az ellenzék végez a diktatúrával, de kiemeli, hogy az igazi demokrácia a fontos és nem a federáció és elismeri, hogy Macek öt pontjában vannak fejlődés-képes elemek „aber sie sind historizistisch“ (Gde-Fresseschau, 1933 jan. 18, Vreme, 1933 jan. 28).

A mindig óvatos Koroáec ennyi előzmény után szánta rá magát a deklarációzásra. Híveivel az év utolsó napján egy hosszadalmas nyilatkozatot adott ki. Korosec Macekék öt pontját elfogadja és egy szót sem szólva az uralkodóházról, a megoldást egy szerb-horvát-szlovén trializmusban keresi. Bevezetésül a szlovéneknek egy államtestben való egyesítését kívánja, ami érthető feltűnést keltett az érdekelt országok (Olaszország, Ausztria és Magyarország, ahol a vendekről van szó) sajtójában. Csekély nézetünk szerint Koroáec nem gondol komolyan e részek „felszabadítására“. Belgrad, sőt Zágráb címére küldött agyafűrt fenyegetéssel van dolgunk: Ha nem kellek, elviszem a szlovéneket más országba! Korosec az egyetlen pártvezér, aki a diktatúrában résztvett. Ez az állásfoglalása még az utóbbi években tanúsított politikája, csodálatos külföldi útjai után is, nagy szenzációt okozott. A diktatúra sajtója őt ostorozta a legdühösebben. Aki ismeri KoroSec politikai pályáját, tisztában van vele, hogy ha megkondul a lélekarang Jugoszlávia felett, ugyanazzal a lelki nyugalommal fogja elárulni Sándor királyt, amellyel tizennégy éve elárulta Károly osztrák császárt.¹

Senki sincsen a délszlávok közül kegyetlenebbül kiszolgáltatva Belgrad önkényének, mint a horvát muzulmánok. Ezért ők csak Körsésé után mertek megmozdulni. Pártjuk elnöke, dr. Spaho Mehmed, és pártjuk egy vezető tagja, dr. Hrasnica Halid bég, mindketten volt belgrádi miniszterek, adtak ki egy nyilatkozatot. A diktatúra eltávolítását, hegemoniamentes tartományi autonómiákat és a jelenleg négy banátus közt szétszabdalt Bosznia és Hercegovina egy országban való egyesítését követelték.

Ezzel lezáródott a deklarációs mozgalom. Az ember nem tudott hova lenni a csodálkozástól, hogy a Srskic-kormány ezt a jelenlegi alkotmány szempontjából államveszélyes mozgolódást miért tűri. A délszláv viszonyokban kevésbé jártas külföldi publicisták túlnyomó része egészen logikusan a diktatúra közeli bukásának előjelét látta benne. Mi a Magyar Szemlében perbe szálltunk e magyarázattal, igaz, hogy oly időkben, amikor még csak az öt pont volt ismeretes.

BAJZA JÓZSEF

¹ Korosecnek számolnia kell a szlovén közhangulattal, mely a most lezajlott Brodar Janez-féle hazaárulás! pör tanúsága szerint teljesen elfordult Belgrádtól. Még a kormányhű szlovének is széleskörű, a pénzügyre is kiterjedő önkormányzatot követelnek.

FIGYELŐ

GAZDASÁGI SZEMLE

Amerikai dollárpánik; bankjegy és hitelpénz — A világgazdasági konferenciát előkészítő bizottság jelentése; a franciát angol és olasz pénzpiac helyzete — A Hitler-kormány mezőgazdasági vámvédelmi intézkedései — A magyar gazdaság helyzetét államháztartási intézkedések — A belső kölcsönt Munkabank, a „begyűjtást hitel-kérdése; hatásuk a deflációs irányzatra

AZ ÉSZAKAMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK új elnökének hivatalba lépését oly események előzték meg, amelyek még az óceánon innen is újabb hullámokat vertek a gazdasági élet anélkül is eléggé viharos felületén, ott pedig egyenesen drámai fordulatot vettek és az Egyesült Államok történetében szokatlan különleges rendszabályok alkalmazására vezettek. A detroiti bankok megrohanása oly nagyméretű akut bizalmi válsággá nőtte ki magát, hogy a gőgös és gazdag Amerika a szegény és gazdaságilag életképtelenné tett Közép- és Két-Európa nyomdokaira kényszerült lépni és az arany és a külföldi fizetési eszközök kivételének és forgalmának korlátozása mellett általános bankszünet elrendelésével védekezett a pánikhangulat terjedése ellen. Pillanatnyilag szükségpénzek kibocsátása útján segítettek magukon az egyes városok a forgalom teljes megszűnésének veszélyével szemben, ami ott annyival is fenyegetőbb volt, mert a fejlett hitel-, illetve csekkforgalom folytán készpénzt senki sem tartott otthon, a pánik első napjaiban pedig százdolláros bankjeggyel, vagy akár milliós követelésről kiállított csekkfüzettel a kézben éhezhetett, aki aprópénz felett nem rendelkezett. Aki tehetett, aranyba igyekezett befektetni dollárjait és ez az irányzat nyilván az egyéb értékek (Sachwertek) vásárlásán keresztül folytatódott és a pénztől való menekülés sajnos nálunk ismeretes tömeglélektani hatásai révén, az árak felhajtása útján, a pénzérték egyensúlyának megbillenéséhez vezetett volna, ha a Roosevelt-kormány erélyes rendelkezései e rombolásnak útját nem állják. Érdekes, hogy az Egyesült Államok és az amerikai bankok vezetői semmit sem tanultak az európai pénznemek 1931-ben szemek előtt lezajlott drámájából és így történt, hogy a bizalmi válságra az államonként ötletszerűleg életbeléptetett bankzárlatok és egyéb részletintézkedések hatástalanok maradtak és az továbbterjedt, amíg általános érvényű határozott intézkedések nem történtek.

A tőkés gazdasági rendszerben a forgalom lebonyolítását a készpénz mellett az azonnal lejáró követelések összege (Buchgeld) is szolgálja, még pedig minél tőkeerősebb és minél fejlettebb hitelrendszerrel dicsekedhetik az állam, annál nagyobb mértékben. Rendes viszonyok között a bankjegyforgalom csak egy hányadát teszi a hitelpénz (Buchgeld) összegének, még pedig minél fejlettebb a gazdasági helyzet egy országban, annál kisebb hányadát. A hitelpénz ugyanolyan viszonyban van a bankjeggyel, mint utóbbi a pénzrendszer alapját képező arannyal, abból a fikcióból meríti létét, hogy készpénzre, illetve ez utóbbi, hogy aranyra átváltható. De ahogy a legritkább esetben, csupán az arany egészségtelen felhalmozódása mellett volna a bankjegy akár készfizető jegybankokban is teljes egészében aranyra cserélhető, épp így csupán elméletileg, korlátlan inflációval küzdő államban volna elképzelhető a hitelpénznek bankjegyre vagy helyesebben papírpénzre való átváltása. Ami tehát a bankjegynek és hitelpénznek forgalomképességét a fenti fikció mellett megadja, az a hitelrendszer kifogástalan működésébe vetett bizalom. Ha ez a bizalom — okkal vagy ok nélkül — megingott, a hitelpénzt tulajdonosai bankjegyre próbálják átváltani. A betevők megrohanják a bankokat, nem gondolva meg, vagy nem is tudva, hogy ez az átváltás a

fizetési eszközök óriási méretű szaporítása nélkül nem lehetséges, utóbbi pedig magának a fizetési eszköznek az értékét rombolja le, magával rántva nemcsak a hitelszervezetet, de magának az államnak pénzügyi egyensúlyát is. Nem segíthet ilyen esetben részleges vagy fakultatív bankzárlat, viszont az európai példák megmutatták, hogy az általános bankszünet alkalmas a nagyközönség megnyugtatóására, hiszen 1931 nyarán a bankpénztárak újramegnyitása után a betétesek rohama nem folytatódott. Amerikában nem okultak az európai példán és csak fokozatosan rendelték el az egyes államok a moratóriumot, ami által a tömegmozgalom akadálytalanul terjedt tovább a még védtelen területekre. A newyorki nagybankok helytelen presztizs-szemponctokból tiltakoztak a bankzárlat ellen, holott kétségtelen, hogy az Egyesült Államok egész pénzmennyisége korántsem lett volna elég e nagybankok betétállományának készpénzre váltásához, amely a 40 milliárdra tehető összes betétek oroszlánrészét képviseli. Ez az erélyes intézkedésektől való húzódás okozta, hogy a teaurált bankjegymennyiség annyira megnövekedhetett, hogy már egymilliárd dollárra becsülik és hogy oly óriási összegű dollárkövetelések váltottak át aranyra, hogy e folyamat visszafejlesztése érdekében Roosevel kormány most már erőszakos intézkedésre kényszerült. A gazdasági diktatúrának beillő felhatalmazás alapján kiadott rendelkezésekkel sikerült az aranyozgalmat elfojtani, sőt visszafejlesztetni is, amennyiben a magánosok óriási arany mennyiségeket szolgáltatnak azóta be a bankokba, de a megrázkódtatást, amelyet elszenvedett, az amerikai gazdasági élet soká nem fogja elfelejteni.

A dollárpánik nem tisztán a gazdasági válság természetes következménye volt, hanem az amerikai hitelszervezet egészségtelen felépítésében is leli magyarázatát, amely az évek óta tartó és súlyosbodó válsággal szemben egyre kevesebb ellenállást tudott kifejteni. Jogos az angol pénzpiac szemrehányása, hogy az amerikai kormányzat nem fordított kellő figyelmet a hitelszervezet bomlási folyamatára, mert jellegzetes tünetekben nem volt hiány, hiszen az 1929 szeptemberében bekövetkezett nagy tőzsdei áresések óta az amerikai bankok bukása mintegy járványszerűvé vált és a négy év alatt a szó szoros értelmében a bankok ezrei zárták be ily módon kapukat, romjaik alá temetve a betétesek tömegeinek vagyonát és reményeit. Igaz, hogy a bankok nagy része helyi jelentőségű törpe intézet volt, de azért mindegyik hozzájárult bukásával a hitelpénz igazi alapját képező bizalom megrendüléséhez. Nagyobb hányadukban nem is tartoztak a központi jegybankok kötelékébe, nem támaszkodhattak az azok által nyújtott hitelekre, de nem is állottak ellenőrzés alatt, ennek dacára mégis betéteket fogadhattak el. Felix Somary szerint a húszezenyi amerikai bank vezetőinek nagyobb része nem volt tisztában a banküzlet legelemibb követelményének, a mobilitás megőrzésének óriási fontosságával. Módja lett volna tehát az amerikai kormánynak a sok ezredik bankbukásra felfigyelve, megrendszabályozni azokat a bankokat, amelyek idegen tőkék kezelésére vállalkoztak anélkül, hogy hitelezőik érdekeit kellő mértékben szem előtt tartották volna. A Reconstruction Finance Corp. 1932 február havában történt létesítése, amely a bankoknak soron kívüli hiteleket volt hivatva nyújtani, csak tüneti kezelés jellegével bírt és megállapítható, hogy az a 700 millió dollár, amit ez az intézmény hitelképpen folyósított, úgy elveszett, mint a patak, amelynek vizét a sivatag homokja szívja föl.

A Roosevel-kormány valutavédő intézkedései mellett a pénzmennyiség fokozásával is kísérletezik anélkül, hogy az aranyalapot elhagynák és egyúttal nagyszabású beruházásokat vett tervbe a munkanélküliség enyhítésére. A dollár nemzetközi árfolyama a bankzárlat alatt a magánforgalomban — a hivatalos jegyzést az összes jelentékenyebb jegybankok beszüntették —

4.65 sv. Frs-ra csökkent, de már az amerikai bankok megnyitásának napján 5.17-es árfolyamot ért el, tehát megközelítette a felső aranypontot és így nagy rugalmasságról és ellenállóképességről tett tanúságot, bár valószínű, hogy ebben a hirtelen áremelkedésben a nemzetközi dollár-kontremin fedezővásárlásának hatása is kifejezésre jutott.

Reméljük, hogy Amerika ügyeinek rendbehozása után Roosevelttel megértéssel és jóakarattal fog majd hozzá a hadiadósságok kérdésének rendezéséhez, ami Európa talpraállásának egyik legelső feltétele. És hogy az amerikai bankok talán kevesebb fölényrel, de több megértéssel fogják kezelni az európai adós bankok problémáit, köztük elsősorban a magyar bankokét, amely utóbbiak, bár az ország szerencsétlen gazdasági szervezete folytán hibájukon kívül nem tudják külföldi kötelezettségeiket teljesíteni, az amerikaiaknál sokkal mostohább viszonyok között, túlnyomórészt kifogástalanul állották ki a válságot és a bankvezetés mesterségének vagy művészetének az amerikaiaknál sokkal magasabbrendű művelőinek bizonyultak.

UGYANÍGY ARRA VÁR, hogy Roosevelttel a legsürgősebb amerikai problémák rendezése után Európa, illetve a világ problémáira fordítsa figyelmét, a régóta tervezett világgazdasági konferencia is. Az előkészítőbizottság által kidolgozott program a válság legfőbb tüneteit összeállítva rámutat arra, hogy a családtagokat nem számítva, 30 millió munkás van munka nélkül: a nagykereskedelmi árindex 1929 óta aranyban kifejezve egyharmadával csökkent, a nyersanyagok árindexe pedig 50—60%-kal, így a búza winniepegi jegyzése eddig legalacsonyabb szintét érte el. A világ árukészleteinek indexe 1932-ben a kétszerese volt az 1925-ösnek, a világkereskedelem összértéke viszont 1932 harmadik negyedében 1929 ugyanezen időszakának csupán egyharmadát tette ki. A nemzeti jövedelmek túlnyomórészt 40%-kal estek, az állami költségvetési hiányok soha nem látott összegekre emelkedtek, a világ államainak nagyobb része letért az aranystandardról, mintegy 40 állam kénytelen volt a devizakényszergazdálkodásra áttérni és számos olyan ország van, amelyben a kivitel teljes értéke nem éri el a külföldi adósságok szolgálatának összegét. E borzalmas összeállításhoz oly helytálló következtetéseket fűz a bizottság, hogy ha a konferencia azokat magáévá tenné, nem fűződnek kétség a világ gazdasági talpraállításához. Sajnos a konferencián nem a szakértők, hanem a politikusok fogják a megoldás irányvonalát megszabni, akik saját országuk hatalmi helyzetének átmenetét, nem pedig a világ felszabadulásának gondolatát fogják szolgálni.

A nemzetközi aranystandard helyreállítása, az árszínvonal emelése, ennek érdekében a hitelek bővítése, a devizakorlátozások megszüntetése, a rövid- és hosszúlejáratú kötelezettségek revíziója és a nemzetközi hitelpiacoknak a rászoruló államok részére való újramegnyitása, mind aranygazságok, de mitsem érnek, ha a nemzetközi áruforgalom szabadsága nem lesz minden hátsógondolat nélkül biztosítható. Teljes és fenntartás nélküli gazdasági békekötés nélkül mindez múló hatásokkal járó intézkedés maradna csupán és néhány év után az életképtelen nemzetgazdaságok újabb fennakadása és a világtermelés újabb válsága elkerülhetetlenül felütné újból a fejét. Félő, hogy ha a világ urai ismét nem értik meg a gazdasági élet követelő szavát, a gazdasági feszültség nyílt kitérésben fogja a felszabadulást keresni, amelyet pedig ezen az úton soha meg nem találhat.

Pedig az európai nagyhatalmak helyzete nem lett rózsásabb a lefolyt idő alatt. Franciaország óriási erőfeszítésekre kényszerült az államháztartás hiányának fedezése érdekében és a függő belső kölcsönök ideálisnak éppen nem mondható fegyveréhez kellett nyúlnia a kormánzatnak, hogy pillanatnyilag segítsen magán. A sok állami kölcsönkibocsátás bizonyos fokú feszült-

séget okozott a párizsi pénzpiacon, úgyhogy az újabb ipari hosszúlejáratú kölcsönök kamattétele az 1932 januári 5.15%-kal szemben 5.90%-ra emelkedett. E kamattétel a bankköltségek figyelembevételével az adós terheit már 6 x/0—7%-ra emeli és a termelésnek oly nagymérvű megterhelése, hogy kétségtelenül a rentabilitás és adózóképesség, de ugyanakkor a vállalkozókedv nagyfokú csökkenésével is járhat. Ez a körülmény egy bizonyos fokig megállapítható a munkanélküliség tükréből is, mert a támogatásban részesülő munkanélküliek múlt októberig 247.000-re csökkent száma február közepéig ismét 324.000-re emelkedett. Oly komoly gondot okoz az államháztartás kérdése, hogy még az államkincstár törlesztési szolgálatának átmeneti felüggesztése is szóba került, ami a francia kistőkés tömegek politikai súlyán hajótörést szenvedett ugyan, de éppen ismerve a francia kispolgár mentalitását már maga az a körülmény, hogy erre a megoldásra Franciaországban gondoltak, érdekes kortörténeti adatot képez.

Angliának, amióta bátor elhatározással letért az aranyalapról, és ezt követőleg nemsokára már abban a helyzetben volt, hogy a Francia Bank kölcsönét lejárat előtt visszafizesse, változatlanul komoly gondokat okoz a nagy bizalom, amelynek árfolyamjavító hatásával szemben alig tudják pénzüket megvédeni. A múltévi december 15-i esedékességkor hadiadósságok részlete dmén Amerikának fizetett arany már teljesen megtértült és ma már kérdéses, hogy a 100 millió fontra csökkent valutakiegyenlítő alap képes lesz-e a font áremelkedését megakadályozni, ami pedig az angol ipari kivitel versenyképessége szempontjából óriási fontossággal bír. Lényegesen csökken a font áremelkedésének veszélye azáltal, ha a dollár régi pozícióját meg tudja őrizni, mert ellenesetben a font iránti bizalom mellett a dollár iránti bizalmatlanság is ugyanebben az irányban hatna.

Olaszország az Istituto per la Ricostruzione Industrial létesítésével komoly erőfeszítéseket tesz ipari termelésének racionalizálására. Ez az intézmény egyrészt az elveszetteknek tekinthető vállalatok felszámolását, másrészt pedig az életképes üzemek műszaki és kereskedelmi újraszervezését van hivatva eszközölni és a már teljesen eladósodott eddigi likvidációs intézet helyébe lépett. Az előbbi cél elérése érdekében az állam és az olasz Jegybank jelentős anyagi támogatását élvezi, míg az utóbbi tevékenység lebonyolítására és a korábbi adósságok csökkentésére 100 millió líra saját tőke mellett egy milliárd líra államilag garantált hosszúlejáratú kölcsönt bocsátott ki. A fasizmus tehát, amikor állami feladatok közé sorolta a termelés megszervezését, egyúttal szakított a szubvencionálás rendszerével és az állami támogatásért komoly ellenértéket, a termelési anarchia megszüntetését követeli, amit a szokott erélyességgel, mellétekintetekkel nem törődve, nyilván biztosítani is fog. A búzacsata mellett méltó gazdasági célkitűzés ez is és könnyen alkalmas lehet arra, hogy Olaszország gazdasági jelentőségét rövid néhány év alatt egészen más színben állítsa elének.

A NÉMET POLITIKAI VÁLTOZÁS kétségkívül alapvető jelentőségű fordulatot hoz a birodalom gazdasági politikájában, csak az a kérdés, vajjon fordulatot tud-e jelentem annak gazdasági helyzetében is. A Hitler-kormány uralomra jutásában egyebek között a junkerek gazdasági alapját képező és rendkívüli nehézségekkel küzdő keletporoszországi külterjes nagybirtok kétségbeesett sakkhúzása is nagy szerepet játszott, amely e révén remél kiutat találni válságos helyzetéből. Ehhez képest az eddig is fennállott gazdavidelmi intézkedések továbbfejlesztése várható az új kormánytól, nemcsak a gazdaságok kérdésénél, hanem ugyanúgy a birodalom behozatali- és vámpolitikájában is. Kétségtelen, hogy a túlzott adósvédő intézkedések tönkre fogják tenni a mezőgazdák hitelképességét és a pénzintézeteket egyaránt,

amely esetben a gazdák forgótőke szükségletének kielégítését nyilván az állam vállaira fogják áthárítani. De még súlyosabb következményei lehetnek a behozatali korlátozásoknak, amelyek a német kivitel összesorvadását kell, hogy okozzák és így a kiviteli többlet csökkenése, vagy eltűnése révén a birodalom fizetési mérlegét és valutáris helyzetét, sőt a munkanélküliség kérdését is igen kedvezőtlenül befolyásolhatják.

Németország velünk, régi szövetségeseivel és a bajban is osztályostársával szemben, eddig sem engedte magát érzelmi, vagy akárcsak jóakarató szempontoktól vezetetni. A statisztika szerint az 1930—31. évben Németország 332 millió márka búzabeviteléből csupán 4 millió, kb. 800 millió márka gyümölcsbeviteléből csak alig 7 millió, 521.2 millió márka hús- és zsirbehozatalából mindössze 17 millió márka értéket vett át tőlünk, kb. 468.2 millió márka értékű élőállatbeviteléből pedig úgyszólván semmi sem jutott reánk. Ezzel szemben Magyarország 1929—1931. években kereken 350 millió pengő ára német iparcikket hozott be és amíg Ausztriával szemben kereskedelmi mérlegünk az 1927—1931. években átlagban évi 120 millió kiviteli többletet eredményezett javunkra, addig ugyanezen idő alatt Németországtól átlag évi 95 millióval többet vettünk át, mint odaszállítottunk.

Hugenberg, a Hitler-kormány gazdasági minisztere, úgyszólván első ténykedésével 100—500%-kal emelte fel a mezőgazdasági termékek egész sorának vámtételét, úgyhogy a dunai államok és közöttük Magyarország előtt a Németországba irányuló kivitel lehetősége most mégjobban megnehezedett, vagy méginkább teljesen elzárult. Bármennyire híve is legyen az ország közvéleménye a gazdasági liberalizmusnak, nem hiszem, hogy sok szószólója volna ezután Magyarországon az eddigi politika követésének. Annál kevésbé, mert ha az Ausztriából beszerezhető iparcikkeket Németország helyett onnan vesszük, úgy legalább sikerül Ausztriába irányuló kivitelünkért teljes ellenértéket kapunk és nem kell megelégednünk a javunkra mutató egyenlegnek schillingben történő megfizetésével, ami — mint legutóbbi szemlémben kimutattam — úgyszólván a magyar termelés szempontjából értékkel nem bíró megoldást képez.

Magyarország gazdasági helyzete lényegesen nem változott. A pengő külföldi értékelése kifejezésre jut az arany budapesti árfolyamában, de a búza 20%-os áremelkedésétől eltekintve, a pengő belső vásárlóereje általában nem csökkent. A február elején rendeleti úton életbeléptetett új adók viszont a köztisztviselők újabb illetménycsökkenésével együtt ismét nagy mértékben fokozták a városi lakosság megélhetési gondjait és ugyanígy csökkentették vásárlóképességét. A forgalom és a termelés, de ugyanígy az állam bevételei is természetesen ismét élesen fognak reagálni ezekre az intézkedésekre, amelyekhez a dologi kiadások jelentős csökkentésének széles köröket érintő hatása is járul. Gondolkodó ember előtt világos, hogy sem a kiadások csökkentése, sem az állami bevételek fokozása, sem pedig különösen az állami pénztári hiány fedezésére igénybevett belső függő kölcsönök nem képeznek megoldást, csak átmeneti szükségintézkedések ezek, amelyek egy bizonyos várakozási idő áthidalására alkalmasak. Úgy hatnak, mint a fájdalomcsillapító, vagy szíverősítő orvosságok egy válságos betegnél, nem gyógyítanak és nem is veszélytelenek, mert minden egyes alkalmazásuk csökkenti a szervezet ellenállóképességét. Az államháztartás betegségének gyógyítása csak a magángazdaság új életre keltése útján képzelhető el, de ez ma a világválság közepén, elzárkózó államok közé ékelve nem könnyű, sőt valljuk be alig megoldható feladat.

A február 1-én megjelent rendeletek sorait az állami alkalmazottak illetménycsökkentése nyitotta meg és követte a transzfermoratóriumnak lényegében változatlan tartalommal 1933 december 22-ig történt meghosz-

szabbitása. Majd sorra következtek az állami bevételek emelését tartalmazó rendelkezések, így a kamatilleték, az osztalékilleték rendkívüli pótlékának és egyes vámtételeknek a fölemelése, a házadó 20%-os pótlékolása, a ház«haszonérték alapján fizetendő 5%-os adó életbeléptetése, a társulati adó 40%-os és a jövedelmi adó egyelőre 30%-os és 1933 július 1-től kezdődő 60%-os, a vagyoadó 100%-os, a rokkantellátási adó 100%-os, a kereseti- és társulati adó 25%-os, a teherautók közúti adójának 100%-os fölemelése. Nem kevesebbet jelent ez, mint hogy az állam a budapesti házvagyon és részvénytársasági vagyon jövedelmének kb. 50%, illetve 40%-át élvezi, minden tőkebefektetés és a kockázatban való részvétel nélkül. Mint új jövedelemforrás a villanylámpák és rádiócsövek elég magasfokú megadóztatása sorakozik a fent felsorolt rendeletek mellé, amelyek közül főleg az első hívja ki a pénzügytant elmélet kritikáját, nemcsak mert nagyon antiszociális, de rendkívül magas kulcsa miatt is, amelynek súlyát nagyban növeli az, hogy közszükségleti cikket terhel.

Ezek a szükségparancsolta intézkedések mellett a gazdasági élet föllendítését is célul tűzte ki a kormány. A felveendő belső kölcsönnel kapcsolatban oly megoldást keresett, amely a bankoknak úgyszólván teljesen beszüntetett hitelnyújtási tevékenysége pótlásaként forgatókével lássa el a vállalkozókat. Az eléggé bonyolult elgondolás a következő: a belföldi kölcsönből (5%-os kétéves pénztárjegyek, amelyek esedékességkor adófizetésre felhasználhatók) 20 milliót jegyez a mezőgazdasági termelés és 25 millió esik az ipar részesedésére. Ezen utóbbi összegből közvetlenül jegyeznek az iparvállalatok 10 millió pengő névértéket, úgyhogy harmadik személy által kibocsátott és forgatott elfogadványaikat a Magyar Nemzeti Bank $4\frac{1}{8}\%$ kamat mellett leszámítja és e váltóhitelt két évig prolongálja és a váltók ellenértékét az állami pénztárjegyek jegyzésére használja föl.

Megalakul egy 15 millió pengő alaptőkéjű szövetkezet a tagok egyszeri felelőssége mellett, az Ipari Munkaszervező Intézet, amelynek tőkéjéből 10 millió pengőt a fenti pénztárjegyeket jegyző vállalatok jegyeznek, 5 millió pengőt pedig az ebben a kibocsátásban részt nem vevő vállalatok és a főváros üzemei vesznek át. Az alaptőkének egyelőre csupán 10%-át fizetik be a szövetkezet tagjai. Ez a röviden Munkabanknak nevezett intézmény 40 millió pengő hitelt élvez a Nemzeti Banknál. A hitelkeretből 15 milliót a Munkabank elfogadványának, amelyet a hitelintézetek e célra alakult szövetkezete is ellát aláírásával — leszámítása útján folyósít a Nemzeti Bank és ez az összeg szolgál a belső kölcsönnek az ipari érdekeltségre eső még fedezetlen részének befizetésére. A további 25 millió pengős hitelkeret fogja az ú. n. — begyújtási hitelek nyújtását lehetővé tenni oly módon, hogy a Munkabank igazgatósága által megszavazott egyes hitelek ebből fognak a megrendelő, a vállalkozó és a Munkabank, — vagy esetleg az első kettő helyett más harmadik személy által aláírt és a Nemzeti Bank által megbírált váltóknak, a hivatalos bankkamatlábat $i\%$ -kal meghaladó kamat mellett, a Nemzeti Bank által történő leszámítása útján folyósíttatni. A Munkabank ügykezelését a Magyar Ipari Jelzálogintézet költségmentesen látja el.

Kritika szempontjából külön kell választanunk a belső kölcsönt az ú. n. begyújtási (Ankurbelungs) hiteltől, mert a kettő természete és ugyanígy gazdasági hatása is más és más.

A Magyar Nemzeti Bank az 1931. év nyarának eseményei óta szigorúan és következetesen kitarott a deflációs politika mellett. Valljuk be, hogy e nélkül a következetesség nélkül ma sokkal kedvezőlenebb helyzetben volnánk, mert ha főleg az első évben, amikor a pénzükével járó kedvezőtlen momentumok jelentkezni kezdtek, bár csekély engedményeket is tett volna a Nemzeti Bank a defláció ellenes irányzatnak, ma már talán egy szélsőséges

infláció vad vizein eveznénk. A defláció fokát azonban nem tisztán a Nemzeti Bank bankjegykibocsátó- és hitelpolitikája szabja meg, helyesebben ez csak annak mintegy alsó határát alkalmas megállapítani. Azt, hogy azonos bankjegy- és vele szemben álló árumennyiség feltételezése mellett milyen fokú defláció fejlődik ki, két a Nemzeti Bank hatáskörén kívül álló tényező szabja meg, és pedig a pénz forgási sebessége és a pénzüintézetek hitelpolitikája. Ezek közül az első, deflációs bankjegykibocsátási és hitelpolitika mellett az áruforgalom összezsugorodása folytán szükségképpen lassúbb lesz, tehát további fékező, deflációs hatást fejt ki. A pénz forgási sebességének lassúbbodását a jegybank megindíthatja ugyan, de további fejlődését már aligha befolyásolhatja bankjegyszaporítás nélkül. A második, a pénzüintézetek hitelpolitikája is csupán felső határán korlátozható a jegybank hitelmegszorításai és kamatpolitikája által, de az ellenkező irányban utóbbi által nem befolyásolható, mert a hitelezés mérvének igazi szabályozója, a bizalom és a biztonság kérdése kívül esik a jegybank hatáskörén. Kétségtelenül a hitelező jogi biztonsága és a termelés rentabilitása az a két körülmény, amelyek a hitelező pénzüintézetet a követelés immobilizációjának, befagyásának veszélyével szemben megnyugtathatják, de ugyanúgy ennek a két tényezőnek hiánya esetén gondosan vezetett pénzüintézet kénytelen hitelezését megszorítani, nehogy a reábizott idegen tőkét, de ugyanúgy saját fizetőképességét is kockára tegye.

A pénz forgásának ütemét csökkentik a súlyos közterhek is, — nálunk elméletileg mindén pengő évente kétszer fordul meg az állampénztárban, — valamint figyelembeveendő a jegybank bankjegykibocsátásával szemben a még mindig lappangó teaurált pénzmennyiség, a külföldön rejtőző bankjegyek és a bankoknak a rendesnél nagyobb pénztárállománya is. Ha mindezt számításba vesszük, úgy megállapíthatjuk, hogy a defláció Magyarországon 1931 nyara óta a lényegtelenül változó bankjegymennyiség mellett nagymértékben fokozódott. Kérdés, hogyan hat ebben az irányban a belső kölcsön és a Munkabank működése.

Kétségtelen, hogy ez a két intézkedés 70 millió pengő addicionális vásárlóerőt teremt, amelyből a belföldi kölcsönre eső 45 millió mesterséges vásárlóerőszaporítás, tehát kétségtelenül inflációs intézkedés, minthogy a pénzmennyiség emelkedésével a másik oldalon nem áll szemben az árumennyiség ennek megfelelő emelkedése. Ugyanakkor kétségtelen azonban az is, hogy ennek az intézkedésnek egymagában inflációs veszélyt tulajdonítani nem lehet, mert ilyenirányú hatása korlátozott voltánál fogva és a nagyfokú deflációhoz mérten aligha lehetne jelentős. Nem tudom, nem vezetett volna-e célhoz inkább az ezüstpénz mennyiségének törvénymódosítás útján való szaporítása, mert kétségtelen, hogy ennek morális hatása a papírpénz szaporításnál kedvezőbb és amellet az államnak jutó tekintélyes nyereség kevésbé drasztikus módon enyhítette volna az államkincstár gondjait.

Ami a Munkabank útján folyósítandó 25 milliós begyűjtést hitelekkel illeti, úgy ezekkel szemben nézetem szerint az infláció vádját, ha a folyósítás komoly megválogatás útján történik, nem lehet emelni, mert hiszen a termelés felélénkítésére szolgálván, új javak keletkezését fogja eredményezni és nem ellenérték nélkül kerül bele az áru és pénz közötti csereforgalomba. Rendkívül fontos volna azonban, hogy a begyűjtést hitelek folyósításánál a hangsúly ne az adós kétségtelen bonításán, hanem természetesen a megfelelő bonítás keresése mellett azon legyen, hogy minél több munkáskéz jusson általuk keresethez és így a fogyasztóközönség vásárlóereje nyerjen közvetve általuk megerősödést.

KÖZIGAZGATÁSI REGÉNYEK

HA VISSZAEMLEKEZÜNK a forradalmak utáni első időre és akkori élményeinkre, nem tagadhatjuk, hogy Szabó Dezső könyve és előadásai erős hatást tettek mindannyiunkra. Előadásából állandóan az a vád csendült ki, hogy a magyar szépirodalom — részben művelői többségében rejlő személyi okok miatt — kivált a magyar sorsközösségből, íróinkat nemzetünk nagy kérdései, a világháború, forradalmak és ellenséges megszállás szörnyű megpróbáltatásai, a jelen és a jövő határozó tényezői nem érdeklik, nem ihletik; továbbra is a háború előtti idők egyoldalú, csak kis réteget érintő tárgyait váltogatják az unalomig, számukra még mindig az a legnagyobb probléma, odaadja-e magát X. asszonyság Y. úrnak.

A legutóbbi évek regényirodalmának termése erősen cáfolja ezt az elhangzásakor jogosult vádat. Most inkább azt tehetnők bírálat tárgyává, hogy a regény tárgya és iránya mellett teljesen háttérbe szorul, olykor elvész a művészi, irodalmi elem.

Nem dönthetjük el azt a kérdést, hogy a tárgykör megváltozását mi okozta. Nem bízunk abban, hogy az íróink gondolkozásának nemesedését, felelősségérzetük növekedését jelentené. Ez a tényező legfeljebb azoknál az új embereknél működik, akik legutóbb nyertek bebozsátatást a regényirodalom berkeibe, vagy rontottak oda be. A tárgykört változtató írók túlnyomó többségénél — úgy hisszük — a közönség ízlésváltozása az ok. A közönség jó része a regényirodalom számára elveszett: felületes újságműveltségével nem leli meg a kapcsolatot az igazi irodalommal, olvasási vágyát, olykor dühét a pár hatosos szentimentális német grófnő-, kanadai lovascsendőr-regényekkel, legfeljebb — ez már az igényesebb rész — a még mindig gyarapodó detektív-regényekkel elégíti ki.

A megmaradó, kisebb részt már nem elégíti ki a kis szerelmi játékoknak, házassági háromszögeknek többé-kevésbé — de inkább kevésbé — szellemes, pikáns részletekkel fűszerezett leírása. Ezek az emberek vagy menekülni akarnak a jelenből a múltba, vagy saját életük, élményeik és eszméik regényszerű utánélésére, egyéni bajaik általános tárgyalására vágnak. Az első indítóok hívta életre a sok történelmi tárgyú, ha nem is mindig történelmi regényt. Elég ebben a tekintetben arra utalnunk, hogy aránylag rövid időközön belül négy, a mohácsi vést közvetlenül követő időkkel foglalkozó regény került a könyvpiacra. A másik indítóok hívta életre először a csakhamar hazug romantikába fúló hadifogolyregényeket, majd a falusi ember igazi életét és gondolkozását nem mindig híven visszatükröztető parasztregényeket,

most pedig a közélettel foglalkozó, szociográfiai felvételekként ható, olykor már a közigazgatási monográfia határán mozgó regényeket. Ezúttal két, a legutóbbi csoportba tartozó regénnyel foglalkozunk és ezeken keresztül kíséreljük meg annak a határvonalnak a megvonását, amely a regényirodaimat a szakirodalomtól és a publicisztikától elvá-

OLÁH GYÖRGY mint a fiatal magyar publicisztika egyik ismert egyénisége, egyedül és lapjának főszerkesztőjével együtt keresztül-kasul bejárta az országot, amelyet kevés ember ismer nála jobban. Erős igazságérzete, szociális hajlama mindig az elnyomottak, a meg nem értett, az Élet kapuján kívül rekedt magyarok mellé állítja. Fiatalsága és idealizmusa megóvja őt a tapasztaltabb és idősebb Milotay István komorságától és lemondó levertségétől, egyben azonban — alaptermészetéhez híven — lírai síkra vetíti, ami olykor a tárgyilagosság és kerekesség rovására esik. A három millió koldusról írt könyve teljesen lírai hangulatú és mint ilyen előfutárja és kiegészítője volt Milotay „Ismeretlen ország“-ának.

Karácsony előtt megjelent és rövid idő alatt két kiadást ért regénye¹ nem más, mint az ismeretlen országban tett utazásainak, riportanyagának regényszerű feldolgozása. Ezeknek a soroknak írója is foglalkozott a regényben szereplő esetek legtöbbszörével és személyesen ismeri a regény alakjainak jó részét. Tudjuk, hogy — csak néhányat említve — a penészlaki és iregi telepítés kálváriájáról van szó, hogy Csete tanyája a hódmezővásárhelyi határban van, ráismerünk arra a békésvármegyei községre, ahol a telepéseket sorozzák, sőt — nagyobb fantázia nélkül — arra a fezőrre is, aki a regényben Márffy Marci néven szerepel.

A regénynek tulajdonképpen nincs egységes cselekménye. Ez magában nem lenne baj, hiszen a világirodalom egyik remekében a „Háború és békédben sincs egységes cselekmény: több, nehezen követhető és egymással csak részben összefüggő történelmi folyamatnak és életsorsnak kaleidoszkópszerűen változó képét adta Tolsztoj is. Az egységes cselekvés hiányáért azonban a jasznapoljái remeténel a történetfilozófiai egység és az emberi jellemek csodás hűségű és alaposágú rajza kárpótol. Oláh Györgynél ellenben az emberek többnyire csak egyetlen oldalukról — arról, amit a regény kíván — kapnak megvilágítást, különben a szétmenő anyagot csak a közéleti visszaéléseknek mindenütt felfedezett cementje tartja össze.

A regényt egyes bírálói Gogoly „Holt lelkei.-vei hasonlították össze. Nézetünk szerint ez a hasonlat erősen sántít. Annyiban egyez a két regény, hogy hőseik sokfelé megfordulnak és a vidéken sok visszasságot látnak. Hol van azonban Gogoly kedélyességétől — azon Gogolyétól, akinek a cár is tapsolt! — Oláh György szigorú és komoly, szinte iskolás kritikája. Gogoly szereti tárgyát, amelyet kigúnyol, Oláh nem gúnyol, hanem a reformerek elszántságával megsemmisíteni akarná tárgyát: a romlott magyar közéletet.

¹ Lázadás a Tiszánál. Budapest. Singer és Wolfner.

A regény tengelye egy felette bonyolult parcellázási ügy. A főlényes, minden ajtón beférkőző, minden előkelőséggel barátkozó Maklárý Aba (tulajdonképpen Schulz Kálmán) és Wewress kormánytanácsos megvesznek a keleti trianoni határ mentén egy rossz talajú uradalmat. Kifizetni azonban még az opciót sem tudják, mert a fényűző külszín alatt nincs vagyon vagy hitel. Ekkor jön segítségükre a züllött és lelkiismeretlen kamarás: Márffy, akinek szintén nincs pénze, azonban kiszorít némi kis pénzt egy bankigazgatóból, akinek színleg megvette egyik piszkos vállalatát és aki ennek következtében függ tőle. Ez a pénz azonban kevés; a két cégtárs csendes társukkal együtt eladja a telepítési részvénytársaságot egy banknak, amely a mindenféle szóbeli ígéretekkel odacsalogatott telepeseket kifosztja, amit a fertálmágnás, az áldzsenti és a kikeresztelkedett zsidó már nem is bán, hiszen ők megkeresték a pár hónapra valójukat.

A sötét trióval szemben áll a világos: a szentpálfalvi népszerűető öreg plébános, a fiatal, tanult parasztagazda: Csete és a félbemaradt technikus: Bucsinszky Géza. Ez utóbbi van még a legközelebb ahhoz, hogy a regény hősenek tekintsük; sokkal passzívabb azonban, sem hogy önálló cselekvésig emelkednék; egyetlen önálló tette az, hogy régi otthonában boldog családját az új településre csábítja. (Életből másolt eset!) A hős: a magyar falusi ember a maga személytelenségében, földéhségével, kritikátlan jóhiszeműségével.

Maklárýék Gézát szervezőként alkalmazzák; ez módot ad neki arra, hogy az ország nagy részét megismerje: a dunántúli falut, ahonnan a szaporodó lakosságnak a kötött birtok miatt kell kivándorolnia, a tanyavidéket, az alföldi parasztvárosok zsellereit. Maklárýék viszont az előkelőségekhez jutnak el: ők hártják el az akadályokat az alulról felkürtölt, de annál gögösebb, kitünően rajzolt főispánál, a színésznőivel eldugott kastélyában mulató, könnyelmű fiatal grófnál (az életből ellesve mondaná Jókai). Betévednek abba a közismert nagy alföldi uradalomba, amelyet zsellértelepek öveznek, nehogy a vad kitörjön és amelynek tulajdonosa — a regényben hercegi címet visel — ridegséggel, a fukarsáig menő takarékoszággal próbálja a mezőgazdasági válság ellensúlyozását. Ez a kis kitérő módot ad a szerzőnek arra is, hogy élénk tárja a kisemberek messzianizmusát, ami még igen komoly tényező lehet az Alföld sorsának kialakításában.

... Közben az események torlódnak. A részvénytársaság természetesen nem gondoskodott a telepesekről, nem végezte el a vízszabályozást, nem épített házakat. A telepések — köztük Géza családjá is — a legnagyobb nyomorba jutnak. A betegség és nélkülözés mármár lázadásba hajítja a népet, amelynek elitsapata is van: a szervezett szentpálfalvai telep és természetes vezére: Csete, aki ugyan nem adja el vásárhelyi tanyáját, azonban munkájával, személyében éppen úgy kitar a telepések mellett, mint az öreg plébános. A nép a képviselőválasztás alkalmával fellépteti Csetét. Megválasztatása a közigazgatás hallatlan erőszakoskodása ellenére biztos; erre letartóztatják. A nép ki akarja szabadítani; Csete — hogy a vérontást elkerülje — visszalép, mire egyhangú választással képviselő lesz az a Márffy Marci, aki közben Géza nagy, de gyorsan hervadó szerelmének tárgyát: a fiatal,

nagyravágyó Csepreghy Kiss Magdát, tönkremenetele után a nagytőzsdéből élő elszegényedett özvegy úriasszony lányát elvette és így a fiatalembert egyéni és közéleti törekvéseiben egyaránt vereség éri.

Mégsem végződik a regény bús akkorddal. Csete és Géza az öreg plébános levelét olvassák, amelyben az kitartásra buzdítja őket és a fejlődés törvényére, a jó princípiumának előbb-utóbb bekövetkező diadalára utal.

A tartalom ismertetése igen halvány fogalmat ad arról a megfigyelő készségről, amellyel a szerző nagy kérdéseinket és a megoldásokat tartalmazó környezeteket nézi. Nincs mód arra sem, hogy a kitűnő epizódalakkal foglalkozzunk. A regényből mint tükörből kapjuk meg a kaszinók, minisztérium, vármegyeháza, főszolgabírói hivatal, községháza képét, működését. A tükör kissé ferde; úgy tűnik fel, hogy mindenütt egyedüli döntő tényező a basáskodás, a protekció, a klikkszellem, holott az csak egyik — elismerjük, itt-ott, gyakran — szembeszökő mozzanat. A tükör mindent megmutat, forgatója mindenütt otthon van, az olvasóban azonban felmerül az a kérdés, hogy a tükörforgatás okvetlen regényírást is jelent-e?

MÓRICZ ZSIGMOND regénye¹ kerekesebb kompozíció, igazi íróember munkája.

Kopjáss Pistát, a szerény kultúrtaácsnokot meglepetésszerűleg tiszti főügyészévé választja Zsarátnok városa. Az új főügyész maga sem tudja megtalálni a magyarázatot, hiszen őt csak azért jelölték harmadiknak egy nem komoly második után, hogy a törvénynek eleget tegyenek és ne veszélyeztesse Makróczynak, az eddigi főügyésznek biztos hadállását.

... A csoda megtörtént. Az új főügyész élvezi a megnövekedett tekintéllyel járó örömeket. A takarékpénztári vezérigazgató rokonságot köt vele, az öreg, ravasz polgármester per te fogadja és ügyes taktikázással ráveszi arra, hogy Kopjáss a helyi lapnak az ő szája ize szerinti programot ad, amelyben többek között benne van a kisbérietek ügyének a rendezése és a Sertéstenyésztő r.-t. megszerzése is.

Az új notabilitást meghívja vacsorára a takarékpénztári vezérigazgató, akinél együtt találja a város társadalmának vezető rétegét. A vacsora leírása egyik legragyogóbb írásműve Móricznak. A vacsorán kezd azonban derengeni Kopjáss előtt az, hogy a város vezetősége tulajdonképpen bünszövetkezet, amely kíméletlenül zsákmányolja ki a várost. Egyelőre azonban még nagyon kedvesek vele szemben az emberek: a takaréknak hitelt nyit neki és mindenképpen házvételre unszolják.

Nemcsak a város vezetői találják meg azonban az új főügyészt, hanem az elfelejtett rokonok is. Laji bácsi ruhát kér, Berci bácsi — lelkiismeretlen bohém — szívet akar általa rászózni a városra, Kati néni megszállt területről hozzájuk jön és náluk is ragad, húga Pestről küld könyörgő levelet, Albert öccse állását veszítette és még legmegbízhatóbb rokona: tanáröccse is Zsarátnokra akar jönni múzeumigazgatónak.

¹ Rokonok. 1932. Athenaeum.

Reális, jó feleség és anya házastársa előre látja, hogy férjét a rokonok előbb-utóbb tönkreteszik. Lina azonban éppen olyan hasztalan küzd ez ellen, mint férjének kalandos, légius szerelme ellen, amellyel feleségének távoli, alig ismert, előkelő rokonát, Boronkay-nét körülveszi.

Boronkay a gazdag Szentkálnay nagykereskedő leányát vette el és ezen a révén lett annak a Sertéstenyésztnének az igazgatója, amely a városi panamák legnagyobbika. Még kastélyszerű házat is a részvénytársaságtól lopott anyagból építette. Éppen ezt a házat akarják megvéteni a feljelentés, illetőleg csőd előtt Kopjáss főügyessel: a takarékszövetkezet igazgatója, aki érdekelt a Sertéstenyésztnében is — pénz nélkül akarja kezére juttatni a végből, hogy megnyerje.

Itt kezdődik Kopjáss tragédiája. Hű marad feleségéhez, de ábrándozik Boronkaynéról, akivel alig beszélt. Közéleti tisztaságot hirdet, megakadályozza a hidépítésnél a visszaélést, le akarja leplezni a Sertéstenyésztnő üzelmeit, de ugyanakkor segíteni akar Boronkayékon és el akarja helyezni összes rokonait!

A Sertéstenyésztnő története külön életet lehel, regény a regényben — közigazgatási rémregény. Az olvasóban lassanként az a gyanú keletkezik, hogy nem a rokonságok uralmának és a szegény rokonok káros hatásának leírása a könyv célja, hanem a Sertéstenyésztnőről szóló beszámoló. Ezt négy ízben tárja elénk a szerző, mindig új és új adatokkal, hogy az érdeklődést felkeltse és a számszerű adatokat emlékezetünkbe vésse. Aki a regényt figyelmesen olvassa, a végén álmából felkeltve is elfújja ezt a riport-anyagot.

Kopjáss már tisztán lát és nagyszabású terve van: a Sertéshízlalót vegye meg egy alkalmi szindikátus, adjon valamit a részvényekért, hogy Szentkálnayéknak is jusson valami, vegye át az adósságok reális részét, amivel a takarékszövetkezet hozzájut a Szentkálnay birtokára betáblázott összeghez és aztán vegye meg a város a vállalkozást, amely — mint közüzem — a vételár kamatát és amortizációját meghozná. Tudat alatt már ott él benne az, hogy ő is tagja lesz a szindikátusnak, hiszen idealizmusa rövid főügyeszi szolgálata alatt teljesen lekopott róla, csak belenevelt tisztességérzete tartja még felszínen.

Akármilyen éleslátást mutat is azonban ebben az ügyben, a közvetlen veszélyt nem látja és beleesik a kivetett hálóba. Hiszen szegénynek az emlékezete is gyengül — a 253. oldalig Istvánként szerepel, akkor felesége egy levélben Sándornak szólítja és erre minden ellenkezés nélkül vállalja ezt a keresztnévet —, a megfigyelő képessége pedig még inkább. Nem veszi észre, hogy a klikk elhatározta vesztét, mihelyt nem bizonyult kész eszköznek.

Az alkalmat erre Berci bácsi szénszállítása adja meg, aki első küldeményként eredeti ólmozással salgótarjáni szénét küld a városnak saját rossz borsodi szene helyett. A csalás nyilvánvaló és így, mikor Kopjáss azzal megy a polgármesterhez, hogy leszámol vele, hall hosszú beszédet a rokoni kapcsolatok káráról és arról, hogy Magyarországot az atyafi-rendszer teszi tönkre.

Megérti a tényállást és hivatalában magára lő éppen akkor, amikor a két augur — a polgármester és a takarékpénztári vezérigazgató —

arról beszél, hogy talán mégis meg kellene tartani, sőt a szindikátusba is bevenni Kopjásst, mert most már kezes lesz és mégis csak jó ötletei vannak.

Nem tudjuk, felépül-e sebéből Kopjáss vagy belehal. Zsarátnok városa érdekében reméljük az utóbbit. A könyvet pedig nagy kérdéssel tesszük le. Miért hal még hát Izaura grófhő — akarjuk mondani, Kopjáss Pista? Azért, mert nem maradt meg eredeti, becsületes szegénységében? Vagy azért, mert kisdíák módjára ábrándozott egy üreslelkű asszony után? Esetleg azért, mert nem volt elég furfangos a nála nagyobb gazemberekkel szemben? Vagy éppen azért, mert nem alkalmazkodott a környezethez? Veszedelmes kérdések, amelyekre az író adós marad a felelettel.

HA MOST MÁR a két regény együttes hatását vizsgáljuk magunkon, igen vegyes érzelmekről számolhatunk be. Mindkettőben van számos irodalmikig is felemelő mozzanat, de van számos leverő is.

Senkinek sem juthat eszébe az, hogy íróinkat akár a tárgy megválasztásáért, akár határozott állásfoglalásukért megroj ja. Hogy csak néhány példát idézzünk, Arrowsmith a laboratóriumi reklám és egészségügyi humbug már nálunk sem egészen ismeretlen szakkérdéseibe, Kellermannn Alagútja a műszaki műveletek világába vezet bennünket anélkül, hogy a szakszerű részleteket megünnék, Eötvös pedig a Falu jegyzőjével nemcsak a közéleti, sőt közigazgatási rendszert mutatta be, hanem a centralisták programját is adta — talán teljesebben, mint ahogy azt Szalay és Csengery cikkei tartalmazták. Még a hüvös Herczeg Ferenc is — aki szinte kaszinói kötelességének tartja a saját alakjaival szemben megőrzött pártatlanságot — a sorok között az eszméket illetően határozott állást foglal.

Akkor azonban, amikor a regényíró ilyen tárgyat választ és regényével a közvéleményre akar hatni, abszolút művészetet kell adnia és művészi eszközökkel kell célját elérnie. Nem pályázunk Lessing Laokoonjának babérajaira és ezért nem vállalkozunk annak a határvonalnak a részletes kicövekelésére, amely a regényt a riporttól és a törvényszéki rovattól elválasztja. Megmaradunk annak megállapításánál, hogy a regénynek valami nagy eszmét kell még a kis részletekben is kifejeznie és a regény elemeit összhangzó egészbe kell foglalnia. Nem a fényképész lencséje a regényíró tolla, hanem a festő — az esetleg naturalista vagy verista festő — ecsetje, amely a való égi mását keresi és a számtalan elemen keresztül az eszmét szolgálja.

Ebből a nézőpontból Oláh György regénye — szétágazó cselekménye és hősenek passzivitása mellett is — a sikerültebb. Az ember érzi, hogy a szerzőt nagy probléma izgatja: az, hogy a szervezett, összeköttetésekkel rendelkező, önző kisebbség hogy szorítja háttérbe az általa kissé idealizált tömeget, az önzetlen népvézereket. A vátesz ihlete ég benne, amikor az elfecsérelt értékekre, az elmulasztott időre gondol és ezért vonja könyvében szellemi kínpadra azokat, akik eltékozzolják a nemzetnek rájuk bízott kincseit vagy visszaélnék azokkal. Lehet, hogy esztéták szerint könyve nem jó regény, de minden olvasó szerint jó tett és ezért megbocsáthatok szerkezetbeli gyöngeségei is.

Móricz Zsigmondnál érezzük a nagy író mesemondási és történetformálási készségét, az anyag feletti uralkodást. Nem látjuk azonban — amint erre utaltunk is — a célt, azt az eszmét, amely az anyagot egybefoglalja. A városi panamák leírása és utálat keltése célja lehet egy cikksorozatnak, egy rophatnak, de nem tartozik a regényirodalom célkitűzései közé. Ugyanannak a piszkos üzletnek számadatokkal ismétlése (az ember kísértésbe jön, hogy utána számoljon) még a detektiv story-kban sem fordul elő. Emellett fárasztó is. Az olvasd nehezen veszi fel újra a fonalat a kitérés után.

Két közös vonás van ez íróknál.

Az egyik a szerelem meglehetősen kikapcsolása, ami a nehéz idők jele. Oláh György hőse csak azért szerelmes, hogy a női olvasók ne vegyék rossz néven ennek az elemnek a hiányát. Szerelme tárgyának elvesztése nem okoz neki nagyobb fájdalmat, mint valami nagyobb-fajta gyomorrontás. Kopjáss Pista diákos szerelme Boronkayné iránt pedig éppen úgy a fiatal hölgyolvasók előtti meghajlás, mint ahogy a szerző olvasóinak másik rétege előtt műve hitelességét kívánta igazolni a regény elején leírt és bátran elhagyható, a cselekménnyel összefüggésben nem levő házastársi jelenettel. Ez azonban — úgy látszik — éppen úgy hozzátartozik a Móricz-regényekhez, mint a Veronese-képekhez a kutyás apród, vagy a Wouwermann-képekhez a fehér ló.

A másik közös vonás — és ez mindenkit gondolkozóba ejthet — az, hogy mindkét jóindulatú, igaz magyar érzésű író a közéletet és különösen a közigazgatást teljesen romlottnak látja. Figyelemreméltó, hogy a vidéki városházák minden újabb regényben — gondoljunk pl. Szitnyai „Nincs feltámadására is — mint a visszaélések fellelvárai szerepelnek. Ez a két író azonban az egész vonalon, minden hatósági tagozatban csak bajt és bűnt lát.

Köztudomású, hogy a szépirodalom érzékenyebb, mint a szakirodalom, amely reszort-elfogultságában a részletkérdésekkel vesződik és amelynek művelőit sokszor mellétekintetek gátolják a való felfedezésében. Figaro házassága már forradalom volt akkor, amikor a politikai írók még az angol parlamenti rendszer átültetéséről ábrándoztak és a felszínen minden csendes volt. Ha jószándékú regényírók így állítják olvasóik elé a magyar közhatalmi szervezetet, akkor abban nagy fogyatkozásoknak kell lenniük.

Éppen azért azonban, mert a regény nem a szakértőkhöz szól, a valóságra kell támaszkodnia. A valóság pedig — hála Istennek — az, hogy az íróink által leírt sötét óceánban vannak világos szigetek, sőt egész szárazföldek is, amelyek irodalmi felfedezése nem lenne meddő munka. Az íróknak mindarról be kell számolnia, amit lát és valószerűsége, elhíhetősége kell törekednie. Móricz regényében Boronkay földművelésügyi államtitkár lett. Még sem kellene szuggerrálnia a közönséggel, hogy egy vidéki sertésüzem megbuktatása ilyen magas állásba emelheti az illetőt.

WEIS ISTVÁN